

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

ЗАКАРПАТСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Серія «Євроінтеграція: український вимір»

Випуск 16

ІНТЕГРАЦІЯ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР: ЗДОБУТКИ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Монографія

*За загальною редакцією доктора технічних наук,
професора Ф.Г. Ващука*

Ужгород 2011

УДК 37 (477)
ББК 74.58 (4 Укр)
І 73

*Схвалено Вченою радою Закарпатського державного університету
(протокол № 4 від 3 лютого 2011 р.)*

Рецензенти:

Бондаренко Віктор Дмитрович – доктор філософських наук, професор, перший заступник Голови ВАК України, заслужений діяч науки і техніки України

Ткач Міхал – доктор наук, професор, декан Кошицького виробничо-господарського факультету Братиславського економічного університету (Словаччина).

І 73 Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: Монографія / За заг. ред. **Ф.Г. Ващука**. – Ужгород: ЗакДУ, 2011. – 560 с. – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 16).

ISBN 978-966-2075-15-1

Колективна монографія, підготовлена науковцями Закарпатського державного університету та інших вищих навчальних закладів України, а також сусідніх країн - членів Євросоюзу – Словаччини, Угорщини, Румунії, Польщі, – містить аналітичні оцінки стану формування єдиного європейського освітнього і наукового простору.

Видання присвячене 15-й річниці Закарпатського державного університету.

ББК 74.58 (4 Укр)
УДК 37 (477)

ISBN 978-966-2075-15-1

© ЗакДУ, 2011

Від авторського колективу

Своєрідність поточного моменту в українській освіті полягає в особливо гострій необхідності її подальшого розвитку за умови складної ситуації в економічній та духовній сферах. **Виникає низка внутрішніх проблем освіти, найважливішими з яких є:** невідповідність структури освіти та її змісту потребам ринкової економіки; недостатність та нестабільність фінансування; низький рівень комп'ютеризації та використання сучасних інформаційних та мережевих технологій у навчанні; недостатність гарантій якості освіти; посилення тенденцій нерівноправності в одержанні освіти; необхідність адаптації вітчизняної системи освіти до європейського освітнього простору.

Вимогою часу стає підготовка фахівців нової якості – здатних творчо мислити, швидко орієнтуватися в сучасному насиченому інформаційному просторі, приймати нестандартні рішення, вчитися і розвиватися протягом усього життя, а головне – бути патріотами рідної землі. Реформування вищої освіти України, як відомо, ґрунтується на таких засадах:

- **по-перше**, це національна ідея вищої освіти, зміст якої полягає у збереженні і примноженні національних освітніх традицій. Вища освіта покликана виховувати громадянина держави Україна, гармонійно розвинену особистість, для якої потреба у фундаментальних знаннях та підвищенні загальноосвітнього і професійного рівня асоціюється зі зміцненням своєї держави;
- **по-друге**, розвиток вищої освіти повинен підпорядковуватись законам ринкової економіки. Водночас необхідно враховувати при цьому не менш важливі чинники – соціальні, політичні, духовного життя, суспільної свідомості, культури та морально-психологічних цінностей. Значна частина проблем, що накопичилася у системі вищої та середньої освіти, пов'язані насамперед з розбалансованістю комплексу зазначених чинників суспільних перетворень;

- *по-третє*, розвиток вищої освіти слід розглядати у контексті тенденцій розвитку світових освітніх систем, у т.ч. європейських. Зокрема, привести законодавчу і нормативно-правову базу вищої освіти України до світових вимог, відповідно структурувати систему вищої освіти та її складові, упорядкувати перелік спеціальностей, переглянути зміст вищої освіти; забезпечити інформатизацію навчального процесу та доступ до міжнародних інформаційних систем у вищій школі. Необхідно не лише орієнтуватись на ринкові спеціальності, але й наповнити зміст освіти новітніми матеріалами, запровадити сучасні технології навчання з високим рівнем інформатизації навчального процесу.

Саме для глибокого осмислення пріоритетів, принципів та напрямів реформування вітчизняної вищої освіти, окреслення шляхів її інтеграції в європейський і світовий освітній простір, вироблення відповідних рекомендацій Закарпатський державний університет спільно з Міністерством освіти і науки, молоді та спорту запровадив з 1999 року щорічні міжнародні науково-практичні конференції. Постійними їх учасниками є представники провідних вузів України і сусідніх з нею країн-членів ЄС (Словаччини, Угорщини, Румунії).

За час, що минув, проведено 20 таких конференцій. Їх учасниками були понад 1500 вчених з 8 країн, які *піддали глибокому аналізу* теоретичні і практичні аспекти адаптації національної освіти України до європейських стандартів і вимог Болонського процесу і виробили практичні рекомендації щодо впровадження складових механізму забезпечення процесу інтеграції в європейський освітній простір на основі використання кращого досвіду вищої школи України.

У пропонованій монографії зроблено спробу об'єднати наукові розвідки вчених – учасників зазначених конференцій – з проблематики приєднання вітчизняної освіти і науки до європейського освітнього простору в контексті Болонського процесу. Видання містить аналітичні оцінки стану формування

єдиного європейського освітнього і наукового простору, окреслює шляхи модернізації національної вищої школи, виокремлює гальмівні чинники цього процесу. *Цілком закономірно до книги увійшли матеріали, що висвітлюють науково-практичний внесок Закарпатського державного університету у забезпечення процесу інтеграції національної освіти в європейський і світовий освітній простір.*

Сподіваємось, що напрацювання авторів монографії знайдуть застосування у практичній роботі організаторів вищої школи, зокрема у вирішенні проблем:

- підвищення рівня і якості підготовки фахівців у вищих навчальних закладах України, здатних професійно вирішувати проблеми, які стоять перед державою, та спроможних захищати її інтереси;
- розроблення нових освітніх стандартів інтегрування вищої школи України до європейського і світового простору;
- забезпечення інформаційних потреб державних органів, що безпосередньо беруть участь у реалізації програм інтегрування вищої школи України в європейський та світовий освітній простір;
- поповнення інформаційної бази МОН України з проблематики практичного впровадження інтеграційних технологій вищої школи.

Враховуючи, що вимоги освітньої євроспільноти з кожним роком посилюються, зволікання з модернізацією вітчизняної освіти неприпустиме. У цьому члени авторського колективу монографічного видання одностайні, і цю думку вони переконливо доносять читачеві.

Ф.Г. Ващук,
*керівник авторського колективу,
доктор технічних наук, професор,
ректор Закарпатського державного університету*

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР: З ПРАКТИКИ РОБОТИ ЗАКАРПАТСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Україна як важливе геополітичне утворення на європейському континенті є невід’ємною складовою нової системи європейських і глобальних зв’язків та відносин, що сформувалася на зламі тисячоліть. Істотними чинниками зростання міжнародного значення України є її надзвичайно сприятливе положення – у самому центрі Європи, на стику православної, західної та ісламської цивілізацій. Завдяки цьому наша держава є повноправним учасником широкої взаємодії культур і цивілізацій у сучасному світі. *Україна намагається сприяти подоланню геополітичних і культурних бар’єрів, створенню умов для глобальної взаємодії культур і цивілізацій, формуванню демократичного світового устрою. Наша держава зробила свідомий вибір на користь загальноєвропейської інтеграції.*

Глобальні інтеграційні процеси сучасного світу – об’єктивна тенденція розвитку всіх сфер суспільного життя. Вони охопили суспільне виробництво, культуру, духовне життя, освітню та наукову сферу, ставши визначальними факторами формування способу та якості життя усього світу та окремих державно-організованих суспільств. Політико-правові та організаційні аспекти цього руху на європейському континенті протягом останніх десятиліть закріплені в Лісабонській стратегії, що знайшла свою конкретизацію у процесі формування єдиного європейського простору освіти і науки в рамках реалізації організаційно-правових та методичних заходів Болонського процесу.

Сучасний етап розвитку людської цивілізації, що визначається як перехід до суспільства знань, характеризується якісно новими вимогами до розвитку освіти. Перетворившись на продуктивну силу, вона дедалі більшою мірою визначає успішність націй та цілих регіонів у конкурентній боротьбі за виживання. Тож не дивно, що на початку XXI ст. освіта стала предметом пріоритетної уваги національної та міжнародної політики. Проявом такої тенденції став початок нового етапу європейської освітньої політики, що був організаційно оформлений в рамках програми *«Освіта та професійна підготовка 2010», затвердженої у травні 2000 р. на засіданні Єврокомісії у Лісабоні.*

Відомо, що концепція якості вищої освіти синтезує частинні концепції, розроблені в рамках Болонського процесу й системно об'єднані однією метою. До них належать:

- концепція трьохчастинної (формальна, неформальна, інформальна) освіти впродовж життя;
- концепція трициклової (бакалавр, магістр, доктор) вищої школи;
- концепція компетентнісного підходу;
- концепція навчальних кредитів;
- концепція інтеграції вищої освіти і досліджень на всіх циклах;
- концепція сумісності європейської і національної систем кваліфікацій та їх описів (дескрипторів);
- концепція гарантування якості вищої освіти (стандарти, процедури, рекомендації);
- концепція розмаїття європейських систем вищої школи та їх взаємної зрозумілості і визнання.

Входження України в цивілізоване світове співтовариство неможливе без структурної реформи національної системи вищої освіти, спрямованої на збереження мобільності, сприяння працевлаштуванню випускників на внутрішньому та зовнішньому ринках праці в умовах високої конкурентності.

Метою модернізації вищої освіти в Україні є створення такої моделі освітнього процесу, в якій би оптимально поєдналися кращі вітчизняні й зарубіжні традиції. Поєднання гуманістичних традицій української педагогіки та зарубіжного досвіду виховання особистості, здатної до активних самостійних дій, дозволить створити динамічну, мобільну, конкурентоспроможну модель освітньої системи.

Ніколи ще проблема якості освіти в Україні не мала такого важливого ідеологічного, соціального, економічного і технічного значення, як у теперішній час.

Зазначене визначає систему пріоритетів, що мають бути реалізовані, а саме:

- можливість здобуття якісної освіти для кожної людини незалежно від її економічного становища, віку, статі та місця проживання;
- відповідність вітчизняної освіти світовим стандартам і вимогам;
- забезпечення підтримки навчання кращої молоді в найбільш авторитетних навчальних закладах не лише України, а й світу для отримання сучасного рівня освіти та використання своїх знань для розвитку держави;
- надання знань, навичок і компетенцій, необхідних для відповідальних громадян, які знають свої права й обов'язки, здатні до успішної економічної діяльності.¹

Відомо, що 2011 рік оголошено в Україні роком освіти й інформаційного суспільства. А програма економічних реформ на 2010 – 2014 рр. ставить ціль підвищення конкурентоспроможності вітчизняної освіти. Про те, наскільки раціональними є заплановані реформи, свідчать конкретні їхні завдання, головними серед яких є:²

¹ [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/ministry/head/tabachnyk/dorovid/22_04_10.doc. \- Доповідь міністра освіти і науки Дмитра Табачника на підсумковій колегії (22.04.2010 р., м.Харків).

² Бердичевская М. Школа ответственности: Грядущая реформа образования не обещает прорыва? / М. Бердичевская // Аргументы и факты в Украине. – 2010. – №52. – С.7.

- фінансове забезпечення кожного студента, яке передбачає підвищення самостійності навчальних закладів у розпорядженні фінансовими ресурсами та перехід їх фінансування від принципу утримання до принципу формування бюджетів, виходячи з кількості і стандарту вартості навчання одного студента;
- автономія навчальних закладів, яка передбачає розширення їх фінансової і кадрової автономії;
- удосконалення кадрової політики, в основі якої комплекс заходів з підвищення престижу роботи викладача;
- інвестування вузів, яке передбачає пошук альтернативних джерел фінансування освіти.

Для успішного вирішення поставлених реформою освіти завдань, на наш погляд, необхідно залучити альтернативні механізми, зокрема: створити умови для адресного інвестування в освіту кожного студента; забезпечити перехід до автономії навчальних закладів із самостійним формуванням бюджету; впровадити авторські програми та фінансове заохочення викладачів, студенти яких показують найбільш успішні знання. Вважаємо, що сьогодні необхідно розробити і впроваджувати професійний етичний кодекс для педагогів, який допоможе подолати існуючу думку про те, що незадовільна оцінка студента не впливає на рейтинг викладача.

Спираючись на практику роботи нашого університету, доходимо висновку, що процес інтеграції вітчизняної освіти у європейський та світовий освітній простір потребує якісних змін, адже сучасне суспільство, яке пристосовується до проблем глобалізації, потребує чіткої відповіді на багато запитань і повною мірою розраховує на інноваційні наукові розробки, які формуються в процесі запровадження у навчально-виховний процес вищої школи науково-технічних досягнень, новітніх технологій навчання, що ґрунтуються на нових методологічних засадах інтеграційного характеру.

Інтеграція в європейський освітній простір потребує вироблення і впровадження нових підходів, серед яких:

- *творче використання досвіду сусідніх з Україною держав-членів ЄС;*
- *адаптування законодавства України до вимог Болонського процесу;*
- *спільна підготовка фахівців у європейських вузах та обмін випускниками;*
- *вирішення проблем юридичного визнання дипломів українських вузів у країнах ЄС;*
- *створення умов для закріплення фахівців, що закінчують навчання;*
- *недопущення «відтоку мізків» з нашої держави;*
- *підготовка фахівців, спроможних захистити інтереси України у жорстких умовах світової конкуренції, враховуючи членство в СОТ та інші виклики.*

Саме ці мотиви спонукали Закарпатський державний університет до поглибленого осмислення шляхів реалізації основних цілей Лісабонської стратегії, яка сьогодні виступає визначальним чинником європейської інтеграції в освітній та науковій сферах.

Практика роботи Міністерства освіти і науки, молоді та спорту, загалом вищої школи України, за останні роки значно наблизила нас до реалізації ідеї входження до європейського простору вищої освіти (ЄПВО), яка базується на інституційній автономії, академічній свободі, рівних можливостях та демократичних принципах, які сприятимуть мобільності, підвищуватимуть можливості працевлаштування, а також привабливість та конкурентоспроможність Європи.

Ми поділяємо думку академіка В.І. Лугового відносно того, що гіпертрофія національної вищої школи супроводжується явними багатоаспектними структурними деформаціями. Велика кількість вищих навчальних закладів подвоюється наявністю їхніх позабазових структурних підрозділів, у яких навчається більше

десятої частини студентів. Спонтанний процес закладоутворення не зменшує диспропорцій у насиченості територій студентами в розрахунку на 10 тис. населення (з 2000 р. до 2008 р. розбіжності територій за цим показником, навпаки, зросли з 10 до 12 разів для студентів вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації), що має наслідком консервацію відмінностей в територіальній забезпеченості фахівцями з вищою освітою, а, крім того, не пов'язується із кадровим науковим та науково-педагогічним потенціалом регіонів.³

Підтвердженням цього аргументу є дані, наведені міністром освіти Д.В. Табачником на підсумковій колегії в м. Харків 22 квітня 2010 р., а саме: *у поточному році, за даними Державного комітету статистики, в Україні мережа вищих навчальних закладів налічує 861 заклад усіх рівнів акредитації та форм власності, у тому числі 198 університетів, 58 академій, 110 інститутів, 1 консерваторію, 231 коледж, 136 технікумів та 127 училищ. І це не враховуючи понад 1000 філій, НКЦ, НКП та інших відокремлених структурних підрозділів.*

У той же час у країнах Європи: в Іспанії (46 млн. населення) 1,5 млн. студентів навчаються у 60 університетах, у Великобританії (62 млн. населення) 3 млн. студентів навчаються у 166 університетах і коледжах, у Франції (64 млн. населення) 2,3 млн. студентів навчаються майже у 100 вищих навчальних закладах.⁴

Поряд з наведеними об'єктивними чинниками, що стримують процес наукового забезпечення інтеграції вітчизняної освіти в європейський та світовий освітній простір, існує значна проблема його впровадження через існуючі **негативні аспекти впливу процесів глобалізації** на національну систему освіти. Серед них:

³ Луговий В.І. Інтеграція в європейські простори вищої освіти і досліджень як складова геополітики України: успіхи і труднощі реалізації / В.І. Луговий // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 1. – Ужгород: Ліра, 2009. – 312 с. – С.263.

⁴ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/ministry/head/tabachnyk/dopovid/22_04_10.doc. – Доповідь міністра освіти і науки Дмитра Табачника на підсумковій колегії (22.04.2010 р., м. Харків).

- певна модифікація в розумінні вищої освіти і науки та формування нової концепції з елементів «індустрії знань» і використання їх як одного з ключових економічних ресурсів;
- поглиблення професіоналізації освіти, за якої темпи індивідуального повернення вкладень вважаються важливішими за суспільну користь. Унаслідок зміщення в бік професіоналізації традиційні академічні цінності опиняються під загрозою ігнорування, адже цінність університетської освіти оцінюється тепер за її зовнішніми якостями – зокрема, за отримуваними можливостями працевлаштування випускників або за розміром їх заробітку;
- розвиток нових дослідницьких парадигм, що передбачають комерціалізацію продукції досліджень і відхід від теоретичних і безкорисливих неприкладних досліджень. Унаслідок цього виникає низка складних проблем, пов'язаних із правами на інтелектуальну власність. Ця тенденція супроводжується і виникненням нових форм викладання, які теж несуть певну загрозу традиційним цінностям. Нові форми викладання включають такі три елементи:

- перехід від викладання до навчання, внаслідок чого викладачі стають не більше ніж засобами підтримки студентів;
- студенти дедалі більше виступають у ролі «споживачів»;
- використання інформаційних технологій і систем у викладанні збільшує можливість дистанційної освіти, внаслідок чого змінюється природа викладання з втратою особистісної ініціації спеціаліста і його залучення до дисциплінарної культури. Унаслідок цього університетська освіта значною мірою втрачає інтелектуальний характер.⁵

Оновлений характер освіти, задекларований у Національній доктрині її розвитку, відповідно до якої держава може забезпечити

⁵ Скотт П. Академические ценности и организация академической деятельности в эпоху глобализации / П. Скотт. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://logosbook.ru/hee/art004html1>.

гуманістичний характер освіти, що базується на культурно-історичних цінностях українського народу, його традиціях і духовності, утвердженні національної ідеї, передбачає використання досвіду провідних вузів Європи та світу. Відомо, що сучасна вища освіта підпорядкована ідеї консолідації українського народу в єдину націю, яка прагне жити у співдружності з іншими народами і державами світу. Вона спрямована на формування національних цінностей і водночас сприяє оволодінню особистістю багатствами світової культури, утвердженню й поширенню глобальних світових цінностей.

З метою реалізації завдань інтегрування у європейський освітній простір в Закарпатському державному університеті (ЗақДУ) розроблена і впроваджується концептуальна модель інноваційного розвитку університету та концепція науково-дослідної та виховної роботи з студентами з урахуванням географічного положення та етнонаціонального фактору Закарпатського регіону.

✓ **По-перше**, Закарпатський державний університет функціонує в регіоні, що безпосередньо межує з країнами Євросоюзу – Польщею (33,4 км), Словаччиною (98,5 км), Угорщиною (136,6 км) та Румунією (205, 4 км). Це дає підстави стверджувати, що регіон є з'єднуючою ланкою України з Європейським Союзом, *а тому міжнародне співробітництво університету є стратегічною метою на шляху інтегрування в європейський та світовий освітній простір.*

✓ **По-друге**, «велике розширення» ЄС (2004-2007 рр.) і виникнення спільного українсько-євросоюзівського кордону зумовили сприятливу ситуацію для органічного європейського розвитку вищої освіти у найзахіднішому регіоні держави. Підставою для цього стали об'єктивні фактори, що впливають з етнонаціонального складу населення Закарпаття, де проживають представники майже 100 національностей. Поряд з українцями (1010,1 тис. чол. – 85 %) проживають угорці (151,5 тис. чол. – 12,1%), румуни (31,0 тис. чол. – 2,6%), словаки (3,6 тис. чол. – 0,5 %) а також росіяни, білоруси, німці, поляки, євреї та інші.

Закарпатський державний університет з 1999 року першим в Україні запровадив проведення щорічних міжнародних наукових конференцій (двічі на рік) у сусідніх країнах (Словачина, Угорщина, Румунія). Характерною особливістю цих міжнародних форумів є те, що одночасно із засіданнями науковців-педагогів проходять і студентські міжнародні конференції. *На них науковці України та їхні колеги з країн ЄС послідовно відпрацьовують складові механізми входження в європейський освітній простір.* Вироблені і прийняті на конференціях рекомендації впроваджуються в навчально-виховний процес університету, що дає відчутні позитивні результати.

За час, що минув, проведено 20 таких конференцій. В них взяли участь понад 1500 вчених з 8 країн. За матеріалами конференцій університетом опубліковано понад 1000 наукових статей, які вміщені у 20 випусках збірника наукових праць – «Міжнародного наукового вісника». Цей збірник у 2010 році отримав міжнародний стандартний серійний номер ISSN, що дає можливість науковцям із 130 країн світу користуватися його публікаціями.

Постійними організаторами зазначених міжнародних науково-практичних конференцій є Закарпатський державний університет, Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, Київський університет права Національної академії наук України, Братиславський економічний університет, Кошицький технічний університет, Кошицький університет ім. П.Й. Шафарика, Академічне товариство імені Михайла Балудянського (Словацька Республіка), Дебреценський університет ім. Л. Кошута, Мішкольський університет, Західноугорський університет (Угорська Республіка), Жешовський університет (Польща), Пльзенський університет (Чеська Республіка), Університет м. Арад (Румунія), Університет ім. Матей Бела у місті Банська Бистриця, Празький економічний університет, Педагогічний інститут м. Ніредьгаза,

Повітовий науковий музей у м. Сату-Маре, Міжнародний інститут підприємництва і права у м. Прага.

Рис.1. Країни-учасниці міжнародних науково-практичних конференцій з питань розвитку вищої освіти і науки в європейському та світовому освітньому просторі, проведених Закарпатським державним університетом

Поряд з роботою зі встановлення дієвих зв'язків з колегами з країн-членів ЄС та вироблення і впровадження нових форм і методів навчання студентів успішно реалізуються програми спільного навчання студентів за кордоном за програмами обміну та стажування студентів, аспірантів і викладачів.

Протягом 2005-2010 рр. в рамках угоди з Академічним товариством ім.М.Балудянського (Словацька Республіка) пройшли стажування 302 студенти, 56 студентів факультету міжнародних відносин пройшли мовну практику в краєзнавчому музеї м.Сату-Маре (Румунія). В рамках реалізації проекту NPOA «Відчиняємо двері для нових можливостей транскордонного співробітництва», який виконується спільно зі Словацькою Асоціацією зовнішньої політики, викладачі, студенти, аспіранти взяли участь у літньому університеті в м. Пряшів.

Інтеграція в європейський простір вищої освіти як складова геополітики України передбачає наукове співробітництво із зарубіжними організаціями, що здійснюється через

установлення та розширення контактів у галузі науки. ЗакДУ реалізує 35 міжнародних угод про співробітництво з вищими навчальними закладами та науковими установами Російської Федерації, Словаччини, Чехії, Угорщини, Румунії, Польщі, США, Німеччини, Франції та ін.

Сферою застосування результатів міжнародного співробітництва Закарпатського державного університету є:

- підвищення рівня і якості підготовки фахівців у вищих навчальних закладах України, здатних професійно вирішувати проблеми, які стоять перед державою, та спроможних захищати її інтереси в умовах членства в СОТ;
- розроблення нових освітніх стандартів інтегрування вищої школи України до європейського світового простору;
- забезпечення інформаційних потреб державних органів, що безпосередньо беруть участь у реалізації програм інтегрування вищої школи України в європейський та світовий освітній простір;
- поповнення інформаційної бази МОН України з проблематики практичного впровадження інтеграційних технологій вищої школи.

Це засвідчує тематичний характер міжнародних науково-практичних конференцій, в центрі яких незмінно були саме проблеми європейської інтеграції в освітній і науковій сферах, шляхи формування єдиного європейського економічного, освітнього та наукового простору, впровадження нових методик та інноваційних технологій, удосконалення поточного та підсумкового контролю знань студентів, розширення можливостей використання сучасних інформаційних технологій у навчальному і науковому процесах.

Послідовне *впровадження інноваційної методики* навчання має велике значення для постійної підтримки високої якості всіх складників навчального процесу, поєднання наукової та навчальної роботи, налагодження взаємовідносин між Закарпат-

ським державним університетом та роботодавцями і, нарешті, розширення міжнародних контактів. Широкого застосування в цьому руслі набули технології слайд-лекцій, комп'ютерного тестування, дистанційного навчання, електронні підручники і навчальні матеріали, міжнародні освітні програми. На міжнародних науково-практичних конференціях висвітлювалися основні напрями використання інноваційних технологій, що значною мірою сприяють підвищенню якості підготовки сучасних фахівців, піднесенню на якісно новий рівень самостійної роботи студентів, оптимізації контролю за якістю освіти в ЗакДУ.

Сучасний рівень розвитку технічних засобів у повідомленні студентам навчальної інформації веде до помітного витіснення традиційних форм подання матеріалу *мультимедійними технологіями*. Активних форм набуло проведення різних занять за слайд-технологією. Цьому значною мірою сприяли спеціальні семінари для професорсько-викладацького складу, на яких обговорювалися цікаві повідомлення з набутого досвіду як усередині університету, так і за його межами. Сьогодні практично всі кафедри університету мають сучасні інформаційні та технічні засоби для ведення занять за мультимедійною технологією, що дає змогу проводити заняття не тільки у спеціалізованих мультимедійних, а і в будь-яких аудиторіях університету. Значна частина навчальних дисциплін забезпечена електронними версіями лекцій і відповідними слайдами. В університеті створено власне методичне забезпечення процесу підготовки та проведення лекцій з використанням сучасних мультимедійних технологій. Можливість отримання студентами електронних копій лекцій у бібліотеці університету веде до інтенсифікації навчального процесу внаслідок вивільнення часу на конспектування під час проведення лекцій та використання його на спілкування з викладачами і з'ясування актуальних питань.

Серед основних технологій, на яких базується створення інноваційно-освітніх ресурсів, значне місце належить мультимедійним технологіям, що широко використовуються під час дистанційного навчання. Через відсутність в Україні нормативної бази

розвитку повноцінного дистанційного навчання наш університет розвиває *дистанційні технології* як у межах заочно-дистанційної форми навчання, так і для екстернатури, а також для студентів денної форми навчання, які навчаються за індивідуальними графіками. До них належать, у першу чергу, студенти, які беруть активну участь у міжнародних програмах, обмінах, і студенти з обмеженими можливостями.

Застосування комп'ютерних технологій сприяє підвищенню рівня самоосвіти, мотивації навчальної діяльності і створює абсолютно нові перспективи для творчості, отримання й закріплення різних професійних навичок і відповідає соціальному замовленню, яке держава пред'являє до вищих навчальних закладів. Використання системи мультимедіа дає змогу об'єднати можливості комп'ютера і знання викладача для створення електронних підручників із мобільним доступом до інформації. Наявні в університеті мультимедійні технології відкривають реальні можливості для викладачів відмовитися від властивих традиційному навчанню рутинних видів викладацької роботи та значно активізувати пізнавальну діяльність студентів. Університет має не тільки широкий доступ до зовнішніх інформаційних ресурсів завдяки Інтернету, а й власні бази даних та набір необхідних технологій роботи з ними. Широке використання засобів новітніх інформаційних технологій, розміщених на різних серверах у мережі Інтернет, істотно поглиблює зміст матеріалу, що вивчається в університеті, а застосування нетрадиційних методик навчання здійснює помітний вплив на формування практичних умінь і навичок студентів.

Останніми роками у Закарпатському державному університеті поширюється використання інтерактивних технологій для організації і втілення на практиці якісно нової взаємодії викладача зі студентами денної та заочної форм навчання. Це стосується, перш за все, планування й організації самостійної роботи студентів, а також ефективного й прозорого контролю за їх поточною роботою над засвоєнням навчальної дисципліни. Першим кроком на цьому

шляху стало використання інтерактивного освітнього середовища MOODLE.

Протягом останніх років дедалі ширшого застосування набувають *тестові технології* оцінювання навчальних досягнень студентів з усіх дисциплін. Так, із 2007 року в ЗакДУ активно впроваджуються технології комп'ютерного тестування. За роки існування центру тестування ці технології стали невід'ємною частиною навчального процесу, вони поширюються на поточний, проміжний і підсумковий контроль успішності студентів. Тестування проходить у спеціалізованих тестових класах із використанням власної системи проведення цього виду роботи.

Викладачами університету підготовлено велику кількість тестових завдань із дисциплін, що вивчаються. Це дає змогу формувати тести за всіма видами контролю, в тому числі і для контролю залишкових знань, якому в університеті приділяється особлива увага як одній із важливих частин системи комплексного контролю якості освіти. З цією метою у тестовому центрі створено методики розробки тестів залишкових знань, проведення тестувань та об'єктивного оцінювання їх результатів.

Фахівцями центру технологій дистанційного навчання створюються умови для повноцінного використання сучасних інформаційних технологій у навчальному процесі. Розробляються методики створення *дистанційних курсів* із різних дисциплін поряд із значною кількістю навчальних курсів.

Центр технологій дистанційного навчання активно сприяє розвитку міжнародного співробітництва в галузі новітніх технологій розробки та використання програмного забезпечення з такими сусідніми країнами, як Словаччина і Угорщина.

Докорінні зміни в системі освіти визначаються стратегією випереджувального інноваційного розвитку і відбуваються у контексті європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні загальнолюдські цінності. Сьогодні в Україні в цьому напрямі здійснюють практичні заходи. Організовано широке впровадження в освітню галузь принципів Болонського процесу.

Сучасне суспільство, яке пристосовується до проблем глобалізації, потребує чітких відповідей на чимало запитань і повною мірою розраховує на інноваційні наукові розробки. Вони в свою чергу залежать від активного запровадження у навчально-виховний процес вищої школи науково-технічних досягнень, новітніх технологій навчання, заснованих на нових методологічних засадах інтеграційного характеру.

У таких умовах важливим інструментом формування позитивного ставлення до європейської інтеграції, європейських інституцій та загальноєвропейської політики, позиціонування євроінтеграційного процесу та його підтримки можуть і повинні стати комунікації з нашими сусідами, які вже зробили крок у напрямі євроінтеграції.

Важливим фактором інтегрування у європейський та світовий освітній простір є діяльність з розроблення підручників, навчальних і навчально-методичних посібників нового покоління.

Зокрема, видання НН Інституту євроінтеграційних досліджень, що є структурним підрозділом університету, здійснені протягом 2007 – 2009 років, поділяються на **три групи**:

- *перша* – 9 навчальних посібників, які отримали гриф МОН України **«Рекомендовано як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів»**;
- *друга* – 5 збірників наукових праць за матеріалами наукових конференцій і «круглих столів» з проблематики інтеграції України у європейський простір вищої освіти;
- *третья* – 6 навчальних та навчально-методичних посібників.

За розробку на високому науковому рівні навчальних посібників нового покоління Закарпатський державний університет отримав позитивні відгуки та подяки від: Секретаріату Президента України, Міністерства закордонних справ України. **Низка наукових інноваційних розробок університету отримала відповідні сертифікати якості, а окремі навчальні посібники стали призерами всеукраїнського конкурсу «Університетська книга – 2010» у**

номінації «Краще навчальне видання із соціально-гуманітарних наук» з актуальних проблем європейської інтеграції України.

Динамічна послідовність інтеграційного поступу Закарпатського державного університету отримує визнання наукової спільноти. За період з 2007 по 2010 роки університет був нагороджений золотою, двома срібними і бронзовою медалями міжнародних виставок «Сучасна освіта в Україні» та міжнародних спеціалізованих виставок «Освіта і кар'єра». Йому присвоєно почесне звання «Лідер сучасної освіти».

Якщо спробувати змодельовати основні напрями роботи ЗакДУ із забезпечення інтеграції у європейський та світовий освітній простір, то схематично цей процес можна проілюструвати так (рис.2).

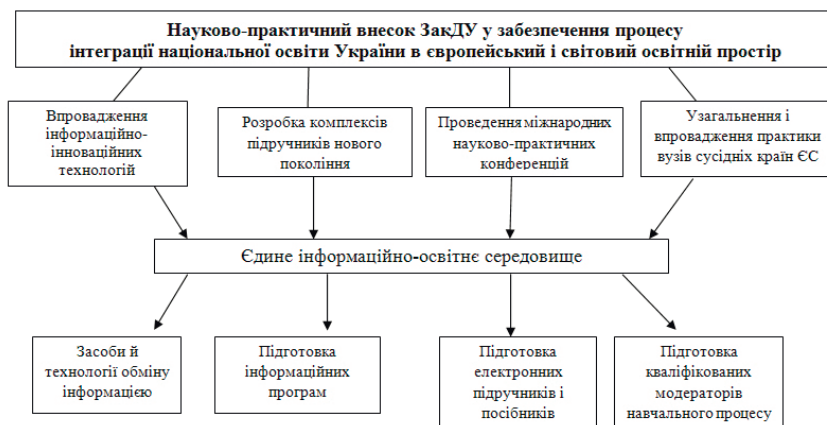

Рис. 2. Модель науково-практичного внеску ЗакДУ у забезпечення процесу інтеграції національної освіти України в європейський і світовий освітній простір

За високу якість навчання і конкурентоспроможність випускників університету відповідно до європейських стандартів у 2007 році ЗакДУ був нагороджений престижною премією «Європейська якість» («European Quality»), а в 2008 році вдруге отримав відзнаку саміту лідерів – «Краща установа Європи» («Best Enterprise of Europe prize») за найбільш динамічний розвиток у галузі вищої освіти.

З огляду на особистий науковий та освітній внесок у розвиток вищої школи України ректорові університету, доктору технічних наук, **професору Ф.Г.Ващуку присвоєно звання Почесного доктора Міжнародного Віденського університету (Австрія) та Почесного доктора Західного університету ім. Васіле Голдіша (Румунія).**

Стратегічним напрямом інноваційної діяльності університету є міжнародне співробітництво з вищими навчальними закладами сусідніх європейських країн-членів ЄС. Співробітництво здійснюється в багатьох сферах, серед яких визначальними є:

- реалізація спільних **наукових та освітніх проєктів** у галузі права, інформатики, економіки, міжнародних відносин та міжнародного бізнесу; обмін студентами, аспірантами та викладачами;
- спільне **навчання** студентів згідно з вимогами Болонського процесу у провідних навчальних закладах Чехії, Словаччини, Угорщини та **стажування** науково-педагогічних працівників;
- розробка і видання навчальних посібників нового покоління та ін.

За вагомий вклад у роботу Закарпатського державного університету з впровадження Болонської системи наших **колег-учених** з сусідніх країн-членів ЄС окремі з них стали почесними докторами ЗақДУ. **Це дає нам можливість постійно залучати їх до пошуку шляхів наукового вирішення проблем інтегрування в європейський простір вищої освіти.** Почесними докторами нашого університету є:

- **Юрай Сінай**, ректор Технічного університету м. Кошице (Словацька Республіка), доктор технічних наук, професор, віце-голова ради ректорів вищих навчальних закладів Словацької Республіки;
- **Богдан А. Футей**, суддя Федерального Суду Претензій США;
- **Мирослав Бадида**, декан машинобудівного факультету Технічного університету м. Кошице (Словацька Республіка);

- **Тетяна Вархолова**, продекан з наукової роботи Кошицького виробничо-господарського факультету Братиславського економічного університету (Словацька Республіка);
- **Александр Фегер**, проректор з наукової роботи Університету імені П.Й. Шафарика (Словацька Республіка);
- **Владімір Чечот**, Державний секретар Міністерства внутрішніх справ Словацької Республіки;
- **Міхал Ткач**, декан Кошицького підприємницько-господарського факультету Братиславського економічного університету (Словацька Республіка);
- **Аурел Арделян**, ректор Західного університету імені Васіле Голдіша (м.Арад, Румунія);
- **Василь Симчера**, директор Науково - дослідного інституту статистики Росії (м. Москва, Російська Федерація);
- **Франтішек Йірасек**, ректор Міжнародного інституту підприємництва і права (м. Прага, Чеська Республіка);
- **Зденек Долежал**, виконавчий директор і голова адміністративної Ради Міжнародного інституту підприємництва і права (м. Прага, Чеська Республіка);
- **Дюла Патко**, ректор Мішкольського університету (м. Мішкольц, Угорська Республіка);
- **Міхал Вархола**, професор Технічного університету м. Кошице (Словацька Республіка), президент Міжнародного академічного товариства імені Михайла Балудянського;
- **Міхал Коштял**, проректор з економіки та видавничої діяльності Вищої школи в Сладковичові (Словацька Республіка);
- **Алена Паулічкова**, почесний професор Вищої школи в Сладковичові (Словацька Республіка).

Зростанню міжнародного авторитету провідних вчених університету значною мірою сприяє членство ЗакДУ в Асоціації університетів Карпатського регіону, що дає можливість науковцям брати участь у реалізації міжнародних освітньо-наукових проєктів.

Закарпатський державний університет проводить серію спільних наукових досліджень з академічними державними установами системи НАН України, а саме: Інститутом електронної фізики, Інститутом світової економіки та міжнародних відносин, Інститутом педагогіки АПН України, Київським університетом права НАН України та ін. Дослідження проводяться в галузі комп'ютерних наук, математичного та комп'ютерного моделювання, педагогіки, проведення спільних експериментів в галузі фізики твердого тіла, лазерної техніки, міжнародних відносин, світової економіки, юриспруденції.

Науковці університету беруть активну участь у формуванні та реалізації регіональних проєктів, зокрема: у розробці концепції сталого розвитку Закарпаття та м. Ужгорода, пакетів документів міжнародної асоціації «Карпатський єврорегіон», ВЕЗ «Закарпаття», співпрацюють із зарубіжними вузами-партнерами в рамках програми «Інтеррег» (напрямок досліджень – використання нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії в Карпатському євро-регіоні).

Погоджуюсь з думкою колег про те, що існує необхідність формування національної концепції якості вищої освіти, що сумісна з **європейськими критеріями якості вищої освіти (ЄКЯВО)** і водночас ураховує традиції, особливості та можливості вітчизняної вищої школи; створення системи гарантування якості вищої освіти в Україні на основі національної концепції якості вищої школи.

Зрості завдання з реформування вітчизняної вищої освіти в Україні потребують подальшого зміцнення організаційно-кадрового потенціалу підготовки і прийняття відповідних рішень, його подальшої концентрації на дослідженнях актуальних проблем Болонського процесу, зокрема у зв'язку з уточненням принципів і пріоритетів, пролонгацією цього процесу до 2020 р.

Для забезпечення державно-громадського підходу до вдосконалення вищої школи потрібно посилити інституційну основу загальнонаціональної фахової дискусії та вироблення погоджених рішень із зазначеної проблематики. З цією метою слід активізувати

роботу всеукраїнської Співки і регіональних рад ректорів вищих навчальних закладів.⁶

Для України особливо важливим є створення сприятливого інвестиційного клімату, аби зароблений капітал і нові навички та вміння мігрантів стимулювали українських громадян повертатися до України і започатковувати власний бізнес, створювати нові робочі місця, тим самим стимулюючи довгострокове економічне зростання.

Українські експерти пропонують державі перетворити «витік мізків» на «експорт кадрів», що дасть змогу максимально ефективно використати науковий потенціал країни і підтримати її систему освіти. Привабливою особливістю моделі «експорту кадрів» є створення «наукової діаспори»: своєрідної організації вихідців з України, які працюють за кордоном і могли б допомагати українським студентам та аспірантам, що їдуть навчатися за кордон, а також давали консультаційну допомогу українським науковим і державним інституціям.

Хочу привернути увагу до результатів **обговорення проблем входження вузів України до європейського освітнього простору на міжнародних науково-практичних конференціях, проведених нашим університетом в період з 1999 по 2010 рр.** Серед найважливіших висновків та рекомендацій названих форумів слід виділити такі практичні пропозиції щодо про впровадження положень Болонської декларації:

1. Визначення статусу (місця) «бакалавра» та «магістра» у сфері праці.
2. Визначення категорії «кваліфікація» випускника ВНЗ (академічна або професійна) та принципів її встановлення.
3. Затвердження нового переліку спеціальностей і спеціалізацій бакалаврів і магістрів та відповідних кваліфікацій згідно з потребами ринку праці України та європейськими вимогами.

⁶ Вакарчук І. Принципи державно-громадського управління освітою: тези виступу на засіданні Співки ректорів України 15 травня 2009 р. / І. Вакарчук // Освіта: Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. – 2009. – 13-20 трав. – № 19-20.

4. Внесення відповідних змін до Законів України «Про освіту» та «Про вищу освіту», які забезпечать узгодження нормативної бази сфери освіти України з положеннями Болонської декларації.
5. Розробка та затвердження нового покоління галузевих стандартів вищої освіти за освітньо-кваліфікаційними рівнями «бакалавр» і «магістр» з урахуванням світової практики.
6. Формування професійних програм (компетентнісний підхід) за номенклатурою, структурою та змістом при збереженні кращих традицій вітчизняної інженерної освіти (фундаментальності, практичної орієнтації тощо) та з урахуванням необхідності посилення професійно-практичної складової підготовки бакалаврів та магістрів.

Розділ 1

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕГРУВАННЯ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕГРУВАННЯ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

1.1. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ВИЩІЙ ОСВІТІ

Європейський освітньо-науковий простір завдяки його особливим досягненням, обумовленим Лісабонською стратегією, Болонським процесом та формуванням Європейського наукового простору (ЄНП), стає дедалі більш відчутною і значущою реалією для наукового й освітянського простору України і Центрально-Східної Європи. Водночас ми є свідками дедалі більшого усвідомлення громадськістю та науковцями того факту, що реалізація завдань, передбачених Болонською декларацією, комюніке Європейського Союзу «Міжнародна значимість Європейського наукового простору»¹ та Деклараціями Європейської Асоціації Університетів (ЄАУ), прийнятими в Саламанці² (2001), Граці (2003)³, Глазго⁴ (2005) та Брюсселі⁵ (2007), можлива тільки за умов використання, зміцнення і концентрації інтелектуального,

¹ Communication from the Commission “The International Dimension of the European Research Area. Режим доступу: <http://www.cordis.lu/rtd2992/fp-debate/cec.htm#proposal>

² The Bologna Process and the European Higher Education Area// Salamanca Convention 2001. - EUA Geneve. – <http://www.unige.ch/eua>

³ Forward from Berlin: the Role of the Universities // Graz Declaration 2003. – EUA Geneve. –<http://www.unige.ch/eua>

⁴ Сильные университеты для сильной Европы // Декларация Европейской ассоциации университетов. –Глазго, 2005.

⁵ Университеты Европы после 2010 года: многообразие при единстве целей// Лиссабонская декларация. – Европейская ассоциация университетов. –Брюссель, 2007.

культурного, соціального, наукового та технологічного потенціалів всього освітянського простору України та ближніх сусідів.

Ще на початку XIX століття відомий німецький учений і громадський діяч Вільгельм фон Гумбольдт запропонував відмовитися від концепції університету як лише навчального центру і депозитарію знань і перейти до концепції «єдність навчання і наукових досліджень», об'єднавши в інституціональних рамках університету ці дві функції. Але при цьому необхідно враховувати тонку кореляцію балансу між фундаментальною та прикладною наукою, оскільки між ними стираються певні грані. В Європі прийнятий новий об'єднуючий термін "frontier research" – передова наука, тобто наука, яка розвивається в університетах і допомагає розвитку та залученню інновацій. Це один з найбільш ефективних шляхів розв'язання парадигми «суспільство – наука». При цьому суть питання полягає в тому, що суспільство повинно бути впевненим: основний вклад у розвиток суспільства вносять не політики, не економісти, не представники органів влади чи корумповані елементи, а університети, які готують студентів з потужним культурним, освітнім і науковим потенціалом, залишаючись лідерами в галузі науки та інновацій.

Окрім основного принципу єдності науки та навчального процесу із виходом на залучення інновацій та нові навчальні програми, рушійною силою університетів третього тисячоліття повинна стати креативність.⁶ Креативність – це процес, за допомогою якого можна реалізувати впровадження нових концепцій та нових підходів у науці, навчальному процесі та в управлінні університетом (в стратегічному й тактичному аспектах). Креативність у науці – це міждисциплінарний та мультидисциплінарний підходи до розв'язання наукових завдань. Креативність у навчальному процесі – це нові методи й методики для стимуляції зацікавленості студентів.

⁶ Фегер А. Университеты творят будущее: стратегия и тактика современного высшего образования / А.Фегер, В.В. Бунда, Ф.Г. Вашук // Збірник наукових статей за матеріалами XIV Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання фахівців на міжнародному ринку вищої освіти». – Ужгород: Ліра, 2007. – С.22-27.

Креативність в управлінні університетом – це пошук нових форм та можливостей фінансування, створення в його структурі нових ефективно діючих підрозділів.

Аналіз особливостей структури, системи управління та видів діяльності університетів високорозвинених країн світу показує, що найбільш високий міжнародний імідж мають ті, яким вдалося сформувавши та інтегрувати у своїй структурі три системи: освітянську, дослідницьку та інноваційну. Остання виконує місію зближення університету з тією чи іншою виробничою сферою і є базою для розвитку високоінтелектуального бізнесу.

Порівнюючи сказане з ситуацією в Україні та країнах Центрально-Східної Європи, слід відзначити, що більшість університетів мають потужну систему освітянської діяльності, але їх дослідницька матеріально-технічна база та фінансування науково-дослідних робіт досить слабкі. Що ж стосується інноваційної діяльності в Україні, то вона розпочинається лише в незначній кількості закладів, навіть не маючи достатнього законодавчого забезпечення.

Тому, ведучи мову про шляхи посилення економічного розвитку і конкурентоздатності нашої держави, слід мати на увазі потребу у найшвидшому вирішенні зазначених проблем.

Схематично мету реформування університетської діяльності в Україні викладено на рис.1.1. Зауважимо, що мова йде в першу чергу про так звані навчально-дослідницькі (навчально-наукові) університети, які в однаковій мірі готують бакалаврів, магістрів, докторів філософії та мають досить розвинену дослідницьку базу і систему інноваційної діяльності у порівнянні з традиційними університетами.⁷

Особлива роль у визначенні та формуванні сучасних тенденцій розвитку вищої освіти належить Європейській асоціації університетів (ЕАУ). Оскільки зазначена міжнародна організація поки

⁷ Бунда В.В. Інтеграція освіти і науки в Закарпатському державному університеті: Матеріали номінації «Інтеграція освіти і науки у вищому навчальному закладі» / В.В. Бунда. – Бронзова медаль Х Ювілейної міжнародної виставки «Освіта в Україні – 2007». – Ужгород – Київ, 2007.

що не дуже відома широкому освітянському загалу на теренах України, зупинимося на цьому моменті детальніше.

Європейська асоціація університетів (European Universities Association) представляє і підтримує вищі навчальні заклади в 46 країнах Європи. Основна мета діяльності ЄАУ – забезпечення поступального розвитку вищої освіти в Європі, впровадження в навчальний процес результатів новітніх наукових досліджень, розробка модерних освітніх тенденцій та забезпечення реалізації основних положень та принципів Лісабонської стратегії та Болонської декларації.

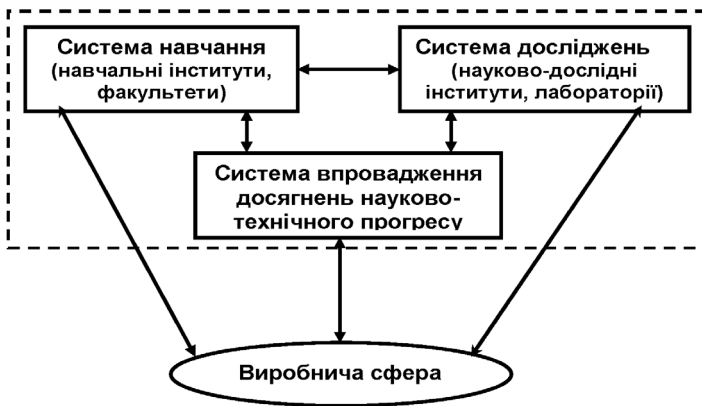

Рис.1.1. Схема основних видів діяльності навчально-дослідницького (навчально-наукового) університету

Членами Асоціації є європейські університети, дослідницькі установи в галузі освіти, національні асоціації ректорів та інші державні й недержавні освітньо-наукові установи та організації. ЄАУ покликана відігравати істотну роль у формуванні європейської вищої освіти завтрашнього дня.

Асоціацію було утворено 31 березня 2001 року у м. Саламанка (Іспанія) в результаті об'єднання двох європейських недержавних організацій: Асоціації європейських університетів (Association of European Universities) та Конференції ректорів Євросоюзу (European Union Rectors' Conferences).

Основна місія ЄАУ полягає у забезпеченні експертизи рівня вищої освіти та стану вузівських наукових досліджень, а також безпосередній підтримці університетів Європи. Асоціація повністю підтримує положення й принципи, викладені у Великій Хартії Університетів (*Magna Charta Universitatum*), підписаній у Болоньї в 1988 році 388 ректорами університетів всього світу.

Європейська асоціація університетів є офіційним представником університетського сектору в рамках Болонського процесу, членом численних робочих груп та консультативних органів Європейської Комісії з питань освіти і науки, Ради Європи та ЮНЕСКО.

Станом на жовтень 2006 року до складу ЄАУ входило 780 членів з 46 країн Європи, у т.ч. 18 вищих навчальних закладів України.

Виходячи з аналізу сучасних тенденцій у вищій освіті (починаючи з підписання Болонської декларації у 1999 році), ЄАУ виділяє п'ять основних тенденцій, реалізованих протягом дев'яти наступних років (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Сучасні тенденції у вищій освіті

Етап	Зміст тенденції	Рік початку виконання
I	Тенденції в структурі навчання вищої освіти (<i>Trends in Learning Structures in Higher Education</i>)	1999
II	У напрямі до європейського простору вищої освіти – огляд головних реформ на шляху від Болоньї до Праги (<i>Towards the European higher education area – survey of main reforms from Bologna to Prague</i>)	2001
III	Прогрес у напрямі до європейської зони вищої освіти (<i>Progress towards the European Higher Education Area</i>)	2003
IV	Європейські університети впроваджують Болонський процес (<i>European Universities Implementing Bologna</i>)	2005

V	Університети, що формують європейський простір вищої освіти (<i>Universities shaping the European Higher Education Area</i>)	2007
---	--	------

На Лондонській конференції було піддано усесторонньому аналізу стан щодо виконання базових принципів Болонської декларації у європейських вищих навчальних закладах. Так, зокрема, з принципу **«мобільність викладацького складу, студентів та випускників»**, котрий є одним з основних положень Болонського процесу, відзначалося, що, починаючи з 1999 року, було досягнуто значного прогресу, проте ще залишається чимало проблем. Серед найбільших перешкод на шляху до забезпечення мобільності залишаються питання імміграції, визнання, недостатнього фінансового заохочення і негнучкого механізму виплат допомоги.

Стосовно питання **структури ступенів** на Лондонській конференції було відзначено, що у більшості країн вводиться трициклова система ступенів «бакалавр-магістр-доктор». Значно зросла кількість студентів, які були зараховані на навчальні курси перших двох циклів, а також спостерігається зменшення кількості структурних перешкод при переході з циклу до циклу. Подібним чином зросла кількість структурованих докторських програм. У майбутньому потрібно зосередити зусилля на усуненні перешкод щодо рівного доступу до освіти та переходу від циклу до циклу, належного впровадження системи ECTS, що ґрунтується на результатах навчання та навчальному навантаженні студентів. Було наголошено на необхідності вдосконалення системи працевлаштування випускників.

Справедливе **визнання кваліфікацій** вищої освіти, періодів навчання, попереднього навчання, включаючи неформальне і неофіційне навчання, є основними завданнями Європейського простору вищої освіти (ЄПВО) як у межах окремої країни, так і в міжнародних масштабах. Зрозумілі та порівняні ступені, а також доступна інформація про системи освіти та системи кваліфікацій є передумовами для мобільності громадян і забезпечення прива-

бливості та конкурентоспроможності ЄПВО. Станом на травень 2007 року 38 членів Болонського процесу, включаючи Чорногорію, наразі ратифікували Конвенцію Ради Європи/ ЮНЕСКО про визнання кваліфікацій вищої освіти в Європі (Лісабонську конвенцію про визнання (ЛКВ)).

Системи кваліфікацій є важливим інструментом досягнення порівнянності та прозорості в межах ЄПВО і поліпшення ротації студентів як всередині, так і між системами вищої освіти. Ці системи кваліфікацій також допомагатимуть вищим навчальним закладам у розробці модулів та навчальних програм, що базуються на результатах навчання та кредитах, а також сприятимуть визнанню як кваліфікацій, так і попереднього навчання, включаючи неформальне та неофіційне навчання. Вже досягнуто певних успіхів у запровадженні національних систем кваліфікацій, але наразі залишається ще багато завдань. Необхідно запровадити в повному обсязі такі національні системи кваліфікацій, що є відповідними загальній системі кваліфікацій ЄПВО. Це дуже складне завдання може бути вирішено за участі та підтримки Ради Європи, яка могла б надати допомогу в обміні досвідом щодо розробки національних систем кваліфікацій.

Серед головних пріоритетів на наступні два роки (до 2009 року) на Лондонській конференції міністрів освіти європейських країн були визнані наступні:

- *мобільність науково-педагогічних працівників, студентів, випускників, докторантів* (необхідно оперативно створити мережу національних експертів з метою обміну інформацією та підтримки у визначенні та подоланні перешкод при наданні грантів і позик);
- *соціальний вимір* (національна стратегічна політика та оцінка її ефективності);
- *збір інформації* щодо соціального виміру та мобільності;
- *можливості працевлаштування* (освітні заклади й надалі повинні розвивати партнерство та співпрацю з роботодавцями

в процесі інноваційних змін навчальних планів, які створюються на основі результатів навчання);

- *європейський простір вищої освіти в контексті глобалізації.*

Вища освіта повинна стати ключовим елементом сталого розвитку європейських суспільств як на національному, так і на європейському рівнях. Трансформувати національні системи вищої освіти необхідно таким чином, щоб вони були здатні вирішувати не тільки нагальні питання, але і прогнозувати проблеми, з якими країни Європи можуть зустрітися в майбутньому.

Нова Лісабонська стратегія та конкурентоспроможність університетів Європи

Поки Європа відставала від США в плані технологій, вона могла використовувати принцип наслідування в якості головного джерела зростання. Досить було зосередити зусилля на початковій і середній освіті, а також на практичному професійному навчанні, щоб наздогнати США. Проте в середині вісімдесятих років минулого сторіччя потенціал зростання за рахунок наслідування вичерпався, і Європа повинна була без зволікання прийняти стратегію лідерства, тобто розпочати потужне інвестування в наукові дослідження й вищу освіту. Загальна вища освіта, яка дає базові та методологічні навички, в стратегії лідерства повинна займати центральне місце, щоб домогтися підвищення якості освіти за рахунок інноваційних технологій.⁸ Тому немає нічого дивного в тому, що університети та інші установи вищої освіти, оточені науковими парками, стали наразі двигунами росту та зростання кількості робочих місць в регіонах. В сучасній теорії зростання знову відкрита основна ідея Йозефа Шумпетера, представника австрійської економічної школи: зростання відбувається за рахунок якісних технологій, які є результатом вкладень в людський капітал.⁹

⁸ Винклер Г. Вклад университетов в укрепление конкурентоспособности Европы: Доклад на конференции европейских министров образования / Г.Винклер. – Вена, 16–17 марта 2006 г. // Вестник ННГУ. – Выпуск 1(7). – Серия Инновации в образовании, 2006. – С. 7–12.

⁹ Philippe Aghion and Peter Howitt's Joseph Schumpeter. Lecture at the Annual Congress of the European Economic Association. FAmsterdam, August 25, 2005.

Оновлена Лісабонська стратегія, яка передбачає реформи в якості поворотних точок на шляху до зростання, а також до збільшення числа робочих місць в Європі, зобов'язана цим уроком сучасної теорії зростання.¹⁰ Комісія Ради Європи на своєму засіданні в лютому 2006 року (щорічна доповідь комісії Ради Європи про досягнуті результати «Європа на марші: спільні зусилля в ім'я зростання і збільшення зайнятості») настійно рекомендувала збільшити вкладення в знання та інновації. Державам – членам ЄС пропонувала, по-перше, встановити контрольні цифри своїх витрат щодо науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) на 2010 рік, щоб Рада Європи могла визначити такий показник для Євросоюзу в цілому. Проголошення честолюбних планів – річ не нова. Незрозуміло тільки одне: чому з 2001 року фактично залишалися на колишньому рівні співвідношення між реальними витратами на НДДКР та ВВП. Окрім планових цифр щодо витрат на НДДКР, Комісія пропонувала ще один контрольний показник: збільшити витрати на вищу освіту в ЄС з теперішнього рівня, який становить 1,28% від ВВП, до мінімум 2% від ВВП до 2010 року!

Сторонній спостерігач, котрий стежить за розвитком подій з 2000 р., буде дещо спантеличений. Незважаючи на те, що економетричні дані вагомо свідчать на користь сучасних теорій зростання, незважаючи на численні заяви держав – членів ЄС про свою прихильність до оновленої Лісабонської стратегії, сума валових витрат на НДДКР та вищу освіту не зросла у більшості країн Європи. В той же час Китаю вдалося повною мірою досягти цілей, визначених у Лісабонській декларації. Нарощування капіталовкладень в НДДКР супроводжується масовим поверненням учених з-за кордону до Китаю, яке всіляко заохочується властями. «В результаті цього процесу 81% членів Академії наук Китаю і 54%

¹⁰ Dirk Krueger, Krishna B. Kumar, USFEurope Growth Differences: The Role of Education. Austrian National Bank, 32nd Economics Conference 2004, Vienna 2004, pp. 37, and by the authors, U.S.FEurope Differences in TechnologyFDiven Growth: Quantifying the Role of ation. Journal of Monetary Economics. Vol. 51 (2004), 161–190.

членів Академії інженерних наук Китаю – це учені, що повернулися із-за кордону».¹¹

Як збільшення вкладень в НДДКР, так і масове повернення емігрантів дозволили добитися значного зростання числа китайських наукових публікацій. Темп їх зростання виявився навіть вищим, ніж у Південній Кореї. Європу повинно турбувати не тільки те, що Китай вважає США і Японію, а не Європу, потенційно рівними собі в галузі наукових досліджень та вищої освіти, але й те, що в нових наукових галузях – таких, як нанотехнології, – Китаю і Гонконгу вдалося подвоїти частку своїх публікацій у трьох провідних журналах світу: з 5 до 10% за два роки (2002F2004 pp.). Як було офіційно повідомлено, Китай поставив мету зрівнятися з США і Японією в галузі інновацій до 2020 р.¹² Літні Олімпійські ігри 2008 року, що відбулися в Пекіні та були проведені на надзвичайно високому рівні, підтвердили всю серйозність амбіційних намірів Китаю.

Враховуючи певний застій в Європі та динамічний розвиток в Східній Азії, неважко передбачити той день, коли Східна Азія, а не Європа буде володіти «провідною в світі економікою, котра ґрунтується на знаннях» (Лісабонська декларація 2000 р.).

Багато європейських університетів вважають себе за найстаріші навчальні заклади на континенті. Найперший з них, Болонський університет, був заснований ще в 1088 році. Традиційно університети відображають етичні аспекти освіти та наукових досліджень, є частиною соціального фундаменту економіки і є культурними інститутами, особливо в галузі гуманітарних наук. На додаток до вищевказаних місій серед університетами стоїть цілком об'єктивне завдання: підготувати своїх випускників до майбутньої роботи на ринку висококваліфікованої праці.

Зараз, коли наше суспільство стає суспільством, що ґрунтується на знаннях, університети відчують постійно зростаючий

¹¹ Ping Zhou, Loet Leydesdorff, The emergence of China as a leading nation in science. Research Policy. Vol. 35 (Feb. 2006), p. 83. Zhou – Leydesdorff cite a work published by L. Xing.

¹² Urs Schoettli. Chinas Führung setzt auf Innovation//Neue Zürcher Zeitung –24.2.2006. Fp.13.

тиск з боку конкурентів. Знання в сучасному суспільстві стали занадто важливим товаром, аби його виробництво та передачу можна було залишити лише університетам. Зрозуміло, університети також скористалися посиленням попиту на знання в трикутнику «знання – інновації – освіта». Виникли нові заклади, які спеціалізуються тільки на навчанні, наукових дослідженнях та інноваційній діяльності. Ці заклади із вузько направленою місією є суперниками традиційних університетів, особливо в частині, яка стосується економічної ефективності та результативності роботи. Спочатку європейські університети поставилися до цього виклику з боку політехнічних інститутів й інших вузів з поблажливою зневагою, оскільки економічна ефективність і результативність, як їм здавалося, суперечили традиційним академічним завданням і цінностям. Проте не так давно університети зрозуміли, наскільки важливо підтримувати інтерес до своєї діяльності в суспільстві в цілому (у платників податків), і почали пропонувати професійні рішення, які відповідають потребам сучасного суспільства, що ґрунтується на знаннях.

Термін «масовий університет» вказує на неоднозначність цього процесу, якому властиві певні негативні тенденції та елементи. Відбулося стрімке зростання університетів, особливо в плані збільшення чисельності студентів. Проте місцева бюрократична система, інерція самих навчальних закладів та недостатнє фінансування не дозволили їм впоратися з цим зростанням.

Цілком очевидно, що європейська університетська система повинна забезпечити ширший та рівноправніший доступ до освіти, повинна прагнути до досягнення більш високого рівня, а також до більшої диверсифікації усередині системи. У США, де населення становить близько 300 млн. осіб, налічується 16 млн. студентів, з яких 14 млн. закінчують свою освіту з дипломом бакалавра, а 2 млн. отримують звання магістра або доктора філософії (PhD.). Натомість у розширеному Європейському Союзі (ЄС-25) з населенням 450 млн. осіб – лише 12 млн. студентів, причому багато з них (частогусто з обмеженими фінансовими можливостями) не довчаються

до кінця (у деяких країнах, наприклад в Австрії, до 50% студентів кидають навчання). Таким чином, необхідно терміново забезпечити ширший доступ до вищої освіти, при цьому у переважної більшості студентів повинна бути можливість завершити свою освіту. Якщо говорити про успіхи в наукових дослідженнях, 80% з 20 кращих і більше 50% зі 100 кращих університетів світу розташовані в США. У Європі ли-ше два університети у двадцятці кращих, і лише приблизно тридцять – у числі ста кращих. Американські університети розпочинають проведення наукових досліджень й організують освіту на їх базі лише у тому випадку, коли ними накопичена достатня критична маса: лише у 260 американських університетах є аспірантура, а в Європі (ЄCF25) таких вузів близько 1000! Як відзначив президент Американської ради з освіти Девід Уорд, університетська система США «елітарна зверху, але демократична знизу». Європейська університетська система, мабуть, – це ні те, ні інше. Європейські університети повинні бути динамічнішими. Аби вони змогли прийняти майбутні виклики Європи знань, потрібно діяти за трьома напрямками:

1) Університети повинні вийти з-під «парасольки» державної бюрократії, де уряди все ще визначають питання щодо життєдіяльності та принципів роботи навчальних закладів. Університети мають бути автономними закладами – і юридично, і фактично, будучи підзвітними лише громадськості. Університети повинні бути сильними дійовими особами в галузі вищої освіти і наукових досліджень, які мають свою інституційну стратегію. Університети не мають бути просто конгломератом кафедр, факультетів і навчальних програм. Навпаки, вони повинні прагнути подолати їх роз'єднаність.

Вочевидь світ знань повинен бути організований подібно до передової економіки: рішення щодо пропозиції товарів та послуг повинні знаходитися в компетенції агенцій (фірм), які конкурують або співпрацюють. Ці агенції повинні підкорятися правилам, заздалегідь встановленим законом та урядом. Підзвітність громадськості

й системи оцінки якості дозволяють гарантувати, що продукт, який отримує суспільство, є достатньо прозорим, і його можна оцінити. У випадку університетів конкуренція веде до змагання репутацій і проявляється у залученні уваги суспільства, розумових здібностей і грошей.

Слід зазначити, що в США, де немає планування на загальнонаціональному рівні та дуже мало розпоряджень і правил, автономні університети створили систему, яка в цілому забезпечує широкий доступ до навчання і дозволяє досягнути в низці університетів рівня світового класу в надзвичайно широкому спектрі наукових досліджень.

2) Університети в Європі все ще діють головним чином у невеликих національних системах або підсистемах, при цьому не завжди визнаються ступені, присуджені в інших країнах, а також недостатнім є рівень мобільності викладачів і студентів як між країнами, так і між галузями знань. Тому створення *Європи знань*, яка включає Європейську зону вищої освіти (Болонський процес) і Європейську зону наукових досліджень (Європейський науковий простір), є метою, до якої слід йти наполегливо і не шкодуючи сил.

У 2005 р. в Бергені та 2007 році в Лондоні університети Європи знов підтвердили свою прихильність до Болонського процесу. Університети усвідомлюють, що Болонський процес – це щось більше, ніж просто загальна архітектура освіти в Європі. Він вимагає «фундаментальним чином переглянути учбові плани і методику викладання щодо кожної дисципліни, аби запанував підхід, при якому в центрі учбового процесу знаходиться студент, а також забезпечити досягнення відповідних результатів навчання на кожному рівні і за кожним предметом».

Європейська зона наукових досліджень поки що не стала реальністю. Після 1 січня 2007 р., коли в 7-у Рамкову програму включена і Європейська рада з наукових досліджень (до чого з великим схваленням поставилися університети), можна говорити про істинно європейський вимір у справі досягнення вищого рівня наукових досліджень в Європі. Проте до Європейської зони

наукових досліджень має бути включений і такий важливий елемент, як транснаціональний ринок праці для вчених у Європі. Реалізація Європейської хартії вчених і Кодексу правил щодо прийому вчених на роботу (ці документи були прийняті Комісією в березні 2005 р., а потім отримали підтримку багатьох університетів Європи) могла б стати першим кроком у цьому напрямі. Проте в першу чергу слід домогтися повного взаємного визнання прав на пенсію для науково-педагогічних працівників по всій Європі.

3) Європейська система вищої освіти страждає від гострого браку фінансування. Зростання числа студентів не супроводжується відповідним збільшенням державного фінансування. Університетам не вдалося компенсувати нестачу коштів з державного бюджету надходженнями з приватних джерел. Згідно з розрахунками Комісії, аби ліквідувати розрив із США, Європі потрібно буде витратити по 10 000 євро в рік на кожного студента. В цьому разі майже удвічі повинен збільшитися обсяг фінансування європейських університетів і, більш того, як рекомендовано Комісією, повинен бути досягнутий рівень витрат на вищу освіту в розмірі мінімум 2% від ВВП.¹³

Як показує аналіз, проведений багатьма фахівцями, основні напрями діяльності щодо модернізації європейської системи вищої освіти є цілком ясними. Ці напрями були прийняті Комісією за результатами обговорення, яке мало місце в ході неофіційної зустрічі Європейської ради в Хемптон-Корті («Заходи на виконання рішень, прийнятих у Хемптон-Корті»). Враховуючи думки експертів, були розроблені такі ідеї відносно вкладу університетів в реалізацію Лісабонської стратегії.¹⁴

а) зруйнувати бар'єри, які оточують європейські університети.

До 2010 р. принаймні третя частина всіх випускників-магіст-

¹³ Commission, Delivering on the modernisation agenda for universities: education, research and innovation. Draft based on discussions with an expert group as a Hampton Court Follow Up activity (January 2006), p. 4.

¹⁴ Hampton Court followUp: authoritative figures to be consulted: external experts — Universities (Olivier Blanchard, Ivor Crewe, Frederico Mayor, Mario Monti, Linda Nielsen, Jan Sokol, Georg Winckler).

рів і п'ята частина випускників першого рівня вищої освіти повинні були пройти навчання за кордоном тривалістю не менше одного семестру. Жоден заявник не повинен чекати рішення про визнання своєї кваліфікації більше 2-3 місяців;

- б) забезпечити одержання відповідних навиків і компетенцій, необхідних на ринку робочої сили.
- Держави – члени ЄС повинні розглядати підготовку кадрів ринку робочої сили (з точки зору конкретних навиків та умінь, а також універсальних компетенцій) як важливий, але у жодному разі не винятковий показник якості роботи університетів;
- в) зменшити розрив між необхідним та дійсним рівнем фінансування, а також підвищити ефективність фінансування освіти і наукових досліджень.
- Держави-члени ЄС повинні взяти на себе зобов'язання виділяти на модернізований сектор вищої освіти не менше 2% ВВП. Вони повинні також підтвердити своє зобов'язання щодо підняття рівня інвестицій у наукові дослідження до 3% ВВП.
 - Незалежно від розміру плати за навчання, держави-члени ЄС повинні критично переглянути нинішню модель фінансування;
- г) забезпечити справжню автономію та підзвітність університетів.
- Держави-члени ЄС повинні розробити систему правил і політики навчально-виховного процесу сектора вищої освіти в цілому.
 - У цьому контексті університети повинні володіти цілковитою свободою, але нести при цьому відповідальність.
 - Держави-члени ЄС повинні розвивати й заохочувати здібності щодо управління та лідерства в університетах;
- д) визнавати і винагороджувати досягнення на найвищому рівні.

- Всі держави-члени ЄС повинні переглянути організацію підготовки на рівні магістерських і докторських програм, а також перелік напрямів, за якими ведеться така підготовка. Для цього на європейському рівні повинна бути забезпечена фінансова підтримка.
 - Активніше боротися за досягнення вищого рівня в дослідницькій діяльності через Європейську раду з наукових досліджень;
- е) формувати в світі привабливий образ європейських університетів. За умови прийняття цих шести пунктів європейська університетська система отримає новий імпульс до розвитку і суттєво зросте вклад університетів у підвищення конкурентоздатності Європи.

1.2. ЛІСАБОНСЬКА КОНВЕНЦІЯ ЯК ПЕРШОДЖЕРЕЛО БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Сучасна тенденція у сфері освіти – створення єдиного освітнього простору в Європі – це реальність, без якої неможливо формувати й реалізовувати стратегію розвитку освіти в Україні. Однак реформування вищої освіти, як показує світовий досвід, може бути успішним тільки в тому випадку, якщо національна освіта не втрачає своїх здобутків, а органічно вписується у європейські інтеграційні уподобання. Таким інтеграційним уподобанням стала Лісабонська конвенція щодо визнання спеціальностей у системі вищої освіти Європи 11 квітня 1997 р., яка є першоджерелом із 16 основних документів, що регламентують освітній процес країн-учасниць Болонського процесу.

Конвенцію про визнання кваліфікацій, що стосуються вищої освіти в європейському регіоні (Лісабон, 1997 р.), розроблено і прийнято під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО. Цю Конвенцію підписали 43 країни, в тому числі і Україна. Вона містить угоди про: визначення основних термінів (доступ; прийом; оцінка вищих навчальних закладів і програм; оцінка індивідуальних кваліфіка-

цій); повноважний орган із питань визнання; вища освіта; вищий навчальний заклад; програма вищої освіти; період навчання; кваліфікація (кваліфікація вищої освіти; кваліфікація, що дає доступ до вищої освіти); визнання; вимоги (загальні вимоги; особливі вимоги); компетенцію державних органів; основні принципи оцінки кваліфікації; визнання періодів навчання; визнання кваліфікації вищої освіти; визнання кваліфікації біженців, переміщених осіб та осіб, що знаходяться в становищі біженців; інформацію про оцінку вищих навчальних закладів і програм; інформацію з питань визнання; механізми здійснення; заключні положення.

Лісабонська угода декларує наявність та вагомість освітніх систем і має на меті створення умов, за яких більша кількість людей, скориставшись усіма перевагами і здобутками національних систем освіти і науки, зможе бути мобільною на європейському ринку праці.

Учасники цієї Конвенції, усвідомлюючи той факт, що право на освіту є невід'ємним правом людини, і що вища освіта, яка сприяє пошукам та розширенню знань, становить винятково багате культурне й наукове надбання як для окремих людей, так і для всього суспільства, уважають, що вища освіта повинна відігравати життєво важливу роль у збереженні миру, взаєморозуміння й толерантності, а також у створенні взаємного довір'я між народами та державами.

До уваги береться те, що велика різноманітність систем освіти у європейському регіоні відображає його культурну, соціальну, політичну, філософську, релігійну та економічну різноманітність шляхом полегшення доступу населення кожної держави і студентів навчальних закладів кожної з держав до освітніх ресурсів інших, особливо тоді, коли полегшуються зусилля, спрямовані на продовження освіти або завершення періодів навчання у вищих навчальних закладах інших держав;

визнання курсів навчання, атестатів, дипломів і наукових ступенів, отриманих у різних країнах європейського регіону, що є важливим чинником для утвердження академічної мобільності між державами;

надання важливого значення принципу автономії вищого навчального закладу та усвідомлення потреби в підтриманні й захисті цього принципу;

переконання в тому, що справедливе визнання кваліфікацій є ключовим елементом права на освіту й відповідальності перед суспільством;

усвідомлення необхідності знаходження спільного розв'язання практичних проблем, надання їм більшої прозорості та кращої адаптованості до сучасної ситуації у вищій школі європейського регіону;

усвідомлення важливості забезпечення постійних механізмів реалізації цих принципів і положень Конвенції.

Терміни для цієї Конвенції набувають такого значення:

Доступ (до вищої освіти). Право підготовленого абітурієнта вступати, а його питання щодо отримання вищої освіти бути розглянутим.

Вступ (у вищі навчальні заклади і програми). Акт або система, що дозволяє підготовленим абітурієнтам здобувати вищу освіту в тому чи іншому навчальному закладі і/або за певною програмою.

Оцінювання (закладів або програм). Процес установлення якості освіти вищого навчального закладу або програми.

Оцінювання (індивідуальних кваліфікацій). Письмове оцінювання або оцінювання індивідуальних зарубіжних кваліфікацій компетентним органом.

Комісія, що визначає компетентність. Орган, уповноважений приймати обов'язкові до виконання рішення з визнання закордонних спеціальностей.

Вища освіта. Усі типи навчальних курсів або їхні блоки, навчання або підготовка для проведення науково-дослідної роботи післяшкільного рівня, визначаються відповідними органами країн як такі, що належать до системи вищої освіти.

Вищий навчальний заклад – установа, що забезпечує надання вищої освіти і визнана компетентними органами держави як така, що належить до її системи вищої освіти.

Програма вищої освіти – курс навчання, визнаний компетентними органами країни як такий, що належить системі вищої освіти і завершення вивчення якого надає студенту кваліфікацію на рівні вищої освіти.

Період навчання – будь-яка частина програми вищої освіти, яка отримала відповідну оцінку та документально підтверджена, і хоча, не будучи повною навчальною програмою сама по собі, є важливим набуванням знань і вмінь.

Кваліфікація з вищої освіти – це будь-який ступінь, диплом або інше письмове посвідчення компетентних органів, які підтверджують успішне закінчення програми вищого навчального закладу.

Кваліфікація, що дає доступ до вищої освіти. Будь-який атестат зрілості або інше письмове посвідчення, що видається компетентними органами, підтверджує успішне закінчення освітньої програми і надає пред'явнику кваліфікації право вступу до вищого навчального закладу.

Визнання. Формальне підтвердження компетентними органами оцінки зарубіжної освітньої кваліфікації, щоб мати доступ до роботи в системі освіти.

Вимоги:

- **Загальні вимоги.** Умови, які повинні бути виконані у всіх випадках для доступу до вищої освіти, до її повного рівня або присудження певного рівня кваліфікації з вищою освітою.
- **Окремі вимоги.** Умови, які повинні бути виконані додатково до загальних вимог для того, щоб отримати дозвіл навчатися за особливою програмою з вищої освіти або для отримання особливої кваліфікації з вищої освіти в певній галузі навчання.

Там, де центральні органи влади країни наділені компетенцією приймати рішення щодо визнання, ця країна повинна негайно прийняти на себе обов'язки цієї Конвенції та вжити необхідних заходів, щоб забезпечити втілення її положень на своїй території.

Там, де компетенція приймати рішення стосовно визнання є одним із завдань країни, вона повинна подати в один із організа-

ційних центрів коротку заяву, повідомляючи про свій державний устрій або структуру в час підпису або депонування свого інструменту ратифікації, прийняття, схвалення або приєднання в будь-який відповідний час. У таких випадках компетентні органи, що представляють країни, зобов'язані вжити необхідних заходів для забезпечення реалізації умов цієї конвенції на своїй території.

Там, де компетенцією з прийняття рішення наділені окремі вищі навчальні заклади або інші суб'єкти міжнародних відносин, кожна сторона Конвенції відповідно до своєї конституційної ситуації або структури повинна передати текст цієї Конвенції в ці установи або суб'єкти міжнародних відносин і вжити всіх можливих заходів, щоб заохотити позитивне ставлення й застосування її положень.

Положення параграфів 1 і 2 цієї статті повинні виконуватися відповідно до взаємних угод сторін, зазначених у подальших статтях цієї Конвенції.

Під час підпису або віддання на зберігання інструменту ратифікації, прийняття, схвалення або приєднання, або в будь-який час після цього, кожна країна, папський престол або Європейське співтовариство повинні інформувати кожного зберігача цієї Конвенції про керівництво, уповноважене приймати різноманітні рішення стосовно випадків визнання.

Нічого в цій Конвенції не має права бути відмінним, починаючи зі створення будь-яких сприятливіших умов стосовно визнання кваліфікацій, запропонованих однією зі сторін, що міститься або впливає з наявного або майбутнього договору, членом якого може стати сторона підписання цієї Конвенції.

Пред'явники кваліфікацій однієї зі сторін повинні мати належний доступ за зверненням до відповідного органу з проханням надати оцінку цим кваліфікаціям.

З цього питання не повинна здійснюватися ніяка дискримінація з жодних міркувань типу належності до тієї чи іншої статі, раси, кольору шкіри, інвалідності, мови, релігії, політичної або іншої думки, національності, етнічного або соціального походження. Для того, щоб реалізувати це право, кожна сторона вживає відповідних

заходів, щоб надати оцінку заяві стосовно визнання кваліфікацій тільки на основі досягнутих знань і вмінь.

Рішення щодо визнання повинні прийматися на основі відповідної інформації по кваліфікаціях, які є предметом пошуку.

У першому випадку відповідність за надання належної інформації лежить на заявникові, який повинен надати достовірну інформацію. Незважаючи на відповідальність заявника, навчальні заклади, які присвоїли кваліфікацію, про яку йде мова, будуть зобов'язані надати в розпорядження на прохання заявника і в межах обґрунтованих термінів належну інформацію утримувачу кваліфікації, навчальному закладу або компетентним органом країни, в якій здійснюється визнання.

Сторони повинні надавати інструкції або належним чином заохочувати всі навчальні заклади, які належать до їхніх освітніх систем, щоб вони погоджувалися надати інформацію на обґрунтовану заяву-звернення з метою надання оцінки кваліфікаціям, отриманих у зазначених навчальних закладах.

Відповідальність за внесення рішення стосовно того, що заява не відповідає чинним вимогам, лежить на органі, який здійснює оцінювання.

Кожна сторона повинна гарантувати сприяння у визнанні кваліфікації, щоб була надана адекватна й ясна інформація про свою систему освіти.

Рішення щодо визнання повинно прийматися в межах обґрунтованого заздалегідь зазначеного часового терміну компетентними органами, що займаються питаннями визнання. Цей термін починає підраховуватися з часу, коли подана вся необхідна інформація стосовно конкретного випадку. Якщо у визнанні відмовлено, повинні бути вказані причини відмови й надана інформація, що стосується можливих заходів, які змушений ужити заявник, щоб отримати визнання в пізніші терміни. Якщо у визнанні відмовлено або не прийнято рішення, заявнику повинна бути надана змога звернутися із заявою в межах прийнятого часового терміну.

Кожна сторона повинна визнавати кваліфікації, присвоєні іншими сторонами відповідно до їхніх загальних вимог доступу до

вищої освіти і програм, які належать системі вищої освіти, якщо не може бути показана істотна різниця між загальними вимогами доступу сторони, в якій була отримана кваліфікація, і стороною, в якій робляться намагання визнати кваліфікацію. У протилежному разі сторона зобов'язана дати змогу пред'явнику кваліфікації, присвоєної в одній із інших сторін, отримати оцінку цієї кваліфікації за зверненням пред'явника зі змінами, що стосуються кожного конкретного випадку.

Там, де в одній зі сторін була отримана кваліфікація, дається доступ тільки до окремих типів навчальних закладів або програм з вищої освіти, кожна інша сторона повинна задовольнити пред'явників таких кваліфікацій доступом до подібних специфічних програм у навчальних закладах, які належать до системи вищої освіти, якщо не може бути показана істотна різниця між вимогами доступу в країні, де була отримана така кваліфікація, і країною, в якій робляться намагання визнати кваліфікацію.

Там, де дозвіл на отримання особливих програм залежить від виконання особливих вимог додатково до загальних вимог доступу, компетентні органи сторони, що має відношення до цього випадку, можуть висувати додаткові вимоги, які є однаковими для пред'явників кваліфікацій, отриманих в інших країнах, або надати доступ, якщо пошукувачі кваліфікацій, отриманих у інших країнах, відповідають однаковим вимогам.

Якщо у країні, де отриманий атестат зрілості, надається доступ до отримання вищої освіти тільки за умови складання додаткових вступних іспитів, інші сторони можуть брати до уваги ці вимоги або запропонувати свої, які відповідають таким додатковим вимогам у межах їхніх власних освітніх систем. Будь-яка держава, папський престол або інше європейське співтовариство може під час підпису або ратифікації, прийняття, схвалення доступу або в будь-який інший час донести до відома одну з держав, ратифікувати цю конвенцію.

Прийом до певного вищого навчального закладу або до тієї чи іншої програми в межах такого закладу може бути обмеженим

або вибірковим. У випадках, у яких прийом до вищого навчального закладу або програми вибірковий, умови прийому повинні так складатися, щоб забезпечити оцінку зарубіжним кваліфікаціям відповідно до принципів справедливості і недопущення дискримінації. Крім того, прийом до певного вищого навчального закладу може бути здійснений за умови, якщо заявник покаже достатні знання з мови або з необхідних мов викладання, або інших специфічних мов.

У країнах, де доступ до вищої освіти може бути отриманий на основі нетрадиційних кваліфікацій, подібні кваліфікації, отримані в інших країнах, можуть бути оцінені подібним чином як нетрадиційні кваліфікації, присвоєні в країні, де робляться намагання їх визнати. З метою здійснення доступу до програм із вищої освіти кожна сторона повинна здійснювати кваліфікації зарубіжних навчальних закладів, які функціонують на її території, залежно від обставин, що ґрунтуються на особливих вимогах національного законодавства або особливих домовленостей, здійснених із країною, яка започаткувала такі навчальні заклади.

Кожна сторона повинна визнавати періоди навчання, які завершуються в межах програми вищого навчального закладу в іншій стороні. Це визнання повинно включати періоди навчання, спрямовані на завершення у вивченні програми в країні, в якій робляться намагання визнання, якщо не показані істотні відмінності між періодами навчання, що завершуються в іншій країні та частині програми з отримання вищої освіти. Та частина могла б замінити ту, про яку йде мова в країні, де порушено клопотання про визнання.

В іншому випадку сторона (країна) зобов'язується надати особі, яка завершила період навчання в межах програми отримання вищої освіти в іншій країні, отримати оцінку цього періоду навчання на прохання зацікавленої особи. Зокрема, кожна сторона зобов'язана сприяти визнанню періодів навчання у разі, якщо:

а) були попередні угоди між, з одного боку, вищим навчальним закладом або компетентним органом із зазначеного питання визнання;

б) вищий навчальний заклад, у якому закінчений період навчання, видав довідку або посвідчення про складені дисципліни, вказуючи, що студент успішно закінчив виконання вказаних вимог за зазначений період навчання.

У зв'язку з тим, що рішення щодо визнання ґрунтується на знаннях і вміннях, сертифікованих кваліфікацією з вищої школи, кожна сторона зобов'язується визнавати кваліфікації, присвоєні іншою стороною, якщо не може бути показана істотна різниця між запропонованою і пошукуваною кваліфікаціями в іншій країні.

У протилежному разі сторона зобов'язана дати змогу пред'явнику вищої кваліфікації, присвоєної в одній із інших країн, отримати оцінку цієї кваліфікації за зверненням пред'явника зі змінами, що стосуються конкретного випадку.

Визнання стороною кваліфікації з вищої освіти, присвоєної в іншій країні, повинно мати одне або два з таких наслідків:

- доступ до подальших занять у системі вищої освіти, включаючи відповідні екзамени і/або підготовку до отримання докторського ступеня за тих самих умов, що і пред'явники кваліфікацій сторони, в якій робляться намагання отримати визнання;
- визнання академічного звання суб'єкта, на якого поширюються закони і регулювання або внаслідок цього юрисдикція сторони, в якій здійснюється визнання.

Крім того, визнання може сприяти доступу до ринку праці відповідно до законів і регулювань пошукуваної сторони, а звідти і юрисдикції.

Оцінка в країні (стороні) кваліфікації з вищої освіти, присвоєної в іншій країні, може набути такої форми:

- поради із загальних питань трудовлаштування;
- поради навчальному закладу, як отримати доступ до вивчення його програм;
- поради, що знаходяться в компетенції будь-якого іншого органу, що здійснює визнання.

Кожна сторона може здійснювати визнання кваліфікацій з вищої освіти, присвоєних зарубіжними навчальними закладами, що діють на її території відповідно до особливих вимог національного законодавства або спеціальних домовленостей зі стороною, яка започаткувала такі навчальні заклади.

Кожна сторона повинна вжити можливі й виправдані кроки в межах її системи світи і відповідно зі своїми конституційними, законодавчими й регулятивними умовами, щоб розвивати процедури, призначені для справедливого й невідкладного доступу за умови, якщо біженці, переміщені особи і особи в ситуації біженців виконують відповідні вимоги для доступу до вищої освіти, до подальшого вивчення програм вищої освіти або до діяльності, пов'язаної з трудовлаштуванням навіть у випадках, коли кваліфікація, отримана в одній із країн, не може бути документально підтверджена.

Кожна сторона зобов'язана надати відповідну інформацію про будь-який навчальний заклад, що належить до її системи вищої освіти із будь-якої програми, яка діє в цих закладах, щоб надати змогу компетентним органам інших сторін установити, чи якість кваліфікацій, присвоєних цими навчальними закладами, виправдовує визнання пошукуваної сторони. Ця інформація повинна набути такої форми:

- у випадку зі сторонами, які встановили систему формального оцінювання вищих навчальних закладів і програм: інформація з методів і результатів цього оцінювання та стандартів якості, специфічних для підтвердження кожним типом вищого навчального закладу й програм, що ведуть до отримання кваліфікації з вищою освітою;
- у випадку, коли сторони, які не встановили систему формального оцінювання вищих навчальних закладів і програм, інформація щодо визнання різних кваліфікацій отримується в будь-якому вищому навчальному закладі або в межах будь-якої програми вищого навчального закладу, що належить до систем вищої освіти.

Кожна сторона повинна створити відповідні умови для розвитку, підтримання й забезпечення:

- оглядом різних типів вищих навчальних закладів, які належать до її системи вищої освіти з типовими характеристиками навчального закладу кожного типу;
- списком визнаних навчальних закладів (державних і приватних), які належать до її системи вищої освіти з указівкою повноважень на присвоєння різних типів кваліфікацій і вимогами щодо доступу до навчального закладу кожного типу і програми;
- описом програм вищого навчального закладу;
- списком навчальних закладів, розташованих за межами своєї території, яку сторона вважає такою, що належить до її системи освіти.

Для сприяння у визнанні кваліфікацій, що стосуються вищої освіти, сторони здійснюють зусилля, щоб установити прозорі системи для повного опису отримуваних кваліфікацій. Усвідомлюючи потребу в природній, точній та сучасній інформації, кожна сторона зобов'язана встановити або підтримувати національний інформаційний центр і проінформувати держави-депозитарії про її встановлення або про будь-які зміни, що здійснюють вплив на його роботу. *У кожній країні (сторони) національний інформаційний центр зобов'язаний:*

- сприяти доступу до авторитетної та точної інформації про систему вищої освіти і кваліфікації країни, в якій він розташований;
- сприяти доступу до інформації про систему вищої освіти і кваліфікації інших сторін, що домовляються;
- надавати пораду або інформацію про визнання справ і оцінку кваліфікацій відповідно до національних законів і розпоряджень.

Кожний національний інформаційний центр повинен мати у своєму розпорядженні необхідні засоби, щоб надати йому змогу виконувати свої функції.

Сторони зобов'язані пропонувати через національні інформаційні центри або іншим чином використання додатка до диплома Ради Європи / ЮНЕСКО або будь-який інший порівнянний документ вищими навчальними закладами сторін.

Такі органи зобов'язані наглядати, пропагувати, сприяти втіленню в життя Конвенції:

- Комітет Конвенції з визнання кваліфікацій з вищою освітою в Європейському регіоні;
- Європейська мережа національних інформаційних центрів із питань академічної мобільності та визнання (Мережа ENIC), заснована рішенням Комітету Міністрів Ради Європи 9 червня 1994р. і Регіональним Комітетом ЮНЕСКО 18 червня 1994р.

Цим засновано Комітет Конвенції з визнання кваліфікацій з вищої освіти в Євро регіоні (далі – Комітет). Він буде складатися з одного представника з кожної зі сторін.

Беручи до уваги спільні цілі, термін «Сторона» не буде застосовуватися до Європейської спільноти.

Держави, згадані у статті XI.1.1. і папський престол, якщо вони не є сторонами цієї Конвенції, Європейське співтовариство і президент Європейської мережі національних інформаційних центрів можуть брати участь у засіданнях Комітету як спостерігачі.

Президент Регіонального комітету ЮНЕСКО з питань застосування Конвенції з визнання навчального процесу, дипломів і ступенів із вищої освіти в державах, що належать до Європейського регіону, повинен також бути запрошеним для участі у засіданнях Комітету як спостерігач. Комітет зобов'язаний пропагувати застосування цієї Конвенції і спостерігати за її втіленням у життя. До кінця виконання своїх обов'язків він може приймати більшістю сторін рекомендації, декларації, протоколи і моделі хорошої практики, щоб здійснювати керівництво компетентними органами Сторін у їхньому намаганні втілити в життя Конвенцію і розглядати

заяви стосовно кваліфікацій з вищої освіти. Оскільки у них немає таких текстів, сторони повинні докласти всі зусилля, щоб надати їх у розпорядження компетентних органів, заохочуючи їхнє використання.

Комітет зобов'язаний з'ясувати думку Європейської мережі національних інформаційних центрів до того, як виносити свої рішення.

Комітет зобов'язаний звітувати перед відповідними органами Ради Європи і ЮНЕСКО. Комітет зобов'язаний підтримувати зв'язки з Регіональними комітетами ЮНЕСКО з питань застосування конвенцій із вивчення навчального процесу, дипломів і наукових ступенів із вищої освіти, прийнятих під егідою ЮНЕСКО.

Більшість сторін складають кворум.

Комітет зобов'язаний прийняти Процедурні Правила. Він зобов'язаний збиратися на звичайні сесії не менше разу в три роки. Комітет зобов'язаний зібратися вперше протягом року після входу в силу цієї Конвенції.

Секретаріат Комітету повинен бути відданий у підпорядкування як Генеральному секретарю Ради Європи, так і Генеральному директору ЮНЕСКО.

Кожна сторона зобов'язана призначити національний інформаційний центр як члена Європейської мережі національних інформаційних центрів із академічної мобільності. У випадках, коли більше, ніж один інформаційний центр установлений або підтримуваний Стороною, усі вони повинні бути членами Мережі, однак задіяні інформаційні центри зобов'язані розпоряджатися тільки одним голосом.

Мережа Європейських національних інформаційних центрів зобов'язана у своєму складі, який представляє національні інформаційні центри Сторін конвенції, підтримувати й допомагати практичному втіленню Конвенції національними компетентними органами. Мережа зобов'язана збиратися по крайній мірі один раз у рік на пленарне засідання. Вона зобов'язана вибирати свого Президента і Бюро відповідно до зазначених термінів.

Секретаріат Мережі європейських національних інформаційних центрів повинен знаходитися в підпорядкуванні як Генеральному секретарю Ради Європи, так і Генеральному директору ЮНЕСКО.

Сторони повинні здійснювати співробітництво через Мережу європейських національних інформаційних центрів з національними інформаційними центрами інших сторін, особливо у наданні їм змоги збирати всю інформацію, що використовується в діяльності національних інформаційних центрів щодо визнання й мобільності.

Будь-яка сторона може в будь-який час денонсувати цю Конвенцію шляхом повідомлення, адресованого одній із країн-депозитаріїв.

У Європі видано та функціонує 16 основних документів, що регламентують освітній процес країн – учасниць Болонського процесу, а саме:

1. Лісабонська конвенція щодо визнання спеціальностей у системі вищої освіти Європи від 11 квітня 1997 року // *Convention on the recognition of qualifications concerning higher education in the European region.*
2. Сорбонська декларація щодо гармонізації структур у системі вищої освіти Франції, Італії та Великобританії від 25 травня 1998 року у Парижі // *Sorbonne Joint Declaration. Joint declaration on harmonization of the architecture of the European higher education system by the four Ministers in charge of France, Germany, Italy and the United Kingdom.*
3. Болонська декларація від 19 червня 1999 року // *The Bologna Declaration of 19 June 1999. Joint declaration of the European Ministers of Education.*
4. Саламанська конвенція європейських закладів вищої освіти від 29-30 березня 2001 року // *Message from the Salamanca Convention of European higher education institutions. Shaping the European Higher Education Area.*
5. Студентська гетеборзька декларація від 25 березня 2001 року // *Student Goeteborg Declaration.*

6. Празьке комюніке щодо створення європейського освітнього простору від 19 травня 2001 року // *Towards The European Higher Education Area. Communique of the meeting of European Ministers in charge of Higher Education in Prague.*
7. Грецька декларація, прийнята Асоціацією європейських університетів у вересні 2003 року // *Graz Declaration of 2003 // Forward from Berlin: the Role of the Universities.*
8. Берлінське комюніке міністрів освіти від 19 вересня 2003 року // *Realising the European Higher Education Area. Communique of the Conference of 19 September 2003.*
9. Маастрихтське комюніке щодо майбутніх пріоритетів розвитку європейського співробітництва в галузі літньої освіти та тренінгів від 14 грудня 2004 року // *Maastricht Cooperation in Vocational Education and Training.*
10. Бергенське комюніке міністрів освіти від 19-20 квітня 2005 року // *The European Higher Education Area – Achieving the Goals. Communique of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education? Bergen.*
11. Методичні рекомендації щодо впровадження європейської системи трансферту кредитів ECTS та додатку до диплома, прийняті головним управлінням з освіти та культури у Брюсселі у серпні 2004 року // *ECTS User's Guide. European Credit Transfer and Accumulation System and Diploma Supplelement.*
12. Коротка характеристика Європейської системи трансферту кредитів // *European Credit Transfer and Accumulation System (ECTS). Key Features.*
13. Звіт щодо впровадження Болонської декларації, підготовлений головним управлінням з освіти та культури у Брюсселі 1 серпня 2002 року // *From Prague to Berlin. The EU Contribution Progress Report.*
14. Звіт щодо впровадження Болонської декларації, проголошений на зібранні міністрів освіти країн-учасниць у Берліні у вересні 2003 року // *Bologna Process Between Prague and Berlin.*

15. Структура спеціальностей Європейського простору вищої освіти, розроблена робочою групою // A Framework for Qualifications of the European Higher Education Area // Bologna-Working Group on Qualifications Frameworks. – Copenhagen: Ministry of the Science, Technology and Innovation, February 2005 // http://www.bolognaEbergen2005.no/Docs/00E_Main_doc/050218_QF_EHEA.pdf.
16. Проект методичних рекомендацій Парламенту та Ради Європи щодо ключових компетенцій, які здобуває студент під час освіти протягом життя, 2005 р. // Proposal for a Recommendation of the European Parliament and of the Council on key competences for lifelong learning.

1.3. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВХОДЖЕННЯ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ І СВІТОВИЙ НАУКОВО-ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

Глобалізація як об'єктивний соціально-економічний процес формує чітку тенденцію до відкритості, що обумовлюється космічно діючим фундаментальним законом єдності світу. Уже сьогодні вказаний процес з усією очевидністю можна спостерігати на прикладі наслідків комунікаційної революції, яка практично ліквідувала кордони в інформаційному просторі і, за образним висловлюванням одного з дослідників, перетворила світ на «глобальне село».¹⁵ Дослідження останніх років і реальні процеси глобальної корпоратизації дають підстави зробити висновок про те, що вони стануть каталізатором небаченого технологічного прориву уже в першій половині XXI століття. Разом з тим очевидним є і те, що на сучасному етапі глобалізаційні процеси не менш динамічно формують і відтворюють дезінтеграційне середовище. До найбільш драматичних проявів глобальної інтеграції слід віднести розмежування і поляризацію країн, релігій, культур, політик тощо.

¹⁵ Білорус О. Глобалізація і національна стратегія України/ Олег Білорус. – Броди: Просвіта, 2001.– С.37.

Особливо небезпечний вплив глобалізаційні процеси здійснюють на поляризацію між окремими країнами і регіонами технологічного розвитку в цілому, що об'єктивно тягне за собою поляризацію багатства на одному полюсі й бідності – на іншому. Функціонуючи паралельно і в безпосередньому взаємозв'язку з указаними процесами, загострюється проблема поляризації на світовому ринку освіти і науки, суть якої полягає у концентрації наукового потенціалу й інтелекту на незначній території планети і деградація в інших регіонах. Практично сьогодні полюсом концентрації наведених вище факторів є Японія, США та окремі країни Західної Європи.

Матеріальним підґрунтям диференціації в розвитку освіти і науки є, головним чином, суттєвий розрив, а то і прірва в соціально-економічному розвитку, якості життя між окремими країнами і регіонами. Показовим у цьому сенсі є той факт, що сьогодні 1 мільярд населення на планеті живе менш ніж на 1\$ в день. Більше половини країн світу постійно знаходяться на межі виживання. Нерідко бідність панує навіть у країнах, у розпорядженні яких знаходиться унікальні за кількістю і якістю природні та інші ресурси. Однією з базових причин і одночасно наслідком такої диференціації є перелив і концентрація інтелекту, професіоналізму, науково-технічної інформації в різних її формах у розвинутих в соціально-економічному та технічному плані країни і регіони. Вони сьогодні є потужною силою науково-технічних і соціально-економічних перетворень. На думку патріарха сучасного управління П.Дракера, «працівник інтелектуальної праці є визначальним ресурсом і активом будь-якої корпорації. Результат такої праці... – найбільш цінний капітал XXI століття». ¹⁶ Виникає якісно нова реальність, коли знання й інформація стають головною продуктивною силою, новим джерелом багатства, чого ніколи не було раніше. ¹⁷

¹⁶ Drucker P. Management Challenges for 21 st. Century. N.Y.,1999.P.135.

¹⁷ Thurow L. Creating Wealth. The New Rules for Individuals, Companies and Countries in a Knowledge-Based Economy. N. Y.,1999.P.XV.

Сьогодні однозначно можна констатувати, що суспільство, яке не здатне створити належних умов для розвитку науки знань у широкому розумінні цього слова, не має перспективи. Але умови, які б сприяли розвитку науки і освіти, не повинні зводитись до формування ринкового середовища. Більше того, не можна кидати в ринкове середовище ці важливі сфери не захищеними з боку держави. Адже відомо, що наука й освіта - не ринкові галузі. Вони найбільш уразливі в ринковому середовищі. Особливо це стосується фундаментальних наук, розвитком яких, до речі, ми заслужено пишалися в недалекому минулому.

Ця сфера вимагає постійної уваги і підтримки з боку держави. Не випадково в абсолютній більшості розвинених країн фінансування фундаментальних досліджень – державний пріоритет.

В умовах ринку формування інтелектуального капіталу праці – одна з основних функцій держави. Без сумніву, кожна країна вирішує ці питання, виходячи з своїх можливостей, традицій, досвіду, місця, яке вона займає в цивілізаційному процесі. Згадана Японія свій науковий і науково-технічний потенціал формує винятково на власних трудових ресурсах, враховуючи світові досягнення науки, освіти, менеджменту. Вона сформувала у цих сферах свою школу, яка суттєво відрізняється від західної.

Другий, принципово відмінний напрям уособлюють США, які власними зусиллями задовольняють потребу у спеціалістах у високотехнологічних галузях економіки (інформатика, біотехнологія, будівельна інженерія тощо) лише на 25%. 75% потреби у фахівцях у названих галузях задовольняється через імпорт «мізків». Красномовний приклад: у США близько 40% лауреатів Нобелівської премії – вихідці з інших країн. Причому стимулювання імпорту фахівців закріплено законодавством. До прикладу, щорічна квота на імпорт фахівців з дефіцитних спеціальностей, яка встановлена сенатом США, становить 100-150 тис. чоловік.

Європейський Союз у компоненті наукового, науково-технічного потенціалу суттєво поступається своїм конкурентам

у трикутнику США–ЄС–Японія. Це засвідчують показники інтелектуального капіталу науково-технічної інформації, які зосереджені у вказаних центрах. Зокрема, в Японії на інтелект, професіоналізм, науково-технічний потенціал у структурі національного багатства припадає 80%, США – 70%, найбільш потужних країнах Західної Європи – 60-65%. І це тоді, коли на іншому полюсі країн і цілих регіонів відсоток науки, інтелекту, професіоналізму в національному багатстві обмежується показником у кілька відсотків, у кращому випадку сягає 10-15-відсоткового рівня. Німеччина, яка сьогодні визначає обличчя Західної Європи в науково-технічній сфері, використовуючи досвід США, розробила програму залучення спеціалістів з-за кордону в різні галузі, у першу чергу високотехнологічні. На прискоренні розвитку науково-технічного потенціалу як одного з пріоритетних напрямів діяльності зосереджена увага Європейського Союзу. На це націлена головним чином і Болонська система реорганізації вищої освіти.

Слід наголосити, що Європа до Болонії йшла півстоліття. За цей час було сформовано більш-менш однорідне соціально-економічне середовище в рамках інтеграційного об'єднання. Сьогодні в ЄС не просто адаптовані національні системи державного управління. Це глибоко інтегрована по всіх напрямках система управління в рамках об'єднання, в якому сформований досить потужний наднаціональний механізм регулювання внутрішніх і зовнішніх зносин. Тільки за цих умов можлива ефективна реалізація концепції інтеграції в освіті і науці. Потреба в цьому підсилилась суттєвим зростанням жорсткої боротьби за виживання в трикутнику США-Японія-Європейський Союз, який в недалекому майбутньому, з включенням китайського фактору, прогнозується стати квадратом.

Боротьбу за інтелект, яка розгорнулася на міжнародному ринку праці, сьогодні дуже гостро відчуває Україна. Згідно зі статистикою, яку дає Держкомстат України, за останнє десятиріччя з України мігрувало більше 300 докторів наук. Майже 40% з них спеціалізуються у галузі технічних наук, 20% – медичних, 18% – фізико-математичних наук. Значно більше мігрувало кандидатів

наук. Україна є найбільшим донором «мізків» для США, Ізраїлю і, як не дивно, Росії. З України виїхали фахівці, які працювали над проблемами математичного аналізу, фізики твердого тіла, фізики напівпровідників, будівельної механіки і т.д. Це ті галузі науки, які сьогодні знаходяться в авангарді науково-технічного прогресу, галузі, які визначають обличчя, конкурентоздатність тієї чи іншої галузі економіки.

Визначальною причиною вказаних процесів є, в першу чергу, значно вищий життєвий рівень у країнах-імпортерах трудових ресурсів, але не тільки це. Справа в тому, що суттєвий розрив у технологічному і науково-технічному рівнях між країнами-імпортерами і експортерами мізків не дозволяє вченим повною мірою застосувати свої професійні здібності у себе на батьківщині. Це стосується й України. Таким чином, можливість підвищення життєвого рівня і самореалізація є головними причинами міграції науково-технічних кадрів.

Але виїзд науковців за кордон – це тільки надводна частина айсберга. Крім міграції за кордон, наукову та науково-педагогічну сферу за останні десятиріччя покинули десятки тисяч фахівців, які перейшли в інші сфери діяльності, де можуть хоча б на середньостатистичному прожитковому рівні забезпечити себе і свою сім'ю. В одному з виступів президент Національної академії наук України Б.С. Патон навів дані: чисельність спеціалістів, що виконують наукові дослідження та розробки, скоротилась з 449,8 тис. у 1991 р. до 199 тис. у 2000 р., тобто майже на 60%.

Без сумніву, всі перелічені і не згадані проблеми негативно впливають на соціально-економічний розвиток. Наприклад, сьогодні спостерігається постійне падіння рівня розвитку наукоємної вітчизняної продукції. Зокрема, у машинобудуванні цей показник становить менше 3,0% . Понад 90% продукції, яка сьогодні виробляється в Україні, не має відповідного науково-технічного забезпечення, тобто це ті технології, які можуть бути забезпечені науково-технічним потенціалом лише з-за кордону. Тому це найменш стійкі та вразливі в конкурентному середо-

вищі технології. Адже стабільність на світовому ринку в тій чи іншій галузі економіки визначається головним чином їх науково-технічним забезпеченням. Сьогодні ми маємо відповідне науково-технічне забезпечення тільки в деяких видах виробництва, зокрема це ракетобудування, літакобудування, деякі види виробництва у воєнно-промисловому комплексі тощо.

Виникає закономірне питання: а що ж робити? Які невідкладні заходи треба вжити, в першу чергу на рівні держави, щоб принаймні зменшити негативний вплив тих проблем, про які йшлося, адже про їх цілковите розв'язання мова сьогодні вже не йде.

Зрозуміло, що ця проблема комплексна. Серед першочергових завдань слід виділити бюджетне фінансування науки й освіти. Сьогодні воно мізерне і не дозволяє науці навіть виживати. До речі, політика “виживання науки”, започаткована на початку 90-х рр., фактично продовжує реалізовуватись. Сьогодні на науку з бюджету, користуючись залишковим принципом, планується щорічно менше 2% його витратної частини, що становить менше 0,15% ВВП. В абсолютних показниках це 500-700 млн. грн. Це не 220-225 млрд. дол. США, які країна витрачає згідно з бюджетним фінансуванням на науково-дослідні розробки. Але навіть такий жалюгідний план бюджетного фінансування науки на Україні жодного року не був виконаний. Бували роки, коли практично фінансувалося тільки 50% від запланованого. Подібна ситуація і у вищій школі, й освіті в цілому.

Ще більш вражаючі відносні показники фінансування. Зокрема, сьогоднішня наука – одна з найбільш капіталомістких галузей. Належне забезпечення її відповідними ресурсами – визначальна умова якості наукових досліджень. Важливим показником у цьому є питома вага витрат на одного науковця. До речі, вона має свою нижню критичну величину, за якою стає взагалі неможливим науково-дослідний процес.

Для наочності наведемо порівняльні дані щодо бюджетного фінансування середньостатистичного науковця по деяких країнах з різним рівнем економічного розвитку в другій половині 90-х

рр. Воно становить: в Україні – 1,9 тисячі доларів США за рік; у Бразилії – 48 тис; Південній Кореї – 92 тис; Франції – 174 тис; США – 195 тис; Японії – 142 тис. доларів США. Чи можна очікувати від науковця і від науки в цілому належного конкурентоздатного рівня, якщо в Україні середньостатистичний науковець фінансується рівно в 100 разів менше порівняно із США?

Державна політика «виживання науки» призвела до того, що сьогодні Україна в науково-технічному розвитку відстає не тільки від провідних країн світу, але і від «середняків», і впевнено прямує до рівня країн африканського континенту. Центр дослідження науково-технічного потенціалу по історії науки ім. Доброва зробив підрахунок стосовно семи європейських країн: України, Польщі, Німеччини, Франції, Великобританії, Росії, Угорщини. В рамках вказаної сімки Україна займає частку, яка дорівнює 1,75%; Польща – 3,03%; Німеччина – 43%; Франція – 23%; Великобританія – 21%; Росія – 7,8%; Угорщина – 4%. Цифри красномовно говорять самі за себе.

Академічна, галузева та вузівська науки безпосередньо інтегруються з вузівською освітою. Це і підготовка наукових кадрів у ВНЗ, і спільні дослідження. Тому можна констатувати, що наука й освіта, і особливо сегмент останньої – вища школа – безпосередньо взаємопов'язані, взаємоінтегровані галузі. Тому проблеми науки – це прямо чи опосередковано проблеми вищої школи, і навпаки.

Перед вищою школою завжди стояло, стоїть і буде стояти головне завдання – готувати спеціалістів на рівні сучасних вимог, які висуває практика. Цьому підпорядкована, головним чином, вузівська наука. Сьогодні динаміка цивілізаційних процесів така, що 70% інформації, яку отримує студент на першому курсі, на п'ятому вже застаріває. Виникає проблема – чому і як вчити? Це проблема багатопланова і неоднозначна. Однак очевидним є те, що ми сьогодні повинні відійти від принципу «освіта на все життя», яким керувалися у підготовці спеціаліста з вищою освітою донедавна. Цей принцип сьогодні хибний. У сучасних умовах динамічного розвитку науково-технічного прогресу актуальним є

перехід до принципу «освіта протягом усього життя». Тому сьогодні найважливішим є навчити студента вчитися. Отже, інформативний, репродуктивний підхід в освіті – це вчорашній день, він не просто малоефективний, це даремно втрачений час викладача і студента. Головне сьогодні – вчити студента мислити, аналізувати, робити узагальнення, працювати на рівні найновіших досягнень науки. Але реалізувати це завдання непросто.

Найскладнішою з проблем в цьому відношенні є кадрова. Можна забезпечити технічним оснащенням лабораторію, можна комп'ютеризувати класи, можна навчити студента працювати на комп'ютері, але навчити студента творчо мислити, глибоко аналізувати складні процеси, явища, працювати на рівні сучасного розвитку науки може тільки викладач, спеціаліст, який сам працює на рівні сучасних наукових досягнень. Тобто викладач повинен бути не репродуктором знань, репродуктором інформації, він повинен бути аналітиком, науковцем і, цілком очевидно, педагогом. Він повинен увести студента у світ науки, світ аналізу. Ми повинні сьогодні відмовлятися від традиційних лекційних курсів, повинні збільшити обсяг практичних, лабораторних занять, створити умови для того, щоб студент не вчив, не штудював, не зубрив, а творив. Інформація повинна бути лише засобом для вирішення головного завдання – навчити студента творчо мислити. Тому ми повинні творчо підходити і до проблеми «суцільної комп'ютеризації» навчального процесу. У чистому варіанті навчання через систему комп'ютерного зв'язку – це, образно кажучи, «макдональдне» навчання. Воно може ефективно виконувати свою функцію лише як одна з форм самостійної роботи студента і ніколи не замінить живого спілкування викладача зі студентом.

Про глобалізаційні процеси не тільки говорять і пишуть. Вони є очевидною реальністю сьогодення. Це стосується, зокрема, як науки, так і вищої школи. На сьогодні в цих проблемах значно більше питань, ніж відповідей на них. Очевидним є лише те, що глобалізація – це не тільки плюси. Але оскільки це об'єктивний процес, потрібно враховувати всі його «за» і «проти», в тому числі і

в системі управління освітою і наукою. Стосовно вузівської освіти, нам видається, що актуальною проблемою є мовна. Сучасний спеціаліст – це насамперед високоосвічений фахівець, який прекрасно знає державну мову, культуру. В той же час сьогодні цього не досить, щоб бути конкурентоздатним на ринку праці. Сьогодні конкурентоздатний фахівець повинен знати як мінімум одну, а то і дві – три іноземні мови. В сучасних умовах для фахівця іноземна мова є другою робочою мовою. До прикладу, в мережі Інтернет 90% англійської інформації. Цілком зрозуміло, що в умовах комп'ютеризації, глобалізації науки, інформаційного простору спеціаліст, який прагне бути на сучасному рівні науково-технічних досягнень, повинен володіти хоча б англійською мовою. Але це проблема не тільки і не стільки вищої школи, а й освіти в цілому. Адже базові знання іноземної мови повинні надаватися в середній школі. Вища школа повинна лише розширити знання іноземної мови відповідно до спеціалізації майбутнього фахівця.

Далеко не останнє місце в переліку проблем вищої школи займає матеріальне стимулювання її працівників. Аналіз показує, що за останні 50 років реальна заробітна плата працівників освіти і науки скоротилася багаторазово. До прикладу, 50 років тому посадовий оклад професора університету в 4,5 рази перевищував середню заробітну плату в промисловості. В 2010 році він становив лише 103% середнього показника в промисловості. В США, Японії, Великій Британії, ФРН заробітна плата наукового співробітника удвічі вища від середньої у народному господарстві.

Без сумніву, заробітна плата, яку отримували півстоліття тому науковці і й освітяни, забезпечувала їм більш-менш пристойне життя. Як правило, це був єдиний, або принаймні основний вид їхньої діяльності. Сьогодні реальна заробітна плата освітян зменшилася в три-чотири рази порівняно з періодом, про який йшлося. Тому зараз значна кількість працівників вищої школи і академічної науки, поряд із основним заняттям, працює на інших роботах. Часто робота викладача або науковця стає просто його хобі, а основні доходи він отримує в іншій сфері діяльності. У зв'язку з цим не вистачає часу для

самопідготовки. Тому проблема підвищення оплати праці (до речі, не тільки науковців і вузівських спеціалістів, а й освітян в цілому) до такого рівня, щоб вони могли спокійно займатися основною професійною роботою, самовдосконалюватися, підвищувати свою кваліфікацію, працювати над собою, є вкрай необхідною справою.

Важливим, на нашу думку, є відновлення практики обов'язкового підвищення кваліфікації викладачів ВНЗ раз у п'ять років у відповідних інститутах підвищення кваліфікації або в базових вузах із повним бюджетним фінансуванням проходження такого стажування. Сьогодні таку практику майже неможливо реалізувати на достатньо якісному рівні з причини фактичної відсутності відповідного бюджетного фінансування.

Перелічені соціально-економічні проблеми науки та вищої школи формують суттєві бар'єри на шляху до інтеграції в європейське і світове цивілізаційне середовище. Але не тільки внутрішні проблеми стоять на шляху ефективного включення України в інтеграційні процеси в галузі науки і освіти. Не менш складними сьогодні є зовнішні бар'єри входження України в європейський науково-освітній простір. Зокрема, особливістю сучасного етапу розвитку Європейського Союзу є його вихід на максимально можливі територіальні параметри, при яких ще зберігається можливість більш-менш успішно проводити внутрішню соціально-економічну політику. З досить високим рівнем достовірності можна констатувати, що процес розширення ЄС, при існуючих нині обмеженнях політичного, інституційного та економічного плану, сягнув критичної позначки, на якій, за інших сприятливих умов, можна ще гарантувати реалізацію ефективної регіональної політики. За цією позначкою можуть мати місце непрогнозовані і, тим більше, нерегульовані процеси, які загрожуватимуть власне існуванню Союзу. Події останніх років – запровадження ЄС стратегії сусідства, «конституційна» криза, помітно піднята планка вимог до кандидатів на членство в Союзі, блокування переговорного процесу з Туреччиною – цілком очевидно засвідчують, що ЄС призупинив на невизначений час свою діяльність стосовно подальшого розширення.

До загальної тенденції процесу формування нового східного кордону ЄС слід віднести посилення його бар'єрної функції, становлення його в першу чергу як захисного рубежу з боку ЄС з чітко вираженим, довгостроковим характером. Така тенденція обумовлюється в першу чергу введенням шенгенських угод, які забезпечують вільне пересування людей, капіталів, товарів і послуг у рамках Шенгенського простору. Таким чином, фактична ліквідація внутрішніх кордонів ЄС логічно привела до зміцнення його зовнішніх кордонів. Ця якісно нова політична ситуація вносить суттєві корективи у відносини з ЄС країн-сусідів, особливо це стосується претендентів на членство в інтеграційному об'єднанні.

Сьогодні Україна в науковій співпраці є, головним чином, постачальником інтелектуального товару для розвинених країн. Тому визнання її конкурентоспроможності на світовому ринку науки і освіти, забезпечення рівноцінної співпраці, ефективного включення в світові інтеграційні процеси залежатиме від того, наскільки державна політика стосовно розвитку освіти і науки не тільки сприятиме припиненню відтоку наукових, науково-педагогічних кадрів за кордон, а і стимулюватиме повернення в Україну вітчизняних науковців, залучення до науково-дослідної роботи в наших наукових закладах закордонних фахівців.

Таким чином, інтеграція вузівської освіти і науки України в аналогічну європейську систему стосується не тільки і не стільки організаційно-інституційного боку нашої національної системи освіти, більше того, саме в цьому сегменті проблем існує менше всього. Основні з них стосуються економічних і соціально-економічних підвалин. І не тільки науки і освіти, а й країни в цілому. З цією метою інтеграційні процеси у сфері вищої школи і науки слід синхронізувати з більш активною державною соціально-економічною політикою в цілому, і зокрема в освіті й науці.

1.4. ЕВОЛЮЦІЯ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ ТА ЙОГО ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Глобальні інтеграційні процеси сучасного світу – об'єктивна тенденція розвитку усіх сфер суспільного життя. Вони охопили суспільне виробництво, культуру, духовне життя, освітню та наукову сфери, ставши визначальними факторами формування способу та якості життя усього світу та окремих державно-організованих суспільств, їх місця та ролі у житті світового співтовариства народів. Політико-правові та організаційні аспекти цього руху на європейському континенті протягом останніх десятиліть закріплені в Лісабонській стратегії, що знайшла свою конкретизацію у процесі формування єдиного європейського простору освіти і науки в рамках реалізації організаційно-правових та методичних заходів Болонського процесу. Україна стала на цей шлях значно пізніше переважної більшості європейських країн.

Цей процес – складова і один з пріоритетних напрямів внутрішньої і зовнішньої соціально-економічної і політичної стратегії України на шляху входження її в єдине європейське політичне, економічне, інформаційне, правове і культурне середовище. Мета – забезпечити піднесення на рівень кращих європейських і світових стандартів якості життя українського суспільства, виходячи з того, що наука і освіта, стан здоров'я нації, стали визначальними факторами ефективності суспільного виробництва, способу та якості його життя.

Шлях розв'язання цих проблем – поліпшення якості навчально-виховної та наукової роботи, її ефективності, економії суспільних ресурсів, виявлення та використання інтелектуальних ресурсів суспільства. Це вимагає подолання в усіх ланках та на всіх рівнях організації навчально-методичної та наукової роботи віджилих стереотипів мислення учасників навчально-виховного процесу, вироблення і впровадження нових методичних, організаційно-технічних прийомів здійснення освітньої та наукової діяльності.

Ці мотиви були покладені в основу державних рішень про приєднання України до Болонського процесу, інтеграцію української освіти і науки в єдиний європейський освітній і науковий простір, комплексної програми заходів МОН України. Це і наслідок світових процесів глобалізації економіки в умовах наростаючої конкуренції, яка в умовах сучасного науково-технічного прогресу є похідною від конкуренції на ринку праці. Її зміст дедалі більше визначається інтелектуальним потенціалом в освітньо-науковій сфері суспільного виробництва.

Основи Болонського процесу в Європі закладені після Другої світової війни прийняттям Європейської конвенції про еквівалентність дипломів (1953 р.) і Протоколу до неї (1964 р.), Європейської конвенції про еквівалентність періодів університетської освіти (1956 р.), Європейської конвенції про академічне визнання університетських кваліфікацій (1959 р.), Конвенції про визнання навчальних курсів, дипломів про вищу освіту і вчених ступенів у державах Європейського регіону (1979 р.), Європейської конвенції про загальну рівнозначність термінів університетської освіти (1990 р.) і Конвенції про визнання кваліфікацій (1997 р.), яка стосується вищої освіти в європейському регіоні.

Ідеї Болонського процесу закладені ще 19.12.1954р. підписанням Європейської культурної конвенції. Участь у ній Україна підтвердила тільки 24.02.1994 р., для України вона набула чинності 13.06. 1994 р.

Ця Конвенція держав-членів Ради Європи визначала, що метою укладення загальної європейської культурної програми є «...заохочення громадян усіх держав-членів та громадян інших європейських держав ... до вивчення мов, історії та культури інших країн і загальної для них усіх культури» з метою досягнення «більшого єднання між її членами для ... збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням...», сприяти цим «поглибленню взаєморозуміння між народами Європи, виходячи з того, що це вимагає не тільки укладення двосторонніх культурних конвенцій між членами Ради, але й реалізації політики

спільних дій, спрямованих на збереження європейської культури та заохочення її розвитку».

- Виходячи з цього, Сторони погодились у міру можливості вживати заходи та докладати зусиль для: «збереження національного внеску до загальної культурної спадщини Європи і сприяння його збільшенню» (ст.1);
- заохочення «вивчення своїми громадянами мов, історії і культури інших Договірних Сторін і надання цим Сторонам можливості для сприяння такому вивченню на її території» (п. а. ст.2),
- «сприяння вивченню своєї мови або своїх мов, історії і культури на території інших Договірних Сторін і надання громадянам цих Сторін можливості для такого вивчення на її території» (п. b ст. 2).

У рамках Ради Європи вони зобов'язались проводити взаємні консультації з метою здійснення спільних дій, що сприятимуть культурним заходам, які становлять взаємний інтерес, сприяти пересуванню осіб та предметів, які мають культурну цінність, і обміну ними.

Ідеї цього культурного об'єднання європейських країн та університетів зокрема отримали розвиток у Великій Хартії університетів (Magna Charta Universitatum). Пропозиція про її прийняття була ініційована Болонським університетом, який у 1986 р. направив її найстарішим університетам Європи, і останні сприйняли її позитивно.

Цьому сприяло і те, що програмні ідеї Хартії розроблялися університетами без участі інститутів політичної влади і спиралися на фундаментальні цінності європейських університетських традицій. Підсиленню ідей зміцнення зв'язків між вищими навчальними закладами сприяло і долучення до цього процесу неєвропейських університетів.

Для розробки проекту Хартії на зустрічі в Болоньї (червень 1987 р.) делегати 80 європейських університетів створили раду з

восьми членів¹⁸ – керівників провідних європейських університетів та представників Ради Європи. Розробка проекту була завершена в січні 1988 р в Лісабоні.

25 травня 1998 р. міністри вищої освіти Великобританії, Німеччини, Франції та Італії в Парижі на цій основі прийняли Спільну **Сорбонську декларацію** «Про гармонізацію архітектури європейських систем вищої освіти». Вони заявили, що «Європа – це не тільки євро, банки і економіка: вона повинна стати також і Європою знань», що вимагає будувати і підсилювати інтелектуальну, культурну, соціальну та технічну базу континенту, основою яких є університети, яким і належить вирішальна роль у такому розвитку». Наголошувалось також, що період істотних змін в освіті і умовах праці в Європі вимагає урізноманітнення шляхів становлення професійної кар'єри, необхідність навчання і професійної підготовки протягом усього життя. Це потребує і пошуку нових систем освіти, збільшення можливостей реалізації потенціалу вищої школи.

В цих умовах відкритий простір європейської вищої освіти, з одного боку, створює перспективи для збереження відмінностей, а з іншого – вимагає зусиль для подолання бар'єрів розробки програм для розширення мобільності та зближення учасників цього процесу. В цих умовах актуальною стала потреба створення системи, що забезпечує взаємне визнання різних систем освіти на основі міжнародного порівняння їх еквівалентності.

Гнучкість цієї системи може бути досягнута через використання семестрів та кредитів (за схемою ECTS), що створює можливість їх співставлення для тих, хто обирає первинну освіту або продовження навчання в різних європейських університетах чи хотів би отримати ступінь протягом життя в будь-який час, на будь-якому етапі життя і в будь-якому університеті.

¹⁸ Президент Конференції європейських ректорів, професор Карміні Романци; ректор Болонського університету Фабіо Роверси Монако; ректор Університету Парижу, професор Жак Соопелса; ректор Університету Лювен, професор Роджер Діллеманс; ректор Університету Утрехт, професор Ван Гінкель; ректор Університету Барселоня, професор Джозеф Бріколь; професор Джузеппе Капуто; Президент університетської комісії Парламентської Асамблеї Ради Європи, професор Мануель Нуньес Енкабо.

Ці ідеї Сорбонської декларації були покладені в основу Великої Хартії, прийнятої в Болонї 9 червня 1999 р. на урочистостях з нагоди 900-ї річниці найстарішого Болонського університету Європи – альма-матер європейської вищої освіти. Велику Хартію підписали ректори 430 університетів – учасники торжеств, у тому числі 4-х університетів України¹⁹.

З цієї нагоди представник Болонського університету підкреслив: *«Європа вже існує, її мешканці протягом століть поділяти спільні інституції, до яких належать і університети. Університети є інтелектуальними центрами минулого та майбутнього, що мають спільні цілі та методологію здобуття знань – чи то практичних, чи теоретичних»*.

У вересні 2001 р. було створено Наглядову раду (Observatory) Великої Хартії університетів. **Сьогодні до неї приєдналося 530 університетів світу, серед яких 30 українських.** До Болонської декларації приєдналися 45 європейських країн включно з Україною.

Україна ж офіційно приєдналася до Болонського процесу тільки на Бергенській конференції (Норвегія) на щорічній конференції міністрів вищої освіти європейських держав підписанням 19.05.2005 р. Болонської декларації. На ній міністри 45

¹⁹ Дніпропетровського університету, Національного технічного університету України, Одеського університету ім. І.І. Мечникова, Харківського національного університету ім. В. Каразіна. Пізніше до Хартії приєдналися ще 26 ВНЗ України, у т.ч.: Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту, Донецький національний університет, Київський національний торговельно-економічний університет, Кременчуцький державний політехнічний університет, Луганський національний університет ім. Т.Г. Шевченка, Львівський державний аграрний університет, Маріупольський гуманітарний інститут Донецького національного університету, Миколаївський державний гуманітарний університет ім. П. Могили, Миколаївський державний університет ім. В.О.Сухомлинського, Національний гірничий університет України, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Національний університет «Києво-Могилянська академія», Одеська державна академія будівництва та архітектури, Одеська національна академія зв'язку ім. О.С.Попова, Одеська національна академія харчових технологій, Одеський державний медичний університет, Одеська національна юридична академія, Одеський національний морський університет, Одеський національний політехнічний університет, Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К.Д.Ушинського, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, Тернопільський державний технічний університет ім. Івана Пулюя, Тернопільський національний економічний університет, Харківська державна академія культури, Харківський національний економічний університет.

держав вищої освіти європейських країн, у тому числі України, 20 травня 2005 р. прийняли підсумкове комюніке “Європейський простір вищої освіти – досягнення цілей”. Ним визначалися пріоритети у процесі створення єдиного європейського простору вищої освіти до 2010 р. Підписання від імені України цих документів започаткувало реальне приєднання нашої держави до Болонського процесу та офіційне осмислення і впровадження в навчальний процес національними інституціями його принципів.

У Комюніке учасників конференції підтверджувалась готовність країн-учасниць координувати в рамках Болонського процесу «політику зі створення Загальноєвропейського простору вищої освіти (ЗПВО) до 2010 р.» та допомагати країнам, що приєдналися до цього процесу, в реалізації його цілей.

Визначалися і ближні цілі та завдання (на період до 2007 р.), у т. ч.:

- впровадження стандартів і принципів забезпечення якості ;
- впровадження національних кваліфікаційних рамок;
- присудження та визнання подвійних дипломів, зокрема на рівні доктора;
- створення можливостей для гнучких траєкторій навчання у вищій освіті, включаючи процедури визнання попереднього навчання.

Виходячи з цього, Комюніке визначило намір створити до 2010 р. загальноєвропейський простір вищої освіти, забезпечити вагомий внесок у створення суспільства, заснованого на знаннях, принципах якості та прозорості при збереженні національних цінностей та розмаїття культур.

Для досягнення цих завдань було визначено курс на поліпшення:

- партнерства між ВНЗ України та зарубіжних країн ;
- інтенсифікації діалогу між державними установами, приватними підприємствами та іншими інститутами суспільства з метою підвищення можливостей працевлаштування випуск-

ників з кваліфікацією бакалавра, у тому числі на державній службі;

- якості знань на основі використання нових методик навчання та наукової роботи;
- залучення студентів до міжнародної співпраці;
- якості внутрішніх механізмів контролю та їх взаємозв'язку із зовнішніми системами;
- ратифікації Лісабонської конвенції про визнання студентів та періодів навчання, виконання принципів та їх інкорпорацію в національне законодавство;
- підтримки доповнень Лісабонської конвенції про визнання подвійних дипломів, двох або більше країн ЗПВО;
- можливості подальшого впровадження навчання протягом усього життя.

Організаційно-правове забезпечення Болонського процесу

Європейські університети на цей час уже пройшли певний шлях осмислення цих проблем. Україна ж організаційно тільки готувалася до приєднання до цього процесу.

МОН України вже в 2004 р. прийняло ряд програмних та директивних документів щодо впровадження положень Болонського процесу, у т.ч.:

- Наказ Міністерства освіти і науки України від 23.01.2004 р. № 49 «Про затвердження Програми дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004-2005 роки»;
- Наказ Міністерства освіти і науки України від 23.01.2004 р. № 48 «Про проведення педагогічного експерименту з кредитно-модульної системи організації навчального процесу»;
- Наказ Міністерства освіти і науки України від 20.10.2004 р. № 812 «Про особливості впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу»;

- Наказ Міністерства освіти і науки України від 30.12.2005 р. № 774 «Про впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу»;
- Постанова Колегії Міністерства освіти і науки України та громадської колегії при Міністерстві освіти і науки України від 01.12.2005 р. (протокол № 12/1-4) «Про проект Переліку галузей знань та базових бакалаврських програм підготовки фахівців у ВНЗ України».

Для забезпечення та супроводу цих організаційно-методичних документів МОН України колективами кафедр та факультетів Закарпатського державного університету були розроблені свої рекомендації щодо впровадження кредитно-модульної системи в організацію навчального процесу, обговорені та схвалені вченою радою університету. На їх основі кафедрами і факультетами було підготовлено, схвалено методичними комісіями та доведено до факультетів і кафедр рекомендації щодо розробки:

- Положення про організацію навчального процесу на основі кредитно-модульної системи;
- інформаційні пакети університету і факультетів та окремих підрозділів;
- структурно-логічні схеми програм підготовки;
- нові навчальні плани підготовки бакалаврів;
- комплекти завдань поточного модульного та підсумкового контролю якості знань студентів, рейтингових систем оцінювання успішності студентів.

Важливим кроком до осмислення і впровадження положень Болонського процесу в Україні стало проведення в Закарпатському державному університеті започаткованих у лютому 1999 року щорічних міжнародних науково-практичних конференцій з цієї проблематики за участю представників сотень ВНЗ України та зарубіжних університетів ще до прийняття Великої Хартії (червень 1999 р.) , до якої Україна офіційно приєдналася тільки у травні 2005 р. – на Бергенській конференції міністрів освіти.

Наукове обговорення окремих аспектів Болонського процесу та створення спільного європейського простору освіти і науки в Закарпатському державному університеті було предметом дискусій на першій Міжнародній науково-практичній конференції «Права і свободи людини і сучасний суспільний прогрес», проведеній на його базі 24-25 лютого 1999 р. На всіх наступних міжнародних науково-практичних конференціях, яких за цей час проведено 20, зазначена проблематика була однією з провідних.

Це красномовно засвідчує тематичний характер цих конференцій, в центрі яких незмінно були саме проблеми європейської інтеграції в освітній і науковій сферах, шляхи формування єдиного європейського економічного, освітнього та наукового простору, впровадження нових методик та інноваційних технологій в навчальний та науковий процес, удосконалення поточного та підсумкового контролю знань студентів, розширення можливостей використання сучасних інформаційних технологій у навчальному та науковому процесах. За час проведення цих конференцій, підтриманих Міністерством освіти і науки України, Закарпатською обласною державною адміністрацією, на них з доповідями і повідомленнями виступили понад 1250 науковців вищих навчальних закладів, наукових установ, представників органів державної влади і управління, громадських та політичних діячів, дипломатів з України, Франції, Росії, Німеччини, Словаччини, Угорщини, Румунії, Чехії, США, Канади, Польщі, Болгарії, Італії, Австрії. Матеріали усіх цих конференцій опубліковані в 28 томах міжнародних наукових збірників.

Обговорення та дискусії з участю науковців вищої школи України, Польщі, Румунії, Словаччини, Угорщини, Російської Федерації, Чехії, Румунії, США, Німеччини, Італії, Австрії дали змогу проаналізувати як досягнення, так і недоліки, що стримують інтеграцію України в європейський освітній простір.

Тематику міжнародних науково-практичних конференцій наведено у табл.1.2.

Таблиця 1.2

Тематика міжнародних науково-практичних конференцій

Тема конференції	Дата проведення	К-сть учасн.	К-сть публік.
I. Права і свободи людини та сучасний суспільний прогрес	24 - 25 лютого 1999р., Ужгород (Україна)	104	75
II. Теорія і практика переходу до ринку: економіко-правовий, міжнародний та інформаційно-технологічний аспекти	27 - 30 березня 2001р., Ужгород (Україна) – Сніна (Словаччина)	68	58
III. Теорія і практика переходу до ринку: економіко-правовий, міжнародний та інформаційно-технологічний аспекти	10 – 12 квітня 2002р., Ужгород (Україна) – Сніна (Словаччина)	42	35
IV. Проблеми розвитку та управління інтеграційними процесами на міжнародному ринку вищої освіти і науки	16 - 18 жовтня 2002р., Ужгород (Україна) – Сніна (Словаччина)	45	42
V. Теорія і практика переходу до ринку: економіко-правовий, міжнародний, інформаційно-технологічний та освітньо-правовий аспекти	12 - 15 березня 2003р., Ужгород (Україна) – Сніна (Словаччина)	51	36
VI. Проблеми розвитку та управління інтеграційними процесами на міжнародному ринку вищої освіти і науки	15 - 17 жовтня 2003р., Ужгород (Україна) – Сніна (Словаччина)	71	54
VII. Проблеми адаптації вищої освіти в Україні до європейських стандартів і принципів Болонського процесу	23 - 26 березня 2004р., Ужгород (Україна) - Сніна (Словаччина)	69	38

VIII. Розширення Європейського Союзу: нові реалії і перспективи на міжнародному ринку вищої освіти і науки	24 - 27 листопада 2004р., Ужгород (Україна) – Сніна (Словаччина)	62	38
IX. Стан, проблеми та перспективи інтеграції України в європейський освітній і науковий простір	12 - 15 квітня 2005р., Ужгород (Україна) – Сніна (Словаччина)	40	31
X. Теорія і практика євроінтеграційних процесів вищої освіти і науки	1 - 4 листопада 2005р., Ужгород (Україна) – Сніна (Словаччина)	74	48
XI. Професійна підготовка фахівців в умовах інноваційної перебудови української національної освіти	16 - 19 травня 2006р., Ужгород (Україна) – Сніна (Словаччина)	33	21
XII. Проблеми розробки національних систем кваліфікацій в європейському просторі вищої освіти	24 - 27 жовтня 2006 р., Ужгород (Україна) – Сніна (Словаччина)	79	44
XIV. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання фахівців на міжнародному ринку вищої освіти	17 - 20 квітня 2007 р., Ужгород (Україна) – Сніна (Словаччина)	61	135
XV. Інновації в навчальному процесі вищих навчальних закладів: міжнародний та національний досвід	6 - 9 листопада 2007 р., Ужгород (Україна) – Сніна (Словаччина)	55	51
XVI. Лісабонська стратегія як визначальний чинник європейської інтеграції в галузі освіти і науки	6-9 травня 2008 р., Ужгород (Україна) - Гирляни (Словаччина)	68	31
XVII. Проблеми формування систем кваліфікацій та сучасні тенденції розвитку професійної компетентності фахівців: національний та європейський виміри	18 - 21 листопада 2008 р., Ужгород (Україна) – Сніна (Словаччина)	60	44

XVIII. Вітчизняний та зарубіжний досвід упровадження Болонської системи: успіхи і проблеми	5 - 8 травня 2009 р., Ужгород, (Україна) – Мішкольц, (Угорщина)	75	35
XIX. Перспективні напрями і способи реалізації інноваційних технологій у системі європейської вищої освіти	8 - 11 грудня 2009 р., Ужгород (Україна) – Високі Татри (Словаччина)	109	43
XX. Міжнародне співробітництво у впровадженні інноваційних технологій у вищій школі	11 – 14 травня 2010 р., Ужгород (Україна) – Кошице (Словаччина) – Мішкольц (Угорщина)	112	108
XXI. Перспективні шляхи й напрями вдосконалення освітньої системи у світлі Болонського процесу	16 – 19 листопада 2010р., Ужгород (Україна) – Кошице (Словаччина) – Мішкольц (Угорщина)	120	84

За результатами обговорення проблем на всіх конференціях були прийняті рекомендації та пропозиції щодо удосконалення системи навчального процесу, шляхів реалізації принципів Болонського процесу з урахуванням національних традицій та європейського досвіду. В порядку інформування вони направлялися в Міністерство освіти і науки України, управління освіти і науки обласної державної адміністрації.

Серед найважливіших із них слід виділити такі практичні пропозиції щодо впровадження положень Болонської декларації:

1. Визначення статусу (місця) «бакалавра» та «магістра» у сфері праці.
2. Визначення категорії «кваліфікація» випускника ВНЗ (академічна або професійна) та принципів її встановлення.
3. Затвердження нового переліку спеціальностей і спеціалізацій бакалаврів і магістрів та відповідних кваліфікацій згідно з потребами ринку праці України та європейськими вимогами.

4. Внесення відповідних змін до законів України «Про освіту» та «Про вищу освіту», які забезпечать узгодження нормативної бази сфери освіти України з положеннями Болонської декларації.
5. Розробка та затвердження нового покоління галузевих стандартів вищої освіти за освітньо-кваліфікаційними рівнями «бакалавр» і «магістр» з урахуванням світової практики формування професійних програм (компетентнісний підхід) за номенклатурою, структурою та змістом при збереженні кращих традицій вітчизняної інженерної освіти (фундаментальності, практичної орієнтації тощо) та з урахуванням необхідності посилення професійно-практичної складової підготовки бакалавра. Вирішення проблеми складової соціально-гуманітарної підготовки студентів (системи компетенцій, її обсягу та змісту, узгодження з відповідними програмами загальної середньої освіти тощо).

Організаційні та методичні аспекти передового вітчизняного та зарубіжного досвіду, обговорені на цих конференціях у відповідності з тематикою конференцій, впроваджувалися в навчальний процес та наукову роботу Закарпатського державного університету. Практичним втіленням цього стала підготовка та видання навчально-науковим Інститутом євроінтеграційних досліджень серії навчальних посібників з грифом Міністерства освіти і науки України.

Крім того, Інститутом інформаційних технологій ЗакДУ на цій основі розроблена і впроваджена в практику комп'ютерна система поточного модульного та підсумкового контролю засвоєння теоретичних знань з різних курсів. Система пройшла випробування, демонструвалася на всеукраїнських виставках застосування інноваційних технологій у навчальному процесі, за результатами яких університет удостоєний вищими відзнаками МОН України.

З 2007 року в рамках конференції за участю українських та зарубіжних вузів та наукових установ проходять міжнародні науково-практичні конференції студентів та аспірантів. Їх проведення

паралельно з викладацькими (студентська секція) стало системою. Це засвідчує наведена таблиця 1.3.

Таблиця 1.3

Тематика міжнародних науково-практичних конференцій студентів та аспірантів

Тема конференцій	Дата проведення	К-сть учасн.	К-сть публік.
I. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання фахівців на міжнародному ринку вищої освіти	17 - 20 квітня 2007 р., Ужгород (Україна) – Сніна (Словаччина)	16	11
II. Новітні досягнення в науці, техніці та освіті: національний та міжнародний досвід	6 - 7 листопада 2007р., Ужгород (Україна) - Сніна (Словаччина)	15	8
III. Лісабонська стратегія як визначальний чинник європейської інтеграції в галузі освіти і науки	6 - 9 травня 2008 р., Ужгород (Україна) - Гирляни (Словаччина)	16	6
IV. Проблеми формування системи кваліфікації та сучасні тенденції розвитку професійної компетенції фахівців національного та європейського вимірів	18 - 21 листопада 2008р., Ужгород (Україна) - Сніна (Словаччина)	26	16
V. Інтегративні процеси у європейському освітньому і науковому просторах	5 - 8 травня 2009 р., Ужгород (Україна) – Мішкольц (Угорщина)	25	16
VI. Інновації в системі європейської вищої освіти	8 - 11 грудня 2009 р., Ужгород (Україна) - Високі Татри (Словаччина)	22	16
Разом		120	73

Розділ 2

**ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ВИЩОЇ
ОСВІТИ В УКРАЇНІ
ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ
І ПРИНЦИПІВ БОЛОНСЬКОГО
ПРОЦЕСУ**

ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ І ПРИНЦИПІВ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

2.1. ГАЛЬМІВНІ ЧИННИКИ ІНТЕГРАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

В умовах світової глобалізації, змінності, конкурентності й мобільності Європою обрано інтеграційний інтелектуально-інноваційний шлях розвитку із збереженням цінності європейської різноманітності, громадянської активності і відповідальності. Сутнісним проявом цього вибору стали Болонський процес (1999р.) щодо створення європейського простору вищої освіти (ЄПВО) і Лісабонська стратегія (2000р.) побудови європейського дослідницького простору (ЄДП).¹ Майже десятирічний період формування цих просторів продемонстрував їх закономірне зближення і зв'язок, взаємозумовленість і взаємопроникнення. Приміром, сьогодні неможливо розглядати Болонський процес, не враховуючи Лісабонської стратегії, що вкотре засвідчило Бельгійське (Лювен і Новий Лувен) комюніке „Болонський процес 2020 – Європейський простір вищої освіти в новому десятиріччі”, яке прийнято 29 квітня 2009 р. на рівні міністрів, відповідальних за вищу школу. І, навпаки, реалізація Лісабонської стратегії потребує безпосередньої участі вищої школи як для підготовки дослідницького персоналу, так і для проведення досліджень та розробок.²

¹ European Commission. Growth and Jobs. Background. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/growthandjobs/>

² Вакарчук І. Університетська наука – гарант високоінтелектуального і високотехнологічного майбутнього України: тези доповіді міністра освіти і науки України на Раді проректорів з наукової роботи 15 травня 2009 р. / І.Вакарчук // Освіта: Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. – 2009. – 13-20 трав. – № 19-20; Луговий В.І. Реалізація

У зазначеному комюніке наголошено, що вища освіта має відігравати провідну роль, аби успішно протистояти сучасним викликам і сприяти соціальному розвитку. Для цього інвестиції у вищу школу слід уважати найбільшим пріоритетом. За цих обставин вища освіта стає суспільною відповідальністю, а вищі навчальні заклади згідно з різноманіттям їхніх місій відповідальні за розв'язання різнобічних проблем суспільства. А відтак важливо, щоб вища школа мала необхідні ресурси й інституційний потенціал для виконання всіх своїх завдань, зокрема таких, як підготовка студентів до професійної кар'єри та активного і відповідального життя в демократичному суспільстві, особистісний розвиток, створення і підтримання бази новітніх знань, заохочення до наукових досліджень та інновацій. Тому потрібне перманентне вдосконалення вищої школи з метою підвищення ефективності її діяльності, гарантування якості вищої освіти.

Україна як така, що належить до групи найбільших (і за населенням, і за територією) європейських країн, і ситуаційно, і стратегічно не може перебувати поза цивілізаційними континентальними рухами. Отже, вітчизняні сфери вищої освіти і досліджень об'єктивно долучені до інтеграції в ЄПВО і ЄДП. Проте відбувається це непросто, з наявними як успіхами, так і труднощами, прорахунками в освітньо-науковій політиці та помилками на практиці, що, звісно, уповільнює повноправне входження країни в європейську спільноту.

Інтегральним фундаментальним результатом комплексного Болонського процесу протягом десятирічного періоду, поміж

принципів і пріоритетів Болонського процесу у вищій школі України: час дискусій і час дій/ В.І.Луговий // Педагогіка і психологія: Вісник АПН України. – 2009. – № 1(62); Луговий В.І. Критерій науковості у визнанні кваліфікацій вищої освіти / В.І.Луговий, Ж.В.Таланова // Лісабонська стратегія як визначальний чинник європейської інтеграції в галузі освіти і науки: збірн. наук. статей за матер. XVI Міжнар. наук.-практ. конфер. (Ужгород – Гирляни, 6-9 травня 2008 р.) / Відпов. ред. М.Положин; укл. К.Мовчан. – Ужгород: Ліра, 2008; Таланова Ж.В. Взаємозв'язок підготовки кадрів вищої кваліфікації і дослідницько-інноваційного потенціалу в регіонах України та країнах ОЕСР: статистично-кореляційний і порівняльний аналіз Ж.В.Таланова // Вища освіта України. – 2009. – № 1; The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education. Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bologna2009benelux.org>

іншим, слід уважати формування європейської концепції якості вищої освіти (ЄКЯВО). За великим рахунком, саме ця концепція покладена в основу Болонської стратегії в новій декаді років. Якість залишається серед головних пріоритетів „болонізації”. Водночас в умовах непомірного кількісного зростання закладів вітчизняної вищої школи і разом з тим відсутності національних ВНЗ серед високорейтингових університетів світу проблема якості вищої освіти в Україні також виходить на перший план.

Аналіз показує,³ що ЄКЯВО синтезує частинні концепції, розроблені в рамках Болонського процесу й системно об'єднані однією метою, а конкретно такі:

- концепцію трьохчастинної (формальна, неформальна, інформальна) освіти впродовж життя;
- концепцію трициклової (бакалавр, магістр, доктор) вищої школи;
- концепцію компетентнісного підходу;
- концепцію навчальних кредитів;
- концепцію інтеграції вищої освіти і досліджень на всіх циклах;

³ Луговий В.І. Реалізація принципів і пріоритетів Болонського процесу у вищій школі України: час дискусії і час дій / В.І.Луговий // Педагогіка і психологія: Вісник АПН України. – 2009. – № 1(62); Луговий В.І. Критерій науковості у визнанні кваліфікацій вищої освіти / В.І.Луговий, Ж.В.Таланова // Лісабонська стратегія як визначальний чинник європейської інтеграції в галузі освіти і науки: збірн. наук. статей за матер. XVI Міжнар. наук.-практ. конфер. (Ужгород – Гирляни, 6-9 травня 2008 р.) / Відпов. ред. М.Полужин; укл. К.Мовчан. – Ужгород: Ліра, 2008; Таланова Ж.В. Взаємозв'язок підготовки кадрів вищої кваліфікації і дослідницько-інноваційного потенціалу в регіонах України та країнах ОЕСР: статистично-кореляційний і порівняльний аналіз / Ж.В.Таланова // Вища освіта України. – 2009. – № 1; Таланова Ж.В. Ліценціатно-докторський цикл у цілісній вищій освіті Фінляндії / Ж.В.Таланова // Вища освіта України. – Додаток 3, т. I (8). – 2008; Таланова Ж.В. Формування моделі 6-го (найвищого) рівня освіти в Україні: баланс традицій та інновацій / Ж.В.Таланова // Болонська система освіти: збірн. наук. праць / МОН України, АПН України, МЕРУ ім. акад. С.Дем'янука; редкол.: А.Дем'янук та ін. – Ч. IV, вип. VII. – Рівне: РВЦ МЕРУ, 2008. – 312 с. ECTS Users' Guide. – Brussels, 6 February 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bologna.org>; The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education. Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bologna2009benelux.org>; The European Qualifications Framework for Lifelong Learning (EQF). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture; The Qualifications Framework for European Higher Education Area. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ond.vlaanderen.be/>; Turning Education Structures in Europe. 2nd Edition. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tuning.unideusto.org>. – 2008.

- концепцію сумісності європейської і національних систем кваліфікацій та їх описів (дескрипторів);
- концепцію гарантування якості вищої освіти (стандарти, процедури, рекомендації);
- концепцію розмаїття європейських систем вищої школи та їх взаємної зрозумілості і визнання;
- інші.

Джерельну базу ЄКЯВО становлять документи, розроблені в межах Болонського процесу. Серед них передовсім такі:

- Бельгійське (Лювенське) комюніке „Болонський процес 2020 – Європейський простір вищої освіти в новому десятиріччі”;
- Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в ЄПВО;
- Європейська система трансферу і накопичення кредитів;⁴
- Кваліфікаційна рамка для ЄПВО;⁵
- Європейська рамка кваліфікацій навчання впродовж життя;⁶
- Дублінські дескриптори кваліфікацій;
- Проект Європейської Комісії „Настроювання освітніх систем у Європі” щодо компетентнісного підходу;⁷
- *Рекомендації і пропозиції:*
 - Європейської асоціації гарантування якості;
 - Європейської асоціації університетів;
 - Європейської асоціації закладів вищої освіти;
 - Європейської студентської спілки;
 - Європейського реєстру агенцій із забезпечення якості.

⁴ ECTS Users' Guide. – Brussels, 6 February 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bologna.org>

⁵ The Qualifications Framework for European Higher Education Area. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ond.vlaanderen.be/>

⁶ The European Qualifications Framework for Lifelong Learning (EQF). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture

⁷ Turning Education Structures in Europe. 2nd Edition. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tuning.unideusto.org>. – 2008.

Основні положення ЄКЯВО логічно сформулювати так:

- ключова роль вищої школи у формуванні дослідницько-інноваційних і ціннісно-орієнтаційних характеристик особистісного та суспільного розвитку на принципах справедливого доступу до якісної освіти;
- привабливість і конкурентоспроможність ЄПВО в глобалізованому й змінному світі;
- трициклова організація вищої школи, що відповідає дворівневій (з етапами) третинній освіті за Міжнародною стандартною класифікацією освіти (МСКО);⁸
- інтегрованість вищої школи в систему освіти впродовж життя, що складається з формальної, неформальної та інформальної освіти;
- опис кваліфікацій за кожним циклом і галузевим спрямуванням у термінах вимірюваних компетентностей, визначених за участі зацікавлених сторін – студентів, випускників, роботодавців, викладачів;
- підпорядкування навчального процесу досягненню заданого освітнього результату, що сформульований в термінах компетентностей;
- гарантування якості – її оцінювання (за показниками і критеріями, правилами і процедурами), акредитація та аудит з метою взаємного розуміння та визнання в умовах європейського розмаїття.

Євроінтеграція актуалізує проблему визначення національної концепції якості вищої освіти та її відповідності європейській. Саме тут проявляється суперечність між формальним прийняттям ЄКЯВО в Україні та фактичною несформованістю національної концепції і системи забезпечення якості вищої освіти. Крім того, існує чимало стримуючих чинників піднесення якості вітчизняної вищої школи.

⁸ International Standard Classification of Education. ISCED 1997 / UNESCO. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.uis.unesco.org/en/pub/pub

Можна назвати ознаки формального прийняття ЄКЯВО в Україні. Це насамперед:

- вступ у 2005 р. до Болонського процесу;
- підписання Бергенського, Лондонського і Бельгійського (Лювєнського) комюніке;
- визнання основних Болонських документів, що характеризують якісні параметри ЄПВО;
- приєднання до організацій-суб'єктів Болонського процесу тощо.

Щодо фактичної несформованості національної концепції та системи гарантування якості вищої освіти, узгодженої з ЄКЯВО, то це проявляється в наступному.

По-перше, не завершено дискусії і не досягнуто загальнонаціонального консенсусу щодо призначення вищої освіти в системі безперервної освіти в єдності її формальної, неформальної та інформальної складових, зокрема стосовно: проміжного (короткого), інтегрованого та докторського циклів; академічного і професійного типів; ролі і місця в низці професійних видів (професійно-технічного, „технікумівського”, „університетського”) освіти: сумісних переліків галузей, напрямів, спеціальностей для всіх циклів вищої школи.

По-друге, не задіяно повною мірою компетентнісний і кредитний підходи для розроблення національної системи кваліфікацій, оновлення стандартів, освітнього змісту, моделей фахівців.

По-третє, не прийнято за імператив інтеграцію навчання й досліджень на всіх циклах вищої освіти.

По-четверте, не визначено баланс між кількісними й якісними показниками вищої школи та її ресурсами (кадровими, фінансовими, інформаційними, дослідницькими, матеріально-технічними, іншими) і результатами.

По-п'яте, не сформовано показників та критеріїв якісної вищої освіти, селекція її здобувачів і закладів не відбувається за ознаками якості.

По-шосте, сукупність заходів із забезпечення якості вищої освіти ще не становить цілісної системи, у якій головними труднощами вбачаються: організація і проведення моніторингу й оцінювання результатів діяльності вищих навчальних закладів; здійснення системних й дієвих заходів з підвищення якості вищої школи.

Серед стримуючих чинників піднесення якості вищої школи сьогодні вочевидь виокремилися такі:

- відсутність національної концепції якісної вищої освіти, сумісної з ЄКЯВО;
- застарілість законодавства про вищу освіту;
- відсутність законодавства про освіту дорослих (неформальну й неофіційну освіту) як невід'ємну складову безперервної освіти;
- нерозробленість національної системи кваліфікацій на основі компетентнісного і кредитного підходів, сумісної з європейськими кваліфікаційними рамками для ЄПВО та для навчання впродовж життя;
- повільність сприйняття методології компетентнісного і кредитного підходів, що ускладнює запровадження ефективного студентоорієнтованого навчального процесу, досягнення потрібного освітнього результату;
- надмірність і часто-густо відверта слабкість мережі вищих навчальних закладів, що зумовлює розпорошеність та неефективність використання ресурсів, низькі освітньо-науковий потенціал і результативність вищої школи, неспроможність проконтролювати її діяльність;
- нерозвиненість дослідницько-інноваційної компоненти вищої школи;
- формальність функціонування громадської складової в державно-громадському управлінні вищою освітою, недостатність повноважень і зацікавленості в усіх причетних сторін – студентів, випускників, викладачів, роботодавців, фахових об'єднань.

Гальмівні чинники євроінтеграції вищої школи задля їх усвідомлення та подолання заслуговують більш докладного розгляду і полягають у наступному.

Перше. Оновлення законодавства про вищу школу має відбуватися на основі узгодженої національної концепції якісної вищої освіти, сумісної з ЄКЯВО. У протилежному випадку виникає реальна небезпека прийняття неякісного суперечливого законодавства, а до того ж сам процес законотворчості буде ускладненим, уповільненим. Тобто до формулювання частинно конкретних законодавчих норм необхідно визначитися із загально-концептуальними положеннями щодо вищої освіти.

Друге. Розроблення національної системи кваліфікацій, узгодженої з європейськими кваліфікаційними рамками для ЄПВО та навчання впродовж життя, також потребує в якості обов'язкової умови попереднього повсюдного прийняття компетентнісного і кредитного підходів та формулювання на їх основі змісту і форм вищої освіти, визначення моделей фахівців, способів моніторингу та оцінювання освітнього результату. Саме застосуванням зазначених підходів можна зацікавити і об'єднати для ідентифікації якісних характеристик вищої школи студентів, випускників, роботодавців, викладачів, урядовців.

Третє. Очевидним і найбільш серйозним фактором низької якості вітчизняної вищої освіти слід визнати непомірну (відносно реальних ресурсів і резервів) велику, деформовану мережу вищої школи, що склалася за роки незалежності країни без урахування реальних можливостей і доцільності. Неприйнятність існуючої мережі виявляється в багатьох аспектах.

Так, непідкріплене і невпинне нарощування кількості студентів зумовило розпорошення обмежених фінансових, матеріально-технічних, кадрових, дослідницьких, інформаційних й інших ресурсів та їх неефективне використання. З підвищенням частки валового внутрішнього продукту, що спрямовується на потреби вищої освіти, до більш як 2 % (у тому числі 1,8 % з державного бюджету) по суті вичерпано можливості суспільства і держави

щодо фінансової підтримки вищої школи (для порівняння: ця частка становить 1,5 % у країнах ОЕСР, 1,4 % у країнах ЄС – членах ОЕСР). Разом з тим наявного фінансування не вистачає на наукову і науково-технічну роботу у вищих навчальних закладах – трохи більше 3 % від обсягів асигнувань на їх утримання (25-30 % у країнах ОЕСР, ЄС – членах ОЕСР). Відбувся розрив між фінансуванням досліджень та розробок і підготовкою аспірантів і докторантів, понад 80 % яких готується у вищій школі за фінансової ваги менше 7 % „вузівського” сектору у сфері наукових досліджень і науково-технічних розробок країни. До того ж, переважна більшість кандидатів та докторів наук за місцем постійної роботи зосереджена саме у вищих навчальних закладах. Прямим наслідком масштабної мережі і завеликої кількості студентів є навчальна перевантаженість викладачів, дефіцит у них часу на дослідження, самовдосконалення, підготовку та навчально-методичне забезпечення занять, суттєве відносне зниження рівня оплати науково-педагогічної діяльності. Останнє штовхає викладачів на численні підробітки, відволікаючи від повноцінної освітньо-наукової діяльності та безперервного саморозвитку (що актуально в сучасних умовах швидких змін) за основним місцем роботи, далі погіршуючи ситуацію.

Гіпертрофія національної вищої школи супроводжується явними багатоглядними структурними деформаціями. Велика кількість вищих навчальних закладів подвоюється наявністю їхніх позабазових структурних підрозділів, у яких навчається більше десятої частини студентів. Спонтанний процес закладоутворення не зменшує диспропорцій у насиченості територій студентами в розрахунку на 10 тис. населення (з 2000 р. до 2008 р. розбіжності територій за цим показником, навпаки, зросли з 10 до 12 разів для студентів вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації), що має наслідком консервацію відмінностей в територіальній забезпеченості фахівцями з вищою освітою.⁹

⁹ Інформаційно-аналітичні матеріали до засідання підсумкової колегії Міністерства освіти і науки „Мета реформ у вищій школі – якість і доступність освіти”: Мін-во осв. і науки України. – К., 2009.

Поглиблюється рівнева неоптимальність вищої школи. Хоча чотири п'ятих аспірантів і докторантів готуються у вищих навчальних закладах, аспірантура та докторантура законодавчо не віднесені до вищої освіти, як це передбачається МСКО та Болонським процесом. Натомість проблематичним є включення до вищої школи освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста (освітній рівень неповної вищої освіти). Цей рівень не є „проміжним” (англ. „intermediate”) у межах бакалаврського циклу за Болонською термінологією, адже за змістом не є серединним на шляху до отримання ступеня (кваліфікації) бакалавра і органічно не вписується в трициклову послідовність „бакалавр – магістр – доктор”. До того ж, на цьому освітньо-кваліфікаційному (освітньому) рівні не викладають науково-педагогічні працівники і не вимагається дослідницька діяльність. Про штучність приєднання цього рівня до системи рівнів вищої освіти свідчить й кореляційний аналіз у регіональному розрізі кількості студентів вищих навчальних закладів I-II (де переважно готують молодших спеціалістів), з одного боку, та III-IV, з другого боку, рівнів акредитації у 2008 р. Розрахований для 27 регіонів за методикою, описаною в педагогічних виданнях,¹⁰ коефіцієнт кореляції рангів Спірмена виявився рівним $K_c = 0,00$, що свідчить про повну відсутність взаємозв'язку. Водночас аналогічні розрахунки для зведених чисельностей студентів вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації і аспірантів та аспірантів і докторантів по 26 територіях (АР Крим об'єднано із м. Севастополем) показали сильні взаємозалежності з відповідними коефіцієнтами кореляції $K_c = 0,84$ і $K_c = 0,79$ (повна позитивна кореляція настає при $K_c = 1,00$).

Неконтрольований розвиток вищої школи порушив баланс між структурою професійної підготовки, а саме: розумні пропорції між підготовкою кваліфікованих робітників, молодших спеціалістів

¹⁰ Таланова Ж.В. Взаємозв'язок підготовки кадрів вищої кваліфікації і дослідницько-інноваційного потенціалу в регіонах України та країнах ОЕСР: статистично-кореляційний і порівняльний аналіз / Ж.В.Таланова // Вища освіта України. – 2009. – № 1

та фахівців з базовою і повною вищою освітою. Частка кваліфікованих робітників у щорічному загальному випуску фахових кадрів становить лише 32 %, що невиправдано на цьому рівні розвитку українського суспільства. Аналогічна (32 %) структура прийому на навчання закріплює цю неоптимальність. Співвідношення прийому вступників (випуску фахівців) у вищій школі також явно деформовано в бік вищих освітніх рівнів (циклів). У 2008 р. частка прийнятих на початковий цикл навчання за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста становила 33 % проти 67 % за іншими рівнями (співвідношення 1 : 2), а частка випущених фахівців – 29 % та 71 % (або 1 : 2,4). Для порівняння: таке співвідношення стосовно прийнятих на навчання протягом 1970 – 1990 рр. було протилежним і в середньому становило 1,5 : 1, до 1994 р. набуло паритетності як 1 : 1, а надалі різко змінилося на користь вищих освітніх рівнів.

Загалом кількість ліцензованих місць у вищій школі перевершує чисельність осіб, які щорічно здобувають повну середню освіту (близько 600 тис.), що де-факто усуває конкурсні засади доступу до вищих освітніх рівнів, тим самим знижуючи якість вищої освіти. З метою повернення справжньої конкурсності при вступі у вищу школу необхідно зменшити кількість ліцензованих місць для прийому на початковий цикл навчання на бакалаврському (спеціаліста, інтегрованого магістра) освітньо-кваліфікаційному рівні вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації до приблизно 250-300 тис., розподіливши їх між кращими закладами на конкурсній основі та забезпечивши для решти вступників необхідні ліцензовані обсяги прийому на освітньо-кваліфікаційні рівні молодшого спеціаліста та кваліфікованого робітника. Адже при визначенні структури професійної підготовки в масштабах країни важливо враховувати не тільки суспільні потреби і наміри, а й наявні *можливості* забезпечити умови для освітньої якості, аби не видавати бажану якісну вищу освіту за ту, що надається насправді. У цьому випадку слід реалістично та оптимально розподіляти і ліцензійні обсяги можливої підготовки, і державне замовлення між рівнями вищої та рівнем професійно-технічної освіти. У такий

спосіб можна гарантувати якісну як вищу, так і професійно-технічну освіту, дійсно затребувану на ринку праці. Сьогодні до переходу до майже всезагальної вищої освіти українське суспільство з огляду на його економічний та освітньо-науковий потенціал не готове. Реалістична стратегія має насамперед полягати в наданні всім, хто здобув повну загальну середню освіту, доступу до отримання професійної освіти, проте – не обов'язково вищої.

У виправленні структури вищої школи назрілим також є (замість рівнів акредитації) запровадження відповідно до підходів МСКО та ОЕСР поділу вищих навчальних закладів на види згідно з рівнями і типами (А і В) освітніх програм, що в цих закладах пропонуються. Особливо суперечливим є чинний II рівень акредитації, який передбачає бакалаврську підготовку, проте без наявності (за законом) на ньому, як зазначалося, науково-педагогічних кадрів та відповідної науково-дослідницької роботи. Тут можна скористатися цікавим досвідом Фінляндії в розмежуванні закладів вищої освіти на два основних види:¹¹ університети і політехнікуми. За цим поділом університети (їх 20, передбачається скорочення до 16 шляхом об'єднання й укрупнення) – це трициклові заклади загальнонаціонального значення, які конкурентоздатні на міжнародному рівні, здійснюють фундаментальні і пошукові (вільні) дослідження та прикладні розробки і на цій базі здійснюють підготовку фахівців насамперед вищих циклів (магістр, доктор); натомість політехнікуми (їх 28, планується зменшення до 26 шляхом консолідації) – це заклади регіонального значення, які забезпечують різноманітну двоциклову (передовсім бакалаврську й меншою мірою магістерську) підготовку всіх спрямувань та провадять прикладні дослідження і розробки для власних навчальних і регіональних потреб.

З огляду на зазначене впливають рекомендації з підвищення якості вищої освіти, а саме: доцільність прийняття ЄКЯВО;

¹¹ Таланова Ж.В. Ліценціатно-докторський цикл у цілісній вищій освіті Фінляндії / Ж.В.Таланова // Вища освіта України. – Додаток 3, т. 1 (8). – 2008.

необхідність формування національної концепції якості вищої освіти, що сумісна з ЄКЯВО і водночас урахує традиції, особливості та можливості вітчизняної вищої школи; створення системи гарантування якості вищої освіти в Україні на основі національної концепції якості вищої школи.

Зрослі завдання з реформування вітчизняної вищої освіти в Україні потребують подальшого зміцнення організаційно-кадрового потенціалу підготовки і прийняття відповідних рішень, його подальшої концентрації на дослідженнях актуальних проблем Болонського процесу, зокрема у зв'язку з уточненням принципів і пріоритетів, пролонгацією цього процесу до 2020 р. Для забезпечення державно-громадського підходу до вдосконалення вищої школи потрібно посилити інституційну основу загальнонаціональної фахової дискусії та вироблення погоджених рішень із зазначеної проблематики. З цією метою слід активізувати участь всеукраїнської Спілки і регіональних рад ректорів вищих навчальних закладів.¹² Скажімо, ці організації могли б виступити засновниками і провідниками постійно діючих науково-практичних конференцій з питань якісної модернізації вищої школи з консенсусним прийняттям фахово обґрунтованих рекомендацій для державної політики та управління. З метою посилення кадрового і дослідницького потенціалу, зорієнтованого на розв'язання проблем трансформації вищої освіти в контексті сучасних тенденцій, важливо відповідним чином спрямувати тематику кандидатських і докторських дисертацій. А крім того, доречно на конкурсних засадах замовити виконання певних цільових науково-дослідних робіт. Потрібно також розвивати співробітництво із закордонними інституціями та міжнародними організаціями, зокрема брати асоційовану участь (за прикладом Росії) у системному порівняльному аналізі освіти, який здійснює ОЕСР, що дасть змогу краще усвідомити вимоги та

¹² Вакарчук І. Принципи державно-громадського управління освітою: тези виступу міністра на засіданні Спілки ректорів України 15 травня 2009 р. / І.Вакарчук // Освіта: Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. – 2009. – 13-20 трав. – № 19-20.

перевірити запропоновані засади і підходи стосовно підвищення якості вітчизняної вищої школи з огляду на якісні виміри ЄПВО.

2.2. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У СВІТЛІ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Сучасна система вищої освіти України потребує реформування відповідно до умов соціально орієнтованої економіки та інтеграції України в європейську освітню спільноту. Закон України “Про вищу освіту”, прийнятий у 2002 році, вже не в повному обсязі відтворює нові цілі та завдання реформування національної системи вищої освіти в контексті європейських вимог, у певній мірі гальмує відтворення інтелектуальних і продуктивних сил суспільства.¹³ Тому дослідження сучасного стану системи вищої освіти та пошук шляхів її вдосконалення є актуальним та перспективним на сучасному етапі розвитку суспільства та реформування системи освіти в цілому.

У вітчизняній системі вищої освіти за роки незалежності відбулися значні реформи, що відповідають засадам Болонської декларації:

- 1) введено ступені бакалавра і магістра (додаток до диплому було запроваджено значно раніше);
- 2) введено систему циклів вищої освіти (отримання повної вищої освіти – кваліфікації спеціаліста або магістра неможливе без завершення першого циклу – бакалаврату);
- 3) запроваджено кредитний вимір трудомісткості навчальних дисциплін (ще у 1994 році);
- 4) сьогодні за кордоном навчається студентів і працює викладачів та науковців значно більше, ніж до 1991 року;
- 5) розширюється співпраця із закордонними навчальними закладами в галузі навчання і досліджень.¹⁴

¹³ Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/>

¹⁴ Цілі Розвитку Тисячоліття - Україна – 2010: Національна доповідь. Режим доступу: http://www.undp.org.ua/files/ua_52412MDGS_UKRAINE2010_REP_ukr.pdf

З метою приєднання до Болонського процесу в Україні було розроблено низку нормативно-правових актів для удосконалення системи вищої освіти, зокрема, було введено перелік кваліфікаційних рівнів спеціалістів.¹⁵

З 2008 року в Україні почала діяти програма «Компас», яка вперше визначила рейтинг ВНЗ серед роботодавців. Необхідно відзначити, що кількість абітурієнтів, які обирають престижні спеціальності, збільшується за рахунок розширення діапазону ВНЗ не лише державної, а й недержавної форм власності. Недержавні заклади, що намагаються отримати ліцензії на право навчання та видачі сертифікатів про освіту, спеціалізуються, в основному, на навчанні студентів за спеціальностями, що користуються попитом у сфері бізнесу (менеджмент, маркетинг, банківська справа, економіка, юриспруденція). При цьому не завжди враховуються довгострокові тенденції попиту та пропозиції на ринку праці, що вже призводить до зростання напруженості на ринку праці України. Тому необхідно розглядати в єдиному комплексі сектори, які виробляють суспільні блага, товари і послуги та сектори, які готують для цього фахівців і проводять наукові дослідження. У свою чергу, в процесі прогнозування тенденцій соціально-економічного розвитку країни на середньострокову перспективу мають бути враховані прогнозовані потреби ринку праці, узгоджені з обсягами державного замовлення на підготовку фахівців.

У цілому вища освіта України, незважаючи на певні здобутки (створено необхідну правову основу функціонування вищої школи, сформовано розгалужену мережу вищих навчальних закладів (ВНЗ), оновлюється перелік професій, у навчальний процес стрімко входять сучасні інформаційні технології, поглиблюється міжнародна інтеграція), на сьогодні характеризується такими негативними явищами та процесами:

¹⁵ Вища освіта України. Європейський вимір: стан, проблеми, перспективи: Інформаційно-аналітичні матеріали до засідання підсумкової колегії Міністерства освіти і науки України / За ред. Я.Я.Болнобаша. – К., 2008. – 103с.

1. Суперечність між потребами і вимогами сучасного суспільства до фахівця і реальним рівнем його підготовки у вищих навчальних закладах. Нинішня система вищих навчальних закладів, їх структура, діяльність не повною мірою забезпечують сучасний рівень надання освітніх послуг. Це проявляється у неоднозначному ставленні світової спільноти до наявності в нашій державі 350 університетів, академій, інститутів при чисельності населення 46,8 млн. осіб (для порівняння: Велика Британія – при населенні 59,6 млн. чол. – 96 ВНЗ; Франція – при 56,6 млн. чол. – 78 ВНЗ; Італія – з населенням 57,7 млн. чол. – 65 ВНЗ; Іспанія – 40 млн. чол. – 56 ВНЗ; Польща – 38,6 млн. чол. – 11 ВНЗ).¹⁶

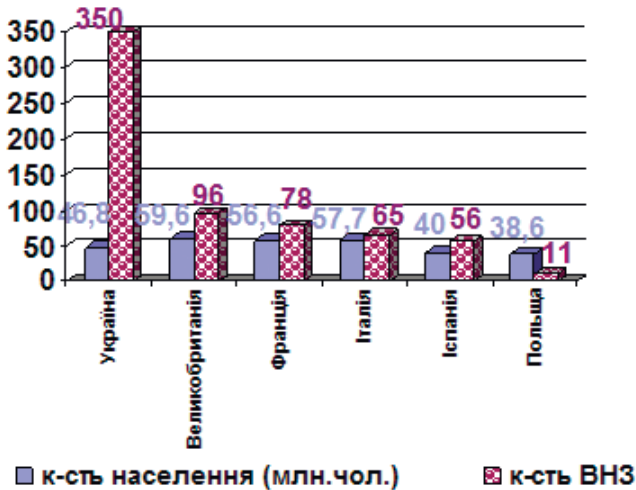

Рис. 2.1 Співвідношення чисельності населення та кількості ВНЗ

2. На міжнародному рівні Україна не представлена в жодному з основних рейтингів найкращих університетів. Україна займає 100-е місце за використанням у навчальному процесі інформаційно-комунікаційних технологій.

¹⁶ Основні засади розвитку вищої освіти України. – Частина 4 / За ред. І.О. Вакарчука; Упорядник: В.Д.Шинкарук, Я.Я.Болюбаш, І.І.Бабин. – К.: Вид-во НПУ імені Драгоманова, 2008. – С.70-82.

3. Середній контингент студентів ВНЗ становить 6,6 тис. осіб. У комунальних і приватних вузах цей показник значно нижчий (контингент залежить від форми власності: державна власність – 4,4 тис. осіб, приватна власність – 2,1 тис. осіб, комунальна – 0,7 тис. студентів).¹⁷

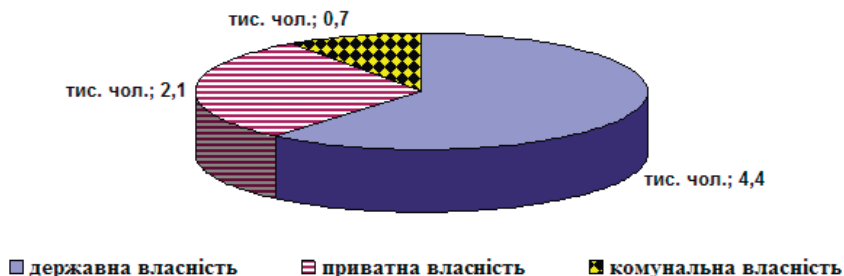

Рис. 2.2 Середній контингент ВНЗ України за формами власності

4. Дублювання підготовки з окремих напрямів і спеціальностей у межах певного регіону за рахунок відсутності чіткості профільних напрямів кожного ВНЗ.¹⁸

5. Надто «роздутою» є кількість навчальних напрямів і спеціальностей: відповідно 76 та 584. Водночас системи вищої освіти розвинутих країн мають аналогічні цифри на 5 порядків нижче.¹⁹

6. Надмірна кількість пілг при вступі до ВНЗ продовжує обмежувати доступ до вищої освіти абітурієнтам з високим рівнем знань.

7. Доступ до якісної освіти особам з особливими потребами залишається обмеженим.

8. Рівень забезпеченості в окремих ВНЗ (особливо філіях) сучасними засобами навчання становить приблизно 30%.

¹⁷ Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2007-2008 навчального року / Статистичний бюлетень/ Державний комітет статистики. – К., 2008. – 200 с.

¹⁸ Вікторів В.Г. Проблеми управління якістю освіти (соціально-філософський аналіз) // Вища освіта України. – К., 2005. - №4 (14). – С. 16-24.

¹⁹ Бальхін Г.А. Управление развитием образования: организационно-экономический аспект. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2003. – 428 с.

9. Основні статті видатків бюджету спрямовані не на підвищення якості освіти, а на виплати зарплати, стипендії та комунальних платежів (понад 70% усього фінансування).

10. Відсутність єдиного освітнього простору. Сьогодні ВНЗ перебувають у підпорядкуванні 26 міністерств і відомств.

11. У країні немає єдиних державних норм визначення вартості освітніх послуг.

12. Постійно погіршується якість навчання:

- **по-перше**, через надмірне зростання кількості ВНЗ, їх філій, які дають так звану «псевдоосвіту», тому що не мають для надання якісних освітніх послуг ні відповідного кадрового потенціалу, ні належної матеріально-технічної бази, ні сталих наукових шкіл;
- **по-друге**, через обмеженість обсягів державного фінансування, що виявляється в зниженні престижності праці викладачів, низькому рівні введення в експлуатацію нових студентських місць, гурто-житків, їдалень, недостатньому забезпеченні бібліотечними фондами та автоматизованими студентськими місцями;
- **по-третє**, через відсутність ефективних механізмів контролю якості освітніх послуг.

13. Зростання розриву між вищою освітою та ринком праці, освітянами та працедавцями. Так, щороку скорочується кількість випускників ВНЗ, які одержують направлення на роботу: якщо в 2004 р. цей показник становив 35,0% від загальної кількості випускників ВНЗ III-IV рівнів акредитації, то в 2009 р. – 30,4%. Основні причини такої негативної тенденції полягають у невідповідності знань, умінь і навичок випускників вимогам працедавців; незакріпленості теоретичних знань студентів на практиці; невідповідності освітньо-професійної структури випускників запитам галузей економіки. Відсутність взаємодії роботодавців із закладами вищої освіти обмежує можливості

працевлаштування випускників ВНЗ. Українські роботодавці не бажають інвестувати в освіту: доказом цього є низький рівень оплати юридичними особами навчання студентів. Так, у 2009 році за рахунок коштів юридичних осіб було прийнято 52 молодших спеціалісти (з 145,1 тис.), 923 бакалаври (з 315,6 тис.), 686 спеціалісти (з 277,0 тис.), 94 магістри (з 98,2 тис.).²⁰

Таблиця 2.1

Прийом студентів у 2009 р. на навчання за рахунок коштів юридичних осіб

2009 рік/ ОКР	Молодший спеціаліст	Бакалавр	Спеціаліст	Магістр
Ліцензований обсяг	145,1 тис. осіб	315,6 тис. осіб	277,0 тис. осіб	98,2 тис. осіб
Прийнято осіб за рахунок коштів юридичних осіб	52 особи	923 особи	686 осіб	94 особи

14. Ослаблення зв'язку вищої освіти з наукою, що виявляється в скороченні наукових досліджень, що ведуться ВНЗ. Крім того, приватні ВНЗ, як правило, загалом не займаються науково-дослідною діяльністю.

15. Університети перестали відігравати роль методологічних центрів, новаторів суспільних перетворень. Це зумовлено низьким рівнем автономії вітчизняних ВНЗ.

Протягом кількох останніх років основна дискусія щодо подальшої долі вищої освіти України точиться саме навколо проблеми надання автономії вищим навчальним закладам. Ця проблема - центральна для реформування усієї системи вищої освіти України. Адже вища освіта є інноваційною галуззю, котра, за своєю при-

²⁰ Вища освіта України. Європейський вимір: стан, проблеми, перспективи: Інформаційно-аналітичні матеріали до засідання підсумкової колегії Міністерства освіти і науки України / За ред. Я.Я.Болюбаша. – К., 2008. – 103с.

родою, потребує розмаїття поглядів і підходів до проведення досліджень, викладання і управління.²¹

Таким чином, актуальним стає розробка напрямів реформування системи управління вищою освітою. На наш погляд, таке реформування повинно:

- ґрунтуватися на стратегічному баченні перспектив соціально-економічного розвитку держави в найближчому та віддаленому майбутньому, носити системний і комплексний характер;
- відбуватися за активної участі державного, підприємницького і громадського секторів суспільства, де головну координуючу роль мають відігравати державні інституції, покликані при цьому забезпечувати вироблення та підтримку законодавчого, організаційно-економічного механізмів функціонування вищої освіти;
- використовувати найкращий досвід інших країн щодо реформування вищої освіти, зберігаючи при цьому власні традиції, досягнення та національну ідентичність;
- спиратися на принцип наукової обґрунтованості, тобто формування державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою має здійснюватися на підставі прогнозування попиту та пропозиції на ринку праці та ринку освітніх послуг;
- ґрунтуватися на принципі мобільності: на підставі досліджень попиту та пропозиції на ринку праці необхідно формувати структурні компоненти та навчальні плани підготовки фахівців таким чином, щоб вони дозволяли підвищувати рівень адаптації до змін в економіці;
- бути більше відкритим, прозорим та зрозумілим для громадськості.²²

²¹ Товажнянський Л.Л.. Болонський процес: цикли, ступені, кредити / Л.Л.Товажнянський Є.І.Сокол, Б.В. Климченко. - Х.: ХП, 2004.

²² Мей К. Інформаційне суспільство. Скептичний погляд / К.Мей / Пер. з англ. – К.: «К.І.С.», 2004. – 220 с.

З метою активізації процесу реформування вищої освіти відповідно до умов соціально-орієнтованої економіки та інтеграції України в європейську освітню спільноту пропонуємо:

- встановити існування в українській системі вищої освіти таких ступенів вищої освіти: доктор філософії, магістр, бакалавр; замість словосполучення “науковий ступінь” вживати “академічний ступінь” (слово “науковий” у за-гальнонавчальній термінології західних країн стосується природничих, але не гуманітарних наук, тоді як слово “академічний” стосується і перших, і других);
- надати ліцензованим університетам (ВНЗ) виняткове право присуджувати усі академічні ступені (у тому числі, ступінь доктора філософії) і видавати випускникам ВНЗ відповідні документи про освіту;
- надати вищим навчальним закладам виняткове право проводити атестацію викладачів щодо присвоєння їм вчених звань;
- забезпечити автономію університетів (ВНЗ); дати їм виняткове право: оцінювати іноземні документи про освіту для зарахування на навчання чи прийняття на роботу до цих ВНЗ; право визначати зміст освіти (і, відповідно, визначити у Законі те, що науково-методична база для підготовки фахівців, навчально-методичні матеріали, як за змістом, так і за формою, встановлюються винятково окремими університетами / ВНЗ); визначати умови прийому студентів; забезпечити фінансово-господарську автономію ВНЗ тощо;
- істотно обмежити зміст державного і галузевих стандартів вищої освіти, зокрема, через встановлення більш загальних вимог до освітніх і освітньо-кваліфікаційних рівнів вищої освіти і вилучення освітньо-професійних програм підготовки (ОПП) з переліку стандартів вищої освіти (позаяк університети повинні мати виняткове право самостійно розробляти і затверджувати ОПП);

- ліквідувати в майбутньому поняття ліцензійного обсягу; встановити, що максимальна кількість студентів ВНЗ може визначатися кадровим забезпеченням; наявною навчально-матеріальною базою; відповідним замовленням держа-ви або приватними установами;
- проводити акредитацію відповідно до критеріїв визначення якості освіти, визнаних Міжнародною Мережею Агенцій з Оцінки Якості Вищої Освіти (International Network of Quality Assurance Agencies in Higher Education, INQAANE) і у тісній співпраці з цією мережею; встановити принцип необов'язковості офіційної (державної) акредитації, як такої, що є підтвердженням відповідності отриманої освіти потребам окремих професійних галузей в Україні, однак не є умовою продовження терміну дії ліцензії;²³
- зосередити діяльність МОН на виконанні таких функцій: 1) забезпеченні подання університетами правдивої інфор-мації про себе (зокрема, про те, хто у них викладає, що викладається, як здійснюється викладання, які успіхи ма-ють випускники на ринку праці тощо); 2) забезпеченні підтримки інвестицій у вищу освіту через розвиток системи надання кредитів на навчання і через сприяння підтримці вищої освіти з боку приватних організацій і осіб.

А на найближчу перспективу пропонуємо:

- внести зміни до ст. 23 Закону України «Про вищу освіту» «Типи навчальних закладів», доповнивши показниками кількості студентів для конкретного типу навчального закладу (класичний університет створюється за умови, якщо у ньому за денною формою навчається не менше, ніж шість тисяч студентів, не менше ніж за вісьмома галузями знань і здійснюється підготовка наукових кадрів, не менше ніж за восьми наукових спеціальностей. Профільний університет

²³ Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/>

створюється за умови, якщо у ньому за денною формою навчається не менше ніж чотири тисячі студентів не менше ніж за чотирма галузями знань і здійснюється підготовка наукових кадрів не менше ніж з трьох наукових спеціальностей (за винятком мистецьких та військових вищих навчальних закладів). Академія створюється за умови, якщо у ній за денною формою навчається не менше ніж дві тисячі студентів за однією-двома галузями знань і здійснюється підготовка наукових кадрів не менше ніж з двох наукових спеціальностей;

- внести зміни до п.5 ст. 67 Закону України «Про вищу освіту» «Фінансування вищих навчальних закладів» в частині залучення додаткових джерел фінансування, не заборонених законодавством. Дозволити спрямовувати зазначені кошти не тільки на оплату праці та матеріальне стимулювання своїх працівників, а й на будівництво та капітальний ремонт, проведення фундаментальних і прикладних досліджень, прикладних розробок тощо;
- перевести всі вищі навчальні заклади в підпорядкування Міністерства освіти і науки України, а ВНЗ комунальної форми власності – у підпорядкування управлінь освіти і науки ОДА;
- упорядкувати мережу відокремлених навчальних закладів, що функціонують в областях, залишивши в них освітню діяльність за такими напрямками і спеціальностями, які відсутні у базових вишах того чи іншого регіону. У випадку дублювання спеціальності – переводити студентів за їх вибором або у один з базових вишів регіону (при наявності вакантних місць ліцензованого обсягу), або у ВНЗ, який є базовим для відокремленої структури. Особливу увагу звернути на відокремлені структури недержавних ВНЗ, які не мають відповідного кадрового, навчально-методичного та матеріально-технічного забезпечення;

- базовим ВНЗ в областях внести пропозиції щодо можливого перерозподілу ліцензованого обсягу для підготовки фахівців зі спеціальностей, які ще не представлені на регіональному освітньому ринку;
- МОН України встановити нову критеріальну рамку ліцензування ВНЗ, спростити технологічну процедуру ліцензування, зменшити обсяг ліцензійних справ, підвищити відповідальність ВНЗ за достовірність ліцензійних даних;
- розробити нове Положення про практику студентів на виробництві, підвищити мотивацію роботодавців до участі в підготовці навчальних програм, професійних стандартів й навчальних планів;
- ліквідувати профанацію бакалаврату. Привести значення диплома бакалавра відповідно до вимог Болонського процесу;
- підтримати пропозицію МОН України про запис у дипломі студента назви навчального закладу, який він закінчив (філії чи основного ВНЗ);
- ліквідувати тендери в освітніх закладах всіх рівнів, хоча б для закупівлі підручників і навчально-методичної та наукової літератури.

2.3. ФОРМУВАННЯ ЄДИНОГО ОСВІТНЬОГО І НАУКОВОГО ПРОСТОРУ: ПРИРОДА ТА ПРОБЛЕМИ ЙОГО СУПЕРЕЧНОСТЕЙ

«Існує думка, що між двома поглядами лежить істина. Нічого подібного. Там лежить проблема»

Й.В. Гете.

Наведений вислів видатного мислителя має глибокий смисл. Його підтверджують усі наукові форуми. Питання тільки в тому, з якою легкістю ми ці проблеми вирішуємо.

І проблеми дедалі більше ускладнюються. Одна з причин цього – наші переконання. Вони є продуктом нажитих чи нав'язаних пропагандою стереотипів. А вони, у свою чергу, формують основу міфів особистої та суспільної свідомості. В її полоні перебуває і освітянська спільнота не тільки України. В Європі вона поділяє різні уявлення про користь і доцільність Болонської системи та формування єдиного європейського освітнього і наукового простору. Її позиції сьогодні характеризує найширша амплітуда – від повного схвалення до повного заперечення. Прибічники «болонізації» переконані, що консолідація національних і європейських освітніх зусиль на основі стандартизації навчальних програм та застосування сучасних технологій – передумова піднесення ефективності та якості освітньої діяльності суспільства – визначального чинника суспільного прогресу. За рівнем проникнення в суспільну свідомість ця ідея набула світоглядного характеру.

Реформування освітньої сфери – об'єктивна потреба часу

Ідея формування єдиного освітнього простору як інтегративної системи підтримується засобами держави. Вона є виправданою, якщо враховувати консервативний характер освітньої сфери та потреби реформування і приведення її форм, методів та змісту діяльності у відповідність з вимогами часу. Це впливає з суспільної оцінки ролі освіти і науки як визначальних чинників суспільного

прогресу та місця українського суспільства в сучасній та майбутній спільноті народів Європи і світу. Так, на парламентських слуханнях питання про стан і шляхи розвитку освіти і науки в Україні застереженням прозвучав прогностичний висновок ООН про те, що у XXI столітті гідне місце і світовій спільноті народів зможуть посісти ті суспільства, у зайнятому населенні яких питома вага осіб з вищою освітою становитиме не менше 40 відсотків. Цей показник в Україні в межах 20 відсотків. Це підтверджує вирішальний характер впливу освіти на суспільний розвиток. Але форми і методи її реалізації зазнають суттєвих змін: навчальний процес виходить за традиційні класні кімнати, суттєво скорочується період обов'язкової освіти при суттєвому збільшенні та ускладненні навчальної інформації, руйнується жорсткий віковий поділ на молодших, що навчаються, і старших, що працюють, освіта все більше пов'язана з працею протягом усього життя.

До сказаного слід було б додати стан фізичного та морального здоров'я суспільства. У цьому контексті виправданим буде висновок про те, що головним ресурсом України на шляху її виходу на рівень передових країн світу є не промислові гіганти, не земля, а людський фактор, освіта, наука і висококваліфіковані кадри. Металургія, машинобудування, літакобудування, земельні ресурси тощо – тільки матеріальна основа. Визначальним же був і залишається кадрово-професійний ресурс, основою якого є імплементація в ньому якісної освіти і науки. І саме на цьому фронті вирішується результат протиборства за місце у світовій спільноті народів.

Цим можна пояснити і активний пошук шляхів реформування освітнього процесу. У його стратегії важливим орієнтиром стала ідея інтеграції України в єдиний європейський освітній і науковий простір через механізм Болонського процесу. Але дискусійними на шляху розв'язання цих проблем постають питання про можливість, зміст та межі використання того, що вкладається в поняття Болонської системи, про небезпеку формалізації самої ідеї навчання та абсолютизації як власного, так і чужого досвіду.

На чому базувалися традиційні системи освіти і науки?

Захоплені ідеями формалізації навчального процесу як системи конвеєрного масового виробництва, ми навіть перестали замислюватись над тим, за якими навчальними програмами, якими методами здобували освіту Піфагор, Геракліт, Демокрит, Сократ, Платон, Аристотель, Конфуцій, Папиніан, Ульпіан, Цицерон, Цельс, Августин Блаженний, Мономах, Аквінський, Макіавеллі, Леонардо да Вінчі, Локк, Руссо, Ньютон, Спіноза, Гоббс, Рене Декарт, Вольтер, Ніцше, Кант, Гегель, Мазепа, Шевченко, Маркс та сотні інших представників суспільних і природничих наук, яким людство завдячує за їх геніальні методи пізнання законів природи і суспільства, які методи і методики забезпечили їх піднесення над рівнем своїх суспільств? Серед них іноді згадуються «школи під дубом», понтифіки Стародавнього Риму, діяльність просвітителів різних епох, дискусійні гуртки, монастирі, церковні школи тощо. Усі вони відіграли свою історичну роль і забезпечили суспільний прогрес людства.

Фундаментальною світоглядною основою античної системи освіти був тандем «природа + виховання», спрямований на розкриття і розвиток сутнісних природних сил людини з точки зору соціальних потреб. Їх визначальним критерієм виступали потреби члена спільноти – громадянина тогочасного державного утворення. А основний напрям освіти і виховання визначався античною соціально-філософською парадигмою розуміння громадянина і держави. Він був прямо протилежним давньосхідній парадигмі виховання представників стану чи професійної корпорації.

Містком між античним світом і середньовіччям став Візантійський період, який поєднав у собі особливості обох історичних форм розвитку європейської цивілізації. Візантійська освіченість на багато століть визначила систему цінностей і соціокультурного розвитку нашого народу та його місце в європейській цивілізації. Система її християнських цінностей змінила античний ідеал людини

і в світоглядному плані поєднала античний гуманоцентризм і прагнення до пізнання світової гармонії з християнською любов'ю та прагненням до пізнання Бога. Вони не були тотожними, але виступали певним симбіозом, доповнювали одне одного. Провідним лейтмотивом цієї системи освіти та виховання був життєстверджуючий синтез античного та «наджиттєвого» християнського світогляду на підґрунті любові до істини та людини.

Освітня парадигма середньовіччя була майже тотально релігійною без якихось відхилень у бік світських знань або системи цінностей у всіх компонентах освіти. Її філософсько-світоглядна основа визначалася релігійно-етичними теоріями, освіта розглядалася як метод пізнання і тлумачення істини. Цим визначалася жорстка регламентація цілей, цінностей, орієнтирів, змісту, форм, методів освіти. Головним об'єктом виховання була не стільки людина, скільки її душа. Важливою ознакою освіти цієї епохи був її становий характер.

Навчання як універсальна педагогічна теорія і практика тлумачилося як передача досвіду від покоління до покоління, стану або корпорації. Це визначило наявність множинності освітніх систем, які не пересікалися між собою. Ця система визначала жорстку соціальну стратифікацію. У ній характер і рівень освіти чітко відповідав соціальному статусу членів суспільства. Так,

- селяни (найбільший соціальний прошарок) – практично були відлучені від освіти;
- міське населення (третій стан) – ремісники, торговці отримували освіту в рамках цехового навчання, а також в окремих школах;
- феодали отримували переважно приватну освіту (за взірцями нинішніх репетиторів тощо) від найманих учителів або в привілейованих навчальних закладах;
- духовенство – в спеціальних школах, окремо від мирян.

З цієї системи повністю була вилучена жінка. Вона залишалася невіленьницею з дитинства до домовини. Панувала точка зору,

що освіта для жінки просто шкідлива. Правда, домашню освіту отримували особи жіночої статі вищих верств суспільства. І в Європі, і на Сході була певна кількість шкіл для жінок, де вони навчалися за звуженими програмами і, звичайно, окремо від чоловіків.

Середньовічну систему змінила освітня парадигма епохи Відродження. В її центрі ідеї гуманізму, людина – головна цінність, творець своєї долі. Мета навчання і освіти – розкриття природних здібностей, сили людського розуму. Ідеалом є всебічно розвинена, ініціативна, активна людина, яка своєю діяльністю приносить користь суспільству і забезпечує власні інтереси. Становлення національних держав супроводжується розвитком національної освіти, формуванням національної свідомості. Церква поступово втрачає монополію на розвиток освіти. Місце священика в громадських і державних школах поступово займає учитель.

До значної міри абстрактно-утопічні гуманістичні ідеї епохи Відродження поступово заміщувалися ідеями Просвітництва із заклик до активних соціальних дій, спрямованих на реалізацію цих ідей. В основу творчих пошуків Просвітництва лягли переконання, що тільки знання й організована для їх отримання система освіти та виховання спроможні змінити суспільство, сформувати всебічно розвинену людину і гідне людини соціальне середовище. У цьому віддзеркалювалась антична ідея про роль знання для людини і суспільства (Сократ). Їх доповнили ідеї про природну свободу і рівність людей (Руссо), практичну користь навчання для гармонійного розвитку людини, формування її особистості, свободи вибору, ефективний вплив освіти на розвиток суспільних процесів у потрібному напрямі, формування запитів суспільства на практичні знання про критерії оцінки освітньої діяльності, що трансформує загальні принципи «благо суспільства», «гармонійний розвиток», «реальна освіта» у конкретні освітні дії, програми, методики.

Вінцем цієї епохи став перехід від системи педагогічних ідей до практичної педагогічної системи навчання та виховання. Основи цього процесу заклав Я.А. Коменський. Він вперше трансформував загальні принципи природовідповідності навчання і виховання

(освітньої парадигми Просвітництва) у розгорнуту систему організації навчально-виховного процесу – від постановки ідей до контролю за їх результатами. Свою «Велику дидактику» він охарактеризував як метод освіти з наслідуванням природи. Епоха Просвітництва закріплює за освітою функцію основного генератора і транслятора національної культури та її репродукування шляхом соціалізації поколінь. Реалізацію цього курсу в подальшому забезпечує навчання рідною мовою, підпорядкування навчально-виховного процесу національно-державним інтересам, перетворення освіти у фундаментальний фактор національної самоідентифікації особи, етнічних спільнот. Весь цей процес завершується формуванням специфічних особливостей національних освітніх систем. У певному розумінні вони сьогодні досягли свого апогею. З часів Я.А. Коменського в системі освіти і виховання мало що змінилося. Хоча час вимагає формування нових парадигм. Але питання в тому, чи потрібні вони, чи можливі вони, чи є час для випробування їх ефективності в умовах сучасних темпів розвитку науково-технічного прогресу, інформатизації та інформаційних технологій.

Трансформація освіти у систему суспільного виробництва

Поняття освіти у науковий обіг вперше ввів у 1780 р. один з основоположників теорії навчання Й.Г. Песталоцці (1746 - 1827). Французький учений М.Ж. Тайлеран (1754 – 1838) стверджував, що освіта є «...більш-менш розробленим мистецтвом виявлення в людині всієї її цінності як для неї самої, так і для людства». Відомий український педагог М.І Пирогов (1810 – 1881) розглядав освіту як процес підготовки людини до сприйняття і засвоєння моральних і наукових істин, навчання всіх, «хто готується бути корисними громадянами» «спочатку навчитися бути людьми». К.Д. Ушинський (1823 -1871) розглядав освіту як поширення знань, елементарне навчання грамоті, долучення особи до соціально-культурних надбань рідного народу і всього людства. У цьому контексті не зайвим буде поставити питання про те, у якій мірі впроваджені інноваційні методики служать цій меті.

Починаючи з 70-80-х років 19 ст., у суспільній свідомості постає ідея, що школа покликана задовольнити швидко зростаючі соціальні і економічні потреби суспільства у кваліфікованих трудових ресурсах. Виховні і навчальні функції школи доповнюються тестувальною, дистрибутивною та селекційною функціями, які раніше виконували церква, сім'я, стани. У педагогічному процесі соціально-ціннісні компоненти (теорія виховання) дедалі більше витісняються інтелектуально-інформаційними (теорія освіти) та оперативно-діяльними (теорія навчання).

На початку ХХ ст. поняття «освіта» наповнюється новим змістом: «національна освіта» (Я.Ф. Чепіга) – як інстинкт змагання нації за свій самозахист, збереження фізичного і морального здоров'я. За означенням ХХ сесії Генеральної асамблеї ЮНЕСКО, під освітою розуміють процес і результат удосконалення здібностей і поведінки особистості, за якого вона досягає соціальної зрілості та індивідуального зростання.

Сьогодні в поняття освіти вкладають розуміння:

- певного способу життя людей, які прагнуть пізнати світ і своє місце в ньому, жити і творити матеріальні і духовні цінності;
- формування інтелекту, почуття і волі, становлення цілісної гармонійної особистості тощо.

Отже, в процесі еволюції поняття і практика освіти пройшли складний процес трансформації. Способи їх реалізації детермінувалися соціально-економічними умовами розвитку. Ними були покликані до життя і різні системи. Кожна з них на певному етапі виконувала свою соціальну функцію, частково чи повністю вичерпуючи свій потенціал. Але на певному етапі держава монополізувала систему освіти і взяла на себе відповідальність за процеси і наслідки у цій сфері суспільного виробництва. Наслідком цього стало перетворення процесу освіти і науки у конвеєрне виробництво. Класи, школи, навчальні і наукові установи трансформувалися у виробничі цехи з чіткими графіками, стандартизованими планами і програмами, формалізованими вимогами. У них все менше місця залишалось для можливості відхилень. Система Коменського

в певній мірі завершила цей процес. Вона успішно подолала національно-державні кордони і сьогодні модифікується в єдиний європейський (а практично світовий) освітній і науковий простір. Можливо, єдиним ресурсом у цьому контексті залишались певні національні особливості. Їх компонента живуча. Але іноді здається – більше на словах. Тому учасники наукових форумів, присвячених цій проблематиці, як правило, констатують об'єктивну неминучість стандартизації освітнього процесу, рекомендуючи максимально враховувати «національний досвід». Але це скоріше декларативні заяви, що реально не мають жодного впливу на бюрократизацію управління освітнім процесом.

І сьогодні постає питання про те, у якій мірі ці рішення забезпечують, як мінімум, такі найважливіші цілі вищої школи, як формування:

- її світогляду, високого рівня духовної культури особистості, інтелігентності;
- інтелекту та аналітичного складу розуму майбутнього фахівця;
- наполегливості у досягненні власних цілей;
- терпимості та поваги до думки інших;
- вміння передбачати та прогнозувати;
- підвищеного інтересу до нового, невідомого;
- критичності та об'єктивності у самооцінках тощо, **та на цій основі сформувані особистість інноватора**, як особу, здатну виступати в якості:
 - генератора ідей і концептолога;
 - консультанта і експерта;
 - прагматика і організатора;
 - особи, яка приймає відповідальні рішення.

Це впливає, перш за все, із системи відносин субординації в управлінні. Якщо брати до уваги, що прогнози і засновані на них управлінські рішення – науково об'єктивні, то досягнення мети виправдовує ці дії. Але де гарантії того, що управлінські рішення

будуються на об'єктивних наукових прогнозах, а не є виразом суб'єктивної волі чиновницької корпорації в цій сфері. Політика і практика інновацій в освітній сфері за останні десятиліття свідчать, що оцінка стану та прийняття управлінських рішень про напрями її розвитку визначалися адміністративними чинниками, суб'єктивним досвідом та уявленнями уповноважених приймати ці рішення, хоч об'єктивно вони впливали із запитів соціального розвитку.

Стандартизація та спеціалізація: протиріччя, переваги та небезпеки

Характер процесів у рамках цієї цивілізації впливає з неписаного кодексу принципів, які визначають закономірності всіх сфер суспільного виробництва епохи індустріалізації. Сьогодні вони вступили у суперечність з природними закономірностями, що забезпечували суспільний прогрес в доіндустріальну епоху. Ці закономірності склалися в систему принципів, що протягом останніх століть програмували поведінку мільйонів. Вони впливали на всі аспекти життя і поведінки людини. Їх основу утворили розрив виробництва і споживання. Система цих принципів сформована епохою системи суспільного виробництва, суть якої виражають процеси: *стандартизації – спеціалізації – синхронізації – концентрації – максималізації – централізації*.

Усі названі явища стосуються освітньої сфери суспільного виробництва. Поряд з благами, які вони несуть суспільному виробництву, в освітній сфері вони несуть в собі небезпеку.

Результатом стандартизації індустріального виробництва стали мільйонні тиражі однакових видів продукції. Так само стало можливим навчити усіх однаково читати, писати, працювати і навіть думати. Тейлор успішно впровадив філософію стандартів в технологію управління виробництвом. Воно перетворило працівника в механізм, зате забезпечило високу продуктивність і прибутковність. До речі, Ленін був послідовним прихильником застосування методів Тейлора в соціалістичному виробництві. Стандартизація

забезпечила можливість масового освітнього виробництва, набула широкого використання у підборі та масовій підготовці кадрів робітничих і управлінських професій, організації виробництва. Її продуктом стало і широке застосування стандартизованих тестів на інтелект, програм шкільної освіти, процедур вступу до різних навчальних закладів (вищих, спеціальних, спеціалізованих), модними стали письмові тести з можливістю вибору правильних відповідей з числа альтернатив. Проблема цієї системи в тому, що в країнах, де вона зародилася, вона пройшла еволюційний шлях становлення на національному ґрунті. Сьогодні ж ми спостерігаємо революційні методи її впровадження з метою подолання у короткі строки відставання від передових досягнень. Тому на практиці вони супроводжуються скоріше декларативними заявами про врахування національних особливостей і традицій.

Стандартизованою стала і діяльність засобів масової інформації (мовні звороти, препаровані повідомлення в пресі, інших засобах масової інформації). Вони своїм властивим методом виконують функцію так званого «25 кадра». Мовна стандартизація у свій час уже призвела до зникнення місцевих і регіональних діалектів і навіть мов. Як тенденція ця закономірність і сьогодні проявляє себе у світовому масштабі. Стандартного вигляду набувають навіть обриси цілих міст різних країн, регіонів і навіть континентів. Стандартизуються одиниці виміру, грошові знаки, ціни (торгівля при покупці, наприклад, стала немодною). Між тим громадська думка в цілому позитивно сприймає цей процес.

Стандартизацію супроводжує **спеціалізація**. Об'єктивно цього вимагає поділ праці. Результатом цього стала професіоналізація. В освітній, як і в інших сферах суспільного виробництва, «універсальних» фахівців все більше стали витіснити «вузькі» спеціалісти. Реалізація ідей тейлоризму забезпечувала суспільну потребу зростання продуктивності праці. Але «індустріальний» конвеєр доводив процес спеціалізації до абсурду (знання всього про ніщо), а працівника перетворювала на гвинтик системи. Широка професіоналізація веде до формування груп фахівців, які монополі-

зують тасмницю певних концентрованих знань, захищаючи свій простір від зовнішнього проникнення.

Тому нові професії (чи професіонали) вимушені утверджувати себе поза межами цього простору. Аналогом цього явища можна розглядати напівзакриту корпорацію так званих «великих» докторів наук, що володіє ефективним механізмом захисту свого середовища від проникнення в нього «інородців». Тому нові професії часто виникають за його межами, або, як прийнято говорити, «на стику наук». Невипадково спроба відмовитися в Україні від так званого «великого доктора» наражається, з одного боку, на опір цієї корпорації, а з іншого – зустрічає позитивне схвалення зовнішнього середовища. Суперечність – очевидна. Середовище захищає себе. Його еволюція завжди має тенденцію до закритості і самоізоляції. Але чи вигідно це суспільству і кожній особі, безмежному джерелу здібностей та їх реалізації в інтересах суспільства?

Критерієм при вирішенні цього питання могла б бути найнижчий оцінка:

- співвідношення питомої ваги молодих науковців, підготовлених «малими» (тобто кандидатами) і «великими» докторами наук;
- відповідь на запитання, наскільки знизилася якість наукових досліджень і підготовки наукових кадрів у суспільствах, які відмовилися від традиційної (радянської) системи «кандидат наук – доктор наук».

Спеціалізація перетворила усіх на «виробників» і «споживачів». Продуктами виробництва і споживання стають процес набуття знань, самі знання, здоров'я (а не піклування про хворих), управлінська діяльність тощо. Це засвідчує процес профорієнтації молоді. Підготовка до різних сфер суспільної діяльності заражена вірусом «бізнесового» інтересу. Вона втрачає характер природної селекції особистостей за їх здібностями, природними обдаруваннями і схильностями, в рамках яких вони змогли б реалізувати свої природні таланти, свій духовний і фізичний потенціал. Заохочуваний

суспільством прагматизм придушує в людині соціальну цінність людського. Результат – повне домінування професіоналів навіть у культурі. Для них усі ми – всього тільки клієнти. Як виявити нестандартного індивіда, система мислення якого не вписується в тестові формули? Вибачте, хіба що в психлікарні. Навіть політична агітація, оплачені політтехнологи, маніпулятори людською свідомістю і настроями – цінні професіонали. Навіть на революцію маси ведуть професіонали. Рафінований поділ праці та спеціалізація в освіті, науці, як і в інших сферах людської діяльності, сформували глибоке суспільне переконання, що професіоналізм – рушійна сила цивілізації.

Але при цьому майже не ставиться питання про загрози і втрати, про антигуманну природу спрямованості поділу праці, що перетворює людину у гвинтик системи суспільних відносин. Центральною фігурою стає репетитор. Він і ведмедя може навчити. Від нього сьогодні залежить дуже багато у забезпеченні конкурентоздатних випускників шкіл через систему незалежного зовнішнього тестування та відбору для продовження навчання у ВНЗ. Формально ця система мала б забезпечити не тільки виявлення, але й підготовку талантів на основі використання єдиних сучасних досконалих методик, еталонів, програм, тестів(?!). Але на практиці це скоріше сукупність методів формування середняків з психологією чиновника, поведінка якого відповідає вимогам субординації. Очевидно, що мислення геніїв у всі часи було нестандартним. Тому зовнішній світ нерідко зараховував їх у розряд «диваків», або – в категорію з серйозними відхиленнями. Окремих звинувачували у зв'язках з нечистими силами, вчиняли над ними розправи аж до фізичного знищення. Соціальною опорою цих настроїв завжди виступав середняк. Той, хто піднімав голову вище, ризикував втратити її. Так діяла сталінська система. Так діє і нинішня система комп'ютерного тестування.

Це підтверджує третє правило еволюційного процесу – **принцип синхронізації**. Слід погодитися, що координація і синхронізація – споконвічна властивість людської діяльності. Але

органічною і природною вона була тільки до часу, поки машина не стала заглушувати в ній людську природу, підмінити голос людини, її сердечний пульс, думки, відчуття біологічного часу тощо. Механізм синхронізації підпорядкував собі все. Він породив навіть віртуальні почуття кохання. У результаті характер процесу почали визначати уже не стільки людські почуття, настрої, роздуми, скільки синхронні ритми, ритмосистеми: дзвоник, урок, зміна, строк (не раніше і не пізніше), початок і кінець навчального року, тести (для усіх рівні умови). Ритмосистеми часу та їх синхронізація вносять корективи і в людські відносини. Вони проникають не тільки в суспільне виробництво, у тому числі в навчальний процес, але й в інтимну сферу людського життя. ***Синхронізація ніби вінчає стандартизацію*** і спеціалізацію. Але ми не знаходимо в цьому принципі відповіді на запитання про його спроможність виявляти, розкривати і приводити в рух людський потенціал. Чи здатний він синхронізувати мислення живих суб'єктів суспільного виробництва, які є єдиним джерелом суспільного прогресу? Чи не заглушує вона своєю масою ті колоси, що піднімаються над рівнем синхронізованого середняка. Гуртом же, кажуть, і батька легше задушити...

Визначальним феноменом цивілізаційного процесу стає універсальний принцип ***концентрації***: енергетичних, матеріальних ресурсів, капіталу, населення (у містах, селах, місцях покарання), процесу виробництва тощо. Його очевидна ознака присутня і в нинішніх ідеях реформування ВНЗ. Феномен концентрації як передумова піднесення ефективності суспільного виробництва виявився індіферентним до ідеологічних протиріч різних соціальних систем. У їх протистоянні найактуальнішою є проблема способів ефективнішого використання цього принципу, пошук оптимального механізму співвідношення між мінімальною і максимальною мірою концентрації.

Своєрідним критерієм прогресу став ***максималізм***. Велике (за розміром, кількістю тощо) ментально часто асоціюється з добрим. Попит на якісну серійну продукцію – важливий суспільний критерій

визнання її якості. Процес підготовки висококваліфікованих фахівців сьогодні аналогічний серійному, економічно виправданому виробництву продукції за вимогами відповідних стандартів. У промисловому виробництві умовою цього є відбір вихідного матеріалу на основі таких же вимог. Але на основі яких критеріїв забезпечити відбір вихідного матеріалу для серійної підготовки фахівців? З точки зору оцінки людського фактору тестова система видається просто шкідливою. Суспільству потрібні талановиті, обдаровані природою математики, фізики, філософи, художники, інші. Але який у них шанс витримати наші тести? А може, це ті самі пільговики, які зайняли усі державні замовлення у так званих «кращих ВНЗ»? Ми дивуємося: як непомітний учень, студент стає талановитим фахівцем при тому, що він мав мінімум шансів на здобуття професії і невідомо, яким чином домогся цього. На навчання у провідні ВНЗ-флагмани більше шансів мають потрапити: територіально наближені (не усім здібним від природи під силу навчання за межами свого регіону), представники певних соціальних прошарків (вони належно підготовлені репетиторами, хоч не відомо, чи вони талановиті). Тому периферія зі своїми талантами завжди виявляється обділеною. Але ці гіганти розташовані не на периферії, а в містах з найбільшою концентрацією населення. Проблема в тому, наскільки гігантоманія виправдовує себе в цій сфері. На нашу думку, вона виступає ефективним механізмом нівелювання людської особистості і закладеного в ній потенціалу.

Знання, ерудиція і таланти в системі масової освіти

Одна з вимог підготовки фахівців – виконання єдиних державних стандартів (програм). Однак нерозгаданим залишається феномен трансформації «бездарних» в Енштейнів, Ломоносових, успіхів та визнання вихідців з периферійної глибинки. За вимогами наших тестів вони ніколи цього б не досягли. Історії відомо чимало нестандартних мислителів, «вільнодумців», відкинутих, замовчуваних і навіть знищених сучасниками. Хоч за досягнутий

прогрес людство може завдячувати саме їм. Мало хто з них був обласканий своєю епохою.

Нам здається, що віра в гіганти базується на хибних припущеннях про природу «продуктивності» у сфері промислового виробництва. Правда, тут вона на певних етапах виправдовує себе. Однак виявлення і підготовка талантів вимагає звільнення людської особистості від тиску суто прагматичних інтересів соціального середовища та його «авторитетів», здатних подавляти в особистості її нерозгаданий творчий потенціал. Тому в надмірній концентрації наукових авторитетів в одному центрі криється потенційна небезпека *монополізації права на істину, зокрема в питаннях про шляхи та методи піднесення ефективності підготовки кадрів*. Стандартизація має безперечні переваги у конвеєрному виробництві, але не у творчому процесі.

Феномен централізації – об'єктивна закономірність суспільного розвитку. Як метод вона досягла апогею в політичній сфері. Але у сфері освіти і науки її подолання уявляється однією з актуальних проблем. Отже, пошук оптимального балансу між вимогами централізації і децентралізації в управлінні суспільними процесами – складна соціально-політична проблема. Від її вирішення залежать темпи суспільного прогресу.

Існування кожного з названих принципів взаємно підсилює один одного. Але особливу небезпеку, на нашу думку, створює зростання впливу державної бюрократії на розвиток освіти і науки. Тут, як і в будь-якій сфері суспільного виробництва, вона не позбавлена мотивації у задоволенні своїх корпоративних інтересів, що наносять суспільству як матеріальну, так і моральну шкоду.

Спираючись на мотиваційну силу принципів та ідею практики як визначального критерію суспільного виробництва, вона, бюрократія, в системі машини державного управління спроможна обґрунтувати будь-які суб'єктивні уявлення та рішення концептуального і світоглядного характеру. Її можливості втручання у процес регулювання навчально-виховної та наукової роботи є

способом виправдання її існування і, на жаль, доводять цей процес до абсурду.

Ключове завдання – поліпшення якості роботи, її реальної, а не статистичної ефективності – реально свідомо чи несвідомо ігнорується. У цьому процесі масштаби, величини затьмарюють мету. Організована, стандартизована формалізована система управління освітою і наукою паралізує розкриття індивіда, його талантів, вимог і бажань. Конституційні обов'язки надання членам суспільства послуг в освітній і науковій сфері підміняються системою обмежень. З індивідом просто не рахуються. Він розчиняється на загальному конвеєрі, який не виявляє, а формалізовано душить, вбиває таланти і здібності. Цьому особливо прислуговує тестова система перевірки знань. Захоплення цим методом – шлях до паралічу мислення здатних мислити. Бюрократизація цих методів – головна небезпека.

Одне з найважливіших питань у цьому процесі – проблема прийняття рішень. Вона має чітко виражену тенденцію зосередження в центрі, «нагорі» і дедалі більша частина причетних до їх наслідків позбавляються можливості впливати на зміст і суть управлінських рішень, тих, хто несе на своїх плечах їх наслідки. Вони і виступають джерелом безвідповідальності. Одна з провінційних газет Словаччини у грудні 2009 року в резюме до публікації на цю тему зауважила, що Міністерство шкіл республіки продукує все нові інструкції та розпорядження, і його зовсім не цікавить, як їх можна виконати. Нам здається, що за невиконання директив МОН давно можна вигнати з роботи сотню усіх тих, кому вони адресовані... Оцінити їх з точки зору здорового глузду неможливо. Безглузда паперотворчість воістину підміняє творчу працю.

Це породжує не тільки відчуття безвиході та безвідповідальності, але й те, що з людьми просто не рахуються. А їх спроби домогтися чогось від урядових інстанцій – голоси волаючих у пустелі. Справляється враження, що звітність, беззмістовні і безпредметні інформації, що течуть не потічками, а ріками, затьмарюють свідомість урядових інстанцій. Це стосується не тільки МОН,

а всієї сукупності причетного до прийняття рішень чиновництва верхнього ешелону, яке спирається не на здоровий глузд, а на так звану «статистику». Вони ніби забули відомий вислів про брехню, відверту брехню і статистику, як один з її різновидів. Як не дивно, ті, хто оперують статистикою та будують на її основі прогнози, усвідомлюють її обмеженість. Але несумлінні виконавці часто сліпо вірять у неї і приносять у жертву цифрам живу творчу роботу. Така статистика – база для продукування нової, ще більшої брехні та самообману. Тому низка заходів з так званого реформування перетворюється в самоціль. Один з доповідачів науково-практичної конференції з проблем євроінтеграційних процесів в освітній сфері співставив результати поточного та підсумкового контролю знань студентів із застосуванням так званих «традиційних» (дідівських) і сучасних – модерних, інноваційних методів і, як не парадоксально, отримав тотожні показники. Чи це не підстава для запитання: «А для чого тоді город городити?».

Європейські критерії якості фахівців

Інший важливий аспект формування європейського освітнього і наукового простору через механізм Болонського процесу – прискорення пошуку оптимальних шляхів досягнення Україною єдиних європейських освітніх стандартів. На жаль, в українському суспільстві дискусія про цілі і потребу цього процесу нерідко переноситься з професійної в політичну площину. Це вимагає відповіді на запитання про зміст європейського виміру освіти та доцільність орієнтації на його критерії без урахування методів досягнення цих цілей.

Отже, *яким критеріям і вимогам повинен відповідати європейський вимір* загальної і професійної освіти? Очевидно, що мова йде про ефективне використання ресурсів для досягнення високих стандартів, які цінуються європейською спільнотою, виходячи із загальних потреб суспільного виробництва.

Один з важливих критеріїв результативності цього процесу є оцінка роботодавцями якості професійної підготовки випускників певних навчальних закладів.

Вихідним «тестом» відбору фахівців на цьому етапі є реальний попит суспільного виробництва. Наявність диплома на цьому етапі є тільки формальною ознакою фахівця.

Другий критерій є методом відбору уже дипломованих спеціалістів. Ним виступають рейтинговий престиж навчального закладу в системі координат, що відповідає вимогам і запиту європейської спільноти, та досвід використання випускників певних ВНЗ, які уже підтвердили реноме відповідного навчального закладу.

Третій критерій – мовний. Він визначає можливості виходу фахівця в зовнішній світ, його доступу до інформації мовними засобами. Ментальність значної частини українців ще продовжують визначати міфи про всемогутні можливості російської мови. Наслідки цього гальма і нині особливо відчуває середнє і старше покоління фахівців. На одній із зустрічей учні задали питання: хіба в Америці люди спілкуються не російською мовою? Очевидно, час сприймати світ у реальних вимірах, процесах і тенденціях. І можна тільки дивуватися обмеженості політиків, які продовжують політичні спекуляції на факторі російської мови, якою в Україні не володіє хіба що... Нас уже занапастила догматика. Разом з тим заперечення ролі російської мови, як і її перебільшення – однаково невиправдані. Але реальністю є те, що визначальним каналом інформаційного проникнення і комунікації у світі науки і освіти є англійська, німецька, французька, іспанська мови, хоч і російської з рахунку скидати не можна.

Четвертий критерій – володіння комп'ютерною технікою на рівні сучасних вимог. Але усі ці тести у підсумку виправдовують людські якості – світоглядні позиції, здатність особи застосовувати знання на практиці, адаптуватися в соціальному середовищі, виступати концептуальним і прагматичним генератором ідей, консультантом, експертом і арбітром, особою, здатною приймати соціально значимі і відповідальні рішення та виступати організатором впровадження

інноваційних технологій, що відповідають соціальним потребам та інтересам суспільного розвитку.

Ігнорування цими та низкою інших законів і тенденцій уже призвело, як мінімум, до суттєвого уповільнення темпів суспільного прогресу, а реально – відставання від передових країн світу в суспільному розвитку, рушійною силою якого були і є наука та освіта.

Антиєвропеїзм і єдиний освітній простір

Сьогодні існують достатні підстави говорити і про наявність в українському суспільстві глибоких політико-ідеологічних основ антиєвропеїзму (у т.ч. антиєвропейського виміру в освіті і науці). Традиції ідеологічної зашореності, відповідного світосприйняття сформованої тривалою історичною епохою. Їх носіями залишаються професорсько-викладацький склад і, частково, студенти ВНЗ колишнього Радянського Союзу. В умовах панування ідеології марксизму передові ідеї і наукові результати іноді досягалися не завдяки, а всупереч ідеологічним установкам і державній політиці. Це минуле не так уже й далеке. Його ідеологічні стереотипи та установки і нині формують переконання багатьох представників суспільно-політичної думки і є причиною багатьох політичних протистоянь у нашому суспільстві, що суттєво гальмує його соціально-економічний прогрес. Ще аж до початку 60-х років 20 ст. кібернетика, генетика, соціологія – були зараховані в ранг антинаук, а спроби навіть симпатизувати їм жорстко переслідувалися. Це повною мірою стосується усіх країн СНД і значно менше – європейських країн, що перебували в зоні впливу СРСР.

У зв'язку з цим закономірним є запитання: «В чому суть ідеології Європи? Чим Європа, як регіон, відрізняється від решти сучасного світу?»

Найперше тим, що це – не держава і не наддержава, не моноетнічна, а поліетнічна спільнота суверенних державних утворень народів, які віками розмовляють різними мовами, сформували

свої культури, і ніхто з цього не робить проблем, не ставить себе вище іншого, відсутні старші і молодші брати і сестри. В Америці здивуються, що ви не володієте англійською, в Росії – чому не російською? Трохи інша ситуація в Китаї. Тут говорять різними мовами, але пишуть усі однаково і на державному рівні – пишуть однаково і спілкуються державною китайською мовою.

У Європі, виявляється, не існує проблем багатомовності, розмаїття культур. Вона – розсадник різноманіття. Такого об'єднаного розсадника в світі більше ніде не існує. Чому народи тягнуться до Європейського Союзу? Очевидно тому, що вони усвідомлюють – їх там не проковтнуть.

Можливо, слід визнати, що протидія певних сил в Україні інтеграції з Росією базується на історичному досвіді, який сформував страх бути проковтнутим і культурно асимільованим. Європі такий досвід невідомий. У цьому – привабливість європейського економічного, культурного, політичного і військового утворення. В рамках свого розмаїття Європа створює усім однаково можливість розвитку та збагачення за рахунок вільних культурних, наукових, економічних та інших запозичень, вбирати в себе все краще, передове, підноситися на сучасний рівень кращих стандартів матеріального і духовного добробуту. А спільний захист безпеки власних і колективних кордонів Європейського Союзу – похідна і об'єктивна потреба цього утворення.

Важливий аспект європейського виміру в освітній і науковій сферах – це відсутність кордонів для фахівця, студента. На жаль, сьогодні саме політичні кордони – реальна перепона євроінтеграції, у тому числі освітньої. Стосовно науки нинішній простір для її розвитку і обмежений, і замкнений. Ми можемо увійти в євразійський простір (російський). Але орієнтація на нього – шлях до обмеження. Росія сама це добре усвідомлює і об'єктивно потребує інтеграції в європейський освітній і науковий простір. Сфера Росії з 150-мільйонним населенням не може зрівнятися з 500-мільйонною Європою з її традиціями і потенціалом. Європейський Союз об'єднує в десятки і сотні разів більше вчених, провідних наукових

центрів. Це об'єктивно орієнтує Україну на вибір європейського вектору інтеграції без переваг, без небезпеки культурного нівелювання і загрози бути проковтнутим (євразійський простір), з надією отримати широкі можливості для розвитку. Наука – сфера, у якій більший і потужніший партнер визначає зростання твоєї продуктивності. Саме такі перспективи науки і освіти в просторі європейського виміру.

Викладене дозволяє зробити висновок про те, що, очевидно, попри всі складності і протиріччя, потреба формування єдиного освітнього і наукового простору є об'єктивною і незворотною. Однак її реалізація вимагає посилення уваги до: національних особливостей, створення умов для виявлення та задіяння в суспільне виробництво безмежних природних здібностей особи, їх розвитку, використання нових методів і методик, уникнення в навчальному процесі формалізму, бюрократизму, надмірної універсалізації його форм і методів.

2.4. ВЗАЄМНЕ ВИЗНАННЯ ДИПЛОМІВ – НЕОБХІДНА УМОВА СТВОРЕННЯ ЄДИНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

У Спільній декларації про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти значна увага приділена основним тенденціям щодо створення зони європейської вищої освіти,²⁴ яка несе багато позитивних перспектив. Але вона потребує значних зусиль для ліквідації бар'єрів і розробки таких умов для викладання і навчання, що розширили б мобільність і зробили міжнародну співпрацю більш ефективною, результативною і сприятливою для:

- надання можливості доступу до університетських програм, що сприяють отриманню міждисциплінарних знань;

²⁴ Спільна декларація про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти «Основні тенденції щодо створення зони європейської вищої освіти» //Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За редакцією В.Г Кременя. Авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабин. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2004.- 384с. – С.133–135.

- розвитку навичок використання іноземних мов та інформаційних технологій;
- реальних результатів для освітніх закладів від адаптації законодавства України до вимог Євросоюзу;
- підготовки фахівців, спроможних захистити інтереси країни у жорстких умовах світової конкуренції;
- недопущення «відпливу мізків» за межі держав та інше.

Саме тому Сорбонська декларація від 25 травня 1998 року визначила центральну роль університетів у розвитку європейських культурних цінностей. Вона обґрунтувала створення Зони європейської вищої освіти як основного шляху розвитку мобільності громадян із можливістю їхнього працевлаштування для загального розвитку континенту.

Це має неабияке значення, оскільки незалежність і автономія університетів дають впевненість у тому, що системи вищої освіти і наукових досліджень будуть безупинно адаптуватися до нових потреб, до запитів суспільства і до необхідності розвитку наукових знань. Першорядними умовами для створення Зони європейської вищої освіти є:²⁵

- прийняття системи упровадження Додатка до диплома для забезпечення можливості працевлаштування європейських громадян і підвищення міжнародної конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти;
- сприяння мобільності студентів - випускників шляхом подолання перешкод до ефективного здійснення вільного пересування, для цього:
 - забезпечення доступу до можливості одержання освіти і практичної підготовки;
 - викладачам, дослідникам і адміністративному персоналові повинні бути забезпечені визнання і зарахування часу, витраченого на провадження досліджень, викладання та

²⁵ Спільна декларація «Зона європейської вищої освіти» // Там само, с.137-139.

стажування в європейському регіоні, без нанесення збитку їхнім правам, установленим законом;

- сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості освіти для розробки адекватних критеріїв і методологій.

Відомо, що для реалізації цих та інших проблем інтегрування в єдиний європейський простір вищої освіти представники понад 300 європейських вищих навчальних закладів в м. Саламанці підготували свої пропозиції до Празької зустрічі міністрів вищої освіти в березні 2001 року, які брали участь у Болонському процесі. Учасники домовилися про цілі, принципи та пріоритети.²⁶ Привернемо увагу до деяких принципів:

1. Автономія з відповідальністю.

Розвиток потребує, щоб у європейських університетів була можливість діяти відповідно до керівного принципу автономії у поєднанні з відповідальністю. Як автономні і відповідальні юридичні, освітні й соціальні об'єкти, вони підтверджують свою прихильність принципам Magna Charta Universitatum 1988 року і, зокрема, академічній свободі.

Саме тому університети повинні мати право формувати свою стратегію, вибирати свої пріоритети в навчанні й провадженні наукових досліджень, витратити свої ресурси, профілювати свої програми й встановлювати свої критерії для прийому професорів і студентів. Вищі навчальні заклади готові до конкуренції вдома, у Європі й у світі, але для цього вони мають потребу в необхідній організаційній свободі, ясних і доброзичливих рамках регулювання й достатньому фінансуванні.

2. Освіта як відповідальність перед суспільством.

Зона європейської вищої освіти повинна будуватися на європейських традиціях відповідальності освіти перед суспільством; на широкому й відкритому доступі до навчання; на освіті для розвитку особистості й навчанні протягом усього життя.

²⁶ Спільна декларація «Формування майбутнього» // Там само, с. 141-143.

3. Вища освіта, що ґрунтується на наукових дослідженнях.

Оскільки наукові дослідження є рушійною силою вищої освіти, то й створення Зони європейської вищої освіти має відбуватися одночасно й паралельно зі створенням Зони європейських наукових досліджень.

4. Організація диверсифікації.

Європейська вища освіта завжди була різноманітною у частині мов, національних систем, типів інститутів, орієнтації профілів підготовки та навчальних планів. Вищі навчальні заклади хочуть користуватися конвергенцією, – зокрема, у загальних поняттях, загальнодоступних у цій предметній галузі поза кордонами, і мати справу з розмаїтістю як з активом, а не як причиною для невизнання або винятку.

Ключовими питаннями для вузів Європи на шляху реалізації наведених принципів залишаються: питання взаєморозуміння спільних проблем і вироблення механізмів, що мінімізують негативи та стримуючі фактори. Вони підтверджують свою здатність і готовність ініціювати і підтримувати прогрес спільними зусиллями, а саме:

- здійснити переоцінку вищої освіти і наукових досліджень для всієї Європи;
- реорганізувати вищу освіту загалом і поновити програми;
- розвивати й базувати вищу освіту на основі наукових досліджень;
- виробити взаємоприйнятні механізми для оцінки, гарантії і підтвердження якості;
- послуговуватися загальними термінами європейського виміру і забезпечувати сумісність різних інститутів, програм, ступенів;
- сприяти мобільності студентів, персоналу й можливості працевлаштування випускників у Європі;

- підтримувати зусилля з модернізації університетів у країнах, де існують значні проблеми щодо входження в Зону європейської вищої освіти;
- провадити зміни, будучи відкритими, привабливими, конкурентноспроможними вдома, в Європі й у світі;
- дотримуватись позиції, що вища освіта має бути відповідальною перед суспільством.

Важливою умовою інтегрування вищої школи в європейський освітній простір залишається *рівень мобільності студентів, сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості*.

Ще однією парадигмою інтеграції у європейський освітній простір є створення умов для навчання протягом усього життя. *Навчання протягом усього життя* є істотним елементом Зони європейської вищої освіти. У майбутній Європі як суспільство, так і економіка засновані на знаннях, тому стратегія навчання протягом усього життя повинна стати віч-на-віч із проблемами конкурентноспроможності та використання нових технологій, поліпшення соціальної єдності, рівних можливостей і якості життя. Відмітимо, що якість – основна умова для довіри, доречності, мобільності, сумісності та привабливості Зони європейської вищої освіти.

У плані реалізації вищенаведених програмних положень, які слід враховувати в процесі інтегрування до європейського простору освіти, привертають увагу положення Будапештсько-Віденської Декларації 2010 року. У названому документі **офіційно проголошено** створення Європейського простору вищої освіти²⁷ і зазначається, що:

- закладено перспективу створення у 2010 році конкурентноспроможного та привабливого Європейського простору вищої освіти, в якому вищі навчальні заклади, за підтримки відданих викладачів і студентів, можуть здійснювати свої

²⁷ Будапештсько-Віденська Декларація про створення Європейського простору вищої освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zik.com.ua/ua/news/2010/03/15/220718>

різноманітні місії у суспільстві знань; і в якому студенти, користуючись перевагою мобільності, з безперешкодним і справедливим визнанням кваліфікацій, можуть знайти найбільш підходящу траєкторію отримання освіти;

- учасники Європейської культурної конвенції погодилися з цим баченням і зробили істотний крок у напрямі досягнення запланованих цілей. В унікальній співпраці між державними установами, вищими навчальними закладами, студентами і викладачами, разом з роботодавцями, агенціями із забезпечення якості вищої освіти, міжнародними організаціями і європейськими установами, ми залучені до ряду реформ з метою побудови Європейського простору вищої освіти, який ґрунтується на довірі, співпраці і повазі до розмаїтості культур, мов і систем вищої освіти;
- новостворений Європейський простір вищої освіти, будучи безпрецедентним прикладом регіональної, транскордонної співпраці у сфері вищої освіти, спричинив значну зацікавленість у інших частинах світу і зробив європейську вищу освіту помітнішою на світовій мапі;
- необхідно прислухатися до критики серед працівників вищих навчальних закладів та студентів. Декларація відзначила необхідність коректив і подальшої роботи за участю працівників вищих навчальних закладів і студентів на європейському, національному і особливо інституційному рівні, для побудови Європейського простору вищої освіти;
- слід збільшити зусилля для завершення реформ, які вже проводяться, щоб надати можливість студентам і викладачам бути мобільними, поліпшити викладання та навчання у вищих навчальних закладах, підвищити можливості працевлаштування випускників, а також забезпечити якісну вищу освіту для всіх;
- слід збільшити наші зусилля в контексті соціального виміру для забезпечення рівних можливостей отримання якісної освіти, звертаючи особливу увагу на мало представлені групи;

- необхідно запровадити додаткові методи роботи, такі як взаємне навчання, навчальні візити та іншу діяльність для поширення інформації.

Сьогодні однозначно можна констатувати, що суспільство, яке не здатне створити належних умов для розвитку науки і знань у широкому розумінні цього слова, не має перспективи. Але такі умови, які б сприяли розвитку науки і освіти, не повинні зводитися до формування ринкового середовища, більше того, не можна кидати в ринкове середовище ці важливі сфери не захищеними з боку держави. Адже відомо, що наука і освіта – неринкові галузі. Вони найбільш вразливі в ринковому середовищі. Особливо це стосується фундаментальних наук, розвитком яких, до речі, ми заслужено пишалися в недалекому минулому. Ця сфера вимагає постійної уваги і підтримки з боку держави, адже в умовах ринку формування інтелектуального капіталу нації – одна з головних функцій держави.

Реалізуючи положення зазначеного документу, МОН України проводить послідовні кроки щодо впровадження механізму надання вузами освітніх послуг. ЗакДУ одним з перших впроваджує нові форми інтегрування в європейський освітній простір.

Наведемо конкретний приклад. Ще до прийняття постанови Кабінету Міністрів України №254 від 2 березня 2010 року «Про внесення змін до положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів» у Закарпатському державному університеті з 2008 року була запроваджена практика – студенти-магістри **складали в обов'язковому порядку іспити з української ділової мови, інформатики та іноземної мови.** Тепер складання іспиту з української мови узаконене Міністерством освіти і науки для всіх вузів.

Водночас серед багатьох проблем, що існують на шляху інтегрування науки і освіти України у європейський простір на основі Болонської декларації, однією з важливих, на наш погляд, є **проблема взаємного визнання дипломів в Україні і в країнах Євросоюзу.**

Взаємне визнання дипломів – важливий складник, що забезпечує побудову та функціонування єдиного ринку праці Європейського Союзу. В середині ЄС взаємне визнання дипломів забезпечує гарантовані Маастрихтським договором свободу руху осіб, свободу надання послуг і свободу заснування компаній. За своєю метою визнання дипломів поділяють на два типи: визнання для академічних цілей і професійне визнання.

Академічне визнання дипломів здійснюють для навчання. Оскільки кожна держава – член Європейського Союзу – сама вирішує, яким чином організувати свою систему освіти, та встановлює вимоги до якості навчальних програм, на рівні ЄС визнання дипломів не відбувається. Дипломи визнають на рівні університетів. Для полегшення цієї процедури ініційовано Болонський процес, який має на меті уніфікувати системи освіти. Існують також певні програми визнання кваліфікацій (зокрема ERASMUS), однак участь у них суто добровільна.

Хоча Україна є учасницею Болонського процесу і стороною Лісабонської конвенції про визнання дипломів про вищу освіту в європейському регіоні від 1997 року, однак це не означає, що дипломи українських вищих навчальних закладів за кордоном визнають автоматично. Навчальні заклади Європейського Союзу висувають свої вимоги до закордонних дипломів, і в кожному окремому випадку відповідність цим вимогам потрібно доводити.

Професійне визнання дипломів у ЄС здійснюють для подальшої професійної діяльності, пов'язаної з отриманим дипломом. Здебільшого на рівні ЄС не існує єдиних вимог до професійного визнання дипломів: працедавці в кожній державі здійснюють таке визнання за своїм бажанням. Визнання таких дипломів регулюється самим ринком праці в кожній країні. Це відповідає принципам вільного руху осіб, надання послуг і заснування компаній. Однак із цього правила є винятки, що стосуються певних професій, які потребують спеціальної процедури визнання дипломів, – інакше особа не матиме права здійснювати професійну діяльність в іншій державі, яка належить до ЄС.

Заслугує на увагу проблема синхронізації (адаптування) законодавчої бази України до вимог, що існують в країнах ЄС, і навпаки. Це головна перешкода для вирішення існуючої проблеми.

Професії, до яких існують спеціальні вимоги в Директивах ЄС про визнання дипломів, потребують проходження певних процедур в країні – члені ЄС, де особа вирішила займатися відповідною діяльністю.

Такими процедурами можуть бути здійснення практики з певної професії в країні прибуття впродовж визначеного періоду та проходження кваліфікаційних іспитів (щодо адвокатської діяльності). Проте щодо таких професій ***не існує автоматичного визнання кваліфікації. У кожному окремому випадку спеціально уповноважені органи країни визначають, чи допускати особу до відповідної професійної діяльності.*** Визнання кваліфікації означає, що особа має право провадити професійну діяльність на тих самих умовах, що й громадяни країни прийняття. Однак це не означає, що її диплом рівнозначний національному диплому цієї країни.

Між Україною та ЄС не існує угод, що регулювали б здійснення професійної діяльності в тих галузях, щодо яких у ЄС діє спеціальна процедура визнання дипломів. ***Тому громадяни України не мають права практикувати ці професії у країнах – членах ЄС. Щодо решти професій, здійснення яких не врегульовано на рівні ЄС, визнання дипломів українських навчальних закладів відбувається відповідно до нормативних актів країн-членів і згідно з бажанням працедавців.*** Жодних заходів сприяння цьому визнанню ЄС не здійснює.

Взаємне визнання документів про освіту, наукові ступені і вчені звання здійснюється також на підставі двосторонніх міжурядових угод, і хоча Україна має такі угоди з 24 країнами світу, серед них європейських країн лише шість: Болгарія, Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина та Франція (лише щодо визнання наукових і вчених ступенів).

За даними Міністерства освіти, ***нині 37 тис. українських студентів здобувають освіту за кордоном.*** Зближення стандартів

в освіті, імплементація положень Болонської декларації, полегшення доступу до інформації про можливості освіти, спрощення процедури надання віз студентам і науковцям сприятиме збільшенню цієї кількості.

Важливим актом на шляху адаптації у європейський освітній простір стають заходи МОН України, зокрема: адаптуванню спеціальностей і кваліфікацій до вимог Болонської декларації сприятиме і **Концепція підготовки магістрів в Україні на 2010 – 2012 роки**. Згідно з нею термін навчання магістрів зросте до двох років. Фактично освітні програми підготовки магістрів будуть поділені на:

- дослідницькі: поглиблення досліджень в одній з наукових галузей (2 роки);
- професійні: розвиток професійних та формування управлінських компетенцій (1,5 року);
- кар'єрні: поліпшення теоретичних і практичних знань для кар'єрного зростання та підготовки до управлінської діяльності. Це формат післядипломної освіти (1-1,5 року).

Магістри дослідницької програми є потенційними винахідниками та вченими. Їх програма включає більшу кількість «наукових» годин. Магістри професійної програми набувають більше професійних та управлінських компетенцій. Якщо вони захочуть опанувати дослідницьку програму, необхідно буде провчитись ще від 0,5 до 1 року.

Поряд з цим слід звернути увагу і на інші стримуючі чинники. В Україні проблемно функціонує система підвищення кваліфікації та перепідготовки. Нової системи, що задовольняла б потреби ринкової економіки, не створено. Тому дуже важливий загальноєвропейський **принцип «освіта упродовж усього життя» поки що в умовах нашої держави не може бути повною мірою реалізований.**

Серед головних чинників, що негативно впливають на мобільність українських студентів, відзначимо:

- недостатній рівень фінансового забезпечення розвитку мобільності студентів;

- слабка підтримка спрощення візового режиму для студентів;
- низький рівень інформаційного забезпечення студентів щодо можливості й умов навчання у вищих навчальних закладах Європи;
- низький рівень підтримки Міністерством освіти та науки мобільності студентів через надання грантів;
- обмежений доступ українських громадян до грантів країн – членів ЄС.

Збільшення освітнього потенціалу України: здобуття освіти європейського зразка та професійного досвіду українцями (у тому числі знання іноземних мов), поліпшення якості освіти внаслідок зближення норм і стандартів України з європейськими.

Українські експерти пропонують державі перетворити «відплив мізків» на «експорт кадрів», що дасть змогу максимально ефективно використати науковий потенціал країни і підтримати її систему освіти. Привабливою особливістю моделі «експорту кадрів» є створення «наукової діаспори»: своєрідної організації вихідців з України, які працюють за кордоном і допомагали б українським студентам та аспірантам, що їдуть навчатися за кордон, а також давали консультаційну допомогу українським науковим і державним інституціям.

Для позитивного вирішення проблем визнання в країнах Європейського Союзу дипломів України необхідно ліквідувати **гальмівні чинники євроінтеграції вищої школи**, які полягають у наступному:²⁸

1. Оновлення законодавства про вищу школу має відбуватися на основі узгодженої національної концепції якісної вищої освіти, сумісної з освітою країн ЄС. У протилежному разі виникає реальна небезпека прийняття неякісного суперечливого законодавства, і до того ж сам процес законотворчості буде ускладненим, уповільне-

²⁸ Луговий В.І. Інтеграція в європейські простори вищої освіти і досліджень – важлива складова геополітики України: успіхи і труднощі реалізації / В.І. Луговий // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип.1. – Ужгород: Ліра, 2009. – С. 261-262.

ним. Тобто до формулювання частинно конкретних законодавчих норм необхідно визначитися із загально-концептуальними положеннями щодо вищої освіти.

2. Розроблення національної системи кваліфікацій, узгодженої з європейськими кваліфікаційними рамками для ЄПВО та навчання впродовж життя, також потребує в якості обов'язкової умови попереднього повсюдного прийняття компетентнісного і кредитного підходів та формулювання на їх основі змісту і форм вищої освіти, визначення моделей фахівців, способів моніторингу та оцінювання освітнього результату. Саме застосуванням зазначених підходів можна зацікавити і об'єднати для ідентифікації якісних характеристик вищої школи усі сторони – студентів, випускників, роботодавців, викладачів, урядовців.

3. Очевидним і найбільш серйозним фактором низької якості вітчизняної вищої освіти слід визнати непомірно (відносно реальних ресурсів і резервів) велику, деформовану мережу вищої школи, що склалася за роки незалежності країни без урахування реальних можливостей і потрібної доцільності. Неприйнятність існуючої мережі виявляється в багатьох аспектах. Слід зауважити, що ці проблеми враховані в проекті нового Закону України «Про вищуосвіту».

І останнє. Важливою є *правова підготовка студентів, що навчаються, проходять стажування або перебувають за межами України. Зокрема це стосується питань запобігання негативним наслідкам, які виникають в разі відсутності необхідної інформації щодо правил поведінки за кордоном, юридичного захисту особи та ін.*

З метою упередження можливих негативних ситуацій зі студентами України, які перебувають за кордоном, фахівцями Інституту євроінтеграційних досліджень та юридичного факультету Закарпатського державного університету підготовлені пропозиції та рекомендації. Наведемо для прикладу окремі з них.

1. *Закордонний паспорт, візу та проїзні документи оформляйте й сплачуйте за ці послуги особисто. Це не дасть*

можливості торговцям людьми втягнути Вас у боргову кабалу або вчинити злочин стосовно інших осіб за Вашими документами.

2. Торговці людьми можуть ввести Вас в оману, використовуючи:

- різного роду фірми з посередництва в працевлаштуванні за кордоном;
- туристичні, шлюбні та модельні агенції, служби знайомств, агенції шоу-бізнесу;
- оголошення, рекламу в засобах масової інформації та комп'ютерній мережі Інтернет. Не реагуйте на рекламу фірм, яка не відповідає вимогам законодавства (не вказує повної назви фірми, її адреси, номера ліцензії та органу ліцензування, що її видав);
- незнайомих людей, а часом навіть Ваших родичів, знайомих, друзів, сусідів або колег по роботі чи навчанню.

3. Переговори про навчання, працевлаштування, туристичні подорожі чи шлюб не ведіть наодинці з агентом.

Запросіть взяти участь у переговорах свою довірену особу (це може бути хтось із Ваших близьких). З'ясуйте, чи має агент фірми або підприємець ліцензію на посередництво в працевлаштуванні за кордоном. Таку інформацію Ви можете перевірити в Державному центрі зайнятості Міністерства праці та соціальної політики України за телефоном (044) 220-50-97: з 17.00 до 18.00 год. або на Інтернет-сайті www.minpraci.gov.ua

4. З метою працевлаштування за кордоном необхідно укласти трудовий договір (контракт), складений зрозумілою для Вас мовою. Такий договір оформляють у двох примірниках, один з яких залишається у Вас. Не здійснюйте оплат за посередництво в працевлаштуванні.

5. Для виїзду за кордон з метою легального працевлаштування необхідно отримати трудову візу. Працевлаштування за туристичною чи гостьовою візою може закінчитися для Вас

нелегальним становищем, експлуатацією, ув'язненням та при-
низливою депортацією.

**6. Термін перебування на території іноземної держави
вказаний у візі. Не користуйтеся послугами незнайомих осіб, які
пропонують Вам послуги щодо продовження цього терміну.**

**7. За жодних обставин нікому не довіряйте документів,
що засвідчують Вашу особу.**

**8. Залишіть рідним чи близьким копії свого паспорта
громадянина України, закордонного паспорта, візи, контракту,
свідоцтва про народження, проїзних квитків та свою нещодавно
зроблену фотографію, а також номери телефонів роботодавця,
знайомих за кордоном, посольства (консульства) України та номер
телефону й адресу, де Ви збираєтеся зупинитися.**

**9. Тримайте при собі також копії національного та закор-
донного паспортів. У разі необхідності це відчутно спростить
процедуру відновлення документів для повернення в Україну.**

**10. Якщо Ви опинилися за межами України в скрутному
становищі, звертайтеся по допомогу до посольства (консуль-
ства) України, яке представлено в цій країні, або до Міністерства
закордонних справ України за такими телефонами (38 044) 238-
17-77, (38 044) 238-16-01, (38 044) 238-17-37. Ви також можете
звернутися до громадських та благодійних організацій з проханням
надати Вам допомогу.**

**Додаткову інформацію можна отримати за телефонами
громадських організацій, які протидіють торгівлі людьми:**

**8-800-500-22-50 – національна безкоштовна гаряча лінія по
Україні,**

(044) 205-36-94, 205-37-36 – м. Київ (також з-за кордону).

2.5. ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ВЧЕНИХ СТУПЕНІВ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ОСВІТНЬО-НАУКОВОМУ ПРОСТОРІ

Своєрідність поточного моменту в українській освіті обумовлює необхідність вести пошук, обговорення шляхів розв'язання гостро актуальних, практично спрямованих проблем її розвитку, насамперед в методологічній площині. Досить тісно з цим аспектом проблеми пов'язане і питання освітньо-наукових термінів. Це питання, на думку автора монографічного дослідження, присвяченого аналізу рівня національних і закордонних кваліфікацій з вищої освіти К.Корсака, настільки серйозне, що кожна міжнародна конференція з освіти включає і словник робочих термінів. Прикладом може бути Конвенція Ради Європи і ЮНЕСКО про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні, яка була прийнята у Лісабоні 11 квітня 1997 року.²⁹ Слід мати на увазі, що такі терміни як, «тотожність», «еквівалентність», «визнання» і «прийнятність», близькі за змістом, а тому європейські експерти відносять їх до однієї групи.³⁰

Важливим елементом розробки національних систем кваліфікацій відповідно до європейських тенденцій розвитку вищої освіти України на сучасному етапі є пошуки шляхів, науково обгрунтованих і виважених підходів щодо розв'язання різних аспектів проблеми, пов'язаних із забезпеченням українського еквіваленту зарубіжних вчених ступенів. Доводиться констатувати, що в українському освітньому та науковому середовищі нерідко мають місце абстрактні, схоластичні дискусії про доцільність використання Україною ступеня Phd, про так звані механізми узгодження вітчизняних вчених звань із зарубіжними званнями докторів філософії, про можливість збереження у контексті Болонського процесу ступеня доктора наук.

²⁹ Корсак К.В. Світова вища освіта. Порівняння і визнання закордонних кваліфікацій і дипломів / К.В.Корсак. – К., 1997. – С.58

³⁰ Там само. – С.60.

Потрібно зазначити, що окреслена нами проблема має як формально-технічний бік, так і глибоке змістове наповнення складного і далеко не однозначного процесу підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації в Україні.

В організаційно-технічному відношенні вона пов'язана з існуванням у освітньому та науковому просторі трьох вчених ступенів: традиційних кандидатів, докторів наук та Phd (докторів філософії). Одним з можливих практичних варіантів вирішення цього аспекту проблеми могло б стати просто перейменування кандидатів наук в докторів філософії, а ступінь доктора залишити для тих, хто з урахуванням професійних, інтелектуальних та морально-етичних якостей виявляє бажання підніматися на найвищу наукову сходинку. Проте, на думку фахівців, більш раціональним і ефективним, хоч і набагато складнішим завданням, є спроба трансформації аспірантури, збільшення часу навчання в ній, наповнення аспірантури новим змістом, суттєве ускладнення та підвищення вимог до дисертацій.

Вартісне значення вироблення такого підходу, практичного його застосування у сфері науково-дослідної діяльності обумовлені, насамперед, не досить успішними показниками функціонування традиційної системи навчання в аспірантурі та необхідністю внесення в її зміст радикальних, а не косметичних змін. Достатньо сказати, що більш ніж 70% випускників аспірантури взагалі не захищають дисертацій. Тому цілком реальною є можливість, з одного боку, зменшити кількість аспірантів, а з іншого, збільшити час навчання і таким чином досягти більшого ефекту у діяльності класичного інституту підготовки кандидатів наук. Про низький рівень діючої системи підготовки аспірантів та докторантів переконливо свідчать і наступні цифри: лише 6-8% аспірантів захищається в межах відведених на навчання трьох років, 22-27% захищається в межах двох-трьох років після завершення аспірантури. Результати дисертаційних досліджень є загалом не високими. В основі ж традиційної аспірантської програми навчання – два не досить ґрунтовні за кількісними та якісними параметрами

курси – філософії та іноземної мови. Потрібно не приховувати від інтелектуальної спільноти і те, що рівень організаційного та функціонального забезпечення наукових досліджень в аспірантурі та докторантурі знизився до критичної межі.

Не відповідає сучасним європейським вимогам і технологія проведення наукових досліджень у вищих навчальних закладах України, особливо у сфері соціогуманітарної підготовки кандидатів та докторів наук. Разом з тим, забезпечення трансформаційних змін у системі підготовки науковців вищого рівня в Україні диктує необхідність якомога швидшої адаптації до європейських механізмів атестації вітчизняних кандидатів і докторів наук, активного пошуку тих важелів, які, з одного боку, здатні нас наблизити до європейського освітньо-наукового простору, а з іншого – зберегти кращі досягнення національної освіти, духовності та культури.

Методологічним орієнтиром у здійсненні модернізаційних кроків у напрямі реформування системи підготовки науково-педагогічних кадрів та отримання вчених звань у відповідності з Болонською декларацією є розроблена та презентована Львівським національним університетом ім. І.Франка докторантська програма з гуманітарних та соціальних наук, яку можна розглядати в якості еквівалента Phd.

Проректор цього університету М.Зубрицька, керівник експериментальної програми докторантських студій по культурології та соціології, акцентуючи увагу на високій місії програми, виокремила таке її стратегічне завдання: відродити дослідницький профіль університету, розвиваючи інтелектуальну майстерність, соціальну відповідальність та професійну компетентність докторантів. Зазначена експериментальна програма пропонує комплексний між-дисциплінарний підхід замість традиційного розмежування дисциплін і втілення нових форм «навчання через дослідження».³¹

У тезисному варіанті проаналізуємо лише основні аспекти її структури та змісту. Запропонована структура програми, зокре-

³¹ Зеркало недели. – 2006. – 16 сент.

ма, містить такі навчальні та наукові компоненти: два роки навчання плюс два роки дослідження. Вся програма складається із теоретичного компоненту (28 кредитів за основні та вибіркові курси), дослідницького – 12 кредитів, спеціалізації в сфері дослідження – 12 кредитів та самого дисертаційного дослідження – 38 кредитів.

Два останніх місяці відведено на індивідуальні стажування та пробні дослідження. Відповідальність за науковий ріст свого докторанта, ефективний підбір курсів, інноваційність його досліджень, глибоку розробку наукової теми покладено на двох наукових керівників, одного – з України, а іншого – із закордонного університету. Наприкінці другого року докторанти повинні скласти кваліфікаційний екзамен зі спеціалізації, для того, щоб продемонструвати здатність розпочати повноформатне самостійне дослідження.³²

Даючи позитивну оцінку зазначеній докторантській програмі, ректор Харківського національного університету ім. В.Каразина Віль Бакіров підкреслив: «Можна уточнювати чи не сприймати ті чи інші її деталі, процедурні елементи, проте потрібно визнати – зроблено своєчасний і необхідний крок в засвоєнні успішного європейського досвіду підготовки кваліфікації».³³

Які ж основні особливості представленої Львівським національним університетом ім. І.Франка оригінальної моделі докторантської програми Phd по соціології та культурології?

1) В зазначеній програмі використано принцип включення докторанта в систему організованої поетапної навчальної та дослідницької роботи.

2) Програма має міждисциплінарний характер і зорієнтована на актуальні соціогуманітарні проблеми, вирішення яких неможливо лише в дисциплінарному полі.

3) Запропонована модель Phd передбачає систему механізмів, які забезпечують більш високу у порівнянні з аспірантурою якість

³² Там само.

³³ Там само.

підготовки не тільки дисертаційних досліджень, але й самих пошукачів вчених ступенів.

4) Добре продумана, детальна і логічна програма докторантської підготовки по типу Phd, робить неможливим «купівлю» кандидатської дисертації, а передбачаючи низку науково-навчальних форм, які логічно підводять аспіранта/докторанта до оригінальних наукових ідей та їх викладенню в жанрі дисертації.

5) Докторантська програма зорієнтована на поступове впровадження в Україні Phd ступенів через «експериментальні майданчики».

Отже, фундаментальний підхід до практичного вирішення проблеми еквівалентності національних вчених ступенів у європейському освітньо-науковому просторі повинен базуватися, насамперед, на суттєвому оновленні змісту та форм науково-дослідницької праці в аспірантурі і докторантурі шляхом впровадження «експериментальних майданчиків», що відкриє можливість отримання в невеликих масштабах досвіду та поширення позитивної складової цього досвіду на всі науково-освітні установи. Це буде свідчити про наше творче ставлення до опанування європейськими науково-освітніми традиціями в системі підготовки наукових кадрів та приєднанні власних інтелектуальних зусиль до Болонського процесу. Разом з тим такий підхід виступає в якості теоретичного підґрунтя для вирішення «технічних» аспектів важливості проблеми розвитку вищої освіти України в контексті її європейської модернізації.

2.6. ПРОБЛЕМИ ФОРМ І МЕТОДІВ УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ І ПЕРЕПІДГОТОВКИ КАДРІВ МІСЦЕВОЇ ВЛАДИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Сьогодні Україна переживає складний період перетворення практично всіх сфер соціальної практики, кадровий менеджмент стає одним з актуальних напрямів державної політики. Підтвердженням цього є реальні процеси, які набирають темпів і обсягів у зв'язку з інтеграцією України в європейські структури.

В останні роки дедалі більш активною і послідовною стає робота органів державної влади з реформування й удосконалення діяльності системи професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевої публічної влади.

З давніх-давен відомо, що від якості управління залежить рівень життя народу. Тому особливі вимоги до сфери управління пред'являються сьогодні, за перехідного періоду, коли органам місцевої влади доводиться вирішувати завдання, з якими раніше не стикалися. Ця ситуація новизни щодо здійснення професійної діяльності, на нашу думку, багато в чому стала визначною у “пробуксовці” реформ.

Розуміння дифіцієнтності управлінського ресурсу є наявним на усіх рівнях. Однак для вирішення проблеми, як і раніше, обирається шлях “наукового тиму”, тобто перекомпонування одних і тих самих кадрів. З одного боку, це обумовлено величезним небажанням управлінських кадрів визнавати проблему власної професійної недосконалості і необхідності перепідготовки цієї влади завдяки освіті. З іншого – наявна система підготовки та перепідготовки кадрів як державної служби, так і працівників органів місцевого самоврядування ще далека від вимог сьогодення.

До цього часу проблеми професіоналізації служби в органах місцевого самоврядування ще далеко не вирішені, що значною мірою гальмує темпи і результативність соціально-економічних перетворень у країні. Тому є необхідність кардинального поліпшення кадрового забезпечення місцевого самоврядування, формування професійно грамотного спеціаліста нового типу, здатного успішно вирішувати широке коло проблем соціально-економічного розвитку територій в нових умовах господарювання.

Як показав досвід останніх років, удосконалення управлінського кадрового ресурсу не може бути вирішеним за допомогою застарілих освітніх технологій. Підвищення кваліфікації управлінців, які вже мають предмет діяльності, не може бути забезпечено традиційними для вузів навчальними технологіями, які вико-

ривуються для студентів, що ще не володіють професійною діяльністю. У цьому плані зміст і форми підвищення кваліфікації управлінських кадрів необхідно наблизити до реального процесу сучасної практики та зробити їх більш ефективними у вирішенні конкретних місцевих проблем.

Необхідно сформувати наукові основи розробки та реалізації регіональної політики професіоналізації кадрів місцевого самоврядування. Важливо також визначитись з ключовою проблемою формування такої політики, яка полягає в науково обґрунтованому виборі напрямів і цілей професійної підготовки управлінців муніципальних структур, з'ясувати механізм реалізації політики перепідготовки та підвищення кваліфікації на регіональному рівні, визначити взаємозв'язок і взаємозалежність державної та регіональної кадрової політики.

Не вдаючись до деталізації цієї теми, можна виділити *два фактори, що об'єктивно гальмують зростання професіоналізму управлінського складу місцевої влади.*

По-перше, у процесі навчання керівників, як правило, не враховується реальний досвід їхньої професійної діяльності, а сам освітній процес носить, в основному, інформаційний характер. Тобто кожен (слухач і викладач) існує сам по собі: один стурбований проблемами свого міста, інший, у кращому випадку, - якістю власної лекції.

По-друге, як свідчить досвід, відрив керівника від праці у пошуках таких необхідних для нього знань більше ніж на два-три дні завжди пов'язаний з труднощами. У той же час зрозуміло одне: ґрунтуючись на реаліях сьогодення, у системі підвищення кваліфікації управлінських кадрів небажаним є розмежування між професійною діяльністю й освітнім процесом. Тому необхідно поєднати їх у єдиний змістовний процес, що підвищить якість навчання і, як наслідок, ефективність управління на місцях.

Необхідно відмітити, що тенденції переходу людства від індустріальних до науково-інформаційних технологій і формування суспільства знань висувають як основні пріоритети освіту і науку.

А отже, створення відповідно до вимог Болонського процесу освітнього простору Європи повинно стати важливим фактором також у підготовці та перепідготовці висококваліфікованих кадрів для органів місцевого самоврядування.

Перетворення служби в органах місцевого самоврядування у професійну діяльність тягне за собою не лише її удосконалення, а й появу нових професій і спеціальностей, формування прошарку професійних працівників сфери місцевого самоврядування, розвиток форм їх професійної солідарності, зародження професійних традицій, професійних відносин, професійної культури і т.д. Це означає, що праця в сфері місцевого самоврядування вимагає від людини відповідних професійних здібностей, а від суспільства – таких соціальних інститутів, які забезпечили б включення людини в цю сферу професійної діяльності – індивідуальну професіоналізацію, управління її професійним досвідом.

До останнього часу юридична та педагогічна науки базувались переважно на традиційній догматичній школі, яка мало враховувала нові українські реалії. Але суспільна, особливо юридична, практика з усією очевидністю поставили проблему переходу юридичної науки і педагогіки від традиційної догматичної до інноваційної реалістичної школи.

З часу свого заснування окремі вищі навчальні заклади під час підготовки працівників місцевого самоврядування взяли курс на впровадження інноваційних освітніх технологій та перехід від семінарських до практичних занять з використанням рейтингової системи оцінок знань студентів. Це дозволило реально змінити навчальний план, який з малоцікавих переказів догматичних положень законодавства і літератури на семінарах перетворився у творче професійне змагання студентів на практичних заняттях.

Робляться спроби створення професійно-кваліфікаційної моделі спеціаліста місцевого самоврядування, досліджуються професіографічні підходи, розробляються критерії і методи оцінки наявності і рівня розвитку професійно-значимих якостей муніципальних службовців.

Під час формування політики підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів місцевого самоврядування необхідно брати до уваги такі основні принципи:

по-перше, це принцип професіоналізму, який має бути головним у ході навчання муніципальних службовців. Дотримання цього принципу означає, що під час формування навчальних програм ключове місце повинні займати модулі, засвоєння матеріалів яких буде безпосередньо впливати на якість виконання посадових обов'язків муніципальними службовцями;

по-друге, така політика повинна носити цілеспрямований характер, що передбачає конкретний вибір і обґрунтування для певної групи працівників органів місцевого самоврядування цілей і завдань підготовки муніципальних службовців;

по-третє, під час формування політики підготовки працівників місцевого самоврядування необхідно орієнтуватись на принцип безперервності додаткової професійної освіти, чи, іншими словами, впровадження навчання протягом життя.

Сьогодні важливим повинен бути внесок вищої освіти у впровадження навчання протягом життя в реальність, тобто забезпечення постійного підвищення кваліфікації держслужбовців, виходячи з “виробничої” необхідності (існуючої і прогнозованої). Мова йде про таку організацію підготовки муніципальних службовців, коли зміст поточного навчання тісно пов'язаний з попереднім навчанням і забезпечує необхідну якість виконання посадових обов'язків. Керівництво держави повинно спрямувати національну політику до цієї мети, а завдання вищих навчальних закладів – збільшити можливості навчатися незалежно від віку, включаючи визнання попередньої освіти. Такі дії повинні бути невід'ємною складовою діяльності вищої освіти, які відповідно до європейських стандартів називають можливістю навчатися впродовж усього життя. Вважається, що основною причиною, що склалася, є те, що сам процес навчання асоціюється з певним побоюванням, побудований на відновленні вже відомих знань та навичок, а це не дозволяє осмислити те, що ще невідомо. Тому

принципи Болонського процесу якраз і підкреслюють необхідність збільшення можливостей для всіх громадян, згідно з їхніми бажаннями та можливостями, слідувати шляхом вищої освіти впродовж усього життя. Відповідно стоїть питання про пошуки нових форм і методів підготовки та перепідготовки управлінських кадрів.

Відомо, що в стратегічному плануванні існує тісний зв'язок між плануванням, навчанням і безпосередньою діяльністю. *Навчання повинно впроваджуватись на чотирьох рівнях. А саме:*

- коли підготовка особи пов'язана і становить єдине ціле з підготовкою іншої особи;
- коли підготовка особи інтегрована в межах організації і не залишається приватною справою;
- коли підготовка в одній організації є єдиним цілим з підготовкою в іншій;
- коли підготовка в одному секторі (наприклад, місцеве самоврядування) є одним цілим з підготовкою у суміжному секторі (наприклад, центральні органи влади).

Якщо навчання не є однією зі складових частин стратегії, то остання залишається лише на папері та такою, що не зв'язана з практичним досвідом людей. Проблема полягає в тому, що навчання у більшості випадків є чимось відірваним від основного напрямку менеджменту.

Тому посилення уваги до новітніх технологій навчання, розробка електронних варіантів усіх навчальних дисциплін, створення електронної бібліотеки, забезпечення доступу до Інтернету, запровадження дистанційної освіти – все це дасть можливість забезпечити студентам саморозвиток, самовдосконалення, утвердження на професійній ниві, оптимізувати навчальний процес і радикально поміняти систему підготовки фахівців місцевої публічної влади.

Орієнтація України на держави Європейського Союзу є визначальним чинником розвитку державно-політичних інтересів, процесу децентралізації та деконцентрації влади, функціонування

інституту місцевого самоврядування. Перед Україною чітко постає питання стосовно оптимізації місцевої публічної влади, визначення оптимальних структур в органах влади, а також формування системи їх взаємовідносин з органами державної влади. Тому проведення певних реформ у підготовці державних службовців та працівників місцевого самоврядування, наближення її до європейських стандартів і вимог Болонського процесу стало першочерговим завданням юридичного факультету Закарпатського державного університету.

2.7. ОВОЛОДІННЯ ІНОЗЕМНИМИ МОВАМИ – ВАЖЛИВА ВИМОГА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ БОЛОНЬСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Процеси європейської інтеграції охоплюють дедалі більше сфер життєдіяльності, включаючи вищу освіту. Україна чітко визначила орієнтир на входження в освітній і науковий простір Європи, здійснює модернізацію освітньої діяльності в контексті європейських вимог, наполегливо працює над практичним приєднанням до Болонського процесу.

Болонському процесу передувала діяльність Європейської Комісії, Ради Європи та ЮНЕСКО, ряду європейських університетів, а також європейської мережі інформаційних центрів. Болонський процес географічно не обмежений рамками Європейського Союзу, його учасниками можуть стати країни-члени Європейської культурної конвенції, які доведуть готовність дотримуватися мети та принципів Болонського процесу в своїй системі вищої освіти. Очевидно, що альтернативи для України немає, участь у Болонському процесі є шансом реалізації стратегії євроінтеграції, сприяння підвищенню якості освіти, вирішення проблеми визнання українських дипломів за кордоном.

Визначальними критеріями освіти в рамках Болонського процесу є: якість підготовки фахівців; зміцнення довіри між суб'єктами освіти; відповідність європейському ринку праці; мобільність; сумісність кваліфікації на вuzівському та післявuzівському

етапах підготовки; посилення конкурентоспроможності європейської системи освіти.

Навчальна програма розвитку вищої освіти України розрахована на студентів, які навчаються за освітньо-кваліфікаційними програмами підготовки магістрів, аспірантів, а також для слухачів факультетів підвищення кваліфікації та перепідготовки. Вона може бути використана для проведення науково-методичних семінарів із педагогічними працівниками вищих навчальних закладів, а також серед педагогічної громадськості.

Основні завдання та принципи створення Зони європейської вищої освіти (шість цілей Болонського процесу): введення двоциклового навчання; запровадження кредитної системи; формування системи контролю якості освіти; розширення мобільності студентів і викладачів; забезпечення працевлаштування випускників та привабливості європейської системи освіти.

Подальші дії для досягнення шести цілей Болонського процесу: прийняття системи легкозрозумілих і адекватних ступенів; прийняття системи двоциклової освіти (доступне і післяступеневе навчання); запровадження системи кредитів – системи накопичення кредитів (ECTS) або інших сумісних з нею систем, які здатні забезпечити як диференційно-розрізняльну, так і функції накопичення; сприяння мобільності студентів і викладачів (усунення перешкод вільному пересуванню студентів і викладачів); забезпечення високоякісних стандартів вищої освіти; сприяння європейському підходу до вищої освіти (запровадження програм, курсів, модулів із “європейським” змістом); навчання протягом усього життя; спільна праця вищих навчальних закладів і студентів як компетентних, активних і конструктивних партнерів у заснуванні та формуванні Зони європейської вищої освіти.³⁴

Серед багатьох проблем, що стоять перед сучасною освітою, її відповідність європейським освітнім стандартам є визначальною, оскільки саме вона створює умови для інтеграції України у світовий освітній простір.

³⁴ Режим доступу: <http://www.asta.edu.ua/acadamy/other/bolon.php>

За роки незалежності української держави окреслено нові пріоритети розвитку освіти, створено нову нормативно-правову базу, прийнято низку законів щодо освітнього циклу. Подальшому поглибленню демократичних засад, упровадженню сучасних форм навчання, адаптації вітчизняної системи освіти до ринкових умов, забезпеченню відповідності рівня підготовки випускників українських вищих навчальних закладів європейським освітнім стандартам сприяють виконання законів України «Про освіту» (1991), «Про вищу освіту» (2001), дотримання положень Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ ст.

Одним з найважливіших і пріоритетних завдань Національною доктриною розвитку освіти в Україні визначено створення спільного мовного простору, що змусило приділити велику увагу розв'язанню проблеми вивчення мов на всіх рівнях, формуванню міжкультурного підходу на противагу монокультурному в навчанні мов, в основу якого покладено підготовку молоді до практичного використання іноземної мови в професійній діяльності, у міжнародному та міжетнічному спілкуванні. Реформування вищої школи України в контексті Болонського процесу зумовлює необхідність удосконалення й підвищення рівня якості мовної освіти, оскільки без володіння студентом принаймні однією іноземною мовою неможливо забезпечити виконання основних положень Болонської декларації: адаптація до норм і стандартів європейського освітнього простору, мобільність, професійна конкуренція матимуть місце лише за умови знання випускниками університетів іноземної мови та сформованих навичок комунікативної поведінки у відповідних ситуаціях академічного, професійного та повсякденного спілкування. Європейські освітні стандарти закріплені Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти, документом, що регулює вивчення, викладання, оцінювання знань за європейською шкалою (2001).³⁵

³⁵ Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. видання С.Ю. Ніколаєва. -- К.: Ленвіт, 2003.–273 с.

Сьогодні знання іноземної мови — пріоритетне завдання не тільки для учнів, студентів, учителів, але й для політиків і службовців, лікарів і науковців, підприємців і мандрівників — кожного, хто вважає себе освіченою людиною. Ми прагнемо вступити до Європейського Союзу, що дасть нам можливість вільного пересування, подорожей, нові робочі перспективи. Це неможливо без маленького нюансу — знання хоча б однієї іноземної мови.

У світі починається тяжіння до загального поняття мови. Сьогодні Рада Європи та Європейський Союз звертають увагу на важливість вивчення мови взагалі, незалежно від того, рідна це мова чи іноземна, на вироблення спільних підходів і розуміння того, наскільки важлива мова в навчальному процесі. Європейські рекомендації Ради Європи лягли в основу розробки Державного стандарту, який, у свою чергу, був провідним документом під час розробки нових національних програм з іноземних мов. Сьогодні ніхто не піддає сумніву рівні володіння мовою, на які орієнтується вся Європа, важливість комунікативної компетенції та її складових, проте існує потреба в перегляді поглядів на те, що ми вважаємо мовою, загальних підходів до вивчення мови і, що найбільш важливо, на роль мови в житті суспільства. Мова зараз розглядається не лише як засіб спілкування між собою, а також і з представниками інших культур, тому важливе знання не тільки мови, але й культури та традицій тієї чи іншої країни. Ще одне питання, яке сьогодні досить активно обговорюється, — це роль мови під час вивчення інших предметів: якою мовою вони викладаються, чи це літературна мова, наскільки вона стилістично багата, який стиль характерний для сучасних підручників, як мова викладання іншого предмета, рідна чи іноземна, допомагає учням бути успішними в майбутній професії. Варто звернути увагу саме на вивчення мови як засобу спілкування і досягнення поставленої мети. Знання мови — це необхідність у сучасному суспільстві. Зараз і в Європейського Со-юзу, і в Раді Європи очікування однакові. Мова — це засіб входження в Європейський Союз, оскільки мобільність студентів, викладачів та інших громадян забезпечується знанням мови. Англійська найбільш

поширена — це мова інтернету, наукових досліджень, спорту та інших галузей.³⁶

Державні освітні стандарти з іноземної мови чітко визначають мету навчання іноземної мови в навчальному закладі: розвиток здібностей використовувати іноземну мову як інструмент у діалозі культур і цивілізацій сучасного світу, що передбачає взаємопов'язаний, комунікативний і соціокультурний розвиток учнів і студентів засобами іноземної мови для підготовки їх для міжкультурного спілкування у різноманітних сферах життєдіяльності.

Формування в студентів умінь та навичок іншомовного спілкування передбачає досягнення ними такого рівня комунікативної компетенції, який був би достатнім для здійснення спілкування в певних комунікативних сферах з чотирьох видів діяльності: аудіювання, говоріння, читання та письма.

Студенти мало читають фахової літератури іноземними мовами. Інтернет не надає необхідних філологічних і літературних знань і не може повноцінно замінити художню, навчальну та наукову літературу. Незнання або незадовільне знання іноземної мови звужує потенційні можливості щодо працевлаштування і самореалізації випускників, досягнення їх кар'єрного успіху, значно ускладнює спілкування з іноземцями. Володіння іноземними мовами відкриває широкі можливості для міжнародного співробітництва, підвищує інтелектуальний рівень людини, дозволяє навчатися дистанційно в різних ВНЗ світу.

Для успішного вивчення іноземних мов необхідним є спілкування з її носієм. Найкращими способами вивчення іноземних мов є відвідування занять, які проводять висококваліфіковані педагоги та носії іноземних мов, що навчають використовувати їх як необхідний інструмент для вивчення інших (немовних) дисциплін і курсів, стажування в мовному оточенні – країні цієї мови. Для цього потрібно додати власні бажання й наполегливість. Надання

³⁶ Режим доступу: www.osvitaua.com/attach/1348/FRG11011s.pdf

поштовху процесам вивчення й поглиблення знань із іноземних мов і літератур, зацікавлення громадян України в отриманні ґрунтовної гуманітарної підготовки є справою, що має державне значення.³⁷

Відповідно до методичних вимог мета навчання граматичного матеріалу іноземної мови – це оволодіння граматичними навичками мовлення: репродуктивними, тобто граматичними навичками говоріння і письма, та рецептивними, тобто граматичними навичками аудіювання та читання.

Використання інноваційних навчальних програм під час навчання граматики забезпечує:

- формування рецептивних граматичних навичок читання та аудіювання;
- формування продуктивних граматичних навичок переважно письмового мовлення;
- контроль рівня сформованості граматичних навичок на основі тестових програм;
- надання довідково-інформаційної допомоги (довідники з граматики, системи визначення граматичних помилок на морфологічному та синтаксичному рівнях).

Студенти можуть використовувати новітні технології відповідно до своїх індивідуальних потреб на різних етапах роботи з матеріалом і в різних якостях. Завдяки можливості реалізації функцій викладача комп'ютер часто використовується в процесі самостійної та домашньої роботи студентів, під час автономного вивчення мови, з метою заповнення прогалів в знаннях. У цій ситуації використовуються тренувальні та навчальні комп'ютерні програми, спеціально створені з навчальною метою.³⁸

³⁷ Положин М.М. Ціннісні орієнтири сучасної української освіти в умовах глобалізації/ М.М. Положин// Міжнародний науковий вісник:збірник наукових доповідей за матеріалами ХХ міжнародної науково-практичної конференції «Міжнародне співробітництво в упровадженні інноваційних технологій навчання у вищій школі», 11-14 травня 2010 року/ редкол.: Ф.Г. Ващук(голова), Х.М. Олексик, І.В. Артьомов та ін.; упорядкування К.М. Мовчан. – Ужгород: ЗакДУ, 2010. – Вип. 1(20)—С. 14-21.

³⁸ Режим доступу: www.teacherjournal.com.ua/.../083_виступ%20на%20семінар%20Рогова.doc

За європейськими стандартами студент сам собі ставить мету в плані оволодіння іноземною мовою, а викладач допомагає йому вибрати найефективнішу методику для досягнення цієї мети. Більша частина навантаження припадає на самостійну роботу студента, оскільки іноземної мови «не можна навчити – можна тільки навчитись». Кожен студент несе персональну відповідальність за свої успіхи (чи невдачі) в оволодінні іноземною мовою: для цього він навчений самоаналізу власних досягнень, самоконтролю, плануванню своєї діяльності

Сучасна університетська освіта має забезпечувати підготовку фахівця, здатного не тільки до репродуктивної професійної діяльності, а зорієнтованого на подальшу самоосвіту й саморозвиток, спроможного бути суб'єктом організації власної життєдіяльності. Ці складні завдання випускник університету зможе вирішувати лише за умови самоосвіти й самовиховання впродовж навчання в університеті, оскільки на час навчання у вищій школі припадає період найбільш інтенсивного розвитку інтелектуальних, моральних та фізичних можливостей молодшої людини. Традиційно під самоосвітою мають на увазі самостійну, цілеспрямовану систематичну роботу людини над розширенням власних загальних та професійних знань і усуненням недоліків, яка здійснюється з метою максимальної самореалізації та служіння суспільним інтересам. Європейські стандарти навчання в університеті передбачають, що дві третини навчальної діяльності припадають на самостійну роботу студента: пошук, селекцію й обробку необхідної інформації, зіставлення різних точок зору на одну проблему та шляхи її вирішення, критичне осмислення викладеного матеріалу, вироблення власної думки щодо досліджуваної проблеми тощо. Цей принцип перегукується з європейською концепцією «навчання впродовж усього життя» (life-long learning), оскільки лише сформувавши у студента позитивне ставлення до вивчення іноземної мови, віру у власні сили оволодіти нею та озброївши його навичками самостійного набуття знань із різних джерел, можна забезпечити подальший саморозвиток та самовдосконалення

випускника вищої школи. На прикладі вивчення англійської мови необхідно формувати загальну іншомовну компетенцію студентів, використовуючи для цього нові педагогічні підходи та освітні технології. Серед розмаїття сучасних підходів до навчання іноземної мови (діяльнісно-комунікативний, компетентнісний, конструктивістський, контекстний та ін.) виділимо культурологічний підхід як такий, що набуває найбільшого поширення в українських університетах. Культурологічний підхід у навчанні іноземної мови сприяє перетворенню навчального матеріалу на особистісно-значущий для студентів. Він сприяє не стільки накопиченню знань, скільки вмінню використовувати ці знання в спілкуванні з представниками інших культур і в такий спосіб формує компетентного користувача. Компетентний користувач повинен бути озброєним знанням полікультурного спрямування для того, щоб вміло використовувати ці знання на практиці у культурологічному контексті. Зважаючи на те, що зміни у структурі міжнародних відносин, глобалізація та міграційні процеси сприяли переосмисленню мети вивчення іноземних мов, змінилась і мотивація до оволодіння, зокрема, англійською мовою як засобом міжнародного спілкування. Відповідні зміни відбулися і в лінгвістичних та соціально-психологічних концепціях, що лежали в основі навчання англійської мови студентів нефілологічних спеціальностей.³⁹

Зважаючи на викладене вище, зазначимо, що основними характеристиками євростандартів у навчанні іноземної мови українських студентів є не тільки і не стільки перехід до кредитно-модульної системи, впровадження сучасних підходів до навчання, зміни в методиці проведення занять, – тобто те, за що відповідає університет. Головне – це підготовка студентів до навчання за вимогами європейських університетів: усвідомлення відповідальності за навчання, розвиток навичок самостійного

³⁹ Першукова О.О. Переосмислити мету/О.О. Першукова // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2004. – № 4. – С. 116-122.

оволодіння матеріалом, здатність до самоаналізу та самоконтролю – тобто формування таких особистісних якостей кожного студента, за які відповідальність несе він сам, і які дозволили б йому інтегруватись у європейський освітній простір та витримати конкуренцію на міжнародному ринку праці.

Розділ 3

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ
ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ФАХІВЦІВ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА
НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ

3.1. ЛІСАБОНСЬКА СТРАТЕГІЯ ТА МЕТОДИЧНІ ПИТАННЯ КОМПЕТЕНЦІЙ ПРИ РОЗРОБЛЕННІ ОСВІТНІХ СТАНДАРТІВ

Як відомо, в Європі відбувається реформування освітніх систем, передбачене Лісабонською стратегією та назване Болонським процесом. Ці реформи спрямовані на досягнення порівнянності та сумісності освітніх систем Європейського Співтовариства (ЄС), вироблення потрібних інструментів і механізмів їх коректної конвергенції. Одним із принципів Лісабонської стратегії та Болонських реформ є досить жорсткі вимоги до якості підготовки фахівців з вищою освітою. Перш за все це державні вимоги, на підставі яких вищі навчальні заклади (ВНЗ) й організують навчально-виховний процес з метою виконання цих вимог та урахування потреб та інтересів регіону, області та вузу. Такі вимоги визначаються Державним стандартом вищої освіти, складовими якого є Перелік кваліфікацій, Перелік напрямів підготовки і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців, вимоги до освітніх рівнів та вимоги до освітньо-кваліфікаційних рівнів (Закон України “Про вищу освіту”, ст. 12).

У цій роботі ми розглядаємо методологічні питання та можливі моделі побудови Державних стандартів вищої освіти (ДСВО) третього покоління, ґрунтуючись на концепції компетентнісної моделі та системи залікових одиниць.

Основними цілями вказаного підходу проектування ДСВО є:

- забезпечення більшої прозорості та співставності з європейськими й світовими освітніми системами;
- зміна парадигми освітнього процесу, коли в основі стандарту лежатимуть характеристики, які відображають не кількісні та змістові, а якісні результати освітнього процесу, виражені мовою компетенцій (що носять інтеграційний характер);
- зміцнення позиції вищої освіти України в загальноєвропейському освітньому просторі при збереженні сильних сторін фундаментальності української вищої школи;
- загальносистемне зрушення вищої освіти у бік запитів економіки і ринків праці з посиленням її особистісної та соціальної значущості;
- підвищення адаптивності випускників до життя (освіта впродовж всього життя).

Розпочнемо з проблеми визначень. Цю проблему розглядають багато дослідників – Аллен, Капел і Свен, Ераут, Мулдер, Ван дер Санден та інші. Вони підкреслюють, що власне феномен компетентності (компетенції) визваний до життя об'єктивними причинами. Проблема ж визначень – це скоріше проблема його суб'єктивної інтерпретації.¹

Відповідно до «Глосарію термінів ринку праці, розробки стандартів освітніх програм і учбових планів» Європейського фонду освіти (ЄФО) існують чотири моделі (способи) визначення компетенцій.²

- засновані на параметрах особи;
- засновані на виконанні завдань і діяльності;

¹ Байденко В.И. Компетентностный подход к проектированию государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования (методологические и методические вопросы) / В.И. Байденко. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2005. -С.114.

² Глоссарий терминов рынка труда, разработки стандартов образовательных программ и учебных планов. Европейский фонд образования. – ЕФО, 1997. – С.158.

- засновані на виконанні виробничої діяльності;
- засновані на управлінні результатами діяльності.

Перша модель текстуально, згідно з Глосарієм, включає «... особисті якості й досвід, якими володіє людина: знання, освіту, ступінь підготовленості та інші особистісні характеристики, які дозволяють особі ефективно здійснювати свою діяльність».³

У доповіді В. Хутмахера наголошується, що є різні підходи до того, що визначається як основні (key) компетенції. Їх може бути всього дві — уміти писати та думати (scriptural thought (writing) і rational thought), або сім: навчання (learning); дослідження (searching); мислення (thinking); спілкування (communicating); кооперація, взаємодія (cooperating); уміти виконувати справу, доводити справу до кінця (getting things done); самоадаптуватися, самосприйматися (adopting oneself).⁴

Основний розробник компетенцій Г. Халаж (G. Halasz) розглядає їх формулювання як відповідь на виклики, що стоять перед Європою: збереження демократичного відкритого суспільства, мультилінгвізм, мультикультура, нові вимоги ринку праці, розвиток комплексних організацій, економічні зміни тощо). Відповідно В. Хутмахер в своїй доповіді⁵ наводить прийняте Радою Європи визначення п'яти ключових компетенцій, якими повинні бути озброєні молоді європейці.

Це такі компетенції:

- «...політичні та соціальні компетенції, такі, як здатність брати на себе відповідальність, брати участь в ухваленні групових рішень, толерантно вирішувати конфлікти, підтримувати та поліпшувати демократичні інституції;
- компетенції, пов'язані з проживанням у мультикультурному суспільстві. Для того, щоб контролювати прояви расизму

³ Там само, с.69.

⁴ Hutmacher Walo. Key competencies for Europe// Report of the Symposium Berne, Switzerland 27-30 March, 1996. Council for Cultural Cooperation (CDCC) //Secondary Education for Europe Strasbourg, 1997.

⁵ Там само. – С.11.

і ксенофобії та розвиток клімату нетерпимості, освіта повинна озброїти (оснастити) молодих людей міжкультурними компетенціями, такими, як сприйняття відмінностей, повага до інших та здатність жити з людьми інших культур, мов і релігій;

- компетенції, що відносяться до володіння (mastery) усною й письмовою комунікаціями, особливо важливими для роботи та соціального життя. У цьому ж контексті комунікації дедалі більшої ваги набуває володіння більш ніж однією мовою;
- компетенції, пов'язані із зростанням рівня інформатизації суспільства;
- здатність навчатися протягом всього життя як в особисто професійному, так і суспільному аспектах.

Цілком очевидно, що ключові компетенції є найзагальнішим та найширшим визначенням адекватного прояву соціального життя людини в сучасному суспільстві. Вони є по суті соціальними, відображаючи особливості взаємодії, спілкування, застосування інформаційних технологій. При цьому цікаво відзначити, що разом з поняттям «компетентність», а іноді і як його синонім, виступає категорія «базовий навик». Як вказує один із учасників європейського проекту ДЕЛФІ Б. Оскарссон, часто-густо такі поняття, як «основні навики» (грамотність, лічба), «життєві навики» (самоконтроль, комунікабельність), «ключові навики» (вихованість, вміння вирішувати проблеми), «соціальні та громадянські навики» (соціальна активність, цінності), «навики щодо працевлаштування» (обробка інформації), «підприємницькі навики» (дослідження ділових можливостей), «управлінські навики» (консультування, аналітичне мислення), «широкі навики» (здатність до аналізу, планування, контролю) змістово, а інколи й безпосередньо за текстом, можуть бути інтерпретовані в якості компетенцій.⁶

⁶ Оскарссон Б. Базовые навыки как обязательный компонент высококачественного профессионального образования/ Оценка качества профессионального образования. Доклад 5/ под общ. ред. В.И. Байденко, Дж. ван Зантворта. – Европейский фонд подготовки кадров (ЕФО). Проект ДЕЛФИ. — М., 2001.—С.43.

Більше того, автор співвідносить поняття компетентності не тільки з базовими навиками, але й з ключовими кваліфікаціями. При цьому важливим є власне саме визначення компетентнісних базових навиків. Як наголошується, «...це особистісні та міжособистісні якості, здібності, навики і знання, які виражені в різних формах та різноманітних ситуаціях праці й соціального життя». При цьому, на нашу думку, слід уникати когнівістичних чи інструментальних спрощень поняття компетенцій.

Професор І.А. Зимняя виділяє три групи компетенцій:⁷

- до самого себе як особистості, суб'єкта життєдіяльності;
- до взаємодії особи з іншими особами;
- до діяльності людини на всіх її етапах діяльності та у всіх можливих формах.

Таким чином, під компетентністю розуміється інтегрована характеристика якостей особи, результат підготовки випускника вузу для виконання діяльності в певних галузях (компетенціях). Компетентність, як і компетенція, включає когнітивну (пізнавальну), мотиваційно-ціннісну та емоційно-вольову компоненти. Компетентність – це ситуативна категорія, оскільки вона виражається у готовності до здійснення якої-небудь діяльності в конкретних професійних (проблемних) ситуаціях.

Компетентність виявляється в особистісно-орієнтованій діяльності. Тому прояв компетентності оцінюється на основі сформованої у випускника вузу сукупності умінь (які інтеграційно відображають цю компетентність) та його (випускника) ситуаційних (психологічних, рефлекторних) реакцій, котрі проявляються в різноманітних життєвих ситуаціях.

Проф. В. Байденко виділяє три основні групи компетенцій, а саме:⁸

⁷ Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании / И.А. Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов –2004.

⁸ Байденко В.И. Компетентностный подход к проектированию государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования (методологические и методические вопросы)/ В.И. Байденко. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2005. – 114 с.

- особистісні компетенції (суб'єктна життєдіяльність);
- компетентності, котрі відносяться до взаємодії людини з іншими людьми;
- компетентності, котрі стосуються діяльності людини та проявляються у всіх її типах та формах.

Отже, більшість дефініцій стосовно компетенцій ґрунтуються на певних загальних принципах, а саме:

- Компетенціях як єдності теоретичного знання та практичної діяльності на ринку праці.
- Компетенціях як найбільш спільній мові наслідків освіти. У цьому сенсі компетенції:
 - виключають втручання в освітній процес, методи й технології навчання;
 - сприяють порівнянню й підтвердженню ступенів при додержанні автономії навчального закладу, його здатності щодо інновацій та експериментів (встановлюють загальні індикатори рівня освіти);
 - сприяють розробленню навчальних програм (процес їх проектування розпочинається з ідентифікації результатів навчання);
 - використовуються для внутрішньої та зовнішньої оцінки якості вищої освіти за допомогою ідентифікаторів ключових компетенцій.

Західні експерти бачать корисність компетенцій у:

- подальшій прозорості академічних і професійних профілів щодо ступенів та навчальних програм;
- розвитку нової парадигми студентоцентрованої освіти та необхідності зосередження на керуванні знаннями;
- потребі, котра зростає в освіті при навчанні протягом усього життя, та у більш гнучкій організації навчання;
- забезпеченні найбільш високих рівнів працевлаштування й усвідомлення громадянськості;

- посиленні європейського виміру вищої освіти;
- забезпеченні мови, більш придатної для консультацій із зацікавленими колами.⁹

Одним із перших кроків щодо пошуку загальноєвропейських методологічних підходів до проектування компетенції став проект TUNING Education Structures in Europe (TUNING «Налаштування освітніх структур Європи»).¹⁰ Ініціатива цього проекту, що розпочався у 2000 році, належить двом університетам: Гронінгенському (Голландія) та університету Деусто (Більбао, Іспанія). На початку цей проект мав п'ять ліній спрямованості: лінія 1 – універсальні компетенції; лінія 2 – наочні компетенції; лінія 3 – нові перспективи ECTS (європейської кредитно-трансферної системи); лінія 4 – підходи до викладання, оцінювання, навчання; ефективність та якість; лінія 5 – вдосконалення якості на програмному рівні.

Проект пройшов три фази розвитку. Перша фаза (2000-2002 рр.) пов'язана з визначенням компетенцій для обох ступенів вищої освіти в таких наочних областях, як ділове адміністрування (бізнес), хімія, педагогічні науки (освіта), наука про землю (геологія), історія, математика і фізика. Друга фаза (2003-2004 рр.) доповнилася ще двома напрямками підготовки – «сестринська справа» і «європейські дослідження». На третій фазі (з 2006 р.) передбачалося охопити всі країни, які підписали Болонську декларацію, провести необхідні інформаційні кампанії, зосередитися на проблемах тестування, оцінки й моніторингу методології проекту TUNING, забезпечення інструментів для поліпшення якості освітніх програм, визначення дескрипторів для третього ступеня вищої освіти, розробки шляхів використання результатів навчання та компетенцій для формального визнання кваліфікацій або їх частин тощо.

Проект TUNING виходить з наступної основної посилки: «...ступені можуть бути порівнянними й сумісними, якщо порів-

⁹ Байденко В.И. Компетентностный подход к проектированию государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования (методологические и методические вопросы) / В.И. Байденко. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2005. – 114 с.

¹⁰ Веб-сайт: www.europa.eu.int/comm/education/tuning.html

няним є те, що здатні виконати власники цих ступенів, та якщо їх академічні й професійні профілі також є порівнянними».¹¹ При цьому самі професійні профілі повинні відповідати запитам суспільств, які є вельми різноманітними. Через це слід враховувати локальний, національний та міжнародний контексти.

В якості єдиної мови для опису академічних та професійних профілів пропонується мова компетенцій. «Засоби мови компетенцій дозволяють описати загальні опорні (реперні) точки для різних предметних областей, пропонуючи «вільну» систему координат для академічного співтовариства. Це мова зрозуміла європейським соціальним групам, професійним організаціям та будь-яким іншим зацікавленим сторонам».¹²

Проект TUNING бачить особливу роль компетенцій в розвитку нової освітньої парадигми. Це стосується, перш за все, переходу від освіти, центрованої на викладанні, до освіти, що centruється на навчанні.

Передбачається зміна ролі викладача. Він стає систематизатором знання, «ключовим гравцем» у викладанні головних, фундаментальних понять, керівником і куратором роботи студентів при вищих рівнях консультування й мотивування останніх. «Подібне зрушення приводить до зміни підходів до освітньої діяльності, зміни учбового матеріалу й освітніх ситуацій, оскільки воно стимулює залучення осіб, що навчаються, – індивідуальне і групове – до підготовки презентацій, статей, до організованого зворотнього зв'язку тощо.

Крім того, перенесення акценту зі входу на вихід відбивається і на оцінюванні успішності студентів...».¹³ Орієнтація на компетенції сприяє досягненню вищих стандартів якості освіти, поліпшенню працевлаштування та громадянськості. Працевлаштування повин-

¹¹ Байденко В.И. Компетентностный подход к проектированию государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования (методологические и методические вопросы) / В.И. Байденко. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2005. – 114 с.

¹² Веб-сайт: www.europa.eu.int/comm/education/tuning.html

¹³ Там само.

но бути усіляким чином відображено в навчальних планах та програмах.

Проте з погляду проекту TUNING, результати навчання не можуть «покривати» тільки вимоги працевлаштування, вони охоплюють і власне академічні стандарти та цінності. Компетенції додають прозорості до ступеня в масштабах всієї Європи. Компетенції (предметні) для першого і другого ступенів дозволяють виробити європейські опорні точки, «...котрі можна вважати загальними, різноманітними і динамічними по відношенню до конкретних ступенів, а також для створення систем координат, які дозволяють прояснити та зробити зрозумілішими зв'язок й характер кваліфікацій».¹⁴ Системи акредитації стають більш узгодженими завдяки широкому консенсусу відносно результатів освіти та розвитку загальних структур кваліфікацій.

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що:

1. Компетентнісний підхід є одним з планів розгляду такого надзвичайно складного явища, як освіта у загальній ієрархії рівневої структури його методологічного аналізу. Він у початковому варіанті, запропонованому розробниками ключових компетенцій для молодих європейців,¹⁵ лише підсилює практичну зорієнтованість освіти, необхідність підсилення акценту на операційний, навчковий бік результату.

2. Визначення академічних та професійно-орієнтованих компетенцій повинно бути забезпечене гармонійним, цілісним навчальним планом для відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня.

3. Використання компетенцій з акцентом на кінцеві результати освітньої програми може привести до її оптимізації щодо

¹⁴ Байденко В.И. Компетентностный подход к проектированию государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования (методологические и методические вопросы) / В.И. Байденко. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2005. – С.6.

¹⁵ Hutmacher Walo. Key competencies for Europe// Report of the Symposium Berne, Switzerland 27-30 March, 1996. Council for Cultural Cooperation (CDCC) //Secondary Education for Europe Strasbourg, 1997.

тривалості термінів навчання, що є особливо актуальним для реалізації концепції «навчання протягом усього життя».

4. Застосування компетентнісного підходу при формуванні європейського простору вищої освіти приведе до створення легко зрозумілих та порівняльних освітньо-кваліфікаційних рівнів (ступенів) та підвищення мобільності не тільки студентів, але й випускників та професіоналів.

3.2. ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОГО РОЗУМІННЯ ЗМІСТУ КВАЛІФІКАЦІЙ ТА СТРУКТУР СТУПЕНІВ. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД З ТОЧКИ ЗОРУ КОМПЕТЕНЦІЙ

Історія питання. Процес формування загальноєвропейського освітнього простору має більш як двадцятирічну історію. Політична воля учасників та правова основа цього процесу зафіксовані в ст. 149 і 150 Договорів про створення Європейського Союзу (ЄС). Країнами ЄС сформовано й закріплено відповідну соціально-економічну базу для цього напряму інтеграції як частини загального інтеграційного процесу.

У 1984 році Європейська Комісія виступила з ініціативою щодо створення системи інструментів з метою підвищення мобільності людського капіталу на європейському ринку праці.

Першим з таких інструментів є мережа Національних інформаційних центрів з академічного визнання та мобільності, яка існує в країнах - членах ЄС Центральної і Східної Європи, а також на Кіпрі та Мальті. Ця мережа забезпечує громадян і університети компетентною інформацією про можливості й вимоги щодо академічного визнання дипломів й окремих курсів навчання в зарубіжних вищих навчальних закладах.

Наразі *другим* офіційно визнаним інструментом є Європейська система перезарахування кредитів (ECTS), яка забезпечує прозорість, співставність обсягу вивченого матеріалу та, відповідно, можливість академічного визнання кваліфікацій і компетенцій.

Вона виникла спочатку в рамках європейської програми «Еразмус» у 1988 році і сьогодні охоплює більш як 1100 університетів та мережу «Ліній допомоги» (ECTS Helplines). Погодженість навчальних планів дозволяє студентам вибирати програми, що відповідають отримуваній ними кваліфікації, які, за умови їх успішного завершення, зараховуються як пройдений матеріал в своєму університеті. Для участі в системі ECTS університети готують щорічно оновлені інформаційні пакети з повним описом курсів, їх змісту, вимог щодо підготовки, системи оцінки, методики навчання, структури кафедр, які провадять підготовку. Крім того, зазначена інформація повинна включати повний навчальний план за певним рівнем підготовки, загальну інформацію про університет, інфраструктуру, адміністративні процедури для реєстрації. Інформаційний пакет готується рідною та однією з іноземних мов і поширюється по всіх партнерських університетах.

Третій інструмент, Додаток до диплома, готується університетами за моделлю, розробленою спільною робочою групою, яка включає експертів Європейської Комісії, Ради Європи і ЮНЕСКО. Шаблон Додатку існує більш як на 11 мовах і дає повний опис предмета, рівня, контексту, змісту отриманої підготовки. Додаток складається з восьми розділів: інформації про власника диплома, отриману кваліфікацію, рівень кваліфікації, зміст програми і результати, інформації про функціональне призначення кваліфікації, додаткової інформації, інформації про національну систему освіти. Додаток до диплома підвищує рівень як академічної мобільності, так і мобільності випускників на ринку праці. Додаток до диплома пропонує загальний (спільний) формат взаємодії, забезпечує повноцінною інформацією про університетські програми, партнерські освітні організації та громадян, сприяє просуванню університетів за кордоном.

Нарешті, четвертим, підтримуючим елементом системи визнання кваліфікацій, є інформаційна мережа **EURYDICE**, в рамках якої готується і поширюється надійна та співставна інформація щодо національних систем освіти в країнах ЄС. **EURYDICE** виникла у

1980 році як результат підписання Резолюції Ради міністрів з освіти про першу програму кооперації у сфері освіти, прийнятої у 1976 році. Ця мережа об'єднує понад 30 країн (15 країн-членів ЄС, три країни Європейської зони вільної торгівлі, десять країн Центральної і Східної Європи, Мальту і Кіпр). Підрозділи в Брюсселі й країнах-учасницях системи здійснюють порівняльні аналізи політики та організації національних освітніх систем, огляди і статистичні індикатори за спеціальними темами.

Нові підходи і методи щодо формування загального розуміння змісту кваліфікацій та структур ступенів. Після підписання Болонської декларації з'явилися нові інструменти та ініціативи, що сприяють реалізації основної мети формування загального європейського простору вищої освіти і науки, причому як наднаціональні, так і національні й інституційні. Найбільш відомі й ефективні програми носять багаторівневий характер. Серед них зокрема:

- 1) спільні ініціативи Європейської Комісії;
- 2) спільні ініціативи Європейської асоціації університетів, в яких взяли участь університети зі всіх країн-учасниць Болонського процесу;
- 3) проект «Створення спільних (подвійних) дипломів»;
- 4) проект «Налаштування освітніх структур»;
- 5) проект «Формування культури якості»;
- 6) дослідження «Тенденції розвитку європейських освітніх структур».

Проект «Налаштування освітніх структур» спрямований на реалізацію цілей Болонської декларації на інституційному рівні з урахуванням досвіду, накопиченого в рамках програм «Еразмус» і «Сократес», починаючи з 1987 року. Його завдання – «визначення точок конвергенції та вироблення загального розуміння змісту кваліфікацій за рівнями в термінах компетенцій та результатів навчання». Під результатами розуміються набори компетенцій, які включають знання, розуміння і навички особи, що навчається. При

цьому зазначені набори компетенцій повинні бути визначені як для кожного блоку (модуля) програми, так і для програми в цілому.

Пріоритетні напрями роботи включають:

- визначення загальних і спеціальних компетенцій випускників першого і другого (в перспективі й третього) циклів навчання;
- гармонізацію навчальних планів з точки зору структури, програм і власне *методів навчання*;
- визначення спеціальних компетенцій випускників обох рівнів за сімома напрямками підготовки: *бізнес; адміністрування і менеджмент; освітні науки; геологія; історія; математика; фізика і хімія*;
- розробка *методології аналізу загальних елементів та спеціальних галузей підготовки*.

Таким чином, проект вирішує завдання вироблення загальноєвропейського консенсусу щодо визначення ступенів з погляду того, *що* випускники повинні уміти робити після закінчення навчання. Привабливість компетентнісного підходу полягає в тому, що він дозволяє зберігати гнучкість і автономію в архітектурі навчального плану.

Необхідно відзначити, що *створення співставної системи ступенів вимагає зміни всієї парадигми вищої освіти, зокрема зміни методів навчання, оцінки, методів забезпечення якості*. Зміни в підході до навчання стосуються, перш за все, перенесення акценту з *процесу на результати навчання*, зміни *ролі викладача*, концентрації уваги на особі, що навчається, змін в *організації навчання*, зміни динаміки (інтенсивності) програм, зміни *методів оцінювання*. Всі складові конструкції можуть бути представлені у такий спосіб (див. рис. 3.1).

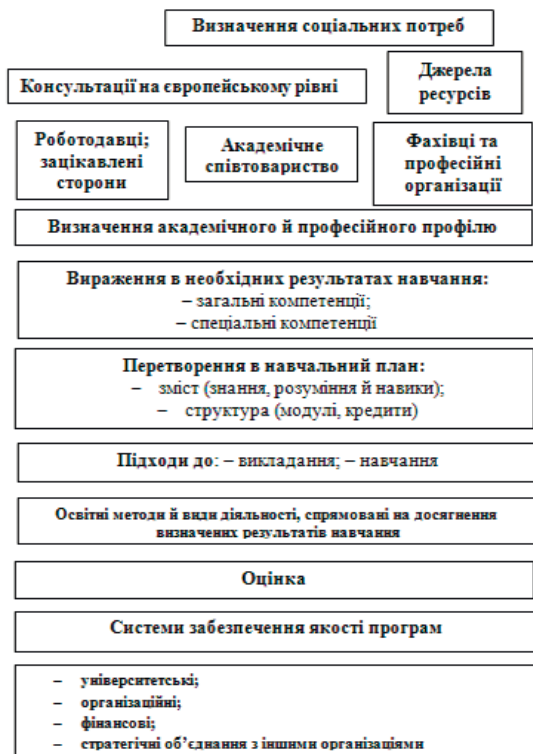

Рис. 3.1. Формування змісту кваліфікацій і структур ступенів у рамках концепції проекту «Налаштування освітніх структур»

Умовою створення пан'європейської системи є її прозорість і легкість у розумінні та застосуванні. Визначення результатів у термінах компетенцій та використання загальної методології визначення трудомісткості при застосуванні ECTS сприятиме досягненню порівнянності систем вищої освіти, структур і змісту програм. Проте визначення компетенцій повинно бути відповідальністю професури і експертів. Зрозуміло, що лише фахівці тієї або іншої сфери здатні сформулювати вимоги до компетенцій адекватним чином (хоча необхідними й корисними є консультації з іншими зацікавленими сторонами у суспільстві – роботодавцями, випускниками тощо).

У роботі з виконання зазначеного проекту взяли участь понад 100 університетів з 16 країн – підписантів Болонської декларації; в консультаціях та опитуваннях були задіяні 5183 випускники, 998 професорів, 944 роботодавці. Було відібрано 30 загальних компетенцій з трьох категорій: інструментальні, міжособистісні та системні. Респонденти повинні були здійснити ранжування компетенцій з погляду значення *навику* для професії та рівня засвоєння після закінчення програми. Була відмічена значна кореляція між рейтингами роботодавців та випускників, що дещо відрізнялися від оцінок професури, і незначна варіативність по країнах.

Наразі обширна база напрацювань (список 85 умінь та компетенцій, виділених як значущі інститутами вищої освіти та компаніями Європи) дозволяє провести класифікацію та визначити набір компетенцій, загальних для всіх ступенів. За робочою класифікацією всі вони можуть бути розподілені на три категорії:

- 1) інструментальні;
- 2) міжособистісні;
- 3) системні.

Інструментальні компетенції включають *когнітивні* здібності – здатність розуміти і використовувати ідеї і міркування; *методологічні* здібності – здатність *розуміти й управляти* навколишнім середовищем, організувати час, *вибудовувати стратегії навчання*, приймати рішення та вирішувати проблеми; технологічні уміння – уміння, пов'язані з використанням техніки, *комп'ютерні* навички та здібності інформаційного управління; *лінгвістичні* уміння; *комунікативні компетенції*. **Конкретизований набір включає:**

1. Здібності до аналізу та синтезу.
2. Здібність до організації та планування.
3. Базові загальні знання.
4. Базові знання за професією.
5. Комунікативні навички в рідній мові.
6. Елементарні комп'ютерні навички.

7. Навики управління інформацією (здатність добувати й аналізувати інформацію з різних джерел).
8. Здатність вирішувати проблеми.
9. Здатність приймати рішення.

Міжособистісні компетенції – це індивідуальні здібності, пов'язані з умінням виражати *почуття та відносини*, критичним осмисленням та здібністю до *самокритики*, а також соціальні навики, пов'язані з процесами соціальної взаємодії та співпраці, умінням *працювати в групах*, приймати *соціальні і етичні зобов'язання*.

Набір міжособових навиків включає:

1. Здатність до критики та самокритики.
2. Здатність працювати в команді.
3. Міжособистісні навики.
4. Здатність працювати в міждисциплінарній команді.
5. Здатність взаємодіяти з експертами в інших предметних областях.
6. Здатність сприймати різноманіття та міжкультурні відмінності.
7. Здатність працювати в міжнародному контексті.
8. Відданість етичним цінностям.

Системні компетенції – це поєднання розуміння, відношення і знання, що дозволяє сприймати, яким чином частини цілого співвідносяться одна з одною та оцінювати місце кожного з компонентів у системі; здатність планувати зміни з метою вдосконалення системи та конструювати нові системи. Системні компетенції вимагають освоєння інструментальних і базових знань як основи. Вони включають:

1. Здатність застосовувати знання на практиці.
2. Дослідницькі здібності.
3. Здібність до навчання.
4. Здібності адаптації до нових ситуацій.

5. Здібність до генерації нових ідей (творчості).
6. Здібність до лідерства.
7. Розуміння культур і звичаїв інших країн.
8. Здатність працювати автономно.
9. Здібність до розробки проєктів, їх супроводу та керування.
10. Здібність до ініціативи та підприємництва.
11. Відповідальність за якість.
12. Волю до успіху.

В результаті виконання проєктів «Еразмус» та «Сократес» були розроблені рекомендації та запропоновано систему рівневих індикаторів та систему опису курсів за типами (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Система індикаторів рівня та опису курсів при формуванні спеціальних компетенцій

Назва рівневого індикатора	Зміст рівневого індикатора	
Індикатори рівня		
Курс базового рівня	Basic	Вступ до предмета
Курс проміжного рівня	Intermediate	Поглиблення базового знання
Курс просунутого рівня	Advanced	Значне поглиблення базового знання
Спеціалізований курс	Special	Знання за спеціальністю
Типи курсів		
Основний	Core	Частина основної програми
Зв'язаний	Related	Підтримуючий основну програму
Непрофільюючий	Minor	Необов'язковий

Модель розподілу навантаження за типами модулів в ECTS. Розподіл кредитів за рівнями й типами курсів робить систему прозорою та простою для розуміння і використання: наприклад, 5-A-R означає, що курс містить п'ять одиниць за трудомісткістю, є просунутим та зв'язаним (підтримуючим).

Модель розподілу навантаження за типами курсів, рівнями та модулями в рамках системи ECTS представлена у табл. 3.2.

Основні та спеціалізовані модулі при цьому розглядаються як блоки, направлені на здобуття, розширення і поглиблення знання; модулі, що підтримують – як розвиваючі методологічні компетенції; організаційні й комунікаційні – як спрямовані на самонавчання та самоорганізацію; а переносні – як такі, що забезпечують перенесення знань у практику. Чим вищий рівень, тим більше модулів, які поглиблюють знання, і таких, що встановлюють зв'язок між теорією і практикою. Як приклад, пропонується модель, наведена у табл. 3.3.

Таблиця 3.2

Примірний розподіл навантаження за курсами та модулями в рамках системи ECTS

№ з/п	Тип модулів	Зміст модулів
1	Основні	Групи предметів, що становлять ядро відповідної науки (наприклад, для бізнесу й менеджменту – це бізнес-функції, середовище бізнесу та ін.)
2	Підтримуючі	Наприклад, для бізнесу й менеджменту – це математика, статистика та інформаційні технології
3	Організаційні та комунікаційні	Управління часом, робота в групах, риторика, іноземні мови
4	Спеціалізовані	Необов'язкові, але такі, що розширюють та поглиблюють компетенції у вибраній галузі, факультативні
5	Переносні	Проекти, дисертації, бізнес-ігри, стажування; модулі, які формують місточок між теорією та практикою

Таблиця 3.3
%

Модуль	Рівень навчання	
	1-й (3-4 роки)	2-й (1-2 роки)
Основний	30	20
Підтримуючий	25	10
Організаційний та комунікаційний	10	–
Спеціалізований	10	40
Переносний	25	30
ВСЬОГО:	100	100

Звичайно, можливі інші форми розподілу: суть полягає не в жорсткому процентному розподілі, а у визначенні діапазону коливань кожного модуля.

Згода експертів щодо варіанту розподілу навантаження за курсами в рамках програми виражається в кредитах (ECTS). На практиці 1 кредит становить приблизно від 25 до 30 годин навантаження студента, включаючи аудиторні заняття, самостійну роботу та інші види діяльності. Звичайно, кількість годин навантаження за академічний рік є тільки одним із чинників, які визначають кількість годин навантаження, що міститься в одному кредиті. Порівняння академічного навантаження проводилося по всіх країнах із урахуванням розподілу загального річного навантаження на власне навчальні блоки, періоди самостійних занять та підготовки до іспитів. Практично ВНЗ всіх країн Європи працюють у діапазоні від 34 до 40 тижнів у рік. Припускаючи, що в робочому тижні міститься від 40 до 42 годин, кількість офіційних годин за рік була розрахована в обсязі від 1400 до 1680 (середнє число 1520). Таким чином, при кількості кредитів за рік 60 один кредит становить від 25 до 30 годин навантаження.

Як правило, в європейських університетах один модуль містить 5 кредитів навантаження, або кратне п'яти число (наприклад, 10 або 15). Європейський досвід свідчить, що менше число

кредитів у курсі не приводить до більшої гнучкості програми. Типовий розподіл становить 5 або 6 кредитів на модуль, що у свою чергу визначає кількість модулів у семестр та на рік. Такі моделі працюють тільки в тому разі, якщо навчальний заклад сам прийняв рамку компетенцій і розподіл ваги і кредитів за різними предметами у відповідній галузі.

Кредитна рамка – це просто система, яка забезпечує вимірність та співставність результатів навчання в контексті різних типів кваліфікацій, програм і середовищ навчання. Це стандартний (прийнятий) інструмент порівняння програм. *Кредити обов'язково повинні бути прив'язані до рівнів, у цьому випадку вони забезпечують достовірну інформацію щодо складності і глибини курсу.* Кредити самі по собі володіють тільки одним виміром – рівнем навантаження. Однак в Додатку до диплома, вкладиші, вони супроводжують та доповнюють іншу інформацію: про вуз, отриманий ступінь, рівень, зміст, якість роботи випускника (у вигляді оцінок) та ін.

Для того, щоб надати системі кредитів реальний статус «валюти» та забезпечити її адекватну роботу, дуже важливо пов'язати кредити з механізмами забезпечення якості і *дати чітке визначення критеріїв оцінки результатів навчання.*

Основні принципи співпраці щодо розробки загальноєвропейської системи кваліфікацій та ступенів. Успішний досвід роботи Європейської Комісії з розробки системи перезарахувань кредитів у тісній співпраці з більш як 145 вищими навчальними закладами Європи ґрунтується на кількох базових принципах:

- Філософії взаємної *довіри.*
- Здатності освітніх структур до конвергенції (*гармонізації*) як на національному, так і міжнародному рівнях.
- Вираженні результатів навчання *не в термінах часу, а в термінах кредитів, прив'язаних до результатів у вигляді компетенцій.*
- Реальності створення загальноєвропейської системи перезарахування та накопичення кредитів.

- *Цінності та самодостатності обох рівнів, як ступеня бакалавра, так і ступеня магістра.*
- *Вимоги до кваліфікації у вигляді компетенцій повинні бути зіставні в рамках загальноєвропейського освітнього простору.*
- *Відмінності в часі навчання як на етапі першого, так і другого ступенів не повинні перевищувати 25%.*
- *Програми першого ступеня повинні становити від 180 до 240 кредитів; програми магістерського рівня – від 90 до 120 кредитів. Кількість кредитів у річній програмі не повинна перевищувати 60.*

Реалізація цих принципів та їх здійснення вимагає безумовної політичної волі й *копіткої* роботи всіх учасників, зокрема в рамках програм подвійних та спільних дипломів.

3.3. ШЛЯХИ МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Серед визначальних характеристик глобалізації – загострення конкуренції між регіонами, країнами, окремими людьми. Разом з тим у такому виклику глобалізаційних процесів слід убачати конструктивне начало. Адже саме конкурентні засади є запорукою розвитку. У людських спільнотах конкуренція насамперед розгортається на рівні людського потенціалу – рівні кваліфікації громадян, за що значною мірою відповідальна вища школа. У цьому контексті в статті аналізується конкурентоспроможність вітчизняної вищої школи і кваліфікації українського суспільства, його громадян, трудових ресурсів.

З огляду на зазначене перевірене досвідом символічне твердження, що „воюють не числом, а вмінням”, здається позабутим у вищій освіті України. Як наслідок, досягли критичної межі розбалансованість кількісних й якісних параметрів національної вищої школи, невідповідність масштабу її діяльності наявним ресурсам (організаційним, кадровим, фінансовим, інформаційним, технічним тощо). Звертаючись до іншого образного висловлювання,

можна стверджувати, що багато в чому система вітчизняної вищої освіти стала нагадувати „кокос на глиняних ногах”, який „наближається до точки саморуйнування”.¹⁶ Це сталося через захоплення суто кількісними показниками функціонування і зростання вищої освіти, що створювало ілюзію благополуччя, вуалювало брак конкурентоспроможної якості. Адаже серед високорейтингових університетів світу немає українських закладів.

Часто-густо втрачено навіть кращий досвід вищої освіти радянських часів, який гарантував за низкою ключових напрямів підготовки фахівців її високу якість. Тоді це зумовлювалося суворою необхідністю тримати світовий паритет у багатьох сферах науки, техніки, технологій, зокрема, ракетно-космічній, ядерно-енергетичній, оборонно-машинобудівній й інших. До речі, на актуальність цього досвіду й тепер указують зарубіжні експерти, наприклад, у Звіті про конкурентоздатність України 2009 р., що підготовлений Фондом ”Ефективне управління” у співпраці з Всесвітнім економічним форумом.¹⁷

Нині усвідомлення проблеми збереження суверенної української нації та її успішного цивілізаційного розвитку змушує звернути увагу на якісний аспект вищої освіти, що є визначальним для формування необхідної і достатньої кваліфікації як суспільства в цілому, так і кожного його громадянина окремо. Навіть у кількісному аспекті (не говорячи вже про значущість) вища школа за часткою тих, хто постійно навчається, становить вагомий сегмент у 31 % (зокрема, вищі навчальні заклади III–IV рівнів акредитації – 27 %), натомість професійно-технічна школа – 5 %.¹⁸ Сьогодні за індексом

¹⁶ *Keim C.* Система вищої освіти наближається до точки саморуйнування / С.Квіт // *Голос України.* – 2010. – 20 берез. – № 50.

¹⁷ *Отчёт о конкурентоспособности Украины: навстречу экономическому росту и процветанию / Фонд ”Эффективное управление”.* [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.feg.org.ua.

¹⁸ *Наукова та інноваційна діяльність в Україні. 2008: Стат. зб. / Держкомстат України; за ред. Н.С.Власенко; відп. за випуск. І.В.Калачова.* – К.: ДП „Інформ.-вид. центр Держкомстату України”, 2009. – С. 14; *Статистичний щорічник України за 2008 рік / Держкомстат України; за ред. О.Г.Осауленка; відп. за випуск Н.П.Павленко.* – К.: ДП „Інформ.-аналіт. агенство”, 2009. – 568 с.

глобальної конкурентоздатності Україна посідає 72 місце серед 134 країн світу.¹⁹ Поміж 12 показників конкурентоздатності важливу роль відіграє 5-та компонента „Вища освіта і професійна підготовка”, яка тісно взаємопов’язана з рівнем економічного розвитку і за якою країна займає 43 місце. При цьому за високих кількісних показників (що підносить 5-ту компоненту) якісні характеристики виявляються низькими.

Відповідно до сучасних тенденцій цивілізаційного розвитку на вищу освіту покладається головна відповідальність за забезпечення вищих кваліфікацій персоналу, громадян, що потрібно як для працевлаштування, так і для саморозвитку, подальшого навчання, успішного особистісного і суспільного життя. Справді, згідно з європейськими кваліфікаційними метарамками – Рамкою кваліфікацій європейського простору вищої освіти (РК ЄПВО, 2005 р.) та Європейською рамкою кваліфікацій для навчання протягом життя (ЄРК НПЖ, 2008 р.), – найвищим кваліфікаційним рівням (5–8 за ЄРК НПЖ) співставлені найвищі рівні освіти (5 і 6) за Міжнародною стандартною класифікацією освіти версії 1997 р. (МСКО) та 1–3 (включаючи короткий) цикли вищої освіти за Болонським процесом. Рівні кваліфікацій, що надаються, у кожній країні, включаючи Україну, мають визначатися національною рамкою кваліфікацій (НРК). Рамки кваліфікацій, поряд з Європейською системою трансферу і накопичення кредитів (ECTS) та додатком до диплома, слугують інструментом формування і функціонування ЄПВО.²⁰ На жаль, створення НРК України, сумісної з європейськими метарамками, знаходиться на початковій стадії. Тому, урахувавши нагальність цієї проблеми, на загальних зборах Національної академії педагогічних наук України в березні 2010 р. спеціально розглянуто питання „Концептуальні засади розроблення

¹⁹ Отчёт о конкурентоспособности Украины: навстречу экономическому росту и процветанию / Фонд “Эффективное управление”. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.feg.org.ua.

²⁰ Focus on Higher Education in Europe: The Impact of the Bologna Process / European Commission. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.eurydice.org>.

національної рамки кваліфікацій в Україні” і прийнято відповідне рішення, про яке поінформовано Секретаріат Президента України, Комітети Верховної Ради України з питань науки і освіти, соціальної політики та праці, Кабінет Міністрів України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство праці та соціальної політики України.

Нижче наводяться порівняльні дані, які свідчать про кількісно-якісну суперечливість вітчизняної вищої школи, що врешті негативно позначається на конкурентоспроможності країни.

На початку нового століття Україна за часткою дорослого населення (віком 25 років і старше) з вищою освітою (38 %) разом з Ізраїлем (40 %) і Канадою (38 %) вийшла в світові лідери поміж 90 країн (у середньому – 17 %), випередивши США (36 %), Норвегію (32 %), Данію, Фінляндію, Японію (по 30 %), Італію, Нідерланди, Францію, Швейцарію, Швецію, Південну Корею, Нову Зеландію й інші розвинені країни.

Україна перебуває серед групи країн (Ірландія, Литва, Південна Корея, Нова Зеландія), які щорічно у розрахунку на 100 тис. населення випускають найбільше фахівців з вищою освітою (вибірка із 104 країн) – понад 1,2 тис. (у світі – 580).²¹

У середині поточного десятиліття Україна перебувала також поміж країн-лідерів, у яких вищою освітою охоплено найбільше населення відповідного віку, – 76 %, значно випередивши Іспанію (69 %), Італію (68 %), Бельгію (62 %), Ізраїль і Нідерланди (по 60 %), Об’єднане Королівство (59 %), Японію (58 %), Францію (56 %), Швейцарію (47 %). Попереду України відносно небагато країн – 10, майже усі розвинені. Цей показник у світі дорівнює 26 %, у країнах Центральної і Східної Азії – 62 %, Північної Америки і Західної Європи – 70 %, Східної Азії і Океанії – 26 %.²²

У 2009 р. в українську вищу школу лише III–IV рівнів акредитації було залучено 68 % населення відповідного віку, при цьому випускники становили 70 %, а вступники – 65 %. З 1990 р.

²¹ Global Education Digest 2009: Comparing Education Statistics Across the World. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.uis.unesco.org/>

²² Там само.

показник охоплення молоді вищою освітою зріс у 2,7 раза (24 % у 1990 р.).²³ При збереженні нині існуючих обсягів і підходів щодо прийому студентів до вищих навчальних закладів зазначеного рівня у зв'язку із зменшенням чисельності молодого населення його охоплення зросте до рівня 70–75 %, що, зокрема, консервуватиме несприятливі макроумови відбору студентів до вищої школи. Натомість залучення молоді до „технікумівської” освіти зменшилося майже вдвічі, наприклад, для вступного віку знизилося до 16 % (33 % у 1990 р.).²⁴ Це виявляє ще одну структурну деформацію вищої освіти в Україні, що, у свою чергу, призводить до так званого ефекту перекваліфікації. Останнє означає, що лише 51 % випускників закладів університетського рівня де-факто затребувані роботодавцями. Для порівняння: у Польщі, Словацькій Республіці, Великобританії цей показник становить 70 %.

Крім того, у середині нинішньої декади років в Україні з 10–11-річною середньою загальноосвітньою школою право на безпосередній доступ до вищої школи мала значно більша частка її випускників, ніж у багатьох розвинених країнах з 12–13-річною середньою освітою – Південній Кореї, Японії, Канаді, Нідерландах, Франції, Швеції, Італії, Іспанії, а також Данії, Норвегії, Ісландії, Греції. Для порівняння: в Італії, Швеції, Японії загальна частка випускників середньої освіти за МСКО становить 70–80 %, в Австралії, Південній Кореї, Бельгії – 60–70 %, у Норвегії, Нідерландах, Данії – 50–60 %, Іспанії, Німеччині – 40–50 %, Швейцарії – 25 %, Австрії – близько 20 %. Загальна частка тих, хто вступає на програми середньої освіти за МСКО у Австралії, складає понад 85 %, Швеції – понад 70 %, Нідерландах – понад 65 %, Північній Кореї, Норвегії, Данії – близько 60 %, Італії – близько 55 %, Японії, Іспанії – понад 45 %, Австрії – близько 45 %, Швейцарії – майже 40 %, Німеччині –

²³ Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2009/10 навчального року: Статистичний бюлетень / Держкомстат України; відп. за вип. І.В. Калачова. – К., 2010. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>; Статистичний щорічник України за 2008 рік / Держкомстат України; за ред. О.Г. Осауленка; відп. за випуск Н.П. Павленко. – К.: ДП „Інформ.-аналіт. агенство”, 2009. – 568 с.

²⁴ Там само.

близько 35 %, Бельгії – понад 30 %.²⁵ Натомість в Україні, за винятком невеликої кількості випускників професійно-технічної освіти, які не здобули повну вищу освіту, всі інші випускники загальноосвітньої і професійно-технічної школи, а також технікумів, училищ, коледжів мають право вступати до будь-яких закладів, що надають повну вищу освіту.²⁶

Поступаючись у багато разів за обсягом валового внутрішнього продукту (ВВП), Україна готує більше студентів у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації, ніж Німеччина (населення якої в 1,8 раза більше), Об'єднане Королівство, Франція, Італія, Іспанія. За кількістю студентів Україна поступається в Європі лише Росії (населення втричі більше, а ситуація у вищій школі нагадує українську) і Туреччині (населення в 1,6 раза більше, проте вищих навчальних закладів у 2,5 раза менше й в середньому закладі навчається 21 тис. студентів, натомість в Україні – менше 7 тис.).²⁷

Скорочення чисельності прийнятих студентів (через демографічні й інші причини), що намітилося останніми роками, за майже незмінної кількості закладів III–IV рівнів акредитації лише погіршує ситуацію щодо забезпечення якості. Адже при цьому відбувається подальше, крім розпорошення по слабких закладах, подібнення студентського контингенту, а також деконцентрація й деградація і без того невисокого інституційного навчально-науково-технічного потенціалу. Адже після періоду масового створення таких закладів їх кількість застабілізована на рівні, що викликає стурбованість. Натомість активно скорочуються лише технікуми, училища.

Як зазначалося, за кількістю закладів, що надають повну вищу освіту, Україна в кілька разів перевершує кожну з європейських

²⁵ Global Education Digest 2009: Comparing Education Statistics Across the World. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.uis.unesco.org/>

²⁶ Закон України „Про вищу освіту”. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>; Закон України „Про внесення змін і доповнень до Закону України „Про освіту”. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

²⁷ Focus on Higher Education in Europe: The Impact of the Bologna Process / European Commission. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.eurydice.org>; [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://hdr.undp.org>

країн, які за розмірами території і чисельністю населення подібні до України – Велику Британію, Італію, Німеччину, Францію, Іспанію, Польщу, проте значно поступається їм за величиною ВВП.

Подрібнення вищої школи не дає змоги створити умови для розширення підготовки фахівців на найвищому (6-му) освітньому рівні за МСКО, або на третьому циклі вищої освіти в Болонській термінології. Частка цього рівня (циклу) за кількістю аспірантів, докторантів у загальній чисельності студентів, аспірантів, докторантів становить 1,25 %, тоді як у світі 2 %, країнах Північної Америки і Західної Європи 3 %. Серед аспірантів і докторантів мало іноземців, хоча саме докторські (6-го рівня) освітні програми найбільше цікавлять міжнародних та іноземних студентів, які відносно найбільше концентруються саме на цих програмах.²⁸

Очевидно, результати вищої освіти залежать від якості суб'єктів як тих, що її здобувають, так і тих, що її надають.

Щодо якості абітурієнтів, то вона, за великим рахунком, виявляється незадовільною принаймні в двох аспектах. По-перше, через загальну недовченість (як відомо, тривалість їх попереднього навчання у середній школі в кращому випадку становить 11 років, у розвинених країнах 12–13 років). По-друге, через їх незадовільний відбір при прийомі до вищої школи. Несистемна, одноактова компанія із вступної селекції абітурієнтів не забезпечує ефективної їх диференціації щодо придатності для подальшого здобуття якісної освіти. Зазначений другий аспект, у свою чергу, зумовлений двома обставинами. Перша з них пов'язана з відсутністю дієвого розведення учнів школи за потоками різного спрямування залежно від особистих здібностей. Друга – із відсутністю конкуренції при переході від середньої до вищої освіти. По суті відсутнє відбракування неспроможних студентів у самій вищій школі. У 2009 р. випущено 98 % прийнятих у 2004 р. (ОЕСР – 69 %).

²⁸ Education at a Glance: OECD Indicators – 2009 Edition. – Paris: OECD Publications, 2009. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.oecd.org/document>; Global Education Digest 2009: Comparing Education Statistics Across the World. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.uis.unesco.org/>

Неконкурентним в Україні виявляється і фінансування підготовки студентів, яке в розрахунку на одного з них у доларах США в 5–10 раз менше, ніж у розвинених країнах, навіть у перерахунку витрат за паритетом купівельної спроможності (менше 2 тис. доларів ПКС), тобто на рівні слабо розвинених країн.

В успішних країнах норма асигнувань, що спрямовуються на потреби вищих навчальних закладів, вважається високою, якщо вона перевищує 1,5 % ВВП. В Україні цей показник становить понад 2 % ВВП (з них 1,8 % за рахунок державних коштів). Серед розвинених країн більше витрачають лише в США (3,0 % у 2007 р., у т.ч. 1,0 % державних коштів) та Південній Кореї (відповідно 2,8 % і 0,6 %). Проте через велику кількість студентів і подрібненість української вищої школи і даного фінансування не вистачає.²⁹ Про рівень концентрації коштів на підготовку висококваліфікованих фахівців у кращій світовій практиці свідчить такий приклад. У Токійському університеті, який за авторитетними світовими рейтингами входить до двадцяти провідних університетів, у 2008 р. загальні витрати становили 2,4 млрд. доларів США. У тому самому році вся вища школа України фінансувалася з державного бюджету в обсязі 18,6 млрд. грн., що еквівалентно бюджету одного зазначеного університету. На кожного докторанта цього університету припадає близько 128 тис. доларів США дослідницьких коштів щороку.³⁰

Через окреслені причини в Україні немає можливості відібрати і залучити до роботи у вищих навчальних закладах

²⁹ Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2009/10 навчального року: Статистичний бюлетень / Держкомстат України; відп. за вип. І.В. Калачова. – К., 2010. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>; Статистичний щорічник України за 2008 рік / Держкомстат України; За ред. О.Г.Осауленка; Відп. за вип. Н.П.Павленко. – К.: Вид-во „Держ. підприєм. „Інформ.-аналіт. агентство”, 2009. – 568 с.; Education at a Glance: OECD Indicators – 2009 Edition. – Paris: OECD Publications, 2009. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.oecd.org/document>

³⁰ Статистичний щорічник України за 2008 рік / Держкомстат України; за ред. О.Г.Осауленка; відп. за вип. Н.П.Павленко. – К.: Вид-во „Держ. підприєм. „Інформ.-аналіт. агентство”, 2009. – 568 с.; Таланова Ж.В. Досвід Японії для України та Європи щодо організації підготовки фахівців на докторському освітньому рівні / Ж.В.Таланова // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. пр. / Випуск 469: Педагогіка і психологія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. – 216 с. – С. 76–84.

найкращих представників суспільства та матеріально забезпечити умови для їх плідної діяльності. Нині конкурентоздатність заробітної плати науково-педагогічних працівників вищої школи низька. Наприклад, за радянських часів посадовий оклад завідувача кафедри з науковим ступенем доктора наук та зі стажем науково-педагогічної роботи понад 15 років установлювався в розмірі 550-600 карбованців. Це дорівнювало оплаті праці першого секретаря обкому партії або республіканського міністра. Нині співвідношення заробітної плати висококваліфікованих науково-педагогічних кадрів і високопоставлених керівних державних службовців (не говорячи про представників великого бізнесу) явно не на користь перших.

Не дає змоги забезпечити якісну вищу освіту слабкість її дослідницько-інноваційної складової. Якщо в передових країнах частка фінансування досліджень і розробок у вищій школі становить 25–30 % від загальних витрат на неї, то в Україні – ледве перевищує 3 %, що менше навіть визначених законодавством норм (10 %). Половина вищих навчальних закладів, що надають повну вищу освіту, не здійснюють серйозних наукових досліджень. Серед них і такі, що мають аспірантуру, тобто готують кандидатів наук за відсутності визнаних наукових шкіл. Розв’язання питання підсилення дослідницько-інноваційної спроможності університетів убачається на шляхах збільшення фінансування наукової і науково-технічної діяльності в Україні до визначених законодавством 1,7 % ВВП.³¹ При цьому створений потужний потенціал національної і галузевих національних академій наук варто зберегти. Останні можна розглядати як своєрідні мегауніверситети, оскільки, крім дослідницько-інноваційної роботи, вони здійснюють підготовку докторів і кандидатів наук,³² магістрів і навіть бакалаврів.

Для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних вищих навчальних закладів потрібні комплексні заходи на системній

³¹ Закон України „Про наукову і науково-технічну діяльність”. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

³² Наукова та інноваційна діяльність в Україні. 2008: Стат. зб. / Держкомстат України; за ред. Н.С.Власенко; відп. за випуск. І.В.Калачова. – К.: ДП „Інформ.-вид. центр Держкомстату України”, 2009. – 366 с.

основі. З цією метою слід розробити й ухвалити на урядовому рівні концепцію модернізації вищої освіти України до 2015 р.

Насамперед має бути впорядкована мережа вищих навчальних закладів. У результаті проведення відповідної роботи слід розв'язати принаймні два завдання. По-перше, здійснити концентрацію університетського потенціалу і в такий спосіб підняти його глобальну конкурентоздатність. А по-друге, вирівняти територіальні диспропорції у вищій школі, надаючи відповідні фінансові дотації і преференції. Нерівномірний регіональний розвиток вищої школи зумовлює великі розбіжності в забезпеченні територій аспірантами (19 раз) і докторантами (152 раза), які більш як на 80 % готуються у вищих навчальних закладах, а відтак кандидатами наук (14 раз) і докторами наук (44 рази), та в регіональному фінансуванні наукових і науково-технічних робіт (191 раз).³³ За таких диспропорцій серйозно говорити про інноваційний розвиток низки регіонів дуже сумнівно. Наприклад, в окремих областях (Закарпатській, Кіровоградській, Чернігівській) чисельність докторантів, насамперед через слабку дослідницько-інноваційну спроможність регіональної вищої школи, протягом 1991–2008 рр. не перевищувала кількох осіб. В умовах світової тенденції збільшення частки високоінтелектуальної праці конче потрібно забезпечити розвиток кандидатсько-докторської підготовки у вищих навчальних закладах, законодавчо віднести згідно із світовою практикою таку підготовку до вищої освіти.

Кількість студентів має бути приведена у відповідність до реальної ресурсної бази вищої школи. Для цього з користю для справи слід використати несприятливу ситуацію щодо значного зменшення контингенту випускників середньої загальноосвітньої школи у 2010–2012 рр. Можливо, на рівні законодавства слід обмежити граничну чисельність ліцензійних місць у вищих нав-

³³ Наукова та інноваційна діяльність в Україні. 2008: Стат. зб. / Держкомстат України; за ред. Н.С.Власенко; відп. за випуск. І.В.Калачова. – К.: ДП „Інформ.-вид. центр Держкомстату України”, 2009. – 366 с.; Статистичний щорічник України за 2008 рік / Держкомстат України; за ред. О.Г.Осауленка; відп. за вип. Н.П.Павленко. – К.: Вид-во „Держ. підприєм. „Інформ.-аналіт. агентство”, 2009. – 568 с.

чальних закладах, а головне – кількість самих вищих навчальних закладів, скажімо, 100–150. Концентрацію закладів доцільно провести протягом 5–10 років на засадах об’єктивного їх ранжування, конкурсного відбору і ліквідації слабких шляхом закриття або об’єднання з потужними. Загалом університети мають бути поділені на дійсно національні (їх число за прикладом Південної Кореї має бути невеликим) і регіональні. З цією метою слід скористатися процедурами підтвердження статусу національного, який беззастережно надано понад 100 вищим навчальним закладам України. Подібним до стрімкого поширення національних закладів чином почалося надання університетам статусу дослідницьких: нині їх уже 13, для порівняння, у значно більшій Росії – 14.³⁴ До речі, слід уважно проаналізувати досвід модернізації вищої школи Росії, адже стан розвитку вищої освіти і дослідницько-інноваційної сфери обох країн досить схожий.

За даними американського журналу *Forbes* на початку 2010р. серед 500 мільярдерів світу було три українських, а усього їх в Україні п’ять. Водночас серед 500 кращих університетів світу, як підкреслювалося, немає жодного вітчизняного. Відтак перед українською нацією стоїть амбітне завдання геополітичної ваги – Україна не лише за ступенем концентрації бізнесу, а й за рівнем вищої освіти має зайняти лідерські позиції у світі. І не тільки за кількісними показниками охоплення громадян, а й за змістом, якістю підготовки. У зв’язку з цим доцільно здійснити програму виведення кількох українських університетів (з числа національних, дослідницьких, наприклад, Київського університету імені Тараса Шевченка і Національного технічного університету „Київський політехнічний інститут”, надавши їм максимальну автономію і допомогу) на рівень кращих 500 за провідними світовими рейтингами „Таймс” і „Шанхайський”.

³⁴ Российская Федерация: Отчёт к Семинару Темпус по университетскому управлению, 1–2 марта 2010 г., Киев / Национ. офис Темпуса в России. Подготовили О. Олейникова, А. Муравьёва, А. Белоцерковский и др. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://tempus-russia.ru/>

Загалом в Україні мають бути створені механізми гарантування якості вищої освіти, які були б прозорими, зрозумілими, доказовими, визнавалися в Україні, Європі і світі.

Таким чином, доведеним фактом слід вважати наявність серйозних неефективностей вітчизняної вищої школи, критичних її кількісно-якісних деформацій, що негативно позначається на вищих кваліфікаціях громадян, знижує глобальну конкурентоздатність України. Отже, нагальною є необхідність модернізації національної вищої школи з метою підвищення її якості, європейської інтеграції в контексті Болонського процесу та Лісабонської стратегії.

3.4. СУСПІЛЬНІ НАУКИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Всебічне вивчення досвіду та наслідків приєднання України до Болонського процесу, критичний аналіз пост-Болонської ситуації у вітчизняній вищій освіті дає підстави для висновку про те, що інтеграція в єдиний Європейський освітній простір є визначальною тенденцією трансформації національної системи освіти, в основу якої покладено об'єктивні чинники прогресивного суспільного поступу.

Слід зазначити, що європейська модернізація вищої освіти в Україні обумовлена, насамперед, цивілізаційними змінами, що відбуваються у світі: глобалізація економіки, інноваційний характер розвитку, інформатизація суспільства тощо. Світові тенденції в економіці, політиці, культурній сфері свідчать про те, що збереження та модернізація національного інтелектуального потенціалу, входження України в європейський інтелектуальний простір є одним з пріоритетних напрямів розвитку нашої країни на сучасному етапі. Це завдання стає більш нагальним з врахуванням тієї обставини, що інтелектуальний потенціал нації, розвиток якого значною мірою залежить від поглибленої системної взаємодії освіти, науки та інновацій, суттєво поступається розвиненим країнам світу. Так, за оцінками світового банку індекс економічних знань, який

розраховується з показників розвитку інноваційної системи освіти і людських ресурсів, інформаційно-комунікативних технологій та економічного режиму і державного управління для України складає 5,55. Натомість для провідних країн світу (Швеція, Фінляндія, Ірландія, Великобританія, Франція, Німеччина, Нідерланди, США та Японія) індекс економіки знань перевищує 8,21.³⁵

Не досить оптимістичним можна вважати і той факт, що жоден зі 166 українських університетів у 2007 році не потрапив до п'ятисот кращих у світовому рейтингу, який визначається Інститутом вищої освіти Шанхайського університету Хіа Тон і визнається світовим співтовариством.

Враховуючи ці дані, слід підкреслити, що важливою передумовою підтримки на конкретному рівні інтелектуального потенціалу українського суспільства є ефективна модернізація освітньої сфери.

Визначаючи формальні та сутнісні напрями сучасної трансформації системи освіти України, слід підкреслити, що Болонський процес започаткований 19 червня 1999 р представниками 29 країн. Він уособлює стратегічний напрям розвитку Європи з метою створення загальноєвропейського простору вищої освіти, який побудований на усвідомленні та сприйнятті цивілізаційною спільнотою таких загальних принципів: трирівнева система вищої освіти; застосування академічних перевідних кредитів ECTS; європейський додаток до диплому; академічна мобільність викладачів і студентів; створення єдиного європейського дослідницького простору; контроль за якістю вищої освіти тощо.

Свідченням розширення формату Болонського процесу є те, що сьогодні до нього приєдналися 47 країн європейського континенту.

Враховуючи український контекст проблеми, нагадаємо, що країна приєдналася до участі в Болонському процесі 19 травня 2005

³⁵ Проблеми та перспективи входження України в європейський інтелектуальний простір: освітні аспекти: зб. наук – експерт. мат/ за ред. Грицяк Н.В. –К. НІСД, 2009-С. 5-6.

року у норвезькому місті Берген на Конференції міністерств країн Європи. Розділяючи базові засади Болонської декларації, Україна, зокрема, зобов'язалась внести відповідні зміни у національну систему освіти та приєднатися до роботи над визначенням пріоритетів у процесі створення єдиного європейського простору вищої освіти. Зважаючи на застереження східної мудрості, яка стверджує, що дорога без цілі є найдовшою, важливо зробити особливий акцент на тому, що основний лейтмотив запровадження Болонської системи передбачає реалізацію низки стратегічних завдань: досягнення високого інтелектуального та духовного рівня самореалізації особистості, масштабна підготовка висококваліфікованої робочої сили; ефективний розвиток людського капіталу; забезпечення високої конкурентоспроможності країни та формування інноваційної моделі економічного розвитку, що повинно забезпечити європейський рівень добробуту та соціального захисту громадян.

Важливим є чітке розуміння відмінностей між стратегічними завданнями входження України в інтелектуальний простір Європи та напрямками освітньої політики України на виконання проголошених цілей європейської модернізації вищої освіти, до яких слід віднести:

- участь у Болонському процесі;
- незалежне оцінювання випускників шкіл;
- можливість неперервного навчання;
- розвиток дистанційної освіти;
- підвищення мобільності студентів і викладачів;
- участь студентів в організації навчального процесу;
- оптимізація мережі ВНЗ;
- інтеграція вищої освіти і досліджень.

Проведені в 2008 р провідними співробітниками Національного інституту стратегічних досліджень опитування керівників системи управління освітою та ВНЗ різних рівнів акредитації свідчать про те, що більшість з них не розуміють основної сутності

Болонського процесу і зосереджують свою увагу на проведенні поверхневих, неефективних змін на відповідних рівнях системи вищої освіти.

Вітчизняним учасникам масштабних заходів, спрямованих на забезпечення активної участі України у Болонському процесі, варто нагадати, що його запровадження має на меті розв'язання певною мірою не досить афішованої проблеми «європейського парадоксу». Його сутність, на думку авторитетних експертів, полягає в тому, що світове лідерство Європи у виробництві інтелектуальних знань (освітніх послуг, наукових публікацій), не обумовлює домінуючі економічні позиції в сучасному глобалізованому світі. Як свідчать новітні соціогуманітарні дослідження, Європа не лише все більше відстає в економічній конкуренції від США та Японії, але її з багатьох параметрів наздоганяють нові індустріальні країни, особливо «азійські тигри» та Китай. Саме для виправлення цієї ситуації і була розроблена Лісабонська стратегія, складовою якої виступає і Болонський процес.³⁶

Українська держава, визначивши в якості одного з основних орієнтирів гуманітарного розвитку освітній простір Європи, здійснює конкретні кроки в практичному приєднанні до Болонського процесу. Проте модернізація вищої школи України, яка проводиться в умовах сьогодення, передбачає не лише привнесення у вітчизняну вищу освіту елементів європейської освітньої системи, а й всебічний об'єктивний аналіз її позитивних і негативних тенденцій. Важливим у цьому відношенні є творче використання інформаційного, світоглядного та особливо методологічного потенціалу суспільних наук, які також потрібно розглядати як повноцінних суб'єктів Болонського процесу. Проте з сумом доводиться констатувати, що значні потенційні можливості, закладені в гносеологічній природі та функціях соціогуманітарних наук в освітніх модернізаційних процесах використовуються неефективно. Це значною мірою

³⁶ Приходько В.В. Інноваційна реформа вищої освіти в Україні: монографія / В.В. Приходько. – Дніпропетровськ: Пороги, 2010. - С. 25.

пояснюється формальним, інерційним підходом до визначення реальної оцінки місця і ролі суспільних наук у навчальному та науково-дослідницькому процесі вищої школи, а також догматичним ставленням до основоположних ідей та принципів Болонського процесу. Яскравим прикладом такого підходу стало переведення за ініціативою Міністерства освіти та науки в 2009-2010 навчальному році курсів політичної соціології, права, економічної теорії з обов'язкових до категорії вибіркових дисциплін. На думку экс-міністра освіти та науки України І.Вакарчука, це мало полегшити перехід до Болонської системи і забезпечити «вільну траєкторію студента», що є однією з головних ознак європейських університетів.³⁷

Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.08.2010 року не вніс суттєвих змін до наказу МОН України від 09.07.2009 «Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента». Він лише встановив перелік вибіркових навчальних дисциплін гуманітарної та соціально-економічної підготовки для бакалаврів та надав право вищим навчальним закладам вносити зміни до зазначеного переліку з урахуванням особливостей напрямів (спеціальностей), за якими здійснюється підготовка фахівців. На жаль, Міністерство освіти і науки не досить ефективно виконує функції загальнонаціонального координатора наукових та навчально-методичних розробок у сфері гуманітарної освіти.

Дійсно, входження України до єдиного європейського освітнього співтовариства актуалізувало необхідність запровадження нових форм освітнього процесу, системи обліку й оцінки знань. Однак відповідно до Болонської процедури вибіркові дисципліни вводяться лише на останніх курсах, тоді ж як в Україні – з першого курсу навчання. Тобто в той час, коли студент ще не може свідомо визначити, який предмет йому потрібний в обов'язковому порядку. З огляду на в цілому низький рівень знань абітурієнтів можна стверджувати, що право вибору гуманітарних предметів надається

³⁷ Сіленко А. Політологія та соціологія в освітньому процесі України. Болонський процес чи відступ від демократії? / А.Сіленко, А.Кормич // Віче. – 2010. – №13. – С.31.

молодій людині, котра погано орієнтується в системі знань. Слід сказати і про те, що у середовищі студентів нерідко побутує думка про марність гуманітарних знань, неможливість узгодити їх з майбутньою професією. Студенти повною мірою не усвідомлюють орієнтуючого, світоглядного характеру суспільних дисциплін в умовах поліваріантності поглядів на світ і невизначеності самого життя. Проте варто все-таки пам'ятати, що вища школа формує не лише професійно підготовлену інтелігенцію, а й соціально відповідальну інтелектуальну еліту суспільства. Тому проблеми формування професійної та політичної культури, соціального й духовно-морального розвитку студентів, розкриття їхнього творчого потенціалу мають стати основоположними в удосконаленні професійної підготовки та вихованні студентів.³⁸

Посилена увага до методологічного потенціалу суспільних наук обумовлена і тим, що саме авторитетні представники наукового зорієнтованого гуманітарного знання мають ретельно і неупереджено вивчати стан, проблеми, перспективні тенденції входження України у вільний інтелектуальний простір Європи.

Аналізуючи важливі кроки, зроблені за п'ять попередніх років у системі вищої освіти України, слід вказати на створення ґрунтовної нормативної бази для впровадження додатка до диплома європейського зразка, підготовку проекту закону про вищу освіту з урахуванням стандартів і рекомендацій Болонського процесу. Серед помилок, пов'язаних з приєднанням України до Болонської декларації, можна вказати на відсутність послідовного вираження, а також диференційованого впровадження кредитно-модульної системи без урахування специфіки вищих навчальних закладів. Це, зокрема, викликало цілком справедливую негативну реакцію з боку викладачів і студентів культурно-мистецьких та художніх закладів, де впровадження такої системи *apriori* неможливо.

Експерти вказують і на інші невіршені проблеми в українській освітній галузі: слабкий зв'язок освіти і науки, недосконала структура мережі ВНЗ тощо.

³⁸ Там само. – С.32.

Для забезпечення доступу до якісної вищої освіти необхідним є внесення коректив у незалежне оцінювання випускників середніх шкіл, яке є важливим напрямом освітньої політики України останнього часу на виконання проголошених цілей входження України в освітній простір Європи. Як свідчить повчальний досвід, в цьому питанні вітчизняна вища школа демонструє прагнення розв'язати нагальні трансформаційні завдання неадекватними і відповідним чином застарілими методами.

Слід зазначити, що у нинішній час спостерігається тенденція інтерпретувати результати незалежного зовнішнього тестування випускників загальноосвітніх навчальних закладів як показник якості освіти. З цим важко погодитися, адже якість освіти є багатогранною категорією, що має складну структуру і потребує комплексного системного вивчення. Результати зовнішнього тестування випускників шкіл можна при умові зміни ідеологічних підходів до нього розглядати як елемент, складову загальної оцінки якості освіти. Сучасні тести в основному зорієнтовані на перевірку обсягу знань учнів, знання фактологічного матеріалу, а не на вимірювання їх навичок мислення, аналізу тощо.

На думку фахівців, їх неорганізоване масове застосування свідчить про підміну вузлових понять. Замість високих за змістом категорій «вступ на навчання», «навчально-виховний процес», «навчальна діяльність» впроваджено категорії, які є нерівнозначними за смисловим навантаженням, а саме: «набір», «проведення навчальних занять», «відвідування навчальних занять». В даному випадку мова йде не лише про термінологічні недоречності, але й про поступову втрату базових професійних уявлень про специфіку ВНЗ, про деформацію та викривлення сутності та пріоритетів вищої школи.³⁹

Слід підкреслити, що якість освіти виступає органічним поєднанням внутрішньої та зовнішньої якості системи освіти. Важливими структурними компонентами внутрішньої якості освіти

³⁹ Приходько В.В. Інноваційна реформа вищої освіти в Україні: монографія / В.В. Приходько. – Дніпропетровськ: Пороги, 2010. - С.136.

у вищих навчальних закладах є, наприклад: якість освітніх процесів; якість змісту та освітніх програм; якість професійної підготовки і кваліфікації науково-педагогічних кадрів; якість освітніх технологій; якість навчально-методичного, інформаційного, матеріального, технічного забезпечення. Зовнішня якість освіти у ВНЗ асоціюється з рівнем підготовки їх випускників – майбутніх фахівців, які мають реалізовувати завдання, що висуває суспільство.

На думку міністра освіти і науки України Д. Табачника, яку він висловив під час виступу на засіданні «круглого столу», який відбувся у Національній академії педагогічних наук у червні 2010 року і був присвячений упровадженню Болонського процесу, формування якісного контингенту студентів має відбуватись на конкурсній основі з урахуванням балів атестата, результатів тестів через вступні випробування. До речі, як зазначив Д.Табачник, на розгляд конгресу США внесено законопроект про скасування тестування як такого, що отупляє американську націю. Тому варто замислитись не лише над сліпим копіюванням закордонного досвіду, а над творчим осмисленням результатів його впровадження для України.

Виступи учасників «круглого столу», який відбувся в НАПН засвідчили, що Україна – не єдина з європейських держав, які зіштовхнулися з проблемами при впровадженні принципів Болонського процесу. Зокрема, проректор Віденського університету Артур Меттінгер, аналізуючи освітню систему Австрії, вказав на необхідність розробки нових форм дидактики, внесення змін у навчальний процес.

На думку експертів, неправильно зорієнтованим є і такий важливий захід освітньої політики, як участь студентів в організації навчального процесу. В Україні цей пункт нерідко сприймають як зменшення ролі викладача у навчальному процесі на користь самостійної роботи студентів. Професорсько-викладацька корпорація негативно сприймає такий підхід, оскільки забезпечення якісного складу науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів, ефективності їх роботи повинно бути одним із

головних пріоритетів освітньої політики. Проте в Україні в сучасних умовах відбувається рух у протилежному напрямі, оскільки якісні параметри викладацького корпусу дедалі знижуються. На перший погляд, це виглядає дивним і алогічним, проте саме неправильне розуміння та метафізична інтерпретація зазначеного пункту Болонського процесу певною мірою виправдовують цей негативний бренд. Узагальнюючи виважені, конструктивні підходи науковців, слід підкреслити, що розширення участі студентів в організації навчального процесу в дійсності має за мету підвищити роль студента у формуванні певного попиту на освітні послуги та розширити для нього організаційні можливості задоволення цього попиту, як в рамках вищого закладу освіти, де він навчається, так і в освітньому просторі країни та Європи. Заходи, спрямовані на розширення квоти самостійної роботи студентів в початковому процесі, накопичення кредитів за дисципліни, які можуть вивчатися в різних вищих навчальних закладах та впродовж різних часових періодів, збільшення вибіркового дисциплін тощо, переслідують саме цю мету. Проте це не означає, що студент стає суб'єктом пропозиції освітніх послуг, як інколи доводиться чути. Пропозицію формує викладацький корпус.

Першою і найбільш логічною реакцією українського суспільства на глобальні виклики та суспільні кризи повинно, на наш погляд, стати надання переваги інтелектуальному процесу в проведенні трансформаційних перетворень в системі вищої освіти України. Важливим в цьому відношенні є поліпшення інноваційних параметрів інтеграції вищої освіти і досліджень, підвищення ролі суспільних наук у модернізації України. Незважаючи на складність ситуації, в якій перебувають соціогуманітарні науки в Україні на сучасному етапі, вони вже зараз повинні активніше працювати над створенням ринку інтелектуальних продуктів, які могли б бути конкурентоспроможними на міжнародному ринку науки.

Слід враховувати і те, що для успішного проведення трансформаційних реформ у сфері вищої освіти в контексті Болонського процесу важливим є прищеплення громадянам України, зокрема

і студентам, прогресивної політичної, економічної, правової, моральної культури. Реалізація цього просвітницького завдання є актуальним завданням суспільних наук. Зокрема, Наполеон, який є прикладом державної «культурифікаційної» діяльності, ніколи не розлучався з книгами відомих філософів і стверджував наступним чином: «Єдина партія, якій я довіряю, - це партія філософів».⁴⁰

Потрібно звернути увагу і на те, що суспільні науки мають важливе значення в оцінці та в ґрунтовному аналізі ефективності заходів впровадження Болонського процесу за відповідними обґрунтованими критеріями в контексті міжнародних порівнянь. У цьому зв'язку слід зазначити, що Європа оцінює цей ефект за інтегральними групами індикаторів (всього 87 показників). Серед них варто вказати такі:

- 1) дослідження і розробки та інвестиції в знання (9 індикаторів);
- 2) людські ресурси в науці та технологіях (12);
- 3) ефективність інноваційної політики;
- 4) розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (15);
- 5) рівень інтернаціоналізації науки і технологій (7).⁴¹

Без проведення в Україні оцінки ефективності заходів щодо впровадження принципів Болонської декларації за подібними критеріями з метою коригування та оптимізації освітньої політики участь нашої країни в цьому процесі буде номінальною і позбавленою вагомих перспектив у проведенні модернізаційних перетворень. Важливим суб'єктом Болонського процесу слід розглядати і Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. Для забезпечення своєї місії щодо проведення реформ в контексті європейських вимог в нашій країні воно повинно набути зовсім іншого статусу, а саме міністерства освітньої та наукової політики України. Його головне завдання має полягати в розробці

⁴⁰ Костенко О. Про підвищення ролі суспільних наук у модернізації України / О.Костенко // Віче. – 2010. – №13. – С. 26.

⁴¹ Проблеми та перспективи входження України в європейський інтелектуальний простір: освітні аспекти. Зб. наук – експерт. мат/ за ред. Грицяк Н.В. –К. НІСД, 2009-С. 26.

стратегій подальшого розвитку системи вищої освіти в цілому, передачі ініціативи та відповідальності за свою долю педагогічним колективам і ректорам вищих навчальних закладів.⁴²

Важливо у цьому зв'язку наголосити на тому, що ніякі стандарти, типові навчальні плани та програми не повинні обмежувати свободу визначення структури та змісту освіти, форм і методів навчальної роботи у вищому навчальному закладі. Законодавчо повинно бути гарантовано право кожному ВНЗ самостійно визначати структуру та зміст освіти, форми та методи навчальної і дослідницької роботи. Освітні стандарти можуть визначати лише рівні кваліфікації, але не зміст навчання, та носити рекомендаційний характер.

Одним із стратегічних завдань Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України є відродження попиту на науку, зокрема і соціогуманітарну. Цілком закономірно, що це питання стало предметом всебічного обговорення управлінцями, науковцями на засіданні Наукової ради МОН, яке відбулось у жовтні 2010 року. Зазначимо, що Президент України В. Янукович у цьому посланні до українського народу визначив основні пріоритети держави у сфері гуманітарної політики і визначив завдання для Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. По-перше, це концентрація зусиль на підтримці не всіх, а хоча б кількох провідних університетів України та реалізація програм, які забезпечать їх входження в коло ВНЗ, визнаних у світі. По-друге, поєднання освіти, досліджень та інновацій через розширення дослідного сектору у вищих навчальних закладах. Відповідно ці пріоритети, чітко окреслені керівником держави, мають стати і основними пріоритетами міністерства. Заходи, розроблені МОН з метою забезпечення поступального розвитку науки, посилення її конкурентоспроможності в європейському інтелектуальному просторі передбачають, зокрема, оптимізацію тематики проектів фундаментальних і прикладних досліджень,

⁴² Приходько В.В. Інноваційна реформа вищої освіти в Україні: монографія / В.В. Приходько. –Дніпропетровськ: Пороги, 2010. - С.131.

збільшення їхнього державного фінансування, перегляду процесу експертизи досліджень.⁴³

Отже, глибокий виважений, творчий, системний науковий підхід до сутності, ідеології, принципів та напрямів Болонського процесу, конструктивно критична оцінка стану, проблем, перспектив його впровадження в Україні є одним із визначальних чинників і передумов входження нашої держави у вільний інтелектуальний європейський простір.

3.5. НАУКОВЕ РОЗРОБЛЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ІНТЕГРУВАННЯ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР: З ПРАКТИКИ РОБОТИ НН ІНСТИТУТУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЗАКАРПАТСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Важливе місце в системі роботи вищої школи із забезпечення інтеграції в Європейський освітній простір займають фундаментальні і наукові розробки та використання їх результатів. Ці фактори прямо пов'язані з якістю підготовки фахівців вищої школи в умовах євроінтеграційного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми, свідчить, що інтеграції науки і освіти України в Європейський освітній простір шляхом впровадження вимог Болонського процесу приділяється значна увага.

Зокрема це передбачають Закон України *«Про вищу освіту»*,⁴⁴ *Концепція державної цільової програми «Наука в університетах» на 2008 – 2012 рр.*,⁴⁵ відповідні рішення МОН України,⁴⁶ Будапештсько-Віденська Декларація про створення європейського простору

⁴³ Відродити попит на науку // Освіта України – 2010, - 22 жовтня.

⁴⁴ Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua

⁴⁵ Концепція державної програми «Наука в університетах» на 2008-2012 роки: розп. Каб. Мін. України від 28 лип. 2007 р. № 548. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

⁴⁶ Наказ МОН України № 49 від 23.01.2004р. «Про затвердження Програми дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004-2005 роки»; наказ МОН України № 48 від 23.01.2004р. «Про проведення педагогічного експерименту з кредитно-модульної системи організації навчального процесу».

вищої освіти,⁴⁷ *Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів»*,⁴⁸ *План дій на виконання Концепції підготовки магістрів в Україні на 2010 –2012 роки*,⁴⁹ значний масив наукових робіт, інших публікацій⁵⁰ та інтернет-джерел.⁵¹ Значна увага зазначеній проблематиці була приділена на семінарі «*Професійні стандарти як основа для побудови Національної рамки кваліфікацій*», який відбувся 1 березня 2010 року,⁵² а також на III Міжнародній науково-практичній конференції «*Болонський процес очима студентів*».⁵³ Ці проблеми також знайшли відображення в

⁴⁷ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2010/15_03/1. – Будапештсько-Віденська Декларація про створення Європейського простору вищої освіти.

⁴⁸ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/newstmp/2010_1/11_03/postanova_kmu_254.pdf. – Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів».

⁴⁹ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/main_php?query=newstmp/2010_1/02_03/5/. – Затверджено план дій на виконання Концепції підготовки магістрів в Україні.

⁵⁰ Див., наприклад: Інформаційно-аналітичні матеріали до засідання підсумкової колегії Міністерства освіти і науки «Мета реформи у вищій школі – якість і доступність освіти»: Мін-во осв. і науки України. – К., 2009; Вакарчук І. Принципи державно-громадського управління освітою: тези виступу міністра на засіданні Спільки ректорів України 15 травня 2009 року // Освіта: всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. – 2009. – 13-20 трав. – №19-20; Луговий В.І. Реалізація принципів і пріоритетів Болонського процесу у вищій школі України: час дискусій і час дій // Педагогіка і психологія: вісник АПН України. – 2009. – №1; Лісабонська стратегія як визначальний чинник європейської інтеграції в галузі освіти і науки: збірник наукових статей за матеріалами XVI Міжнародної науково-практичної конференції (Ужгород – Гирляни, 6-9 травня 2008 р.); відпов. ред. М.Полужин; укл.К.Мовчан. – Ужгород: Ліра, 2008. – 304с.; «Вища освіта України і Болонський процес»: навч. посіб.; за загальною редакцією В.Г.Кременя. Авторський колектив: М.Ф.Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д.Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І.Бабин. – Київ-Тернопіль: Богдан, 2004. – 368 с.; Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003-2004 рр.)/ за редакцією В.Г. Кременя. Авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабин. – Київ-Тернопіль, 2004.

⁵¹ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolpr>. – Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. Докладна інформація про Болонський процес, факти та подробиці, документи та накази Міністерства освіти і науки України.

⁵² [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/main_php?query=newstmp/2010_1/04_03/4/. – Відбувся семінар “Професійні стандарти як основа для побудови Національної рамки кваліфікацій”.

⁵³ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2010_1/12_03/2/. – Болонський процес очима студентів: пошук відповідей на актуальні питання вищої освіти.

інформаційно-аналітичних матеріалах Міністерства освіти і науки *«Мета реформ у вищій школі – якість і доступність освіти»*,⁵⁴ працях Д.Табачника,⁵⁵ І. Вакарчука,⁵⁶ В.І. Лугового,⁵⁷ Ж.В. Таланової⁵⁸ та інших.

Актуальність цієї проблеми для України, на наш погляд, зумовлена низкою факторів. Адже у процесі європейської інтеграції залучені різноманітні й численні учасники – національні держави, міжнародні організації, недержавні організації, регіони, зацікавлені групи різної форми організації, що мають різні цілі та завдання і застосовують різні прийоми й методи діяльності, характеризуються різним рівнем відкритості, взаємне інформування яких унаслідок об’єктивних обставин наражається на значні труднощі.

На сучасному рівні євроінтеграції комунікації охоплюють не лише формалізовані зв’язки держав та інституцій ЄС. Дедалі більшу роль відіграють неформальні відносини, а у визначенні вектора європейського будівництва важлива роль належить ідейним дискусіям, які формують уявлення і політичної еліти та опосередковано – з допомогою засобів масової інформації й пропагандистських кампаній – безпосередній життєво-побутовий досвід спілкування в межах «великої Європи» пересічних громадян.

⁵⁴ Інформаційно-аналітичні матеріали до засідання підсумкової колегії Міністерства освіти і науки „Мета реформ у вищій школі – якість і доступність освіти”: Мін-во осв. і науки України. – К., 2009.

⁵⁵ Табачник Д.В. «Утиный суп» по-украински: Беседы с украинским политиком: диалоги с глухими. –3-е изд. доп. / Худож. –оформитель В.А.Мурлыкин. – Харьков: Фолио, 2008. – 543 с.

⁵⁶ Вакарчук І. Принципи державно-громадського управління освітою: тези виступу міністра на засіданні Спілки ректорів України 15 травня 2009 р. / І. Вакарчук // Освіта: Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. – 2009. – 13-20 трав. – №19-20.; Університетська наука – гарант високоінтелектуального і високотехнологічного майбутнього України: тези доповіді міністра освіти і науки України на Раді проректорів з наукової роботи 15 травня 2009 р. // Освіта: Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. – 2009. – 13-20 трав. – № 19-20.

⁵⁷ Луговий В.І. Реалізація принципів і пріоритетів Болонського процесу у вищій школі України: час дискусії і час дій / В.І. Луговий // Педагогіка і психологія: Вісник АПН України. – 2009. – №1(62).

⁵⁸ Таланова Ж.В. Взаємозв’язок підготовки кадрів вищої кваліфікації і дослідницько-інноваційного потенціалу в регіонах України та країнах ОЕСР: статистично-кореляційний і порівняльний аналіз / Ж.В. Таланова // Вища освіта України. – 2009. – № 1.; Ліцензійно-докторський цикл у цілісній вищій освіті Фінляндії // Вища освіта України. – Додаток 3, т.І (8) – 2008.

Сьогодні, як зазначають фахівці, Україна декларує свій європейський вибір та зорієнтованість на європейську інтеграцію, маючи розмиту європейську ідентичність. Теза про європейськість України сприймається як елемент агітаційної риторики. Громадянський консенсус в Україні досягається швидше не безумовною європейською самоідентифікацією суспільства, а його запереченням азійської ідентифікації. Отже, в європейській ідентичності українців зараз домінуючим є лише географічний елемент.

У таких умовах важливим інструментом формування сприятливого ставлення до європейської інтеграції, європейських інституцій та загальноєвропейської політики, *позиціонування євроінтеграційного процесу й підтримки його іміджу можуть і повинні стати комунікації з нашими сусідами, які вже зробили крок у напрямі євроінтеграції.*

Відомо, що докорінні зміни в системі освіти визначаються стратегією випереджального інноваційного розвитку і відбуваються в контексті європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні загальнолюдські цінності. Сьогодні в Україні в цьому напрямі здійснюють практичні заходи щодо широкого впровадження в освітню галузь принципів Болонського процесу.

Розвиток науки – це зміна парадигм, методів, стереотипів мислення. Перехід від однієї парадигми до іншої не піддається логічному опису, бо кожна з них відкидає попередню і несе принципово новий результат дослідження, який не можна логічно вивести з відомих теорій. Складність, багатогранність і міждисциплінарний статус будь-якої наукової проблеми приводять до необхідності її вивчення у системі координат, що задається різними рівнями методології науки. ***Можна виділити такі основні функції, які вона виконує:***

- спрямовує, передбачає особливий шлях, на якому досягається певна науково-дослідницька мета;
- забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається;

- створює систему наукової інформації, яка базується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання.

Відносно новим загальнонауковим методом є інформаційний підхід, суть якого полягає в тому, що при вивченні будь-якого об'єкта, процесу чи явища в природі чи суспільстві перш за все виявляються найхарактерніші для нього інформаційні аспекти. В основі інформаційного підходу лежить принцип інформаційності, згідно з яким:

- інформація є універсальною, фундаментальною категорією;
- інформація є носієм змісту всіх процесів, що відбуваються в природі та суспільстві;
- всі існуючі в природі та суспільстві взаємозв'язки мають інформаційний характер.

Відомо, що передова наука, тобто наука, що розвивається в університетах і допомагає залучати і впроваджувати інновації, є найбільш ефективною у справі розв'язання парадигми «суспільство – наука». Саме так забезпечується принцип єдності науки і навчального процесу, де наука є локомотивом.

Одним з принципів науково-навчальної складової освіти є принцип «мобільності викладацького складу, студентів та випускників вузів».

Але серед найбільших перешкод на шляху до забезпечення мобільності залишаються проблеми імміграції, недостатнє знання іноземних мов, недостатнє фінансування проблем соціального характеру та інше.

Саме тому освітня діяльність в Україні потребує реформування.

Відомо, що методика дослідження – це система правил використання методів, прийомів та операцій. У науковому дослідженні часто застосовують ***метод критичного аналізу*** наукової і методичної літератури, практичного досвіду, як того потребує рівень методики і техніки дослідження. У подальшій роботі широко

використовуються також такі методи, як: *спостереження, бесіда, анкетування, рейтинг, моделювання, контент-аналіз, експеримент та ін.*⁵⁹

Більшість методів досліджень використовують у практичній роботі і науковці *НН Інституту євроінтеграційних досліджень*, який є структурним підрозділом ЗакДУ. Його **основним завданням** є *дослідження базових геостратегічних орієнтирів України, стану реалізації євроінтеграційних пріоритетів держави.*

Центральне місце в роботі Інституту займають дослідження актуальних проблем європейської та євроатлантичної інтеграції України на основі моніторингу проблематики в Закарпатті, її узагальнення; обговорення на міжнародних науково-практичних конференціях, «круглих столах» та семінарах науковців і студентів ЗакДУ. Головним завданням наукових досліджень на перспективу Інститут вважає дослідження тем: *«Актуальні проблеми зовнішньої політики України в глобальному вимірі сучасності», «Геополітика України: історія і сучасність», «Євроінтеграція: український вимір»; «Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України».*

Навчально-наукова діяльність здійснюється шляхом *наукової розробки навчальних, навчально-методичних посібників і підручників* з актуальних проблем євроінтеграційного зовнішньополітичного курсу держави, дослідження актуальних проблем і стратегічних пріоритетів, інтеграційних процесів, геополітики і геостратегії та національної безпеки України в умовах глобалізації на сучасному етапі.

Для виконання основних завдань Інститут координує свою діяльність і співпрацює на основі двосторонніх договорів з:

- Департаментами Міністерства закордонних справ України;
- Національною академією державного управління при Президентові України;

⁵⁹ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refine.org.ua/pageid-4859-1.html>. – Методологія та методи наукового дослідження.

- Закарпатською державною обласною адміністрацією та Закарпатською обласною радою;
- Управлінням міграційної служби Державного комітету України у справах національностей та міграції.

У **2007-2009 рр.** Інститут виходив *переможцем конкурсів наукових проектів*, що їх оголошувало Міністерство освіти і науки України на виконання науково-дослідних робіт з реалізації загальнодержавних організаційно-аналітичних та науково-методологічних заходів інтеграції України в європейську спільноту, зокрема в ЄС.

Є підстави стверджувати, що завдяки виконанню Інститутом наукових проектів у 2007 – 2009 роках і залученню широкого кола викладачів, студентів, магістрів, аспірантів, працівників обласної та районних державних адміністрацій до підготовки і проведення наукових конференцій та «круглих столів» – у навчальних закладах Закарпаття, а також серед громадськості – розпочато практичну роботу з інформування з питань, пов'язаних із реалізацією євроінтеграційного курсу держави, а також вивчення громадської думки, опрацьовуються різноманітні засоби та методи підготовки й доведення зазначеної інформації до пересічних громадян.⁶⁰

Надзвичайно важливим, на наш погляд, є те, що Вчена рада Закарпатського державного університету і *Рада ректорів вищих навчальних закладів Закарпаття*, заслухавши звіт про результати виконання проекту, *прийняли рішення рекомендувати обласному управлінню освіти та науки впровадити у навчальний процес учбових закладів на регіональному рівні результати проекту* – викладання спецкурсів за навчальними посібниками, розробленими у процесі його реалізації.

Інститутом було започатковано серію видань *«Євроінтеграція: український вимір»*. Загалом у цій серії видано 12 навчальних

⁶⁰ Артьомов І. «Ставлення населення Закарпатського регіону до перспектив вступу України в ЄС і НАТО: інформаційно-аналітичні матеріали» / І.Артьомов, О.Руденко // Україна-НАТО: Науковий журнал НВЦ «Свроатлантик-інформ». – К.: ТОВ «Вістка», 2009. – №1 (26). – С.63-80.

та 3 навчально-методичних посібники і 5 збірників наукових праць з актуальних проблем європейської та євроатлантичної інтеграції України. Про належний науковий рівень посібників свідчить те, що дев'ять з них отримали гриф **«Рекомендовано МОН України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів»**. Зокрема, це підручники:

1. **Державне управління в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції України: історія, теорія, методологія** (Моніторинг наукових досліджень і розробок): навчальний посібник / за заг. ред. В.Д. Бондаренка, Ф.Г. Ващука. – Ужгород: Ліра, 2007. – 343 с.

Навчальний посібник містить тематичний огляд і аналіз наукових досліджень та розробок, присвячених питанням розвитку системи державного управління в Україні у контексті адаптації його до європейських стандартів. На підставі аналізу наукової літератури виокремлено основні аспекти європейської та євроатлантичної інтеграції щодо розвитку громадянського суспільства, доведено, що пріоритети євроатлантичної інтеграції відповідають національним інтересам України.

2. **Європейська та євроатлантична інтеграція України: стан і перспективи**: збірник наукових праць / Під загальною редакцією Ф.Г. Ващука, І.В. Артьомова та ін. – Ужгород: Ліра, 2008. – 374 с.

У збірнику вміщено наукові статті вчених, аналітиків, представників органів державної влади, присвячені актуальним проблемам реалізації євроінтеграційних та євроатлантичних прагнень України. Більшість авторів були учасниками міжнародного «круглого столу» експертів, який відбувся в м. Ужгороді в рамках реалізації НН Інститутом філософії та євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету наукового проекту “Розроблення навчально-методичного забезпечення включення питань євроатлантичної інтеграції до програм підготовки фахівців у вищих навчальних закладах за спеціальністю “Міжнародні відносини” з виданням посібників, збірників нормативно-

правових актів, методичних розробок і пілотне впровадження результатів проекту на регіональному рівні”. Висвітлюються питання практичної реалізації завдань, сформульованих у Цільовому Плані “Україна-НАТО” на 2008 рік.

Видання розраховане на науковців, студентів, працівників органів державної влади і місцевого самоврядування, які займаються проблемами реалізації завдань євроінтеграційного та євроатлантичного вибору України.

3. Механізми регулювання інтеграційних процесів в Україні: навчальний посібник / І.В. Артьомов, В.Д. Бакуменко, В.Д. Бондаренко, С.В. Бутівченко, О.М. Ващук, Д.В. Вітер, В.В. Гоблик, Л.І. Загайнова, О.М. Казакевич, Ю.Г. Кальниш, В.М. Козаков, І.В. Козюра, З.І. Логвін, О.М. Руденко, Л.В. Тимчук. – Ужгород: Ліра, 2008. – 465с.

У навчальному посібнику узагальнено основні напрями науково-теоретичних і практичних пошуків у сфері розробки та впровадження дієвих механізмів інтеграції, окреслено головні пріоритети інтеграції та розглянуто її механізми, на основі чого запроваджено певне методологічне підґрунтя для подальшої розробки практичних методів оцінки їх ефективності. Окрему увагу приділено особливостям розробки та впровадження конкретних, специфічних механізмів інтеграції, що виконують відповідні регулятивні функції.

Посібник розрахований на науковців, викладачів, аспірантів, студентів при вивченні нормативних дисциплін з державного управління, публічної політики, аналізу політики та європейських справ; на працівників органів державної влади та управління, які здійснюють діяльність у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України. Він може бути використаний у галузі державного управління політичними, науково-технічними, економічними, оборонними та соціальними процесами, науково-методичного забезпечення професійного навчання державних службовців.

- 4. Міжнародна інтеграція:** навч. посібн. / І.В.Артёмов, В.Д. Ба-куменко, О.М. Вашук, Д.В. Вітер, С.І. Вировий, В.В. Гоблик, І.М. Забара, Л.І. Загайнова, Г.М. Казакевич, О.М. Казакевич, Ю.Г. Кальнищ, І.В. Козюра, С.А.Криво-ручко, З.І.Логвін, О.В.Манойленко, І.В. Рейтерович, О.М. Руденко, О.М. Рудік, С.О. Телешун, О.Р. Титаренко, І.В. Шкурат, О.М. Шушпанніков. – Ужгород: Ліра, 2008. – 387 с.

У навчальному посібнику зібрані і впорядковані терміни та поняття, що висвітлюють сутність і специфіку процесів міжнародної інтеграції, глобалізації, розкривають зміст основних інституцій, пов'язаних з інтеграційними процесами. Терміни і поняття, представлені у посібнику, адаптовано до навчального процесу з урахуванням методики викладання дисциплін з державного управління та міжнародних відносин.

Посібник розрахований на науковців, викладачів, аспірантів, слухачів, студентів, всіх, хто цікавиться питаннями європейської та євроатлантичної інтеграції України, міжнародного співробітництва в сфері економіки, безпеки, військового будівництва, соціального розвитку тощо.

- 5. Нормативно-правове забезпечення стратегічного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію:** навчальний посібник-хрестоматія. У 2 частинах / Уклад. і коментарі: І.В. Артёмов, Д.В. Вітер, Л.І. Загайнова, О.М. Казакевич, О.М. Руденко. – Ужгород: Ліра, 2007. – Ч.І. – 452 с.
- 6. Нормативно-правове забезпечення стратегічного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію:** навчальний посібник-хрестоматія. У 2 частинах / Уклад. і коментарі: І.В. Артёмов, Д.В. Вітер, Л.І. Загайнова, О.М. Казакевич, О.М. Руденко. – Ужгород: Ліра, 2007. – Ч.ІІ. – 346 с.

Хрестоматія доповнює та ілюструє основні положення навчальних посібників серії “Євроінтеграція: український вимір”, започаткованої навчально-науковим Інститутом філософії та євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету. Видання містить тексти законів України, нормативні акти з питань правового забезпечення та регулювання процесів європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Для студентів спеціальностей “державне управління”, “міжнародні відносини” вищих навчальних закладів, державних службовців та всіх, хто цікавиться проблемами європейської та євроатлантичної інтеграції України.

- 7. Артёмов І.В. Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції:** навчальний посібник: У 2-х кн. – Кн.1. Україна – Європейський Союз. – Ужгород: Ліра, 2008. – 476 с.

Пропоноване видання – один з небагатьох навчальних посібників, присвячених проблематиці європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Посібник підготовлено в ході реалізації Інститутом філософії та євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету наукового проекту на замовлення Міністерства освіти і науки України, зважаючи на недостатню ефективність роботи з інформування населення щодо проблем європейської та євроатлантичної інтеграції, підготовки фахівців, які зможуть відстоювати інтереси держави на всіх етапах євроінтеграційного поступу.

У першій книзі посібника – «Україна – Європейський Союз» розкриваються передумови вибору Україною курсу до єдиної Європи, дається аналіз сучасного стану проблем і механізмів реалізації зазначеного вибору, простежуються його основні етапи.

Для студентів вищих навчальних закладів, які навчаються за спеціальністю “Міжнародні відносини”, викладачів, службовців, які займаються реалізацією державної політики європейської та євроатлантичної інтеграції України.

- 8. Артьомов І.В. Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції:** навчальний посібник: У 2-х кн. – Ужгород: Ліра, 2008. – 370 с.

Друга книга навчального посібника «Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції» присвячена розкриттю проблем і перспектив реалізації євроатлантичних намірів України. Висвітлено передумови вибору Україною євроатлантичного курсу, дано аналіз сучасного стану проблем і механізмів його реалізації.

- 9. Інститути ЄС і НАТО. Глосарій основних термінів та поняття:** навчальний посібник /Укладачі: І.В. Артьомов, Д.В. Вітер, О.М. Руденко. Ужгород: Ліра, 2007. – 220 с.

У довіднику, адаптованому до навчального процесу з урахуванням методики викладання дисциплін з державного управління і міжнародних відносин, зібрані та впорядковані основні терміни і поняття щодо інституцій Європейського Союзу та НАТО, міжнародних організацій, процесів європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Навчальний посібник розрахований на науковців, викладачів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, усіх, хто цікавиться питаннями європейської та євроатлантичної інтеграції України, міжнародного співробітництва у сфері економіки, безпеки, військового будівництва, соціального розвитку тощо.

За розробку і видання навчальних посібників Інститут одержав відгуки-подяки від **Секретаріату Президента України, Міністерства закордонних справ України, Національного центру з питань євроатлантичної інтеграції.** У 2009-2010 роках було започатковано всеукраїнський конкурс «Університетська книга». Для участі у конкурсі Інститутом було представлено п'ять навчальних посібників. Лауреатом всеукраїнського конкурсу видань для ВНЗ «Університетська книга – 2010» стало видання Закарпатського державного університету, підготовлене директором Інституту І.В. Артьомовим: **Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції: навчальний посібник: У 2-х кн. –**

Ужгород: Ліра, 2008. – Книга 1. Україна – Європейський Союз. – 472 с.; Книга 2. Україна – НАТО. – 368 с.

За підсумками журі всеукраїнського конкурсу ЗакДУ нагороджений дипломом за друге місце у номінації **«Краще навчальне видання із соціально-гуманітарних наук»**.

У квітні 2009 року Інститут зареєстрував у Міністерстві юстиції України періодичне друковане видання – збірник наукових праць **«Геополітика України: історія і сучасність»**, що виходить двічі на рік. Серед членів редакційної ради збірника Бондаренко В.Д. – доктор філософських наук, перший заступник голови ВАК України, Пахомов Ю.М. – доктор економічних наук, академік НАН України, директор Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України, Луговий В.І. – доктор педагогічних наук, професор, віце-президент АПН України, Попович В.М. – доктор юридичних наук, професор, Будкін В.С. – доктор економічних наук, професор, Перепелиця Г.М. – доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії при МЗС України, викладачі, аспіранти та студенти. **Збірнику присвоєно міжнародний стандартний номер серіальних видань ISSN**, що дає можливість науковцям 130 країн знайомитись з його публікаціями.

Важливою складовою інноваційних технологій навчання є робота зі студентами, залучення їх до наукових розробок університету. У збірниках наукових праць, випущених Інститутом у 2007-2010 роках, вміщено більше 40 наукових статей кращих студентів, магістрів та аспірантів. 90 % курсових, бакалаврських та дипломних робіт студентів, виконаних під керівництвом викладачів – працівників Інституту, захищаються з оцінкою «відмінно».

Кращі наукові роботи студентів ЗакДУ з проблематики євроінтеграційного поступу України, що виконувались під науковим керівництвом **к.і.н., доцента Артёмова І.В.**, брали участь у **всеукраїнських конкурсах наукових праць**. Так, у 2009 році **призерами таких конкурсів стали роботи Кривенкової Руслани (I місце), Бродич Андріани (II місце) та Шпільмана Богдана (III**

місце). У 2010 році – роботи Генник Іванни (II місце) та Білак Діани (III місце).

Директор Інституту І.В. Артьомов у 2009 – 2011рр. нагороджений почесними грамотами МОН України та почесним дипломом *«За особистий творчий внесок в удосконалення змісту навчально-виховного процесу»*. Про те, що *НН Інститут євроінтеграційних досліджень ЗакДУ* активно працює у напрямі інноваційних технологій навчання, свідчить висока оцінка діяльності Інституту організаторами виставки *«Сучасна освіта в Україні – 2009»*. А презентація Інституту за тематикою досліджень отримала бронзову нагороду виставки.

У 2010 році Інститут взяв участь у конкурсному відборі проектів наукових досліджень і розробок, що виконуватимуться за рахунок видатків загального фонду державного бюджету, починаючи з 2011 року. Високі оцінки отримав запит Інституту на виконання фундаментальної науково-дослідної роботи на тему: *«Концептуальні та інституціональні засади єврорегіонального співробітництва України в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів сучасності»*.

Наукові працівники продовжують творчі пошуки і активізують роботу з підготовки навчальних посібників і навчально-методичних комплексів нового покоління.

3.6. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МІЖНАРОДНИКІВ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

Проблема формування професійної компетентності фахівця в будь-якій галузі знаходиться в полі зору багатьох наукових дисциплін: соціології, культурології, історії, психології, філософії, професійної педагогіки тощо. Тому розгляд цієї складної проблеми передбачає здійснення теоретичного пошуку на стику кількох наукових дисциплін.

Необхідність розгляду проблем освіти з точки зору компетентнісного підходу викликана загальноєвропейською і світовою тенденцією інтеграції, глобалізації світової економіки, стандартизацією європейської освіти на засадах Болонської угоди. Істотним є й той факт, що універсалізація перетворень у галузі освіти, забезпечення студентської й викладацької мобільності, міжнародне визнання ступенів, введення освітніх кредитів – все це передбачає також певну термінологічну уніфікацію. Це стосується й поняття компетентності.⁶¹ Крім того, необхідність введення поняття компетентності й компетентнісного підходу в освіті визначається зміною освітньої парадигми – сукупності переконань, цінностей, технічних засобів тощо.

Проблема узгодження вітчизняної педагогічної термінології й науки загалом із компетентнісним підходом полягає в тому, що науковці переважно користуються традиційною й зрозумілою тріадою “знання–уміння–навички”, з якої випливає ціла низка категорій і понять. При цьому поняття компетенції також закономірно випливає зі співвідношення знань, умінь і навичок у певній галузі професійної діяльності. Такий науковий підхід є прийнятним, але не єдиним, про що свідчать зарубіжні наукові дослідження (Б. Оскарссон, С. Шо, В. Хутмахер, Г. Халаж, Дж. Равен).⁶²

Компетентність в широкому сенсі розуміється як ступінь соціальної й психологічної зрілості людини, яка передбачає певний рівень психічного розвитку особистості, психологічну готовність до певного виду діяльності, що дозволяє індивіду успішно функціонувати в суспільстві та інтегруватися в нього. У вузькому сенсі компетентність розглядається в якості діяльнісної характеристики, як міра інтегрованості людини в діяльність. А це

⁶¹ Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании. Авторская версия / И.А. Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – С. 9.

⁶² Оскарссон Б. Базовые навыки как обязательный компонент высококачественного профессионального образования/Б. Оскарссон // Оценка качества профессионального образования. [Под общ. ред. В.И. Байденко, Дж. Ван Зантворта]. – М. : Европейский фонд подготовки кадров, 2001. – С. 11- 15.

передбачає певну світоглядну спрямованість особистості, ціннісне ставлення до предмета діяльності.

Отже, компетентність є готовністю та здатністю людини діяти в будь-якій сфері. Вона передбачає володіння людиною відповідною компетенцією, яка включає її особистісне ставлення до предмета діяльності. Компетентнісна в окремій галузі людина володіє певними знаннями та здібностями, які дозволяють їй обґрунтовано судити про цю галузь й ефективно діяти в ній. Важливим при цьому є не протиставляти компетентність знанням або умінням, оскільки перше поняття більш широке, ніж поняття “знання” або “уміння”. Таким чином, компетентність виражає значення традиційної тріади “знання–уміння–навички”, інтегруючи їх у єдиний комплекс. Крім того, компетентність визначається як поглиблене знання предмета або освоєне уміння.

Національна модель підготовки фахівців у різних галузях, зокрема фахівців з міжнародних відносин, передбачає використання досвіду формування компетентності, набутого в європейській системі освіти. Як свідчать наукові дослідження цього досвіду, компетентність передбачає спроможність особистості сприймати та відповідати на індивідуальні та соціальні потреби; комплекс ставлень, цінностей, знань і навичок.⁶³ Українська освіта починає оперувати поняттям компетентності в тому сенсі, який пропонують європейські країни.⁶⁴ Так, після підписання Болонської декларації з’явилися нові інструменти й ініціативи, що сприяють реалізації цілей формування загального європейського простору вищої освіти, причому як наднаціональні, так і національні й інституціональні. Найбільш відомі й ефективні програми носять багаторівневий характер, наприклад, спільні ініціативи Європейської Комісії,

⁶³ Дубчак О. Психологічні умови формування “гнучкої” особистості/О. Дубчак // Матеріали доповідей та повідомлень науково-практичної конференції. Нові напрями творчого розвитку особистості школяра / О.Дубчак, В. Покладова, Н. Стефаненко. – К.: 2004. – С. 21; Овчарук О.В. Ключові компетентності: європейське бачення / О.В.Овчарук // Управління освітою. – 2004. – № 2. – С.8.

⁶⁴ Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики [під ред. В.Андрущенка]. – К.: К.І.С., 2003. – С. 75.

Європейської асоціації університетів, у яких взяли участь університети з усіх країн-учасниць Болонського процесу, в результаті чого з'явилися проекти “Створення спільних (подвійних) дипломів”, “Настроювання освітніх структур”, “Формування культури якості”. Проект “Настроювання освітніх структур” спрямований на реалізацію цілей Болонської декларації на інституціональному рівні. Його задачі – визначення точок конвергенції та вироблення загального розуміння змісту кваліфікацій за рівнями в термінах компетенцій і результатів навчання. Під результатами розуміються набори компетенцій, що включають знання, вміння й навички студентів, обумовлені як для кожного блоку (модуля) програми, так і для програми в цілому.⁶⁵

Таким чином, зазначений проект вирішує завдання вироблення загальноєвропейського консенсусу у визначенні ступенів із погляду того, що випускники повинні вміти робити по завершенні навчання. Зручність компетентнісного підходу полягає в тому, що він дозволяє зберігати гнучкість і автономію в архітектурі навчального плану. Умовою створення європейської освітньої системи є її прозорість і легкість у розумінні й застосуванні. У результаті дослідження проблеми компетентності на рівні Болонської декларації були відібрані 30 загальних компетенцій із трьох категорій: інструментальні, міжособистісні й системні. Зауважимо, що кожна з вказаних категорій передбачає володіння спеціалістом певним рівнем інформаційних технологій.⁶⁶

Постійне оновлення інформаційного поля професійної діяльності людини не може відбуватися без залучення сучасних комп'ютерних технологій. Тому вміння працювати в інформаційному полі на сучасному технологічному рівні є необхідним у системі знань, умінь і навичок спеціаліста в галузі політології, права, економіки. Фахівець з країнознавства та міжнародних відносин

⁶⁵ Товажнянський Л.Л. Болонський процес: цикли, ступені, кредити / Л.Л.Товажнянський, Є.І.Сокол, Б.В.Клименко. – Харків: НТУ “ХПІ”, 2004. – С.82.

⁶⁶ Яблонський В.А. Вища освіта України на рубежі тисячоліть. Проблеми глобалізації та інтернаціоналізації / В.А.Яблонський. – К. : Лібрис, 1998. – С. 44-46.

має бути наділений ключовими компетентностями, причому із залученням відповідних інформаційних технологій.

Важливими в контексті проблеми нашого дослідження є окреслені зарубіжними вченими рівні формування компетенцій під час навчання у вищому навчальному закладі, визначені в європейських країнах.

Так, для першого рівня характерними є такі загальні для різних предметних галузей компетенції:

- здатність демонструвати знання основ та історії дисципліни;
- здатність логічно й послідовно представити освоєне знання;
- здатність контекстуалізувати нову інформацію й давати її тлумачення;
- уміння демонструвати розуміння загальної структури дисципліни й зв'язок між піддисциплінами;
- здатність розуміти та використовувати методи критичного аналізу й розвитку теорій;
- здатність правильно використовувати методи й техніки дисципліни;
- здатність оцінювати якість досліджень у цій предметній галузі;
- здатність розуміти результати експериментальних і спостережних способів перевірки наукових теорій;
- володіти предметною областю на належному кваліфікаційному рівні, тобто володіти новітніми методами й техніками дослідження, знати новітні теорії та їхні інтерпретації;
- критично відслідковувати й осмислювати розвиток теорії й практики;
- володіти методами незалежного дослідження й уміти пояснювати його результати на належному рівні;
- бути здатним внести оригінальний вклад у дисципліну відповідно до канонів цієї предметної області, наприклад, у рамках кваліфікаційної роботи;
- демонструвати оригінальність і творчий підхід;

- опанувати компетенції на професійному рівні.⁶⁷
- На *другому рівні* майбутні фахівці з країнознавства та міжнародних відносин повинні бути наділені такими компетенціями:
- аналізувати історичні корені виникнення конкретних ситуацій в міжнародних відносинах України з іншими країнами світу;
- використовувати на практиці положення теорії міжнародних відносин;
- використовувати на практиці теоретичні положення для аналізу міжнародних відносин і зовнішньої політики країн світу;
- використовувати знання про міжнародні організації і брати участь в їх діяльності;
- використовувати в комунікаціях, бесідах, переговорах правила дипломатичного протоколу та етикету;
- використовувати в своїй діяльності норми конституційного права України та інших держав;
- використовувати в своїй діяльності норми міжнародного публічного та приватного права;
- аналізувати економічні причини виникнення конкретних ситуацій в міжнародних відносинах України з іншими країнами світу;
- використовувати на практиці теоретичні положення для аналізу міжнародних економічних зв'язків України з іншими країнами світу;
- у складі групи фахівців сфери міжнародних відносин або особисто готувати документи для дипломатичних комунікацій, проводити зустрічі, бесіди, переговори;
- вибирати структуру та форму документу, вибирати стиль викладу документу;

⁶⁷ Вульфсон Б.Л. Стратегія розвитку образования на Западе на пороге XXI века / Б.Л. Вульфсон. – М. : Изд-во УРАО, 1999. – С. 115.

- на основі аналізу державних нормативно-правових документів, довідників, сучасної політичної літератури та періодичних видань, використовуючи ознаки та критерії класифікації політичної влади, визначати форми та типи влади в конкретній державі;
- згідно з Конституцією держави, нормативно-правовими документами щодо формування та функціонування інститутів влади, політичних партій і суспільних об'єднань, використовуючи критерії класифікації політичних систем, визначити тип політичної системи конкретної держави;
- на основі аналізу державних нормативно-правових документів, використовуючи критерії класифікації і типологію держави, характеризувати тип конкретної держави, форму державно-територіального устрою та форму правління;
- на основі виробничих завдань, використовуючи методику складання фахової документації, термінологічні словники тощо, дотримуючись норм сучасної української літературної мови, складати професійні тексти та документи;
- використовуючи принципи професійного спілкування, на рівні сучасної української літературної мови здійснювати спілкування з учасниками трудового процесу;
- враховувати правовий статус і повноваження органів місцевого самоврядування;
- використовуючи нормативно-правові та інші документи галузі та конкретного підприємства (установи), проводити їх аналіз щодо відповідності положенням цивільного права.

Проте, напевно, найактуальнішою в наш час є проблема формування іншомовної професійної компетентності студентів-міжнародників.

Для вітчизняних спеціалістів важливими є не лише знання з політології, права, економіки, культурології тощо, а й знання професійної іноземної мови, оскільки основними компонентами співорбітництва є передача теоретико-практичного досвіду, ведення

ділової документації, укладання договорів. Тому перед нами стоїть завдання підготувати фахівця з міжнародних відносин, іншомовна професійна компетентність яких дозволить досягти максимального результату від їхньої фахової діяльності.

Іншомовну професійну компетентність майбутнього міжнародника ми розглядаємо як інтегративну якість особистості, що включає в себе знання, вміння, навички, необхідні для розв'язання професійних завдань і продуктивного здійснення професійних функцій в іншомовному середовищі.

Іншомовна професійна компетентність проявляється у формах активності (дозволяє особистості не просто увійти в професійне середовище, а й впливати на нього) та включає в себе комунікативний компонент, структуру якого становлять уміння ясно й чітко висловлювати свої думки, переконувати, аргументувати, наводити докази, аналізувати, висловлювати судження, передавати раціональну інформацію, встановлювати міжособистісні зв'язки, узгоджувати свої дії з діями колег, обирати оптимальний стиль спілкування в ділових ситуаціях.

Окрім того, політолог-міжнародник повинен уміти слухати, організовувати й підтримувати діалог, проводити ділові зустрічі, бесіди, наради, вести ділове листування, спілкуватися по телефону. Іншомовна професійна компетентність виявляється також в умінні обговорити проект, план, програму, технологічний процес, взяти участь у створенні спільних проектів, реконструкції виробництва, виступити зі звітом, доповіддю.

Оскільки різні види діяльності (управлінська, організаційна, виробничо-технічна, наукова, проектна) здійснюються у безпосередньому контакті з людьми, однією з основних граней досліджуваної нами якості фахівця з країнознавства є іншомовне професійне спілкування, яке передбачає володіння особистістю спеціальною термінологією, тобто лексичними одиницями, що мають точне й обмежене значення й використовуються у чітко окреслених ситуаціях. Отже, одним з аспектів формування іншомовної професійної компетентності студентів-міжнародників є

поповнення іншомовного словника спеціальною термінологією, знання якої підвищує ефективність праці, допомагає досягти кращих результатів на практиці, орієнтуватись у складній професійній ситуації та спілкуватися з представниками своєї професії.⁶⁸

Таким чином, професійна компетентність сучасного спеціаліста є складним багатокomпонентним поняттям, яке в сучасній науковій літературі характеризується з точки зору кількох наукових підходів: соціокультурного, діяльнісного, комунікативного, професійного, контекстно-інформаційного та психологічного. Кожен із названих підходів не вичерпує наукового аналізу проблеми професійної компетентності повністю; всі ці підходи знаходяться у взаємозв'язку один з одним і взаємодоповнюють один одного. Для дослідження проблеми формування професійної компетентності особливо важливим вважаємо змістову структуру професійної компетентності майбутніх кваліфікованих політологів-міжнародників, перекладачів із використанням загальнонаукового аналізу поняття професійної компетентності, представленого вище.

3.7. ПРОБЛЕМАТИКА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У НАУКОВИХ ВИДАННЯХ ЗАКАРПАТСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Наукові дослідження з проблематики міжнародного права за період 1999-2010 рр. вміщені у збірниках наукових праць ЗакДУ, які вийшли як результат проведених щорічних міжнародних науково-практичних конференцій, а також в інших виданнях, включаючи зарубіжні.

Опубліковані наукові праці вчених ЗакДУ взаємопов'язані за тематикою наукових досліджень. У них послідовно розкриваються проблемні міжнародно-правові теоретичні та практичні питання, включаючи правове забезпечення прав і свобод людини, економічні

⁶⁸ Потелло Н. Я. Теорія і практика ділового мовлення: навч. посібник / Н.Я. Потелло. – К.: МАУП, 1999. – С.15.

та інформаційно-технологічні аспекти переходу до ринкової економіки; проблеми розвитку та управління інтеграційними процесами на міжнародному ринку вищої освіти і науки; проблеми адаптації вищої освіти в Україні до європейських стандартів і принципів Болонського процесу; розширення Євросоюзу: нові реалії і перспективи на міжнародному ринку вищої освіти і науки; стан, проблеми та перспективи інтеграції у європейський освітній та науковий простір; питання професійної підготовки фахівців в умовах іноваційної перебудови української національної освіти; взаємовідносини України з ЄС; міжнародно-правовий механізм глобальних процесів та кризи у сучасній світовій економіці та їх вплив на Україну.

Наукова значимість циклу наукових досліджень полягає в тому, що в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів у сфері вищої науки, визначення пріоритетних напрямів реалізації іноваційних технологій, автори циклу працюють з проблематики міжнародного права розкривають актуальні проблеми теорії і практики ефективних міжнародно-правових основ управління інтеграційними процесами на міжнародному ринку, розвитку міжнародно-правової складової еволюційного процесу розбудови демократичної держави.

Інтегральною складовою частиною суспільних процесів в Україні є практичне спрямування діяльності органів державного управління та їх посадових осіб на реальне забезпечення прав і свобод людини і, перш за все, шляхом створення процесуального механізму регулювання реалізації основних прав і свобод людини у сучасному суспільному житті та необхідності впровадження механізму відповідальності за невиконання міжнародних зобов'язань щодо впровадження принципів і норм міжнародного права стосовно прав людини в Україні.

Так, починаючи з 1999 р., коли був виданий один з перших міжнародних наукових збірників «Права і свободи людини та сучасний суспільний процес» (Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 24-25 лютого 1999 р., Ужгород, Україна), у науковій доповіді «Проблеми реалізації принципів та норм

міжнародного права щодо прав людини в Україні» (автор проф. В.Опришко, м.Київ) були визначені концептуальні положення про те, що поряд з необхідністю подальшого реформування і вдосконалення всього національного законодавства з метою повного приведення його у відповідність з Конституцією України, міжнародними принципами, стандартами і нормами, слід спрямувати діяльність усіх державних установ та їх посадових осіб на реальне забезпечення прав і свобод людини і, перш за все, шляхом вдосконалення їх правового статусу, посилення відповідальності в цій справі. Це буде відповідати положенням ст. 3 Конституції України, за яким «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

Сформульоване автором наукове доктринальне положення у 1999р. набуло особливої актуальності протягом наступного десятиліття в умовах необхідності реформування всієї політичної системи демократичної України.

Для України, яка буде незалежною суверенною державою, положення про забезпечення прав людини є важливою умовою розбудови демократії та входження української держави, кожного її громадянина у міжнародне співтовариство на основі загальноприйнятих сучасних міжнародно-правових стандартів у галузі прав людини.

Проф. М.В. Буроменський (м.Харків) у своїй доповіді «Питання застосування міжнародно-правових норм з прав людини у внутрішньому правопорядку України» (Міжнародна науково-практична конференція 24-25 лютого 1999р., Ужгород, Україна) сформулював концептуальне положення про те, що питання про застосування міжнародно-правових норм у внутрішньому правопорядку України залишається одним із найбільш складних на практиці і невирішених у доктрині.

Це в першу чергу стосується також застосування міжнародно-правових норм щодо прав людини. Автор звертає увагу на те, що у

випадках застосування норм законів України, прийнятих відповідно до міжнародних договорів України, не вирішеним залишається питання про можливість тлумачення норм цих статей з урахуванням відповідних міжнародних договорів.

У законодавстві багатьох країн ця проблема вирішена. У законодавчій практиці України виникає проблема імплементації норм ратифікованого парламентом України міжнародного договору, не пов'язаних з текстом самого міжнародного договору. Автор аргументовано пропонує наукове вирішення колізії шляхом обов'язкової попередньої експертизи міжнародних договорів, які є предметом ратифікації, з метою встановлення мінімального обсягу міжнародно-правових норм, які, відповідно, у визначений законодавством спосіб підлягають імплементації.

Права і свободи людини та сучасний суспільний прогрес є об'єктивно неподільними. У зв'язку з цим важливе значення надається проблемі міжнародно-правового регулювання можливостей обмеження прав і свобод людини, яка була досліджена професором А.С. Подшибякіним (РФ) і стала предметом наукової доповіді на міжнародній науково-практичній конференції. (Подшибякин А.С. Международно-правовое регулирование возможностей ограничения прав и свобод человека). Вказана праця опублікована у збірнику матеріалів міжнародної науково-практичної конференції, що відбулася 27-30 березня 2001р. в Ужгороді (Україна) та Сніні (Словаччина).

У своєму дослідженні автор проаналізував законодавчу практику РФ щодо обмежень окремих прав і свобод людини, яка свідчить про те, що конституція РФ передбачає можливість загальних обмежень більшості прав і свобод громадянина і людини з переліком конкретних прав і свобод, які взагалі не підлягають обмеженню. Як наслідок, науковим висновком цієї роботи є положення про те, що міжнародне право передбачає можливість обмежень окремих прав і свобод людини при дотриманні таких умов: тільки на підставі закону; за наявності необхідності державної та суспільної безпеки, національних інтересів країни; для поваги

законних прав та інтересів, репутації громадян, захисту приватного життя; якщо це необхідно для охорони здоров'я населення.

Таким чином, можливість обмеження прав і свобод людини і громадянина може мати місце тільки у разі відповідності таких положень міжнародним договорам. Конституційне закріплення такої можливості в національному праві держав, з чіткими вказівками границь обмеження, є необхідним і свідчить про реальність основного закону в законодавчій практиці інших зацікавлених зарубіжних країн.

Характерною рисою опублікованих наукових доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях є актуальність та наукова значимість отриманих наукових результатів.

Так, проф. А.Дмитрієв (Київ) у своїй доповіді «Міжнародне гуманітарне право – основа концепції (Міжнародна науково-практична конференція 24-25 лютого 1999р., Ужгород, Україна) обґрунтовано, з наукових позицій утверджує концепцію про те, що міжнародне гуманітарне право є однією з наймолодших галузей сучасного міжнародного права. Автор аргументовано стверджує, що тільки у своїй сукупності галузеві принципи міжнародного гуманітарного права здатні в цілому відобразити його характерні риси з метою закріплення його головного змісту – універсального захисту прав людини як у мирний час, так і в період міждержавних збройних конфліктів.

Значне місце у наукових дослідженнях посідають питання ролі і місця науки міжнародного права у процесі підготовки юристів. Ця проблема є предметом дослідження професора В.М. Репецького (м.Львів), який звертає увагу на значимість міжнародного публічного права у процесі підготовки юристів. Теоретичні положення зазначеної галузі формують у студентів-юристів державницький підхід при тлумаченні таких понять, як суверенітет та юрисдикція держави, незалежність та невтручання у внутрішні справи інших держав, примус у міжнародному праві та засоби його забезпечення.

Автор звертає увагу на те, що актуальну значимість у підготовці юристів займають питання щодо міжнародних

механізмів захисту прав людини. Поширена законодавча практика, коли міжнародні механізми доповнюють національні або систему внутрішньодержавного права. Так, після вичерпання усіх національних засобів захисту особа, яка шукає справедливе судове рішення, пов'язане з порушеннями її особистих прав і фундаментальних свобод на території держави, громадянином якої вона є, може звернутися до Європейського Суду з прав людини. Автор мотивовано звертає увагу громадськості на той факт, що, на жаль, на практиці вітчизняні адвокати старшого та середнього поколінь не завжди належним чином підготовлені до таких дій з метою правової допомоги. У зв'язку з наведеним вище підготовка професійних юристів, спеціалізація яких є захист прав і свобод людини, набуває вирішального значення.

Грунтовне вивчення основних положень міжнародного права є визначальною умовою ефективної розробки норм національного законодавства. Спеціальні знання міжнародного права необхідні, в першу чергу, в діяльності органів законодавчої та виконавчої влади. Ігнорування міжнародних стандартів, присутніх у кожній галузі міжнародного права, призводить до неналежного виконання державами своїх конституційних зобов'язань, які впливають зі змісту міжнародних договорів (Репецький В.М. Роль і місце науки міжнародного права у процесі підготовки юристів . Міжнародний науковий вісник . Випуск 1(20). Ужгород-Кошице-Мішкольц, 2010).

Наукові праці міжнародно-правового циклу, присвячені правовому аналізу умов ефективності механізму міжнародно-правового регулювання міжнародних відносин в умовах глобалізаційних процесів та кризи сучасної економіки, відзначаються особливою актуальністю. Разом з тим, авторами циклу наукових досліджень ставилася мета і відповідно проведена дослідницька робота з підготовки наукових рекомендацій, спрямованих для впровадження у практику ефективних механізмів урегулювання кризових явищ та конфліктних міждержавних ситуацій. Так, наукова праця професора кафедри міжнародного права та міжнародних відносин ЗакДУ Г.Г.Диниса *The Effectiveness of International Legal*

Regulatory Mechanism and Globalization Processes During Economical Crises , pp.44-52 опублікована у монографії «Globalization and Crises in Modern Economy. The 1th Scientific volume. Scientific editor: prof. dr.Vytautas Juscus.-Klaipeda University University Lithuania, ISBN 978-9955-18-507-9, 2010-244 pages». Зазначене наукове дослідження присвячене аналізу ефективності механізму міжнародно-правового регулювання міжнародних відносин в умовах глобалізації та кризових економічних процесів.

Автор обґрунтував положення про те, що міжнародна практика інтернаціоналізації економічних кризових процесів протягом XX-XXI ст. стимулює їх глобальний розвиток, який не визнає національних кордонів суверенних акторів системи міжнародних відносин. Сформульовано наукове положення про те, що глобалізаційні кризові процеси розвиваються , в основному, в режимі саморегуляції. Такий статус розвитку глобалазаційних міжнародних процесів обумовлює необхідність формування ефективної прагматичної моделі міжнародно-правового механізму в якості підсистеми загальної системи управління міжнародними відносинами.

Таким чином , концептуальною основою формування нової моделі ефективного міжнародно-правового механізму регулювання системи міжнародних відносин може бути тільки переосмислення основних класичних постулатів міжнародного права початку XXI ст., на яких традиційно засноване класичне (сучасне) міжнародне право, Тільки створення новаційної моделі на основі високих технологій сучасного механізму міжнародно-правового регулювання здатне привести до перегляду критеріїв ефективності сучасного міжнародного права.

Сьогоднішні загрози для міжнародного співтовариства не мають національних кордонів, носять взаємозалежний характер і поширюються як на глобальному, так і на регіональному, включаючи і національний, рівнях.Жодна держава світу не може самостійно захистити свої національні інтереси. У зв'язку з цим для України набуває надзвичайної актуальності гармонія регіональних

інтересів та їх відповідність реальним можливостям зовнішньої політики стосовно участі у структурах майбутньої колективної безпеки в якості повноправного члена європейського міжнародного співтовариства.

У цьому зв'язку особливу значимість має наукове дослідження проблематики ефективності механізму міжнародно-правового регулювання збройних конфліктів (на прикладі міждержавного збройного конфлікту Росії та Грузії). Автор не тільки проаналізував світовий досвід , але й обґрунтував необхідність визначення зовнішніх пріоритетів захисту національних інтересів України через діючі механізми колективної безпеки.

На думку автора, створення ефективних механізмів міжнародно-правового регулювання міждержавних збройних конфліктів пов'язано з відмовою від традиційних класичних підходів до аналізу та оцінок соціальних трансформацій, що відбуваються в системі міждержавних відносин на територіях пострадянських держав.

Сформульована аргументована міжнародно-правова позиція про те, що аналіз сучасних локальних (регіональних) міждержавних збройних конфліктів свідчить про відсутність на практиці ефективних міжнародно-правових механізмів їх попередження, виникнення, подальшого розвитку та локалізації засобами сучасного міжнародного права.

Очевидно, що і правовий статус класичної нейтральної держави не гарантує того, що вона не буде втягнута у міждержавний збройний конфлікт, учасником якого вона *de-facto* не є . Приклад нейтральних інших держав, які мають подібний статус, історично обумовлений низкою системних закономірних внутрішньо-державних причин і не може бути прямо впровадженим до міждержавної практики суб'єктів , які перебувають у процесі державного становлення. Це, в першу чергу, стосується нової незалежної пострадянської держави України.

Держава Україна, яка знаходиться у процесі формування (становлення), пошуку відповідного місця в новітній системі сучасних міжнародних відносин, у нових умовах впливу високих

інформаційних технологій зможе повноцінно забезпечити свої національні інтереси тільки будучи учасником певної визначеної колективної системи безпеки.

Міжнародні європейські транскордонні відносини та співробітництво між місцевими та регіональними владами держав Центрально-Східної Європи та України є актуальною темою і предметом широких міжнародних наукових дискусій.

У науковій доповіді професора кафедри міжнародного права та міжнародних відносин Закарпатського державного університету (м.Ужгород) Г.Г. Диниса «Концептуальні основи транскордонного співробітництва України з сусідніми європейськими державами: міжнародно-правовий аспект» проаналізовано статус транскордонного співробітництва України з сусідніми прикордонними державами у взаємозв'язку з макро-, глобалізаційними та інтеграційними процесами. Сформульовано науковий висновок та практичні рекомендації, які свідчать на користь пріоритетності створення концептуально оновлених ефективних організаційно-правових та інституційних механізмів, включаючи єврорегіони, для здійснення транскордонного співробітництва в якості складової регіональної політики в Україні.

Практика транскордонного співробітництва підтверджує нові виклики та загрози національним інтересам на державних кордонах України, а саме: нелегальна міграція, торгівля людьми, контрабанда, перевезення наркотиків і зброї, використовуючи транзитні територіальні коридори України.

Автор, майже півтора десятиліття наполегливо досліджуючи цю проблему, реалізує якісно нові підходи . Причому робить це ґрунтовно, виходячи з характеру кризових явищ. Зроблено висновок про те , що в цьому зв'язку ефективне транскордонне та міжтериторіальне співробітництво потребує прогнозованої державної політики щодо викликів та загроз глобального характеру, а також високого рівня скоординованих програм спільних дій з сусідніми прикордонними державами. Ця обставина претендує на роль системної утворюючої умови подальшої перспективи

розвитку транскордонного співробітництва країн – членів ЄС та України і, відповідно, створення якісно іншого механізму міжнародно-правового регулювання транскордонних міждержавних відносин.

Викладене дає підстави зробити висновок про те, що цикл основних наукових праць з проблематики міжнародного права у публікаціях ЗакДУ(1999-2010рр.) є підсумком багаторічних наукових досліджень, які сприяють подальшому розвитку гуманітарних наук, у першу чергу міжнародного публічного права, що позитивно впливає на суспільно-економічний прогрес, сприяє науковому пошуку критеріїв формування зовнішньополітичної доктрини незалежної України, утверджує високий авторитет вітчизняної науки.

3.8. ВПРОВАДЖЕННЯ СТАНДАРТІВ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ В ЮРИДИЧНІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ ТА ЙОГО НАУКОВО- МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ (З ДОСВІДУ КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. Т.Г. ШЕВЧЕНКА)

Практичне здійснення навчального процесу за кредитно-модульною системою дало можливість з'ясувати певні переваги та недоліки цієї системи, які є більш менш загальними для багатьох навчальних закладів України. До переваг відносяться: мобільність, тобто можливість членів освітянського простору (передусім студентів) продовжувати навчання в інших країнах, можливість завдяки стандартизації дипломів працевлаштовуватись в інших країнах; вільний вибір предметів студентами; збільшення ролі студентського самоврядування; переорієнтація на роботу студента протягом всього семестру, а не на іспитовій сесії. В свою чергу, до недоліків належать: практично неможливо реалізувати принцип мобільності; відсутня фактична можливість вільного вибору студентами предметів; студентам важко перевірити кількість отриманих балів протягом семестру; важко отримати

необхідну навчальну літературу та матеріали для самопідготовки; зменшується доступність освіти (відбувається її здорожчання); спостерігається падіння якості освіти; цій системі притаманна більша заформалізованість процесу оцінювання знань; відбувається значне збільшення навантаження на викладачів.

Проведення лекцій та занять викладачами юридичного факультету Київського національного університету за кредитно-модульною системою протягом двох з половиною років дає змогу говорити про такі переваги цієї системи: кредитно-модульна система стимулює студентів до активної регулярної роботи протягом семестру; ця система вимагає ініціативності від студентів; студенти звикають до різних форм роботи (написання рефератів, контрольних робіт, есе та інше); система є більш об'єктивною і дає можливість зменшити суб'єктивний фактор при оцінюванні. Разом з цим, недоліками є те, що, по-перше, в умовах кредитно-модульної системи та великої кількості студентів у групі важко створити усім студентам рівні можливості для одержання необхідних балів; по-друге, значно збільшується навантаження на викладачів; по-третє, бали, накопичені під час семестру, не завжди відображають якість знань, а свідчать швидше про активність студента.

Слід зазначити, що сьогодні до Болонського процесу приєдналися більше 45 країн Європи, кредитно-модульна система визначена для України як орієнтир побудови навчального процесу, а тому не варто беззастережно відкидати цю систему, а здійснити ряд певних кроків для надання їй дійсної ефективності і реалізації її основних принципів. На жаль, поки що стан запровадження кредитно-модульної системи на юридичному факультеті, як і на багатьох факультетах країни, можна оцінити як намагання пристосувати стару систему юридичної освіти до умов Болонського процесу. На наш погляд, для реального втілення європейських стандартів освіти на юридичному факультеті, поряд із уже вжитими, слід здійснити низку таких заходів:

1. Переглянути ідеологію системи викладання в напрямі відходу від системи «колективного навчання», яка передбачала обов'язкове відвідування всіма студентами всіх курсів, визна-

чених навчальним планом, відвідування сталою академічною групою всіх без винятку семінарських занять, як основну форму контролю іспит (залік), чотирибальну систему оцінювання знань. Натомість кредитно-модульна система передбачає:

- а) перенесення акценту на індивідуальну роботу зі студентом, що особливо повинно стати визначальним для магістратури;
 - б) наявність у студента можливості обирати курси; перехід від поняття академічна група до поняття група слухачів, які записались на курс до певного викладача;
 - в) зменшення кількості лекцій, семінарських занять;
 - г) збільшення самостійної позааудиторної роботи студента з відповідним контролем викладачем.
2. Зменшити кількість студентів у академічній групі (для вивчення обов'язкових курсів і курсів за вибором студента).
 3. Виходити з того, що кредитно-модульна система повинна передбачати поступове коригування навчальних планів для магістрів у напрямі укрупнення курсів (спецкурсів) або їх зменшення в межах певних спеціалізацій, разом з цим можливе розширення кола спеціалізацій. Поряд з цим, варто запроваджувати в магістратурі більш практично орієнтовані навчальні курси з огляду на те, що більшість випускників-магістрів йде працювати в судові, правоохоронні органи, реальний сектор економіки, а не залишаються викладачами на факультеті або продовжують здійснювати наукові дослідження.
 4. Провести коригування системи обліку педагогічного навантаження (що, до речі, вже здійснено в межах Київського національного університету) з тим, щоб у повному обсязі обраховувалось навантаження викладача, яке він виконує у зв'язку з перевіркою знань, отриманих студентом під час самостійної роботи, та враховувався час, що витрачається на додаткові позааудиторні форми оцінювання знань.

5. Запровадити систему повторного прослуховування курсів для студентів, які не набрали мінімально необхідної кількості балів (1-34) під час вивчення певного курсу. Одночасно уніфікувати та унормувати порядок повторного складання іспиту (іншої завершальної форми контролю) для студентів, які отримали від 35-59 балів протягом вивчення певного курсу.
6. Запровадити електронну систему обрахування поточної успішності студента з тим, щоб студент міг оцінити кількість набраних ним балів.
7. Здійснити заходи, спрямовані на забезпечення студентів матеріально-технічною базою для здійснення повноцінної індивідуальної підготовки, зокрема заснувати бібліотеку юридичного факультету з наявною сучасною монографічною, навчальною літературою, наявністю можливостей користуватись електронними базами даних (вітчизняними та іноземними).
8. Запровадити сучасні різноманітні інтерактивні методи навчання.

Проте якою б вдалою кредитно-модульна система не була, вона може дати позитивні результати лише за умови високого рівня наукового потенціалу викладацького складу, науково-методичної роботи тощо. Колектив кафедри цивільного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка спрямовує свої зусилля на виконання таких завдань.

На сучасному етапі цивілістична школа в Київському університеті, в особі його кафедри цивільного права – провідний вітчизняний науково-методичний центр юридичної освіти і цивілістичної науки. За часткою докторів і кандидатів юридичних наук, випущених монографій, навчальних посібників, інших навчально-методичних праць, підготовлених викладачами кафедри, її колектив є найпотужнішим у Київському університеті структурним підрозділом і серед вітчизняних цивілістичних центрів освіти і науки посідає передові позиції. Колектив кафедри цивільного права розробив і впровадив унікальну систему цивільного-правових

дисциплін у межах підготовки юристів освітньо-кваліфікованих рівнів: бакалавр права, спеціаліст права, магістр права.

Кафедра складається з 26 викладачів: професорів і докторів юридичних наук – п'ять (Роман Андрійович Майданик, Наталія Семенівна Кузнецова, Олександр Васильович Дзера, Тетяна Валеріївна Боднар, Олена Велеоніівна Кохановська); доцентів, кандидатів юридичних наук – шістнадцять.

Нині кафедра цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка є осередком науки цивільного права, дослідження в якому проводяться в межах наукової школи «Теоретичні проблеми здійснення і захисту цивільних прав».

Кафедра цивільного права для підготовки бакалаврів, спеціалістів і магістрів спеціалізації «цивільне право» має підготовлену викладачами ефективну і певною мірою унікальну навчально-методичну літературу з нормативних і спеціалізованих курсів цивільно-правового характеру. Викладачі кафедри читають 4 нормативних курси (римське приватне право, цивільне право, сімейне право, міжнародне приватне право) і 23 спеціалізованих курси для спеціалістів та магістрів: 12 спецкурсів для спеціалістів (правове регулювання фондового ринку; правове регулювання вексельного обігу; спадкове право; житлові правовідносини; право інтелектуальної власності; правове регулювання довірчих відносин; особисті немайнові права; цивільно-правове регулювання інститутів колективного (спільного) інвестування; основи правового консалтингу; правові засади підприємницької діяльності; договори в банківській діяльності; корпоративні права; 11 спецкурсів для магістрів: теоретичні проблеми цивільного права, теорія договірних зобов'язань, теорія недоговірних зобов'язань, проблеми спадкового права, теоретичні проблеми речових прав, цивільно-правові проблеми інформаційних відносин, захист цивільних прав та інтересів, основи порівняльного цивільного права, аномалії в цивільному праві, методика проведення цивілістичних досліджень, методика викладання юридичних дисциплін).

Професори кафедри є керівниками підготовки кандидатських і консультантами з докторських дисертацій; під керівництвом кафедри щорічно здійснюється захист 5-6 кандидатських і докторських дисертацій зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право; цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Колектив кафедри підготував значний обсяг наукової і методичної літератури. Авторський колектив кафедри цивільного права видав: підручник у двох томах «Цивільне право України» за редакцією О.В.Дзери і Н.С.Кузнєцової (1999, 2000, 2001, 2002, 2004, 2006, 2009); науково-практичні коментарі Цивільного кодексу України (2004-2008); «Цивільне право: Практикум» /за ред. Р.А.Майданика, Н.С.Кузнєцової, О.В.Дзери (2008.2009); Альманах цивілістики (зб. наук. ст. Вип.1, 2) за редакцією Р.А.Майданика (2008, 2009); навчально-практичний посібник «Аномалії в цивільному праві» за редакцією Р.А. Майданика (2007, 2009); навчальний посібник «Право власності» за редакцією О.В.Дзери (2000); підручник «Сімейне право України» за редакцією О.В.Дзери (1997, 2002); навчальний посібник «Договірне право України» у двох томах за редакцією О.В.Дзери (2008, 2009). Нарешті, у 2010 році видано фундаментальний сучасний підручник «Цивільне право України» у двох томах загальним обсягом 170 друкованих аркушів.

Викладачами кафедри видано низку індивідуальних монографій і навчальних посібників: Кузнєцова Н.С. Подрядные договоры в инвестиционной деятельности в строительстве, 1993; «Ринок цінних паперів в Україні: правові основи формування та функціонування». 1998, у співавторстві з І.Р. Назарчуком; Дзера О.В. Развитие права собственности граждан Украины: монография, 1996; Безклубий І.А. Банківські правочини :цивільно-правові проблеми, 2005; Банківські правочини, 2007; Боднар Т.В. Виконання договірних зобов'язань у цивільному праві; 2005; Кохановська О.В. Правове регулювання у сфері інформаційних відносин, 2001; Теоретичні проблеми інформаційних відносин в цивільному праві, 2006; Майданик Р.А. Траст: собственность и правление капиталами, 1995; Майданик Р.А. Проблемы довірчих відносин в цивільному праві,

2002; Притика Ю. Д. Закон України «Про третейські суди»: науково-практичний коментар, 2005; Проблеми захисту цивільних прав та інтересів у третейському суді, 2006; Макода В.Є. Правова охорона промислових зразків в Україні: монографія (2000); Рябоконт Є.О. Спадкове праввідношення в цивільному праві: монографія (2002); Рябоконт Є.О., Заїка Ю.О. Спадкове право: навчальний посібник (2009); Кодинець А.О. Право на засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг: монографія (2007); Носік Ю.В. Право на комерційну таємницю в Україні: монографія (2007); Михальнюк О.В. Порука у цивільному праві: теорія і практика: монографія (2008); Цюра В.В. Речові права на чуже майно: науково-практичний посібник (2006) та інші.

Метою кафедри є також:

- захист дисертацій під керівництвом викладачів кафедри і присудження як мінімум шести наукових ступенів кандидата й доктора юридичних наук щорічно;
- частка аспірантів і здобувачів має становити як мінімум 20% від загальної кількості магістрантів спеціалізації «Цивільне право»;
- захист магістерських випускних робіт як мінімум 60% від кількості студентів старших курсів спеціалізації «Цивільне право» щорічно;
- кількість магістрантів-цивілістів на одного викладача кафедри має становити 5:1;
- системно-проблемна спеціалізація, між- і мультидисциплінарність теоретичних і прикладних досліджень;
- обсяг досліджень за допомогою НДР – як мінімум 50% від усіх досліджень;
- професор, доцент – читає спецкурс магістрам, на основі якого готує навчальний посібник / курс лекцій (одноосібний або у співавторстві); публікує як мінімум дві наукові статті, тези двох виступів на наукових конференціях щорічно.

На кафедрі чітко визначено розуміння науково-методичних рівнів та напрямів наукових і методичних досліджень, зокрема встановлено три рівні науково-методичних досліджень:

- загальнокафедральні;
- за напрямом професора;
- індивідуальні.

Основні напрями дослідницької роботи кафедри:

- **Наукові:**

- загальна частина цивільного права. Методологія, здійснення і захист цивільних прав та інтересів;
- історія (еволюція) цивілістики;
- порівняльна цивілістика. Міжнародне торгове право;
- особисті немайнові права;
- речові права;
- зобов'язальні права: теорія зобов'язань, договірні, не договірні;
- спадкові правовідносини;
- інформаційні правовідносини;
- фінансові послуги. Банківські правочини;
- аномалії цивільного права;
- житлові правовідносини;
- міжнародне приватне право;
- римське приватне право і сучасність.

- **Методичні:**

- загальні положення методики цивілістичних досліджень;
- сучасні технології в освіті та організація навчального процесу при підготовці юристів-цивілістів;
- цивілістична освіта і Болонський процес;
- основи дидактики юридичної цивілістичної освіти;
- методика читання лекцій з цивілістичних дисциплін;
- формування практичних навичок та особливості практичної підготовки студентів-цивілістів;

- особливості здійснення контролю за рівнем знань студентів-цивілістів;
- організація науково-дослідної роботи студента – цивіліста;
- наукова робота студентів-цивілістів;
- особливості підготовки та написання кваліфікаційних робіт з цивілістичних дисциплін.

Не менш важливим є належне вирішення питань фінансування науково-методичної та організаційної діяльності кафедри. В сучасних умовах обов'язковим має бути поєднання альтернативних джерел фінансування. Поряд із бюджетним фінансуванням перспективними мають стати також позабюджетні джерела фінансування діяльності кафедри (благодійні внески, експертні висновки, семінари / тренінги, контракти і гранти організацій- донорів, інші фонди цільового капіталу для підтримання цивілістики). Одним із проектів позабюджетного фінансування можна вважати створений за ініціативою професорів кафедри благодійний фонд «Спадщина цивілістики». Він покликаний здійснювати фінансування на благодійній основі з метою підтримання цивілістичної науки.

Складовою і відображенням концепції розвитку кафедри є перспективний план науково-дослідницької роботи кафедри цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка на період 2009-2014 рр.

На нашу думку, викладене дає підстави сподіватися на досягнення позитивних результатів у належному оволодінні студентами предметів цивілістичного циклу.

3.9. РОЛЬ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ-ЮРИСТА

Проблеми інноваційних технологій та засобів навчання в системі перебудови національної освіти є, безперечно, актуальними. Однак для підготовки висококваліфікованого фахівця, конкурентоздатного на внутрішньому та зовнішньому ринках праці, не менш важливою могла б стати дискусія з проблем змісту навчання.

Науковій розробки та дискусії з проблем змісту навчання потребують нові для України соціально-економічні умови, характерні перманентними кризовими ситуаціями, процесами глобалізації, взаємозалежністю всіх країн світу, а також проблеми визначення можливих здобутків і ризиків, пов'язаних з інтеграцією України у світогосподарські процеси.

Не принижуючи ролі інноваційних технологій та засобів викладання в системі модернізації вітчизняної освіти, слід зауважити, що саме інноваційні перетворення змісту навчання можуть значно вплинути на розв'язання проблеми підготовки сучасного фахівця, адаптованого до конкурентних умов життєдіяльності суспільства, індивідуально активного, здатного брати участь у міжнародному розподілі праці, протистояти соціальним, економічним, екологічним, політичним та іншим негативним викликам.

Як відомо, для *розв'язання відзначених* та низки інших соціальних, економічних і кадрових *проблем* Україна у травні 2005 року підписала Болонську декларацію, взявши зобов'язання до 2010 року модернізувати свою систему освіти. У цьому контексті *було заявлено про наміри нашої країни дотримуватися таких принципів Болонської декларації, як:*

- скасування вікового цензу на навчання;
- сприяння мобільності студентів та викладачів;
- визнання єдиної системи наукових ступенів;

- перехід на два освітньо-кваліфікаційні рівні навчального процесу;
- запровадження нових засобів та кредитно-модульної системи навчання;
- надання навчальному процесу науково-дослідного характеру;
- адаптація вітчизняного законодавства до принципів Болонської декларації, потреб гармонізації нашої системи освіти та науки до міжнародних освітньо-наукових систем, змін на вітчизняному та світовому ринках праці.

Виходячи з відзначеного, очевидним є те, що Болонський процес має не лише освітньо-наукову, культурну чи просвітницьку мету, а й економічні, правові, політичні, соціальні, організаційні, комунікативні та багато інших цілей, досягнення яких вимагає здійснення двох основних напрямів реформ. *Перший* – це зміна освітньо-кваліфікаційних рівнів, критеріїв і стандартів системи освіти. *Другий напрям реформ* – це модернізація змісту, форм та засобів навчання.

Щодо першого напрямку реформ – зміни технічних критеріїв стандартизації національних систем освіти, відображених в наведених вище перших п'яти принципах Болонської декларації, то вони вже реалізуються, правда, з певними відхиленнями, характерними для формально-кон'юнктурного підходу до реформ. Відзначимо, наприклад, відхилення від принципів Болонської декларації в частині введення в Україні чотирьох *замість задекларованих двох освітньо-кваліфікаційних рівнів навчання*, як і в частині взятих Україною зобов'язань щодо *адаптування вітчизняної системи наукових ступенів* до європейської, інші відхилення технічного характеру є досить очевидними, їх реалізація потребує скоріше політичної волі, ніж поглиблених наукових досліджень.

Не викликає сумнівів доцільність впровадження (рекомендованої в п'ятому та шостому принципах) науково-дослідної форми та сучасних технічних засобів і інноваційних методик навчання.

Тобто шляхи реалізації технічної складової зазначених принципів проглядаються досить чітко, особливих дискусій не викликають і додаткових аргументів не потребують.

І навпаки – другий напрям реформ: проблеми формування змісту навчання в контексті адаптації вітчизняного законодавства до принципів Болонської декларації, потреб гармонізації нашої системи права, освіти та науки до соціально-економічних змін на вітчизняному і світовому ринках праці, низка інших проблем, пов'язаних з трансформацією змісту навчальних програм з підготовки сучасних юристів, економістів, інших гуманітаріїв – є більш складним і потребує проведення глибоких, методологічно зважених наукових досліджень. Про це свідчать не стільки дискусії в науковій літературі, скільки реальні економічні, правові та соціальні проблеми, що виникли і поглибились в процесі реформ. Їх розв'язання потребує підготовки фахівця-дослідника, здатного визначати й усувати кризові прояви у сфері управління, з'ясовувати причини перманентних проявів соціально-економічної кризи, усувати фактори формування девіантної моделі поведінки людини, причини та умови масштабного поширення економічної злочинності, корупції та низки інших, нових, не відомих раніше криміногенних проявів.

У контексті наших наукових інтересів нас цікавить насамперед глибина та межі реформування змісту таких навчальних дисциплін, як кримінологія, кримінальне право та інші правові дисципліни, на формування яких не можуть не впливати окремі формально-кон'юнктурні дослідження, де дуже часто ігноруються загальновизнані принципи права.

Наголошуючи на необхідності дотримання закріплених у Конституції України загальновизнаних принципів права, орієнтування на них як на методологічну основу правотворення і відповідного формування освітньо-кваліфікаційних програм підготовки сучасного фахівця-юриста, доцільно звернути увагу на публікації українських вчених-компаративістів, що з'явилися

в останні роки,⁶⁹ та на понад сто доповідей, представлених в матеріалах міжнародної наукової конференції «Європа, Японія, Україна: шляхи демократизації державно-правових систем».⁷⁰ У відзначених дослідженнях висувається багато слушних пропозицій щодо вдосконалення вітчизняного законодавства шляхом запозичень з правових систем країн Європи та з міжнародної системи права РЄ, ЄС, ООН, які можуть позитивно вплинути на формування тих чи інших юридичних дисциплін.

Поряд з цим є й такі пропозиції, де принцип права, всебічно зваженого аналізу методологічних, етимологічних та праксеологічних проблем щодо глибини та меж запозичень підміняють гаслами однобічної гармонізації, імплементації, уніфікації, апроксимації, адаптації, рецепції (запозичення) вітчизняного законодавства, керуючись принципом кон'юнктурної доцільності. Головним аргументом прибічників таких запозичень є не методологічно зважений науковий аналіз і прогноз можливих позитивних чи негативних наслідків від запропонованих змін, а те, що така *«новела» є в так званих цивілізованих країнах.*

Наприклад, на підставі подібних аргументів всупереч ст. 6 Конституції України про принципи розподілу влади та ст. 75 про єдиний орган законодавчої влади – пропонується: надати суду право законодавчого, по суті поширювального тлумачення законів

⁶⁹ Вереша Р.В. Суб'єкт злочинного діяння за кримінальним законодавством зарубіжних держав / Р.В. Вереша // Кримінальне право України. – 2006. – №3. – С.40-49; Гришук В.К. Загальні засади відповідальності юридичних осіб за кримінальним законодавством Франції / В.К. Гришук, І.В. Красницький // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – 2003. – №3. – С.66-75; Романюк О. Інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб: Міф чи реальність? / О. Романюк // Вісник прокуратури. – 2003. – №12. – С.44-47; Ситковський І. Проблеми ответственности юридических лиц в уголовном законодательстве / И. Ситковский // Уголовное право. – 2002. – №4. – С.42-44; Тихий В.П. Уголовное право Украины и международное право / В.П. Тихий // Mokso darbi, Teise. – Vilmus. – 2005. – №54. – С.143-149; Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія / М.І. Хавронюк. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.

⁷⁰ Шемшученко Ю.С. Гармонізація законодавства України з міжнародним європейським правом / Ю.С. Шемшученко // Європа, Японія, Україна: шляхи демократизації правових систем. – К., 2000. – С.9; Опришко В.Ф. Проблеми зближення європейського права із законодавством України / В.Ф. Опришко // Європа, Японія, Україна: шляхи демократизації правових систем. – К., 2000. – С.38.

й усунення прогалин та колізій в законодавстві; впровадити в Україні судовий прецедент; всупереч ч. 2 ст. 61 Конституції України про індивідуальний характер юридичної відповідальності пропонують встановити кримінальну відповідальність юридичних осіб; всупереч ч. 2 ст. 8 про вищу юридичну силу Конституції України та ст. 157 про випадки неприпустимості змін до неї беззастережно оголошується примат міжнародного права над нормами Конституції, протиставляється принцип верховенства закону верховенству права і таке інше.

Наведені пропозиції суперечать не лише Конституції і вистражданим віками міжнародною спільнотою фундаментальним принципам правотворення, а й утворюють багато методологічних, етимологічних і праксеологічних колізій, які «переносяться» у навчальну літературу і формують у студентів нігілістичні, кон'юнктурно-суб'єктивістські позиції, поверхневі, нічим не аргументовані твердження та висновки, закладають методологічний та правовий нігілізм, руйнують категоріальні основи цілих галузей та інститутів права, системи наукового пізнання та підготовки студентів у цілому.

Ці та низку інших, не згаданих тут проблем можна розглянути більш детально у підготовленому нами до видання курсі лекцій «Актуальні проблеми кримінального права». Тут окреслимо хоча б загальні риси найбільш фундаментальних і актуальних методологічних, етимологічних та праксеологічних проблем, що витікають з деяких пропозицій українських компаративістів.⁷¹

Наприклад, є твердження про прецедентний характеру рішень Суду ЄС як найважливішого джерела європейського права. Звідси пропонується надати Верховному Суду України право законодавчого тлумачення законів й усунення прогалин та колізій. Стверджується, що Верховний Суд України де-факто вже це робить.⁷² Ці обидва

⁷¹ Попович В.М. та ін. Актуальні проблеми кримінального права / В.М. Попович // К.: Юрінком Інтер., 2009. – 256 с.

⁷² Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія / М.І. Хавронюк. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.

твердження дещо перебільшені, оскільки *основні джерела* права ЄС – це міжнародні угоди, конвенції та рекомендації. Рішення Суду ЄС приймаються лише у межах повноважень, визначених у цих угодах і обов’язково ратифікованих парламентами країн-учасниць. Щодо рішень Пленуму Верховного Суду України, то вони приймаються лише у вигляді рекомендацій в межах букви закону і не є джерелом права. Ці принципи витікають із Декларації прав людини та громадянина, зафіксованих у Конституції України та практично у всіх конституціях європейських держав. Тому, розглядаючи пропозиції щодо впровадження в Україні *судового прецеденту як джерела права* чи надання Верховному Суду України права *поширювального тлумачення законодавства*,⁷³ слід мати на увазі, що це суперечить зазначеним вище нормам Конституції і що від цих інститутів як правових анахронізмів, джерел суб’єктивістських судових рішень та корупції поступово відмовляються й на їх батьківщині – у Великобританії. Тут досить давно стали приймати в парламенті писані закони (статути) за правилами континентальної формалізованої системи права. У Англії і США посилюється також тенденція щодо заборони поширювального тлумачення закону. Дозволено лише «правильне», «неупереджене», «нормальне» тлумачення закону.⁷⁴ Хоч ці категорії є банально оціночними та сумнівними щодо їх науковості, однак *спрямованість їх руху* до обмеження необ’єктивного тлумачення законів у межах формалізованої системи права є очевидною. Судовий прецедент і право суду поширювально тлумачити закони для України – це додаткові фактори суб’єктивістських судових рішень для обґрунтування рейдерських атак та продукування корупції, нічим не обмежене зняття волонтаризму та олігархічної автократії.

Наступна пропозиція окремих компаративістів щодо впровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб суперечить не лише наведеній вище нормі Конституції України, а

⁷³ Там само.

⁷⁴ Хохлова І.В. Кримінальне право зарубіжних країн / І.В. Хохлова, О.П. Шемякова. – Київ: Центр навчальної літератури, 2006. – 256 с.

й фундаментальним принципам кримінального права, руйнує етимологічні основи дефініцій та методологію інституту кримінальної відповідальності. Так, категорії «свідомість», «усвідомлення вини», «прямий умисел», «необережність», «особиста винна відповідальність», «кара», «покарання», «індивідуалізація покарання», «позбавлення чи обмеження волі» та інші категорії не можуть належати юридичним особам, оскільки «усвідомлення вини» та інші подібні категорії є етимологічно *психологічними категоріями і можуть належати лише людині*. Ігнорування або усунення цих категорій означає відмову від вистражданих і вироблених віками і загально визнаних світовою спільнотою категорій, на яких формуються всі досягнення людства, що утворюють механізми забезпечення принципу справедливості при застосуванні інституту кримінальної відповідальності.

Таким чином, конституційна, методологічна і етимологічна неприпустимість впровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб є очевидною. Між тим подібні ідеї є досить поширеними сьогодні серед значної частини вчених-юристів, не кажучи вже про студентів – завтрашніх фахівців-юристів.

Слід наголосити, що такі пропозиції продукують не лише методологічні, а й праксеологічні проблеми, оскільки всі види існуючої відповідальності юридичних осіб (*позбавлення ліцензії, обмеження видів діяльності, ліквідація чи санація підприємств, штрафи, ненадання чи відкликання наданих квот та всі інші стягнення (так звані «покарання» юридичних осіб)*) здійснюються в межах адміністративно-деліктної практики. Якщо цей масив, по суті адміністративних стягнень, перевести в складну обґрунтовано забюрократизовану кримінально - процесуальну процедуру, при таманну розслідуванню кримінальних справ, то програють всі:

Держава – у вигляді фінансових витрат на кратне збільшення оперативного-слідчого апарату; підриву і паралічу оперативного-слідчої роботи в державі на етапі підбору та формування додаткового кадрового потенціалу, що має виконувати нові функції у зазначених органах.

Суспільство – у вигляді непродуктивних витрат фінансових і людських ресурсів; *зниження боротьби з реальною злочинністю*; підризу основ розвитку економіки держави за рахунок залучення до рейдерських атак суб'єктів дізнання та слідства, банкрутства *замовлених* конкурентами підприємств у зв'язку з призупиненням їх роботи, в процесі не виправдано громіздкої кримінально-процесуальної процедури розслідування для адміністративно-деліктних категорій справ.

Підприємство – у вигляді зниження темпів виробництва, його призупинення у зв'язку з неможливістю до закінчення досудового слідства оперативно оскаржити в суді неправомірне втручання в його діяльність конкурентів-рейдерів, що змогли за допомогою підкупу використати довготривалу кримінально-процесуальну слідчу процедуру у рейдерстві чи в усуненні конкурентів.

Громадяни України – у вигляді втрати робочих місць на «притягнутих до кримінальної відповідальності підприємствах»; незаробленої заробітної плати та життя у корумпованій країні, де сама держава створює економіко-правові передумови, що продукують здирицтво, корупцію та відтворення криміногенного потенціалу в суспільстві.

Програють також такі науки, як «Теорія держави та права», «Конституційне право», «Кримінальне право», «Адміністративне право та процес», які втрачають роками напрацьовану методологію, відповідний категорійний апарат, методологічно вивірену систему кримінального права, кримінальної відповідальності, хай ще не зовсім досконале, але кодифіковане законодавство, що є методологічним фундаментом його подальшого вдосконалення.

По суті, виграють злочинність, корупція й подальша тінізація суспільно-економічних відносин.⁷⁵

Інтеграція України у міжнародні економічні, освітянські чи політико-правові процеси є почесною і необхідною. Однак імплементація норм міжнародного кримінального права в україн-

⁷⁵ Попович В.М. Теорія детінізації економіки / В.М. Попович. – К., 2001. – 524 с.

ське законодавство висуває на порядок денний обов'язкове з'ясування таких питань:

- наскільки необхідною, можливою і доцільною є запропонована імплементація;
- якими є припустима глибина і правові межі імплементації;
- які можуть виникнути соціальні та правові загрози від беззастережного визнання примату міжнародного законодавства над внутрідержавним;
- як це вплине на підготовку майбутніх фахівців-юристів, якщо у них сформовано нігілізм до конституційних принципів кримінальної відповідальності, методологічних досягнень вітчизняної науки із зазначених та інших подібних питань.

Методологічно зважене дослідження і вивчення зазначених проблем, а не кон'юнктурно-політична доцільність дасть майбутньому фахівцю знання, необхідні на вітчизняному та міжнародному ринках праці.

Говорячи про гармонізацію нашого кримінального законодавства з законодавством європейських країн, а тим більше – країн з прецедентною системою права, кожен студент має чітко розуміти, що нам на Заході слід вчитися не прецеденту, не поширювальному тлумаченню законів, не кримінальній відповідальності юридичних осіб, введення якої зруйнує методологічні основи низки правових наук і галузей права, відтворить нові фактори продукування корупції та руйнації системи правозастосовчої практики. У так званих цивілізованих країнах нам слід вчитися захищати національні інтереси своєї країни.

Питання кодифікації законодавства, юридичної техніки й принципів правотворення і правозастосування, теоретико-методологічного забезпечення розвитку правової науки взагалі та галузевих юридичних наук зокрема опрацьовані у нас не гірше, ніж у рекомендованих нам зразках з так званих цивілізованих країн. Цим країнам із зазначених питань є чому повчитись і у нас. Про це свідчить декодифікація та деякі інші негативні процеси, що мають

місце у ФРН, Франції та інших країнах континентальної системи права. Не можна погодитись з існуванням поза кримінальними кодексами цих країн більше тисячі некримінальних законів, в яких передбачається кримінальна відповідальність. Між тим Кримінальний кодекс є законодавчим актом, який стосується не лише фахівців, а й усіх громадян. Він має містити винятково прозорий і зрозумілий перелік злочинних діянь. Людина має чітко знати, які дії є злочинними, зроблять її об'єктом кримінальної репресії і приведуть до ув'язнення. Якщо ця інформація міститься у тисячах нормативно-правових актів (а це є саме так з огляду на досвід ФРН, Франції та деяких інших західних країн), то навіть висококваліфіковані юристи не здатні системно застосувати ці закони, не кажучи про «прозорість, зрозумілість і чіткість» цих законів для сприйняття пересічних громадян. Лише врахування такого роду проблем у навчальних програмах дасть змогу підготувати висококваліфікованого та принципового фахівця-юриста, здатного захищати громадян України, уміло відстоювати національні інтереси, відповідати сучасним вимогам вітчизняного та міжнародного ринку праці.

3.10. ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА НАУКИ В УКРАЇНІ У СВІТЛІ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Наприкінці ХХ століття людство вступило в якісно нову стадію свого розвитку. Розпочалася так звана постіндустріальна епоха, коли на перший план виходять інформація, знання та технології. Саме вони стають основною продуктивною силою, формують економічну міць і конкурентоспроможність держави, визначають перспективи та місце нації в глобалізованому світі.

Нові умови спричиняють кардинальне підвищення ролі освіти й науки в житті суспільства. Віднині вони є основою і водночас головною рушійною силою прогресу. Тільки ті нації, які вчасно усвідомили всю значимість цих глибинних змін і відреагували на нові виклики, мають шанс на успіх.

Отже, питання інтеграції Української держави в європейське співтовариство пов'язане не лише з єдиним економічним простором і євровалютою. Важливе місце у цій шерензі мають посідати наука та освіта.

Провідні європейські країни, ініціатори Болонського процесу, десять років тому назвали основним завданням у побудові єдиної наукової й культурної Європи створення відкритої системи вищої освіти. Як відомо, суть її в тім, що студенти, які одержали вищу освіту на території своєї країни або мають незакінчену вищу освіту, могли б закінчити або підтвердити її в будь-якій іншій країні Європи. Тобто зусилля європейського співтовариства нині спрямовані на створення єдиного простору викладання й навчання, в якому студенти і викладачі мали б у своєму розпорядженні необмежену можливість пересування і склалися б умови для тіснішого співробітництва й обміну культурною спадщиною між різними народами. Для цього в кожній європейській країні повинні існувати вищі навчальні заклади, які підтримуватимуть цю ідею й відіграватимуть головну роль в її реалізації.

Можна констатувати, що процес європеїзації в цій сфері життя нашої держави неухильно рухається вперед. Офіційно Болонський процес в Україні розпочався 2005 року із підписання декларації на Бергенській конференції. Тоді наша держава зобов'язалася внести відповідні зміни у національну систему освіти та приєднатися до роботи над визначенням пріоритетів у процесі створення єдиного європейського простору вищої освіти до 2010 року. Але реальність надто далека від бажаного. Перш за все необхідно визначитися, задля чого започатковано Болонський процес. У нас незрідка частковості видаються за головне. Мобільність студентів і професури, порівнюваність навчальних планів, програм, еквівалентність студентів, звань, дипломів – все це добре. Але основне – підвищення якості навчальних послуг, яка, на жаль, знижується протягом останніх десятиліть (і не тільки в нас, це глобальний процес!). От якщо вищезазначена мета буде усвідомлена і стане реальним баченням

того, як Болонський процес може допомогти у вирішенні основного завдання, тоді сміливо можна рушати вперед.

Щодо спільних правил гри, то їх, поза всяким сумнівом, треба виробити. Спільні, проте, на нашу думку, не уніфіковані.

Сьогодні ні в кого не викликає сумнівів теза щодо пріоритетності розвитку освіти й науки в Україні, необхідності інноваційного розвитку держави. Євросоюз, США, інші країни давно оголосили про розбудову економіки знань. Європейці в Лісабонській стратегії передбачили виділення на науку щорічно не менше 3 відсотків ВВП. США щорічно витрачає не менш як 4 відсотки ВВП на науково-технічну галузь. На освіту всі розвинені країни витрачають не менше 8-10 відсотків ВВП. Україна за останні роки зробила серйозні кроки стосовно збільшення фінансування освітньо-наукової галузі. Так, в 2007 році на освіту було витрачено близько 7 відсотків ВВП і 1,1 відсотка ВВП на науку з усіх джерел фінансування. Але подолати енергетично-сировинний характер економіки, збудувати суспільство знань у країні не вдається.

Тож курс для наших ВНЗ відомий. Країна чекає. Із сумною статистикою: рівень високотехнологічної продукції в структурі ВВП в Україні постійно знижується. Зокрема, якщо 2000 року її частка становила 4 відсотки, то за підсумками 2008 року показник не перетнув позначки 0,5. Тобто, чим більше гасел про високі та критичні технології, тим їх менше. Постає питання, кому ж виправляти такий дисбаланс, як не нашим університетам? Звісно, тим, які зуміють виборсатися з виру кризи.

Ще важко точно поставити діагноз – це простий відступ чи розвал, але ясно одне – країна на порозі системної кризи не тільки в економіці, а й в освіті. Негативні явища посилюються демографічною, управлінською кризами, різким погіршенням здоров'я людей, моральності, особливо молоді.

“Про кризу в освітній сфері країни” чи “про освіту в кризі” не писав мабуть тільки лінивий. Що й не дивно, оскільки ця проблема перейшла межу національної та соціальної безпеки, елементарної доцільності та соціальної справедливості. Таким чином, те, що

система освіти, підготовки (перепідготовки) кадрів перебуває у глибокій кризі, можливо, викликає сумніви лише у декого з керівництва навчальних закладів та профільних фахівців МОН України.

Водночас, проведеними на замовлення ЮНЕСКО дослідженнями доведено, що підвищення рівня освіченості суспільства неминуче супроводжується довгостроковим економічним зростанням держав. Тому освіта, в тому числі юридична, – це ключова умова процвітання націй.

Зважаючи на зазначене, останнім часом в Україні активно обговорюється стратегія вдосконалення освітньої галузі, зокрема, юридичної освіти, виходячи з найближчих цілей суспільства, але часто не враховуються об'єктивні зміни, які неминуче стануться в недалекій перспективі. Частина цих змін уже проявляється сьогодні, а частину можна спрогнозувати, з огляду на майбутні демографічні, екологічні, технологічні та соціальні зміни.

Передбачивши майбутнє юридичної освіти і сформулювавши зміни, виділимо завдання, якими не можна нехтувати уже на сучасному етапі. Підтвердимо зазначене, виходячи з аналізу проблем і пошуку шляхів їх вирішення в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка та, зокрема, на його юридичному факультеті.

Мабуть, мало хто знає, що витоки Київського національного університету імені Тараса Шевченка лежать у старовинному місті Кременці на Тернопільщині. Саме місцева Волинська гімназія, започаткована 1805 року, а згодом перетворена на лицей, стали основою для заснування у Києві університету св. Володимира, який відзначив свій 175-ий ювілейний рік. Незважаючи на досвід, напрацьований за цей період багатьма поколіннями вчених, нині перед університетом і юридичним факультетом стоять нові завдання. В чому ж вони полягають і з чим пов'язані?

Як відомо, сучасна епоха і формування суспільства знань в масштабах цілого світу передбачають формування якісно нових підходів до вирішення проблем науково-освітнього розвитку України. Однією із ключових передумов реалізації стратегії сталого

розвитку держави є створення в Україні науково-освітніх закладів якісно нового рівня – дослідницьких університетів. Цей тип вищого навчального закладу добре зарекомендував себе у загальноосвітній практиці і, зокрема, в Європі. Указом Президента України від 05.05.2008р. № 412 “Про заходи щодо підвищення статусу Київського національного університету імені Тараса Шевченка” передбачено перетворення Київського національного університету імені Тараса Шевченка в дослідницький університет.

Прийняття зазначеного указу обумовлено тим, що Київський національний університет імені Тараса Шевченка володіє унікальним кадровим потенціалом, який здатен забезпечити організацію та плідну діяльність національного інтегрованого навчального закладу нового типу. Розвиток науково-освітньої та науково-дослідницької діяльності і підвищення конкурентної спроможності університету можливі на базі визначення пріоритетних завдань здійснення такої роботи.

Метою реформування та розвитку наукової та освітньої роботи є створення у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка організаційних, правових і економічних умов активізації наукової діяльності, поглиблення її інтеграції з навчальним процесом, формування інноваційної інфраструктури, ефективного трансферу результатів наукових досліджень та технологій в економіку, що дозволить університету підтвердити статус елітного дослідницького вищого навчального закладу. Важлива роль у досягненні вищеозначеної мети залежить від підвищення рівня якості освіти, викладання, зокрема, юридичних дисциплін, підготовки юридичної еліти держави.

Однак постає закономірне запитання: а які ж ознаки та характеристики притаманні дослідницькому університету? Є підстава стверджувати, що **дослідницький університет** – це вищий навчальний заклад, який ефективно здійснює наукову та освітню діяльність на основі поєднання навчального процесу, фундаментальних і прикладних наукових досліджень, комерціалізації наукових результатів та технологій.

Найбільш вагомими **характерними ознаками** дослідницького і, водночас, національного освітнього університету є: високий рівень автономності, можливість залучати обдаровану молодь до навчання; властивість генерувати нові знання і спроможність довести ці нові знання до студентів та аспірантів, багатоканальність джерел фінансування, наявність інфраструктури, що забезпечує ефективний трансфер технологій, інтеграцію у світовий освітньо-науковий простір, здатність формувати еліту суспільства, яка спроможна адекватно реагувати на виклики глобальних проблем сучасності.

На досягнення вищезазначених позицій спрямована стратегія реформування та розвитку наукової та освітньої роботи у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, а отже і на юридичному факультеті, яка передбачає: досягнення лідерських позицій у світі та країні; формування наукової і громадської, в тому числі юридичної, еліти країни; забезпечення єдності навчального та наукового процесів; формування інноваційного середовища; забезпечення потреб держави необхідними кадровими ресурсами вищої кваліфікації.

Шляхи та способи реалізації зазначених завдань нашому колективу вбачаються в наступному: проведення змін в організаційно-управлінській системі; створення та запровадження системи мотивації і адекватної оцінки науково-дослідної та навчально-освітньої роботи; організація заходів забезпечення багатоджерельного фінансування науково-дослідної та освітньої діяльності; забезпечення якісно нового рівня матеріально-технічної бази наукових досліджень; розвиток системи наукових комунікацій; розбудова інноваційної інфраструктури.

Проблеми реформування науково-дослідницької діяльності та кадрового забезпечення продиктовані тим, що: за кількістю наштампованих дипломів про юридичну освіту Україна, мабуть, перша в світі; відбувається подальший занепад науки; низький престиж наукової праці та соціальний захист науковців, який негативно позначається на поповненні науки талановитою

молоддю (заробітна плата доктора наук зараз нижча за середню зарплату по м. Києву); не виконуються норми Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” (зокрема як щодо оплати праці науковців, так і щодо фінансування освіти та науки); продовжує спостерігатися перехід висококваліфікованих кадрів до інших сфер діяльності або взагалі виїзд науковців за кордон, у ті країни, де підтримують і цінують науку і інтелект; відбувається підміна понять, дискримінація почесних звань (зокрема з присвоєння статусу “національний”, “Заслужений юрист України”, “академік” та “член-кореспондент Академії правових наук України” та ін.). Що сьогодні відбувається з присвоєнням статусу “національний” для закладів освіти? Коли на початку 90-их розроблялися стандарти для ВНЗ такого типу, їх ми налічили 15. Нині ж маємо більше сотні таких закладів! Вони створили якісь наукові школи, стали відомими завдяки своїм висококласним фахівцям на всю Європу? Ні. Тобто все профанується...

Коли впроваджувалася система акредитації, а це були 1992-1994 роки минулого століття, тоді планувалося, що фахова експертна комісія робить раз на п’ять років комплексну перевірку ВНЗ, зараз же система така, що вся Україна перебуває в процесі акредитації. Нині втрачено державний контроль над оцінюванням діяльності ВНЗ, зрівняно державну і приватну освіту. І якби це давало результат, не поставали б питання, однак – загалом якість впала! І тут не потрібні нові закони, досить рішення уряду, щоб Міністерство освіти і науки, молоді та спорту хоча б перереєструвало статути навчальних закладів.

Сьогодні вже XXI століття, і досить нам бути ханжами. Не “кухарські діти”, не люмпенські ради і навіть не робітник з молотом і селянка з серпом (при всій повазі до них – вони мускули, сила нації), не сільська баба Параска на Майдані, а вчені, філософи, письменники, юристи, економісти, вчителі, поети, інженери, журналісти – ось хто формує колективний розум суспільства, ось хто дає народу логіку поведінки, ось без чого нація не може реалізувати свою програму. Ми ж досі нічого не зробили для удосконалення процесу відбору

найбільш достойних, талановитих людей для швидшого просування вперед. Їх сьогодні відтісняють ліктями верткі ділки, пробиваючись по головах ближніх нагору, до “годівниці”. На сьогодні нація продовжує виставляти в образі своїх геніїв і талантів простеньких її представників, а то і навіть сіреньких особистостей (кум, брат, сват), або куплених владою чи новими українцями вчених інтелігентів, які вже не є істинно вільними у своїй діяльності, а отже і не працюють на благо свого народу.

Водночас талановиті люди беззахисні, в силу своєї делікатності не спроможні протистояти нахрапистому, безсоромному “інтелекту”. Внаслідок такої кадрової політики Україна дедалі більше відчуває тотальний дефіцит істинного інтелекту, інтелігентності. Бути розумним не престижно, стати самозреченим професіоналом не модно. Престижно “з грязі – в князі”, модно отримати все одразу “на халяву”.

Шляхи вирішення окреслених завдань подальшого реформування науково-дослідницької діяльності та кадрового забезпечення вбачаються в наступному:

- наукова юридична громадськість повинна звернутися в усї владні структури, до різних політичних сил з пропозицією проявити справді державне мислення та далекоглядність і надати всебічну підтримку вітчизняній юридичній освіті та науці – не лише як одному з головних чинників науково-суспільного прогресу, а й як важливому елементу національної незалежності та безпеки;
- переконати керівників держави у тому, що наука, зокрема юридична, – це розум та інтелект нації, країна без науки – колонія з дешевою і некваліфікованою робочою силою та кустарним виробництвом. Зважаючи на зазначене, вони повинні не на словах (як зараз модно), а на ділі продемонструвати підтримку наукової сфери, розуміння того, що в наш час використання наукових знань, в тому числі юридичних, є головним ресурсом економічного зростання;

- звернутися до Кабінету Міністрів України з проханням виконати доручення, які прозвучали на зустрічі прем'єр-міністра України з представниками профспілок бюджетної сфери 21 квітня 2008р., на якій було зобов'язано:
 - МОН, Мінфін, Мінекономіки, Мін'юст, НАН України забезпечити першочерговий розгляд проекту урядового рішення з питання підвищення престижності наукової праці, державної підтримки та заохочення талановитої молоді до наукових досліджень і внести пропозиції щодо законодавчого врегулювання цих питань;
 - спрямувати зусилля на підвищенні престижу наукової праці та соціальному захисті науковців;
 - ліквідувати кадрову поруку, яка породжує застій;
 - впровадити конкуренцію в заробітній платі викладачів;
 - формалізувати підбір професійно якісного, честолюбного професорсько-викладацького корпусу, закоханого в свою справу, а отже здатного захопити науковими пошуками студентство;
 - формалізувати роботу над створенням та визнанням нових наукових шкіл, які б заявили про себе висококваліфікованими фахівцями на всю Європу та світ;
 - напрацювати проект Закону України “Про наукові кадри”, яким визначити строк перебування на керівних посадах не більше двох термінів. Причому робити це слід і по вертикалі, і по горизонталі;
 - затвердити систему перепідготовки кадрів на всіх рівнях, щоб створити необхідний їх резерв;
 - домагатися безумовного виконання Закону “Про наукову і науково-технічну діяльність”, який на сьогодні не виконується, а саме: забезпечити підвищення фінансування науки в 4 рази з відповідним підвищенням заробітної плати за рахунок виконання Закону України “Про наукову

і науково-технічну діяльність”. Це можливо і необхідно для нашої держави, враховуючи мізерну кількість учених, які лишилися в Україні, і саме це найбільше сприятиме престижності наукової праці та заохоченню талановитої молоді до наукових досліджень для збереження інтелекту нації – наукових співробітників, кількість яких катастрофічно зменшується.

Не менш злободенними є також і проблеми реформування освітньої та наукової роботи зі студентами, серед яких виділяються такі: фактично відсутні критерії якісного набору студентства як майбутньої інтелектуальної еліти нації; понад 90 відсотків прийнятих на бюджетне навчання студентів є так звані “позвоночні”, батьки яких точно можуть оплачувати навчання. Такі діти, як правило, не мають мотивації до навчання; водночас здібні діти із соціально не захищених родин залишаються поза стінами університету; в бібліотеках, як правило, тиша, бо майбутні фахівці не переймаються наукою; має місце поширене використання шпаргалки на іспиті. Шпаргалка – це, на нашу думку, хвороба освітньої системи, яка загрожує національній безпеці держави. Тільки за останні роки країна могла переконатися, навіть на прикладі вищих управлінських ешелонів, що Україні бракує компетентних кадрів, в тому числі юридично грамотних.

Відкинувши радянську систему ідеологічного тиску на студента, йому взамін, власне, нічого не запропонували, а університет одним із своїх завдань повинен ставити й виховання молоді людини.

У хороших зарубіжних університетах студентів до вступу в самостійне життя готують ненав’язливо – підтримуючи їхні ініціативи як у студентському самоврядуванні, так і в громадському житті. Їм дають можливість здійснювати самостійний вибір: від формування свого індивідуального навчального плану (це надзвичайно важлива складова виховного процесу – самоствердження творчої, відповідальної за свою долю особистості) до участі в різних масових заходах – аж до акцій громадянського протесту, за які не викликають

до декана, тим паче не виключають з університету. Чи можемо ми уявити, щоб студентів Кембриджу чи Сорбонни “знімали з пар” і ледь не строєм під керівництвом професора вели на якусь зустріч із занудним політиком чи урядовцем? Або щоб студентам Гарварду республіканці чи демократи платили по десять баксів, аби вони кілька годин інсценували масову підтримку лінії партії молодого покоління американців?

Шляхи реформування освітньої та наукової роботи зі студентами, на наш погляд, вбачаються в наступному:

- «живою» рекламою надання якісної юридичної освіти в Університеті мають стати його успішні випускники. Успіх – це найкращий оратор;
- враховуючи, що попереду непроста і складна робота – укрупнення ВНЗ, яких в Україні налічується близько тисячі, чого немає ніде в світі, перед Університетом постає питання визначитися з необхідністю філіалів за таких умов з метою поширення свого впливу як провідного освітнього та наукового закладу;
- розробити пропозиції щодо модернізації освітнього законодавства й узгодити відповідні стандарти зі стандартами професій і сучасного ринку праці; врахувати інтереси й поєднати відповідальність усіх сторін, залучених до системи управління підготовкою (перепідготовкою) кадрів; зберегти позитивні аспекти в роботі вищої школи;
- розробити критерії якісного набору майбутніх студентів;
- здійснювати підготовку конкурентоспроможних і затребуваних фахівців, які можуть позмагатися за своє місце під сонцем з випускниками інших країн. Звичайно, певна частина таких є, і ними може пишатися держава, але вони є більшою мірою не завдяки нашій системі освіти, а завдяки власній сумлінності і добросовісності;
- розширювати закордонне навчання та підготовку;

- використати таке явище, як шпаргалки під час іспитів. Тоді б і бібліотеки заповнилися, спонукаючи студентство до наукового пошуку, а не були порожніми (в тих же США вони працюють цілодобово).

Не варто сподіватися, що у таких надважких умовах хтось створить для України пільгові правила гри, позбавить загроз живого ринкового середовища. Ми повинні розраховувати на колективний розум, власні сили та єдність у реалізації спільно вироблених рішень. Потрібно не просто пам'ятати, як країна виходила з кризи попередніх років, а максимально використати цей історичний досвід, помноживши його на нові можливості. Це, так би мовити, концептуальні підходи, спрямовані на подальше обговорення окреслених проблем.

Але для того, щоб подолати кризу, вистояти, мало лише бачити узагальнену схему. Потрібні реальні дії!

3.11. ЗНАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВИПУСКНИКІВ ВНЗ УКРАЇНИ

Вивчення найпоширеніших світових мов є сьогодні необхідною умовою для становлення освіти нового типу, яка відповідала б потребам усебічного розвитку й самореалізації людини в нових соціокультурних ситуаціях. Крім того, знання якомога більшої кількості іноземних мов у сучасному світі є необхідною передумовою встановлення і плідного розгортання економічних, політичних, культурних і особистих контактів. Воно так само необхідно і для формування висококваліфікованого фахівця незалежно від його професійної галузі, який був би конкурентоспроможним на загальносвітовому і загальноєвропейському ринках праці. Для виконання всіх цих завдань потрібні ефективні мовні стратегії, спрямовані на гармонійне й узгоджене вивчення мов національного, міжнародного та міждержавного спілкування. На такому

підґрунті стане можливою справжня, а не декларативна інтеграція українського соціуму до європейського та світового соціально-економічного, політичного, культурного та інформаційного просторів, до спільного ринку праці, системи освіти і таке інше.

Тому актуальні мовні стратегії сьогодні покликані навчати використовувати іноземну мову як інструмент міжкультурного спілкування і ведення неконфронтаційного діалогу між народами, культурами й цивілізаціями.

Сьогодні англійська мова стає головною у сфері науки, особливо в точних і природознавчих галузях – на користь чого свідчить, наприклад, те, що організатори міжнародних наукових конгресів фактично відмовляються від послуг синхронних перекладачів. Аналогічні процеси відбуваються і в міжнародному бізнесі: англійська стає не тільки мовою спілкування бізнесменів із різних країн, а й внутрішньою мовою переважної більшості транснаціональних корпорацій, у тому числі таких, первинне походження яких не є англійським або американським. Англійська мова в обов'язковому порядку використовується в управлінні повітряним сполученням, практично безальтернативно – у сфері туризму, вона домінує в Інтернеті, дає більшу частину термінології і скорочень, які використовуються в банківському бізнесі, в техніці, зокрема комп'ютерній, у сфері зв'язку.

У сфері політики й дипломатії робочою мовою, якою ведеться внутрішня діяльність практично всіх міжнародних організацій, включаючи такі, як Рада Європи і Європейський Союз, є англійська. Розширення НАТО і поширення її програми на десятки країн світу швидко перетворюють англійську на єдину мову міжнародної військової співпраці. Знання іноземних мов стає однією з важливих вимог підготовки фахівців в умовах Болонського процесу. Сьогодні істотно змінюються вимоги до володіння іноземною мовою фахівцями всіх рівнів, першорядного значення набувають практичні навички, що передбачають знання мови на усному та писемному рівнях, уміння використовувати її у своїй професійній діяльності.

Загальні зауваги

Процеси ринкової розбудови в національній економіці супроводжуються постійним загостренням конкуренції, яка охоплює не тільки виробничу, але й інші сфери, зокрема, освітні послуги.

Ситуація, яка складається на вітчизняному ринку освітніх послуг, з кожним роком стає все більш напруженою. Основними причинами цього є, по-перше, жорсткий відбір освітніх закладів, які прагнуть працювати на ринку. Окрім того, необхідно зазначити, що на ринок починає виходити все більше комерційних ВНЗ, які завдяки своїй мобільності, розвиненій матеріально-технічній базі і в деякій мірі більш гнучкій ціновій політиці забезпечують поступове збільшення своєї частки на ринку освітніх послуг. По-друге, скорочення бюджетного фінансування вищої освіти вимагає від ВНЗ постійного пошуку інших джерел залучення фінансових ресурсів для свого стабільного розвитку. І, по-третє, входження України в Європейський освітній і науковий простір суттєво загострить конкурентну боротьбу між вітчизняними і зарубіжними ВНЗ, в результаті якої вітчизняні ВНЗ виявляються практично неконкурентоспроможними відносно іноземних, якщо вивчення іноземних мов, і перш за все англійської, не набуде першочергового значення. Адже умови сучасного світу динамічно змінюються, і коли ми говоримо про адекватний вимогам сучасності рівень знань, то маємо на увазі не тільки обсяг останніх, а й здатність людини постійно навчатися, швидко знаходити потрібну інформацію з різномовних джерел, систематизувати її та правильно застосовувати на практиці.

В процесі виходу ЗакДУ на ринок праці зі своїм товаром – випускниками, основними факторами, які вивчають попит на них, є: рівень знань, отриманих в процесі навчання, здатність до аналітичного і творчого мислення, особистісні якості випускника, до яких відносяться відповідальність, ініціативність, старанність та інші. Такі якості показали, наприклад, випускники факультету

міжнародних відносин нашого університету, які сьогодні працюють і займають відповідальні посади.

Підвищення компетентності через вивчення іноземних мов

Навчання ділової іноземної мови у Закарпатському державному університеті має чітку професійну спрямованість. Вона вивчається студентом із метою її застосування у його майбутній професійній діяльності, а саме: оформляти й перекладати документи, спілкуватися у професійній діяльності, вести ділову кореспонденцію з іноземними партнерами. Застосування комп'ютерних програм сприяє підвищенню професійного рівня майбутнього фахівця, його конкурентоспроможності. Крім того, що комп'ютерна техніка забезпечує сприймання інформації через слуховий та зоровий канали, вона дозволяє також здійснити навчання і контроль засвоєння ділової іноземної мови в різних режимах самостійного пошуку й на різних рівнях складності. Використання комп'ютера виявилось доцільним у процесі навчання мовного та мовленнєвого матеріалу з ділової іноземної мови, проведення тестування щодо перевірки рівня сформованості навичок і вмій ділової іноземної мови.

До переваг комп'ютерного навчання в університеті ми відносимо такі:

- урахування індивідуальних здібностей студента;
- установлення чіткої мети на кожному мінімальному етапі виконання роботи;
- просування малими кроками від простої до більш складної інформації;
- неперервний зворотній зв'язок, який надає інформацію про правильність виконаних завдань, після чого студент або переходить до наступного виду роботи, або повинен виправити помилки;
- стимулювання навчання згідно програми в індивідуальному режимі.

Процеси глобалізації економіки та перехід сучасного суспільства від індустріалізації до інформатизації висувають нові вимоги роботодавців щодо рівня володіння майбутніми працівниками англійською мовою. Одна з таких вимог полягає в тому, щоб вони могли здійснювати пошук в Інтернеті професійно значущої інформації англійською мовою, ефективно її опрацювати й використовувати. Тому на кафедрі ділової іноземної мови та перекладу створений власний курс вивчення ділової англійської мови, який забезпечує формування й розвиток у студентів навичок і вмінь роботи з іншомовною інформацією, що отримується через Інтернет. Однією з передумов ефективності такого курсу є власний рівень технічного забезпечення та високий рівень професійної мотивації до вивчення іноземної мови. Головні завдання курсу є такими:

- зробити процес оволодіння діловою англійською мовою цікавим і захоплюючим;
- сприяти формуванню у студентів професійної комунікативної компетенції;
- забезпечити розвиток у студентів навичок ефективного пошуку, вилучення, обробки та використання інформації з професійною метою.

Навчальний процес побудовано таким чином, щоб усі зусилля студентів зосередити на виконанні певного завдання, яке пов'язане з майбутньою професійною діяльністю. Курс має також і свої, цілком специфічні, риси, які відображають головну мету його впровадження, а саме – оптимізацію процесу навчання ділової англійської мови шляхом систематичного використання Інтернет-ресурсів у навчальному процесі.

Перша особливість розробленого курсу полягає у предметній складності проектних завдань і завдань для ділової гри, які повинні виконати студенти. Під поняттям «предметна складність завдань» мається на увазі такі завдання, які ані викладач, ані студенти не можуть виконати без попередньої обробки спеціалізованої

інформації за темою. Викладач допомагає та ділиться своїми знаннями і досвідом зі студентами як із колегами, але ні в якому разі не обмежує їх.

Друга особливість курсу тісно пов'язана з першою і полягає у використанні Інтернет–ресурсів як інформаційної основи для виконання проектів чи підготовки до ділової гри.

Третя особливість запропонованого курсу тісно пов'язана з попередніми й полягає у великому обсязі самостійної роботи і творчій автономії тих, хто навчається. Студенти не лише самостійно розподіляють завдання у групі, визначають у разі потреби системи автоматизованого перекладу й електронні словники. Вони також приймають рішення, в якій формі представляти результати роботи групи. Це може бути усне повідомлення, презентація з використанням програми Power Point, програмування ситуацій у ролях і т.д. Така організація навчального процесу значно підвищує професійну мотивацію студентів, допомагаючи їм проявити свій творчий потенціал. Роль викладача в аудиторії змінюється: він тепер не виступає єдиним джерелом знань для своїх студентів. Його основне завдання полягає в тому, щоб скоординувати роботу студентів та відповідно оцінювати результати такої роботи.

Співпраця викладача зі студентом у межах курсу включає також індивідуальну роботу, спрямовану на складання плану і графіка опрацювання аспектів англійської мови, що виключають труднощі чи є цікавими для студентів. Як показала практика, студенти приходять до університету з різним рівнем володіння англійською мовою, тому такий підхід допомагає ліквідувати наявні прогалини, розвивати навички, здобувати знання та вміння, які, з точки зору студентів, є найбільш необхідними чи бажаними. Усі ці навички, безперечно, стануть у пригоді після закінчення університету і допоможуть студентам продовжити вдосконалення знань із англійської мови самостійно, підвищивши тим самим їх конкурентоздатність.

Специфіка організованої нами самостійної роботи полягає в тому, що вона стає основою для кооперативного навчання, що і є четвертою особливістю розробленого курсу.

П'ятою особливістю є взаємозв'язане навчання всіх чотирьох видів мовленнєвої діяльності з головною концепцією уваги на екстенсивному питанні, тобто на читанні досить важких обсягів текстів винятково для отримання потрібної інформації без будь-якого розгорнутого аналізу текстів.

Вивчення фахової терміносистеми

Актуальним завданням у навчанні іноземної мови студентів вищих навчальних закладів України взагалі та в Закарпатському державному університеті зокрема є створення ними знань фахової терміносистеми і набуття вмінь і навичок використовувати вузькоспеціалізовану лексику для виконання професійно орієнтованих завдань, спрямованих на досягнення успішного спілкування у виробничих ситуаціях. Виконуючи зростаюче соціальне замовлення на підготовку таких спеціалістів в умовах розширення міжнародних зв'язків, нормативні документи Міністерства освіти і науки України: Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра, спеціаліста і магістра напряму 0501 «Економіка і підприємництво», з навчальної дисципліни «Іноземна мова професійного спрямування» та Програма з англійської мови для професійного спілкування (2005 р.) визначають предметом навчання майбутніх фахівців спеціальну галузеву лексику. Тому для реалізації оптимальних шляхів формування англомовної лексичної компетенції перед викладачами кафедри ділової іноземної мови та перекладу було поставлено невідкладне завдання – визначитися з відбором навчального матеріалу для навчання студентів немовних факультетів університету, термінологічної лексики за фахом підготовки.

Уся робота в цьому напрямі розпочалася з ґрунтового вивчення науково-педагогічної літератури з обраної тематики та положень Загальноєвропейських рекомендацій із мовної освіти, згідно

з якими основні стратегії відбору лексики включають знаходження усних і писемних іншомовних автентичних текстів та ключових слів у тематичних полях із відповідним урахуванням потреб тих, хто вивчає іноземну мову. Тексти за спеціальністю вважалися не лише основним джерелом накопичення фахового термінологічного словника студентів немовних вищих навчальних закладів, а й засобом становлення та розвитку їхньої професійної майстерності, що сприяє підвищенню культури термінологічного спілкування та професійно орієнтованої ерудиції. Кафедра ділової іноземної мови та перекладу Закарпатського державного університету спрямувала свої зусилля на відборі таких фахових текстів, які задовольняють інформаційно-пізнавальні потреби студентів, слугують опорою для стимулювання навчальної мовленнєвої взаємодії студентів на професійну тематику, доповнюють їхні знання з фаху шляхом відтворення та смислової переробки отриманої інформації, розширюють комунікативну спроможність студентів до реального спілкування іноземними мовами, пріоритет під час добору автентичних текстів віддавався оригінальним публікаціям професійно орієнтованого навчання, оскільки саме вони дають змогу об'єднати в єдине ціле найважливіші напрями у навчанні іноземної мови:

- пізнання системи формально-мовних засобів;
- пізнання норм та правил спілкування;
- обізнаність із мовленнєвою поведінкою в соціокультурному контексті країни, мова якої вивчається.

Так, наприклад, виходячи з програмних вимог, навчальний матеріал професійної сфери студентів-економістів і майбутніх спеціалістів із міжнародного бізнесу базується на таких спеціальних англomовних текстах, як наукові монографії, матеріали конференцій, публікації результатів теоретичних і спеціальних досліджень, аналітичні статті у періодичних і фахових виданнях. Вимогою до таких текстів була насиченість відповідними термінами, які розкривають наукові поняття і дають їм однозначне трактування.

Джерелом збагачення словникового запасу студентів-економістів і майбутніх спеціалістів у сфері міжнародного бізнесу є також автентичні англомовні матеріали у вигляді ділових листів, контрактів, угод, декларацій, рекламних проспектів фірм і компаній, протоколів ділових зустрічей, прайс-листів, анотацій і звітів про виконання проектів, електронних повідомлень інформаційного характеру тощо. Такі багатогранні автентичні матеріали містять насичену термінами фактологічну інформацію і є зразком мовної норми іншомовного ділового стилю спілкування, а також несуть у собі екстралінгвальну інформацію, яка є мотиваційним рушієм під час навчання іноземних мов.

Практика викладання іноземних мов у Закарпатському державному університеті переконливо довела, що від змісту тексту залежить ефективність організації навчальної інтерактивної діяльності з розумінням смислової інформації та результативність засвоєння термінологічної лексики під час уживання її у висловлюваннях студентів. Критерій змісту визначає здатність тексту бути ще й стимулом для породження власного висловлювання з використанням галузевої термінології, що дуже важливо для реалізації комунікативних намірів під час спілкування студентів на фахові теми у професійних ситуаціях. Важливим є і критерій практичної необхідності, який передбачає відбір лексики, необхідної для задоволення прагматичних потреб студентів в оволодінні галузевою термінологією. Якщо відібрана лексика не має для студентів практичного значення у плані комунікації, якщо у них не відчувається потреби у сприйнятті й засвоєнні термінологічного вокабуляря, то свідомо чи не свідомо студент менше уваги звертатиме на запропоновані йому слова, чим знизиться ефективність засвоєння лексики, а відтак і впаде рівень сформованості лексичної компетенції студентів.

Професійне спілкування іноземною мовою

На етапі інтеграції України в європейські економічні, політичні і культурні структури першочергового значення набуває питання підготовки спеціалістів, здатних успішно реалізувати процес співробітництва України з Європою та всім світом. Однією з найважливіших умов розв'язання цього завдання є необхідність озброєння молодих спеціалістів навичками і вміннями професійного спілкування іноземними мовами, передусім ведення ділових усних та писемних переговорів англійською мовою. У зв'язку з цим особливої гостроти набуває питання підвищення якості іншомовної підготовки майбутніх фахівців, їх умінь й навичок міжкультурної комунікації, що є запорукою їхньої конкурентоспроможності на сучасному ринку праці. Лінгвістичною основою набуття студентами іншомовної комунікативної компетенції є оволодіння термінологічною лексикою сфери майбутньої професійної діяльності. Одним із ефективних засобів для досягнення успіху у вивченні спеціальної лексики є використання технологій інтерактивного навчання, що охоплює: рольові та ділові ігри, симуляції, групові дискусії, проекти.

Організація парно-групових форм роботи, таких, як рольові та ділові ігри, навчальні дискусії, «круглі столи», тренінги тощо, у процесі іншомовної мовленнєвої діяльності розвиває вміння аргументувати свою точку зору на способи розв'язання певної виробничої проблеми, вміння інтерпретувати факти або статистичну інформацію, прогнозувати хід подальших дій, оцінити ситуацію через призму власного досвіду і прийняти правильне управлінське рішення.

Виконуючи серії професійно спрямованих завдань проблемного характеру, студенти активізують у мовленні термінологічну лексику, що робить іншомовне спілкування змістовним і предметним. Інтерактивне навчання активізує комплекс професійних знань і вмінь студентів, формує такі якості, як готовність адаптуватися в

нових умовах, здатність до інноваційного мислення, креативність, ініціативність, відповідальність. Формуючи свою лексичну компетенцію як компонент інноваційної комунікативної компетенції за допомогою широкого діапазону видів інтерактивної навчальної діяльності, студенти вдосконалюють і свою професійну компетенцію, що має для них важливе значення.

У період значного поширення інформації іноземними мовами студентам немовних вищих навчальних закладів необхідно вміти її знайти, переглянути, прочитати, виділити й опрацювати необхідний матеріал, тому читання у всіх його видах є для них одним із важливих пріоритетів.

Інтерактивність під час читання складається з діалогу між автором і читачем, а діалог, у свою чергу, полягає у встановленні спільності словника і схем автора та читача. Зауважимо, що без оволодіння вокабулярієм, тобто корпусом спеціальної лексики кожного автентичного фахового тексту, не може бути «спільності», тобто порозуміння між читачем та автором такого тексту.

Реферування фахових текстів іноземною мовою

Одним із важливих і необхідних студентам немовних спеціальностей вмінь і навичок є реферування фахових текстів, що постійно практикується серед студентів усіх факультетів Закарпатського державного університету на основі самостійно прочитаних іншомовних джерел. Читання й подальше реферування спеціальної літератури дозволяє розширити обсяг термінологічного запасу студентів, оскільки засвоєння термінів у відповідному до спеціальності контексті уможлиблює краще розуміння їх значення і сприяє їх запам'ятовуванню. Під час роботи над написанням реферату відбувається сприйняття і смислова переробка сприйнятої інформації, її трансформування і письмова презентація у вигляді вторинного тексту, анотації.

Практика проведення такого типу роботи показала, що аналітично-синтетична розумова діяльність значно сприяє мимовільному запам'ятовуванню термінів, довготривалому утримуванню

нню їх у пам'яті і швидкому відтворенню. Тому підготовка і написання рефератів та анотацій на різні публікації є дуже ефективним методом роботи, спрямованим на оволодіння студентами термінологічною лексикою за фахом. Створення студентами вторинних текстів типу рефератів із їх подальшою усною презентацією може бути важливою формою проектної роботи, що також виявилася ефективною технологією інтерактивного навчання, за якої іноземна мова сприймається як засіб взаємодії. При цьому акцент на вправлянні як такому зміщується на розумову діяльність, що потребує володіння певними мовними засобами, вміння творчого застосування мовного матеріалу.

Проектна робота, крім того, розвиває вміння працювати в команді, характеризується тісним співробітництвом учасників тимчасового творчого колективу у процесі міжособистісного спілкування. Працюючи над підготовкою такого проектного продукту у складі міні-груп, студенти формують свої мовленнєві лексичні навички, розвивають аналітичні здібності і креативне мислення, вчать формулювати й обґрунтовувати власні судження з використанням у писемному мовленні термінологічної лексики. Таким чином у студентів формується іншомовна лексична компетенція, забезпечується професіоналізація навчання.

Принцип інтерактивності у процесі навчання писемного мовлення через написання рефератів реалізується також під час редагування робіт, виправлення недоліків під час взаємоперевірки, взаємооцінювання. Студенти активно взаємодіють як один із одним, так і з довідковою літературою, словниками, навіть комп'ютерними програмами, щоб домогтися правильного й логічного викладення у рефераті іншомовного матеріалу, кращої читабельності роботи. Взаємодія здійснюється як у процесі аудиторної, так і самостійної роботи, коли студенти використовують, наприклад, можливості електронної пошти для консультацій із викладачем, для взаємного обміну інформацією щодо значення того чи іншого терміна, для вироблення спільної оптимальної думки щодо вирішення різних питань.

Підсумовуючи сказане, зауважимо, що навчання студентів термінологічної лексики за допомогою проектної роботи як технології інтерактивного навчання у процесі підготовки і написання реферату разом із використанням потенційних можливостей електронних засобів комунікації дає змогу активізувати їхні внутрішні пізнавальні мотиви і творчі здібності, організувати й систематизувати роботу з вивчення лексичного і термінологічного матеріалу та оволодіння професійно орієнтованою іноземною мовою. Технології інтерактивного навчання при цьому спрямовані не тільки на стимулювання у студентів розумових здібностей і сприяння їх загальному розвитку як особистостей, а й на те, щоб дати кожному учаснику мовленнєвої взаємодії оптимальні можливості в його становленні як конкурентоспроможного фахівця. В аспекті навчання студентів термінологічної лексики інтерактивні технології навчання уможливають створення ґрунтовної лінгвістичної бази для формування іншомовної комунікативної компетенції та забезпечення якісного рівня української освіти відповідно до вимог Болонського процесу.

Самостійна робота студентів

Основними завданнями самостійної роботи з опанування іноземної мови у позааудиторний час є вдосконалення знань, умінь і навичок використання іноземної мови у професійній галузі, набутих на заняттях в аудиторний час, розширення країнознавчого світогляду, всебічний та гармонійний розвиток, виховання культурних, етичних та естетичних смаків, самостійності та послідовності у навчанні, сприяння шанобливому ставленню до людей та країни, мова якої вивчається. У зв'язку з ними виникає потреба в успішній організації самостійної роботи, як передбачає належне ресурсне забезпечення. Студент повинен мати змогу отримувати необхідну інформацію не тільки з бібліотек, інтернет-сайтів, а й із методичного забезпечення, розробленого викладачами кафедри для ефективного самостійного вивчення предмета. Крім того, через

необхідність надавати консультації студентам збільшується трудове навантаження на викладача зі зростанням вимог до нього, оскільки він повинен розуміти спосіб мислення студентів, їхні інтереси, світогляд та світосприйняття, щоб спрямувати самостійну роботу в належне русло, залучити їх до активної мовленнєвої навчально-пізнавальної діяльності.

Основними формами самостійної роботи студентів під час вивчення іноземної мови є практичні та індивідуальні заняття, консультації, написання творчих робіт (так званих есе) на задану тему, домашні контрольні роботи, підготовка рефератів, повідомлень для аудиторних занять, опрацювання анотацій до курсових і дипломних робіт.

Практичні заняття за своєю структурою є різноманітними та включають різні методи навчання: усне та письмове опитування, аудиторні та позааудиторні самостійні роботи з перевірки засвоєних знань із певного аспекту навчальної дисципліни, диктанти (лексичні, граматичні, фонетичні, синтаксичні та ін.), виконання певних перекладацьких завдань в аудиторії на дошці та самостійне виконання індивідуальних завдань, самостійна робота у підгрупах над певними тематичними проектами, індивідуальні домашні завдання (читання фахової літератури, рольові ігри, «круглі столи» тощо). Головна мета цих завдань – навчити студентів застосовувати набуті теоретичні знання на практиці.

Сьогодні досить поширеним є термін «сучасні інформаційні технології», який тісно пов'язаний із масовим використанням таких технічних засобів, які забезпечують швидкий та ефективний доступ до електронної інформації.

Практика довела, що сучасні комп'ютерні технології у самостійній роботі студентів відіграють важливу роль, оскільки вони є доцільними для:

- 1) пошуку інформації у мережі за допомогою web-браузерів, баз даних, інформаційно-пошукових та інформаційно-довідкових систем, автоматизованих бібліотечних систем, електронних журналів;

- 2) організації двомовного діалогу у мережі: використання електронної пошти, синхронних і відстрочених конференцій, спілкування on-line у мережах типу Skype;
- 3) створення тематичних web-сторінок та web-квестів за допомогою використання web-браузерів, графічних редакторів.

Для того, щоб лекції не привчали студентів до пасивного, некритичного сприймання навчального матеріалу, викладачі кафедри ділової іноземної мови та перекладу заохочують їх до попередньої самостійної підготовки до лекцій, тобто до ознайомлення із темою лекції та її планом, а також із основним змістом лекційної теми згідно із методичними вказівками та рекомендаціями з вивчення конкретної мовної теми. Доцільними є також повторення змісту попередньої лекції та окреслення проблематичних питань, які вимагають консультації лектора.

Оскільки тематичні лекції передбачають розкриття певної теми дисципліни, а оглядові безпосередньо пов'язані з практичними заняттями або практикою, саме ці види лекцій вимагають обов'язкової самостійної підготовки студентів до них. Щодо класифікації лекцій за способом викладу навчального матеріалу, то вони поділяються на проблемні, лекції-візуалізації, лекції-дискусії, лекції із заздалегідь запланованими помилками і лекції-прес-конференції. Усі ці лекції належать до активних методів навчання, і тому навчальний матеріал подається як своєрідний «challenge» студентам, який спонукає їх до пошуків розв'язання проблемних ситуацій, що неможливо без попередньої самостійної базової підготовки студентів.

Для самостійної підготовки до подібних лекцій студентам доцільно використовувати сучасні комп'ютерні технології для пошуку та обробки інформації у вигляді написання реферату-огляду з поданої теми або рецензії на сайт. Попередня самостійна підготовка до лекцій залучає огляд бібліографічних ресурсів комп'ютерної мережі, а також укладання бібліографічного списку літературних джерел за темою лекції.

Підготовка до семінарських занять передбачає тільки самостійні види роботи, спрямовані на пошук та обробку інформації у комп'ютерних мережах у таких формах:

- 1) написання і захист реферату;
- 2) тематична рецензія на сайт та її презентація;
- 3) критичний аналіз розміщених в Інтернеті рефератів, повідомлень, курсових і дипломних робіт із певної теми;
- 4) підготовка до дискусії з теми;
- 5) підготовка до певного виду практичного заняття як складової частини семінарського заняття або як до окремого заняття.

Завдання для підготовки до семінару можуть включати створення тематичних web-сторінок окремими студентами або групою студентів, а також створення web-квестів для роботи з поданої теми та їх розміщення на сайті навчальної дисципліни «Іноземна мова». Цей вид самостійної роботи є особливо ефективним для таких видів семінарських занять, як семінар-прес-конференція, семінар «brainstorming». Використання комп'ютерних мереж дозволяє зробити форму викладу матеріалу чіткою, цікавою, мовленнєво грамотною, переконливою й аргументованою.

Самостійна робота студентів під час написання курсових і дипломних робіт у комп'ютерній мережі пов'язана з пошуком та обробкою інформації у вигляді укладання списку бібліографічних джерел, ознайомлення з професійними телеконференціями, а також аналізу обговорення певних проблем у чаті (on-line). Студенти мають змогу (як вид діяльності у комп'ютерній мережі «діалог») проводити консультації з фахівцем або іншими студентами через відстрочену конференцію чи отримувати консультації у керівника наукового проекту у режимі «on-line». Залежно від тематики наукового дослідження з курсу «Іноземна мова», студенти можуть створити web-сторінки, опублікувати курсові та дипломні роботи на сайті навчальної дисципліни, а також розмістити власні методичні розробки як елемент курсової або дипломної роботи.

Мовна та перекладацька практика є формою навчальної діяльності студента і має на меті поглибити та закріпити теоретичні знання студентів із навчальної дисципліни «Іноземна мова», а також сприяти формуванню граматичних, лексичних і стилістичних навичок уживання студентами професійної, і не тільки, іноземної мови. Вона має різні види залежно від мети й місця проведення: перекладацька практика на підприємствах та установах (із певних спеціальностей) як елемент співпраці з іноземцями – носіями тієї чи іншої мови, що вивчається; навчальна практика з синхронного перекладу під час проведення конференцій, офіційних зустрічей тощо. Тому є всі підстави вважати, що самостійна робота під час підготовки майбутніх перекладачів є однією з форм організації навчального процесу.

Тестування як ефективний спосіб контролю

Ефективним способом організації контролю вивчення іноземних мов у Закарпатському державному університеті є тестування навчальних досягнень студентів як під час семестру (поточний контроль), так і в кінці (рубіжний або підсумковий контроль). Метою тестів навчальних досягнень є визначення рівня знань студентів у оволодінні іншомовною мовленнєвою діяльністю на певному ступені навчання. Головною метою застосування тестів є встановлення рівня знань між тими, хто проходить тестування, і на цій основі визначення рейтингу кожного студента. Кожен тест може відрізнятися від інших кількістю завдань, їхньою складністю, а також багатьма іншими характеристиками. У тест викладачі кафедри ділової іноземної мови та перекладу намагаються відібрати мінімально достатню кількість завдань, що дає змогу порівняно точно визначити рівень і структуру іншомовної підготовленості студента.

Поточний тестовий контроль відбувається регулярно на заняттях із метою отримання викладачем інформації про успішність засвоєння студентами іншомовного матеріалу та формування у

них навичок і вмінь мовлення, а також інформації про доцільність застосування тих чи інших методів і прийомів навчання. Результати, які викладач отримує у ході поточного контролю, дозволяють стежити за ефективністю та успішністю процесу навчання і своєчасно коригувати недоліки.

У тестах поточного контролю переважають завдання, спрямовані на перевірку окремої навички чи вміння, відповіді здебільшого вибіркові. Тести розробляються самим викладачем. Поточний контроль скеровується на визначення проміжних, а не кінцевих результатів у оволодінні іноземною мовою.

Рубіжний контроль здійснюється на певному рубежі. Як правило, це може бути кінець семестру, модуля або змістового модуля. Метою рубіжного контролю є отримання об'єктивних результатів навчальних досягнень студентів за конкретно встановлений відрізок часу навчального процесу.

Підсумковий контроль здійснюється наприкінці кожного курсу. Викладач за допомогою тестів визначає та оцінює рівень навчальних досягнень студентів у оволодінні навичками та вміннями іншомовної мовленнєвої компетенції.

Студенти університету проходять перевірку якості знань із іноземних мов, як правило, двічі за семестр і під час екзаменаційної сесії у комп'ютерному тестовому центрі. Практика показала, що тестовий контроль є ефективною формою контролю якості підготовки фахівців, дієвим заходом у підвищенні їхньої кваліфікації.

3.12. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФАХОВОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ В КОНТЕКСТІ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Шляхи модернізації вищої освіти України визначені європейськими та світовими тенденціями розвитку цієї галузі. Мета вищої освіти сьогодні – підготовка фахівців, здатних забезпечити перехід від індустріального до інформаційно-технологічного суспільства, використовуючи інновації у навчально-виховному

процесі та науково-методичній роботі. Тому основним завданням діяльності сучасного вищого навчального закладу в Україні має стати формування інноваційного освітньо-виховного середовища, що передбачає не тільки зміни в організації навчання, а й удосконалення професійної майстерності викладачів. Для того, щоб вища освіта України максимально задовольняла вимоги часу, такі чинники, як компетентність, професіоналізм, інтелект, творчість повинні відігравати провідну роль у функціонуванні цієї сфери.

Педагогічна праця викладача вищого навчального закладу є особливою формою професійної діяльності, змістом якої є навчання, виховання і розвиток студентів, сприяння формуванню у них фахових знань, умінь і навичок, активної життєвої позиції, що дасть змогу майбутньому випускнику знайти своє місце на ринку праці, активно включитися у суспільну, культурну, політичну та інші сфери життя суспільства. Результатом викладацької діяльності є розвиток студента, його особистісне, інтелектуальне удосконалення, самовизначення особистості.

Викладач вищого навчального закладу свою педагогічну діяльність здійснює у кількох напрямках: педагогічному, методичному, науковому, виховному.⁷⁶ Педагогічну складову прийнято вважати пріоритетною, але вона не може бути повноцінною при ігноруванні трьох інших аспектів роботи.

Організуючи навчальну діяльність студентів відповідно до нормативних вимог, викладач визначає мету і завдання конкретної дисципліни у взаємозв'язку з іншими предметами, обирає оптимальні форми і методи, що сприяють активізації пізнавальної діяльності студента, форми контролю. Основними видами цієї діяльності є лекції, лабораторні, практичні, семінарські заняття, консультації, заліки, екзамени, керівництво практикою тощо. Опитування, проведені лабораторією практичної психології та соціології Закарпатського державного університету в рамках щорічного

⁷⁶ Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб./ М.М. Фіцула – К.: Академвидав, 2006. – 352с.

анкетування «Викладач очима студентів», свідчать, що високого рівня професійних знань не досить для володіння аудиторією. Значний вплив має загальний розвиток особистості викладача, його вміння пов'язувати матеріал із сьогоденням, із власним досвідом; незалежність поглядів, розуміння інтересів молоді, культура мовлення, використання технічних засобів у організації навчального процесу і т.д. Чим ширший світогляд і коло інтересів, тим простіше налагодити контакт з аудиторією. Сучасний викладач має бути спроможним до саморозвитку та самовдосконалення в ситуації, яка постійно змінюється, готовим до якісної реалізації знань, умінь та навичок у професійній діяльності.

Окремо слід виділити проблему психолого-педагогічної освіти викладачів, зокрема тих, які не мають кваліфікації викладача певної спеціальності. Часом брак елементарних навичок погіршує сприйняття викладача студентами і значно знижує продуктивність їх співпраці.

Сучасна технологізація освіти сформувала думку про те, що успіх у навчально-виховному процесі освіти майбутнього буде забезпечуватися тільки якістю використання технологій. Однак технологія не приводить однозначно до одержання педагогічних результатів, бо застосування однієї технології викладачами з різним рівнем професійної майстерності може привести до різних наслідків.

До основних структурних компонентів формування педагогічної майстерності відносять гностичний, конструктивно-проективний, організаційний, комунікативний, перцептивно-рефлексивний.⁷⁷

1. Гностичний компонент пов'язаний із сферою знань викладача. Мова йде не тільки про глибоке і свідоме володіння знаннями з дисципліни, яка викладається, але й про вміння працювати із змістом навчального матеріалу: зробити його доступним для

⁷⁷ Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: методичний посібник для студентів магістратури/ С.С. Вітвицька. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – С.68-69.

розуміння студента, поєднувати отримані знання із змістом інших предметів з метою формування системних знань, вивчення реальних можливостей студента для формування у нього самоконтролю й саморегуляції, вивчення кожного студента і колективу загалом. Важливим аспектом цього компоненту є аналіз власного педагогічного досвіду та досвіду інших викладачів, узагальнення його і перенесення ефективних форм, методів і прийомів у практику своєї роботи, самоосвіта та самовиховання. Адже знання з психології, педагогіки і методики – найслабша ланка у вищій школі.

2. Конструктивно-проективний компонент відображає особливості планування педагогом власної діяльності та роботи студентів відповідно до поставлених цілей. Психологічним механізмом цього компонента служить уявне моделювання навчально-виховного й наукового процесів з відповідним дозуванням часу. В основі проективної і конструктивної діяльності лежать здібності до інтелектуальної праці:

- відкинути звичайні методи і стандартні рішення, шукати нові, оригінальні;
- бачити далі безпосередньо даного і очевидного;
- схоплювати суть основних взаємозв'язків, властивих проблемі;
- чітко бачити кілька різних шляхів вирішення і подумки вибрати найбільш оптимальний і ефективний;
- чуття до наявності проблеми там, де, здається, все вже вирішено;
- ідейно-креативна результативність мислення та ін.

Аналізуючи цей компонент здібностей, у вітчизняній педагогічній науці визнають провідну роль інтуїції в науковій та педагогічній діяльності. Інтуїція як результат великої і напруженої розумової роботи дозволяє скоротити шлях пізнання на основі швидкого, логічно неусвідомленого розуміння ситуації та знаходження правильного рішення. Окремі дослідження підтверд-

жують думку, що у викладачів, які не мають вченого ступеня, рівні всіх проєктивно-конструктивних здібностей, а також уміння передбачати в педагогічній і науковій праці занижені.

Зокрема, конструктивні здібності – це вміння організувати навчальний процес на належному рівні. Такі вимоги базуються на певному комплексі критеріїв, необхідних для проведення роботи зі студентами:

- варіювання стимуляції на засвоєння і сприйняття знань (наприклад, відмова від монологу у спілкуванні з аудиторією);
- установка на сприйняття: залучення нетрадиційного матеріалу, несподівані приклади, провокування самостійності шляхом „хибних” висновків і багато іншого;
- педагогічно грамотні висновки, які сприяють комплексному засвоєнню матеріалу;
- ефективне використання пауз, невербальних засобів комунікацій (міміки, жестів, погляду);
- система позитивних і негативних підкріплень;
- використання навідних питань, протиріч;
- питання на повторення, узагальнення матеріалу;
- питання, що встановлюють міжпредметні зв'язки;
- виконання завдань, спрямованих на самостійний пошук, обробку і систематизацію матеріалу; творчі роботи і завдання, що стимулюють не лише професійний, а й особистісний ріст.

Орієнтація певної частини викладачів на монологічно-лекційний вид роботи склалася внаслідок не лише певного традиціоналізму. Нестача матеріалу, невідповідність опублікованого сучасним вимогам, нестача технічних ресурсів також не сприяють поліпшенню організації занять. Але навчити студента працювати самостійно досить важко, особливо коли неможливо ретельно і систематично перевіряти усіх, об'єктивно оцінювати результати самостійної роботи студентів, як це передбачено вимогами до навчального процесу.

3. Організаційний компонент включає:

- структурування інформації в процесі повідомлення її студентам;
- організацію різних видів діяльності студентів для досягнення поставлених цілей;
- організацію власної діяльності і поведінки у процесі безпосередньої взаємодії із студентами.

Стосовно цього компонента у студентів є найбільша кількість зауважень до викладача, а саме: використання звичних форм і методів роботи, однотипна структура кожного заняття, монотонність викладу змісту навчального матеріалу під час читання лекцій. З метою подолання цих недоліків пропонуються інтерактивні технології навчання, особливо на практичних заняттях. Ці технології дають змогу студентам⁷⁸:

- виробляти стратегію і тактику досягнення цілей;
- самостійно знаходити можливі ресурси для вирішення проблеми;
- вчитися формулювати, висловлювати та відстоювати власну думку, слухати іншу людину, поважати її погляди;
- моделювати різні соціальні ситуації та збагачувати власний досвід через їх «прогривання»;
- знаходити спільне розв'язання проблем, вчитися будувати стосунки та діяльність у групі;
- здійснювати проектну діяльність, реалізувати задуми, розвивати навички самостійної роботи.

Проектуючи застосування інтерактивних технологій у вищому навчальному закладі, викладач повинен чітко визначити цілі навчання, сприяти створенню комфортних умов та взаємоповаги,

⁷⁸ Вахрущева Т.Ю. Інтерактивні технології навчання як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності / Т.Ю. Вахрущева// Нові технології навчання. – К., 2007. – Вип.47. – С.64-69.

формувані мотивацію навчання, брати до уваги потенційні можливості аудиторії.⁷⁹

4. Комунікативний компонент передбачає налагодження педагогічно доцільних стосунків як зі студентами для досягнення дидактичної мети («взаємини по горизонталі»), так і тими, хто виступає в ролі керівників цієї системи («взаємини по вертикалі»). Спілкування в діяльності викладача виступає не тільки засобом наукової та педагогічної комунікації, але й умовою вдосконалення професіоналізму в діяльності й джерелом розвитку особистості викладача, а також засобом виховання студентів. До комунікативних відносяться такі здібності:

- здатність всебічно й об'єктивно сприймати людину-партнера зі спілкування;
- здатність викликати в нього довіру, співпереживання в спільній діяльності;
- здатність передбачати й запобігати конфліктам;
- справедливо, конструктивно й тактовно критикувати свого товариша із спільної діяльності;
- сприймати й враховувати критику, змінюючи відповідно свою поведінку й діяльність.

У налагодженні комунікативної взаємодії зі студентами викладачу необхідно спиратися на знання та вміння педагогічної техніки, налагодження емоційного та ділового контакту, емоційне налаштування на майбутню взаємодію. Важливими є прийоми, які забезпечують ефективність взаємодії: вміння виявити інтерес та повагу до студента, зрозуміти його позицію під час спілкування, володіти засобами невербальної комунікації, толерантне ставлення до всіх учасників навчального процесу.

5. Перцептивно-рефлексивний компонент тісно пов'язаний з комунікативним, спрямований до суб'єкта педагогічного впли-

⁷⁹ Бойко М. Удосконалення професійної майстерності викладача вищої школи в контексті вимог Болонського процесу/ М.Бойко// Вісник Львівського університету. – Серія Педагогіка. – 2009. – Вип. 25. Ч.3. – С.221.

ву. Рефлексія – усвідомлення діючим індивідом того, як він сприймається партнером зі спілкування, припускає знання того, як інший розуміє того, хто рефлексує. Рефлексія – своєрідний подвоєний процес дзеркального відображення індивідами одне одного, при якому той, хто рефлексує, усвідомлює внутрішній світ співрозмовника з відбиттям себе. Перцептивно-рефлексивні здібності передбачають три аспекти:

- почуття об'єкта; воно характеризує чутливість педагога до того, яке відображення об'єкти реальної дійсності знаходять у вихованців, якою мірою потреби та інтереси студентів виявляються при цьому, як вони співпадають з вимогами педагогічної системи та вимогами самого педагога;
- почуття міри і такту; проявляється в особливій чутливості до міри змін, що відбувається в особистості й діяльності студента за допомогою різних засобів педагогічного впливу, які зміни відбуваються (позитивні чи негативні), за якими ознаками можна про них судити;
- почуття причетності; характеризується чутливістю викладача до недоліків власної діяльності, критичністю і відповідальністю за педагогічний і науковий процес.

Реалізація усіх компонентів забезпечить якісний навчальний процес, творчий саморозвиток та самореалізацію викладача в процесі педагогічної діяльності. Методи й способи науково-педагогічної діяльності носять індивідуально-суб'єктивний характер, їх використання залежить від здібностей кожного викладача. Психолого-педагогічні здібності зазвичай включають у структуру розглянутих вище гносеологічного та організаційного компонентів, хоча ці здібності можуть існувати й окремо один від одного.

Сучасний педагог вищої школи має спрямувати свою діяльність на формування наукового мислення, розвиток внутрішньої особистої потреби у постійному саморозвитку, самоосвіті впродовж усього життя. На актуальності цієї проблеми наголошується і в матеріалах до підсумкової колегії Міністерства освіти і науки України «Вища освіта України – європейський вимір: стан,

проблеми, перспективи».⁸⁰ Врахування нових вимог до вищої освіти в умовах реформування суспільства, критичний аналіз якості роботи педагогічних працівників вищих навчальних закладів обумовлюють необхідність нового підходу до організації, структури, змісту, форм і методів удосконалення педагогічної майстерності викладачів. Підвищення кваліфікації, стажування викладачів вищої школи вирішує проблему задоволення професійно-освітніх потреб викладачів різних навчальних закладів, яка пов'язана не тільки з поглибленням та оновленням знань з предмета, а, перш за все, з вирішенням конкретних питань науково-педагогічних працівників щодо оволодіння педагогічною майстерністю, навиками та вміннями управління, застосування педагогічних технологій. Багатоаспектність стажування (науковий, навчальний, культурний аспекти), зокрема за кордоном, роблять цю форму підвищення кваліфікації ефективною та дієвою у плані розвитку професійної майстерності викладача вищої школи у контексті вимог Болонського процесу.

⁸⁰ Освіта України. – 2008. - № 23 (907), № 25 (909).

Розділ 4

НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

4.1. ПЕРЕХІД ДО ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИЩІЙ ОСВІТІ – ВИМОГА ЧАСУ

Запровадження освітніх інновацій та інформаційних технологій належить до пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку вищої освіти в Україні. Інноваційна освіта орієнтована сьогодні не стільки на передавання знань, які постійно оновлюються, скільки на оволодіння базовими компетенціями, що дозволяють потім — у міру необхідності — здобувати знання самостійно.

Традиційна освіта як система отримання знань відстає від реальних потреб сучасного суспільства. *Сьогодні потрібна освіта, що постійно оновлюється – знаннями, технологіями, засобами навчання, організаційними та управлінськими підходами. Саме таку освіту прийнято називати «інноваційною». Суть інноваційної освіти можна передати словами: «не наздоганяти минуле, а створювати майбутнє».*

Інноваційні процеси, які повинні здійснюватися сьогодні у всіх освітніх структурах, є єдиним джерелом розвитку системи освіти. Вимога переходу до інноваційної освіти зумовлена закономірностями функціонування інформаційного суспільства.

Розвиток телекомунікаційних технологій, зумовлений науково-технічним прогресом, досяг такої межі, після якої ми спостерігаємо якісні зміни інформаційного середовища, яке оточує індивіда, що, в свою чергу, викликало ланцюг якісних змін у всіх сферах його існування.

Якщо раніше викладач був головним джерелом професійної інформації, що зумовлювало репродуктивну методику навчання як провідну, то тепер студент зустрічається з безліччю цілком доступних джерел. **Функція викладача стає децю іншою: він повинен навчати студента орієнтуватись у цьому інформаційному середовищі, розвинути його творчі та інтелектуальні здібності, у тому числі здатність до самоосвіти. Саме ця обставина робить використання інформаційних технологій, інформатизацію навчального процесу головним засобом здійснення переходу до інноваційної освіти.**

Розвиток форм інноваційної освіти – лише частина загального процесу набуття практикою людської діяльності інноваційного характеру. Будь-який інформаційний процес вимагає володіння інформаційними ресурсами і комунікаційними технологіями. Проблема полягає не в тому, щоб оволодіти сумарним набором таких технологій, а в тому, щоб побудувати правильну систему їх використання, відповідно до стратегії того чи іншого розвитку. **Інноваційна освіта – це та модель освіти, яка орієнтована переважно на максимальний розвиток творчих здібностей і створення сильної мотивації до саморозвитку індивіда на основі добровільно вибраної «освітньої траєкторії».**

Інформаційні технології дозволяють реалізувати принципи диференційованого та індивідуального підходу до навчання. На занятті викладач дає змогу кожному студенту самостійно працювати з навчальною інформацією, щоб детально розібрати новий матеріал за своєю схемою. Інформаційні технології можна використовувати як для очного, так і дистанційного навчання, що уможливило вихід у єдиний світовий інформаційний простір.

Застосування комп'ютерних технологій сприяє підвищенню рівня самоосвіти, мотивації навчальної діяльності і дає абсолютно нові можливості для творчості, отримання й закріплення різних професійних навичок та відповідає соціальному замовленню, яке держава пред'являє до ВНЗ. Використання системи мультимедіа дозволяє об'єднати можливості комп'ютера і знання виклада-

ча для створення електронних підручників із мобільним доступом до інформації. Мультимедійні технології відкривають можливості для викладачів відмовитися від властивих традиційному навчанню рутинних видів викладацької діяльності та значно активізувати пізнавальну діяльність студентів.

Проблематика інновацій уже вийшла за межі власне економічних концепцій і підходів та дедалі активніше включає проблеми педагогіки, психології, соціології, загальної теорії управління та методики проведення нових комплексних наукових досліджень, що вимагають системного підходу. Використання засобів новітніх інформаційних технологій, розміщених на різних серверах у мережі Інтернет, здатне істотно поглибити зміст матеріалу, що вивчається, а застосування нетрадиційних методик навчання може мати помітний вплив на формування практичних умінь і навичок студентів.

Послідовне впровадження інноваційної методики навчання має велике значення для постійної підтримки високої якості всіх складників навчального процесу, поєднання наукової та навчальної роботи, налагодження взаємовідносин між вищим навчальним закладом та роботодавцями і, нарешті, розширення міжнародних контактів.

Широкого застосування в цьому руслі набули технології слайд-лекцій, комп'ютерного тестування, дистанційного навчання, електронні підручники і навчальні матеріали, міжнародні освітні програми.

Сучасні процеси в суспільстві, зміна соціокультурних пріоритетів викликають необхідність оновлення парадигми освіти, тобто об'єктивно обумовлюють особливу значимість інновацій в науково-педагогічній сфері. При цьому основоположним принципом інновацій для вищої школи повинні залишатися гуманітарна суть освіти, її спрямованість на високий професійний, етичний і загальнокультурний розвиток майбутнього науковця та педагога.¹

¹ Абдуллина О. Инновации и стандарты / О. Абдуллина, Н. Марков // Высшее образование в России. -1999. -№ 5. - С.78-82.

Зазначеній проблемі присвячено чимало наукових розвідок, зокрема і присвячених методології управління інноваційними освітніми проектами.² На жаль, часто-густо в системі освіти під виглядом інновацій впроваджуються не перевірені практикою ідеї та почини. Так, останніми роками спостерігається невиправдане захоплення перейменуванням освітніх установ згідно з модою в «академії», «університети», «коледжі» — без достатніх на те підстав і без урахування умов їх функціонування. До недавнього часу в педагогічних вузах наполегливо пропагувалася ідея «адресної» підготовки фахівців для різних типів освітніх установ. Подібна «спеціалізація» означає чисто утилітарний підхід до навчання майбутніх науковців та педагогів і значно знижує рівень їх фундаментальної підготовки, що неминуче веде до звуження їх професійного мислення й обмеження творчих можливостей.

Однак весь досвід передової вітчизняної і світової вищої освіти показує, що методологічною основою якісної підготовки фахівців є поєднання базового (єдиного для всіх) і варіативного принципів навчання. Базовий зміст забезпечує засвоєння фундаментальних знань, необхідних кожному фахівцеві, незалежно від спеціалізації, залучення до педагогічної культури, розвитку педагогічного мислення, спонукає до активної професійної діяльності, зокрема до пошуку ефективних методів особистісно-орієнтованого навчання дітей різного рівня розвитку. А варіативна спрямованість підготовки дозволяє розширити можливості випускника у виборі шляхів професійного і особистісного становлення, в реалізації індивідуальних творчих здібностей.

Розглянемо спочатку питання таксономії категорії інновацій загалом та інноваційного розвитку, інноваційних проектів зокрема.

Так, Закон України “Про інноваційну діяльність” від 4 липня 2002 року № 40-ІУ³ визначає термінологію інновацій в такому

² Бунда В.В. Таксономія та методологія управління інноваційними освітніми проектами / В.В. Бунда, Ф.Г.Вашук, О.М.Бурлаков // Інновації в навчальному процесі вищих навчальних закладів: міжнародний та національний досвід : Науковий вісник Закарпатського державного університету. Спеціальний випуск / Упорядкування К.Мовчан.— Ужгород: Ліра, 2008.— 396с.

³ Закон України “Про інноваційну діяльність” від 4 липня 2002 року № 40-ІУ (із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 26 грудня 2002 року №380-ІУ, від 27

значенні: інновації – це новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери. В свою чергу інноваційна діяльність – це діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг.⁴

Якщо узагальнити формулювання визначення “інноваційний проект”, прийняте в Законі України “Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків”⁵ та формулювання, запропоноване в тлумачному словнику В.І. Даля⁶, то в загальному сенсі інноваційний проект – це план дій, представлений у вигляді комплексу документів, які включають опис взаємопов’язаних заходів технологічного парку, визначають його учасників, зокрема в частині проведення наукових досліджень, технічного, технологічного, конструкторського проектування, випуску дослідницьких партій та промислового виробництва інноваційної продукції, а також у частині фінансового, кадрового, маркетингового та комерційного забезпечення промислового впровадження нових товарів і надання послуг.

Дещо особливе, своєрідне тлумачення термінів, пов’язане з категорією «інновації», дає Глосарій Європейського фонду освіти. Це, зокрема, ***«будь-яка зміна в суспільних або господарських організаціях та установах і/або способі функціонування суспільних або економічних систем, котра є новою в умовах контексту, в розумінні якого вона відбувається»***. Окрім того, в Глосарії дається

листопада 2003 року №1344-IV; від 23 грудня 2004 року №2285-IV; від 25 березня 2005 року №2505-IV).

⁴ Там само.

⁵ Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності техно-логічних парків» від 16 липня 1999 р. №991-XI.

⁶ Толковий словарь живого великорусского языка В.И. Даля в 4 томах. – Москва: изд-во: Диамант, Золотой век, 1999.

додаткове тлумачення (пояснення), що *«інновації, особливо такі, що ґрунтуються на досягненнях технології, – це вперше впроваджена новизна. Однак більшість інновацій пов’язана з перенесенням існуючих в нові умови шляхом їх адаптації або із внесенням поступових змін до існуючих систем»*.

Категорії «інноваційна діяльність, новаторство» зазначений Глосарій визначає як *«дії, спрямовані на створення, впровадження і використання нових ідей, систем, моделей поведінки та предметів»*. При цьому також дається відповідне тлумачення: «новизна – це щось абсолютно нове, або відмінне від того, що існувало раніше. Це може бути новий спосіб застосування чого-небудь знайомого (як у висловлюванні *«Пікассо був новатором у використанні добре усталених умовностей»*) або новий спосіб виконання чого-небудь, до прикладу: *«Ми живемо в період технологічних інновацій, котрі повністю змінили концепцію виробничої діяльності»*.

Наразі питання, пов’язані з таксономією категорії «інновації», регламентують та регулюють 8 законів України; 4 укази Президента України; 4 розпорядження Президента України; 2 постанови Верховної Ради України; 21 постанова Кабінету Міністрів України; 1 розпорядження КМУ; понад 10 наказів Державного агентства України з інвестицій та інновацій. Таким чином, аналіз вказує на достатній рівень нормативно-правового забезпечення інноваційної політики в державі.

Системний аналіз характеристик інноваційних проектів може бути виконаний на основі їх класифікації за якимись певними ознаками, котрі можуть бути вибрані із застосуванням відомих методик.⁷

Для цілеспрямованого, методологічного вивчення сукупності множини інноваційних проектів спочатку необхідно чітко визначити та обмежити власне об’єкт дослідження. Звільнивши наведене вище формулювання від зайвої деталізації, під інноваційним проектом розумітимемо сукупність виконуваних у певній послідовності взаємозв’язаних робіт, які забезпечують створення виробництва та

⁷ Шапарь А.Г. Повышение полноты выемки полезных ископаемых на карьерах / А.Г. Шапарь, В.Н. Беляков. – К.: Наукова думка, 1991. - 136 с.

реалізацію інноваційного продукту. У загальному випадку перелік цих робіт виглядає таким чином:⁸

- Формування інноваційної мети проекту.
- Розробка наукової або інженерної ідеї, обґрунтування технологічних параметрів нового устаткування, параметрів технологічних процесів, обґрунтування й оптимізація складу нового матеріалу.
- Розробка технічної пропозиції.
- Розробка технічного проекту.
- Розробка робочого проекту дослідно-промислового виробництва.
- Реалізація дослідно-промислового виробництва.
- Дослідження працездатності, ефективності й оптимізація параметрів технології, устаткування, матеріалів на створеному дослідно-промисловому виробництві та характеристик продукту, котрий виготовляється.
- Розробка техніко-економічного обґрунтування повномасштабного промислового виробництва.
- Розробка технічного та робочого проекту повномасштабного промислового виробництва.
- Адміністративне узгодження будівництва промислового підприємства.
- Будівництво підприємства, проведення пусконаладжувальних робіт.
- Технічний супровід виведення підприємства на проектну виробничу потужність.
- Виконання комплексу робіт з маркетингу ринку, реклами інноваційної продукції і укладення договорів на її реалізацію.

⁸ Беляков В.Н. Классификация инновационных проектов / В.Н. Беляков, Н.Н. Шевченко // Геотехнічна механіка: Міжвідомчий збірник наукових праць/ Ін-т геотехнічної механіки ім. М.С. Полякова НАН України. -Дніпропетровськ, 2005. - Вип. 58. - С.18.

У реальних інноваційних проектах виконання перелічених вище дій може мати свої індивідуальні особливості. Зокрема послідовність виконання робіт може бути дещо інакшою, а деякі з них можуть виконуватися одночасно з іншими. В окремих випадках (характерних для інноваційної діяльності вищого навчального закладу чи академічної науково-дослідної установи) деякі роботи можуть бути взагалі відсутніми. Отже, варіюючи послідовність виконання, поєднання та враховуючи особливості виконання перелічених видів робіт, можна охопити всі можливі варіанти структур інноваційних проектів. Очевидно, що їх число буде вельми значним. Як вказують автори робіт, для цілеспрямованого системного дослідження всього різноманіття реальних інноваційних проектів необхідно їх класифікувати.

Як відомо, розробка науково обґрунтованої класифікації будь-яких об'єктів зводиться до виявлення основних класифікаційних ознак і на їх основі розділення всієї множини на класи, групи і так далі. При цьому основні класифікаційні ознаки повинні задовольняти наступним вимогам:⁹

- ознака повинна характеризувати важливі особливості об'єкта, що визначають істотні відмінності його від інших; він повинен бути вибраний з таким розрахунком, щоб зміну особливостей його прояву зумовлювала зміна особливостей прояву максимального числа інших ознак;
- для виокремлення об'єктів на нижчих рівнях (на групи усередині класів і т. д.) повинні бути вибрані менш значущі ознаки, ніж для розділення на вищих рівнях;
- класифікаційна ознака повинна забезпечувати можливість розділення всіх об'єктів множини за критеріями її присутності, відсутності або особливостями прояву;
- ознака повинна забезпечувати однозначне віднесення об'єкта до того або іншого класу, групи і так далі.

⁹ Там само.

Аналізуючи перелічені вимоги до вибору класифікаційних ознак, можна відзначити, що складання класифікації значною мірою є результатом суб'єктивної порівняльної оцінки значущості та придатності різних ознак для об'єктів множини, у тому числі й інноваційних проектів. Підвищення надійності вибору може бути досягнуте шляхом максимального збільшення числа конкуруючих класифікаційних ознак і максимальної формалізації методики їх порівняння. Для цього спочатку доцільно, на основі аналізу об'єкта дослідження, виявити можливі варіанти структури робіт щодо виконання проекту, сформулювати та сформувати перелік ознак, які його характеризують.

Весь комплекс робіт, що виконуються при реалізації інноваційного проекту, умовно можна розділити на кілька блоків:

- I. Формування інноваційної мети проекту (етап 1).
- II. Роботи етапів 2 і 3. Узагальнено ці роботи можна назвати як «формування технічної пропозиції».
- III. Роботи етапів 4–7. Узагальнено ці роботи можна назвати як «перевірка працездатності технічної пропозиції».
- IV. Роботи етапів 8 – 12. Узагальнено ці роботи можна назвати як «створення промислового виробництва».
- V. Роботи етапу 13. Узагальнено ці роботи можна назвати як «створення системи реалізації інноваційного продукту».

Як було зазначено вище, перелік вказаних робіт (та блоків робіт) сформований для інноваційного проекту «загального» виду, тобто коли проект передбачає виконання повного циклу робіт щодо створення нового підприємства, котре буде виготовляти інноваційний продукт. Конкретний інноваційний проект може не включати всі перелічені роботи і характеризуватися різними особливостями щодо їх виконання.

Реалізація стратегічної мети інноваційної інфраструктури полягає в тому, що створення нових підприємств (або нових структурних підрозділів існуючих підприємств, ревіталізація непрацюючих підприємств), на яких будуть впроваджені наукоємні розробки та нові прогресивні технології, повинно забезпечити підвищення

ефективності виробництва, формування стійкого ринку високоякісних продуктів, збільшення експортного потенціалу, вдосконалення структури національних продуктивних сил, створення нових робочих місць і забезпечення підвищення добробуту населення.

При цьому слід дуже чітко розділити, з одного боку, проблему формування і розвитку інноваційних проєктів, а з іншого – вдосконалення виробництва й продукції, котра виробляється на існуючих підприємствах. Останні достатньою мірою забезпечені механізмами ринкового виробництва (при формуванні цивілізованої системи оподаткування підприємств) і, як правило, не потребують цілеспрямованої державної підтримки та застосування адміністративного ресурсу. Першим же, як свідчить світовий досвід, така підтримка конче необхідна, оскільки абсолютно нові (такі, що не мають світових аналогів) технології потребують доопрацювання, відлагодження та вдосконалення в пусковий період та період промислового освоєння. Це робить відповідні капіталовкладення ризикованішими та більш витратними в початковий період створення подібних виробництв.

На нашу думку, основними щодо реалізації послідовної інноваційної політики в галузі освітньо-наукових проєктів повинні стати такі кроки:

1. Необхідно сформувати на регіональному та державному рівнях перелік нових наукоємних прогресивних технологій, здатних забезпечити підвищення ефективності виробництва (наукових досліджень у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації та академічних науково-дослідних установах), формування ринку високоякісних продуктів, зростання експортного потенціалу та повного або часткового заміщення імпорту. При цьому конче потрібно розробити критерії оцінки та умови для визначення пріоритетності їх реалізації.

2. Провести моніторинг та сформувати базу даних щодо підприємств, установ та організацій, котрі володіють незавантаженими виробничими потужностями, вільними площами, й таких, що виявляють бажання брати участь у реалізації інноваційних проєктів.

3. Сформувати перелік джерел інвестиційних засобів та створити методологію їх застосування для виконання інвестиційних проектів.

4. Розробити план попиту на інноваційну продукцію як на внутрішньому, так і на експортному ринках.

5. Створити єдину, методологічно обґрунтовану концепцію інноваційного розвитку.

6. Вдосконалити нормативно-правову базу щодо інноваційного розвитку національної системи вищої освіти і науки.

Розглянемо питання методології управління освітньо-науковими інвестиційними проектами в умовах вищого навчального закладу.

У науковій літературі щодо проблем управління науковою діяльністю в системі вищої освіти значного поширення набула концепція «процесного» підходу, відповідно до якої процес управління може бути виражений у вигляді безперервних взаємозв'язаних дій – так званих *функцій управління*.

В рамках цього підходу модель процесу управління науковою діяльністю вузу визначається як взаємозв'язок основних функцій управління: планування, організація, програмно-цільовий підхід, мотивація, зворотний зв'язок (аналіз, моніторинг, контроль) і координація, які об'єднані процесами комунікації та вироблення певних дієвих заходів (рис. 4.1).

Рис.4.1. Взаємозв'язок основних функцій управління науковою діяльністю

Одним з основних завдань вузу є організація та проведення фундаментальних і (або) прикладних наукових досліджень, спрямо-

ваних на вирішення наукових або прикладних проблем і вдосконалення професійної освіти студентів.

Цілі наукової та інноваційної діяльності вищого навчального закладу можна розподілити за трьома основним групами:¹⁰

а) *теоретичні (наукові)*: проведення досліджень за перспективними (пріоритетними) напрямками розвитку науки і техніки у сфері діяльності надсистеми й вузу;

б) *прикладні*:

- розробка наукових (науково-технічних) проблем у сфері діяльності надсистеми та в освітньому процесі вузу;
- вдосконалення й розвиток дослідницької та дослідно-експериментальної бази наукової й освітньої діяльності;

в) *освітні*:

- підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів, фахівців з інноваційного менеджменту;
- підвищення наукової кваліфікації науково-педагогічного складу (професорсько-викладацький склад та науковці);
- навчання студентів основам наукової, інноваційної та науково-технічної діяльності.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» наукова діяльність вузу організовується та реалізується на плановій основі. Вона входить як обов'язковий компонент до посадових обов'язків науково-педагогічного складу, докторантів, аспірантів та здобувачів. Основною формою організації наукової й інноваційної діяльності вузу є освітньо-наукові проекти, які можуть бути класифіковані за такими ознаками, як: рівень і структура проблем, які розробляються; наочна спрямованість; склад учасників; тип замовника; характер фінансування та час виконання (табл. 4.1).

¹⁰ Новиков Д.А., Модели и механизмы управления научными проектами в ВУЗах / Д.А.Новиков, А.Л.Суханов. - М.: Институт управления образованием РАО, 2005. - 80 с.; Гольдштейн Г.Я. Инновационный менеджмент / Г.Я.Гольдштейн. – Таганрог: Издательство ТРТУ, 1998. - 132 с.

Класифікація освітньо-наукових проектів у вузі

№ п/п	Основи класифікації	Типи проектів вузу	
		1.	Теоретичний рівень розроблюваних проектів
2.	Структура розроблюваних проектів	Тематичні	
3.	Предметна спрямованість	Проблеми розвитку наукових технологій	
4.			1. Факультетів 2. Кафедр
	Склад учасників	Міжвузівські	Вузівські
5.	Тип замовника	Замовні: 1. Від надсистеми 2. Від зовнішніх організацій	
6.	Характер фінансування	Бюджетні	
7.	Час виконання	Довготривалі (5 і більше років)	
			3. Наукових підрозділів 4. Індивідуальні
			Пошукові
			Госпдоговірні
			Короткотривалі (1-3 роки)

Процес реалізації наукових проектів у вузі має ряд особливостей, основними з яких є такі:

- специфічна ієрархічна структура системи управління науковою та інноваційною діяльністю вузу;
- пріоритетність у реалізації наукових проектів за замовленням надсистеми (наприклад, Міносвіти або іншого відомства у ранзі галузевих вузів);
- некомерційний характер та бюджетне фінансування більшості наукових проектів;
- значний ступінь зовнішньої невизначеності при формуванні цілей реалізації довгострокових й середньострокових науко-

вих проєктів, а також змісту вимог надсистеми щодо структури та змісту підготовки фахівців;

- розподіл більшої частини наукового потенціалу за навчально-науковими підрозділами (факультети й кафедри).

Перелічені особливості характерні, в першу чергу, для державних вузів. У недержавних основним результатом реалізації наукових проєктів є, як правило, вдосконалення навчально-виховного процесу. Крім того, в недержавних вузах значно менша увага приділяється фундаментальним дослідженням, а більший акцент робиться на комерційних прикладних наукових проєктах, які можуть розглядатися і як інноваційні проєкти.

Основною метою управління науковими проєктами у вузі є забезпечення необхідного рівня якості результатів при фіксованих (або змінних) параметрах соціального замовлення на підготовку фахівців й основних видів ресурсного забезпечення вузу (матеріально-технічне, фінансове, організаційне, кадрове, науково-методичне, нормативно-правове й інформаційне).

Зупинимося на основних напрямках використання інноваційних технологій, що значною мірою сприяють підвищенню якості підготовки сучасних фахівців, піднесенню на якісно новий рівень самостійної роботи студентів, оптимізації контролю за якістю освіти в Закарпатському державному університеті.

Сучасний рівень розвитку технічних засобів у повідомленні студентам навчальної інформації веде до помітного витіснення традиційних форм подання матеріалу мультимедійними технологіями. Активних форм набуло проведення різних занять за слайд-технологією. Цьому значною мірою сприяли спеціальні семінари для професорсько-викладацького складу, на яких обговорювалися цікаві повідомлення з набутого досвіду як усередині університету, так і за його межами.

Сьогодні майже всі кафедри університету мають сучасні інформаційні та технічні засоби для ведення занять за мультимедійною технологією, що дає змогу проводити заняття не тільки у спеціалізованих мультимедійних, а і в будь-яких аудиторіях університету.

Значна частина навчальних дисциплін забезпечена електронними версіями лекцій і відповідними слайдами. ***В університеті створено власне методичне забезпечення процесу підготовки та проведення лекцій з використанням сучасних мультимедійних технологій.*** Можливість отримання студентами електронних копій лекцій у бібліотеці університету веде до інтенсифікації навчального процесу внаслідок вивільнення часу на конспектування під час проведення лекцій та використання його на спілкування з викладачами і з'ясування проблемних питань.

Серед основних технологій, на яких базується створення інноваційно-освітніх ресурсів, значне місце належить мультимедійним технологіям, що широко використовуються під час дистанційного навчання. Через відсутність в Україні нормативної бази розвитку повноцінного дистанційного навчання наш університет розвиває дистанційні технології як у межах заочно-дистанційної форми навчання, так і для екстернатури, а також для студентів денної форми навчання, які навчаються за індивідуальними графіками. До них належать, у першу чергу, студенти, які беруть активну участь у міжнародних програмах, обмінах, і студенти з обмеженими можливостями.

Останніми роками у Закарпатському державному університеті поширюється використання інтерактивних технологій для організації і втілення на практиці якісно нової взаємодії викладача зі студентами денної та заочної форм навчання. Це стосується, перш за все, планування й організації самостійної роботи студентів, а також ефективного й прозорого контролю за їх поточною роботою над засвоєнням навчальної дисципліни. Першим кроком на цьому шляху стало використання інтерактивного освітнього середовища MOODLE.

Протягом останніх років дедалі ширшого застосування набувають тестові технології оцінювання навчальних досягнень студентів з усіх дисциплін. Так, із 2007 року в ЗакДУ активно впроваджуються технології комп'ютерного тестування. За роки існування центру тестування ці технології стали невід'ємною частиною навчаль-

ного процесу, вони поширюються на поточний, проміжний і підсумковий контроль успішності студентів. Тестування проходить у спеціалізованих тестових класах із використанням власної системи проведення цього виду роботи.

Викладачами університету підготовлено велику кількість тестових завдань із дисциплін, що вивчаються. Це дає змогу формувати тести за всіма видами контролю, в тому числі і для контролю залишкових знань, якому в університеті приділяється особлива увага як одній із важливих частин системи комплексного контролю якості освіти. З цією метою у тестовому центрі створено методики розробки тестів залишкових знань, проведення тестувань та об'єктивного оцінювання їх результатів.

Фахівцями центру технологій дистанційного навчання створюються умови для повноцінного використання сучасних інформаційних технологій у навчальному процесі. Розробляються методики створення дистанційних курсів із різних дисциплін поряд із значною кількістю навчальних курсів.

Центр технологій дистанційного навчання активно сприяє розвитку міжнародного співробітництва в галузі новітніх технологій розробки та використання програмного забезпечення з такими сусідніми країнами, як Словаччина і Угорщина.

4.2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Однією з пріоритетних тенденцій розвитку вищої освіти в Україні на сучасному етапі, як загалом і європейської, є посилення та поглиблення інноваційних процесів у сформованому нею полікультурному середовищі. Для інновацій у вітчизняній вищій школі характерним є активізація та поглиблення пошуку, спрямованого на вирішення проблеми оптимального співвідношення між **класичними науково-педагогічними** традиціями, які сформувались протягом багатьох десятиліть у сфері вищої освіти України, та **новими напрямками**, пов'язаними зі входженням нашої

країни у європейський освітній простір. Зазначимо у цьому зв'язку, що інноваційна діяльність відбувається як у масштабах окремого вищого навчального закладу, факультету, кафедри, так і в системі вищої освіти в цілому. Вона знаходить своє конкретне практичне втілення у всьому, розпочинаючи від розробки нового методичного підходу до викладання природничо-технічної чи гуманітарної дисципліни і закінчуючи переходом вищого навчального закладу до застосування моделі кредитно-модульної організації навчального процесу.

Не вдаючись у поглиблений методологічний аналіз інноваційної діяльності вищих навчальних закладів, зазначимо, що поняття **“інновація”** означає не лише **створення і поширення нововведень, але й такі зміни, які мають суттєвий характер, супроводжуються змінами в напрямках діяльності, стилі мислення викладача і студента**. Стосовно інноваційних методів та моделей навчання, то вони, на думку відомого російського дослідника М. Кларіна, вносять суттєві корективи в такі його важливі риси, як цільова орієнтація, характер взаємодії педагога і студента, їх позиції у процесі навчання.¹¹

До основних типів нововведень та напрямів інноваційних пошуків можна віднести внесення змін у:

- цілі, зміст, методи і технології навчального процесу;
- у форми організації та систему управління;
- у стиль педагогічної діяльності та організацію навчально-виховного процесу;
- в систему контролю та оцінку якісного рівня освіти;
- в систему виховної роботи;
- у процес взаємодії педагога і студента.

Проте, як свідчить досвід, інноваційна домінанта у навчальній та науково-педагогічній діяльності вищих закладів України ще не

¹¹ Кларин М.В. Инновации в обучении: метафоры и модели: Анализ зарубежного опыта/ М.В. Кларин. – М.,1997. - С.7-8.

вийшла на особистісний зріз кожного викладача, належним чином не осмислена і не усвідомлена професорами і доцентами з точки зору відповідності парадигмам філософії освіти XXI століття, не отримала ознак саморефлексії її в їх діяльності. Слід сказати, що певна частина викладачів вищої школи звикла до режиму функціонування, а тому інтелектуально та психологічно не готова до інновацій. У цьому зв'язку наведемо глибоке за своєю сутністю висловлювання відомого німецького педагога **Адольфа Дістервега**: “Развитие и образование ни одному человеку не могут быть даны или сообщены. Всякий, кто желает к ним приобщиться, должен достигнуть этого собственной деятельностью, собственными силами, собственным напряжением. Извне он может получить только возбуждение.”¹²

Напружена інтелектуальна власна діяльність щодо вироблення та впровадження інноваційних нововведень у науково-педагогічному процесі вищої школи повинна розпочинатись, з нашої точки зору, з усвідомлення методологічних підвалин інноваційних процесів, глибокого проникнення та усвідомлення філософських засад трансформації освіти в сучасному контексті.

В узагальненому вигляді до чинників, які визначають об'єктивну закономірність інноваційних процесів вищої освіти на початку XXI ст., слід, зокрема, віднести: інформаційно-інноваційний характер постіндустріального розвитку світової цивілізації; необхідність модернізації засад функціонування системи вищої освіти в сучасному глобалізованому світі; адаптація вітчизняної вищої освіти до європейських стандартів; забезпечення конкурентоспроможності національної освіти у європейському освітньому просторі.

В основу методологічного погляду на природу та детермінізм інновацій у вищій школі має бути покладено розуміння того, що сучасна освіта має готувати людину знань. У процесі навчання

¹² Дістервег А. Избранные педагогические сочинения/ А Дістервег. – М., 1956. - С.118.

необхідно зробити знання органічною складовою особистості, її сутністю, основою і методологією її поведінки, діяльності, самого життя. Інтеграція України в міжнародне європейське співтовариство, приєднання до Болонського процесу, формування особистості спеціаліста в нових соціально-економічних та суспільно-політичних умовах “вимагають сьогодні від вищої освіти не просто засвоєння суми старих знань, а й постійного створення, поширення та використання нового знання.”¹³

Методологічні основи інновацій у навчальному процесі вищих закладів освіти України значною мірою визначаються сутнісними засадами випереджаючої та розвиваючої освіти. Наприклад, *до основних принципів випереджаючої освіти слід віднести:*

- фундаменталізацію освіти;
- інтеграцію природничої і гуманітарної освіти;
- інноваційну освіту.

Нова філософія розвиваючої освіти у свою чергу визначається такими чинниками:

- гуманістична орієнтація;
- проблемне навчання;
- креативні інформаційні технології.¹⁴

Враховуючи досягнення сучасної зарубіжної педагогіки, можна виокремити два основні типи інноваційних підходів до навчального процесу у вищій школі. До першого, наприклад, російські дослідники відносять так звані **інновації - модернізації**, які сприяють модернізації навчального процесу, спрямовані на досягнення гарантованих результатів в межах його традиційної репродуктивної орієнтації. Покладений в їх основу технологічний підхід до навчання передбачає, насамперед, передавання студентам знань та формування способів дій за зразком, він зорієнтований

¹³ Ніколаєнко С. Без науки немає університету/ С. Ніколаєнко // Освіта України.— 2007. — 14 вересня.

¹⁴ Стрельников В.Ю. Інноваційні технології навчання: Методичний посібник/ В.Ю. Стрельников. - Полтава, 2004. – С.4.

на високоефективне репродуктивне навчання. Зазначимо, що репродуктивна діяльність - це засвоєння та відтворення студентами фіксованих знань та способів діяльності, що відповідає традиційним цілям навчання. В якості другого інноваційного підходу до навчання російські педагоги розглядають **інновації - трансформації**, покликані забезпечити якісне перетворення навчального процесу, спрямовані на забезпечення його дослідницького характеру, орієнтацію пошукової навчально-пізнавальної діяльності. Відповідний пошуковий підхід до навчання передбачає формування у студентів досвіду самостійного пошуку нових знань, їх застосування в нових умовах, формування досвіду творчої діяльності з виробленням ціннісних орієнтацій.¹⁵

Потрібно підкреслити, що репродуктивна та проблемна орієнтації навчального процесу у сучасній педагогіці втілюються в двох основних інноваційних підходах до перетворення навчання, - технологічному та з пошуковому. Зазначимо, що основними особливостями технологічного навчального процесу з іманентно присутньою в ньому інноваційною парадигмою є:

- обов'язкове вироблення еталонів для оцінювання результатів навчання;
- концентрація зусиль викладача і студента на намічених цілях;
- способи перевірки ідентифікації навчальних результатів.

Продуктивна пошукова діяльність у технологічному аспекті спрямована на створення студентами нового інтелектуального, пізнавального продукту.

Інноваційні підходи до навчання у вищій школі органічно пов'язані з таким поняттям, як **модель навчання**. Це поняття означає схему чи план дій викладача при здійсненні педагогічного процесу. Основу цієї схеми становить переважаюча діяльність студентів, яку організує, вибудовує викладач. У рамках кожної з названих базових навчальних моделей здійснюються дидактичні пошуки іннова-

¹⁵ Кларин М.В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках/ М.В. Кларин. – М., 1994.

ційної спрямованості, практична реалізація яких сприяє перетворенню характеру навчання. При цьому напрями перетворень пов'язані як з типом переважаючої діяльності студентів, яку організовує викладач вищої школи, так і з характером та співвідношенням викладача і студентів. Акцентуючи увагу на важливості **інноваційних підходів до традиційного навчання**, наведемо дані наукових досліджень про сприймання змісту матеріалу в різних формах занять:¹⁶

Лекції	→	5%
Читання	→	10%
Зорове та слухове сприйняття	→	20%
Демонстрація	→	30%
Групова дискусія	→	50%
Практичні справи	→	75%
Різні форми роботи, роботи в парах	→	90%

Наприклад, інноваційний підхід до класичної традиційної університетської лекції, спрямований на удосконалення методів викладання, може містити, на нашу думку, такі елементи: **проблемна інтерпретація навчального матеріалу**, коли викладач не повідомляє знання у готовому, завершеному вигляді, проте ставить перед студентами проблемні завдання, спонукаючи студентів вести пошук шляхів та засобів їх вирішення. В цьому разі проблемний метод, покладений в основу певного лекційного курсу, передбачає такі етапи наукового пізнання: проблемна ситуація — проблемне завдання — модель пошуків вирішення — вирішення.

¹⁶ Урядовий кур'єр. - 2007. - 18 вересня.

*До інших **інноваційних елементів** університетської лекції можна віднести:*

- проведення лекції з комп'ютерною презентацією;
- аудіо- і відеолекції;
- радіо і телевізійні лекції;
- електронні лекції;
- лекції з використанням мультимедійних лекційних демонстрацій;
- лекції в режимі on-line.

Проте університетські лекції з чіткою інноваційною спрямованістю забезпечать якісний рівень знань студентів тільки в тому разі, коли спиратимуться на **нові наукові істини**, глибину **знань та щирість наукових** переконань професорів і доцентів, на гуманні взаємовідносини викладачів і студентів.

На підсумковій колегії Міністерства освіти і науки України у **березні 2007 року** було зроблено особливий акцент на тому, що проблема введення інноваційних форм і методів навчального процесу в рамках традиційного навчання має бути розв'язана через запровадження у вищій освіті **особистісно-орієнтованого підходу** до студента, технологій саморегульованого навчання та розвивальних технологій професійної освіти. До них слід віднести :

- особистісно-орієнтовані технології: інтерактивні та імітаційні ігри, тренінги розвитку, розвивальна психодіагностика;
- когнітивно-орієнтовані технології: діалогічні методи навчання, семінари-дискусії, проблемне навчання, інструментально-логічний тренінг, тренінг рефлексії;
- діяльнісно-орієнтовані технології: методи проектів і спрямовуючих текстів, контекстне навчання, організаційно діяльні ігри, комплексні дидактичні завдання, технологічні карти, імітаційно-ігрове моделювання технологічних процесів.¹⁷

¹⁷ Забезпечення якості вищої освіти - важлива умова інноваційного розвитку держави і суспільства // Освіта України. - 2007. - 27 лютого.

Необхідність запровадження нових підходів до рівня знань, навичок, особистісних і професійних якостей випускників вищих навчальних закладів потребує активного впровадження **інноваційних технологій навчання**. Сучасні дослідники виокремлюють наступні їх типи:

- **проблемне** (послідовне висунення перед студентами пізнавальних завдань);
- **концентроване** (глибоке вивчення предметів за рахунок об'єднання у блоки);
- **модульне** (самостійна робота студентів з індивідуальною навчальною програмою);
- **розвиваюче** (орієнтація навчального процесу на потенційні можливості людини та їх реалізацію);
- **диференційоване** (засвоєння програмного матеріалу на різних запланованих рівнях, але не нижче стандарту);
- **активне** (моделювання предметного і соціального змісту майбутньої професії);
- **ігрове** (самостійна пізнавальна діяльність, спрямована на пошук і засвоєння навчальної інформації).¹⁸

У контексті методологічного аналізу інноваційних процесів у системі вищої освіти України важливим є правильне розуміння сутності європейської кредитно-трансферної системи. Доводиться констатувати, що в багатьох вищих навчальних закладах її розуміють як **систему організації навчального процесу**. У дійсності європейська кредитно-трансферна система - це лише форма (структура), яка **відображає особливості організації навчання майбутніх фахівців**, а не систему організації навчального процесу. Зазначена система потребує поступового впровадження всіх її елементів і не затягування в часі. В іншому випадку вона буде нефункціональною для європейських освітніх структур.

З огляду на **різноманітність національних систем освіти, диференціацію їхніх цілей і завдань, основною метою є збе-**

¹⁸ Там само.

реження національної ідентичності освітніх просторів усупереч їхній тотальній глобалізації. На жаль, впровадження принципів Болонського процесу у вищих навчальних закладах України мало нерідко **формальний характер**, оскільки його зміст обмежувався переважно **кредитами, модулями**, по-новому складеними навчальними програмами. Проте на думку вчених Харківського університету, при впровадженні Болонського процесу потрібно вимагати від навчальних закладів в першу чергу поліпшення якості навчання. Якість **освіти повинна мати не формальні ознаки**, а спиратись на **вітчизняні наукові традиції**, які відкриють можливість випускникам університетів не лише здобути якісну освіту, а й почувати себе впевнено, комфортно в європейських навчальних закладах і бути готовими до вирішення у них серйозних наукових проблем.¹⁹

Незважаючи на те, що Болонський процес надав нам можливість інтегруватись у світову освітню систему, і в ньому можна знайти певні **ризики та небезпеки**. Невипадково Франція у свій час висловила своє критичне ставлення до Болонського процесу. Тому при його впровадженні потрібно діяти досить виважено, щоб модернізація вищої освіти не перетворилася на її руйнацію і не стала гальмом у розвитку освітньої галузі України.

Інноваційних підходів вимагають також питання гуманітаризації вищої освіти. Потрібно підкреслити, що вагомим досягненням вітчизняної освіти є збереження гуманітарного блоку дисциплін та гуманістично-людиноцентристських **наукових традицій**, що є визначальним фактором не тільки у формуванні фахівця як професіонала в певному напрямі суспільної діяльності, а й культурної, інтелектуальної і духовно розвиненої особистості.

Важливим в інноваційному контексті є також розробка **нової моделі гуманітарної освіти**. Ректор Російського державного гуманітарного університету Ю.Афанасьєв, аргументуючи в одній із своїх статей положення про те, що освіта не може бути не

¹⁹ Університет у постіндустріальному світі // Освіта України. - 2007. - 4 вересня.

гуманітарною, підкреслив, що гуманітарність у цьому випадку визначається не кількістю предметів, які вивчаються в університеті, а **прагненням до нової моделі гуманітарної освіти**.²⁰ У цьому зв'язку важко погодитись з точкою зору офіційних представників Міністерства освіти і науки України про те, що **гуманітарний блок** є серйозною перешкодою на шляху до реалізації програми підготовки бакалавра як фахівця з певною кваліфікацією.²¹

Нова інноваційно-трансформаційна модель гуманітарної освіти означає, що мова йде не про удосконалення, усунення окремих недоліків в її змісті та структурі, а про розробку принципово нового типу університетської гуманітарної освіти. Її основне завдання полягає у виявленні гуманітарного знання у фундаментальних предметних сферах та формуванні універсального, цілісного світосприйняття. У своїй праці **“Філософія національної ідеї: Людина. Освіта. Соціум” (К., 2007)** академік НАН України В.Кремень акцентує, зокрема, увагу на тому, що стародавні мислителі (Сократ, Протагор, Святий Августин), визначивши людину мірою всіх речей, були далекоглядні і по-своєму мали рацію. Хоча ця їхня теза тривалий час не визнавалася, вважалася суб'єктивістською і суперечила загальновизнаному об'єктивізму. Проте чим далі суспільство йшло шляхом демократизації та гуманізації, тим очевиднішою ставала ця істина - про людиновимірність буття, особливо соціального й культурного.²² Варто підкреслити, що загальна універсальна освіта, яка за своєю сутністю є принципово гуманітарною, неможлива без навичок точного мислення, осмислення та застосування фундаментальних базових операцій моделювання.

Нагадаємо, що знання, які отримували шляхом апріорних мисленних моделей, елліни називали “матема”, а Платон вважав

²⁰ Афанасьев Ю.Н. Может ли образование быть негуманитарным?// Ю.Н. Афанасьев // Вопросы философии. – 2000.-- № 7. - С. 37-42.

²¹ Освіта України .—2007. -27 лютого.

²² Людиноцентризм у контексті філософії національної ідеї // Урядовий кур'єр . - 2007. - 28 вересня.

їх основними при створенні світу ідей, які формують свідомість людини, що розуміє, тобто елліна. Саме тому на вході в Академію Платона було написано: **“Не геометр не повинен заходити”**.²³ Тобто без вміння точного мислення вироблення повноцінного універсального компоненту загальної гуманітарної освіти практично неможливе. Проте саме вона виробляє потребу та здатність бачити, знаходити смисл у багатобарвному мінливому бутті, прагнути його філософського розуміння. Стародавні греки говорили: “Все тлінне, але вічне - справа героїв і думка мудреця.”²⁴ Саме тому філософія людиноцентризму має бути покладена в основу нової моделі університетської гуманітарної освіти.

Прикметною рисою нової інноваційної моделі університетської гуманітарної освіти є **взаємопроникнення**, а не поєднання науки та освіти. Слід сказати і про те, що об’єктом науки має стати не лише пізнання світу, а переважно передбачення наслідків нашого в нього втручання.

З нашої точки зору, **першим репродуктивним підготовчим етапом** на шляху вироблення нової моделі гуманітарної освіти у вищій школі могли б стати глибокі радикальні зміни у структурі, змісті та якості соціогуманітарних знань, посилення їх методологічного, **інтелектуального спрямування**.

Отже, **розробка** продуктивних ідей педагогічної інноватики, механізмів та принципів їх успішної практичної реалізації має спиратись на теоретико-методологічне підґрунтя, креативний вітчизняний і зарубіжний педагогічний досвід.

²³ Вопросы философии. – 2000. □ № 7 - С. 42.

²⁴ Урядовий кур’єр. - 2007. - 28 вересня.

4.3. МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Значна увага на сучасному етапі розвитку вищої освіти приділяється проблемі переведення її на інноваційну основу, тобто врахування в процесі підготовки фахівців таких інноваційних елементів, які б дозволили забезпечити відповідний рівень конкурентоспроможності вітчизняної освіти у світовому глобалізаційному просторі. В той же час на сьогодні практично не існує універсальних методологічних підходів до вироблення та впровадження інновацій в системі вищої освіти – вони носять переважно ситуаційний характер і застосовуються без урахування загальної ситуації суспільного розвитку та відповідного теоретико-методологічного підґрунтя. Стаття присвячена розгляду методології інноваційних фільтрів, які доцільно використовувати в якості методологічної бази при комплексному впровадженні інновацій в системі вищої освіти.

Загальним питанням методології інноватики в усіх сферах діяльності і галузях науки присвячені наукові напрацювання сучасних вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема таких, як Л.Баєв, В.Бакуменко, В.Дудченко, П.Завлін, А.Казанцев, Л.Мінделі, Д.Соколов, Ю.Сурмін, А.Титов, М.Шабанова, В.Шугуров, И.Шумпетер, П.Щедровицький. Основні питання педагогічної інноватики в системі вищої освіти, в тому числі – в системі національної освіти, піднімали в своїх роботах С.Беляков, Н.Ковалева, Н.Комков, Ю.Краснов, Г.Кулакін, В.Мамаєв, Є.Нечаєва, Н.Савченко, А.Хуторський та інші дослідники. Окрім того, важливим є використання в роботі загальнодержавних підходів до інноваційної політики в цілому, а також через призму її ідеологічної складової, що розкриті в роботах таких дослідників, як Л.Бартько, В.Борисов, В.Копилов, Е.Мирський, А.Ніколаєв, Д.Трофімов, А.Фонотов. Основні питання управління інноваціями та механізми

його здійснення висвітлені в працях А.Гальчинського, В.Геєця, А.Дагаєва, Г.Ковальова, В.Колоколова, В.Самойленко, О.Соловйова. Разом з тим, сьогодні не існує комплексних досліджень, в яких була б запропонована та розкрита цілісна безперервна система створення та впровадження інновацій в системі вищої освіти на основі методології інноватики та її адаптації до реалій сучасної України.

Сьогодні важливою є розробка безперервної стратегії інноваційного розвитку в системі вищої освіти на основі запровадження методології інноваційних фільтрів. Необхідно окреслити основні характеристики інноватики та визначити мету її застосування в системі вищої освіти; розкрити основні складові безперервної стратегії інноваційного розвитку; запропонувати методологію застосування інноваційних фільтрів як базового елементу методології інноватики; розкрити основи застосування інноваційно-аналітичного та індикаторно-ситуаційного фільтрів.

Говорячи про стратегію інноваційного розвитку в системі вищої освіти, необхідно перш за все враховувати основні чинники впливу на ефективність та результативність цієї системи. Серед таких чинників варто назвати **ціннісний** – приведення системи вищої освіти до європейського рівня суспільної культури; **управлінський** – формування державної політики у сфері вищої освіти з урахуванням міжнародних норм і стандартів; **кадровий** – розроблення нових підходів до управління персоналом, формування, розвиток, обґрунтування сучасної державної кадрової політики у сфері вищої освіти; **інноваційний** – розроблення нових сучасних методів і технологій, соціоінженерна підтримка широкого впровадження інновацій; **функціональний** – удосконалення технологій управління вищою освітою; **мотиваційний** – зусилля, організаційні цілі та індивідуальні потреби; **інформаційний** – наукове забезпечення і супровід подальшого розвитку інформатизації системи вищої освіти; **стабілізаційний** – формування умов і механізмів забезпечення динамічної стабільності, зокрема шляхом відповідного управління.

Такий підхід дозволяє виокремити певні напрями стратегії інноваційного розвитку в системі вищої освіти, а саме: категорії, закономірності, національні особливості і тенденції розвитку системи вищої освіти в умовах глобалізації; механізми, програми та технології сучасної освіти, в тому числі їх зарубіжні аналоги; гносеологічні, правові, моральні, ресурсні та інші норми і стандарти; ефективну систему конкуренції випускників; концептуальні та програмні аспекти розробки й реалізації кадрової політики; науковий супровід, визначення, оцінювання, прогнозування та приведення системних характеристик вищої освіти у відповідність до стандартів демократичної, правової держави з соціально орієнтованою ринковою економікою, норм та цінностей європейського співтовариства.

При цьому розширення методологічних засад формування стратегії передбачає виділення та передбачення можливих шляхів трансформації системи вищої освіти на основі “прориву”, тобто стрімкого її просування до власного відновлення з метою забезпечення подолання кризових процесів; визначення та обґрунтування необхідного і достатнього рівня різноманіття системи вищої освіти як в цілому, так і для її складових елементів з урахуванням процесів розвитку країни, враховуючи закон необхідного різноманіття; використання принципів випереджаючого управління; застосування методології виявлення та діагностування проблемних ситуацій у процесах державотворення, формування і реалізації державної політики в сфері вищої освіти; застосування інноватики вищої освіти, в якій інновація розуміється як оновлення за умови обґрунтування суспільних потреб: діяльності, технологій, системи; постійне оновлення системи вищої освіти.

Такі загальні теоретико-методологічні підходи є основою для формування стратегії інноваційного розвитку, в тому числі в системі вищої освіти. Вирішального значення це набуває в період, коли адаптивність системних трансформацій викликає необхідність якісних змін у системі управління освітою. Інноваційність, або інноваційна здатність системи вищої освіти

з точки зору її адаптивності до змін характеризує, з одного боку, зміст трансформацій, що відбуваються, а з іншого – визначає спрямованість інноваційного розвитку.

Виходячи з такого розуміння, можемо окреслити основні характеристики інноватики, яка в системі вищої освіти:

- є керованим процесом створення, сприйняття, оцінки, засвоєння та застосування науково-педагогічних нововведень;
- дозволяє вивчати процес оновлення педагогічної діяльності, його принципи, закономірності, методи та засоби;
- забезпечує здійснення цілеспрямованих змін, що привносять в наукове середовище стабілізаційні елементи (нововведення) та поліпшують зміст і системні характеристики окремих частин навчального процесу та його компонентів;
- дозволяє виробити ефективні (ідеальні) методики засвоєння нововведень на всіх етапах навчального процесу та здійснити творче переосмислення існуючих методик;
- дозволяє розробляти технології професійної підготовки та відбору науково-педагогічних працівників;
- забезпечує професійно-особистісний саморозвиток.

Відповідно метою інноватики в системі вищої освіти є вироблення механізмів оновлення навчального процесу відповідно до потреб сучасності на основі інноваційної методології.

Говорячи про інноватику, треба мати на увазі критерії, за якими визначається інноваційність того чи іншого явища чи процесу. В системі вищої освіти ці критерії можуть бути поділені на дві категорії: загальні (потреби суспільства, новаторство, актуальність, перспективність, затребуваність, можливість впровадження, мінімальність витрат, безперервність) та специфічні (фундаментальність і практикоорієнтованість, багаторівневність, безперервність, доступність, якість, підготовка спеціалістів для глобального простору).

Разом з тим, міждисциплінарний та загальнонауковий характер методології інноватики потребує виявлення її специфіки в

системі вищої освіти, що пов'язано з практичною реалізацією державної політики в освітній сфері та регулюванням процесів суспільного розвитку загалом.

Такий підхід обумовлений тим, що нехтування освітньою системою необхідності безперервного динамічного розвитку вимагає її відновлення за допомогою інших методів та механізмів, зважаючи на те, що їх класичні аналоги вже втратили свою актуальність і неспроможні забезпечувати належний рівень ефективної конкурентоспроможної освіти. В цьому сенсі доречним є застосування безперервної стратегії інноваційного розвитку, яка повинна бути покладена в основу інноваційної методології і відповідно містити елементи доінноваційної, інноваційної та постінноваційної стратегій.

Доінноваційна стратегія містить такі складові – моніторинг (потреб та потенціалу), банки даних (наявних інновацій та фахівців), методологію передбачення. Моніторинг сприятливих умов щодо розробки і впровадження інновації передбачає комплексне використання двох основних етапів – первинний збір інформації (в межах загальної методології соціологічних досліджень загальної підготовки фахівців) та вторинний (на рівні експертного аналізу державної політики щодо інноваційного розвитку системи вищої освіти на державному та міждержавному рівнях).

Паралельно здійснюється моніторинг інноваційного потенціалу системи вищої освіти, мета якого полягає у визначенні періодів, в які система надто ослаблена для прийняття інновацій, та тих, в які ресурси та потенціал, навпаки, сприяють її відкритості і готовності до інноваційної адаптації. Переважно такий моніторинг можна здійснити за допомогою математичних методів, що дозволять у майбутньому якісно підвищити ефект від прийняття управлінських рішень у цій галузі – зокрема це повинні бути розробки прогнозних оцінок (активний – пошуковий і нормативний прогнози); моделей інноваційного ланцюга, оптимальних періодів використання інновацій за різних умов; моделювання залежності “затрати – ефект”; алгоритмів розрахунків можливих сприятливих/

несприятливих та оптимальних періодів; математичних розрахунків критичних показників системи; блок-схем алгоритмів використання інновацій в загальній системі розвитку; матричних методів побудови комплексного оцінювання на основі конструювання ієрархічної структури критеріїв; імовірнісні стратегії зниження ризиків; так звані механізми “чесної гри”.

В якості елемента доінноваційної складової безперервної стратегії також повинен розглядатися банк даних, що постійно оновлюється, щодо результатів практичного впровадження інновацій з фіксованим визначенням отриманого ефекту для системи освіти та суспільного ефекту, а також можливого їх використання в майбутньому з визначенням певних дестабілізаційних ознак розвитку системи вищої освіти в кожному конкретному випадку. Такий банк є одним з елементів інноваційного потенціалу і містить сукупність ресурсної, результативної і внутрішньої складових та визначається через сумарний показник – об’єм впроваджених інновацій, ефективність управлінської діяльності щодо завдань розвитку системи вищої освіти та низки конкретних показників ефективності самої вищої освіти внутрішньосистемного характеру.

Ресурсна складова інноваційного потенціалу характеризує перспективні можливості використання конкретних видів ресурсів відповідно до завдань інноваційного процесу в системі вищої освіти. Результативна складова відображає результат реалізації наявної можливості, той реальний фактичний інноваційний результат змін у системі вищої освіти, який є результатом інноваційного процесу. Її можна охарактеризувати як досягнутий рівень потенціалу, що визначається внутрішньосистемними характеристиками вищої освіти, які обумовлюють можливості реалізації інноваційних потенцій (свого роду “пропускна спроможність” системи вищої освіти щодо кількості та якості інновацій, які об’єктивно можуть бути втілені за певних обставин).

В основі визначення результативної складової лежать кількісні та якісні характеристики управлінських інновацій, з яких складається процес трансформації системи. Кількісні показники

визначаються охопленням компонентів системи та інтенсивністю інноваційного процесу. Якісні показники характеризуються глибиною управлінських інновацій і показниками інноваційного рівня – віднесенням до інноваційних технологій (принципів діяльності), організаційних інновацій (структурно-функціональних компонентів системи управління), інновацій в управлінні персоналом тощо.²⁵

Ресурсна складова інноваційного потенціалу розкриває об'єктивні можливості інноваційного процесу, а отже має досліджуватися в контексті ефективності інноваційної політики у сфері вищої освіти. Структура ресурсної складової є основою аналізу напрямів інноваційного розвитку системи. На нашу думку, доцільно виділити людський, організаційний, соціально-регулюючий, інформаційно-комунікаційний та інструментальний ресурси інноваційного потенціалу. Саме вони і визначають перспективні напрями інновацій в системі вищої освіти.

Зважаючи на те, що зародження та формування інновацій відбувається на рівні фундаментальних і прикладних наукових досліджень, наступним елементом доінноваційної складової безпервної стратегії є створення банку даних фахівців, з визначенням можливої галузі створення інноваційного продукту, досвіду роботи з даної проблеми, а також суто індивідуального потенціалу кожної окремої особистості та творчого колективу науковців.

Крім того, необхідними є наукові доробки з методології стратегічного передбачення спонтанних інновацій, розробки математичних алгоритмів прогнозування діяльності системи у разі виникнення та самовтілення спонтанних інновацій в процесах суспільного розвитку, науково обґрунтовані альтернативні варіанти стабілізації системи. Окремої уваги також потребує математичне обґрунтування імовірності виникнення спонтанних інновацій, яке б давало можливість знижувати вплив чинників ризику на основі кореляції розроблених варіантів конкретних управлінських рішень.

²⁵ Горник В. Концепція та система управління інноваційним розвитком промисловості України / В. Горник // Вісник НАДУ. – 2004. – № 4. – С. 168–174.

Таким чином, доінноваційна складова безперервної стратегії дає можливість сформулювати модель передбачення та прогнозування управлінських рішень щодо втілення інновацій в певні періоди розвитку системи вищої освіти.

Інноваційна складова безперервної стратегії є процесом вироблення та впровадження інновацій, а також системою управління цим процесом. Створення інновацій відбувається на виклики часу і здійснюється з використанням науково-інтелектуального потенціалу. З точки зору змін, що впливають на процеси забезпечення динамічного розвитку системи вищої освіти, процес створення інновацій може бути розглянутий через класичний цикл інноваційного розвитку – потреба в інноваціях → зародження інновацій → формування інновацій → апробація інновацій → визначення ефекту від реалізації → поширення інновацій → втрата інноваціями актуальності.

Разом з тим, в розглянутому циклі не враховано певні методологічні елементи, як:

- наукова експертиза, яку повинні пройти запропоновані наукові розробки, перш ніж стати інновацією, зважаючи на те, що до власне інновацій можна віднести не лише новостворені проекти, але й ті, що раніше були не затребуваними освітою (найбільш показовою в цьому контексті є методологія інноваційних фільтрів);
- наукова прогнозна модель застосування, яка дозволяє визначати сфери застосування інновацій відповідно до певних їх типологічних ознак (доцільним на цій стадії є застосування критеріально-типологічного підходу).

Інноваційний фільтр виступає як різновид інформаційних фільтрів – об'єктів, що відмежовує потік інформації, виокремлюючи лише ту, що відповідає заданим параметрам; пов'язує між собою сферу відомого й існуючого та сферу того, що належить дослідити і запровадити; являє собою інструменти забезпечення появи нових ідей; розглядає як нововведення також використання відомого, але адаптованого до сучасних потреб. У сфері вищої освіти інновацій-

ний фільтр пов'язує між собою існуючі освітні технології та потенційно можливі; діє за принципом вибору з наявних варіантів найбільш ефективних та таких, що мають фундаментальне значення або можуть підпадати гнучкій трансформації.

Загальна структура формування інноваційного фільтра містить такі елементи: ідея (інформація), виявлення проблеми, пошукова технологія наукової розвідки, моніторинг у певній сфері або галузі, науковий аналіз, систематизація, доведення, формування науково обґрунтованих альтернатив, порівняльний аналіз альтернатив, вибір найкращої, наукове обґрунтування напрямів та механізмів реалізації, моделювання, експеримент.

Крім того, оскільки інноваційний фільтр є базовим елементом методології інноватики, він має загально-абстрактний характер, і потребує конкретизації та виділення в його структурі спеціальних інноваційних фільтрів та спеціальних інформаційних фільтрів, що актуалізується спрямованістю на вирішення конкретних завдань та досягнення конкретної мети. В межах інноваційної складової йдеться про відокремлення нововведень від загального потоку інновацій, що не належать до сфери вищої освіти. Тобто інноваційний фільтр є основою формування спеціального інноваційно-аналітичного фільтру.

Спеціальний інноваційно-аналітичний фільтр формується під час постановки завдання дослідження як методологічний засіб його проведення (його елементами є наукова парадигма, концепція, гіпотеза, методологія, аргументація, експеримент, новизна). Спеціальний інноваційно-аналітичний фільтр складається з набору факторів – об'єктивних і суб'єктивних та критеріїв (умови фільтра – від кількості яких залежить точність та масштабність прогнозу); інформаційного поля (визначає специфіку інноваційного фільтра) та методологічної моделі (формує структуру інноваційного фільтра). До критеріїв відносяться методологічні підходи, суспільні потреби, інтелектуальні можливості, мотиваційні, кваліфікаційні, професійно-особистісні вимоги, поєднання навчального, наукового та практичного підходів, вміння, навички, компетенція, затре-

буваність фахівців, діагностика, методологічна відкритість тощо. Інформаційне поле формують потреби, можливості, концепція, втілення, спостереження, оцінювання, коригування. Методологічна модель являє собою базовий фільтр.

Спеціальний інноваційно-аналітичний фільтр призначений для формування інформаційного поля отриманих результатів дослідження шляхом відбору інформації залежно від обраного способу класифікації:

- за масштабом – міжнародний, національний, галузевий, між-регіональний, регіональний, міжтериторіальний, територіальний, міжорганізаційний, організаційний, проблемний;
- за науковими результатами – теорія, нова ієрархія, принцип, підхід, модель, методика, оновлення та розвиток понятійного апарату, нові або вдосконалені критерії (для оцінки);
- за сферами та галузями – політика, право, економіка, соціальна сфера, культура, екологія;
- за аспектами – історичний, прогнозний, ціннісний, інноваційний, аналітичний, мотиваційний.

При проведенні комплексних досліджень можлива побудова спеціальних інформаційних фільтрів за кількома або всіма способами відбору інформації про результати досліджень.²⁶ Інформація, відфільтрована кожним обраним способом, далі аналізується на наявність ознак інноваційності.

Інновації, що пройшли наукову експертизу з використанням спеціальних інноваційно-аналітичних фільтрів, можуть претендувати на пілотне впровадження, тобто проведення експерименту з теоретичною моделлю предмета дослідження, емпіричного експерименту або реального практичного впровадження результатів дослідження тощо, які дають можливість визначити ефект від

²⁶ Бакуменко В. Інноваційні фільтри в науковому пізнанні суспільних процесів / В. Бакуменко, О. Руденко // Науковий вісник Академії муніципального управління : Державне управління та місцеве самоврядування. – 2009. – Вип. 2 (8). – С. 19-27. – (Серія : “Управління”).

їх реалізації. На цьому етапі можемо запропонувати наступну класифікацію інновацій за результатом:

- за видами діяльності – наукові, дослідницькі, навчальні, процесні, управлінські;
- за характером – радикальні, комбінаторні, модифікаційні;
- за масштабом – локальні, модульні, оціночні, системні;
- за методикою – інновації методів, методики, технології, програми;
- за джерелом – зовнішні, внутрішні.

Таким чином, інноваційна складова безперервної стратегії формує модель, що відображає системне бачення процесу утворення, відбору, впровадження та оцінки інновацій в аналітичній перспективі.

Постінноваційна складова безперервної стратегії розробляється одночасно з інноваційною складовою і має на меті передбачення подальшого розвитку системи вищої освіти після втілення інновацій, тобто після того, як відбудуться її певні стабілізаційні зміни, за допомогою використання алгоритмів прогнозних припущень. Фактично вона є прогнозом динамічного розвитку.

Основою методології постінноваційної стратегії є розробка та використання на основі інноваційного фільтру індикаторно-ситуаційного фільтру, структуру якого становлять: перелік факторів і критеріїв, які дозволяють припустити рух системи в певній ситуації; імовірнісні моделі системного розвитку; шкала критичних параметрів; математичні науково-технологічні алгоритми розрахунків; оціночна шкала ефекту. Відповідно чим більш наповненими є складові такого фільтру, тим ефективніше він діє.

Основні функції індикаторно-ситуаційного фільтру полягають у попередженні про можливі відхилення системи в напрямі динамічного розвитку / застою після застосування певних інновацій; розрахункові індексів суспільно-системної результативності з подальшим диференціюванням інноваційних процесів; кореляції цілей всієї інноваційної системи забезпечення динамічного розвитку вищої освіти з цілями розвитку суспільства.

Таким чином, формуючи стратегію інноваційного розвитку в системі вищої освіти, перш за все необхідно зосередити увагу на методології інноватики, яка стає одним з важливіших і найбільш пріоритетних напрямів забезпечення її ефективності та конкурентоспроможності в глобальному просторі. Інноваційна методологія на рівні теорії і практики створює умови для розробки та ефективної реалізації стратегії інноваційного розвитку. Враховуючи сутність інноваційних змін та динаміку суспільних перетворень, варто звернути увагу на те, що інноваційна стратегія має потужний потенціал, що реалізується в активній позиції проникнення інновацій в усі сфери суспільного життя.

Отже, можна говорити про те, що стратегія інноваційного розвитку в системі вищої освіти базується на пріоритетах, які формуються у сфері фундаментальних наукових розробок, виходячи з національних інтересів держави, з урахуванням кращих світових надбань і впроваджується на рівні держави. Метою стратегії інноваційного розвитку буде досягнення максимального балансу інтересів і потреб як в системі вищої освіти, так і загальних потреб державотворення суспільства.

Напрямом подальших досліджень повинна стати розробка системи індикаторів, які б відображали загальну динаміку розвитку інноваційного процесу вищої освіти в конкретних показниках в тріаді “минуле – сучасне – майбутнє”.

4.4. КЛАСТЕРНІ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК ІННОВАЦІЙНОГО ПРОГРЕСУ

Для підвищення конкурентоспроможності освіти у рамках Зони європейської вищої освіти дотримуються позиції, що вона має бути відповідальна перед суспільством і брати на себе зобов'язання щодо ініціювання та підтримки інтелектуального прогресу. Освіта, побудована на європейських традиціях, сприятиме розвитку особистості, безперервній освіті, соціальній доцільності.

З огляду на це видається важливим дослідження кластеризації знань як процесу інтеграції освіти у систему Болонського процесу, що є одним із основних чинників підвищення конкурентоспроможності регіону і складовою частиною транскордонного співробітництва.

В Україні лише формується традиційна розвинута ринкова економіка, і соціально-економічна невідповідність молоді до діяльності в нових умовах є гальмом ділової активності та росту професійної кар'єри. В Україні, на відміну від країн Європи зі сталою ринковою економікою, бракує традицій та мотиваційних чинників до діяльності в умовах ринку. Але водночас розширення мобільності для взаємного збагачення досвідом стає основним чинником професійного зростання і самовизначення. Болонський процес скеровує зусилля ВНЗ на кінцевий результат: знання і вміння випускників повинні бути використані для процвітання всієї Європи. Наприклад, для забезпечення визнання кваліфікації ЮНЕСКО рекомендує використання Додатку до диплому, запровадження системи кредитів за типом ECTS – Європейської системи кредиту залікових одиниць трудомісткості як засобу підтримки студентської мобільності. Така система є нагромаджуючою, тобто здатна працювати в рамках концепції «навчання впродовж усього життя».

Сприяння європейського співробітництва в забезпеченні якості освіти трансформується в нову якість та рівень життя в економічних і соціальних сферах. Європейська політика соціально-

економічного розвитку регіонів, що базується на трансфері знань, може бути реалізована при виконанні спільних міжнародних програм міжрегіонального співробітництва, що не тільки створює нові знання, але й сприяє формуванню інноваційних процесів.

Для забезпечення соціально-економічного розвитку України та її окремих регіонів необхідно посилити і забезпечити тісні зв'язки між вищою освітою і дослідницькими інституціями, в тому числі з країн-учасниць Болонського процесу. Для стимулювання і прогресу інноваційних технологій, розвитку культурно-творчого потенціалу доцільно запровадити кластерні підходи. Концепція побудови кластерів знань у сфері творчої діяльності для забезпечення конкурентних переваг регіону має значні перспективи у майбутньому.

Процес глобалізації та інтеграції в умовах інформаційного суспільства показує, що капітал та інвестори переносяться в «привабливі» регіони і тим самим створюються передумови не лише розвитку регіонів, а їх «спеціалізація», що базується на розвитку кластерів.

Економіка на основі кластерів – це модель конкурентоспроможної та інвестиційно привабливої економіки, що забезпечує високий рівень та якість життя населення. Основна мета кластера – підвищити внутрішню та міжнародну конкурентоспроможність його учасників за рахунок комерційного і некомерційного співробітництва, наукових досліджень та інновацій, освіти, навчання та інших заходів підтримки.

Американський вчений Майкл Портер, фахівець в області кластерів, визначає їх як сконцентровані за географічною ознакою групи взаємозалежних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у споріднених галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств зі стандартизації, торговельних об'єднань) у певних областях, що конкурують, але при цьому ведуть спільну роботу.²⁷

²⁷ Портер М.Е. Конкуренция / М.Е.Портер. – М., 2005. – С. 258.

Кластер - це територіальне об'єднання взаємозалежних підприємств та установ у межах відповідного промислового регіону, що спрямовують свою діяльність на виробництво продукції світового рівня.²⁸

Кластер - це географічно локалізована сукупність виробничо-активних суб'єктів економічної діяльності з мотивованими та стійкими коопераційними відносинами.²⁹

Кластер - це територіально-галузеве добровільне об'єднання підприємств, які тісно співпрацюють із науковими установами та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоздатності власної продукції та економічного зростання регіону.³⁰

Тобто слово “кластер” має багато тлумачень, але характерною ознакою його сутності є об'єднання окремих елементів у єдине ціле для виконання певної функції.

В останнє десятиріччя кластери та регіональна політика, заснована на них, слугують найбільш успішним інструментом економічного розвитку регіонів у західних країнах. Кластерні ініціативи, що підтримують форми кооперації між підприємствами, державним сектором та інституціями (університетами, дослідницькими центрами), є рушійними силами економічного зростання та підвищення соціальних стандартів у багатьох регіонах світу.

Невипадково в багатьох країнах кластерний аналіз став активно використовуватися при формуванні і здійсненні національної промислової політики. Кластерний підхід дозволяє підвищити ефективність взаємодії приватного сектора, держави, торгових

²⁸ Соколенко С. Промышленная и территориальная кластеризация как средство реструктуризации / С.Соколенко // Социальные аспекты и финансирование индустриальной реструктуризации: Материалы конференции 26-27 октября 2003 г. – М: Региональный форум, 2003. - С. 2..

²⁹ Хасаев Г.Р. Кластери - сучасні інструменти підвищення конкурентоздатності регіону (через партнерство до майбутнього). Частина 1 / Г.Р. Хасаєв, Ю.В. Міхєєв // Компас промислової реструктуризації. - 2003.- №1. – С. 1-13.

³⁰ Войнаренко М.П. Механізми адаптації кластерних моделей до політико-економічних реалій України / М.П.Войнаренко // Світовий та вітчизняний досвід запровадження нових виробничих систем (кластерів) для забезпечення економічного розвитку територій: Матеріали конференції 1-2 листопада 2001 р. – Київ: Спілка економістів України, 2001. - С. 25-33.

асоціацій, дослідницьких і освітніх установ у інноваційному процесі. Можливості кластерного підходу демонструє, зокрема, зарубіжний досвід. Повністю кластеризована скандинавська промисловість. Конкурентоздатність Швеції в целюлозно-паперовому секторі поширюється на обладнання в сфері деревообробки і виробництва паперу, конвейерних ліній і деяких суміжних галузей, наприклад, виробництва сірників. Данія розробила специфічні промислові технології для агробізнесу і харчової промисловості. Подібним чином німецькі машинобудівники виграють від наявності в Німеччині високорозвиненого виробництва компонентів для цих галузей.³¹

У США більше половини підприємств працюють за такою моделлю виробництва, коли підприємства кластера знаходяться в одному регіоні і максимально використовують його природний, кадровий та інтеграційний потенціал. Американське “ноу-хау” в секторі виробництва споживчих товарів забезпечило лідерство країни в сільському господарстві, виробництві упаковки нарівні з успіхами в області реклами і фінансовому секторі. Японська потужність у секторі побутової електроніки дозволила успішно розвивати виробництво чипів пам’яті і мікросхем, в той час як США зберігали лідерство у виготовленні логічних мікрокомпонент, що використовуються в комп’ютерах, телекомунікаційному обладнанні і військовій електроніці.

Країни Європейського Союзу прийняли шотландську модель кластера, при якій ядром спільного виробництва стає велике підприємство, що об’єднує навколо себе невеликі фірми. Існує і італійська модель – більш гнучка і рівноправна співпраця підприємств малого, середнього і великого бізнесу. В Італії спеціальні кластери сформувалися в промислових районах, в яких склалися галузеві комбінації: металообробка - різальний інструмент, мода - дизайн, шкіра - взуття, деревообробка - меблі. Фахівці вважають, що для країн з перехідною економікою найбільше підходить саме така форма кластерної організації виробництва.

³¹ Режим доступу: <http://www.academia.org.ua>.

Поширеність кластерних стратегій вельми нерівномірна між країнами; різна і практика їх здійснення. Далеко не завжди використовуються одні і ті ж поняття, але більшість країн Європи виробила для себе ту або іншу кластерну стратегію, зокрема Данія, Нідерланди, Бельгія, Канада, Франція та Італія можуть служити прикладами країн, де здавна практикується своєрідна кластерна стратегія.

Практика розвитку промислових кластерів стає все більш популярною як на міжнародному, так і на національному та регіональному рівнях. Концептуальний підхід до формування регіональних кластерних структур розробляється в контексті стратегічного партнерства з урахуванням реалізації переваг регіону в міжнародному технологічному розподілі праці через активізацію інноваційно-інвестиційної діяльності, підвищення ролі державного регулювання відтворення і використання науково-виробничого потенціалу та довгострокового планування і прогнозування ефективності інноваційного співробітництва регіональних кластерних структур на основі міжнародної інтеграції.

Доцільність формування кластерів зумовлена можливістю підвищення конкурентоспроможності підприємств порівняно з тими, що функціонують самостійно, підтримання сприятливого інвестиційного клімату та особливо використання науково-технічного, фінансово-економічного, трудового потенціалу регіону.

Для України питання створення та сприяння ефективному розвитку кластерних об'єднань набувають особливої актуальності та мають безумовну перспективу, особливо в умовах змін, що відбуваються у світовій економіці, коли на перший план виходить володіння якісно новим видом ресурсів, а саме інформацією, інноваціями та інтелектом. І хоча в Україні існує позитивний досвід формування регіональних кластерних структур,³² однак науково-інтелектуальний потенціал великих центрів освіти в них практично не задіяний.

³² Див. матеріали міжнародного форуму «Регіони знань: Україна у європейському просторі освіти-науки-інновацій для реалізації та процвітання територій». – 26-27 березня 2010р., м. Тернопіль.

Досвід європейських країн, зокрема Швеції (музейний кластер, м. Стокгольм), Фінляндії («Дизайн дистрикт», м. Гельсінкі) та інших, є вдалим прикладом використання творчого потенціалу регіону для розвитку кластерної концепції.

На рубежі тисячоліть у житті суспільства виникає потреба переомислення системи цінностей, і особлива роль у цьому процесі належить освіті як генетиці соціуму. Освіта сьогодні переживає кризис невідповідностей об'єктивним вимогам цивілізації. Це не криза навчальних закладів, які в цілому свої задачі виконують. Це викликано незворотніми змінами, які і спонукають процес реформування освіти, що носить глобальний характер, і йому приділяють увагу уряди, політичні партії, впливові міжнародні організації. Реформування освіти вимагає змін у всіх її ланках: відбувається перехід від влади, що базується на грошах і багатстві, до влади, що базується на знаннях і контролі за інформацією. ХХІ століття буде сторіччям інформаційної влади, тому принципово важливо підготувати людей до нових можливостей та орієнтації у всіх інформаційних системах.

Враховуючи важливість усіх елементів Болонського процесу для вищої освіти, слід наголосити на активізації зусиль на рівні вузів, національному та регіональному рівнях для підвищення рівня конкурентоспроможності освіти. А для підвищення інноваційного розвитку регіону доцільно створити кластерну систему знань. Новостворені кластерні об'єднання повинні забезпечити весь цикл інноваційного процесу: від ідеї через наукомісткі технології до виходу нового продукту на ринок.

Оскільки наукові дослідження є рушійною силою вищої освіти, то в ідеї створення Зони європейської вищої освіти вже закладена концепція кластерного підходу до одночасного і паралельного створення Зони європейських наукових досліджень, тобто творчих кластерних об'єднань.³³

³³ Формування майбутнього: Матеріали конференції вищих навчальних закладів і освітніх організацій, 29-30 березня 2001 р., м. Саламанка.

Роль рівня кластеризації в контексті Євросоюзу доцільно розглядати як складову частину системи транскордонного співробітництва. Розвиток вищої освіти в Україні, безумовно, відбувається під впливом євроінтеграційного впливу. Однак організаційна перебудова та інтеграція до Європейського освітнього простору зіштовхнулася з низкою протиріч. Одна з основних – це забезпечення реальної якості знань, фактичне визнання кваліфікаційних рівнів освіти не лише в міжнародному освітньому середовищі, а і на теренах України. Це особливо гостро стосується бізнес-освіти.

Кластеризація повинна стати одним із шляхів розбудови не лише економіки в системі світових господарських відносин, але і стратегічним завданням державної політики регіонального розвитку інноваційного процесу на основі знань. Комплексний підхід до розроблення стратегії розвитку України як суверенної незалежної держави передбачає широке коло науково-практичних та науково-технічних досліджень на основі знань, серед яких важливе значення має системне моделювання нових економічних і соціальних процесів.

Для розв'язання і розвитку загальних критеріїв забезпечення якості знань необхідно розвивати міжнародне партнерство і створення мережі кластерних об'єднань. Для уникнення формальних об'єднань необхідно передбачити оцінку рівня знань та інтелектуального потенціалу регіонів у системі соціально-економічного моніторингу їхнього розвитку. Поєднання новітніх освітніх технологій є мотивацією інтелектуального впливу міжкультурних комунікацій.

Кластерна ініціатива сприятиме підсиленню загального іміджу університету не лише на локальному рівні, а й поширенню знань у рамках транскордонного співробітництва хоча б поміж 2-3 країнами Східної Європи (наприклад, Україна-Чехія-Польща, Україна-Словаччина-Угорщина). Кластерний підхід може використовуватись не лише для розширення співробітництва, а й як основний шлях для створення та розвитку загальної системи

освіти, спрямованої на її визнання як усередині, так і за межами країни, полегшення мобільності студентів, а також на розширення можливостей їх працевлаштування. Це вимагає переглянути низку законів і положень, що лежать в основі національної системи освіти.

Останні роки є свідченням об'єднання зусиль університетів для підсилення і модифікації освіти для своїх громадян. Але тут теж є підводні камені: заформалізувати цей процес і внести протиріччя в рамках національної системи оцінки якості знань. Основний принцип, якого слід дотримуватися, – вища освіта повинна бути відповідальною перед суспільством і його майбутнім розвитком.

Отже, з урахуванням національних і європейських особливостей слід розвивати освітні кластери як концепцію державної регіональної політики. Кластерні форми організації освіти дозволять посилити переваги інноваційного прогресу і забезпечать вихід на євроінтеграцію у сфері науки, культури тощо.

4.5. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ФАХІВЦЯ В УМОВАХ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ

У багатьох педагогічно орієнтованих освітньо-професійних програмах (ОПП) та освітньо-кваліфікаційних характеристиках (ОКХ) прогнозовані рівні фахових компетентностей і світогляду не детермінуються об'єктивними чинниками, які мали б налаштовувати навчальний процес на формування в студента професійно значущих якостей. Для усунення такого протиріччя – **зміст навчально-пізнавальної діяльності, з одного боку, і відсутність конкретизованих цілей цієї діяльності, з іншого** – варто орієнтуватись на бінарну цільову програму. Особливість такої цільової програми ³⁴

³⁴ Атаманчук П.С. Інноваційні технології управління навчанням фізики: монографія / П.С. Атаманчук. – Кам'янець-Подільський: К-П ДПУ, 1999. – 174 с.; Атаманчук П.С. Методичні основи управління навчанням фізики: монографія / П.С. Атаманчук., О.М. Семерня. – Кам'янець-Подільський: К-ПДУ, 2005. – 196 с.; Атаманчук П.С. Підручник як основний носій освітнього стандарту / П.С. Атаманчук // Збірник наукових статей за матеріалами XVI Міжнародної науково-практичної конференції (Ужгород – Гирляни; 6–9 травня 2008 р.). – Ужгород: Ліра, 2008. – 304 с. – С. 36 – 41.

полягає в чіткому окресленні якісних показників обізнаності, що співвідносяться одночасно зі змістом конкретної навчальної дисципліни та змістом методичної підготовки майбутнього педагога. Окреслений підхід, синтезуючи у собі технологію управлінських впливів на процедуру засвоєння навчального матеріалу, виступає надійною передумовою дієвості навчання (формування компетентнісно-світоглядних якостей майбутнього учителя фізики).

Окреслимо основні новації щодо організаційних, змістових та процесуальних особливостей побудови навчального матеріалу.

Причинно-наслідкові зумовленості. Становлення майбутнього вчителя проходить через поєднання у собі двох взаємопов'язаних процесів: організацію діяльності студента та контроль цієї діяльності. *Об'єктом управління* тут виступає студент (як керована і самокерована система); *об'єктом контролю* – педагогічна діяльність цієї особистості; *предметом управління* є процес досягнення майбутнім фахівцем проектного результату навчання; *предметом контролю* – протікання процесу оволодіння запланованими професійними набутками. Успіх у навчанні є наслідком вдалих управлінських дій, коли гарантовано формуються базові людські якості (**компетентності**): **обізнаність, вихованість, творчість, товариськість, художня творчість, світогляд** (рис. 4.2).

Цілком логічно, що інформація для свого відображення потребує використання різних знакових систем (мов) – від гранично точної абстрактної до конкретно-образних художніх мов. І зрозуміло також, що складнокомпонентність інформації спонукає до нетотожних видів педагогічного оцінювання успішності засвоєння її складових і сформованості відповідних особистісних якостей – від суто кількісних до суто якісних оцінок.

Прогнозованість. Звісно, що педагогічна практика має прогнозувати сформованість **особистісних компетентностей**. Цілеспрямовано коригувати, регулювати, управляти професійними якостями майбутнього фахівця можливо лише за умови узгодження і одночасної стандартизації як змісту, так і освітнього середовища

стосовно конкретної освітньої галузі. Зрозуміло, що освітнє середовище підлягає стандартизації як за ідейно-технологічною, так і за ресурсно-матеріальною частинами. Ігнорування ж потреби формування освітніх середовищ, адекватних змістовим освітнім стандартам (що сьогодні, на жаль, спостерігається) прирікає будь-яку освітню галузь на неуспіх.

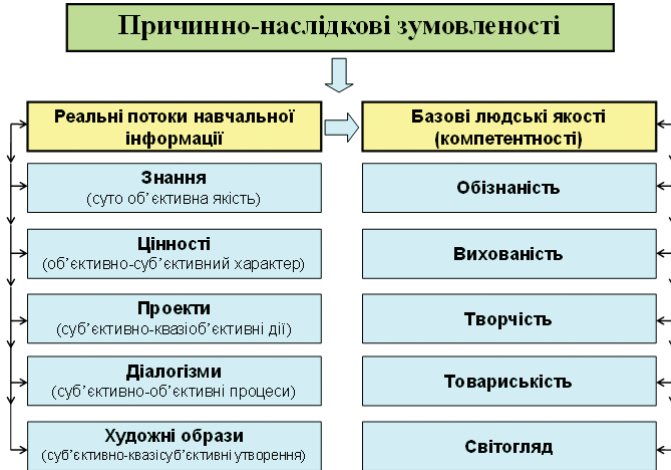

Рис. 4.2. Результати навчання

Об'єктивний контроль у навчанні та управління цим процесом. Надто важливо, щоб перехід на європейські стандарти спонукав вітчизняну освіту нарощувати свій потенціал щодо забезпечення якісної професійної підготовки фахівців (за рахунок ефективного управління цим процесом) та збагачував **уже наявні пріоритети**. За таких умов **головним результатом досліджень** стало теоретичне обґрунтування та технологічна інтерпретація концепції цілеспрямованого управління якістю підготовки майбутніх фахівців³⁵ з акцентом на особистісно-орієнтоване навчання та ступеневу освіту. Результати наших досліджень пройшли широку апробацію в ході міжнародних, всеукраїнських, регіональних і міжвузів-

³⁵ Атаманчук П.С. Методичне забезпечення навчального фізичного експерименту (11-й клас): навч. посіб. / П.С. Атаманчук, В.В. Мендерецький, О.М. Ніколаєв. – Кам'янець-Подільський: Буйницький О.А., 2008. – 212 с.

ських конференцій, вони впроваджені в навчальний процес середніх та вищих навчальних закладів.

І все ж таки необхідно визнати, що сьогодні ще мало уваги приділяється аналізу можливого впливу ультранових наукових досягнень і технологічних винаходів на плин світових соціальних процесів, освіту й науку, врешті-решт на основи побудови антропосфери та щоденне буття людини. **За таких умов ті, хто навчатиме, приречені будуть на «відставання» від потреб часу за рівнями змістової та фахової обізнаності.** На жаль, започаткований перехід на стандарти середньої та вищої освіти не розв'язує сповна вказаного протиріччя і навіть його підсилює внаслідок відсутності стандартизації на освітнє (навчальне) середовище. Дослідження аналогічного характеру ні в Україні, ні на світовому рівні не виконувались.

В цілому ж маємо змогу окреслити основні передумови формування фахових компетенцій майбутнього педагога, а саме:

- його залучення до активної навчально-пізнавальної діяльності, такої, щоб «теоретик» більше практикував, а «емпірик» більше теоретизував;
- дієвий рівень обізнаності фахівця формується тільки через належне **навіювання відношень** до об'єкта пізнання;
- **принцип динамічного балансу** раціонально-логічного і почуттєво-емоційного у сприйнятті і засвоєнні, покладений в основу навчання, сприяє формуванню у студентів належних професійних якостей та власного педагогічного кредо.

Встановлено³⁶, що набуття конкретних знаньєвих та фахових компетенцій здійснюється за трьома параметрами, які відповідно охоплюють весь часовий простір (*минуле, теперішнє, майбутнє*) діяльності людини: **стереотипність, усвідомленість, пристрасність**. У шкалі рангів (*нижчий, оптимальний, вищий*) окреслено критерії цих параметрів (якісні показники, еталони)

³⁶ Атаманчук П.С. Інноваційні технології управління навчанням фізики: монографія / П. С. Атаманчук. – Кам'янець-Подільський: К-П ДПУ, 1999. – 174 с.

результатів навчання: завчені знання, наслідування, розуміння головного, повне володіння знаннями, уміння застосовувати знання, навичка, переконання (рис. 4.3).

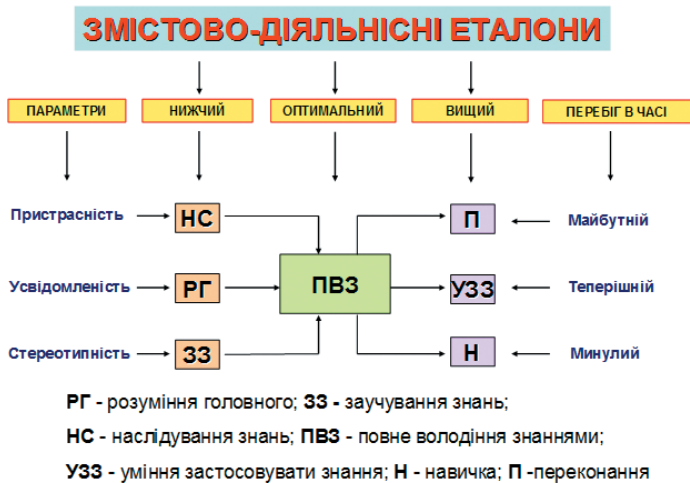

Рис.4.3. Інтегральні вимірники якості знань

Сутність об'єктивного контролю завжди зводиться до порівняння набутих значень окремого параметра з обраними еталонами: (РГ), (ЗЗ), (НС), (ПВЗ), (УЗЗ), (Н), (П).

На цих засадах нами обґрунтовані та доведені наступні технологічно-методичні можливості:

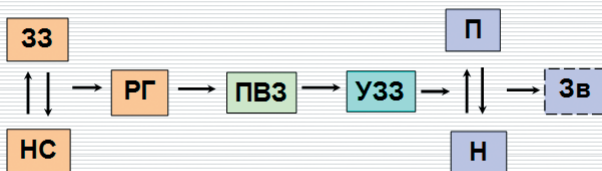
- побудови освітнього прогнозу та розробки структурно-логічної схеми змісту моделі освіти, яка охоплює змістову, організаційну та операційну складові пізнавальної діяльності;
- створення схеми-матриці цільової навчальної програми та використання її як засобу цілеорієнтацій відповідної освітньої моделі навчання (рис. 4.4);
- результативності системи управління навчально-пізнавальною діяльністю, що обслуговується різними галузями знань (психологія, педагогіка, нейрофізіологія, кібернетика, філософія тощо), яка виявляється у поступовому переведенні цього процесу в режим саморегульованого протікання (рис. 4.5);

Схема-матриця цільової навчальної програми

Назва розділу, кількість годин, список основних пізнавальних задач	Об'єктивно-предметні умови досягнення мети			Рівень засвоєння навчального матеріалу		
	Педагогічна технологія; метод, база, навчання	Навчально-матеріальна база, навчально-методичний комплекс	Вид інтелектуальної активності; тип завдань	У ході заняття	У процесі вивчення розділу (теми)	По завершенню вивчення навчального предмету

Рис. 4.4. Механізм цілеорієнтацій навчального процесу

Вірогідна схема саморегульованого процесу навчання

□ Штриховим контуром щодо еталону “Звичка” вказуємо на те, що у традиційному навчанні формування вчинкових звичок ще не завжди узгоджено з мірою домагань учня (студента), а тому може й не відбуватись

Рис. 4.5. Забезпечення гарантованої результативності в навчанні

- значущості освітнього (навчального) середовища у навчанні за дидактичною схемою, що орієнтує на фіксований результат-еталон, яка зумовлюється адресною інформаційно-технологічною та матеріально-технічною підтримкою навчально-пізнавальної діяльності тощо.

Державні вимоги до освітньо-кваліфікаційного рівня та до якості особи майбутнього педагога визначають напрями формування характерних фахових якостей особистості у професійній підготовці студента (знання, цінності, проекти, діалогізми, творчість), визначальним серед яких є формування методології здобування професійних знань. Здійснюючи професійну підготовку на основі цільової освітньо-професійної програми, побудованої за бінарним принципом, досягаємо належних еталонних рівнів змістової (з конкретного навчального предмету) і професійної (методичної) обізнаності.

Як показує досвід «експлуатації» описаних підручників, міра складності пізнавальних задач щодо фахової підготовки від однієї лабораторної роботи до наступної повинна постійно зростати, при цьому варто опиратися як на попередній педагогічний та методичний досвід, здобутий студентом в ході академічного навчання у вищому навчальному закладі, так і на досвід, набутий в ході педагогічних практик.

Технологія забезпечення прогнозованих рівнів фахової компетентності в умовах експериментальної діяльності полягає в наступному. Рівень опорних знань є своєрідним «пусковим механізмом» результативного навчання. Для виявлення рівня опорних знань (зміст відповідних тем шкільного курсу фізики та зміст фахової обізнаності щодо методичного препарування цього змісту) студентам пропонуються відповідні завдання. Суттєвим технологічним моментом у цій ситуації є те, що він виступає своєрідним упереджувальним засобом стимулювання навчально-пізнавальної активності суб'єкта. Для виявлення рівня опорних знань (зміст відповідних тем шкільного курсу фізики та зміст фахової обізнаності щодо його методичного препарування) студентам пропонуються, відповідно до наступної роботи практикуму, діагностичні завдання. Завдання для здійснення діагностичного контролю опорного рівня обізнаності і досвіду можуть проектуватися не лише на рівнях РГ, ЗЗ або НС. Вони можуть бути і вищого рангу, оскільки йдеться про набутки попередніх етапів навчання студентів. Пропонуючи

завдання для вступного контролю, орієнтуємось на те, що за умови 50-відсоткового підтвердження рівня обізнаності студента він допускається до виконання лабораторної роботи; при нижчому рівні викладач має надати йому відповідну консультативну допомогу.

У частині діяльності, яка стосується виконання та осмислення спостережень, дослідів, досліджень, також орієнтуємося на вимоги цільової програми. Смысл цілеорієнтацій зводиться до того, що відповідно до вищих рівнів, окреслених цільовою програмою необхідно більше уваги та навчального часу надавати проведенню спостережень, дослідів, досліджень тощо, що стосуються вагомшого навчального матеріалу (вищі цілі). Вимагаємо, щоб у своїх звітах студенти відображали судження, якими б засвідчували власний рівень змістової обізнаності та готовності методично і технологічно препарувати конкретний навчальний матеріал на мову висновків, доступних учневі. Наводимо описи дослідів стосовно окреслених тем, у контекстах яких майбутній фахівець має «відкрити» для себе суттєві методичні «ніші».

Для тих, хто виявляє підвищений інтерес до навчання і оперативно справляються з поставленими завданнями, пропонуються додаткові експериментальні завдання, цільове призначення яких у наступному поглибленні рівня фахової експериментаторської підготовки майбутнього учителя фізики. Наголошуємо, що вдумливе виконання таких завдань значно «скорочує» дистанцію між потенційним учнем та майбутнім учителем.

Завершальний етап кожної лабораторної роботи практикуму – це доведення рівня змістової і професійної обізнаності майбутнього фахівця в межах конкретної теми до вимог і потреб часу. У підручниках сформовані завдання стосовно кожної теми курсу фізики основної та старшої шкіл, які мають конкретну методичну спрямованість та в яких містяться вимоги щодо професійної підготовки студента.

Завершальний контроль орієтуємо на використання завдань, що стосуються вищих рівнів обізнаності та компетентності як за предметною, так і професійною ознаками. Суттєвим техноло-

гічним моментом у цій ситуації є те, що для виявлення рівня обізнаності (зміст відповідних тем шкільного курсу фізики та зміст фахової компетентності щодо методичного трактування цього навчального матеріалу) студентам пропонуються спеціально підібрані завдання для поточного контролю рівня фахової компетентності.³⁷

Доходимо висновку, що цілеорієнтації студента з методики і техніки шкільного фізичного експерименту, які концептуально вибудовуються на основі використання цільових програм, сприяють професійному саморозвитку, самовизначенню і самореалізації майбутніх учителів фізики. Це створює умови для опанування студентом форм і методів творчого пізнання, супроводжується постійним розвитком ініціативи і творчою діяльністю, що відбувається в атмосфері доброзичливості, взаємодопомоги, підвищує ефективність навчального процесу, поглиблює засвоєння навчального матеріалу, сприяє опануванню методології дослідницької діяльності, удосконалює навички роботи з методичною літературою і технічною інформацією, формує педагогічне кредо майбутнього фахівця.

4.6. ІННОВАЦІЙНА ОСВІТНЯ СТРАТЕГІЯ ВНЗ: З ПРАКТИКИ РОБОТИ ХАРКІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ХАРЧУВАННЯ І ТОРГІВЛІ

Інтеграція України в освітній простір Європи передбачає реалізацію системою вищої освіти єдиних європейських стандартів, підходів, вимог та умов формування фахівців з вищою освітою. Без вирішення найактуальніших питань сучасного розвитку вищої освіти науково-освітня спільнота України не може ефективно працювати, тому *першочерговим завданням на сьогодні є перехід на інноваційний тип освіти з подальшим впровадженням новітніх інформаційних технологій та досягнення високої якості освіти.*

³⁷ Атаманчук П.С. Підручник як основний носій освітнього стандарту / П.С. Атаманчук // Збірник наукових статей за матеріалами XVI Міжнародної науково-практичної конференції (Ужгород – Гирляни; 6–9 травня 2008 р.). Ужгород: Ліра, 2008. – 304 с. – С. 36 – 41.

Втіленню стратегії євроінтеграції сприяє приєднання України до Болонського процесу, що передбачає підвищення якості освіти, вирішення проблеми визнання українських дипломів за кордоном, спільну співпрацю вищих навчальних закладів, підприємств, установ, організацій та студентів як компетентних, активних і конструктивних партнерів. Виконання основних цілей Болонського процесу – введення двоциклового навчання; запровадження кредитно-трансферної системи; формування системи контролю якості навчання; розширення мобільності студентів та ви-кладачів; забезпечення працевлаштування випускників та ви-користання досвіду європейської системи навчання тощо – становить умови формування єдиної зони європейської вищої освіти.

Сучасний етап розвитку світової економіки полягає в тому, що вона розвивається як економіка знань. Сутність процесів полягає в прискоренні темпів, з якими знання створюються, накопичуються і знецінюються. Заснована на знаннях економіка функціонує і розвивається лише за умови наявності фахівців, що володіють останніми досягненнями науково-технічного прогресу, і практичними навичками з їхнього використання, а також здатних розвивати і поширювати знання.

Досвід впровадження інноваційних технологій навчання в Харківському державному університеті харчування та торгівлі (ХДУХТ) показав, що *їх реалізація сприяє заохоченню студентів до вивчення дисциплін, стимулює регулярність роботи, розвиває їх самостійність, створює впевненість в об'єктивності оцінки їх зусиль з опанування навчальним матеріалом і як наслідок – підвищує якість освітянської діяльності, сприяє підготовці конкурентоспроможних фахівців. Основними компонентами розвитку освіти інноваційного типу в університеті є наступні:*

- запровадження кредитно-модульної системи навчання;
- розробка навчально-методичного та організаційного забезпечення дисциплін;
- застосування новітніх навчальних технологій;

- цілеспрямоване розширення інформатизації навчання (створення внутрішнього інформаційно-освітнього середовища, науково-навчальної комп'ютерної мережі, мультимедійних аудиторій);
- використання електронних навчально-контролюючих засобів під час вивчення дисциплін;
- створення електронної бібліотеки навчального закладу в його Intranet-мережі;
- розташування в глобальній мережі Internet накопиченої у ВНЗ методичної інформації в найбільш придатному вигляді – гіпертексті;
- організація системи дистанційного навчання на базі університету.

Запровадження кредитно-модульної системи організації навчання є важливим фактором для стимулювання ефективної роботи викладача і студента, збільшення часу на їх безпосереднє індивідуальне спілкування в процесі навчання. ***Це потребує реорганізації існуючого практичного навчального процесу, підготовки сучасного методичного забезпечення дисциплін – нових навчальних програм, блоків змістових модулів, тестових завдань, пакету способів діагностики рівня знань, критеріїв оцінки знань.*** У той же самий час вона стимулює самостійну роботу студентів, навчає їх вчитися, посилює контактний зв'язок «викладач – студент», сприяє засвоєнню знань та підвищує об'єктивність їх оцінки.

З цією метою в ХДУХТі всі навчальні курси розбито на модулі в рамках рекомендованих фаховими навчально-методичними радами кредитів, що певним чином полегшує сприйняття та засвоєння матеріалу, проте вимагає від кафедр організаційного та навчально-методичного забезпечення. Для виконання цього нагального завдання розробляються диференційовані завдання для практичних та індивідуальних робіт, які за обсягом та типом завдань відповідають критеріям оцінювання знань та умінь студентів за національною, університетською та ECTS шкалами, а

також методичні рекомендації щодо їхнього виконання та тестові й практичні тренінги з дисциплін.

Для майбутніх фахівців важливо не лише осмислити та засвоїти інформацію, а й оволодіти способами її практичного застосування і прийняття рішень. Тому все навчально-методичне забезпечення, що розробляється викладачами кафедр ХДУХТ, направлене на створення можливостей оволодіння необхідним навчальним матеріалом студентами у будь-який обов'язковий або вільний від занять час.

Визначальним при модульній формі навчання є підвищення ступеня залучення студентів у процес самостійного оволодіння необхідною інформацією і знаннями. Ця форма передбачає підвищення відповідальності студента за результат особистої праці, а роль викладача полягає у постановці ключових завдань із засвоєння навчальної дисципліни, коригуванні освітнього шляху і перевірці отриманих студентом знань.

Для полегшення організації самостійної роботи студентів в університеті розроблено інструментальну оболонку, яка являє собою сукупність інтерактивних комплексів навчально-методичного забезпечення за всіма дисциплінами та спеціальностями. Це організаційно-управлінська модель інформаційно-освітнього середовища ХДУХТу, що сформована як цілісна система взаємопов'язаних та невіддільних одна від одної функціональних складових забезпечення науково-навчального процесу.

Такий інноваційний підхід до побудови науково-навчальної роботи студентів дозволяє витримувати основні вимоги та особливості модульної системи навчання:

- транспортабельність – модулями можна користуватися без-застережно будь-коли і будь-де;
- час – кожен студент витрачає стільки часу, скільки йому потрібно для належного оволодіння змістом конкретної теми;
- свобода дій – навчання може проходити у зручній для кожного студента час; умови навчання – студент, якому важко дається засвоєння матеріалу, може навчатися у додатковий час;

- темп засвоєння матеріалу – кожен студент може навчатися у власному темпі;
- контроль – студентам не лише визначаються завдання, а й окреслюються критерії оцінювання їх досягнень.

Розвинене інформаційне середовище університету дозволяє вибудовувати індивідуальні траєкторії, найбільшою мірою враховуючи схильності студентів до навчально-дослідницької роботи.

Побудова відповідного інформаційного масиву вимагає кропіткої роботи працівників університету. Бібліотечного сектору – для створення електронної бібліотеки навчального закладу в його Intranet-мережі, науково-навчального центру нових інформаційних технологій – для розташування в глобальній мережі Internet накопиченої у ВНЗ науково-методичної інформації. Під час створення навчально-методичного забезпечення дисциплін у діяльності викладачів кафедр, яка складається з наступних етапів: **першого**, підготовчого, який полягає у розробці координаційного плану самостійної роботи студента (визначення тематичного плану, потижневого графіка роботи), рекомендацій щодо роботи з літературою, електронними носіями, комп'ютером; **другого**, теоретичного, що включає підготовку навчальної, основної й додаткової, літератури, розробку електронних носіїв з оглядовим курсом лекцій і методичними коментаріями до практичного курсу (допоміжних матеріалів-практикумів, збірників завдань тощо); **третього**, навчально-практичного, який полягає в наданні теоретичних знань і практичних навичок, здійсненні проміжного контролю засвоєних студентами знань; і останнього, **четвертого**, звітного, що передбачає перевірку виконання письмових робіт (конспектування, анотування, виконання рефератів, курсових, поточних та підсумкових контрольних робіт, складання іспиту).

За умови повного методичного забезпечення навчальної дисципліни частка самостійної роботи студентів може становити більш ніж 60% семестрового учбового навантаження. Такий розподіл навчального часу потребує активного застосування різноманітних форм новітніх навчальних технологій. Так, під час

проведення традиційних елементів навчального процесу, таких, як лекційні, семінарські та практичні заняття, контроль самостійного засвоєння матеріалу та отриманих знань за модулями чи загалом за дисципліною, активно використовуються інтерактивні форми і методи навчання.

Лекції дедалі частіше проводяться в нетрадиційних формах: установча, інтегруюча, підготовча, проблемна, лекція-візуалізація, наукова тощо, що дозволяє лектору безпосередньо контактувати з аудиторією, мати при цьому щільний зворотній зв'язок, можливість міркування та повільного обміну інформацією. Різні форми семінарських занять вимагають від студента інтенсивної самостійної роботи при підготовці до них та майстерності викладача під час їх проведення. На них студенти представляють огляд наукової, науково-методичної літератури з певної заданої тематики, доповіді, реферати, звіти, які охоплюють тематичні питання.

Практичні заняття є однією з форм заохочення до пізнавальної ініціативи, за допомогою якої студент демонструє вміння вибирати із вивченого матеріалу необхідну інформацію для розв'язання проблеми. Вони проводяться у формі тестування, ділових ігор, вирішення завдань, кейс-ситуацій, кросвордів тощо.

Важливим напрямом використання інтерактивних технологій є *застосування новітніх інформаційних засобів, Internet-, TV-технологій, електронних видань, баз даних, каталогів і фондів бібліотек, архівів тощо.* У вирішенні цього завдання значну роль відіграє розробка електронних навчально-контролюючих засобів, а саме – *електронних підручників, програмних продуктів, комп'ютерного тестування, кейс-технологій, моделювання, інтернет-порталів,* які включають весь методичний матеріал з дисциплін, що є надзвичайно ефективним способом підвищення рівня пізнавальної зацікавленості студентів, дозволяє інтенсифікувати навчальний процес, підвищує мотивацію студентів до навчання та якісних показників успішності, прагнення до

самоосвіти, дозволяє скоротити час для оцінки знань всіх студентів на кожному занятті.

Нові технології відбивають перехід від навчання, орієнтованого на запам'ятовування, до навчання, спрямованого на розвиток самостійного свідомого мислення, що є дієвим способом виховання креативного світогляду.³⁸ Вони змінюють логіку подання й структуру одержуваних знань зі спеціального предмета.

Під час викладання економічних дисциплін першорядного значення набувають: науковий рівень подання матеріалу, професійна спрямованість дисципліни, сучасний досвід розвитку економічних процесів і явищ у світі та Україні, передові досягнення та нагальні проблеми з питань курсу.

З метою інформаційно-методичного забезпечення організації самостійної роботи кафедрою економіки підприємств харчування та торгівлі ХДУХТу розпочато запровадження модернізації навчально-контролюючих засобів навчання. Зокрема, ***розробляються навчально-методичні комплекси забезпечення дисциплін (НМКД), які містять виклад конкретного змісту навчальної дисципліни, послідовність, організаційні форми вивчення та їх обсяг, визначають форми та засоби поточного контролю.***

До них включають:

- навчальну робочу програму з виділенням теоретичних питань, винесених на самостійне вивчення та переліком навчальної літератури, яка міститься в бібліотеці університету;
- основні теоретичні питання курсу;
- опорний конспект лекцій;
- пакет візуального супроводження курсу;
- завдання для семінарських, практичних та індивідуальних занять;

³⁸ Ярошок Т.П. Застосування новітніх технологій фундаментальної підготовки / Т.П. Ярошок, М.В. Вель, Н.Д. Сахненко // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми впровадження кредитно-модульної системи при вивченні фундаментальних дисциплін з погляду студентів та викладачів» (травень 2007р.) – Харків: Харківський державний технічний університет будівництва та архітектури, 2007. – С.204-208.

- методичні вказівки до виконання практичних та індивідуальних завдань;
- навчальні тренінги для підготовки до проміжного та підсумкового контролю за дисципліною з прикладами модульних контрольних зрізів та екзаменаційних білетів;
- тематику курсових робіт та методичні вказівки до їхнього виконання та ін.³⁹

Окремі елементи НМКД можуть бути виконаними на паперових або електронних носіях, а потім, за необхідністю, представлені в текстовому або електронному форматі. **Паперові методичні розробки включають НМК дисципліни, навчальні посібники**, конспекти лекцій, індивідуальні завдання, завдання для курсових робіт, методичні вказівки до самостійної роботи студентів за дисциплінами та ін. **На електронних носіях** виконуються електронні підручники, програмне забезпечення комп'ютерного тестування, практикуми за курсами тощо. На кафедрі постійно ведеться робота з удосконалення розроблених НМКД.

За таких умов зменшується частка прямого, ззовні заданого інформування і розширюється застосування інтерактивних форм та методів роботи студентів під керівництвом викладача та повноцінної самостійної роботи в лабораторіях, читальних залах, на об'єктах майбутньої професійної діяльності, що особливо важливо для системи дистанційного навчання.

Внаслідок поступового переходу від передачі інформації до керування науково-пізнавальною діяльністю актуалізується формування у студентів навичок самостійного проведення наукових досліджень, яким викладачі кафедри приділяють пильну увагу, створюючи відповідні умови, що впливають як на наукову діяльність, так і на її результати. До останніх можна віднести **програми**

³⁹Забродська Л.Д. Систематизація структурних елементів методичного забезпечення самостійної роботи з економічних навчальних дисциплін / Л.Д.Забродська, Т.Б.Кушнір // Модернізація вищої освіти та проблеми управління якістю підготовки фахівців: VII Всеукр. наук.-метод. конф. 24 вересня 2009 р. : [матеріали] / Редкол. : О.І.Черевко [та ін.]. – Харків : ХДУХТ, 2009. – С. 353-354.

продукти, розроблені студентами під керівництвом викладачів кафедри на базі досліджень, проведених у магістерських та дипломних роботах, які являють собою комп'ютерні програми та в подальшому використовуються для самостійного розв'язання студентами певних завдань за визначеними економічними дисциплінами.

Поряд з тим, що здійснюється потужна робота з розробки інноваційної основи сучасного забезпечення освітніх послуг, є багато проблем її реалізації. Так, розробка методичного забезпечення сучасного рівня, зокрема в електронному вигляді, – дуже складна і трудомістка робота, яка вимагає багато часу, який у викладача обмежений і не завжди враховується у навантаженні; нестача технічних можливостей, що поки ще обмежує створення одного комп'ютерного середовища: бібліотека ВНЗ – кафедральні комп'ютерні класи – комп'ютерні класи у гуртожитку та таке інше. Але, незважаючи на наявність певного кола проблемних питань, університет має вирішувати завдання перспективного розвитку.

Глобалізаційні процеси й інтеграція України у світове співтовариство вимагають нових підходів до реалізації оптимальних схем забезпечення академічної мобільності особи, яка навчається, гнучкості в системі підготовки фахівців із метою їх адаптації до швидкозмінних вимог світового ринку праці. Для цього необхідно розробити нові концептуальні засади підготовки фахівців, що, на нашу думку, мали б полягати в наступному:

- максимально можливе забезпечення потреб особи у виборі рівня освіти та кваліфікації (академічна мобільність);
- розширення й удосконалення системи спільних освітянських проєктів із зарубіжними навчальними закладами й організаціями;
- забезпечення потреб ринку праці, *який сформувався внаслідок інтеграції України у світову спільноту, у фахівців, які відповідають вимогам світового ринку праці, та сприяння їх працевлаштуванню з урахуванням інтересів трьох сторін: по-перше, вищого навчального закладу, кінцевою*

продукцією якого є висококваліфікований фахівець, підготовлений згідно з вимогами ринку; по-друге, підприємства-працедавеця, якому такий фахівець потрібен; і, по-третє, самого випускника.⁴⁰

Виходячи з вказаного, першочерговим завданням в університеті визначено досягнення оптимальної якості професійної освіти, яка б забезпечувала узгоджену реалізацію державних, суспільних і особистих інтересів. У цих умовах надзвичайно важливим є модернізація освіти на засадах інноваційного розвитку. Бо *інноваційна освітня стратегія кожного ВНЗ України може стати реальним полем для багатогранної співпраці держави, освіти і бізнесу та сприяти створенню єдиного освітнього простору.*

Перспективними завданнями цього напрямку є: зближення академічних і професійних компетенцій, програм навчання і професійної діяльності, умов практик і освітніх програм; розширення можливостей і гнучкості з позицій структури, змісту, орієнтації і профілю навчання з одночасним забезпеченням різноманітних освітянських траєкторій студентів; створення умов для розвитку та самореалізації кожної особистості, підготовки її до повноцінного активного життя в інформаційному суспільстві; інтеграція навчання та наукових досліджень, збереження культурно-історичних традицій; подальша інтеграція до світової системи освіти; поліпшення інфраструктури вузу.

⁴⁰ Шталь Т.В. Інноваційне спрямування навчання фахівців з міжнародної економіки в аспекті європейської інтеграції / Т.В.Шталь, О.В.Кот // Модернізація вищої освіти та проблеми управління якістю підготовки фахівців. Інновації у вищій школі в контексті сучасної парадигми вищої освіти: VI Всеукр. наук.-метод. конф. ХДУХТ, 24 жовтня 2008 р.: [присвячена 70-річчю з дня народження д-ра техн. наук, проф., чл.-кор. ВАСГНІЛ Белієва М.І. : [матеріали] / Редкол. : О.І.Черевко [та ін.]. – Харків : ХДУХТ, 2008. –С. 72-73.

4.7. МЕТОДИ, ФОРМИ ТА ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ В КРЕДИТНО-МОДУЛЬНІЙ СИСТЕМІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Приєднання України до Болонського процесу вимагає приведення стандартів викладання у вітчизняних вищих навчальних закладах у відповідність із сучасними вимогами європейської освіти. За всіх переваг вітчизняної системи існує багато питань, з яких вона потребує значного вдосконалення. Одним із них є розширення спектру інструментів, що застосовують вітчизняні викладачі як засоби досягнення педагогічних цілей. Традиційно вітчизняна система освіти робила акцент на передачі знань від викладача студентам. Проте необхідно не тільки передати знання, але й відпрацювати навички їхнього використання в реальних ситуаціях.

Необхідно, щоб активно формувалася досвід мислення (особливо творчого, продуктивного) та досвід соціального спілкування. Для цього потрібні специфічні форми взаємодії викладачів і студентів.

У науково-методичній літературі описано близько тридцяти методик, що стимулюють та розвивають продуктивну творчу розумову діяльність особистості, що надзвичайно важливо в умовах запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу. Виділяють індивідуальні та групові методи та системи навчання, які застосовувалися ще в Академії Платона, лікеї Аристотеля, садку Епікура.

У дидактичній літературі налічується безліч форм і методів навчальної діяльності, проте не всі вони придатні для навчання студентської молоді.

Для підготовки фахівців в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу (КМСОНП) можуть бути використані традиційні форми занять: лекції, практичні, лабораторні та семінарські заняття, курсове та дипломне проектування, навчальні і виробничі практики, консультації, заліки, екзамени. Однак

усі ці та інші організаційні форми навчання набувають в умовах КМСОНП певної специфіки і придатності для виконання певних функцій навчального процесу (табл.4.2).

Таблиця 4.2

Можливі форми організації навчання в КМСОНП

Форми навчання	Теоретична оцінка придатності для виконання функцій:				
	навчальної	розвивальної	виховної	спонукальної	контрольно-корекційної
Розповідь	*****	*****	*****	*****	**
Бесіда	*****	*****	*****	*****	**
Лекція	*****	*****	****	*****	.
Семінар	****	*****	*****	*****	*****
Дискусія	***	*****	*****	*****	*****
Робота з книгою	*****	*****	*****	*****	*****
Демонстрація	*****	*****	*****	*****	**
Відеоперегляд	****	****	*****	***	***
Тьюторство	***	*****	****	*****	***
Робота в групах	***	*****	*****	****	***
Навчальна екскурсія	***	*****	*****	*****	**
Факультатив	*****	*****	****	*****	**
Предметні гуртки	****	*****	*****	***	***
Олімпіади, турніри	.	**	***	*****	*****
Навчальна конференція	**	*****	*****	*****	**
Навчальні консультації	**	*****	***	*****	*****

В умовах реформування вищої освіти України в рамках Болонського процесу пошук відповіді на дидактичне запитання „Як навчати?“, що вже стало для педагогів ВНЗ традиційним, постійно виводить на таку дидактичну категорію, як методи навчання.

Метод (грецьке **methodos** — буквально «шлях до чогось») — це спосіб роз’яснення мети; певним чином упорядкована діяльність; засіб пізнання або спосіб відтворення у мисленні предмета, який

вивчається. Очевидно, що це дає можливість трактувати поняття „метод навчання” в КМСОНП як способу навчальної роботи викладача та організації навчально-пізнавальної діяльності студентів щодо вирішення різноманітних дидактичних завдань, спрямованих на оволодіння навчальним матеріалом як під час аудиторних занять, так і самостійно. Але незалежно від ролі, яку приписують тим чи іншим методам навчання, жоден з них, використаний сам по собі, не забезпечує потрібних для КМСОНП результатів. Успіхів у дидактичній роботі за кредитно-модульною системою можна досягнути лише при використанні багатьох методів, оскільки жоден з них не є універсальним. Педагогічна наука і практика розробили і перевірили значну кількість різних методів навчання. Одні з них використовуються давно і вже стали традиційними. Інші народилися порівняно недавно. І перші, і другі мають своїх прибічників і опонентів. Сучасний педагог вищої школи України, працюючи в умовах КМСОНП, повинен досконало володіти ними. У зв'язку з цим ми пропонуємо, з практичної точки зору, найбільш поширені методи навчання, які можуть знайти застосування в КМСОНП, поділити на дві групи — традиційні і нетрадиційні (табл.4.3).

Таблиця 4.3

Традиційні та нетрадиційні методи навчання для потреб КМСОНП

Методи навчання	Суть та зміст методу навчання
1	2
А. Традиційні методи навчання	
Інформаційний	Вербальний. В основу покладено словесно-інформаційне переконання.
Інформаційно-ілюстративний	Репродуктивний. Використовує ТЗН, дає знання, але не розвиває творчого мислення.
Програмований	Використовує ТЗН, ЕОМ. Поділяє навчальний матеріал на окремі модулі (кроки) з наступним послідовним засвоєнням.

Активний	Максимально наближений до виробництва, реальної практики шляхом аналізу конкретних ситуацій, кейсів, ділових ігор тощо.
Дослідницький	Отримання знань у процесі виконання індивідуальних навчально-дослідницьких та експериментальних робіт.
Б. Нетрадиційні методи навчання	
Опорних сигналів	Укрупнення дидактичних одиниць, інтенсифікація навчання за рахунок самостійної роботи студентів.
Модульний	Розподіл матеріалу на окремі модулі з наступним контролем засвоєння за стандартами МОН України.
Кредитно-модульний	Розподіл навчального матеріалу на окремі самостійні модулі (змістові модулі) з наступним контролем засвоєння за стандартами ECTS, КМСОНП та певною кількістю академічних кредитів.
Рейтинговий	Змагальний з високим рівнем контролю на всіх етапах навчання як за роботою студентів, так і викладачів.
Контекстний	Навчання через проблеми, які висуваються виробництвом, орієнтованим на ринок.
Адаптивний	Самостійна активна діяльність студентів під керівництвом викладача з фіксованим контрольованим звітуванням.
Інтерактивний	Груповий метод навчання, що передбачає спільне отримання знань у малих групах.
Комп'ютерний	Використання комп'ютерних технологій, програм, електронних підручників тощо.
Відкритий	Безпосередній контакт з дійсністю та індивідуальне навчання.

На вибір методів та засобів навчання впливають особливості навчальних дисциплін і характер елементів навчального матеріалу (табл.4.4).

Вибираючи методи навчання, не слід виходити з того, що всі заняття необхідно робити тільки проблемними, але кожне заняття повинно забезпечити особистісно-освітнє зростання студента.

В КМСОНП цілком доречний суб'єктивізм викладача при виборі методів та форм навчання. Відомо, що, застосовуючи улюблені системи навчання, багато педагогів досягають високих результатів. Неповнота якоїсь однієї методики компенсується у такому випадку майстерністю та захопленістю викладача.

Таблиця 4.4

Рекомендації до вибору методів, форм та технологічних прийомів навчання для умов КМСОНП

Характер навчального матеріалу	Можливі методи навчання	Можливі форми та технологічні прийоми навчання	Можливі методи контролю
1	2	3	4
Цілісний описово-фактологічний	Інформаційний, нетрадиційний	Інформаційна розповідь, демонстрація, самостійна робота з книгою, опорні сигнали	Аналіз ситуацій, малі ділові ігри, парне опитування, тестування
Цілісний логіко-доказовий	Інформаційний, проблемний, нетрадиційний	Пояснення, розмірковування, евристична бесіда, самостійна робота пошукового характеру, опорний конспект, диспут	Парне опитування, малі ділові ігри, комплексний курсовий проект, тестування
Цілісний образно-емоційний	Інформаційний, проблемний, нетрадиційний	Розповідь, проблемне викладання, робота з підручником і опорним конспектом, демонстрація	Парне опитування, аналіз кейсів, тестування
Дискретний описово-фактологічний	Інформаційний, програмування, нетрадиційний	Розповідь, спостереження, робота з книгою та конспектом	Експрес-опитування, парне опитування, тестування
Дискретний логіко-доказовий	Інформаційний, програмований, проблемний, нетрадиційний	Евристична бесіда, розмірковуюча розповідь, робота з літературою, мозковий штурм, аукціон ідей...	Експрес-опитування, малі ділові ігри, контрольна робота, тестування

Інтеграція наукових знань, взаємопроникнення галузевих методологій, способів та засобів навчання в умовах КМСОНП стають дедалі актуальнішою проблемою. Тому дедалі більшого значення набувають міжгалузеві та міжпредметні зв'язки, що дають змогу краще пізнати факти, явища і процеси. Схематично розглянемо можливість використання специфічних форм і засобів активізації методів, які сприяють особистісно-орієнтованому навчанню студентів за стандартами ECTS та КМСОНП (табл.4.5).

Таблиця 4.5

Засоби активізації методів навчання в КМСОНП

Загальні та специфічні форми та засоби активізації		
1	2	3
1. Вербальні (словесні)		
1 лекція 2 монолог 3 діалог 4 дебати	5 усне повідомлення 6 декламування 7 обговорення в малих групах 8 колективне обговорення	9 „круглий стіл” . 10 „зіпсований телефон» 11 прес-конференція . 12 запитання та відповіді
2. Писемні засоби		
1 розповідь 2 нарис 3 реферат	4 прес-реліз 5 перелік 6 аналіз розповіді	7 логічне обмірковування 8 перефразування
9 есе 10 звіт 11 опис 12 твір	13 проведення аналогій 14 аналіз подій (кейсів) 15 написання мети 16 відгук (рецензія)	17 репортаж 18 віршування 19 притча (казка) 20 байка 21 надписи
3. Навчальні ділові ігри		
1 ділові ігри 2 малі ділові ігри 3 рольові ігри 4 кейси	5 імітація 6 знайомство 7 настільні ігри 8 ребуси	9 кросворди 10 дилеми моральності 11 аукціони ідей 12 аналіз інцидентів

4. Засоби навчальних та наукових досліджень		
1 експерименти	6 дослідження подій	11 перепис
2 реферування	7 практичне завдання	12 колекціонування
3 анкетування	8 аналітичний огляд	13 складання матриць
4 тестування	9 виробнича екскурсія	14 складання діаграм
5 гіпотези	10 відвідування виставок	15 гербарії
5. Засоби образотворчого мистецтва		
1 ілюстрація		
2 фолії (прозорки)	10 географічна карта	19 колаж
3 слайди	11 лозунги	20 панорама
4 діафільми	12 ребуси	21 емблеми, герби
5 сюжетні відеоролики	13 живі композиції	22 вітражі
6 малюнки	14 дротяна скульптура	23 шаржі
7 фотографії (світлини)	15 настінний живопис	24 композиції
8 рекламний буклет	16 мозаїчні малюнки	25 драпіровка
9 фотомонтаж	17 підвісна скульптура	26 силует
	18 агітаційний плакат	27 моделювання
6. Засоби інсценізації		
1 постановка п'єси		
2 пантоміма	5 інтерв'ю	9 німий фільм
3 лялькова вистава	6 театр тіней	10 відеовиступ
4 читання за ролями	7 сценка-жарт	11 комікс
	8 телевізійна пародія	
7. Засоби музики		
1 складання пісні	3 віршування	5 написання мелодії
2 рекламна пісня	4 пісенна інсценізація	6 порівняння пісень

Усе зазначене вище, звичайно, не дає жодних підстав стверджувати, що в особистісно-орієнтованій системі навчання педагог повинен застосовувати тільки активні або інтерактивні моделі навчання. Використання в інноваційній навчальній діяльності тільки активних, інтерактивних і комп'ютерних методів та технологій не може бути самоціллю.

Слово „технологія» грецького походження і означає „знання про майстерність». Поняття „педагогічна технологія» останнім часом дедалі більше поширюється в науці й освіті. Її варіанти— „технологія навчання», „освітні технології», „технології в навчанні», „технології в освіті» — широко використовуються в педагогічній практиці.

КМСОНП готує фахівців для відкритої ринкової економіки Європи та України, основу якої становлять корпоративні бізнесові структури, якими керують команди менеджерів. А це означає, що вища школа повинна готувати фахівців, здатних працювати в команді. Тому в умовах КМСОНП набувають значення педагогічні технології, які побудовані на колективному отримванні знань. Цій вимозі в повній мірі відповідають інтерактивні технології навчання.

Термін „інтерактив” прийшов до нас з англійської від слова „*inter-act*”, де „*inter*” — взаємний і „*act*” — діяти. Таким чином, інтерактивний — це здатний до взаємодії, діалогу. **Інтерактивне навчання — це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну передбачувану мету — створити комфортні умови колективного навчання, за яких кожен студент відчуває себе успішним, інтелектуально спроможним.**

Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії усіх студентів. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове), де і студент, і викладач є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання.

Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання кейсів, рольових ігор, використання технологій кооперативного, ситуативного навчання, опрацювання дискусійних питань тощо. Воно ефективно сприяє формуванню навичок і вмій, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії, дає змогу педагогу стати справжнім лідером студентського колективу.

Національний університет водного господарства та природокористування (м. Рівне) має досвід використання інтерактивних занять за інтерактивними технологіями, які представлені в табл.4.6.

Таблиця 4.6

Інтерактивні технології навчання

Інтерактивні технології навчання	Технологічні прийоми	Сутність технологічного прийому
1	2	3
<i>Кооперативного навчання</i>	Робота в парах	Для засвоєння, закріплення та перевірки знань
	Ротаційні трійки	Трійки утворюють коло. Кожна трійка отримує своє питання для відповіді за чергою
	„Карусель”	Розміщення у два кола. Ефективна для обговорення дискусійних питань
	Робота в малих групах	Оптимально - 5 студентів: спікер-секретар-посередник-доповідач-слухач. Для проблем, що потребують колективного розуму
<i>Колективно-групового навчання</i>	„Мікрофон”	Швидкі відповіді на запитання по черзі з предметом, який виконує функції мікрофона
	Незакінчене речення	Для порівняння власних ідей з іншими: „ Це дозволяє зробити висновок, що ..” „ Це рішення було прийнято тому, що ...” та ін.
	Мозковий штурм	Для розробки альтернативних рішень щодо вирішення конкретної проблеми з вільним висловлюванням власної думки
	Кейс-метод (аналіз ситуацій)	Індивідуально, в парах, групах або колі

<i>Ситуативного моделювання</i>	Симуляції (імітаційні ігри)	Відтворення певних подій, імітація явища, ситуації, проблеми у вигляді рольових ігор
	Спрощене судове слухання	Розігрування судового процесу з конкретної справи
	Громадські слухання	Моделювання суспільної думки за допомогою симуляційної гри
<i>Опрацювання дискусійних питань</i>	Метод ПРЕС	Для навчання умінь дискутувати: „Я вважаю, що ...” „Наприклад, ...” „Таким чином, ...” „Отже, ...”
	Займи позицію	Використання протилежних думок „так” або „ні”
	Зміни позицію	Уміння стати на точку зору іншої людини, використовуючи аргументи і мотиви
	Дискусія	Публічне обговорення спільного питання
	Дебати	Спроба переконати опонентів змінити свою позицію

4.8. УПРАВЛІНСЬКА МОДЕЛЬ ВПРОВАДЖЕННЯ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ В НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС: З ПРАКТИКИ РОБОТИ КІРОВОГРАДСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. В. ВИННИЧЕНКА

Українська система вищої освіти вже кілька років перебуває в процесі суттєвих формальних та змістових трансформацій, покликаних забезпечити її інтеграцію в європейський освітній простір. Впровадження основних засад Болонської декларації в Україні не є самоціллю. Це вагомий інструмент модернізації всього суспільства, оскільки саме якісна освіта забезпечує прорив

до нових технологій у виробництві, до нових відносин у сфері економіки, до нових стандартів життя та суспільної свідомості. Вища освіта стає пріоритетною галуззю всієї суспільної системи, оскільки її головною функцією є формування високопрофесійних кадрів не лише для виконання специфічних фахових завдань, а й здатних забезпечити інноваційний, науково-технологічний розвиток України. Інтеграція української освітньої системи в європейський освітній простір є складовою загальної «Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу». Болонський процес в цілому спрямований на зближення національних систем вищої освіти, передбачаючи «міжуніверситетську кооперацію як засіб поліпшення якості освіти на благо студентів і вищих навчальних закладів».⁴¹

Реалізація цього завдання в Україні здійснюється через впровадження Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS). Мова йде про застосування нової освітньої парадигми в умовах функціонування традиційної вітчизняної системи навчання, яка, за загальним визнанням, надавала гарну фундаментальну підготовку, але за своєю загальною сутністю була більш репродуктивною, ніж інноваційною. На думку В.Грубінко та А.Грубінко, для успішного розв'язання цієї проблеми основним змістом діяльності будь-якої установи з підготовки фахівців є створення інноваційного освітньо-наукового середовища. *Для впровадження освітніх інновацій необхідні:*

- організаційна, технологічна та технічна модернізація освітньо-наукового процесу на всіх рівнях його реалізації і управління;
- оптимізація змісту освітніх програм і навчальних курсів;
- кваліфікаційне удосконалення викладачів та управлінських структур.⁴²

⁴¹ Вища освіта України і Болонський процес: навч. посіб. / за ред. В.Г.Кременя. Авторський колектив: М.Ф.Степко, Я.Я.Болюбаш, В.Д.Шинкарук, В.В.Грубінко, І.І.Бабин. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – С. 186.

⁴² Грубінко В.В. Стратегії модернізації організації та змісту вищої освіти в контексті реалізації Болонських принципів / В.В. Грубінко, А.В. Грубінко // Вища освіта України. – Додаток 3, том 1(8) – 2008 р. – Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції

Останній аспект є одним із вирішальних, оскільки саме від готовності науково-педагогічного персоналу, а, головне, управлінців до креативного застосування висновків та рекомендацій європейських університетів залежить цілеспрямованість та ефективність дій з комплексного реформування вітчизняної вищої освіти. Ключовим завданням є орієнтація вищих навчальних закладів на кінцевий результат: знання, уміння та навички випускників, що повинні бути застосовані та використані на благо держави.⁴³

Якщо загальні засади та окремі складові запровадження і функціонування ECTS в українських вищих навчальних закладах активно розробляються науковцями, практиками, освітніми менеджерами вищого рівня (Я. Болюбаш, В. Грубінко, В. Журавський, М. Згуровський, В. Шинкарук, М. Головатий, С. Гунько, А. Колот, В. Андрущенко, І. Бабин, О. Зазимко, В. Салов, Л. Харченко та ін.), то розробка нових підходів до організації управлінської діяльності з цього напрямку перебуває лише на стадії становлення. Дослідженню організаційно-педагогічних засад, педагогічних умов запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу присвячені роботи Т. Козак, І. Мороз та ін. Особливостям дії кредитно-модульної системи навчання у ВНЗ України та впровадженню системи координації навчальної діяльності присвячені роботи В. Байденко, І. Бабина, Я. Болюбаша, О. Спіріна, В. Грубінко, Б. Корольова, Ю. Рудавського, М. Степко, В. Чистохвалова, В. Шинкарука та ін. Питання посилення ролі студентських організацій в умовах запровадження нової моделі навчального процесу вивчали В. Бондар, С. Сидоренко.

до європейського освітнього простору». – Київ, 2008. – 528 с. (III Міжнародна науково-практична конференція «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору», 26-28 листопада 2008, м.Київ).

⁴³ Кравець В.П.Формування інноваційного освітнього середовища у вищому педагогічному навчальному закладі в контексті завдань з реалізації принципів Болонського процесу/ В.П. Кравець, В.В. Грубінко // Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу у Тернопільському національному педагогічному університеті ім. Володимира Гнатюка. – Частина 3. / За ред. В.В.Грубінка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім.В.Гнатюка, 2005. – С. 21.

Заслугує на увагу досвід Кіровоградського державного педагогічного університету з вироблення управлінської моделі впровадження та функціонування кредитно-модульної системи організації навчального процесу.

Управлінська діяльність у галузі вищої освіти – це складна поліфункціональна система. У вертикальному розрізі вона є сутністю роботи центральних органів управління освітою, керівництва вищих навчальних закладів та їх структурних підрозділів. Реалізація загальної стратегії модернізації української вищої освіти має опиратися на застосування якісних інноваційних управлінських заходів. Але об'єктивно перетворення у сфері освіти гальмуються через традиційний консерватизм. На думку Г.Дмитренка, педагогічне середовище не сприймає управлінських новацій відповідним чином.⁴⁴

Очевидно, що ця проблема в першу чергу виникає на етапі реалізації управлінських рішень на рівні вищого навчального закладу, факультету, кафедри. Фактично кожному вітчизняному університету довелося пройти через тривалі та часто ускладнені процедури запровадження нових підходів до організації навчального процесу та самого змісту навчання. Особливо це стосується профільних вищих навчальних закладів, де досить чітко виражені певні відмінності у структурі підготовки фахівців.

Одним із чинників адаптації українських вищих навчальних закладів до зобов'язань ECTS стала інноваційна модель організації навчального процесу – кредитно-модульна система навчання. Механізм її функціонування та основні засади були визначені нормативними документами МОН України у 2003 – 2005 рр. Проведено низку науково-практичних та методичних семінарів, започатковано проведення педагогічного експерименту, а з 2005 – 2006 навчального року, згідно наказу МОН, кредитно-модульна система (КМС) була впроваджена у всіх вищих навчальних закладах України.

⁴⁴ Дмитренко Г.А. Стратегический менеджмент в системе образования: метод.пособ./ Г.А. Дмитренко. – К.: МАУП, 1999. – С.15.

Головна проблема полягала в тому, що, за винятком кількох провідних вищих навчальних закладів, які на той момент вже мали досить серйозний досвід застосування елементів ECTS⁴⁵, більшість університетів опинились в умовах нормативно-наказового способу реалізації суперважливої освітньої реформи, яка, до того ж, проводилась у прискореному темпі без врахування їх профільності та внутрішньої специфіки побудови навчального процесу. За образним висловом В.Виткалова та О.Граб, співробітників Рівненського державного гуманітарного університету, кожен крок на цьому шляху для сторін і теоретично, і практично давався нелегко.⁴⁶ Фактично початкові етапи реформування освітнього процесу у вищих навчальних закладах з метою їх адаптації до Болонського процесу здійснюються за рахунок їх внутрішніх резервів, що в повній мірі проявилось і в діяльності Кіровоградського державного педагогічного університету.

Подолати цю суперечність було можливо лише в рамках вироблення багаторівневої системи управління процесом впровадження кредитно-модульного навчання від ректорату до академічної групи і кожного студента. Модульна технологія ґрунтується на реструктуризації та якісних змінах змісту підготовки фахівців. А це потребує в першу чергу оптимізації організаційних засад навчального процесу, застосування інноваційних освітніх методик та технічної модернізації. Крім того, як уже зазначалося, визначальна роль відводиться належній підготовці науково-педагогічних працівників до здійснення навчальної діяльності в нових умовах.

Нормативні документи та рекомендації МОН України надають вищим навчальним закладам основні можливості й орієнтири для проектування власної КМСОНП та дозволяють

⁴⁵ Рудавський Ю. Кредитно-модульна система підготовки фахівців як аналог ECTS і проблеми її впровадження у вищих технічних навчальних закладах/ Ю. Рудавський, П.Костробій, О.Лозинський, А. Загородній // Моделі гармонізації національних і міжнародних стандартів освіти у контексті Болонського процесу. Матеріали Міжнародного семінару 27-28 травня 2004 року, проведеного у Львівському національному університеті імені Івана Франка. – Львів: Літопис, 2004. – С.55.

⁴⁶ Виткалов В.Ефективність впровадження кредитно-модульної системи підготовки фахівців-культурологів у контексті Болонської декларації/ В.Виткалов, О. Граб // Вища школа. – 2008. - №1. – С.19.

розпочати її практичне впровадження. Але ефективність роботи кредитно-модульної системи у ВНЗ значною мірою залежить від вирішення проблеми вироблення власної загальноуніверситетської моделі, технологічного проектування й практичного впровадження КМСОНП на рівні структурних підрозділів, трансформації мотиваційної сфери викладачів і студентів. Останній аспект до кінця не реалізований і сьогодні, оскільки форсований спосіб впровадження КМС призвів до її «завантаження» в навчальний процес університету фактично «з коліс»: короткий підготовчий етап, нормативне впровадження і тривале вдосконалення.

Протягом 2005–2010 рр. у Кіровоградському державному педагогічному університеті сформувалась власна модель впровадження КМСОНП. Фактично на сьогодні вже чітко визначились три рівні її реалізації:

- первинний (рівень розробки основних підходів, створення інформаційного поля та вироблення мотивації);
- підготовчий (рівень прийняття рішень та оперативного управління);
- рівень впровадження та функціонування.

Ця схема не відображає чітких хронологічних етапів впровадження КМС. Це функціонуючий механізм побудови управлінської діяльності, спрямований на постійний моніторинг всіх внутрішніх складових та процесів КМС та застосування конкретно спрямованої дії щодо них. Тобто, у разі виникнення ситуації, що потребує коригування, чи під впливом нових потоків інформації окремі елементи, що вже функціонують на третьому рівні впровадження, можуть видозмінюватись, послідовно проходячи процедуру, починаючи від первинного рівня впровадження. Аналогічний шлях проходять і всі нові елементи КМСОНП.

Для опису процесів організації впровадження КМС у КДПУ застосовано метод технологічного проектування.⁴⁷ Мета

⁴⁷ Спірін О. М. Особливості проектування кредитно-модульної системи на різних рівнях організації навчального процесу у вищому закладі освіти // Проблеми освіти: Наук.-метод. зб./ Кол. авт. – К.: Наук.-метод. центр вищої освіти, 2007. – С. 28-34, Спірін О. М. Процедурний

технологічного проектування у кредитно-модульній системі – розробка оптимальних технологічних рішень і організаційних умов, що забезпечують процеси впровадження та функціонування КМС. Технологічні карти розроблялись на окремі і комплексні процеси за єдиною схемою. У них були відображені:

- розробки схем основних процесів, що входять до складу навчального процесу ВНЗ;
- розробки послідовності процедур впровадження елементів КМС у навчальний процес ВНЗ;
- розробки технологічних описів всіх процесів функціонування КМС на рівні ВНЗ;
- розробки технологічного опису процесів впровадження КМС у ВНЗ;
- розробка нормативних документів на рівні ВНЗ, що забезпечують впровадження КМС.

Розроблені технологічні карти відображають деталізовану за етапами модель процесів впровадження та функціонування кредитно-модульної системи навчання у КДПУ у період 2005-2010 рр. На картах відображені чіткі послідовні дії, які необхідно виконати під час впровадження моделі КМС. Впровадження моделі кредитно-модульного навчання змінює відомі та звичні засоби роботи адміністрації ВНЗ та професорсько-викладацького складу. Це, в свою чергу, призводить до неминучих ускладнень при її запровадженні та вимагає розв'язку проблеми шляхом організації додаткового навчання персоналу стосовно нових підходів до складання навчально-методичної документації нової термінології ECTS тощо. Треба зазначити, що для виконання всіх етапів впровадження КМС, передбачених технологічною картою, вимагається значно більший обсяг роботи порівняно з традиційною системою організації навчального процесу, що призводить до

перевантаження на першо-початковому етапі впровадження КМС всіх учасників навчального процесу.

Впровадження КМС в освітню діяльність педагогічного університету стало завданням комплексним і привело до перебудови традиційної схеми функціонування багатьох його служб і структурних підрозділів, а не лише факультетів і кафедр. Реалізація нових специфічних функцій кредитно-модульної системи навчання спонукала не лише до створення тих органів, які передбачені нормативними документами МОН (робоча група з організаційного та методичного супроводу впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу, інститут координаторів та кураторів ECTS), а й до суттєвого перегляду змісту діяльності керівників факультетів та кафедр, навчального та навчально-методичного відділів університету, до створення відділу моніторингу якості освіти, заснування постійнодіючого семінару з проблем впровадження КМС. Це стосується як розробки необхідних нормативно-методичних документів, які регламентують діяльність структурних підрозділів у сфері планування й організації навчальної роботи, так і виконання контрольно-ревізійних функцій. Такі документи виконують роль локальних нормативних актів і є обов'язковими для виконання всіма службами університету.

Визначальною та невід'ємною складовою управлінської діяльності є інформаційно-аналітична діяльність, яка виступає першочерговим завданням як на первинному етапі впровадження КМС, так і на етапі її стабільного функціонування. Мова йде про створення інформаційної інфраструктури самої кредитно-модульної системи організації навчального процесу в університеті та її змістове наповнення. Нова система навчання набуває рис освітньо-інформаційного середовища, що є неминучим і затребуваним в умовах збільшення кількості видів, джерел, потоків інформації, постійного оновлення її змісту.⁴⁸

⁴⁸ Калініна Л. Інформаційні процеси в управлінській діяльності керівника закладу: сутність, специфіка та характерні ознаки/ Л. Калініна // Освіта і управління. – Т. 8. – № 2. – 2005. – С.35.

У процесі впровадження кредитно-модульної системи у навчальний процес в КДПУ виникла необхідність у координації дій науково-педагогічних працівників та студентів. Координація навчальної діяльності в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу – це необхідна форма узгодження дій студентів та науково-педагогічних працівників під час побудови й реалізації індивідуальних траєкторій професійної підготовки майбутніх фахівців. Виходячи із вимог ECTS та особливостей вітчизняної КМСОНП, вважаємо за доцільне під час упровадження вищим навчальним закладом власної кредитно-модульної системи забезпечити відповідну координацію навчальної діяльності студентів, визначивши роль і функції:

- координатора ECTS ВНЗ;
- координаторів ECTS факультету;
- кураторів ECTS спеціальності.

Саме куратори та координатори ECTS встановлюють зі студентами відносини партнерства, забезпечуючи їм психологічну підтримку в ході навчання, сприяють організації їх навчальної діяльності, представляють їх інтереси в університеті та поза його межами, сприяють їх мобільності. Мета створення такої координаційної узгодженої навчальної діяльності – повноцінне забезпечення студентам можливостей реалізації здібностей та творчого потенціалу у процесі отримання освіти.

Роль та функції куратора ECTS спеціальності в процесі отримання студентом вищої освіти значна та багатогранна. Саме йому доводиться пояснювати студентам особливості кредитно-модульної системи, надавати допомогу у формуванні індивідуальних навчальних планів та контролювати їх виконання. Ця посада вимагає від науково-педагогічного працівника знань щодо особливостей навчального процесу як в цілому у ВНЗ, так і стосовно спеціальності, відносно якої він виконує певні функції. У зв'язку із цим більшість співробітників, що виконують обов'язки кураторів ECTS спеціальностей, потребує додаткової підготовки з питань специфіки організації навчального процесу, складання робочих

навчальних планів тощо. Тому система семінарів-тренінгів, що діє в КДПУ, є практично необхідною та важливою, але дещо обмеженою через відсутність доцільного з нашої точки зору обміну досвідом між координаторами і кураторами ECTS інших навчальних закладів на рівні держави.

Будь-яка управлінська модель функціонує стабільно і ефективно, якщо забезпечується зворотній зв'язок між суб'єктом і об'єктом управління. Наша модель передбачає постійний і цілеспрямований багаторівневий контроль над процесом впровадження КМСОНП у КДПУ і над його результатами. Це сукупність заходів, які дозволяють виявити якісно-кількісні характеристики об'єкта управління та спроектувати відповідно до них нові управлінські дії. Разом з тим постійний процес моніторингу стану впровадження КМС свідчить про наявність серйозних внутрішніх протиріч у межах моделі, які не можуть бути подолані на рівні конкретного вищого навчального закладу та вимагають відповідних управлінських рішень з боку центральних органів виконавчої влади:

- Новостворені структури в кредитно-модульній системі організації навчального процесу (наприклад, відділ моніторингу якості освіти) здійснюють інноваційну за своїм змістом діяльність, але, відповідно до діючих штатних розписів, потрапляють у категорію «інші підрозділи», для працівників яких встановлено мінімальні розміри оплати праці.
- Нові підходи до організації навчального процесу вимагають поглиблення індивідуалізації навчання, зростання обсягів самостійної роботи студентів, розширення сфери застосування творчих та дослідницьких методів навчання. Але продовжують діяти старі норми навчального навантаження для професорсько-викладацького складу.
- Створення сучасного освітньо-наукового середовища є наріжним каменем входження українських вищих навчальних закладів у Болонський процес. Отже вимагає серйозного фінансового забезпечення університетська наука, адже навіть провінційні ВНЗ мають відомі та потужні наукові школи.

- Педагогічна освіта займає окреме місце у системі вищої освіти України. Це те, що ми називаємо вітчизняними традиціями, які необхідно зберегти під час адаптації до Європейської кредитно-трансферної системи. Але і сьогодні залишаються невизначеними основні підходи до єдиної структури освітньо-професійних програм для спеціальностей педагогічного спрямування, які мають забезпечити підготовку майбутніх фахівців за поєднаними напрямками і спеціалізаціями.
- Гострою є необхідність налагодження міжвузівської координації з питань впровадження КМСОНП. І робити це треба не у формі наукових конференцій чи семінарів, а у формі вироблення спільних рішень, які б забезпечили реальну академічну мобільність студентів хоча б у межах держави.

У теорії управління освітою процес управління розглядається як координація взаємопов'язаних функцій (планування, організації, умотивування процесу, контроль тощо), які складаються із взаємопов'язаних дій, спрямованих на досягнення мети навчального закладу.⁴⁹ Крім того, важливе місце має ще й встановлення послідовності цих дій та їх підготовленість.

На практиці адміністрування процесу впровадження кредитно-модульного навчання здійснювалось прискореними темпами за відсутності чіткої та організованої системи управлінського впливу з боку центральних освітніх структур. Разом з тим ми добре усвідомлюємо, що головною ланкою Болонського процесу є вищий навчальний заклад. Саме на нього покладено відповідальність за якість освіти та за її відповідність засадам ECTS. Вироблення власної моделі впровадження кредитно-модульної системи виявилось не позбавленим внутрішніх суперечностей і помилок, які потребують коригування та удосконалення як управлінської діяльності, так і організаційних засад навчального процесу. Управ-

⁴⁹ Мудрік В. Головні компоненти і функції в системах управління / В. Мудрік // Освіта і управління. – Т. 8. – № 2. – 2005. – С.55.

ління цим процесом відбувається шляхом постійного моніторингу й детального аналізу всіх аспектів функціонування кредитно-модульного навчання, взаємоузгодження та удосконалення її складових з метою збереження цілісності системи. Елементи, що виявились неефективними, зазнають структурних та змістових трансформаційних впливів або видаляються з неї.

За своїм змістом та методами ця модель відповідає концепції адаптивного управління.⁵⁰ Її сутність: виявлення впливів; аналіз отриманої інформації; вироблення мети, її трансформація у внутрішні мотиви; прийняття рішень у формі моделі; реалізація моделі; оцінка ефективності через зворотній зв'язок; прогнозування подальшого розвитку. Мета адаптивного управління – перетворити об'єкт управління в об'єкт з елементами самоуправління й елементами зовнішнього управління.

Цілісна модель управління інноваційними процесами, що сформувалась у Кіровоградському державному педагогічному університеті, фактично є результатом тривалої взаємодії багатьох компонентів освітньої діяльності і на сьогодні продовжує вдосконалюватись. Впровадження окремих управлінських рішень ґрунтується на взаємоузгодженні дій всіх учасників процесу управління, на спільному виробленні реалістичної мети, яка б відображала специфіку кожного об'єкта впливу, на гармонізації інтересів держави, педагогічного та студентського колективів.

4.9. УПРОВАДЖЕННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: З ПРАКТИКИ РОБОТИ ЗАКАРПАТСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Аналіз розвитку передових у економічному відношенні країн показує, що інформатизація системи вищої освіти є однією з основних умов, яка визначає прогресивний розвиток економіки, науки і

⁵⁰ Єльнікова Г.В. Основи адаптивного управління (курс лекцій). – К.: ЦППО АПН України, 2002. – 133 с.

культури в державі, одним з найважливіших напрямів інформатизації держави загалом. Знання і навички, якими сьогодні оволодівають майбутні фахівці, у подальшому визначатимуть шляхи розвитку суспільства. Саме у ВНЗ зосереджена найбільша кількість прогресивних та відкритих до науково-технічних інновацій особистостей, що суттєво полегшує впровадження інформаційних технологій у навчальний процес.

Впровадження інформаційних технологій (ІТ) дозволить підвищити якість підготовки та перепідготовки фахівців, ефективність усіх форм навчального процесу; вдосконалити та оновити організаційну структуру системи вищої освіти, довести до рівня міжнародних стандартів та інтегрувати її у світову систему.

З метою підвищення інтенсивності застосування ІТ у навчальному процесі та активізації впровадження дистанційної форми навчання в університеті було створено Навчально-науковий інститут інформаційних технологій та дистанційної освіти. Основні дослідження Інституту спрямовані на розробку комплексних проблем інтеграції дистанційних технологій у навчальний процес як способу створення єдиного освітнього простору, реалізацію Національної програми інформатизації України та Програми розвитку системи дистанційного навчання. Інститут проводить навчання студентів та викладачів з методів і засобів використання комп'ютерних технологій в освіті; веде дослідження комп'ютерних систем керування навчальним процесом; виконує прикладні розробки зі створення електронних навчальних матеріалів та комп'ютерних методик тестування рівня знань та якості освіти. Особлива увага приділяється адаптації та впровадженню міжнародних стандартів у систему дистанційного навчання ЗакДУ, розв'язанню проблем правового захисту авторських прав і об'єктів інтелектуальної власності у дистанційному навчанні.

Одним з показників динаміки розвитку університету за останні роки є збільшення комп'ютерного парку та об'єднання робочих станцій між собою каналами зв'язку. Всі підрозділи університету

комп'ютеризовані, переважна більшість з них об'єднані у корпоративну мережу університету (проект розроблено і втілено власними силами співробітників університету). Корпоративна мережа дозволить впровадження та використання інформаційної системи управління в університеті та проекту мережових технологій навчання. До корпоративної мережі університету, крім адміністративних структурних підрозділів, підключено 5 комп'ютерних класів (всього 75 АРМ) та бібліотечно-інформаційний комплекс. Мережа університету зв'язана з глобальною мережею Інтернет зі швидкістю доступу до інформаційних ресурсів 2 Мбіт/с. Забезпечено безкоштовний доступ до Інтернету студентів, викладачів та працівників університету. Наразі ведуться роботи із забезпечення вільного доступу до Інтернету за допомогою бездротової технології передачі даних WiFi.

Враховуючи значні можливості інформаційних систем у вдосконаленні системи управління документообігом будь-якої організації, у 2006 р. в університеті розпочата розробка ІС управління університету. Зараз ведуться роботи зі створення загального проекту системи, пріоритетними підсистемами якої буде «Приймальна комісія», «Деканат», «Відділ кадрів», «Планово-фінансовий відділ». Наразі власними силами розроблена підсистема «Науково-дослідний сектор», зокрема «База даних науково-педагогічних працівників ЗакДУ», складовими якої є:

- 1) БД науково-педагогічних працівників;
- 2) БД науково-методичних праць;
- 3) БД наукових тем;
- 4) керівництво науковою та навчальною роботою студентів та аспірантів;
- 5) участь у наукових форумах, виставках, конференціях;
- 6) навчальне навантаження викладачів;
- 7) БД рейтингу викладачів ЗакДУ за різними видами діяльності (педагогічної, науково-методичної, організаційної).

Основним завданням Інституту інформаційних технологій та дистанційної освіти є створення технічних умов, теоретичних та

практичних доробок з впровадження ІТ у навчальний процес університету. Розв'язання задач інформатизації навчального процесу вимагає інтенсивного впровадження сучасних технічних засобів навчання. На нашу думку, насамперед це мультимедійні проектори, які дозволяють відображати на великих екранах відеоінформацію, зображення з комп'ютера і є особливо ефективними при необхідності подання широкого спектру навчального і наукового матеріалу. На базі інституту було створено мультимедійну лекційну аудиторію на 200 посадкових місць для проведення лекцій-презентацій, там же відбувається захист дипломних і магістерських робіт. Виготовлення електронних підручників вимагає значних матеріальних витрат та зусиль авторів і програмістів, це зумовлює звернення викладачів насамперед до розробки окремих фрагментів електронного лекційного курсу – мультимедійних лекцій-презентацій, які використовуються як у денній, заочній, так і дистанційній формах навчання. З метою надання методичної допомоги викладачам з розробки лекцій-презентацій нами було видано навчальний посібник «Підготовка лекцій-презентацій».

З 2003 р. в університеті запроваджено дистанційну форму навчання. Навчальний процес здійснюється за допомогою системи дистанційного навчання, яка є сукупністю навчальних матеріалів з різних спеціальностей у електронному вигляді. Система дає можливість використовувати розроблені технології при самопідготовці студентів усіх форм навчання. Основними характеристиками системи є:

- 1) зручний інтерфейс, доступний для користувачів різного рівня комп'ютерної грамотності;
- 2) гнучке керування навчальним процесом;
- 3) підтримка різних форматів навчальних матеріалів;
- 4) відповідність міжнародним стандартам;
- 5) електронний лекторій;
- 6) методичне забезпечення (навчальна програма, зміст дисциплін, список літератури);

- 7) тестові завдання для поточного і підсумкового контролю знань;
- 8) електронні довідники й енциклопедії;
- 9) база даних з інформацією про користувачів системи (студентів, викладачів, тьюторів).

Для підвищення ефективності е-навчальних матеріалів, які використовуються у дистанційному навчанні, самостійній роботі студентів інших форм навчання розроблено програмний комплекс, який дозволяє створювати мультимедійний інтерфейс на основі застосування технології **MS AGENT**. **Програма-редактор** дозволяє вставляти персонажі-помічники, які знайомі більшості користувачів **MS Office**, у навчальні матеріали, визначати їх рухи і задавати текст для вимови без написання коду, що дає можливість використовувати цю технологію викладачам, які не є фахівцями у галузі комп'ютерних технологій. Важливим є і те, що технологія **MS AGENT** вільно поширюється.

Найважливішою властивістю електронних навчальних матеріалів є інтерактивність, тобто властивість реагування навчальних матеріалів на дії особи, що навчається. Інтерактивність є необхідною умовою при виконанні студентами електронних програм перевірки знань - тестів. Співробітниками інституту розроблено універсальну автоматизовану систему тестування **BrainTester**, яка використовується у навчальному процесі. Електронні тести використовуються для проведення колоквиумів, поточного та підсумкового контролю знань. Використання комп'ютерного тестування дозволяє значно глибше та об'єктивніше оцінювати рівень та якість знань студентів.

До переваг системи належить:

- 1) адаптованість до вимог Болонського процесу (застосування, окрім національної шкали, Європейської системи оцінювання ECTS);
- 2) гнучкість налагодження критеріїв оцінювання;
- 3) оригінальна система візуалізації результатів тестування;
- 4) клієнт-серверна технологія, що дозволяє економити час завдя-

ки синхронному одночасному тестуванню групи студентів (до 30 осіб);

- 5) максимальна простота використання, що потребує мінімуму навичок роботи на комп'ютері як викладача, так і студента.

Інноваційним є застосування ІТ у профорієнтаційній роботі з абітурієнтами. Кілька років поспіль університет проводить інтелектуальну конкурсну програму для абітурієнтів «Майбутня еліта Закарпаття». Конкурсна програма проводиться університетом за підтримки обласного управління освіти і науки Закарпатської облдержадміністрації та Закарпатської облтелерадіокомпанії. Метою проведення конкурсу є виявлення обдарованої молоді, розвиток інтелектуальних творчих здібностей випускників шкіл, їх профорієнтація. Учасниками конкурсу є учні 9-х, 11-х класів загальноосвітніх шкіл. Заявки на участь подаються до оргкомітету з ініціативи дирекції школи.

З метою популяризації конкурсу видано буклет для випускників шкіл, потенційних учасників конкурсу, який містить загальну інформацію про умови проведення конкурсу. Участь у конкурсі беруть абітурієнти з усієї Закарпатської області.

Конкурс відбувається у два тури. На першому етапі конкурсанти виконують тестові завдання з профільних предметів у письмовій формі. За результатами відбіркового туру визначаються 4 учня, які мають найгрунтовніші знання із профільних предметів. Переможці візьмуть участь у другому - фінальному етапі, де зможуть продемонструвати загальний культурний рівень, ерудицію, вміння нестандартно мислити, швидко приймати правильні рішення. Чотири фіналісти відбіркового туру отримують додаткові бонуси при зарахуванні на навчання до ЗакДУ за результатами співбесіди та отримують цінні призи від організаторів та спонсорів. У фіналі конкурсної програми беруть участь 4 переможця відбіркового туру. Її телевізійна версія «Стань студентом!» щороку транслюється в ефірі Закарпатської обласної телерадіокомпанії.

Проект втілено власними силами, починаючи від розробки дизайну студії, де проходять зйомки телеверсії конкурсу, технічного забезпечення конкурсу та формування інформаційної бази питань.

Розробка програмного забезпечення, концепції впровадження та застосування такого широкого спектру інформаційних технологій власними силами Інституту вимагає високої кваліфікації його персоналу. Адже заходи щодо придбання існуючих програмних та технологічних рішень не завжди окупують себе, оскільки неможливо повною мірою охопити всі індивідуальні особливості того чи іншого навчального закладу. Власні ж розробки більш гнучкі, забезпечують значні переваги, як-от : можливість представити їх на престижних виставках-конференціях, забезпечити свої авторські права з метою наступного розповсюдження проекту і, зрештою, підняти імідж навчального закладу, отримуючи при цьому значний та цінний досвід.

4.9.1. СИСТЕМА МОНІТОРИНГУ ЯКОСТІ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ

Враховуючи активний процес інформатизації навчального процесу, тотальне впровадження у вишах комп'ютерної техніки, делегування технічним пристроям частини навчальних і контролюючих функцій викладача, актуальність проблеми є незаперечною. Вагомий вклад у інтенсифікацію пошуку адекватної технології моніторингу знань вніс Болонський процес, що передбачає модернізацію вітчизняної освіти з метою активної інтеграції українських вишів та студентів у глобальний освітній простір.

У контексті Болонської декларації моніторинг якості знань стає більш демократичним, об'єктивним і якісним. Це відбувається завдяки проведенню поточного контролю засвоєння невеликих обсягів навчального матеріалу – модулів, що включають кілька тем навчального курсу. Загальна оцінка за навчальний курс вираховується як середньоарифметичне з оцінок за всі модулі. Це дає можливість студенту більш якісно та ретельно підготуватися до контролю, ніж у традиційному випадку, коли за обмежений час необхідно опанувати значний обсяг навчального матеріалу для підсумкового контролю у вигляді заліку або іспиту.⁵¹

⁵¹ Вища освіта України і Болонський процес: навч. посіб. / за загальною редакцією В.Г.Кременя. Авторський колектив: М.Ф.Степко, Я.Я.Болюбаш,В.Д.Шинкарук, В.В.Грубінко, І.І.Бабін. – Київ-Тернопіль: Богдан, 2004. – 368с.

Модульний контроль знань суттєво полегшує і підвищує якість роботи студента, але ускладнює роботу викладача за рахунок збільшення витрат часу на рутинний контроль знань студентів. Вирішення проблеми можливе за рахунок автоматизації моніторингу знань студентів з використанням комп'ютерної техніки.

Будь-яка система оцінювання якості знань студентів (усне опитування, письмова робота, тестування) має свої переваги і недоліки. Але найбільш перспективним з погляду автоматизації процесу моніторингу із застосуванням комп'ютерних технологій є використання тестів.

Питання об'єктивного оцінювання знань студентів завжди було актуальним, тому на даний час опубліковано велику кількість наукових праць, присвячених цій проблемі. Однак ці роботи носять переважно теоретичний характер і розглядають різні підходи до вирішення проблеми.⁵² В той же час відсутні роботи, в яких би проблема розглядалась комплексно і в практичній площині. Відсутні нормативні документи МОН України, які б регламентували оцінювання знань студентів. На ринку освітянських послуг також відсутні пропозиції щодо комплексного вирішення проблеми. Переважно це програмні продукти з тестування, які узагальнюють досвід певних вишів⁵³. Впровадження цих програм у навчальний процес інших вишів без великої роботи з адаптації до конкретних умов практично неможливе.

Відсутність комплексного підходу викликає такі проблеми:

1. Без належної організаційної структури впровадження автоматизованого контролю знань студентів відбувається хаотично. Частина кафедр може використовувати традиційні методи оціню-

⁵² Луговий В.І. Реалізація принципів і пріоритетів Болонського процесу у вищій школі України: час дискусій і час дій / В.І. Луговий // Педагогіка і психологія: вісник АПН України. – 2009. - №1(62); Рейтингова система оцінювання знань. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studprofkom.kpi.ua/reiting>.

⁵³ Кулик В.М. Інноваційні технології оцінювання знань студентів / В.М. Кулик // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – №6. – Т.3; Рудинский И.Д. Создание интегрированной автоматизированной системы контроля знаний / И.Д. Рудинский // Информатика и образование. – 2005. – №2. – с.117-122; Аскеров Э.М. Принципы и технологии создания интегрированной автоматизированной системы контроля знаний / Э.М. Аскеров, М.А. Емелин, И.Д. Рудинский, Н.А.Строилов. – КГУ, 2008. – 54 с.

вання знань, а інша частина – засоби автоматизації. Викладачі у тести вводять різну кількість тестових завдань які передбачають різну кількість правильних і неправильних відповідей, різну шкалу балів за тест і за індивідуальну роботу, але найбільші складнощі викликає правильне і своєчасне оформлення результатів тестування та їх узагальнення з метою удосконалення навчального процесу. Таким чином, без створення належної організаційної структури неможливо побудувати ефективну систему моніторингу знань студентів у виші.

2. Технічно організувати тестування всіх студентів вишу під час проходження навчального процесу практично неможливо. В комп'ютерних класах проводяться поточні заняття. Безконтрольне проведення тестування може привести до викрадання відповідей на тестові завдання, що зводить нанівець оцінювання знань студентів. Тому без створення належного технічного забезпечення неможливо практично здійснювати таке оцінювання.

3. Ключовим елементом автоматизованого контролю знань є програмне забезпечення. На ринку пропонуються програмні продукти, які володіють певними обмеженими функціональними можливостями і потребують адаптації до умов конкретних вишів. Жоден з цих програмних продуктів не рекомендовано МОН України для загального використання у вишах, вони мають високу вартість і переважно дозволяють проводити тільки тестування, оминаючи питання моніторингу. У такому випадку вишам лишається або купувати підходящі програмні продукти і адаптувати їх до своїх умов, або розробляти такі програмні продукти самотужки.

Виходячи з усвідомлення і розуміння того, що без моніторингу знань студентів неможливо удосконалення навчального процесу, з метою підвищення якості освіти в Закарпатському державному університеті розгорнуто роботу зі створення сучасної системи моніторингу знань, яка передбачає вирішення таких основних завдань: створення організаційної структури; створення технічних засобів; розробка програмного і методичного забезпечення; впровадження в навчальний процес.

Організаційна структура. Принципова організаційна схема моніторингу знань студентів Закарпатського державного університету наведена на рис.4.6.

Ключовим елементом системи є відділ тестування та моніторингу якості знань, основним завданням якого є організація і технічне забезпечення цього процесу. Це дозволяє забезпечити 100%-ний моніторинг якості знань студентів денної, заочної і дистанційної форм навчання.

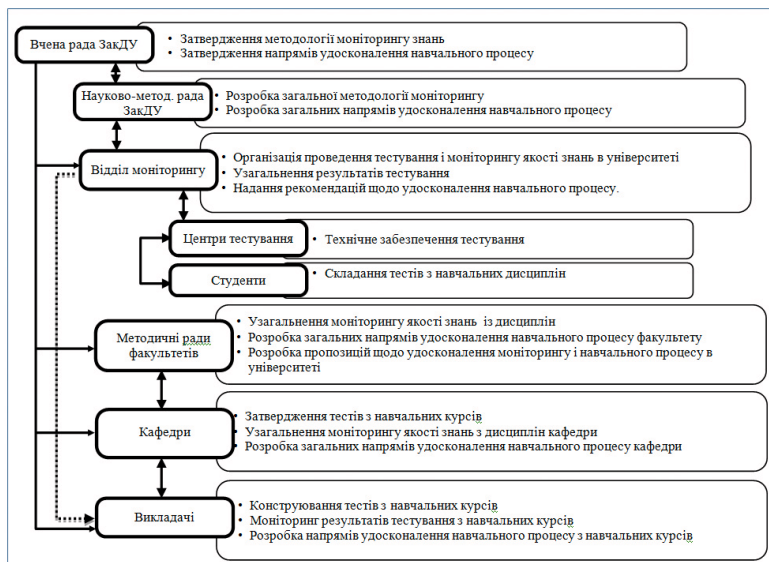

Рис.4.6. Принципова схема організації моніторингу знань студентів ЗакДУ

Розроблено принципи функціонування системи та методичні рекомендації щодо моніторингу знань і створення тестів з усіх навчальних дисциплін. Ці матеріали розглянуті методичними радами всіх рівнів та затверджені Вченою радою університету. Відповідно до цих рекомендацій моніторинг знань студентів відбувається за такою схемою:

1. Викладачі розробляють/конструюють тести з усіх навчальних дисциплін, які розглядаються і затверджуються відповідними кафедрами університету.

2. Науково-методичні ради факультетів проводять оцінювання та валідність тестів. Після чого тести передаються у відділ тестування і моніторингу, співробітники якого вводять завдання у базу даних автоматизованої системи тестування BRAINTESTER. Запитання до тестового контролю (без відповідей) заздалегідь стають доступними студентам через викладачів, кафедри, бібліотеку, Інтернет. Тести з відповідями зберігаються тільки у відділі тестування і моніторингу.

3. Відділ моніторингу і тестування розробляє університетський графік контролю знань студентів відповідно до навчальних планів. Перед початком тестування тест відповідної навчальної дисципліни по мережі передається на сервер певного центру тестування або у комп'ютерний клас. Серверна частина системи розсилає тести на персональні комп'ютери і починається процес тестування. Всі студенти попередньо реєструються в системі. Процес тестування обов'язково контролюється викладачем і співробітником відділу моніторингу. Крім того, в центрах моніторингу встановлені веб-камери, які дозволяють спостерігати за процесом тестування проректорам і керівництву центру моніторингу і тестування.

4. Результати тестування оформляються протоколом і відомостями, які підписуються викладачем і представником відділу моніторингу. Паперова і електронна версії документів надходить у відділ моніторингу і тестування для подальшого опрацювання. Окрім суто технічних функцій, наприклад, розсилки результатів тестування у відповідні деканати, співробітники відділу ретельно аналізують отримані результати за допомогою спеціального модулю автоматизованої системи моніторингу BRAINTESTER. Результати моніторингу за окремими дисциплінами передаються відповідним викладачам, а результати за всіма дисциплінами узагальнюються.

5. На підставі результатів моніторингу викладачі приймають рішення щодо удосконалення навчального процесу з окремих дисциплін. Відповідні методичні ради узагальнюють напрями і формують пропозиції щодо удосконалення навчального процесу, які після затвердження Вченою радою університету набувають сили.

Цей процес відбувається постійно, він носить циклічний характер: тест → моніторинг → удосконалення навчального процесу → тест → моніторинг...

Технічне забезпечення. Співробітниками ЗакДУ розроблено проект і власними силами реалізовано технічну частину загально-університетської системи моніторингу знань студентів. Принципова схема технічного забезпечення наведена на рис.4.7.

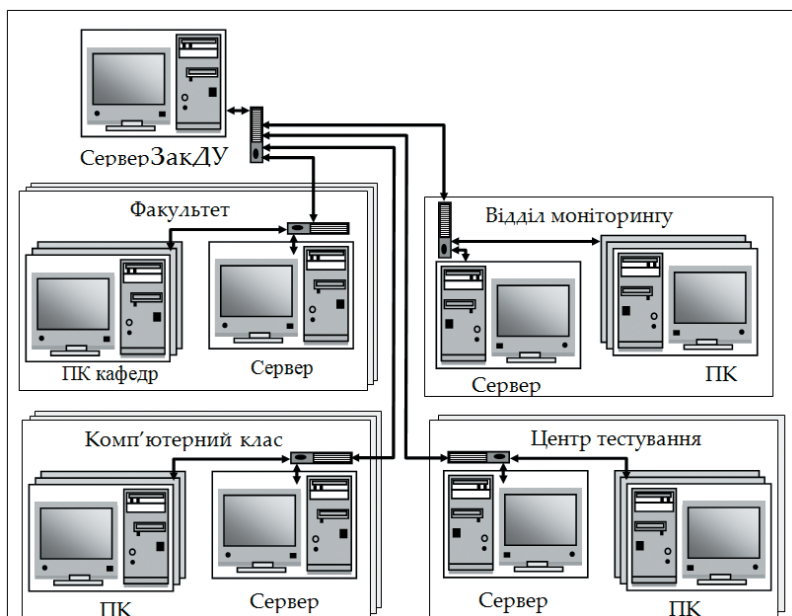

Рис. 4.7. Принципова схема технічного забезпечення системи моніторингу якості знань в ЗакДУ

В основу технічного забезпечення покладено сучасну клієнт-серверну архітектуру, яка передбачає підключення всіх комп'ютерів, задіяних у системі моніторингу, до локальної мережі. Це дозволяє ефективно і з найменшими витратами управляти системою моніторингу всього університету, в якій задіяно 350 комп'ютерів.

Головний сервер системи встановлено у відділі моніторингу і тестування. Найбільш важливими елементами системи є два центри тестування, основне призначення яких – безпосереднє проведення

тестування. Кожний з центрів має 30 автоматизованих робочих місць. У разі необхідності до тестування можуть бути залучені всі шість комп'ютерних класів університету загальною місткістю 180 робочих місць.

Система забезпечує проведення поточного, тематичного, рейтингового та підсумкового контролю знань студентів та самоконтролю. Одночасно тестування можуть проходити понад 200 студентів. Технічних можливостей системи достатньо для проведення моніторингу 100% студентів університету всіх форм навчання.

Програмне і методичне забезпечення. Враховуючи наявну ситуацію на ринку програмних продуктів, у ЗакДУ було прийнято рішення розробити програмний комплекс для автоматизованого оцінювання і моніторингу знань студентів силами університету. Виконання цієї роботи було доручено Навчально-науковому інституту інформаційних технологій, який є підрозділом ЗакДУ. Безпосереднє авторство програмного комплексу з моніторингу знань студентів BRAINTESTER належить начальнику відділу технічних засобів навчання О. Дубіву.

Програмний комплекс побудовано за клієнт-серверною архітектурою, його структура наведена на рис.4.8.

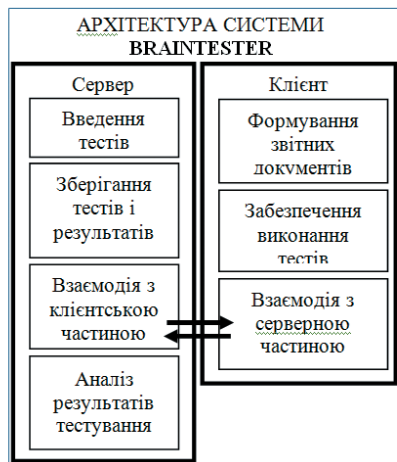

Рис.4.8.Архітектура системи BRAINTESTER

Програмний комплекс BRAINTESTER, окрім перелічених функціональних характеристик, що притаманні продуктам такого типу, володіє кількома унікальними, які надають йому низку істотних переваг, зокрема:

- адаптованість до Болонського процесу;
- гнучкість налагодження критеріїв оцінювання;
- простота підготовки тестових завдань;
- зручна система візуалізації результатів тестування під час його проходження;
- клієнт-серверна технологія, що дозволяє економити час завдяки синхронному одночасному тестуванню всієї групи (до 30 студентів);
- безпека та надійність системи;
- простота адміністрування, що економить час, необхідний ДО та ПІСЛЯ проходження тестування;
- максимальна простота використання, що потребує мінімуму навичок роботи на комп'ютері як від студента, так і від викладача;
- багатовекторний аналіз оцінювання знань, інтерпретація результатів тестування та подальше використання результатів на різних рівнях управління якістю освіти.

Для спрямування роботи викладачів зі створення тестів розроблені методичні вказівки.⁵⁴ Одним з провідних принципів складання тестових завдань є принцип конгруентності. Тестові завдання повинні бути прагматично коректними та розрахованими на оцінку рівня навчальних досягнень студентів у конкретній галузі знань. Кожне тестове завдання складається з запитання і кількох відповідей (не менше чотирьох), з яких тільки одна правильна. Запитання і відповіді в тесті можуть бути текстовими будь-якою мовою, формульними або графічними. Звичайно тест складається не менше, ніж зі 100 тестових завдань, з яких студенту методом

⁵⁴ Дубів О.В. Методичні рекомендації з розробки тестових завдань для автоматизованого контролю знань студентів / О.В. Дубів, В.О.Нелюбов. – Ужгород: ЗакДУ, 2007. – 28 с.: іл.

випадкової вибірки пропонуються 30-40 завдань, відповідь на які необхідно надати за певний час. Кількість завдань тесту і термін тестування визначаються викладачем.

Створення тестів та уведення їх у систему максимально спрощено. Викладачі розробляють тестові завдання у вигляді звичайних текстових документів. Уведення документів в систему забезпечується серверною частиною за допомогою спеціального Майстра, який не тільки вводить тестові завдання, але і перевіряє їх на наявність формальних помилок (наприклад, не вказано правильну відповідь тощо).

Клієнтська частина забезпечує відображення тестових завдань на ПК студентів, отримання і оцінювання відповідей. Інтерфейс клієнтської частини максимально спрощений, функціональний та інтуїтивно зрозумілий, що дає можливість студентам зосередитися на виконанні тестових завдань. Окрім тестового завдання, у вікні відображаються: кнопки керування, номери всіх завдань, шкала використаного часу і шкала виконаних завдань. Порівнюючи значення на шкалах, студент легко орієнтується в процесі тестування (випередження часу або запізнення). Студент може виконати завдання, пропустити його, і потім повернутися до нього наприкінці тесту. Для забезпечення позитивної психологічної обстановки оцінок за виконання окремих тестових завдань студент не бачить. Тільки в кінці тестування кожному студенту на екран виводиться підсумкова оцінка за тест.

На комп'ютері викладача серверна частина наочно відображає процес тестування всієї групи. У вікні відображаються шкали процесу проходження тесту кожним студентом. На шкалах відображається відсоток виконаних тестових завдань. Індикатор шкали забарвлюється залежно від співвідношення кількості правильних і неправильних відповідей. При більшості правильних відповідей колір ближче до зеленого, а при більшості неправильних відповідей – колір ближче до червоного. Це дає можливість викладачу оперативно коригувати дії студентів, наприклад, дати певному студенту пораду бути більш уважним, або не поспішати з відповідями.

Після закінчення тестування формуються вихідні документи у вигляді стандартних екзаменаційних відомостей. Відомості на паперових носіях підписуються викладачем і представником відділу моніторингу, після чого і паперовий, і електронний варіанти передаються у відділ моніторингу для подальшої обробки.

Педагогічна діагностика ставить за мету, по-перше, оптимізувати процес індивідуального навчання, по-друге, в інтересах суспільства забезпечити об'єктивний контроль результатів навчання і, по-третє, керуючись виробленими критеріями, забезпечити удосконалення навчального процесу. Тому було поставлено завдання розробити та реалізувати методику аналізу якості оцінювання знань студентів.

Якість тестових завдань необхідно підвищувати для того, щоб правильно визначити ступінь і якість засвоєння навчального матеріалу студентами.

У системі моніторингу, як і за будь-якої іншої перевірки, результати вимірювання мають задовольняти три основні критерії: об'єктивність, надійність, валідність.

Об'єктивність означає, що результати вимірювання мають бути максимально незалежними від тих, хто вимірює, тобто потрібно максимально виключити суб'єктивізм. Для будь-якого індивіда показник тестування має бути однаковим, незалежно від того, хто обробляє результати. Насправді досягти повної стандартизації й об'єктивності практично неможливо, хоча за належного забезпечення рівень більшості тестів досить високий.

Під надійністю вимірювання розуміють ступінь точності, за яким можна скласти кількісне уявлення про певну ознаку, наприклад, рівень знань, навичок і умінь, розвитку індивіда. Надійність передбачає погодженість результатів тесту, які отримують під час повторного його використання стосовно тих самих індивідів у різні періоди часу з використанням наборів еквівалентних завдань.

Валідність, або вірогідність тесту показує, що саме вимірює тест і наскільки адекватно. Валідність означає, що завдання тесту охоплюють всі аспекти перевірки, причому в правильній пропорції.

Тому зміст, що перевіряється, потрібно фіксувати заздалегідь відповідно до поставлених цілей, а не після того, як тест вже складено.

Для складання тестів, що правильно визначають ступінь і якість засвоєння матеріалу, до автоматизованої системи тестування знань BRAINTESTER був спеціально розроблений модуль на основі методики аналізу педагогічних тестів за результатами тестування, що враховує основні показники якості тесту.

Використання методів теорії ймовірності і математичної статистики дозволило обґрунтувати взаємний вплив показників і виробити рекомендації щодо складання завдань тесту.

На практиці процес аналізу тесту за допомогою системи тестування BRAINTESTER виглядає таким чином. Група студентів тестується під час поточного або модульного контролю знань. Після завершення тестування результати обробляються і подаються у вигляді діаграми, що показує співвідношення основних показників складених тестових завдань (рис. 4.9).

Рис. 4.9. Приклад аналізу тестових завдань на основі представлення результатів проведеного тестування

На діаграмі кожен стовпчик відображає одне тестове завдання, на яке була зареєстрована хоча б одна відповідь. Крім того, кожен стовпчик (тестове завдання) характеризується такими показниками: середній час відповіді на тестове завдання, частота вибірки з загальної бази тестових завдань (це впливає на ступінь довіри до отриманого результату – його “достовірність”), відсотковий показник співвідношення кількості правильних відповідей на це тестове завдання до загальної кількості наданих відповідей на це завдання (якість тестового завдання). Останній параметр – відсоткова якість завдання наочно ілюструється на екрані монітору кольором, яким зафарбовується стовпчик: градієнтом від червоного (рівень якості менше за 20%) до зеленого (рівень якості більше 90%).

Типові відхилення у тестових завданнях, завдяки оригінальній методиці представлення результатів тестування, видно неозброєним оком. Наприклад, на тестові завдання, стовпчики яких дуже високі – більшість студентів витрачають занадто багато часу (припущення: багато тексту або висока складність); на діаграмі присутня велика кількість коротких стовпчиків інтенсивно зеленого кольору – ці тестові завдання нескладні; якщо стовпчик червоного кольору та знаходиться у лівій частині діаграми (високий рівень “достовірності”) – занадто важке завдання або викладачем було машинально допущено помилку при зазначенні правильної відповіді під час складання тесту.

Для зручності у модуль аналізу було вбудовано функцію експорту результатів тестування у формат MS Excel (рис. 4.10). У цьому випадку викладачу роздруковується звіт, в якому у табличному вигляді подається аналіз тестових завдань. Крім того, у кінці звіту роздруковуються зауваження та пропозиції, що надає модуль аналізу тестових завдань (рис. 4.11).

Методика припускає проведення низки попередніх тестувань, за наслідками яких проводиться аналіз і коригування тестових завдань.

Спираючись на проведений аналіз, викладачі удосконалюють самі тестові завдання і, головне, розробляють напрями удосконалення навчального процесу.

№ з/п	№ питання	Текст питання	Зафіксовано відп.	Сер. успішність, %	Середній час, сек.
4					
51	47	59	11	42	23
52	48	85	11	36	26
53	49	67	11	59	15
54	50	87	11	67	22
55	51	100	11	15	25
56	52	1	10	55	30
57	53	13	10	87	12
58	54	15	10	70	38
59	55	29	10	10	28
60	56	47	10	70	20
61	57	52	10	73	18
62	58	53	10	80	29

Текст питання

Це питання виділяється червоним кольором, тому що з 10 спроб відповісти на нього, тільки 1 спроба була успішною (середня успішність=10%)

Рис. 4.10. Експорт результатів тестування у формат MS Excel

101	97	36	Типи темпераменту людини:...	6	100	10
102	98	80	Відповідно до принципу ґрунтовності:...	6	78	28
103	99	2	У вивчені психічних явищ психологія пов'язана з іншими науками, а саме:...	5	87	15
104	100	3	Психіка – це:...	4	62	21
105						
106			Підсумки:			
107						
108			Середня успішність за результатами тестування: 57% (середня, достатньо)			
109			Середній час, витрачений на 1 питання: 24 сек. (витрачається багато часу)			
110			Зверніть увагу на питання, що виділені напівжирним шрифтом у таблиці (к-сть питань: 2)!			
111						

Рис. 4.11. Аналіз тестових завдань

Незважаючи на всі переваги, тестування має низку недоліків, якими не можна нехтувати. Зокрема, тести успішності зазвичай виявляють лише кінцевий результат виконання завдання. При цьому складно, а часто й неможливо, простежити логіку міркувань студентів. Не можна не враховувати, що деякі студенти вибиратимуть відповідь із запропонованих навмання або методом виключення. Діагностична методика має фіксувати не тільки загальну результативність (продуктивність) виконання тестових завдань, а й процес їх виконання, без чого складно виявити індивідуальні відмінності й можливості учнів і на їх основі організувати диференційоване навчання. Але це є завданням нашої подальшої роботи.

Практичні результати. Створено автоматизовану систему моніторингу знань студентів, яка повністю інтегрована і використовується у навчальному процесі ЗакДУ. Студенти всіх форм навчання, а це близько 5 тис. осіб, протягом навчального року проходять

процедуру оцінювання знань з усіх дисциплін. Завдяки автоматизації процесу оцінювання знань проходить значно швидше. Вивільнений час студенти використовують безпосередньо для навчання. Моніторинг якості знань дозволяє сформувавши і впровадити заходи, спрямовані на удосконалення навчального процесу. Система постійно удосконалюється. Разом з іншими розробками ЗакДУ система неодноразово була представлена на наукових конференціях і виставках, де отримала високу оцінку фахівців. Наприклад, на міжнародній виставці «Інноватика в освіті України 2010» систему моніторингу знань студентів ЗакДУ нагороджено золотою медаллю у номінації «Інноватика у вищій освіті».

4.9.2. ТЕХНОЛОГІЯ СТВОРЕННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ЕЛЕКТРОННИХ ПІДРУЧНИКІВ

Невід'ємною і важливою частиною сучасного навчального процесу є електронні навчальні матеріали. Здебільшого завдяки таким матеріалам активно розвивається і впроваджується так зване е-навчання. Електронні навчальні матеріали інтегрують в собі всі переваги традиційних навчальних матеріалів з необмеженими можливостями комп'ютерних інформаційних і мультимедійних технологій.⁵⁵

Сьогодні на ринку присутній широкий спектр електронних навчальних матеріалів, і перш за все підручників для школярів і студентів. До провідних компаній, що випускають електронні видання (в основному на компакт-дисках), можна віднести: «Кирило і Мефодій», «TeachPro», «Медіахауз», «1С» і ін. Основним недоліком, на наш погляд, цих продуктів є те, що вони поставляються в готовому вигляді і не передбачають можливості часткової зміни змісту підручника і пристосування його до конкретних

⁵⁵ Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник / І.М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.; Башмаков А.И. Разработка компьютерных учебников и обучающих систем / А.И. Башмаков, И.А. Башмаков. – М.: Информационно-издательский дом «Филинг», 2003. – 616 с.; Гасов В.М. Методы и средства подготовки электронных изданий: учебное пособие / В.М. Гасов А.М. Цыганенко. – М.: МГУП, 2001.

потреб навчального процесу. Звичайно це підручники найбільш розповсюджених навчальних курсів: інформатика, іноземна мова, маркетинг, тощо. Практично відсутні електронні навчальні матеріали з вузькоспеціалізованих навчальних курсів. Це змушує викладачів створювати електронні навчальні матеріали самотужки.

Технічно електронні навчальні матеріали створюються за допомогою спеціальних програм-оболонок, наприклад, найбільш відомими є LearningSpace, Edugen, Прометей. Ці оболонки дають можливість створення електронних навчальних матеріалів і тестів для контролю якості отриманих знань. Проте з причини високої вартості, а нерідко і складності використання, вони часто є доступними тільки для великих освітніх установ і спеціально підготовленого викладацького складу.

Виходячи з цього, в Закарпатському державному університеті прийнято рішення відносно створення програми-оболонки для виготовлення електронних навчальних матеріалів, яка була б простою і зручною в використанні.

Розроблена оболонка є універсальним помічником для створення мультимедійних навчальних курсів (підручників, навчальних посібників, навчальних курсів тощо) та збірників матеріалів конференцій. Вона являє собою програмний продукт, який надає можливість зберігати електронні матеріали різних форматів (веб-сторінки, .doc, .txt, .pdf, .jpg), аудіо- і відеоархіви на цифрових носіях. Причому всі матеріали легко структуруються за різними критеріями. Одним з елементів оболонки є інтерактивна пошукова система. При створенні оболонки використовувалися мови програмування Adobe Flash Action Script 2 та HTML, що дозволило створити в системі зручний та зрозумілий графічний інтерфейс, наділити його анімацією. Перевагою даного програмного продукту є простота та зручність його наповнення та редагування. В основу створення оболонки покладені такі базові принципи:

- модульність – розбивка навчального матеріалу на автономні модулі (теми, блоки та ін.) з метою їх поетапного вивчення

та концентрації уваги студента на кожній окремій навчальній одиниці;

- чітке визначення навчальних цілей – визначення конкретної навчальної цілі в кожному модулі та при вивченні навчальної дисципліни в цілому, з доведенням до відома студента переліку знань та навичок, які будуть засвоєні при вивченні конкретної навчальної одиниці;
- інтерактивність – організація «діалогу» студента з навчальним матеріалом та забезпечення можливості діалогу з викладачем, тьютором;
- когнітивність – стимулювання до активних дій при вивченні матеріалу, проведення самостійних досліджень;
- самодостатність – наявність у е-підручнику всіх видів навчальної роботи, використання, крім лекційного матеріалу, віртуальних тренажерів, віртуальних лабораторних робіт та ін.;
- оцінка прогресу у навчанні та контроль засвоєних знань – різнорівневі завдання, вправи та тести мають забезпечувати автоматизацію самоконтролю зі зворотнім зв'язком, а також інтерактивного контролю з відображенням динаміки процесу;
- наявність навчально-методичного апарату – інструкція з користування е-підручником; програма дисципліни; методичні вказівки до вивчення курсу; список рекомендованої літератури та корисних посилань; завдання, питання, тести для самоконтролю; глосарій; першоджерела.

З метою підвищення ефективності взаємодії студентів з електронними навчальними матеріалами (лекції-презентації, віртуальні лабораторні роботи і тренажери) запропоновано при їх створенні використовувати універсальний інтерфейс, підґрунтям якого є технологія Microsoft Agent, яка знайома користувачам по помічникам MS Office. Взаємодія студента з навчальним матеріалом здійснюється за допомогою помічників, здатних робити різноманітні рухи, розмовляти різними мовами, видавати текстові повідомлення, сприймати команди користувача тощо.

У загальному випадку навчальний матеріал представляється викладачем у форматі документів Microsoft Word (з інтенсивним використанням гіперпосилань), конвертується у гіпертекстові документи з чіткою структурою, яка відображається у веб-браузері. До браузера включаються різноманітні мультимедійні елементи: відео, зображення, інтерактивні сторінки, 3-вимірні об'єкти. Написана мовою програмування C# з використанням скриптів Python для конвертації документів Word з гіперпосиланнями у гіпертекстові документи.

Із застосуванням зазначених програмних продуктів у ЗакДУ видано близько 50 електронних підручників на основі традиційних підручників викладачів університету, переважна більшість з них має гриф МОН України. Регулярно видаються електронні збірники матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій ЗакДУ. Е-збірники містять базу доповідей, відомості про учасників конференцій, фото- і відеоархів.

Для створення електронних навчальних матеріалів використовуються спеціальні програми-оболонки, які присутні на ринку, але коштують досить дорого і не завжди зручні у використанні. Зважаючи на це, в ЗакДУ розроблена своя програма-оболонка, яка дозволяє створювати навчальні матеріали будь-якої складності, у тому числі і з використанням мультимедіа. На даний час запропонована оболонка використана при створенні більш ніж 50 електронних підручників і показала свою високу ефективність.

4.9.3. СУЧАСНІ МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ СТВОРЕННЯ ДИСТАНЦІЙНИХ КУРСІВ

Дистанційне навчання поступово, але невпинно розвивається та стає новим повноцінним засобом. Одним із ключових елементів системи дистанційного навчання є розробка якісних дистанційних курсів (ДК). Класичний підхід до створення ДК – це поетапне наповнення курсу змістом безпосередньо в середовищі платформи дистанційного навчання. Але цьому є багато перешкод.

Наприклад, автор повинен вміти працювати на комп'ютері, мати доступ до Інтернету, вміти працювати з конкретною платформою дистанційного навчання. Усі ці вимоги стосуються також редакторів, дизайнерів та інших технічних працівників, що також забезпечують створення ДК.

Ще можна виділити такий аспект. Автори, яких залучають до розробки ДК, сприймають це як створення нового підручника. Їм, зазвичай, дуже важко пояснити, що ДК – це щось суттєво інше, ніж звичайний підручник. Тому під час безпосереднього створення контенту курсу між автором та технологами (дизайнерами) виникає багато питань та комунікацій. Це дуже ускладнює та уповільнює роботу. Загалом на даний момент розробка і наступне застосування ДК – досить складний і трудомісткий процес.⁵⁶

Перед розробниками програмного забезпечення для електронного навчання стоїть проблема формалізації та стандартизації представлення е-контенту (зادля забезпечення сумісності з якомога більшою кількістю систем дистанційного навчання, LMS), а перед викладачами – проблема вибору програмного продукту для реалізації наміченої цілі – створення цілісного та ефективного дистанційного курсу, витрачаючи при цьому якомога менше часу, зусиль та коштів.

Для будь-якого користувача інформаційних та комунікаційних технологій (ІКТ) є важливим наявність стандартів, оскільки саме завдяки стандартизації кожен користувач може комбінувати обладнання і програмне забезпечення (ПЗ) різних виробників відповідно до своїх індивідуальних потреб. Якщо єдиний стандарт відсутній, тоді користувач обмежений пристроями і програмним забезпеченням лише одного виробника. Стандартизації підлягають як обладнання, так і ПЗ, в тому числі програми, що використовуються в електронному навчанні (е-навчанні).⁵⁷

⁵⁶ Богачков Ю.Н. Програмні засоби автоматизації побудови дистанційного курсу / Ю.Н. Богачков, П.С.Ухань.

⁵⁷ Н.А. Кочетурова. Матеріали семінара «Стандарти в електронному обучені», проведеного в рамках проекту ДЕЛФИ 2 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bit.edu.nstu.ru/archive/issue-3-2004/standarty_v_elektronnom_obuchenii_60/

Необхідність у стандартизації підходів до створення курсів дистанційного навчання привела до виникнення таких провідних на сьогоднішній день стандартів, як IMS (від IMS Global Learning Consortium) та SCORM (ініціатива Advanced Distributed Learning).

Ims

Стандарти, розроблені Консорціумом глобального навчання IMS (IMS Global Learning Consortium), сприяють запровадженню технології навчання, що базується на функціональній сумісності ПЗ в галузі дистанційного навчання. Деякі специфікації IMS були всесвітньо визнаними і перетворились на стандарти для навчальних продуктів та послуг. Основні напрями розробки специфікацій IMS – метадані, сумісність запитань та тестів, а також пакування та керування контентом.⁵⁸

Стандарти для метаданих визначають мінімальний набір атрибутів, необхідних для організації, визначення місця знаходження і оцінювання навчальних об'єктів. Важливими атрибутами навчальних об'єктів є: тип, ім'я автора, ім'я власника, термін розповсюдження, формат.

Модель пакування вмісту IMS створена для визначення стандартного набору структур, які можна використовувати для обміну навчальними матеріалами.

Специфікація сумісності питань та систем тестування IMS описує структури даних, що забезпечують сумісність питань та систем тестування, створених на основі використання Інтернету. Головна ціль цієї специфікації – надати користувачам можливість імпортувати та експортувати матеріали із питаннями та тестами, а також забезпечити сумісність навчальних програм із системами оцінювання.

Специфікація керування вмістом, підготовлена IMS, встановлює стандартну процедуру обміну даними між компонентами вмісту робочих програм та робочими середовищами.

⁵⁸ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: IMS Global Learning Consortium <http://www.imsglobal.org/>

Scorm

Серед всіх продуктів стандартизації електронного навчання, що з'явилися останнім часом, SCORM отримав найширше визнання.

SCORM (Sharable Content Object Reference Model) – еталонна модель об'єкта спільно використовуваного контенту. Цей еталон був розроблений проектом Advanced Distributed Learning (ADL) під егідою міністерства оборони США.

Створення стандарту SCORM є першим кроком на шляху розвитку концепції ADL, оскільки даний стандарт визначає структуру навчальних матеріалів і інтерфейс середовища виконання. Завдяки цьому навчальні об'єкти можуть бути використані в різних системах електронної дистанційної освіти. SCORM описує цю структуру за допомогою кількох основних принципів, специфікацій і стандартів, ґрунтуючись при цьому на інших, вже створених, специфікаціях і стандартах електронної і дистанційної освіти (зокрема IMS, AICC, IEEE LTSC і ін.).⁵⁹

В процесі роботи над SCORM було сформульовано кілька вимог до всіх систем, які розроблятимуться відповідно до даного стандарту. Вони відомі як “ilities” ADL («можливості» або «здібності» ADL), і вони формують основу для змін і доповнень SCORM.

Основні вимоги:

- Доступність: здатність визначати місцезнаходження і дістати доступ до навчальних компонентів з точки віддаленого доступу та надати доступ їх багатьом іншим точкам віддаленого доступу.
- Адаптивність: здатність адаптувати навчальну програму згідно з індивідуальними потребами та потребами організацій.
- Ефективність: здатність збільшувати ефективність та продуктивність, скорочуючи час і витрати на доставку інструкції.

⁵⁹ Advanced Distributed Learning. Sharable Content Object Reference Model (SCORM) 2004. / Перевод с англ. Е.В. Кузьминой. - М.: ФГУ ГНИИ ИТТ “Информика”, 2005. - 29 с.

- Довговічність: здатність відповідати новим технологіям без додаткового та дорогого доопрацювання.
- Інтєрооперабельність: здатність використовувати навчальні матеріали незалежно від платформи, на якій вони створені.
- Можливість багатократного використання: здатність використовувати матеріали в різних застосуваннях і контекстах.

Всі ці принципи успішно можуть бути дотримані в тому випадку, якщо спочатку орієнтуватися на використання освітнього контенту у веб-середовищі.

Так чи інакше більшість стандартів оперує одним з ключових для дистанційних курсів понять – навчальним об'єктом. Концепція навчальних об'єктів є фундаментальною, коли ми говоримо про можливість багаторазового використання та адаптації навчальних ресурсів.

Згідно із визначенням комітету із стандартів навчальних технологій IEEE (IEEE LTSC) навчальний об'єкт – це “будь-який об'єкт, цифровий або нецифровий, який може використовуватися багато разів, на який можна робити посилання при використанні відповідної навчальної технології”. Головними характеристиками навчального об'єкта є можливість багаторазового використання та розмітка метаданими.

Можливість багаторазового використання – це найбільша перевага (і мотивація) в застосуванні навчальних об'єктів. Навчальні об'єкти роблять можливим створення незалежних компонентів освітнього контенту, які забезпечують реалізацію освітніх цілей. Хоча навчальні об'єкти є самодостатніми і ізольованими, вони можуть містити посилання на інші компоненти, їх можна об'єднувати або використовувати послідовно для формування завершених курсів.

IMS і SCORM забезпечують детальні стандарти і рекомендації для навчальних об'єктів. В той час, як специфікація IMS була першою, що забезпечує опис прототипу навчального об'єкта, SCORM зараз забезпечує детальнішу специфікацію навчальних об'єктів, що робить його найбільш популярним. Іншою характерною рисою цього стандарту є те, що на відміну від IMS, який

покликаний більше для опису навчальних об'єктів та їх пакування для подальшого використання, SCORM, крім цього, містить і використовує компоненти для активної взаємодії з середовищем дистанційного навчання (LMS) – іншими словами, курси у SCORM стандарті можуть бути більш інтерактивними.

У загальному випадку навчальний курс, створений у одному з цих стандартів, являє собою 1 заархівований (.zip) файл, що містить у собі файли курсу (текст, документи, відео, аудіо і т.д.) та файл опису курсу у XML-форматі, який готовий для того, щоб його можна було застосувати у будь-якій СДН (LMS), що підтримує стандарти SCORM\ IMS. Загальна схема створення і використання дистанційних курсів зображена на рис.4.12.

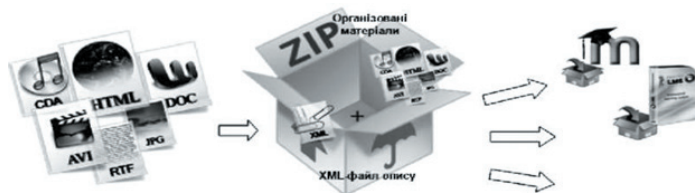

Рис. 4.12. Загальна схема створення і використання дистанційних курсів

Інструментарій створення дистанційних курсів

Програмне забезпечення електронного навчання включає три основні компоненти:

- навчальні програми (Course-ware) – власне програми комп'ютерного навчання;
- інструментальні засоби (Authoringsoftware) – програми, що використовуються для розробки дистанційних курсів або програм;
- системи управління навчанням (Learning Management Systems – LMS) та віртуальні середовища навчання (Virtual Learning Environments – VLE).

У межах даної статті ми зосередимо нашу увагу тільки на інструментальних засобах розробки дистанційних курсів (Authoring software), зокрема на доступних та безкоштовних (Open Source) системах.

Reload Editor

Це програмне забезпечення було розроблене в рамках проекту Reload, що фінансується JISC (The Joint Information Systems Committee). Його основними цілями є полегшення процесу створення, розподілу і повторного використання навчальних об'єктів і освітніх послуг та збільшення числа повторно використовуваних педагогічних засобів. Reload Editor призначений для створення, агрегації та упаковки навчальних об'єктів разом з метаописами цих об'єктів в стандартні IMS/SCORM-пакели.⁶⁰

Пакет дозволяє вибудовувати структуру курсу, створювати і редагувати метадані курсу.

Розповсюджується безкоштовно (з відкритим кодом).

Підтримка стандартів: IMS Metadata, IEEE LOM, IMS Content Packaging 1.1.4, SCORM 1.2, і SCORM 2004.

Крім можливостей редагування курсів, має також вбудований емулятор LMS-системи, що дозволяє тут же перевірити працездатність пакету.

Сайт розробника: <http://www.reload.ac.uk/editor.html>.

Мова інтерфейсу: англійська.

eXe - eLearning XHTML editor

Програма для створення курсів електронного навчання. Базується на веб-браузері Mozilla FireFox.

Можна створювати повноцінні веб-курси без знань мови розмітки HTML і XML, що включають також перевірку знань за допомогою кількох видів тестових запитань – вибір одного варіанту,

⁶⁰ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reload.ac.uk/>

багатоваріантний вибір, «так/ні», введення потрібного слова. Можливе включення в курси практично будь-якого матеріалу – веб-сторінок, звуку, флеш-роликів, відео, малюнків тощо.

Існує можливість експорту створеного курсу як в набір веб-сторінок, які можуть бути розміщені на будь-якому веб-сервері або проглянуті в браузері без використання додаткового програмного забезпечення, так і в SCORM-пакет.

Ключовою особливістю eXe є наявність елементів під назвою «Пристрої-інструкції (iDevices), які включають в себе набір структурних елементів: педагогічних засобів, форм та цілей, що описують навчальний контент та відрізняють навчальний контент викладача (запитання, тестове завдання, зображення, відео, певна логічна дія та ін.) від інших форм контенту (таких, як звичайний текст електронних книг та журналів).

Розповсюджується безкоштовно (з відкритим кодом).

Підтримка стандартів: IMS Content Package, SCORM 1.2, та IMS Common Cartridge format.

Офіційний сайт: <http://exelearning.org/>

Офіційний сайт не містить української чи російської локалізації даного програмного продукту, але завдяки статусу Open Source у Інтернеті можна знайти сторонні мовні пакети (включаючи і українську мову).

Система для створення навчальних матеріалів LCDS (Learning Content Development System)

Система для створення навчальних матеріалів від все-світньовідомої корпорації Microsoft (англ. Microsoft Learning Content Development System, LCDS) є безкоштовним інструментом, за допомогою якого можна створювати високоякісні, інтерактивні електронні курси. Використовуючи LCDS, можна публікувати електронні курси, лише заповнивши прості форми LCDS, які дозволяють створювати високоспеціалізовані тексти, інтерактивні завдання, конкурси і питання, ігри, тести, анімаційні ефекти, демо-ролики і інші мультимедійні матеріали.

Можливості LCDS:⁶¹

- Швидке і зручне створення та публікування матеріалів.
- Підтримка стандарту SCORM 1.2, що робить курси придатними до використання в системах для управління навчанням (LMS). 9 Завантаження і приєднання наявного вмісту (LCDS підтримує кілька форматів файлів).
- Створення сучасних інтерфейсів для ефективних електронних курсів та інтерактивних компонентів на основі технології Silverlight.
- Вбудована перевірка орфографії.
- Тісна інтеграція з існуючими програмними продуктами від Microsoft (напр., виведення курсу у вигляді документа MS Office Word).
- Після установки LCDS можливе завантаження курсів оф. сайту.

На думку авторів, ця система найбільш придатна для користувачів, що не володіють всіма тонкощами створення електронних курсів: інтерфейс програми та спосіб створення ДК такий же традиційно інтуїтивний.

Офіційний сайт: <http://www.microsoft.com/learning/ra/ru/training/lcds.aspx>

Система LCDS доступна на сайті російською мовою.

Moodle

Мудл (англ. Moodle (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment) – модульне динамічне об'єктноорієнтоване середовище для навчання) є програмним комплексом для організації дистанційного навчання в мережі Internet.

Система розповсюджується безкоштовно як Open Source-проект, за ліцензією GNU GPL (іншими словами: дозволяється копіювати, використовувати й змінювати код).

⁶¹ Microsoft Learning - Быстрое создание интерактивных курсов.

*Основні характеристики:*⁶²

- Система спроектована з урахуванням досягнень сучасної педагогіки (акцент на взаємодію між учнями, обговорення).
- Можливе використання як для дистанційного навчання, так і для очного використання (автоматизований запис на курси, розклад тощо).
- Простий, легкий, ефективний, сумісний з основними браузерами веб-інтерфейс.
- Список курсів може бути розбитий на категорії.
- Повноцінний пошук за матеріалами курсів.
- Проста інсталяція на будь-яку платформу.
- Велика кількість модулів для розширення функціональності.
- Мовні модулі для 35 мов (в тому числі української) та ін.

Отже, Moodle – це насправді повнофункціональний програмний комплекс для організації дистанційного навчання (LMS), що, крім всього іншого, дозволяє створювати повноцінні електронні дистанційні курси (тобто прямо на сайті, за допомогою веб-інтерфейса), а також завантажувати сторонні курси, у разі, якщо вони відповідають розглянутому стандарту SCORM. У системі також реалізовані можливості спілкування як між учнями та викладачами, так і між самими учнями.

Хоч підтримка SCORM і IMS стандартів була в даній системі реалізована давно, тільки в кінці 2009 року Moodle (реліз 1.9.5) була визнана повністю відповідною стандарту SCORM 1.2 (Sharable Content Object Reference Model) і отримала рівень LMS-RTE3 (Learning Management System - Run-Time Environment 3).⁶³

Сайт системи: <http://moodle.org/>.

Для будь-якого користувача інформаційних та комунікаційних технологій є важливою наявність стандартів, оскільки саме

⁶² “Інтернет-Освіта”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://moodle.ukma.kiev.ua>

⁶³ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.smart-edu.com/index.php/20091110850/novosti-distantsionnogo-obucheniya/moodle-poluchil-sertifikat-sootvetstviya-scorn.html>

завдяки стандартизації кожен користувач може комбінувати обладнання і програмне забезпечення різних виробників у відповідності до своїх індивідуальних потреб. Загальноприйняті стандарти IMS і SCORM забезпечують детальні стандарти і рекомендації для навчальних об'єктів. В той час, як специфікація IMS була першою, що забезпечувала опис прототипу навчального об'єкта, SCORM зараз забезпечує детальнішу специфікацію навчальних об'єктів, що робить його найбільш популярним. Іншою характерною рисою цього стандарту є те, що на відміну від IMS, який покликаний більше для опису навчальних об'єктів та їх пакування для подальшого використання, SCORM, крім цього, містить і використовує компоненти для активної взаємодії з середовищем дистанційного навчання (LMS) – іншими словами курси у SCORM стандарті можуть бути більш інтерактивними.

На даний час найбільш сучасними та функціональними є платні програмні продукти, засоби розробки дистанційних курсів. Але у сфері програмних продуктів, що розповсюджуються на безоплатній основі або є продуктами з відкритим кодом, також зустрічається ПЗ з прийнятним функціоналом. Розглянуті у статті програмні продукти відповідають сучасним вимогам до програм для створення дистанційних курсів (Authoring Software), зокрема завдяки підтримці стандартів SCORM і IMS, та є безкоштовними, що в сьгоднішніх українських реаліях - важливий фактор.

4.10. ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ ПРИ ВИКЛАДАННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В ЮРИДИЧНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Актуальним завданням сучасної системи юридичної освіти в Україні є якісна підготовка професійної особистості юриста, який здатен діяти у нестандартних ситуаціях, працювати у колективі. «Майбутній юрист повинен володіти фундаментальними уявленнями про право, правовими знаннями, мінімальними вміннями та навичками їх застосування, а також – засвоїти правила професійної діяльності (юридичної етики, юридичної деонтології

чи професійної відповідальності)».⁶⁴ У процесі професійної підготовки юристів особливо велику роль відіграє юридичний вищий навчальний заклад, який повинен розвинути у них в результаті навчання та виховання професійно значущі якості, уміння та навички, адекватні вимогам юридичної діяльності. Кримінальне право є фундаментальною навчальною дисципліною, класичною галуззю права, у процесі вивчення якої формуються саме такі якості. Тому викладання цієї навчальної дисципліни у юридичних ВНЗ має бути не лише змістовним, а й цікавим, а викладач має володіти достатнім рівнем педагогічної компетентності, складовими якої виступають педагогічна майстерність, комунікативне мистецтво, володіння педагогічними технологіями, інноваційна діяльність.

Дослідження проблеми використання інтерактивних технологій навчання як під час викладання юридичних дисциплін, так і щодо їх використання у процесі навчання не є новим в Україні та за її межами. Зокрема, відповідні питання висвітлювали О.І. Пометун, Т.О. Ремех, І.О. Гейко, А.В. Галай, В.В. Стаднік, О.Р. Стефанчук, Л.В. Пироженко, М.В. Кларін та інші. Однак досі не розглядалося питання використання інтерактивних технологій навчання під час викладання у юридичних ВНЗ такої навчальної дисципліни, як кримінальне право. На основі аналізу педагогічної літератури, присвяченої проблемі використання інтерактивних технологій, а також враховуючи особистий досвід викладання кримінального права у Київському університеті права НАН України, розглянемо проблеми використання інтерактивних технологій навчання під час викладання цієї навчальної дисципліни.

Насамперед зазначимо, що у педагогіці існують різні підходи до визначення інтерактивного навчання. Одні вчені визначають його як діалогове навчання: «Інтерактивний – означає здатність взаємодіяти чи знаходитись в режимі бесіди, діалогу з чим-небудь (наприклад, комп'ютером) або ким-небудь (людиною). Отже,

⁶⁴ Юридична дидактика : посібник із викладання права та юридичних дисциплін / С.В. Бігун, А.О. Галай, Н.М. Крестовська, М.В. Савчин, І.Я. Сенюта, В.М. Сотниченко, Р.О. Стефанчук, С.Г. Стеценко, Н.М.Ярмиш / за ред. Р.О. Стефанчука. – К. : СПД Юсипюк В.Д., 2009. – 191 с.

інтерактивне навчання – це перш за все діалогове навчання, в ході якого здійснюється взаємодія вчителя та учня». ⁶⁵ Інші вважають, що інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність. ⁶⁶ На думку О.І. Пометун та Л.В. Пироженко «сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умов постійної активної взаємодії всіх учнів. Це *співнавчання, взаємонавчання* (колективне, групове навчання в співпраці)...». ⁶⁷

При інтерактивному навчанні в освітньому процесі змінюються наголоси на позиції учня й учителя. Учитель виступає в ролі організатора, лідера групи учнів, де і учень, і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, розуміють, що вони роблять, «рефлексують» з приводу того, що вони знають, уміють і здійснюють. ⁶⁸ Інтерактивні методиками – це «імітація традиційних проявів суспільного життя та професійної діяльності у навчальних цілях... Слухачі під час навчального заняття стають учасниками колективних форм роботи і вирішують типові практично зорієнтовані завдання». ⁶⁹

Практично в усіх юридичних ВНЗ України використовується традиційна модель навчання, яка орієнтована на монологічне викладення матеріалу та ґрунтується на загальних принципах, методах, способах, формах педагогічної роботи, які багаторічно перевірені практикою. ⁷⁰ Крім цього, традиційні (пасивні) методи

⁶⁵ Интерактивное обучение: новые подходы // Відкритий урок. – 2002. – №5 – 6. – С.4.

⁶⁶ Крамаренко С.Г. Интерактивні техніки навчання як засіб розвитку творчого потенціалу учнів / С.Г Крамаренко // Відкритий урок. – 2002. – №5-6 – С.9.

⁶⁷ Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко. [за ред. О.І. Пометун]. – К.: Видавництво А.С.К., 2004. – С.7.

⁶⁸ Юридична дидактика : посібник із викладання права та юридичних дисциплін / С.В. Бігун, А.О. Галай, Н.М. Крестовська, М.В. Савчин, І.Я. Сенюта, В.М. Сотниченко, Р.О. Стефанчук, С.Г. Стеценко, Н.М. Ярмиш / за ред. Р.О. Стефанчука. – К. : СПД Юсипюк В.Д., 2009. – С. 35.

⁶⁹ Там само.

⁷⁰ Юридическая педагогика: Учебник для студентов вузов /Беличева С.А., Беляева Л.И., Буданов А.В. и др./ под ред. Проф. В.Я. Кикотя, проф. А.М. Столяренко. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2004. – С. 77.

навчання можуть використовуватися для викладання значній кількості студентів, а тому, відповідно, є малозатратними для ВНЗ. Однак такі традиційні (пасивні) методи навчання мають і свої недоліки: відсутність зворотнього зв'язку між викладачем і студентами, таким заняттям не притаманний диференційований підхід до слухачів, і у них знижується концентрація уваги.

Крім цього, в юридичних ВНЗ використовується і активна модель навчання (під час проведення семінарів, практичних занять, здійснення контролю за знаннями студентів, зокрема, на заліках, іспитах), яка дозволяє максимально опитати студентів, оцінити рівень сприйняття інформації, самостійної підготовки студентів. За її використання має місце зворотній зв'язок між викладачем та студентами, а також індивідуальний підхід до них.

Однак на сьогодні, як було зазначено вище, актуальним під час викладання навчальних дисциплін, у т.ч. кримінального права, є використання викладачем інтерактивних технологій навчання, які мають такі основні переваги перед традиційними та активними методами: висока активність студентів; добровільність їх участі в обговоренні проблеми; постійний зворотній зв'язок між викладачем та студентами; співробітництво між студентами; вироблення навиків висловлювати та відстоювати власну думку; усвідомленість та відповідальність за неї тощо. Як зазначає А.О. Галай, «суть інтерактивної моделі навчання полягає у використанні навчальних технологій, що засновані на вивченні через дію, із залученням до роботи всіх учасників заняття. Студент за такої моделі не може залишатися пасивним; створюється модель, за якої і викладач, і слухач перебувають на одному рівні, в однаковій мірі взаємодіють між собою».⁷¹ Використання інтерактивних методів навчання у процесі викладання юридичних дисциплін, у т.ч. кримінального права, впливає на якість викладання, позначається на рівні засвоєння навчального матеріалу. Це підтверджується,

⁷¹ Юридична дидактика : посібник із викладання права та юридичних дисциплін / С.В. Бігун, А.О. Галай, Н.М. Крестовська, М.В. Савчин, І.Я. Сенюта, В.М. Сотниченко, Р.О. Стефанчук, С.Г. Стеценко, Н.М. Ярмиш / за ред. Р.О. Стефанчука. – К. : СПД Юсіпюк В.Д., 2009. – С. 30.

наприклад, результатами дослідження Національного тренінгового центру США, проведеного у 80-х роках минулого століття, які були відображені у схемі під назвою «Піраміда навчання» :⁷²

Ще Конфуцій понад 2400 років тому фактично висловив кредо інтерактивного навчання: «Те, що я чую, я забуваю. Те, що я бачу й чую, я трохи пам'ятаю. Те, що я чую, бачу й обговорюю, я починаю розуміти. Коли я чую, бачу, обговорюю й роблю, я набуваю знань і навичок. Коли я передаю знання іншим, я стаю майстром».

Звичайно, прихильників та противників кожної моделі навчання є багато. Тому не наше завдання переконувати у ефективності застосування інтерактивних методик. Адже, на наше переконання, при викладанні дисциплін в юридичних ВНЗ мають поєднуватися всі три моделі навчання – традиційна, активна та інтерактивна. І викладач, який володіє всіма складовими педагогічної компетентності, має виробити свій власний стиль проведення занять, вміло поєднуючи під час викладання навчальних дисциплін, контролю за знаннями студентів, а також під час методичної роботи пасивні, активні та інтерактивні методики.

Розглянувши загальнотеоретичні підходи до проблеми інтерактивних технологій, визначимо (з урахуванням особистого досвіду) основні форми їх використання під час викладання кримінального права.

⁷² Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод.посіб. / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко. /за ред. О.І. Пометун. – К.: Видавництво А.С.К., 2004. – С. 11.

Основним методом навчання в юридичних ВНЗ була і залишається *лекція* (від лат. *lectio* – читання). Це логічно послідовне викладення певних наукових знань перед студентами. Лекція з'явилася у практиці навчання у Стародавній Греції та інших античних державах, отримала своє поширення у середньовічних університетах та зберегла пануючу роль у вищій школі сьогодні.⁷³ Крім загальних вимог до її проведення, деякі науковці виокремлюють такі основні завдання лекції в сучасних умовах:

- мотивація аудиторії до розгляду конкретного матеріалу і зацікавлення у навчальному матеріалі;
- розкриття основних положень теми;
- спрямування студентів на опрацювання основних положень теми;
- попереднє закріплення у пам'яті наданої інформації;
- надання завдань для підготовки до групових занять.⁷⁴

Під час викладання кримінального права доцільно використовувати такі види інтерактивних лекцій.

Лекція за допомогою студентів. Під час викладання кримінального права цим видом лекції автор послуговується під час вивчення теми «Кримінально-правова охорона службової діяльності в Україні». Методика проведення цього виду лекції така. На попередньому занятті викладач оголошує студентам тему наступного заняття, роздає малим групам аркуші чистого паперу і пропонує написати на них два питання, які на їх думку доцільно висвітлити на наступній лекції. Потім викладач робить узагальнення висловлених думок. За допомогою мозкового штурму узагальнює пропозиції, диференціює запропоновані питання на групи. В результаті формується план наступної лекції. Викладач

⁷³ Левитан К.М. Юридическая педагогика : учебник / К.М. Левитан. – М. : Норма, 2008. – С. 187.

⁷⁴ Юридична дидактика : посібник із викладання права та юридичних дисциплін / С.В. Бігун, А.О. Галай, Н.М. Крестовська, М.В. Савчин, І.Я. Сенюта, В.М. Сотниченко, Р.О. Стефанчук, С.Г. Стеценко, Н.М. Ярмиш / за ред.. Р.О. Стефанчука. – К. : СПД Юсипюк В.Д., 2009. – С. 31.

може попросити кількох студентів підготувати окремі питання лекції та виступити з ними перед аудиторією. Наступну лекцію викладач проводить відповідно до плану, який був сформований на попередньому занятті та за необхідності залучає до її проведення тих студентів, які готували певну частину матеріалу.

Лекція з паузами. Цей вид лекції використовується лектором під час викладання таких тем: «Кримінально-правова охорона власності в Україні», «Кримінально-правова охорона громадської безпеки в Україні». Методика проведення цього виду лекції така. При підготовці лекції викладач готує матеріал у вигляді логічно завершених частин і розробляє завдання, які будуть виконувати студенти у паузах між викладенням теоретичних положень. Протягом однієї лекції доцільно перериватися для пауз 2-3 рази, коли викладач дає студентам завдання (які можуть виконуватися як індивідуально, так і в малих групах), пов'язані з викладеним матеріалом. Виконання таких завдань здійснюється протягом п'яти хвилин. Після перевірки завдань лекція продовжується. Наприкінці лекції викладач може запропонувати студентам поставити запитання до матеріалу лекції, інші учасники занять повинні дати відповіді на поставлені запитання. Якщо немає студентів, які можуть відповісти на запитання, це повинен зробити викладач.

Лекція-провокація. Методика проведення цієї лекції така. Викладач, готуючись до лекції, має підготувати кілька (не більше п'яти) помилок для викладення матеріалу. На лекції він попереджає студентів про те, що він буде допускати такі наперед заплановані помилки, які студенти мають виявити та охарактеризувати наприкінці заняття. Після викладення навчального матеріалу (за 10-15 хвилин до закінчення лекції) лектор опитує студентів про ті помилки, які він допустив. Студенти висловлюють свою точку зору та аналізують ці помилки і пропонують безпомилковий матеріал.

Для того, щоб ефективно провести інтерактивну лекцію викладачеві потрібно чітко пояснити студентам правила роботи.

Методика проведення інтерактивних групових занять з кримінального права. У юридичних ВНЗ до групових занять, як пра-

вило, належать семінари та практичні заняття. Саме групові заняття найбільш пристосовані для застосування інтерактивних методик навчання. Відповідно до мети та форми організації навчальної діяльності виокремлюються чотири групи інтерактивних технологій: технології кооперативного, колективно-групового навчання, ситуативне моделювання, опрацювання дискусійних питань.⁷⁵

Технології кооперативного навчання поєднують різні методики, засновані на роботах у малих групах.⁷⁶ Робота у групах дає можливість студентам виробити такі важливі навички, як спілкування з іншими людьми, вироблення спільної думки, відстоювання своєї позиції тощо. У малих групах, які складаються з п'яти учасників, доцільно розподілити ролі для кожного студента. Робота в малих групах використовується часто на заняттях з кримінального права і дозволяє розв'язати запропоновані викладачем практичні задачі. Робота в малих групах на заняттях з кримінального права використовується ще й для підготовки й вирішення відео-задач. Для цього викладач оголошує тему наступного групового заняття, формує 2-3 малі групи і пропонує їм домашнє завдання, яке полягає у тому, що кожна з груп має відшукати у художньому фільмі, мультфільмі фрагменти, в яких демонструється вчинення злочину, зробити їх монтаж за допомогою комп'ютерної програми Windows Movie Maker або іншої програми та зберегти їх як окремий файл з розширенням .avi або .mpeg розміром не більше 300 мб. На занятті з відповідної теми кожна група демонструє підготовлений відеоматеріал, задає питання тим студентам, які переглядають його вперше (за допомогою різноманітних інтерактивних методик, наприклад, мозкового штурму) та обговорюють відповідні питання.

Технології колективно-групового навчання – це методики, які передбачають одночасну спільну роботу усієї групи студентів

⁷⁵ Інтерактивні методи навчання в практиці роботи початкової школи / Стребна О.В., Соценко А.О. – Х: Вид. Група «Основа», 2006. – С. 24.

⁷⁶ Юридична дидактика : посібник із викладання права та юридичних дисциплін / С.В. Бігун, А.О. Галай, Н.М. Крестовська, М.В. Савчин, І.Я. Сенюта, В.М. Сотниченко, Р.О. Стефанчук, С.Г. Стеценко, Н.М. Ярмиш / за ред.. Р.О. Стефанчука. – К. : СПД Юсипюк В.Д., 2009. – С. 45.

(зокрема, «незакінчене речення», «мозковий штурм», «навчаючівчусь», «мікрофон», «ажурна пилка», аналіз ситуації, маркування тексту, «опорні слова»).⁷⁷ Найбільш популярним серед названих інтерактивних методик під час проведення занять з кримінального права є «мозковий штурм». Викладач формулює якусь проблему у вигляді запитання (наприклад, «Чи застосовуються статті, в яких передбачається кримінальна відповідальність за злочини проти безпеки виробництва до відповідних порушень на нелегальних підприємствах?»). Потім бажачі учасники можуть висловитися з приводу поставленого запитання. При цьому необхідно роз'яснити студентам такі основні правила мозкового штурму: кожен може вільно висловлювати пропозиції, але не критикувати вислови іншого; учасники висловлюються по черзі, точно і стисло; будь-які пропозиції приймаються учасниками; ведучий записує всі пропозиції; не можна критикувати і коментувати висловлені пропозиції, але можна їх уточнювати, розвивати, приєднуватися.⁷⁸ Після того, як висловилися всі учасники, ведучий обговорює, класифікує та вибирає перспективні пропозиції. Відбувається обговорення висловлених ідей (наприклад, у малих групах).

В основу *технології ситуативного навчання* покладено ігрову модель навчання. Це, зокрема, навчання в грі (рольова гра), спрощене судове слухання тощо. На заняттях з кримінального права часто використовується такий інтерактивний метод, як рольова гра. У ході рольової гри учасники «розігрують у ролях» визначену проблему або ситуацію. Рольова гра потребує ретельної підготовки. На окремих заняттях використовується навчальний посібник Л.Р.Клебанова.⁷⁹ Зокрема, на практичному занятті з теми «Кримінально-правова охорона особистої свободи людини в Україні» студенти розігрують

⁷⁷ Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод.посіб. / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко / за ред. О.І. Пометун. – К.: Видавництво А.С.К., 2004. – С. 12.

⁷⁸ Юридична дидактика : посібник із викладання права та юридичних дисциплін / С.В. Бігун, А.О. Галай, Н.М. Крестовська, М.В. Савчин, І.Я. Сенюта, В.М. Сотниченко, Р.О. Стефанчук, С.Г. Стеценко, Н.М. Ярмиш / за ред.. Р.О. Стефанчука. – К. : СПД Юсипок В.Д., 2009. – С. 52.

⁷⁹ Клебанов Л.Р. Преступник и преступление на страницах художественной литературы / Л.Р. Клебанов: Инт-т гос-ва и права Рос. акад. наук. – М. : Волтер Клувер, 2006. – 144 с.

частину повісті Василя Шукшина «Мій зять вкрав машину дров». Після закінчення вправи проводиться ретельний і поглиблений аналіз учасниками та «спостерігачами» тієї ситуації, яку вони побачили. Також важливо «вивести» учасників з їх ролей. Для цього їм потрібно поставити кілька запитань: «Як ви себе почували в тій чи іншій ролі?», «Що подобалось під час гри, а що – ні?», «Чи бували ви самі у схожій ситуації?», «Чи була вирішена проблема? Чому? Як вона була вирішена?», «Яку іншу лінію поведінки можна було б вибрати?», «Яким чином цей досвід може вплинути на ваше подальше життя?» тощо. На кожному занятті з кримінального права у Київському університеті права НАН України використовується такий метод ситуативного навчання, як аналіз правової ситуації (кейс-метод). Для його ефективного застосування потрібно ретельно відбирати правові ситуації. Зокрема, вони мають бути доступними, життєвими, проблемними. Для найбільш складних ситуацій викладач може підготувати «кейси» - витяги (або повні тексти) нормативних актів, постанов Пленуму Верховного Суду України. Для того, щоб розібрати правову ситуацію, потрібно звертати увагу на такі моменти: факти, проблема, аргументи, рішення.

Технології опрацювання дискусійних питань – особлива та найбільш чисельна група інтерактивних методів, які доцільно використовувати під час викладання кримінального права. Адже дискусія є ефективним методом засвоєння знань, розвиває творчі здібності студентів та їх аналітичні якості. До таких методів належать метод послідовного опрацювання (ПРЕС), «займи позицію», дебати тощо. Метод ПРЕС може застосовуватися практично на всіх заняттях з кримінального права, коли студенту потрібно висловити свою точку зору. На першому занятті, коли цей метод використовується, потрібно студентам роз'яснити правила (етапи) методу ПРЕС:

- висловлення своєї думки (починається зі слів «Я вважаю...»);
- пояснення причини цієї думки (починається зі слів «...тому що...»);

- наведення прикладів, додаткових аргументів на підтримку вашої позиції, наведення фактів (починається зі слів «... наприклад...»);
- узагальнення думки, висновки (починаються зі слів «...отже...»).

Отже, під час викладання кримінального права можуть бути використані різноманітні методи інтерактивного навчання, які урізноманітнять проведення навчальних занять, зроблять їх цікавими для студентів. Однак, на нашу думку, не можна «перегинати палицю» – проводити навчальні заняття лише з використанням таких методів. В цій ситуації дуже важливо індивідуально підходити до комбінування різноманітних методик проведення занять (пасивних, активних та інтерактивних). Важлива також педагогічна компетентність викладача. А це, у свою чергу, допоможе досягнути головної мети вищої юридичної освіти – накопичення у студента професійного потенціалу, який би допоміг йому після закінчення ВНЗ не лише вирішувати практичні рутинні проблеми, а й професійно вдосконалюватися, вміти розв'язувати нові види професійних завдань.

4.11. МОДЕРНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У КОНТЕКСТІ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Незважаючи на те, що запровадження Болонського процесу створює багато викликів для вищої освіти, проте воно також створює ряд можливостей для закріплення іноземних мов в повсякденному житті і в практиці вищої освіти в Європі.

Сучасний стан міжнародних зв'язків нашої держави у різноманітних сферах життєдіяльності, вихід у європейський та світовий простір потребують певних трансформацій у сфері вищої освіти як важливого державного інституту, в тому числі і у галузі вивчення іноземних мов. Всі процеси, спрямовані на інтеграцію української освітньої системи в європейську освітню спільноту, положення Ради Європи, пропозиції МОН України щодо поліпшення

вивчення іноземної мови в освітніх закладах різних типів та рівнів ставить вивчення іноземної мови в центр сучасних освітніх процесів, спрямованих на реформування та реструктуризацію її системи.

Проблемним є той факт, що в системі освіти як України, так і будь-якої іншої країни, занадто довго домінувала теорія і практика застосування підходу, в якому викладач особисто вирішує, що вчити, яким чином і які методи використовувати. Результатом застосування такого підходу стала наявність пасивних, незацікавлених у процесі навчання учнів, які після закінчення навчання не в змозі самостійно приймати рішення, чи то на роботі, чи то вдома.

Однією з основних тенденцій розвитку усіх галузей освіти та науки стала спільна діяльність різних країн щодо вивчення та узагальнення досвіду зацікавлених сторін. Тому актуальним є дослідження нових методів вивчення іноземних мов у ВНЗ України, використовуючи при цьому систему підготовки фахівців з іноземної мови в країнах Європи, які також є учасниками Болонського процесу.

Очевидно, що модернізація сучасної освіти повинна, у першу чергу, бути зорієнтована на підготовку не просто кваліфікованого спеціаліста, а фахівця, що володіє мобільністю та швидкою адаптацією до умов життя, які постійно змінюються, навичками спілкування на різних мовах, знаннями культури інших народів та усвідомленням особливостей і місця рідної культури у світовому культурному просторі.⁸⁰

Аналіз літературних джерел свідчить, що видатні українські педагоги мають вагомий напрацювання стосовно модернізації педагогічної освіти в рамках Болонського процесу. Це питання досліджували В.Андрущенко, І.Бабин, В.Грубінко, С.Довгий, В.Кремень, В.Литвин та ін. У своїх публікаціях автори розкривають завдання та критерії освіти, аналізують переваги й недоліки

⁸⁰ Кремень В. Модернізація вищої школи України в контексті принципів Болонської декларації / В.Кремень. – К.: Вища школа, 2004.- №5-6. – С.32 -39; Крючков Г. Болонський процес як гармонізація європейської системи вищої освіти / Г.Крючков. - Іноземні мови в навчальних закладах. – 2004.- № 1. – С.4 -8.

реформування системи освіти, оцінюють перспективи її розвитку. Вищими навчальними закладами України здійснено досить багато. Це – перехід до ступеневої освіти, підготовка фахівців за новими напрямками, впровадження кредитно-модульної системи у структуру навчального процесу. Однак серед поставлених цілей і принципів є ряд таких, про результативність яких неможливо стверджувати на певному етапі, оскільки їх ефективність можлива тільки після вдосконалення процесу викладання низки навчальних дисциплін. Однією з таких дисциплін є іноземна мова за професійним спрямуванням.⁸¹

З'ясуванню численних проблем модернізації європейської галузі вивчення іноземних мов присвячено роботи багатьох фахівців, в тому числі і закордонних. Зокрема аспекти мовної політики та багатомовності в Європі вивчали М.Байрам, Дж.Беакко, А.Бердичевський, Є.Протасова; соціальні та культурні аспекти висвітлювали в роботах Г.Зарате, Г.Ньюнер, Дж.Валдес, Є.Пасова, П.Сисієва; профільно-орієнтованому та двомовному навчанню приділяється увага у монографіях та статтях С.Бейкер, О.Райгеєйн, О.Полякова.

Володіння іноземними мовами повинно стати основоположним фактором і найважливішою умовою успішного втілення визначених Болонською декларацією цілей та задач.

Відповідно до Національної доктрини розвитку освіти в Україні, система безперервної мовної освіти має забезпечити можливість практичного володіння хоча б однією іноземною мовою. Це повністю узгоджується з Загальноєвропейськими рекомендаціями. Серед пріоритетних напрямів державної політики в контексті інтеграції вітчизняної вищої освіти до європейського освітнього простору визначаються проблеми підвищення якості освіти, модернізації її змісту та форм організації навчально-виховного процесу, а також впровадження освітніх інновацій та інформаційних технологій. Поступово на зміну традиційній системі

⁸¹ Заяць Ю. Основні підходи щодо викладання іноземної мови професійного спрямування у контексті Болонського процесу / Ю. Заяць // Вісник Львівського університету (Серія педаг.). - 2009. - Вип.25. - Ч.3. - С.358–363.

навчання приходять особистісно-орієнтована, а традиційні методи замінюються інноваційними.

Виходячи з вищезазначеного, методика викладання іноземних мов потребує урізноманітнення та оновлення, зокрема залучення різних методів з метою розвитку мовленнєвих і комунікативних навичок студентів, враховуючи при цьому існуючий багатий європейський і міжнародний досвід у цій сфері.

Як наголошують дослідники, на практиці часто спостерігається розбіжність між змістом професійного навчання та основними характеристиками навчання іноземних мов. Викладання іноземної мови відокремлено від навчання професійної діяльності студента, а включення в методичні посібники текстів з професійної тематики можна вважати лише зовнішньою реалізацією принципу зв'язку мовного і професійного навчання. У зв'язку з цим, постає питання про навчання студентів іноземної мови для спеціальних цілей або професійно спрямованої іноземної мови з метою формування вмінь професійного іншомовного спілкування сучасного спеціаліста, вирішенню якого присвячено низку досліджень і публікацій, в яких розглядається, зокрема, зміст професійно спрямованого навчання іноземної мови на різних етапах у немовному вищому навчальному закладі, визначаються нові тенденції формування вмінь іншомовного спілкування, порушуються соціокультурний аспект та психолого-методичні проблеми, пропонується методика застосування матеріалів першоджерел. Проте проведений аналіз досліджень з цієї проблематики дозволяє стверджувати, що в основному беруться до уваги загальні питання, пов'язані з формуванням комунікативної компетенції майбутнього фахівця з метою професійного спілкування.

Одним із завдань Ради Європи стало сприяння підвищенню якості викладання та методик навчання іноземних мов, зокрема, використанню єдиних стандартів викладання та навчання іноземних мов. Зміни в цій європейській освітній галузі сьогодні орієнтовані не стільки на засвоєння учнями певного багажу знань, скільки на розвиток їх особистості, здатності до пізнання.

Новий підхід до вивчення іноземної мови вже існує у тих постсоціалістичних країнах, які приєдналися до Європейського Союзу і визнали головні принципи європейської вищої освіти, запровадивши Європейський шаблон вивчення іноземних мов.⁸² Навчання іноземної мови у ВНЗ повинно починатися з рівня B1 згідно з Державним стандартом базової і повної освіти і закінчуватися підсумковим іспитом у ВНЗ, зорієнтованим за своїми вимогами на рівень B2. Такий підхід і методика викладання довели свою ефективність, наприклад, у польських вищих навчальних закладах, де для того, щоб стати студентом, треба засвідчити володіння іноземною мовою на рівні B1, незалежно від того, яку спеціальність обирає студент як свій майбутній фах. Особливість пропонованого Європейського шаблону полягає в тому, що його можна застосовувати під час навчання, починаючи з рівнів нижчих, ніж рівень B1, зокрема з початкового рівня. Це особливо актуально для українських вищих навчальних закладів, оскільки в Україні поки що немає стандартизованих обов'язкових вимог до рівня володіння іноземною мовою для студентів, які вступають у вищі навчальні заклади, за винятком спеціальностей, які вимагають тестування з іноземної мови. Для досягнення певного рівня оволодіння мовою за професійним спрямуванням згідно із Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти пропонується мінімальна кількість аудиторних годин, яка може бути збільшена завдяки годинам на дисципліни за вибором, що дає можливість досягти вищого рівня:

Випускний рівень	A ₁	A ₂	B ₁	B ₂	C1
Вступний рівень					
O	108	288	468	648	900
A1		180	360	540	792
A2			180	360	612
B1				180	432
B2					252

⁸² Іщенко О. Вивчення англійської мови в умовах вступу України у європейський освітній простір / О.Іщенко, О.Матвіас // Вісник Львівського університету (Серія педаг.). - 2009. - Вип.25. - Ч.3. - С.353–357.

Навчання за принципами цієї програми надає майбутнім фахівцям можливість не лише успішно скласти підсумковий чи державний іспит з дисципліни “англійська мова за професійним спрямуванням”, але й підготуватися до складання міжнародних мовних та професійних іспитів з англійської мови.

Принципи як методико-дидактична основа визначаються цілями навчання іноземної мови, становлять основу підходів до планування курсу з іноземної мови, формування його змісту та методів оцінювання результатів, досягнутих у процесі оволодіння мовою. Відповідно до особливостей навчального процесу у ВНЗ до цих принципів належать:

- комунікативно-діяльнісна спрямованість;
- професійна і фахова спрямованість;
- усвідомлення міжкультурних особливостей;
- соціальна поведінка (співпраця і комунікація);
- автономне навчання.

Оцінювання проводять на різних етапах упродовж усього курсу навчання. Воно охоплює вступне, поточне, рубіжне та підсумкове оцінювання. Важливого значення набуває оцінювання самостійної роботи і самооцінювання.

Мета вступного оцінювання – розподіл студентів на групи за рівнем володіння англійською мовою.

Мета поточного оцінювання – визначити досягнутий студентом рівень навичок та вмій, а також якість засвоєння навчального матеріалу. Поточне оцінювання розробляють окремі ВНЗ відповідно до власної специфіки.

Рубіжне засвоєння здійснюється наприкінці модуля, семестру або навчального року для діагностики рівня сформованості комунікативної компетенції на проміжному етапі вивчення англійської мови за професійним спрямуванням.

Підсумковий іспит перевіряє рівень комунікативної компетенції студента у межах як загальнонавчаної, так і професійної та фахової тематики відповідно до вимог програми. Доцільно також

ознайомити студентів з міжнародно визнаними іспитами з англійської мови як іноземної і, по можливості, підготувати їх до цих іспитів, оскільки Болонська конвенція передбачає інтернаціоналізацію ступенів після закінчення вищого навчального закладу. Підвищенню ефективності професійної кваліфікації сприятиме 3–6-місячна виробнича практика, зокрема на підприємствах за кордоном, для проходження якої необхідний міжнародний сертифікат, що засвідчує рівень володіння іноземною мовою.

Підсумковий іспит складається, зазвичай, з письмової та усної частин.

До письмової частини доцільно вносити завдання на:

- розуміння прочитаного (Reading Comprehension);
- розуміння прослуханого (Listening Comprehension);
- опрацювання тексту, які охоплюють граматичні та лексичні завдання (Writing).

Усна частина (Speaking) може відбуватися як співбесіда згідно з фаховою тематикою, а також тематикою міжнародних іспитів, під час якої студент виявляє своє вміння зрозуміло і коректно вести розмову і дискутувати у певному контексті.

Отже, запропонований Європейський шаблон вивчення іноземних мов спрямований на практичну міждисциплінарну і професійну орієнтацію занять з іноземної мови, в центрі уваги якої студент. Європейський шаблон дозволяє студентові чітко визначити власний рівень володіння іноземною мовою відповідно до європейських стандартів, а також вільно пересуватися в межах вищих навчальних закладів, які належать до Болонської угоди.

Особливу складність при вивченні іноземних мов становить нестача мотивації. Мотивація є найбільш безперечним і вивченим фактором успішності навчання в цілому і вивчення іноземної мови зокрема. Існує зовнішня та кілька видів внутрішньої мотивації. Зовнішня мотивація, як правило, націлює учнів на досягнення кінцевого результату вивчення. Внутрішня мотивація має сильний стимулюючий вплив на процес вивчення. А для цього необхідно

будувати цей процес таким чином, щоб ті, хто вивчають мову, на кожному етапі відчували просування до наміченої цілі⁸³.

У сучасному ВНЗ не має бути місця для таких процесів, як бездумне заучування текстів на іноземній мові, що не мають практичної цінності для майбутньої життєдіяльності студентів. Студенти мають бути підготовлені на основі якісного сучасного автентичного навчального матеріалу до свідомого використання іноземної мови в подальшому житті та роботі.

В цьому плані саме на ВНЗ покладається відповідальність за якісне забезпечення студентів комплексом мовних знань, вмінь, навичок. Це вимагає передусім від навчального закладу систематично створювати умови для підвищення кваліфікації своїх педагогічних працівників, забезпечувати заклад належною матеріально-технічною базою.

Якісна мовна підготовка студентів неможлива без використання сучасних освітніх технологій. Сучасні технології в освіті – це професійно-орієнтоване вивчення іноземної мови, проектна робота під час навчання, застосування інформаційних та телекомунікаційних технологій, робота з навчальними комп'ютерними програмами з іноземних мов, дистанційні технології навчання іноземних мов, створення презентацій в програмі PowerPoint, використання Інтернет-ресурсів, вивчення іноземної мови в комп'ютерному середовищі (форуми, блоги, електронна пошта), новітні тестові технології⁸⁴.

Зрозуміло, що у різних ВНЗ для вивчення іноземних мов можуть використовуватися різні методики, проте вони можуть відрізнятися й при однакових завданнях та умовах навчання. Якщо найголовнішим завданням вважається навчити студента

⁸³ Зробок Н.М. Роль мотивації у вивченні іноземної мови: [Електронний ресурс] / Н.М.Зробок, Н.Г.Пономаренко. – Режим доступу: <http://intkonf.org/zrobok-nm-ponomarenko-ng-rol-motivatsiyi-u-vivchenni-inozemnoyi-movi/>

⁸⁴ Скуратівська М.О. Сучасні методи та технології викладання іноземних мов у вищій школі України: [Електронний ресурс] / М.О.Скуратівська. – Режим доступу: <http://intkonf.org/skurativska-mo-suchasni-metodi-ta-tehnologiyi-vikladannya-inozemnih-mov-u-vischiiy-shkoli-ukrayini/>

говорити іноземною мовою в обсязі, передбаченому програмою, то використовується один підхід; якщо ж виникає необхідність навчити студента розуміти співрозмовника й говорити самому – інший. Для того, щоб більш глибоко зрозуміти цю ситуацію, наведемо приклад: Закарпатський державний університет – це ВНЗ, котрий протягом багатьох років активно використовує закордонну практику як частину навчального процесу. Студенти мають можливість випробувати свої знання з мови в іноземному середовищі. Відповідно до укладеної програми обміну та стажування студентів та аспірантів щорічно студенти ЗакДУ проходять стажування у різних вищих навчальних закладах та наукових установах Словацької Республіки та Румунії. Протягом останніх років у Словаччині пройшли таке стажування 124 студенти ЗакДУ. Згідно з підписаною угодою між Закарпатським державним університетом та краєзнавчим музеєм м. Сату-Маре (Румунія) студенти факультету міжнародних відносин проходять там мовну та країнознавчу практику. Починаючи з 2007 року, понад 40 студентів мали змогу пройти практику, яка проводиться в рамках міжнародної програми, розробленої Інститутом євроінтеграційних досліджень ЗакДУ⁸⁵. Проходячи ознайомчу закордонну практику, студенти, перетинаючи кордон, відразу ж потрапляють в іншомовне середовище. Студентське оточення допомагає подолати комунікативний бар'єр та швидко пристосуватися до мовних особливостей.

У Закарпатському державному університеті успішно функціонують дві кафедри з вивчення іноземних мов. Вони забезпечують викладання таких іноземних мов: англійська, німецька, французька, іспанська, словацька. При вивченні іноземних мов велике значення має самостійна робота, для проведення якої розроблені детальні завдання. Студенти всіх факультетів залучені до проведення індивідуальної дослідницької роботи. При проведенні наукових досліджень вони використовують набуті знання з іноземних мов, виступають з доповідями іноземними мовами на наукових

⁸⁵ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakdu.edu.ua>

конференціях студентів, а також захищають дипломні роботи і проекти іноземною мовою. Студенти ЗакДУ беруть активну участь у міжнародних проєктах. Велика увага приділяється мовній практиці.

Головні зусилля кафедр спрямовані на підготовку висококваліфікованих спеціалістів з іноземних мов, оскільки студенти спеціальностей «Міжнародний бізнес та міжнародне право», а також «Міжнародні відносини» додатково отримують кваліфікацію «Референт-перекладач».

Кафедра іноземних мов інтенсивно впроваджує інтерактивні методи навчання. Іноземні мови вивчаються з використанням інноваційних інформаційних ресурсів (відео- та аудіоматеріалів, навчальних мультимедійних матеріалів, Інтернету).

Загалом інноваційні технології включають такі підходи до викладання іноземних мов, як:

1) Інтерактивні методи викладання:

- відмова від авторитарного стилю викладання;
- орієнтація на особисті якості студента;
- розвиток таких форм навчання, як діалог і полілог;
- розуміння іншомовної комунікації як спонукання партнера до діяльності мовленнєвого та немовленнєвого порядку;
- розгляд знання як сукупності навичок, що актуалізуються у системі діяльності студента;
- розвиток зацікавленості студентів у добутті знань;
- оцінювання;
- самооцінювання.

2) Використання технічних засобів навчання (комп'ютерних та мультимедійних, мережі Internet) для самовдосконалення, контролю знань, зберігання навчальних матеріалів (планів занять, граматичних довідників, словників різних типів і т.д.).

Особливий інтерес представляють інтерактивні технології, метою яких є створення комфортних умов навчання, за яких кожен студент відчує свою успішність, інтелектуальну спроможність⁸⁶.

В основу такого навчального процесу закладено співробітництво і продуктивне спілкування, спрямоване на спільне розв'язання проблем, формування вміння виділяти головне, ставити цілі, планувати діяльність, розподіляти функції, відповідальність, критично міркувати, досягати вагомих результатів. Тому, на нашу думку, потрібно більше активізувати процес навчання, використовуючи відповідні інтерактивні технології.

До інтерактивних методів навчання можна віднести такі: «мозковий штурм», метод проектів, рольові та ділові ігри, дискусії, дебати, «круглі столи» та ін.

Отже, інтерактивні технології навчання при вивченні іноземних мов потребують від усіх учасників навчального процесу розвитку комунікаційних умінь, навичок роботи в групах, вмінь аргументувати свої позиції та дискутувати тощо.

Сьогодні використання інформаційних технологій – одна з умов успішного вивчення іноземної мови. Сучасні інформаційні технології мають бути ефективним інструментом, який полегшить засвоєння знань, зробить навчання інтерактивним, комунікативно спрямованим, цікавим, наочним, індивідуальним. Впровадження комп'ютерних технологій в навчальний процес вимагає від ВНЗ створення спеціальних комп'ютерних класів, забезпечення закладів комп'ютерами нового покоління, а також проведення курсів підвищення кваліфікації викладачів.

Розглядаючи питання щодо використання Інтернет-ресурсів у навчанні іноземних мов, можна виділити такі позитивні моменти його впровадження⁸⁷:

⁸⁶ Зубенко О.В. Інтерактивні технології навчання при вивченні іноземних мов в технічному ВНЗ: [Електронний ресурс] / О.В.Зубенко, С.О.Медведєва // Електронне наукове видання матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Гуманізм та освіта». – Режим доступу: <http://conf.vstu.vinnica.ua/humed/2008/txt/Subenko.php>

⁸⁷ Ситдикова І. Комп'ютер поспішає на допомогу / І.Ситдикова // Іноземні мови в навчальних закладах. - 2004. - №1. - С.116-119.

- мотивує навчання;
- дає можливість викладачеві застосовувати індивідуальний підхід;
- сприяє розвитку самостійності студентів, спонукає користуватися інформацією, що безпосередньо стосується їхнього особистого чи професійного життя;
- підвищує поінформованість щодо інших мов та культур;
- підвищує мовні компетенції завдяки наявності різноманітних типів текстів;
- забезпечує сучасним матеріалом, що відповідає інтересам і потребам студентів;
- пропонує автентичний і актуальний матеріал.

Найпростіше використання Інтернету – це використання його як джерела додаткових матеріалів для викладача та студента. Це величезна довідково-інформаційна система, яка може бути використана для вивчення мови. Матеріали можуть бути роздруковані і використані під час традиційного заняття.

Сайти, які є корисними для викладача іноземної мови і які можуть бути використані під час занять, можна розділити на інформаційні та власне навчальні. Інформаційні сайти використовують для добору цікавих текстових документів, творчих завдань. Спеціальні навчальні сайти містять різні види робіт, розроблені з урахуванням рівня знань студентів. Крім того, є група вузькоспеціальних навчальних сайтів, призначених для навчання чотирьох видів мовленнєвої діяльності (читання, письма, говоріння та аудіювання), вивчення фонетики, граматики, лексики тощо. У роботі з навчальними сайтами обирається той рівень складності, який відповідає рівню підготовки студентів⁸⁸. Зрозуміло, що робота з комп'ютером у процесі вивчення іноземних мов не повинна бути лише розвагою чи навпаки займати весь об'єм робочого часу.

⁸⁸ Подопрігорова Л.А. Использование Интернета в обучении иностранным языкам / Л.А. Подопрігорова // Иностранные языки в школе. - 2003. - №5. - С.25-31.

Використання комп'ютерних технологій повинно бути вмотивованим та доцільним.

На сучасному етапі вивчення іноземних мов значну увагу необхідно приділяти застосуванню мультимедійних технологій, в яких одночасно використовуються тексти, графіка, відеоматеріали, звукові ефекти, анімація – все це є сукупністю аудіо- та візуальних ефектів разом з інтерактивним програмним забезпеченням, які впливають на емоційні та понятійні сфери, сприяють більш ефективному засвоєнню мовного матеріалу. Поєднання візуального зображення, тексту і звукового супроводження надає можливість комплексного розвитку навичок мовної діяльності студента на іноземній мові. Цей процес має інтерактивний характер завдяки двобічному зв'язку: можливості «спілкування» з комп'ютером, коли студент та комп'ютер можуть ставити питання та отримувати відповіді на них. Загальновідомо, що ефективність навчання збільшується при використанні наочних ілюстрацій, а мультимедійні засоби об'єднують відео-, аудіоматеріали, ілюстрації, таблиці тощо на одному носії CD або DVD, якщо порівнювати з роботою в аудиторії чи лінгафонному кабінеті. Завдяки таким технологіям з'явилися навчальні системи нового покоління, які перетворюють процес навчання в захоплюючу гру.

За допомогою мультимедійних технологій створені електронні енциклопедії, різноманітні навчальні курси з різних дисциплін та спеціалізовані словники, які містять термінологію, пов'язану з різними галузями науки.

Їх перевага перед звичайними словниками полягає ще й у тому, що вони значно скорочують час пошуку при перекладі необхідного слова чи словосполучення. Існують електронні словники, які містять додатки з тренувальними уроками, наприклад АВВУ Lingvo Tutor. Використання такого словника на персональному комп'ютері в процесі вивчення іноземної мови розширює словниковий запас та вдосконалює знання. Методичні переваги використання сучасних інформаційних технологій полягають у великому ступені

інтерактивності навчання, можливості індивідуального підходу, який реалізується за рахунок того, що студент може самостійно обирати темп та рівень завдань. Тому застосування комп'ютерних мультимедійних технологій при вивченні іноземних мов є логічним та необхідним кроком розвитку сучасної системи освіти та інформаційного світу загалом⁸⁹.

В Європі інформаційні технології навчання використовуються протягом тривалого часу. Наприклад, між освітніми закладами кількох країн Європи проводиться дистанційна бізнес-гра. Інститути беруть на себе функції фірм, банків, у вигляді симуляції по Інтернету здійснюється «торгівля товарами», проводяться уявні оплати за товар, таким чином студенти навчаються не лише економіці, але і вдосконалюють свої знання з іноземної (в даному випадку англійської) мови. Особливо такі міжвузівські дистанційні проекти набули в останні роки поширення в Німеччині⁹⁰.

Модернізація процесу викладання іноземних мов у вищій школі також викликала необхідність використання модульної технології навчання. Інноваційним положенням модульної технології навчання є той факт, що учень поставлений в умови, коли він сам повинен здобувати знання за допомогою наданої йому інформації, формувати навички оперування навчальним матеріалом, використовуючи надані йому інструкції.

Специфіка модульної технології навчання іноземним мовам полягає в тому, що студенти з більшою часткою самостійності, ніж у традиційному навчанні, досягають конкретних цілей. Досвід практичної діяльності свідчить про те, що новаторська модульна технологія зайняла вагоме місце в системі навчання іноземним мовам у вищій школі і дозволяє поєднувати традиційні та інноваційні методи викладання як при аудиторній, так і при самостійній роботі.

⁸⁹ Деркач І.О. Використання сучасних інформаційних технологій у навчанні іноземних мов: [Електронний ресурс] / І.О.Деркач. – <http://intkonf.org/derkach-io-vikoristannya-suchasnih-informatsiynih-tehnologiy-u-navchanni-inozemnih-mov/>

⁹⁰ Скуратівська М.О. Викладання іноземних мов та мережа Інтернет: [Електронний ресурс] / М.О.Скуратівська. – Режим доступу: <http://intkonf.org/skurativska-mo-vikladannya-inozemnih-mov-ta-merezha-internet/>

Особливе значення в контексті Болонського процесу мають питання тестування в навчанні іноземних мов (ІМ).⁹¹ Контроль є складовою частиною системи навчання іноземних мов. На відміну від власне навчання іноземної мови, метою якого є формування іншомовних мовленнєвих навичок і вмінь, завданням контролю передусім є визначення та оцінювання рівня їх сформованості. Головна мета контролю у процесі навчання іноземної мови – управління цим процесом.

Тестування як спосіб вимірювання іншомовної компетенції тих, хто вивчає чи володіє ІМ, значно поширене у сучасній вітчизняній і зарубіжній методиці викладання ІМ.

Незважаючи на визнання важливості тестування у навчанні ІМ, воно ще не стало невід'ємним компонентом процесу навчання в усіх навчальних закладах країни. Широкому використанню тестів перешкоджає, по-перше, недостатнє знання викладачами принципів положень теорії та практики тестування, по-друге, ігнорування сучасних вимог до розробки тестів, їх проведення, оброблення результатів та їх інтерпретації.

Тестування створює великі можливості для організації у навчанні іноземної мови у вищих навчальних закладах ефективного і якісного контролю, який, разом з іншими складниками процесу навчання, може забезпечити успішне досягнення цілей навчання і прискорити входження до Болонського процесу.

Отже, впровадження інноваційних методів навчання у ВНЗ необхідно здійснювати за такими напрямками:

- 1) демократизація навчального процесу. Передбачає надання студентам “права голосу” в питаннях визначення цілей освіти, її змісту та методів навчання, які використовуються;
- 2) запровадження більш гнучких навчальних програм. Передбачає надання студентам можливості спеціалізуватися у вив-

⁹¹ Павлова Т.П. Комплексне тестування як фактор модернізації навчання іноземних мов: [Електронний ресурс] / Т.П.Павлова // Проблеми сучасної педагогічної освіти. – 2006. – Вип.11. – Ч.2. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2006_11_2/doc_pdf/Pavlova_st.pdf

ченні однієї чи двох іноземних мов поряд з економічними, технічними чи правовими дисциплінами. Важливим тут є запровадження комбінованих кваліфікацій, наприклад економіст + референт-перекладач тощо;

- 3) забезпечення автономії студентів у навчанні. Передбачає поступове перетворення навчання у самонавчання, коли студент здобуває знання в основному під час творчої самостійної роботи, самостійно шукаючи потрібну для виконання навчальних завдань інформацію та творчо її опрацьовуючи, щоб зробити необхідні висновки та отримати обумовлені навчальним завданням результати;
- 4) поступова зміна ролі викладача в навчальному процесі. Основна функція викладача – не просто подати матеріал та перевірити його засвоєння, а організувати самостійну роботу студентів, визначити напрями та орієнтири навчальної роботи, надати необхідну допомогу в процесі творчого самонавчання студентів;
- 5) запровадження іноземної мови принаймні як факультативу в межах навчальної програми усіх спеціальностей. В США такий підхід запроваджений в більшості вищих навчальних закладів;
- 6) впровадження кооперативного навчання. Цей напрям передбачає кооперацію, тобто поєднання зусиль студентів у процесі виконання навчальних завдань проблемного характеру;
- 7) проблемний підхід до навчання. Передбачає використання завдань, виконання яких потребує творчого використання знань;
- 8) більша увага з боку ВНЗ повинна приділятися іноземній мові за професійним спрямуванням;
- 9) інтенсифікація навчального процесу та максимальна активізація студентів у ньому. З цією метою використовується багато методів та підходів, серед яких варто зазначити: впровадження у практичні заняття презентацій, самостійно

підготовлених студентами за завданнями викладача; широке використання рольових та ділових ігор, мультимедійних засобів, електронних підручників тощо; організація круглих столів та семінарів з визначених тем, що стосуються культури мови перекладу, показ фільмів на іноземній мові з подальшим його обговоренням. Студенти повинні брати активну участь у таких заходах;

- 10) інформатизація навчального процесу;
- 11) удосконалення системи контролю знань, навичок та вмінь, набутих студентами, запровадження тестової системи контролю.

Реалізація усіх названих напрямів зможе допомогти ВНЗ вести навчальний процес на рівні європейських стандартів і вимог, успішно втілювати в життя положення та принципи Болонської декларації.

4.12. НОВІТНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В РОБОТІ БІБЛІОТЕКИ ЗАКАРПАТСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Розширення сфери інформаційних повноважень, оволодіння новими технологіями створення та поширення інформації сформували новий імідж наукової бібліотеки Закарпатського державного університету, яка першою в Закарпатті, не вагаючись, сміливо обрала шлях інформаційних технологій. Процес модернізації національної системи вищої освіти відповідно до положень Болонської декларації поставив стратегічно нові завдання перед колективом викладачів і науковців університету та колективом наукової бібліотеки зокрема.

Своїм головним завданням підрозділ визначив забезпечення підтримки якості освіти, її доступності, перетворення традиційної навчальної бібліотеки на установу, де надається широкий спектр інформаційних послуг. Опанування новітніх інформаційних технологій на основі запровадження автоматизованої бібліотечної

програми УФД/Бібліотека, чітко намічені етапи впровадження інформатизації бібліотеки дали змогу за короткий термін перетворити традиційну університетську книгозбірню на бібліотеку нової формації. Як результат – фонд бібліотеки став більш доступним як у часі, так і у просторі.

Враховуючи, що наріжним каменем української зовнішньої політики стала стратегія повноцінної і повномасштабної інтеграції в Європейський Союз, значно підвищується інтерес студентів до видань, присвячених актуальним проблемам і стратегічним пріоритетам євроінтеграційного курсу країни. У зв'язку з цим якісно змінюється ставлення політологів, науковців, державних діячів до дослідження проблематики євроінтеграції України. Пошук нової, актуальної нормативно-правової, монографічної, публіцистичної літератури з проблематики євроінтеграції України бібліотека Закарпатського державного університету поєднує з кропіткою роботою з формування книжкового фонду, організації нових бібліотечних технологій.

З невеличкої книгозбірні, яка формування свого фонду розпочала з кількох десятків книг (1995 рік), бібліотека Закарпатського державного університету перетворилася на бібліо-течний комплекс, стала однією з кращих бібліотек області.

Загальний бібліотечний фонд налічує понад 220 тисяч примірників, з них: навчальна література (135 тисяч), наукова (12 тисяч), науково-популярна (14 тисяч), методична (26 тисяч), літературно-художня (32 тисячі), довідкова (0,85 тисячі), електронні видання (2057 примірників.)

Особливе місце займають навчальні та навчально-методичні посібники, видані університетом. Їх понад 800 найменувань, загальною кількістю близько 12 тис. примірників.

У фондах бібліотеки - новітні енциклопедичні видання; книги з права; економіки; інформатики; проблем міжнародних відносин; психології; філософії; математики; історії; української та іноземних мов; етики; педагогіки та інші. Бібліотека передплачує близько 300 найменувань періодичних видань. На сьогодні вона має кілька

філій: бібліотека природничо-гуманітарного коледжу, факультету економіки та туризму, бібліотека Львівського навчально-наукового інституту.

Трансформування функції вузівської бібліотеки в умовах реформування вищої освіти України відповідно до вимог Болонської системи можна продемонструвати такою схемою:

Необхідність упровадження інноваційних технологій у розвиток наукової діяльності стала об’єктивною умовою перебування України в міжнародній спільноті, і це зумовило зростаючі потреби нових категорій читачів у науковій інформації світового рівня. Бібліотека Закарпатського державного університету – це бібліотека нового покоління, бібліотека нових бібліотечно-інформаційних технологій. До складу бібліотеки входить бібліотечно-інформаційний центр, який тісно співпрацює з редакційно-видавничим відділом університету. Створення зазначеного центру стало першим етапом комп’ютеризації бібліотеки.

Відбір літератури чітко орієнтується на запити користувачів. Для цього постійно здійснюється моніторинг цих запитів. Сьогодні бібліотечний фонд, який щорічно оновлюється на 12%, нараховує понад 200 тисяч документів. Крім того, бібліотека має статус універсальної, хоча працює і як публічна, адже доступна для всіх, хто бажає нею скористатися. Комфортність бібліотеки для користувачів забезпечується вільним доступом до фондів. Пошукова система поряд з найкращим фондом (читальна зала) скорочує до мінімуму

час на отримання та повернення книг. Довідка на запит користувача займає кілька хвилин. Створені електронні тематичні каталоги дозволяють дати вичерпну відповідь на будь-яке запитання стосовно наявності джерел у фонді бібліотеки.

Використання електронних ресурсів поступово витісняє друковані видання. Значний інтерес у користувачів викликають повнотекстові електронні ресурси. Електронна бібліотека (ЕБ) особливо важлива для забезпечення навчальних, наукових, дослідних процесів, тому що доступність та вичерпність електронних ресурсів сприяють якійсь підготовці спеціалістів. Завдяки багатому інформаційному, технічному та творчому потенціалу бібліотека стала бібліотечно-інформаційним центром (БІЦ).

Електронний довідково-бібліографічний апарат (ДБА) є головним пошуковим елементом. Його структура включає електронний каталог та картотеки, які відображають бібліотечний фонд і призначені для пошуку інформації, підбір літератури за темою, виконання бібліографічних довідок, які за своїми функціями ідентичні традиційним картковим бібліотечним каталогам: алфавітному, систематичному, предметному. Статистика звернень до електронного ДБА свідчить про його популярність у користувачів. Перевага ДБА очевидна: оперативність, різноаспектність пошуку, зручність та простота.

Користувачам надається змога самостійно працювати з документами на електронних носіях в електронній читальній залі. На сьогодні в БІЦ ЗакДУ створені власні бази даних: „Праці вчених ЗакДУ”, „Наукові вісники ЗакДУ”, „Літопис ЗакДУ”, „Автореферати та дисертації, захищені в ЗакДУ”, „Матеріали міжнародних конференцій ЗакДУ”, „Бібліографічні покажчики ЗакДУ” та ін.

Використання ресурсів на CD та DVD дає змогу:

- надавати більший обсяг інформації користувачам, спростити процес їх сприйняття;
- використання у роботі бібліотеки інформаційних та телекомунікаційних технологій;
- створення електронної бібліотеки.

Електронна бібліотека – це локальні або роздільні електронні ресурси, об'єднані єдиною ідеєю, структуризацією та доступом. Під поняттям електронної бібліотеки розуміють масив електронних ресурсів, який є сталим, систематизованим у певний спосіб контекстом, що дозволяє надавати користувачам безпосередній доступ до нього незалежно від обставин, які зумовлюють існування цього масиву у зовнішньому середовищі з дотриманням міжнародного та внутрішнього законодавства. Ураховуючи існуючі проблеми з комплектування фонду, бази даних на лазерних дисках є серйозним, порівняно дешевим джерелом інформації. Переваги його очевидні. Це і багатоаспектний пошук, і велике хронологічне охоплення, і швидкість одержання необхідних відомостей та можливість отримання результатів пошуку у друкованому чи електронному вигляді. Аналіз статистичних даних за останній час показав постійне збільшення кількості запитів, виконаних із використанням баз даних на CD-ROMах. Електронна частина бібліотечного фонду накопичується та передається до читальної зали. Кожен користувач у разі відсутності в певний момент замовленого друкованого видання за наявності його електронної копії зможе отримати її і при необхідності роздрукувати потрібне. У такий спосіб досягається оптимальна кількість примірників книг і повне задоволення запитів користувачів, що є головною метою всієї діяльності бібліотеки. Ефективність полягає в тому, що вирішуються три головні бібліотечні проблеми: недостатність примірників видань, обмеженість площ для збереження фонду та задоволення інформаційних запитів користувачів. Ще однією інновацією в роботі бібліотеки є віртуальні виставки. Вони є досить новим явищем на українському ринку бібліотечних послуг.

Відвідувачі віртуальної виставки можуть отримати повну інформацію стосовно будь-якої теми, що цікавить, без поспіху, часових або географічних обмежень і витрат, що супроводять традиційні виставки, ознайомитися з інформаційними ресурсами, одержати іншу додаткову інформацію. Це, безумовно, сприятиме постійному зверненню користувачів до ресурсів бібліотеки, частішому її відвідуванню.

Бібліотека ЗакДУ пропагує низку наукових праць, присвячених актуальній проблемі євроінтеграції України до ЄС. Про це свідчать 20 випусків міжнародних наукових вісників Закарпатського державного університету за період з 1999 по 2010 рік, в яких вміщено матеріали міжнародних науково-практичних конференцій, та низка наукових розробок Навчально-наукового інституту євроінтеграційних досліджень при університетові, різноманітних публікацій як викладачів, так і студентів вузу з питань інтеграції вищої освіти в європейський і світовий освітній простір.

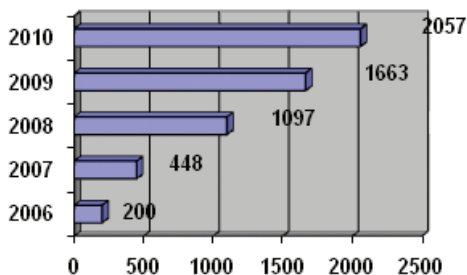
Відділом інформаційно-бібліографічної роботи бібліотеки ЗакДУ підготовлено бібліографічний тематичний покажчик „Інтеграція України до ЄС”. До покажчика включено різноманітні публікації: книги, брошури, монографії, статті з періодичних видань, які можна знайти у фондах бібліотеки ЗакДУ та отримати рекомендації щодо їх знаходження в інших бібліотеках міста.

Для всіх бажаючих скористатися послугами бібліотеки відомості про неї знаходяться на офіційному сайті університету за адресою: www.lib.zakdu.edu.ua. Щомісячно на сайті відображаються: довідка про бібліотеку, електронні каталоги, інформація про нові надходження книг до бібліотечного фонду, інформація про проведення тематичних виставок, віртуальна презентація наукових праць викладачів університету, щомісячний рейтинг книг та інше.

З відкриттям в університеті відділу дистанційного навчання розроблено систему бібліотечного обслуговування дистанційної освіти. Через відкритий доступ до інформації про бібліотечний фонд, електронний банк повнотекстових наукових праць, підручники та методичні посібники викладачів ЗакДУ бібліотека допомагає студентам навчатись дистанційно.

Бібліотека пропонує користувачам близько 300 найменувань газет та часописів щорічно. Електронні версії періодичних видань стали істотним доповненням бібліотечного фонду.

Кількість електронних видань
наукової бібліотеки Закарпатського державного університету
за 2006-2010 рр.

До послуг користувачів електронний каталог періодичних видань, запровадження якого дає можливість створювати тематичні каталоги статей періодики.

Впровадження нових інформаційних технологій суттєво підвищило якість обслуговування користувачів. У 2009 році у фонді бібліотеки з'явилися перші електронні книги. Студенти без остраху розпочали знайомство з електронними книгами, в першу чергу відмітивши зручність пошуку тексту, миттєву навігацію. Мультимедійні презентації навчальних лекцій, послуги Інтернету, доступ до електронних повнотекстових документів підготували студентів до користування електронними підручниками, тому електронна книга не викликала упередженого ставлення до себе. В сучасних умовах електронна книга не витісняє традиційну, а доповнює і збагачує її завдяки можливості оперативного внесення змін і коректив у тексти видань, зокрема довідкового і бібліографічного змісту.

Бібліотека нарощує обсяги робіт з освоєння електронних технологій, створення та надання користувачам електронних продуктів і послуг, адже сучасний вищий навчальний заклад вимагає новітніх форм роботи. Впровадження інноваційних технологій дозволило підняти якість роботи та престиж бібліотечних служб. Наступний крок інновації колектив бібліотеки ЗакДУ вбачає в розвитку корпоративності і взаємодії бібліотек, у створенні зведеного каталогу інформаційних ресурсів регіону.

4.13. ЕЛЕКТРОННЕ НАВЧАННЯ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ЕЛЕМЕНТ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Упровадження комп'ютерних інформаційних технологій у навчання в Україні, поява нових мультимедійних і мережних технологій призвела до появи нової галузі - електронного навчання, яке частіше в європейській спільноті називають **E-learning**. **Розвиток дистанційного он-лайнного навчання в Європі ґрунтується на документі, розробленому Європейською Комісією ще у 2000 році за назвою "E-Learning Action Plan - Designing Tomorrow Education"**. І вже через 3 роки Європейська Комісія відзначила, що **"E-Learning починає бути головним у наших освітніх та тренінгових системах"**.⁹²

Інформаційно-освітнім середовищем електронного навчання є системно організована сукупність засобів передачі даних, інформаційних ресурсів, протоколів взаємодії, апаратно-програмного забезпечення, орієнтованих на задоволення освітніх проблем користувачів. Сучасні засоби телекомунікацій і електронних видань дозволяють перебороти недоліки традиційних форм навчання, зберігаючи при цьому усі їх переваги.⁹³

Електронне навчання доповнює існуючі очні і заочні системи навчання. Воно інтегрується в ці системи, удосконалюючи і розвиваючи їх. За рахунок створення мобільного інформаційно-освітнього середовища і скорочення питомих витрат на одного учня в порівнянні з традиційними системами освіти електронне навчання забезпечить принципово новий рівень доступності освіти при збереженні її якості. Характерними рисами електронного навчання є гнучкість, модульність, економічна ефективність і максимальне використання інформаційних технологій.

⁹² Інформаційний бюлетень № 2, 2006. <http://www.ime.edu-ua.net>

⁹³ Електронне навчання в Україні і світі. Ретроспектива і перспектива. Бублик В.В., Закусило О.К., Шевченко В.П. http://www.mpu.melitopol.net/confer/2004/inf_mat/articles/bublik_zakusilo_shevchenko.pdf

Розвиток Е-навчання, крім технологічних, викликаний також і рядом економічних факторів:

- зниження тиражів традиційних «паперових» підручників і посібників, в Україні на одного студента в 2000 році було видруковано по 1.17 навчальній книжці, а в 2001 - 1.04;
- доступність сучасних персональних ЕОМ, відповідної периферії і широкополосних каналів Інтернет не лише юридичним, але і фізичним особам;
- стрімкий розвиток потужностей тиражування оптичних дисків.

Розвитку Е-навчання в нашій країні сприяв і такий негативний фактор, як ігнорування авторського права, що різко знижувало вартість поширення навчальних програм і навчальної інформації. Зазначені обставини привели до різкого повороту в бік використання електронних носіїв навчальної інформації.

Розвинені країни світу вже давно практикують електронне навчання. Нові технології перетворили знання на віртуальний ресурс, скористатися яким можна будь-коли і будь-де. Е-learning дозволяє здобувати нові знання, тільки-но працівник відчує в них потребу. При цьому він може продовжувати виконувати свою роботу, адже навчання відбувається безпосередньо на робочому місці. Таким чином організація може одночасно навчати велику кількість співробітників, не витрачаючи при цьому значні кошти, і забезпечувати ефективний обмін знаннями.

На відміну від традиційних методів, Е-learning пропонує абсолютно новий набір інструментів: відео, аудіо, мультимедіа, комп'ютерні симуляції та їх комбінації. Навчальний матеріал передається учню через Інтернет або локальну мережу компанії, інколи з цією метою використовуються компакт-диски.⁹⁴ Переваги електронного навчання:

1. Спілкування між вчителями та учнями відбувається жваво та оперативно, у дохідливій та привабливій формі.

⁹⁴ <http://www.AcadEX.ua>

2. Процес навчання став цікавим для найлінійніших учнів; приваблива сила комп'ютера примушує їх забувати про труднощі запитань; вони активно і швидко намагаються вирішити завдання, щоб швидше отримати нові.

3. Можливість «висвітитися» на весь світ примушує їх критично і об'єктивно оцінювати свої знання та можливості; вони мимоволі «підтягуються», дізнаються багато нового, привчаються до сміливості та самостійності у роботі.

4. Робота окремих учнів над черговим завданням вносить позитивні зміни і різноманітність у повсякденне життя всієї школи; питання чергової номінації обговорюються багатьма учнями, які навіть не беруть участі безпосередньо в курсах; вчителі розглядають на уроках окремі завдання.

5. Навчання стало комплексним і творчим. Щоб відповісти на одне, навіть найменше, запитання, не достатньо заглянути до будь-якого підручника. Часто готової відповіді немає в жодних джерелах - її доводиться створювати самому, напружувати свій мозок.

Відмінною особливістю сучасного етапу комп'ютерного навчання є підвищений інтерес до його теоретичного обґрунтування, а звідси — зростання числа досліджень психолого-педагогічних проблем навчання за допомогою комп'ютера.

Ці дослідження, у свою чергу, призвели до перегляду багатьох теоретичних понять педагогічної психології. З'явилися нові теорії навчання, причому деякі з них спеціально орієнтовані на комп'ютер.

Сучасний стан комп'ютерної освіти характеризує колосальний розрив у якості навчальних програм. З одного боку, розробляються програми, у яких з максимальною повнотою реалізуються дидактичні можливості комп'ютера. Для забезпечення проблемного навчання створюються ігрові та імітаційні програми.

Популярності набувають інтелектуальні навчальні системи, у яких реалізується рефлексивне управління навчальною діяльністю, коли на основі моделі того, хто навчається, комп'ютер обговорює з ним план рішення, прийоми контролю, оцінює стратегії рішення, причому не тільки тих завдань, які пред'являються учню, але й тих,

що ставить учень. З іншого боку, катастрофічно зростає число примітивних навчальних програм, які не тільки не підвищують ефективності навчання, але нерідко дають і негативний результат. У ряді зарубіжних журналів ввели навіть спеціальну рубрику, мета якої - застерегти педагогів від придбання подібних програм.

Основні типи навчальних програм:

1. Тренувальні. Призначені головним чином для закріплення умінь танавиків.

Передбачається, що теоретичний матеріал уже засвоєний. Використовуються для відпрацювання математичних навиків, вправ із перекладу з іноземних мов. Використовується принцип підкріплення правильної відповіді. Рівень складності завдань регулюється педагогом. Якщо учень дав правильну відповідь, йому повідомляється про це. Якщо відповідь неправильна, йому або надається правильна відповідь, або дається можливість попросити допомоги.

Багато систем дозволяють вводити сконструйовані відповіді (тобто вводити слова і навіть фрази), правда, з деякими обмеженнями.

Ефективність таких програм, як правило, невисока, що дало привід тим, хто ототожнює комп'ютерне навчання з використанням даного типу навчальних програм (що, звичайно, неправомірно), говорити про обмежені можливості застосування комп'ютера у навчальному процесі.

2. Наставницькі. Орієнтовані переважно на засвоєння нових понять. Багато з них працюють у режимі, близькому до програмованого навчання з розгорнутою програмою. Навчання ведеться у формі діалогу. Після пред'явлення інформації учню даються запитання. Ведеться так званий фактичний діалог, побудований на основі формального перетворення відповіді учня, він створює лише видимість узагальнення.

3. Проблемне навчання. Побудоване в основному на ідеях і принципах когнітивної психології. У них здійснюється непряме управління діяльністю учнів. Це означає, що пред'являються різні

завдання, і учні заохочуються вирішувати їх шляхом спроб і помилок.

4. Імітаційні та моделюючі. У якості навчання використовується моделювання.

5. Ігрові. У якості засобів навчання використовуються ігри. Нерідко у навчальні програми включаються і ті, і інші засоби.⁹⁵

Існують і інші підходи до класифікації навчальних програм. Так, у (Chambers I.A., Sprecher I.W. Computer-Assisted Instruction: Its Use in the Classroom// Edgelewood Cliffs N.I. 1983) розрізняють п'ять типів навчальних програм (вони їх називають стратегіями навчання): 1) закріплюючі (drill); 2) тестуючі (test); 3) дослідницькі (запити) (inquire), які забезпечують доступ до бази знань шляхом пред'явлення учням списку ключових ознак; 4) з імітаційним моделюванням (simulation); 5) наставницькі з вивчення завершеного фрагмента навчальної програми (tutorial). Ці автори не виділяють ігрових програм у якості самостійних, вважаючи, що ігрові компоненти можуть бути присутні у будь-якому типі навчальних програм.

Проектування навчальної системи з існуючою у даний час технологією навчання містить три етапи: 1) підготовка навчального матеріалу (тематичне планування, система цілей, заплановані результати навчання, плановані терміни вивчення, рівні засвоєння, контрольні завдання для діагностики досягнення цілей, дидактичні матеріали для самостійної роботи учнів); 2) орієнтація учнів (ознайомлення з цілями навчання, які потрібно перетворити в мету навчання, створення мотивів навчальної діяльності учнів, ознайомлення їх із процесуальною стороною навчання і розподілом функцій між учасниками навчальної роботи, роз'яснення критеріїв і механізмів контролю й оцінки засвоєння); 3) організація ходу навчального заняття, для якого характерне збільшення частки самостійної діяльності учнів, максимально можлива індивідуалізація, активні форми і методи навчання, постійний зворотній зв'язок.

⁹⁵ Електронне навчання в Україні і світі. Ретроспектива і перспектива. Бублик В.В., Закусило О.К., Шевченко В.П. http://www.mpu.melitopol.net/confer/2004/inf_mat/articles/bublik_zakusilo_shevchenko.pdf

Указом Президента України від 17 квітня 2002 року №347/2002 було затверджено Національну доктрину розвитку освіти. Окремими розділами доктрини виділені такі важливі для розвитку ЕН питання, як безперервність освіти, навчання протягом життя (Розділ 8) та інформаційні технології в освіті (Розділ 9).

Досягти цих цілей, зокрема, передбачається за рахунок широкого запровадження та розвитку дистанційної освіти; впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують даліше удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві.

Це досягається шляхом:

- забезпечення поступової інформатизації системи освіти, спрямованої на задоволення освітніх інформаційних і комунікаційних потреб учасників навчально-виховного процесу;
- запровадження дистанційного навчання із застосуванням у навчальному процесі та бібліотечній справі інформаційно-комунікаційних технологій поряд з традиційними засобами;
- розроблення індивідуальних модульних навчальних програм різних рівнів складності залежно від конкретних потреб, а також випуску електронних підручників;
- створення індустрії сучасних засобів навчання, що відповідають світовому науково-технічному рівню і є важливою передумовою реалізації ефективних стратегій досягнення цілей освіти.

Доктрина зафіксувала зобов'язання держави підтримувати процес інформатизації освіти, застосування інформаційно-комунікаційних технологій у системі освіти; сприяти забезпеченню навчальних закладів комп'ютерами, сучасними засобами навчання, створювати глобальні інформаційно-освітні мережі; забезпечувати розвиток усеохоплюючої системи моніторингу якості освіти всіх рівнів. 21 січня 2003 року були обнародовані результати «Оцінки

електронної готовності України» – комплексного дослідження стану справ у сфері інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Це перше дослідження, проведене міжнародними і національними експертами з використанням рекомендацій гарвардського «Довідника готовності до інформаційного світу». Тривало дослідження майже рік. Його результати будуть використані при розробці державної програми «Електронна Україна».

Проблеми електронного навчання добре відомі, зокрема, це проблема ідентифікації студента, особливо на іспиті, коли у дистанційного викладача практично відсутні засоби перевірки особи, що фактично складає іспит. Це призводить до інфляції дистанційних дипломів. Можна сподіватися, що відеоконференції допоможуть подолати цю проблему. Вигоди відео-конференцій в діловій сфері, взагалі кажучи, добре відомі. Вони мають перевагу перед телефоном або електронною поштою, оскільки поєднують можливості візуального спілкування в реальному часі з усною і письмовою інформацією. Кожен учасник конференції може розраховувати на індивідуальний підхід, що не забезпечують інші засоби телекомунікацій. Відеоконференція сприяє створенню теплої товариської атмосфери, налагодженню особистих контактів. А окрім цього відеоконференції сприяють значному скороченню дорожніх витрат.

Деякі системи відеоконференцій не тільки забезпечують аудіовізуальне спілкування між членами групи, але й можливості спільного використання програмного забезпечення і електронної дошки. В такий спосіб група, що працює в рамках відеоконференції, поводить, як справжня робоча група, що працює над спільним мережевим проектом.

Ще більш важливими стають переваги відеоконференцій в галузі дистанційної освіти. Мова йтиме тепер не тільки і не стільки про зниження затрат на освіту, скільки, власне, про єдину можливість для студента-заочника взяти участь у навчальному заході. Віддалене спілкування викладача і студента збагатиться можливістю прямого аудіовізуального контакту. Невербальні засоби спілкування забезпечують передачу відтінків значень, дають можливість слід-

кувати за сприйняттям матеріалу студентами, забезпечують швидку зворотню реакцію.

Значного досвіду в проведенні відеоконференцій набули в США і Австралії. Наприклад, Центр медичних досліджень Університету Південної Флориди використовує відеоконференції для проведення щотижневих нарад наукових співробітників. Відеоконференції, таким чином, займають досить значну нішу, що існує між телефоновими переговорами і особистими зустрічами.⁹⁶

Забезпечуючи такий же рівень реагування, як і телефон, відеоконференції здатні набагато ефективніше, ніж телефон, підтримувати і посилювати взаємодії, що виникають при спілкуванні. Більше того, зберігається виразна сила мови жестів, яка знову ж посилює ефективність і виразність спілкування.

В університеті Дікін (Австралія) засоби відеоконференцій застосовуються, починаючи з 1997 року, для передачі лекцій до віддалених кампусів і навіть інших університетів, рознесених територіально аж на три часових зони <http://www.deakin.edu.au/~lim/Videoson.html>. Коледж Центрального Техасу забезпечує за допомогою відеоконференцій навчання по всіх Сполучених Штатах і за кордоном, використовуючи системи InfoNET і BellNET <http://disted.ctcd.cc.tx.us/catalog-videoconference.cfm#top>.⁹⁷

Отже, важливим етапом розвитку Е-навчання повинно стати об'єднання всіх існуючих електронних навчальних ресурсів у національну навчальну мережу. В більшості вищих навчальних закладів України вже склалися умови для активізації зусиль по впровадженню елементів дистанційного електронного навчання. Електронна освіта може бути використана як самостійна форма заочної професійної освіти, а також як доповнення до денних і вечірніх форм навчання. Більшість вузів ще не готова в повній мірі до повноцінного розгортання електронної освіти. Потрібен час для створення

⁹⁶ Електронне навчання в Україні і світі. Ретроспектива і перспектива. Бублик В.В., Закусило О.К., Шевченко В.П. http://www.mpu.melitopol.net/confer/2004/inf_mat/articles/bublik_zakusilo_shevchenko.pdf

⁹⁷ А. К. Aggarwal Ron Legon. Institutionalizing Web Based Education: A Case Study. HICSS'2003.

організаційно-наукових, матеріально-технічних, кадрових, психологічних і фінансових умов для створення базових засад мережевої електронної освіти. Необхідна державна система розвитку такої освіти в країні, а також розробка комплексних програм розгортання і функціонування корпоративних систем.

Розділ 5

**МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО
ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
ЯК СКЛАДОВА ІНТЕГРУВАННЯ
В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ
ПРОСТІР**

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЯК СКЛАДОВА ІНТЕГРУВАННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

5.1. МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК ПРІОРИТЕТ ОСВІТНЬОЇ СТРАТЕГІЇ ЗАКАРПАТСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Реалізація прагнення України до євроінтеграції неможлива без підготовки фахівців з вищою освітою, конкурентоспроможних на європейському ринку праці. Це вимагає від вищих навчальних закладів України суттєво підвищити якість навчального процесу та адаптувати його до навчального процесу вищих навчальних закладів країн Європи. Вирішальним кроком у цьому напрямі є приєднання України до Болонського процесу, який визначає загальні підходи до організації навчального процесу. Загальними також є підходи до підвищення якості підготовки фахівців на основі впровадження у навчальний процес новітніх інноваційних освітніх технологій, але, зважаючи на конкуренцію, самі освітні технології є ноу-хау кожного навчального закладу.

Метою Закарпатського державного університету є підготовка фахівців з вищою освітою європейського рівня. Визначальними чинниками досягнення цієї мети є розробка і впровадження інноваційних освітніх технологій у навчальний процес, піднесення на якісно новий рівень міжнародної діяльності університету. Причому застосовано комплексний підхід до вироблення концептуальної моделі міжнародного співробітництва університету, яка передбачає входження ЗакДУ у міжнародний освітній простір відповідно до критеріїв Болонського процесу; підвищення міжнародної

академічної мобільності студентів, аспірантів та професорсько-викладацького складу; створення умов і забезпечення експорту освітніх послуг ЗакДУ; розвиток системи якості освіти відповідно до міжнародних стандартів якості; участь у міжнародній валідації та акредитації освітніх програм.

Вже сьогодні відчутні результати впровадження нової моделі міжнародного співробітництва із застосуванням інноваційних технологій: студенти ЗакДУ є переможцями і призерами численних міжнародних конкурсів; отримано низку грантів для проведення спільних наукових досліджень із зарубіжними вузами, університет нагороджено дипломами і медалями численних міжнародних виставок. У 2007 р. Європейська асоціація нагородила ЗакДУ дипломом “Європейська якість в освіті” за постійну роботу з удосконалення якості освіти. За багаторічну науково-педагогічну діяльність з інноваційного розвитку освіти України ЗакДУ отримав у 2009 р. почесне звання “Лідер сучасної освіти”.

Концептуальна модель міжнародного співробітництва університету та організація діяльності

Визначальною ознакою сучасної освітньої парадигми є стійка тенденція до інтернаціоналізації та міжнародної інтеграції. На фоні поглиблення і диверсифікованості міжнародних освітніх зв'язків відбувається глобалізація взаємозалежності національних освітніх систем. Створені передумови для побудови спільного європейського освітнього простору при збереженні особливостей і досягнень національних освітніх систем, використання унікального наукового та освітнього потенціалу, накопиченого провідними університетами світу. Розвинені країни посилюють конкурентну боротьбу за лідерство у світовій системі освіти, що в сучасному суспільстві є одним з найбільш ефективних інструментів впливу на міжнародні події.

Закарпатський державний університет ставить за мету інтеграцію до міжнародного академічного простору, враховуючи необхідність підвищення якості освітньої та наукової діяльності

та посилення привабливості вишу для іноземних партнерів та інвесторів. Досягнення зазначених цілей можливе тільки за умови створення академічного середовища, що сприятиме здійсненню міжнародної освітянської та наукової діяльності.

У сфері наукової діяльності інтеграція ЗакДУ до міжнародного академічного простору передбачає сприяння участі науковців університету в індивідуальних, колективних та мережових міжнародних дослідницьких проектах, залучення коштів зарубіжних наукових фондів і програм для проведення наукових досліджень, підвищення рівня мовної підготовки та навичок міжкультурного спілкування науковців ЗакДУ в міжнародній академічній спільноті.

Стрижнем сучасної української моделі конкурентоспроможності економіки має стати реалізація інноваційної моделі структурної перебудови економіки, а в подальшому – стратегії економіки знань. Тому першочерговим завданням є формування національної інноваційної системи, складовою частиною якої є комплекс правових, фінансових, соціальних інститутів, які забезпечують як інноваційні процеси, так і реалізують національні традиції, політичні та культурні особливості.

Аналіз особливостей структури, системи управління та видів діяльності університетів високорозвинених країн світу показує, що найбільш високий міжнародний імідж із них мають ті, яким вдалося сформувати та інтегрувати у своїй структурі три системи: освітянську, дослідницьку та інноваційну. Остання виконує місію зближення університету з тією чи іншою виробничою сферою і є базою для розвитку високоінтелектуального бізнесу.

Виходячи із наведеного, перед професорсько-викладацьким складом Закарпатського державного університету постає завдання інтеграції навчального процесу, науково-дослідної роботи та інноваційної діяльності для здійснення відповідної освітянської місії вищого навчального закладу освіти, а саме:

- реалізація прав громадян України на освіту через задоволення зростаючих освітніх потреб;

- забезпечення через навчально-виховний процес всебічного розвитку людини як особистості і найвищої цінності суспільства, а також розвинення розумових і фізичних здібностей людини в їх повному обсязі;
- виховання високих моральних якостей, збагачення на цьому підґрунті інтелектуального, наукового, творчого і культурного потенціалу студентів;
- забезпечення відповідних галузей народного господарства України висококваліфікованими працівниками;
- сприяння відродженню української національної культури та рідної мови, етнічних традицій громадян з числа національних меншин.

З метою реалізації освітянської місії та інтеграції ЗакДУ у міжнародний академічний простір розроблено *концептуальну модель розвитку міжнародної діяльності* університету, у якій визначено *мету здійснення міжнародної діяльності ЗакДУ*: розвиток міжнародного співробітництва для забезпечення підвищення його конкурентоздатності на ринку освітніх послуг, підвищення міжнародного авторитету університету як високопрофільного навчально-наукового центру, забезпечення якості освітньої та наукової діяльності ЗакДУ на рівні сучасних світових вимог. Основними відправними принципами концептуальної моделі розвитку міжнародної діяльності є:

- досягнення міжнародних стандартів якості у галузі дослідницьких та навчальних програм; гармонізація навчальних планів ЗакДУ з навчальними планами провідних європейських університетів за відповідними освітніми програмами;
- забезпечення у відповідності до вимог Болонського процесу мобільності студентів, залучення викладачів та співробітників ЗакДУ у міжнародний освітній процес;
- впровадження та реалізація програм спільних дипломів як ефективного засобу підвищення конкурентоздатності ЗакДУ на ринку освітніх послуг;

- підвищення міжнародного авторитету університету;
- участь ЗакДУ у міжнародній науково-дослідній діяльності;
- розвиток міжнародної діяльності як засобу реалізації якості освітньої діяльності ЗакДУ, посилення виховної ролі міжнародної діяльності;
- розвиток мовної підготовки викладачів та студентів;
- забезпечення зростаючого вкладу міжнародної діяльності у фінансову потужність університету.

Міжнародне співробітництво університет здійснює на підставі міжурядових угод з міжнародного співробітництва у галузі освіти і науки, угод Міністерства освіти і науки України, прямих угод і договорів з іноземними партнерами.

Організація міжнародної діяльності університету здійснюється під загальним керівництвом і координацією ректорату, основними завданнями якого у цьому напрямі є:

- розробка стратегічних напрямів, цілей і завдань діяльності ЗакДУ у сфері міжнародного співробітництва;
- надання рекомендацій структурним підрозділам, що проводять міжнародну діяльність щодо оптимальних шляхів досягнення стратегічних цілей та виконання конкретних завдань у галузі міжнародного співробітництва;
- узгодження дій і координація діяльності освітніх та наукових підрозділів ЗакДУ у галузі міжнародної діяльності;
- визначення стратегії ефективного просування бренду ЗакДУ у міжнародному академічному середовищі та залучення зарубіжних партнерів Закарпатського державного університету;
- участь у розробленні цілей, завдань та принципів входження ЗакДУ у міжнародні освітні та наукові мережі.

Безпосередню організацію міжнародного співробітництва у галузі освіти та науки, що здійснюється університетом, забезпечує **відділ міжнародного співробітництва, нострифікації та євроінтеграції**, основними напрямками діяльності якого є:

- розробка, організація, координація та здійснення заходів у сфері міжнародного співробітництва з питань освіти та науки, розширення й поглиблення зв'язків із закордонними партнерами;
- виконання основних стратегічних завдань університету, спрямованих на досягнення міжнародного рівня конкурентоздатності результатів навчальної та науково-дослідницької діяльності;
- підготовка проектів міжнародних договорів, планування та координація заходів, пов'язаних з виконанням зобов'язань за міжнародними договорами у галузі освіти та науки;
- залучення засобів від міжнародної діяльності до бюджету університету;
- організація заходів з підготовки та проведення міжнародних наукових конференцій, симпозіумів та семінарів, участь у грантових проектах, координація міжнародного наукового та науково-технічного співробітництва;
- виконання завдань, спрямованих на інтеграцію України до Європейського Союзу та євроатлантичних структур;
- підготовка та направлення на розгляд нострифікаційних справ.

Функція координації наукової діяльності ЗакДУ у сфері інтеграції до міжнародного академічного простору покладена на структурний підрозділ університету – **Навчально-науковий інститут євроінтеграційних досліджень**. Центральне місце в роботі Інституту займають дослідження актуальних проблем європейської та євроатлантичної інтеграції України на основі моніторингу проблематики в Закарпатті, її узагальнення; організація та проведення міжнародних науково-практичних конференцій, “круглих столів” та семінарів науковців і студентів з питань євроінтеграції. Навчально-наукова діяльність здійснюється шляхом наукової розробки навчальних, навчально-методичних посібників і підручників з актуальних проблем євроінтеграційного

зовнішньополітичного курсу держави, дослідження актуальних проблем і стратегічних пріоритетів, інтеграційних процесів; геополітики і геостратегії та національної безпеки України в умовах глобалізації на сучасному етапі; дослідження базових геостратегічних орієнтирів України, стану реалізації євроінтеграційних пріоритетів держави, філософії та методології наукових досліджень. До структури інституту входять відділи:

- наукових досліджень проблем європейської та євроатлантичної інтеграції;
- наукових досліджень регіонально-інтеграційних процесів;
- філософії та методології наукових досліджень.

Для виконання основних завдань Інститут координує свою діяльність і співпрацює на основі двосторонніх договорів з:

- Міністерством закордонних справ України;
- Національною академією державного управління при Президентові України;
- Національним центром євроатлантичної інтеграції України.

Функції щодо мовної підготовки та підвищення рівня знань з іноземних мов студентів, аспірантів та викладачів виконуються загальноуніверситетськими кафедрами: **кафедрою іноземних мов та кафедрою ділової іноземної мови та перекладу**. Новою формою спілкування студентів та викладачів ЗакДУ стали on-line трансляції лекцій та семінарів партнерських університетів зі США та Європи. Безумовною перевагою такої форми навчання є не тільки отримання нових знань студентами, а й суттєве підвищення мовного рівня.

Інформаційна підтримка усіх заходів та подій у галузі міжнародного співробітництва ЗакДУ здійснюється **прес-службою університету**. Значна увага приділяється висвітленню міжнародної діяльності університету не тільки у друкованих засобах масової інформації, а й на телебаченні, радіо, у електронних мас-медіа. Ведеться спеціальна рубрика на офіційному сайті ЗакДУ www.zakdu.edu.ua. З метою оптимізації поширення інформації про ЗакДУ серед

потенційних зарубіжних партнерів інформація, що представлена на сайті, подана у перекладі англійською, російською та угорською мовами.

***Стратегічні міжнародні партнери Закарпатського
державного університету у галузі освіти і науки, членство
в міжнародних організаціях***

Офіційно декларований євроінтеграційний курс України із стратегічною метою вступу нашої держави до ЄС потребує кропіткої роботи з практичної реалізації обов'язків нового східного сусіда ЄС в рамках Європейської політики сусідства та можливого статусу асоційованого члена загальноєвропейської спільноти у політичній, економічній, культурній та освітній сферах.

Закарпатський державний університет приділяє особливу увагу інтеграції в міжнародну систему освіти і науки шляхом їх реформування й вдосконалення та діяльності у напрямі наближення до стандартів і практики ЄС.

Вагомим досягненням результатів у цій галузі сприяла активна міжнародна діяльність університету.

Географічне розташування Закарпатського державного університету та досвід вищих навчальних закладів провідних постсоціалістичних країн Центрально-Східної Європи – Польщі, Чехії, Словаччини і Угорщини щодо цілеспрямованого здійснення поетапних кроків в сфері освіти з метою інтеграції до ЄС, що становить значний інтерес не тільки для нашого університету, а й України в цілому, стали визначальними у виборі стратегії міжнародного співробітництва та стратегічних партнерів.

Так, університетом укладено та успішно виконується понад 30 угод про міжнародне співробітництво в сфері освіти і науки з вищими навчальними закладами та науковими установами Словаччини, Чехії, Польщі, Румунії, Угорщини, Франції, Німеччини та США. Серед них угоди з потужними вузами: Кошицьким університетом ім. П.Й. Шафарика, Кошицьким технічним університетом, Братиславським економічним університетом та Інститутом суспільних

наук Словацької Академії наук, Вищою школою в Сладковічово та Міжнародним академічним товариством ім. М. Балудянського (Словаччина), Дебреценським університетом держави і права ім. Л. Кошута, Мішкольським університетом та Західно-Угорським університетом (Угорщина), Західним університетом ім. Васіле Голдіша, Університетом м. Орадя, Обласним науковим музеєм м. Сату-Маре (Румунія), Міжнародним інститутом підприємництва і права, Західно-Чеським університетом, Інститутом сучасної історії Академії наук Чеської Республіки та Чеським технічним університетом (Чехія), Жешівською Політехнікою ім. І.Лукашевича та Вищою школою інформатики і менеджменту у м. Бельсько-Бяла (Польща), Інститутом Майкла-Тіффернуса (Німеччина) та Університетом в м. Ніцца – Софія Антіполіс (Франція) тощо.

Міжнародне співробітництво ЗакДУ здійснюється за численними напрямками, серед яких визначальними є реалізація спільних наукових та освітніх проєктів у галузі права, інформатики, економіки, міжнародних відносин та міжнародного бізнесу; обмін студентами, аспірантами та викладачами; обмін науковою літературою та спільне видання наукової та науково-методичної літератури; забезпечення стажування та навчання науково-педагогічних працівників та студентів у провідних навчальних закладах зарубіжжя та навчання за програмами зарубіжних вишів; організація міжнародних науково-практичних конференцій, симпозіумів, семінарів, «круглих столів» тощо.

«Doctor Honoris Causa»

Однією з форм співпраці в науковій сфері між провідними ВНЗ Європи та України в реалізації спільних науково-освітніх програм, розширенні географії міжнародного співробітництва є присвоєння відомим науковцям звання «Почесного доктора Закарпатського державного університету» (Doctor Honoris Causa).

Таку вузівську традицію Закарпатський державний університет перейняв у відомих світових вишів 4 роки тому. Згідно з рішенням

Вченої ради ЗакДУ, відзнака є формою визнання заслуг іноземних вчених, державних, громадсько-політичних діячів у галузі вищої освіти і науки, у піднесенні рівня загальної та професійної культури українського суспільства.

У 2009 р. на розширеному урочистому засіданні Вченої ради Закарпатського державного університету ректору Західного університету ім. Васіле Голдіша (Румунія) проф. Аурелу Арделяну присвоєно звання почесного доктора ЗакДУ із врученням диплома та відповідних атрибутів – колару та мантії.

Раніше почесними докторами ЗакДУ вже стали суддя Федерального суду США Богдан Футей, відомі науковці, педагоги, організатори вищої школи Словацької Республіки, професори Юрай Сінай та Мірослав Бадіда (Кошицький технічний університет), Александер Фегер (Кошицький університет ім. П.Й.Шафарика), Тетяна Вархолова (Братиславський економічний університет).

У свою чергу ректору Закарпатського державного університету за значний внесок у розвиток спільної освітньої та наукової діяльності між університетами присвоїли почесне звання *Dكتور Honoris Causa* такі відомі європейські університети, як Міжнародний Віденський університет (Австрія) та Західний університет ім. В.Голдіша (Румунія). Такі дипломи є підтвердженням визнання наукових, педагогічних, громадських та політичних заслуг університету, що виражає традиції єдності народів двох сусідніх держав зі спільними історичними долями, що в свою чергу дозволяє ще ширше відкривати кордони для плідної співпраці.

Членство та діяльність ЗакДУ у міжнародних освітніх та наукових організаціях

Зростанню міжнародного авторитету провідних вчених університету значною мірою сприяє членство ЗакДУ у міжнародних освітніх та наукових організаціях: Асоціації університетів Карпатського регіону, Академічному товаристві ім. М.Балудянського (Словаччина). З 2007 р. ректор ЗакДУ – проф. Ф.Г. Ващук – є дійсним членом Клубу ректорів Європи.

Освітні та наукові здобутки вишу високо оцінили представники експертного комітету Європейський саміт лідерів, нагородивши ЗакДУ почесною відзнакою «Європейська якість», яка надається з метою відзначення діяльності кращих організацій, установ, підприємств різних країн за внесок у розвиток та інтеграційні процеси вищої освіти, науки, бізнесу і культури (2007р.).

У 2008 р. Закарпатський державний університет був удостоєний відзнаки “Best Enterprises of Europe Prize” (“Краще підприємство Європи”) за найбільш динамічний розвиток у галузі вищої освіти. Нагороду та диплом переможця у цій номінації ректору ЗакДУ Федору Вашуку вручив президент Клубу ректорів Європи, ректор Міжнародного Віденського університету (Австрія) Віл Гудгейер. У рамках Оксфордського саміту лідерів відбулася ще одна знакова подія для Закарпатського державного університету. Ректор ЗакДУ Ф.Вашук став дійсним членом Ради ректорів Європи. З Віденським університетом укладено домовленості щодо співпраці в галузі науки та спільної підготовки фахівців. Подвійний диплом ЗакДУ та Міжнародного Віденського університету автоматично визнається усіма державами ЄС, а його власник без зайвих труднощів має можливість працевлаштуватися в будь-якій із країн-членів європейської спільноти.

Враховуючи досягнення Закарпатського державного університету, особистий науковий та освітній внесок у розвиток вищої школи України доктора технічних наук, професора Ф.Вашука рішенням Вченої ради Міжнародного Віденського університету представлено до звання Почесного доктора (“Doctor Honoris Causa”). На засіданні урочистої церемонії нагородження в мерії м. Оксфорд президент Клубу ректорів Європи, ректор Міжнародного Віденського університету Віл Гудгейер вручив Федору Вашуку диплом та атрибути Почесного доктора – мантию і колар.

Впровадження досягнень зарубіжних університетів та передового наукового та навчально-методичного досвіду

Запорукою підвищення якості освіти та забезпечення конкурентоспроможності випускників вишу на ринку праці є безперервне оновлення змісту освіти на основі новітніх досягнень культури, науки, техніки, зокрема, застосування інноваційних методів при використанні інформаційних технологій у навчальному процесі. У контексті європейського вибору розвитку України актуальним видається використання у діяльності вітчизняних вишів наукового та освітнього потенціалу іноземних навчальних закладів, впровадження досягнень зарубіжних університетів та адаптація світового наукового та навчально-методичного досвіду до національної системи освіти і науки. Дієвим засобом у такій діяльності є міжнародне співробітництво та партнерські відносини з університетами та освітніми організаціями Європи, США та інших держав.

Організація міжнародних науково-практичних конференцій, семінарів, участь у зарубіжних грантах

Протягом останніх років Закарпатський державний університет спільно з Міністерством освіти і науки України провів низку міжнародних науково-практичних конференцій, тематика яких присвячена проблемам ступеневої підготовки фахівців з вищою освітою та формуванню систем кваліфікацій як на ринку освіти України, так і за кордоном в контексті Болонської декларації та Лісабонської стратегії.

Уже кілька років на базі вузів Словацької Республіки за ініціативи нашого університету двічі на рік проводяться міжнародні науково-практичні конференції вчених та науковців із вищих навчальних закладів. Враховуючи новизну обговорюваних проблем вищої школи України на шляху до європейського освітнього простору, постійну підтримку у проведенні таких конференцій надає

МОН України та Закарпатська обласна державна адміністрація. Уже проведено 20 таких конференцій, за результатами яких випущені міжнародні вісники у формі збірників наукових праць на паперових і електронних носіях.

За тематичною спрямованістю та складом учасників конференції мають особливий характер принаймні з двох причин: по-перше, вони присвячуються аналізу стану та проблем сучасних інформаційних технологій та інноваційних методик підготовки фахівців на міжнародному ринку вищої освіти; по-друге, в рамках роботи конференцій організована постійно діюча самостійна міжнародна студентська секція. Окрім того, у рамках конференції організується проведення тематичних виставок, учасниками яких є виші, що беруть участь у конференціях.

На цих наукових форумах відбувається обмін досвідом впровадження інноваційних технологій в навчальний процес, укладаються угоди про співробітництво.

Ще у 2007 р. Вчена рада ЗакДУ прийняла рішення про проведення студентських міжнародних науково-практичних конференцій в рамках роботи міжнародних науково-практичних конференцій для викладачів. Науковим товариством студентів та аспірантів ЗакДУ проведено уже 6 студентських міжнародних науково-практичних конференцій за кордоном, учасниками яких були представники із Словаччини, Польщі, Чехії, Угорщини, Румунії та Росії.

У 2007-2009 рр. Навчально-науковим інститутом євроінтеграційних досліджень разом із Закарпатською ОДА, Представництвом МЗС України в області за участі консулів Угорщини, Словаччини, Росії проведено низку міжнародних науково-практичних конференцій.

Тематика цих конференцій:

- Актуальні проблеми і стратегічні пріоритети України в європейських регіонально-інтеграційних процесах.
- Україна на перехресті геополітичних інтересів: актуальні аспекти проблеми.

- Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України.
- Стан реалізації державних програм інформування громадськості і підготовки фахівців у сфері європейської інтеграції України в Закарпатській області (за результатами виконання наукового проекту на замовлення МОН України).
- Взаємовідносини України з НАТО: соціально-політичний аспект.

За матеріалами щорічних міжнародних конференцій та «круглих столів» за тематикою Інституту випущено п'ять збірників наукових праць.

Грантова діяльність ЗакДУ

Відповідно до домовленостей, університети здійснюють спільний пошук джерел фінансування для реалізації освітньої програми, в т.ч. за рахунок грантів, що фінансуються фондами Європейського Союзу.

Зокрема, на кошти Центру теології та природничих наук (м. Берклі, США) були проведені курси-семінари “Наука у віці релігійного ренесансу” в межах програми “Наука і релігія”.

ЗакДУ спільно з Масачусетським університетом (м. Амхерст, США) було розроблено проект програми “Державне управління”, на виконання якої урядом США (Інформаційна агенція США) було виділено грант на 240 тис. доларів США, що дозволило забезпечити навчання закарпатських студентів у США з метою отримання кваліфікації фахівців з адміністративного управління. Після вручення відповідних сертифікатів їх було включено до кадрового резерву апарату управлінь Закарпатської обласної державної адміністрації.

У рамках програми “Свобода і верховенство закону: уроки для держави у перехідному періоді” Темплтонською Фундацією Свободи проведено спільне навчання студентів університету із отриманням міжнародних дипломів.

Низка науково-педагогічних працівників стали переможцями Програми обміну ім. Фулбрайта і пройшли стажування у зарубіжних вищих навчальних закладах. Науковці ЗакДУ є експертами багатьох грантових програм Європи.

Значна увага приділяється стипендіальним проектам та грантам. Розроблено близько 25 проектів для участі у грантових програмах. Проведено лекції щодо правильності оформлення проектів та апікаційних форм. Проводилися зустрічі для студентів та викладачів з представниками стипендіальних проектів.

Відповідно до програм двостороннього та багатостороннього міжнародного обміну понад 50 студентів взяли участь у зарубіжних конференціях і семінарах.

Нещодавно Закарпатський державний університет спільно з Кошицьким технічним університетом та Університетом м. Ніцци – Софія Антіполіс подали заявку на участь у конкурсному проекті «TEMPUS – 4». Назва проекту: «Європейська освіта в галузі економіки, подвійні дипломи у Закарпатському державному університеті» (EURODIP).

Гармонізація та синхронізація навчальних планів у контексті вимог Болонського процесу

У Закарпатському державному університеті проведено значну роботу щодо розробки варіативних компонентів освітньо-кваліфікаційних характеристик та освітньо-професійних програм підготовки фахівців з урахуванням новітніх досягнень науки і техніки та регіональних особливостей.

Запровадження кредитно-модульної системи організації навчання є важливим фактором для стимулювання ефективної роботи викладача і студента, збільшення часу на їх безпосереднє індивідуальне спілкування в процесі навчання. Це потребує реорганізації наявного сьогодні навчального процесу, підготовки сучасного методичного забезпечення дисциплін – нових навчальних програм.

Університет виступив новатором у модернізації навчальних

планів підготовки магістрів та аспірантів. Для них розроблено навчальні програми, підготовлено варіанти лекцій, забезпечується читання спеціалізованого курсу «Сучасні досягнення науки і техніки» відповідно до кредитно-модульної системи. До програми курсу магістрів «Вища освіта України і Болонський процес» за рішенням науково-методичної ради університету внесено додаткові розділи стосовно європейського наукового простору, Рамкових програм Європейського Союзу, нормативно-правової документації щодо співробітництва України з Євросоюзом та питань євроатлантичної інтеграції. Виходячи з пріоритетності євроінтеграційного зовнішньополітичного курсу держави, активізації цього процесу, логічно обґрунтованим є введення спецкурсу «Актуальні проблеми зовнішньої політики України», який є складовою освітньо-професійної програми підготовки фахівців-магістрів і спеціалістів факультету міжнародних відносин ЗакДУ. Отримання знань із основних проблем спецкурсу дозволить студентам об'єктивно оцінювати сучасний стан зовнішньополітичного курсу України, робити самостійні висновки і висловлювати своє судження з назрілих проблем міжнародного співробітництва, а також сприятиме:

- формуванню навичок, спрямованих на розуміння особливостей українського шляху євроінтеграції, враховуючи помилки і досвід сусідніх країн, які порівняно недавно стали членами ЄС;
- вивченню головних положень нормативно-правової бази, що є основою забезпечення зовнішньополітичного курсу держави на європейську та євроатлантичну інтеграцію.

Короткий програмний зміст дисципліни визначений типовими навчальними програмами та робочими планами, що розробляються на основі наявних вимог із урахуванням міжпредметних зв'язків і використанням особливостей Закарпаття, а саме:

- використання міжнародних зв'язків з базовими вищими навчальними закладами сусідніх країн-членів ЄС: Словаччини, Угорщини, Румунії, Польщі;

- проведення стажування на базі інвестиційних підприємств Закарпаття з подальшим працевлаштуванням випускників;
- проходження практики на базі Представництва МЗС у м. Ужгороді, МЗС (м. Київ), обласної державної адміністрації і обласної ради.

***Студентська та викладацька мобільність у світлі
Болонського процесу та створення європейського
університетського простору***

Міжнародне співробітництво українських закладів вищої освіти не може бути успішним без переорієнтації з простого засвоєння суми знань на усвідомлення їх предметно-практичного значення, формування вміння її самостійного поповнення і впровадження у практику для забезпечення кар'єрного зростання, добробуту, вдосконалення особистості в розвиненому суспільстві. Інноваційний розвиток української освіти справедливо пов'язується з її входженням у європейський освітній простір, приєднанням до Лісабонської та Болонської конвенцій. І хоча багато в чому ми маємо перебудуватися, однак не варто ламати те, що в минулому було продуктивним і ефективним. Нам є чим поділитися з європейською системою освіти. Тому, здійснюючи інновації під час вступу в Болонський процес, ми повинні почувати себе як повноправні партнери. Запозичуючи нове і впроваджуючи його у вітчизняну практику, ми повинні зберігати і примножувати те, що напрацьовано віками, українську педагогічну матрицю, яка є серйозним надбанням європейського і світового педагогічного досвіду. Адже серед 9 найславетніших педагогів світу є 4 українці: Пирогов, Ушинський, Макаренко і Сухомлинський. Їхні ідеї вивчають у всьому світі.

Ураховуючи останні освітні вимоги та світові тенденції у системі вищої освіти, зокрема Державної цільової програми підготовки і перепідготовки фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України, передбачається:

- сприяння організації навчання громадян України в навчальних закладах держав-членів ЄС, які здійснюють підготовку фахівців для роботи в органах та інституціях ЄС ;
- налагодження співробітництва між вищими навчальними закладами України і країн-членів ЄС та НАТО, які здійснюють підготовку фахівців із питань європейської та євроатлантичної інтеграції з метою вивчення досвіду, набутого у цій сфері, організації регулярних обмінів студентами, слухачами та викладачами.

У Закарпатському державному університеті велика увага приділяється застосуванню інноваційних технологій та підходів до розв'язання назрілих проблем, пов'язаних із якісно новими методами наукових досліджень. Особливої актуальності сьогодні набуває проблема раціонального розподілу навчального часу та завантаженості студентів у зв'язку зі змінами у структурі навчальних планів, які повинні бути гнучкими, варіативними, враховувати потреби ринку, попиту на фахівця та співпрацю із зарубіжними навчальними закладами. Університетом здійснюється міжнародне співробітництво за багатьма напрямками, серед яких визначальними є реалізація із зарубіжними вищими навчальними закладами спільних наукових та освітянських проектів у галузі права, інформатики, економіки, міжнародних відносин та міжнародного бізнесу, обмін студентами, аспірантами, викладачами, забезпечення навчання та стажування науково-педагогічних працівників та студентів, а також організація міжнародних науково-практичних конференцій. Університетом укладено та успішно виконуються 32 угоди з вищими навчальними закладами та науковими установами Російської Федерації, Словаччини, Чехії, Угорщини, Румунії, Польщі, США, Німеччини, Франції.

Впродовж звітного року з ініціативи ректора університетом підписано нові угоди з Вищою школою в м. Сладковічово (Словаччина), Університетом Ніцци – Софія Антіполіс (Франція), з Вищою школою інформатики і менеджменту (м. Бельсько Бяла, Польща).

Стажування студентів ЗакДУ за кордоном

Відповідно до укладеної програми обміну та стажування студентів та аспірантів щорічно студенти Закарпатського державного університету проходять стажування у різних вищих навчальних закладах та наукових установах Словацької Республіки та Румунії. Протягом останніх років у Словаччині пройшли таке стажування 124 студенти ЗакДУ. Згідно з підписаною угодою між Закарпатським державним університетом та краєзнавчим музеєм м. Сату-Маре (Румунія) студенти факультету міжнародних відносин проходять там мовну та країнознавчу практику. Починаючи з 2007 року, понад 50 студентів мали змогу пройти практику, яка проводиться в рамках міжнародної програми, розробленої Інститутом євроінтеграційних досліджень ЗакДУ.

Студенти ЗакДУ беруть активну участь у таких грантових та стипендіальних програмах, як «IREX-UGRAD», Вишеградська стипендіальна програма, “TEMPUS”, програма ім. Лейна Кіркланда, «Фулбрайт», «Work and Travel USA», програма академічних обмінів «DAAD» та інших.

Протягом 2008 року в рамках угоди з Академічним товариством ім. М. Балудянського (Словацька Республіка) у Словаччині пройшли стажування 96 студентів. Студенти факультету міжнародних відносин пройшли мовну практику в краєзнавчому музеї м. Сату-Маре (Румунія). Факультет міжнародних відносин активізує роботу з обміну студентами між вузами-партнерами, зокрема з університетом Васіле Голдіша (Румунія). Студентка факультету міжнародних відносин Антоніна Гончарова стала переможницею програми «IREX-UGRAP», яку фінансує Держдепартамент Сполучених Штатів Америки. Протягом року в США студентка отримувала стипендію.

Науково-педагогічні працівники університету беруть участь у конкурсних програмах, спрямованих на стажування, проведення

наукових досліджень та читання лекцій у провідних вищих навчальних закладах іноземних держав. Зокрема, низка викладачів кафедри іноземних мов та перекладу проходили стажування в університетах США, Швейцарії, Австрії (м.Гамінг та м.Інсбрук). Викладачі університету також беруть участь у міжнародних конференціях, семінарах, симпозіумах, розширених урочистих засіданнях вчених рад університетів-партнерів ЗакДУ.

Франко-українська спільна навчальна програма

Угода про співробітництво між Закарпатським державним університетом та Університетом м. Ніцци – Софія-Антиполіс (Франція) передбачає введення в ЗакДУ франко-української програми навчання, яка дозволить студентам нашого навчального закладу здобути одночасно український та французький дипломи бакалавра з економіки та менеджменту. В університеті навчання студентів за цією програмою розпочалося 1 жовтня 2009 р. З урахуванням різних термінів навчання для отримання диплому бакалавра за французькою (3 роки) та українською (4 роки) програмами, на першому курсі студенти поглиблено вивчають французьку мову з тим, що частина лекцій в майбутньому читатиметься викладачами партнерського університету.

Відповідно до угоди про співробітництво по завершенні програми студенти матимуть можливість проводити дослідження чи продовжити навчання у вузі-партнері з метою отримання науково-освітнього ступеня магістра і доктора.

Франко-українська програма Закарпатського державного університету надає змогу українським студентам отримати одночасно український і французький дипломи з економіки і менеджменту: Диплом освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» у Закарпатському державному університеті; Диплом ступеня «бакалавр» в університеті Ніцци Софія Антиполіс. Університетом розроблено навчальний план на 2009/2010 н.р. для студентів франко-української програми економіки та менеджменту, спеціальність «Фінанси і кредит».

Навчання іноземних студентів у ЗакДУ

Одним з найбільш перспективних напрямів діяльності ЗакДУ у міжнародній сфері є залучення іноземних студентів та здобувачів до навчання в університеті. За період з 2004р. по 2009 р. у ЗакДУ завершили навчання та отримали відповідну кваліфікацію понад 200 іноземних студентів. У рамках спільного навчання та взаємного визнання дипломів здійснено проект навчання на юридичному факультеті ЗакДУ чеських студентів. Проект реалізовано спільними зусиллями ЗакДУ та Міжнародного інституту підприємництва і права у м. Прага (Чехія). Празькі студенти навчалися за інтегрованими навчальними планами відповідно до вимог Болонського процесу. Викладачі ЗакДУ проводили державну атестацію магістрів права Міжнародного інституту підприємництва та права в м. Прага. Після отримання українських дипломів про вищу освіту вони були нострифіковані Західночеським університетом (м.Пльзень).

Для читання лекцій, нормативних курсів і спеціальних дисциплін університетом запрошуються провідні фахівці з Росії, США, Словаччини, Чехії, ФРН, Угорщини, Польщі. У 2008 році проведено лекції на факультетах міжнародного бізнесу та міжнародної економіки, міжнародних відносин та на юридичному факультеті директором Інституту Майкла Тіффернуса в Егрєнхені (Німеччина) професором Кньодлером Германом.

Університетською традицією є проведення міжнародних форумів із питань інтеграції вищої освіти і науки України в європейський освітньо-науковий простір. Конференції проходять за кордоном (Чехія, Словаччина, Угорщина) двічі на рік, починаючи з 1999 року. Дискусія широкого кола науковців вищої школи України, Польщі, Румунії, Словаччини, Угорщини Російської Федерації, Чехії дає змогу проаналізувати як досягнення, так і недоліки, що стримують просування України в європейський освітній простір.

Такий підхід до планування та організації й проведення навчального процесу та проведення наукових досліджень спільно із

зарубіжними навчальними закладами дозволяє не лише ефективно реалізувати навчальні плани та оптимізувати управління навчальним процесом, а й забезпечувати якісну підготовку фахівців.

Застосування інноваційних підходів у галузі міжнародного співробітництва між вищими навчальними закладами виводить міжнародну діяльність вишів на якісно новий рівень. Закарпатським державним університетом запроваджено кілька інновацій у цій галузі, зокрема використання технологій дистанційного та електронного навчання у спільній освітянській діяльності з іноземними партнерами та спільна розробка електронних навчальних матеріалів і створення контенту для е-навчання.

Використання технологій дистанційного навчання у міжнародній діяльності

Найбільш інноваційною формою навчання у сучасному світі визнано дистанційне електронне навчання. Саме дистанційне навчання дозволяє реалізувати принцип: *навчатися кому завгодно, де завгодно і коли завгодно.*

ЗацДУ є одним з перших вишів України, в якому була започаткована дистанційна форма навчання. У 2002 році в університеті засновано відділ дистанційного навчання, а викладачами та програмістами університету створено електронну систему дистанційного навчання, яка являє собою сукупність організаційних методів і навчальних матеріалів з різних спеціальностей у електронному вигляді. При розробці електронних навчальних матеріалів використовуються гіпертекстові документи (HTML) та мультимедійне наповнення (зображення, відео, аудіо). Навчальні матеріали представлені у вигляді електронних підручників, навчально-методичних посібників, лекцій-презентацій, віртуальних лабораторних робіт і тренажерів тощо. Однак досвід використання власної розробки та спроба інтегрувати її у єдиний освітній простір довели необхідність переходу на відкриті програмні продукти та платформи дистанційного навчання. Сьогодні університетом

для реалізації е-навчання використовується модульне об'єктно-орієнтоване середовище дистанційного навчання Moodle – один з найбільш популярних в світі програмних продуктів Open Source у галузі дистанційного навчання. Зокрема станом на 1 березня 2009 р. інсталяції Moodle зареєстровані у 207 країнах світу. Така популярність Moodle дозволяє співробітникам та викладачам університету використовувати зазначене середовище у спільній підготовці фахівців з іноземними партнерами. Безумовною перевагою Moodle є можливість конвертації навчальних матеріалів – контенту – у системи дистанційного навчання різних університетів, які працюють у тому ж середовищі.

Науковими дослідженнями у цій галузі, інформаційним наповненням Moodle в університеті займається Навчально-науковий інститут інформаційних технологій. Основні дослідження інституту спрямовані на розробку комплексних проблем інтеграції дистанційних та е-технологій у навчальний процес як способу створення єдиного освітнього простору, реалізацію Національної програми інформатизації України та Програми розвитку системи дистанційного навчання. Інститут проводить навчання студентів та викладачів методам і засобам використання інформаційних технологій у навчанні; досліджує автоматизовані системи організації навчального процесу; виконує прикладні розробки зі створення електронних навчальних матеріалів та комп'ютерних методик тестування рівня знань та якості освіти.

До контингенту студентів, що використовують дистанційні та е-технології навчання, серед інших належать і іноземні студенти, які за допомогою системи дистанційного навчання можуть отримувати знання у зручний час і у зручному місці. Особлива увага приділяється студентам – нашим співвітчизникам, які з різних причин проживають за кордоном.

Досвід розробки і використання дистанційної системи навчання і е-навчання у ЗакДУ виявився досить вдалим, що було відзначено срібною медаллю на виставці-конкурсі «Високі технології в освіті» (м. Одеса, 2003 р.).

Почесні доктори Закарпатського державного університету

Владімір Чечот (Словацька Республіка)

Нар. 1951 р. Доктор права, професор. Працював у системі МВС Словаччини, на викладацьких посадах Братиславського університету ім. Коменського. Державний секретар МВС СР (2006-2010).

Зав. кафедри юридичного факультету Вищої школи в м.Сладковічово.

Міхал Ткач (Словацька Республіка)

Нар. 1958 р. Доктор, професор.

Зав. кафедри промислової інформатики і математики (2000-2007), з 2007р. декан Кошицького природничо-гуманітарного факультету Братиславського економічного університету. Член 6 редакційних колегій наукових журналів та 6 університетських і факультетських вчених рад.

Александр Фегер (Словацька Республіка)

Нар. 1949р. Доктор, професор. Зав. кафедри експериментальної фізики (1990 - 1997), декан природничого факультету (1997 - 2003), проректор з наукової роботи (2003 - 2007), директор Центру низьких температур університету ім. П.Й. Шафарика в м.Кошице.

**Аурел Арделян
(Румунія)**

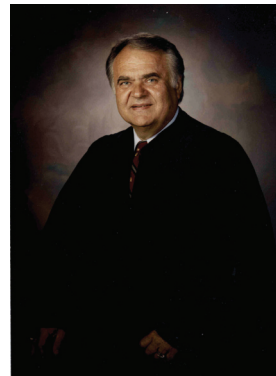
Нар. 1939 р. Доктор біологічних наук, професор. Один із засновників Західного університету ім. Васіле Голдіша в м. Арад, з 1993р. – ректор цього університету та голова університетської фундації. В 2004-2008 рр. обирався сенатором в Парламент Румунії, почесний член Румунської медичної академії наук.

**Богдан А.Футей
(США)**

Нар. 1939 р. Доктор права, професор. Суддя Федерального Суду Претензій США – федеральний суддя округу Колумбія. Член Асоціації адвокатів США та Української асоціації адвокатів Америки.

Учасник Робочої групи з розробки проекту Конституції України, нагороджений Почесною відзнакою Президента України (1995) та орденом “За заслуги” II ступеня (1999).

Юрай Сінай
(Словацька Республіка)

Нар.1949 р. Інженер, доктор технічних наук, професор.

Заступник декана (1998-2000), проректор (1990-1994), ректор (2000-2007), проректор з міжнародних зв'язків та маркетингу Технічного університету в м. Кошице, голова Конференції ректорів СР (2002-2005).

Радник Президента СР з питань науки і освіти (з 2003 р.).

Тетяна Вархолова
(Словацька Республіка)

Нар.1950 р.

Інженер, доктор, професор.

Заступник декана (2003-2008), професор (з 2008 р.) Кошицького природничо-гуманітарного факультету Братиславського економічного університету.

Член Комісії грантів Міністерства освіти СР та Словацької академії наук, член Нью-Йоркської академії наук (з 1995р.).

Франтішек Йірасек
(Чеська Республіка)

Нар. 1938 р. Доктор педагогічних наук, професор.

Заст. декана машинобудівного факультету Чеського політехнічного університету (1986-1990), засновник (1994), декан і заст. директора (1995-2000) та ректор (2000-2010) Інституту банківської справи, м. Прага, заступник голови Ради ректорів ЧР, ректор Міжнародного інституту підприємництва і права в м. Прага (з 2010 р.).

Міхал Вархола
(Словацька Республіка)

Нар. 1948 р. Інженер, доктор, професор.

Викладач, доцент, професор машинобудівного факультету Технічного університету в м.Кошице (з 1973 р.). Один із засновників та президент Міжнародного академічного товариства ім. М.Балудянського (з 2007р.). За активну співпрацю Товариства з вищими Україною нагороджений Почесним дипломом (2007 р.) та Почесною грамотою (2008 р.) Міністерства освіти і науки України.

Міхал Коштял
(Словацька Республіка)

Нар. 1948 р. Інженер, доктор, професор.

Зав. кафедри (1990-1993), заст. директора (1993-1994), директор Інституту профспілок СР, генеральний директор (2005-2007), проректор з економіки та видавничої діяльності (з 2008р.) Вищої школи в м.Сладковічово.

Алена Паулічкова
(Словацька Республіка)

Нар.1955 р. Доктор права, професор.

З 1998 р. - викладач Словацького технічного університету м. Братислава, доцент, професор Трнавського університету, м.Трнава (2000-2008).

Проректор з наукової роботи Вищої школи в м.Сладковічово (з 2008 р.).

Василь Симчера
(Російська Федерація)

Нар.1940 р. Доктор економічних наук, професор. Заслужений діяч науки РФ, віце-президент Російської академії економічних наук, головний редактор журналу «Економіка, підприємництво, навколишнє середовище».

Директор Науково-дослідного інституту статистики Держкомстату Росії (з 2000 р.).

Дюла Патко
(Угорська Республіка)

Нар. 1946 р. Доктор технічних наук, професор.

З 1969 р. наукова та викладацька робота в Мішкольському університеті – заступник декана (з 1989 р.), проректор (1994-1997 та 2004-2006), голова наглядової ради Мішкольського університету (1997-2004). З 2006 р. – ректор Мішкольського університету.

Юрій Бошицький
(Україна)

Нар. 1959 р. Кандидат юридичних наук, професор.

З 2001 р.- керівник Міжнародного центру правових проблем інтелектуальної власності при Інституті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.

У 2005 р. – проректор, з 2006 р.– виконуючий обов'язки ректора, з 2008 р. – ректор Київського університету права Національної академії наук України.

5.2. МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ

Загострення конкуренції в різних сферах суспільного життя як результат глобалізаційних процесів викликає потребу в поглибленні розвитку людського потенціалу держав. Реформування вищої освіти в Європі й світі та формування нових підходів щодо забезпечення підготовки фахівців найвищого освітнього рівня стало закономірним наслідком зазначених тенденцій.

У розвинених країнах Європи наукові дослідження і вчені, дослідницькі потужності значною мірою зосереджені в університетах, тому розвиток Болонського процесу природно привів до створення та інтеграції європейського простору вищої освіти і європейського дослідницького (наукового) простору.¹ При цьому особливу увагу приділено науково зорієнтованому третьому (докторському) циклу вищої освіти.

В Європі кількість тих, хто навчався на докторських програмах, у середньому становить 3% від загальної кількості студентів вищої школи, але разом з тим у багатьох країнах кількість докторантів зростає швидше, ніж загальна кількість студентів у системі вищої освіти.²

Усе більше університетів відходять від традиційних, повчальних підходів до побудови докторських програм і впроваджують інноваційні партнерські моделі підготовки науковців як повноправних учасників науково-дослідницьких груп, де для початківців-учених справжнім викликом є те, що вони проводять дослідження спільно з досвідченими науковцями, і, таким чином, набувають

¹ The Bologna process. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ec.europa.eu/education/policies/educ/bologna/bologna_en.html

² Центр статистики і аналітики ЄС з освітньої проблематики. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.eurydice.org/resources/eurydice/pdf/088EN/088EN_003_MAI.pdf; European Charter for Researchers and a Code of Conduct for the Recruitment of Researchers. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://europa.eu.int/eracareers/pdfam509774CEE_EN_E4.pdf.

необхідних для подальшої професійної діяльності компетентностей, розвиваючи їх у процесі такої співпраці.³

У контексті нарощування економічного потенціалу через розвиток науково-дослідної та технологічної сфери сучасна політика Європейського Союзу в сфері наукових досліджень і розвитку технологій передбачає подальше зростання інвестицій у науково-дослідницьку сферу і містить широкий інструментарій для розширення міжнародної співпраці в сфері дослідницької підготовки.

У межах європейського дослідницького простору важливим інструментом не тільки розвитку і сприяння мобільності докторантів, але й підвищення якості підготовки докторантів є Сьома рамкова програма з досліджень ЄС (Seven Framework Programme for Research). Сьома рамкова програма з досліджень «Будівництво європейського дослідницького простору знань для зростання» розпочалася 1 січня 2007 р. і діятиме до кінця 2013 р. Ця програма є потужним інструментом для реалізації науково-технологічної політики ЄС і має найбільші за всю попередню історію ЄС обсяги фінансування. Загальний бюджет програми на період 2007-2013 рр. складає понад 50 млрд. євро. Механізми програми передбачають широкі можливості для міжнародної співпраці, що дає можливість українським науково-дослідним організаціям, вищим навчальним закладам брати участь у конкурсах програми з метою отримання фінансування для реалізації спільних науково-дослідницьких

³ Центр статистики і аналітики ЄС з освітньої проблематики. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.eurydice.org/ressources/eurydice/pdf/088EN/088EN_003_MAI.pdf; Doctoral Programs in Europe and Ukraine: Proceedings of the International Conference / V. Morenets, Ed. – К.: PULSARY university publishing house, 2007, European Association of Distance Teaching Universities [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.eadtu.nl/files/newsletter2007/dec/EADTU%20Newsletter%20December%202007%20for%20web.pdf>; Germany Open University. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.fernuni-hagen.de/english/study/doctorate.shtml>; Legal Degree. Database. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.legaldegrees.net/online_schools_online_juris_doctor.asp; The Centre for Research in Education and Educational Technology, [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://creet.open.ac.uk/>; The Open University. UK. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://kn.open.ac.uk/public/workspace.cfm?wpid=5693>

проектів за всіма тематичними розділами і напрямками. Сьома рамкова програма об'єднує всі дослідницькі ініціативи ЄС і є однією з основ європейського дослідницького простору. Участь України в проектах Сьомої рамкової програми допомагає долучитися українським дослідникам до передових технологій, реалізувати свій потенціал і є додатковим джерелом фінансування українських науково-дослідних організацій і установ, вищих навчальних закладів, що беруть участь у спільних проектах.

Основою Сьомої рамкової програми, що становить дві третини загального бюджету, є програма «Співробітництво». Вона сприяє спільним дослідженням в європейських та інших країнах-партнерах за допомогою проектів міжнаціональних консорціумів промислових та наукових співтовариств, вищих навчальних закладів.

Програма «Ідеї» не лише сприяє дослідницькій співпраці між інституціями чи більшій міжнародній мобільності науковців, але й підтримує найбільш інноваційні ідеї, що їх розробляють та втілюють дослідники. Програма підтримує передові дослідження на основі наукової досконалості. Дослідження проводяться в різних сферах науки чи технологій. Проекти реалізуються окремими групами, які будуються навколо «головного дослідника». Програма реалізується за допомогою нової Європейської дослідницької ради (ERC), завдання якої, за визначенням Європейської комісії, стимулювати найліпших, по-справжньому креативних науковців, дослідників та інженерів для здійснення інноваційних досліджень.

Програма «Люди» забезпечує підтримку мобільності дослідників і розвитку кар'єри як для дослідників країн ЄС, так і для дослідників інших країн. Основним інструментом реалізації програми «Люди» є Програма мобільності ім. Марії Кюрі, що забезпечує транснаціональну мобільність науковців, вчених, студентів, аспірантів, докторантів та викладачів. Програма «Люди» включає початкову підготовку молодих дослідників; довготривале навчання та розвиток кар'єри дослідників; співпрацю та партнерство

промисловості й науки; міжнародні виміри та спеціальні дії.⁴ Також створено Портал європейської мобільності для дослідників (European Researcher's Mobility Portal (ERA MORE)).⁵

Програма «Можливості» направлена на посилення дослідницьких можливостей, необхідних Європі для того, щоб створити базу знань, яка постійно розвиватиметься.

Створення міжнародних партнерств є частиною участі в дослідницьких програмах ЄС. Служба науково-технічної інформації ЄС – CORDIS – надає потенційним учасникам Сьомої рамкової програми можливість представити не лише ідею, але й потреби щодо пошуку партнерів. Використовуючи портал CORDIS, можна знайти міжнародних партнерів з додатковою кваліфікацією, профілем тощо, які потрібні ініціатору проекту для створення консорціуму.

Результати участі України в попередній, шостій, рамковій програмі наступні: 21 проект за тематичним пріоритетом «Сталий розвиток: енергетичні системи, наземний транспорт, глобальні зміни та екосистеми» з загальним бюджетом близько 223 млн. євро; 8 проектів «Аеронавтика та космос» – понад 148 млн. євро; шість проектів «Науки про життя, геноміка, біотехнології» – понад 36 млн. євро; 7 проектів «Нанотехнології та нанонауки» – понад 31 млн. євро; 9 проектів «Технології інформаційного суспільства» – понад 9 млн. євро тощо.⁶

Докторські кандидати мають провести оригінальне наукове дослідження, щоб здійснити підготовку дисертації на основі високого рівня дослідницького професіоналізму та самостійної компетентності. Сьома рамкова програма дозволяє на стадії про-

⁴ Національний Інформаційний Центр зі співробітництва з ЄС у сфері науки та технологій. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.fp7-nep.kiev.ua>; . CORDIS. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.cordis.lu/fp7>.

⁵ The European Researcher's Mobility Portal. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://europa.eu.int/eracareers>.

⁶ Міністерство освіти і науки України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/newstmp/2009_1/04_02/doc.doc; Національний Інформаційний Центр зі співробітництва з ЄС у сфері науки та технологій. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.fp7-nep.kiev.ua>; CORDIS. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.cordis.lu/fp7>.

ведення такого дослідження включати докторського кандидата до складу національних або міжнародних науково-дослідних груп, лабораторій, що здійснюють комплексні наукові проекти за різними векторами досліджень. Це сприяє його розвитку як сучасного вченого з широким світоглядом. У таких науково-дослідних групах можуть працювати вчені з різних університетів і країн. Комунікації здійснюються не тільки під час зустрічей, нарад, наукових семінарів і конференцій, але й за допомогою Інтернет-технологій, зокрема через Інтернет-конференції, форуми, електронні віртуальні лабораторії.⁷

Інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний і дослідницький процеси дає змогу докторанту мати доступ до наукових матеріалів, лекцій, презентацій, електронних баз даних, бібліотек, консультаційних і навчальних Інтернет-конференцій, форумів, комп'ютерних тестів, незалежно від часу і місця його перебування. Таким чином науковці-початківці освоюють найсучасніші інструменти і засоби для проведення досліджень, розвивають уміння знаходити та аналізувати потрібну інформацію, комунікаційні навички, урешті-решт – здатність навчатися та самоудосконалюватися.

Такий підхід надає можливість підготувати дійсно глибоко освіченого науковця, не обмеженого виключно поглядами та досвідом місцевого, університетського, або навіть національного, масштабу, але й такого, що знає та сприймає інформацію в міжнародному освітньо-науковому просторі, науковця, спроможного мислити категоріями не тільки обраної спеціальності, але й інтегрувати

⁷ Таланова Ж.В. Проблеми і перспективи професійної підготовки фахівців вищого освітнього рівня в світі/Ж.В. Таланова // Вища освіта України. – Додаток 3 (т.7). – 2007 р. Тематичний випуск „Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: Моніторинг якості освіти”; Центр статистики і аналітики ЄС з освітньої проблематики.[Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.eurydice.org/ressources/eurydice/pdf/088EN/088EN_003_MAI.pdf; Doctoral Programs in Europe and Ukraine: Proceedings of the International Conference / V. Morenets, Ed. – K.: PULSARY university publishing house, 2007; European Association of Distance Teaching Universities [Електронний ресурс] – Режим доступу:<http://www.eadtu.nl/files/newsletter2007/dec/EADTU%20Newsletter%20December%202007%20for%20web.Pdf>; Germany Open University. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.fernuni-hagen.de/english/study/doctorate.shtml>

знання з інших галузей науки, без чого неможливо уявити сучасний науковий прогрес.

З метою посилення інтеграції в міжнародному просторі вищої освіти й наукових досліджень, а також сприяння розвитку студентів як сучасних науковців з широким світоглядом, вищі навчальні заклади можуть укладати угоди щодо організації міжнародного спільного керівництва дисертаціями. Це сприяє мобільності докторантів у різних наукових галузях та розвитку міжнародного співробітництва науково-дослідницьких колективів. Необхідно зазначити, що завдяки такому підходу до побудови навчального процесу за докторськими програмами найбільш мобільними у світі є студенти саме шостого освітнього рівня за МСКО.⁸

Тож академічна мобільність – це можливість навчатися, стажуватися, проводити дослідження в різних університетах, отримати досвід і знання, які не доступні в своєму вітчизняному університеті, що передусім сприяє подоланню національної наукової замкненості та отриманню загальноєвропейської або інтернаціональної перспективи для вітчизняної науки та досліджень.

Цінність такого роду контактів, обмінів важко переоцінити і з точки зору обмеженості можливостей багатьох університетів щодо забезпечення передовими технологіями, найсучаснішим лабораторним устаткуванням тощо докторської підготовки науковців світового рівня. Серед головних причин, які стоять на заваді широкого впровадження академічної мобільності, є недостатні фінансові ресурси та недосконала інфраструктура університетів навіть у розвинених країнах Європи, де академічною мобільністю охоплено 5-10% студентів від загальної кількості.

Мобільність студентів та викладачів є одним із основних принципів сучасної європейської освіти. Навчання, стажування та дослідницька робота за кордоном збагачує індивідуальний досвід людини, надає їй можливість дізнатися більше про інші моделі створення та поширення знань.

⁸ МСКО–1997 / ЮНЕСКО. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.uis.unesco.org/TEMPLATE/pdf/isced/ISCED_A.pdf

Спільні освітні програми, розроблені двома або більше університетами, – важливий засіб досягнення гармонізації загальноєвропейського освітнього і наукового простору, засіб, що дає змогу університетам використовувати потенціал один одного, вирішувати завдання, іноді нездійсненні для окремих університетів.

Приміром, освітня програма ЄС Еразмус Мундус спрямована саме на активізацію міжнародного співробітництва та підвищення мобільності серед студентів, аспірантів, докторантів, викладачів, дослідників європейських університетів та вищих навчальних закладів третіх країнах на всіх континентах, які мають змогу отримувати стипендії в межах цієї програми для продовження навчання або проведення наукових досліджень у країнах ЄС. З 2010 р. Європейська комісія вперше відібрала 13 спільних докторських програм Еразмус Мундус, до реалізації яких залучено 65 університетів з Європи та 12 університетів з інших країн світу.

У межах програми Еразмус Мундус ЄС підтримує інші форми мобільності освітян, побудовані на партнерстві вищих навчальних закладів, що залучають такі категорії, як студенти бакалаврату (Undergraduates), магістратури (Masters), аспірантури (Doctorate), докторантури (Post-Doctorate), науково-педагогічний склад (Academic Staff) на терміни від одного місяця до чотирьох років.

Інша програма ЄС – Темпус (Транс'європейська програма мобільності для навчання в університетах) – надає можливість країнам-партнерам обирати для себе пріоритетні напрями реформування та заохочує всіх зацікавлених виявляти ініціативу, шукати інноваційні підходи, створювати новітні освітні продукти і послуги.⁹

Таким чином, європейський простір вищої освіти та європейський дослідницький простір інтегруються за підтримки освітніх та дослідницьких програм ЄС, що впливає на формування і реалізацію певних підходів до міжнародного співробітництва в упровадженні інноваційних технологій в дослідницькій підготовці:

⁹ The Education, Audiovisual and Culture Executive Agency (EACEA). [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://eacea.ec.europa.eu/erasmus_mundus/

- навчальна і наукова компоненти дослідницької підготовки будуються на основі індивідуальних освітніх і науково-дослідних потреб докторантів, що сприяє створенню індивідуальної траєкторії навчання та залученню докторантів до національних і міжнародних науково-дослідницьких проєктів у складі наукових груп, лабораторій тощо;
- використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому та дослідницькому процесах розширює можливості для реалізації навчальної і наукової компонент дослідницької підготовки;
- академічна та дослідницька мобільність, спільні міжуніверситетські докторські програми сприяють розвитку інновацій не тільки в навчальному процесі, але й в науці, подоланню національної наукової замкненості та отриманню загальноєвропейської або інтернаціональної перспективи для вітчизняної науки та досліджень.

5.3. МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО МИСТЕЦЬКИХ ВНЗ УКРАЇНИ

Сьогоднішній світ – це світ інформаційних технологій і суцільної інтеграції. Водночас мистецтво – це продукт не лише сучасної інтеграції, а і глибинної національної культури. Досі Україна меншою мірою, ніж слід було б, включена у європейські культурні мережі, дебати, механізми обміну досвідом та культурної політики, хоча за Конституцією України держава сприяє встановленню наукових та культурних зв'язків зі світовим співтовариством.¹⁰ «Рівень знань про Україну в інших країнах Європи все ще залишається відносно низьким. Необхідно робити значно більше, аби максимізувати можливості професійних контактів та збільшувати

¹⁰ Інформаційне законодавство України: науково-практичний коментар/ за ред. Ю. С. Шемчука, І. С. Чижка. - К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006. - 232 с.

їх кількість»¹¹ як заради популяризації власної країни, так і заради збагачення власного мистецтва.

Питаннями, пов'язаними з інноваційними технологіями в Україні і за кордоном, займається багато вчених, зокрема проблемами інноваційного розвитку на сучасному етапі переймаються П.С.Енгель, С.А.Мухіна, А.А.Соловійова, Н.І.Крюкова, Т.Г.Грігорович, Т.А.Морозова, Люк де Брабандер та ін.; Болонський процес вивчають С.К.Андрейчук, В.В.Діуліна, І.Драч, В.І.Байденко, А.А.Барвинський, Н.Н.Власюк, Л.М.Гладка, І.Д.Єр'оміна, Л.Г.Корнієнко, А.В. Конішева, Г.І. Маляренко, С.П.Ніколаєнко, Н.В.Самойленко, І.В. Удовиченко; принципами і тенденціями розвитку вищих в пошуках співвідношення між існуючими тенденціями і новітніми віяннями в результаті входження до світового освітнього простору займаються Н.В.Бордовська, А. Реан, О. Жильцов, В.І. Лобунець та ін.; визначенням основних напрямів розвитку вищої освіти в Європі переймаються А.Юшер, А.Д.Копитов, М.П. Палетов, Л. Шаповалова, Л.А. Шеремет; проблемами міжнародної співпраці у вищій освіті опікуються О. Верхогляд, Ю.Романовська, О. Романовський та ін.¹²

В літературних джерелах широко обговорюються питання стосовно фінансового аспекту впровадження інноваційних технологій, а також дистанційного навчання і кредитно-трансферної системи, але в той же час впровадженням інноваційних технологій навчання у мистецьких вищих навчальних закладах, що працюють сьогодні, практично не займаються.

Мета дослідження: знайти способи залучення інноваційних технологій навчання в межах міжнародного співробітництва саме для мистецьких вищих навчальних закладів.

¹¹ Проблеми мистецької освіти: типологічні критерії та науково-методичні розробки / Інститут культурології АМУ; авт. кол.: О. І. Безгін (кер.авт.колективу). - К.: СПД Голосуй, 2008. – С.14.

¹² Верхогляд О. Проблеми міжнародної співпраці у сфері вищої освіти: контроль за якістю освіти. Національний і міжнародний аспекти/ О. Верхогляд, Ю. Романовська, О. Романовський //Вища школа: науково-практичне видання. - Київ: Знання, 2010. - № 1.- С. 15-23.

Сьогодні міжнародне співробітництво в плані залучення інноваційних технологій до ВНЗ мистецького профілю – це багатопланові відносини, бо вони стосуються різних груп людей (суб'єктів навчального процесу).

- По-перше, це студенти (без викладачів). Для цієї групи є такі форми навчання за кордоном, які сприяють професійному зростанню у певному мистецькому напрямі, а саме: стажування і навчання в магістратурі.
- Друга група людей – це студенти і викладачі.

Тут багато можливостей для співробітництва:

- договірне партнерське міжвузівське співробітництво;
 - інтернаціональні мистецькі фестивалі, форуми, пленери;
 - проектно-практична робота на території приймаючої сторони;
 - майстер-класи видатних митців світу на території ВНЗ.
- Третя група людей – це виключно викладачі, які можуть від'їжджати за кордон на стажування для професійного вдосконалення або у відрядження з метою обміну досвідом, а також, не від'їжджаючи (чи від'їжджаючи за бажанням), розробляти навчальні курси за спеціальним фінансуванням із-за кордону.

Всі названі форми роботи ВНЗ України мистецького спрямування із залучення інноваційних технологій зведені в таблицю 5.1.

Більш детальний розгляд особливостей цих форм роботи для різних груп суб'єктів навчального процесу почнемо зі студентів, які мають дві основні можливості: стажування і навчання в магістратурі.

Таблиця 5.1

**Форми роботи ВНЗ мистецького спрямування із залучення
інноваційних технологій навчання в межах міжнародного
співробітництва**

Суб'єкти навчального процесу	Форми роботи
Студенти	- стажування - магістратура
Студенти і викладачі	- договірне партнерське міжвузівське - співробітництво; - інтернаціональні мистецькі фестивалі, - форуми, пленери; - проектно-практична робота на території приймаючої сторони; - майстер-класи видатних митців світу на території ВНЗ
Викладачі	- стажування - отримання гранту на розробку навчальних курсів - обмін досвідом

Стажування студентів (особливо довгострокове) за кордоном – не досить перспективна форма роботи, бо значна кількість студентів по завершенні навчання не повертається до навчального закладу і навіть до України. З точки зору ВНЗ інтерес представляє навчання в магістратурі, особливо за програмами, де повернення на батьківщину заохочується. Варто відзначити, що ВНЗ, які не мають можливості навчати студентів на рівні «магістр», а є бажання у випускників, з одного боку, і зацікавленість навчального закладу в отриманні перспективного викладача, з іншого боку, спонукають до пошуків шляхів підвищення кваліфікації за рахунок магістратури в Україні і за її межами.

З огляду на міжнародне співробітництво, навчання на освітньому рівні «магістр» відбувається переважно за рахунок надання гранту або навчання за програмою європейських освітніх проектів.

Цікавим досвідом міжнародної співпраці в плані отримання гранту є співпраця Київського державного інституту декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені М. Бойчука та університетського коледжу в Телемарке (Норвегія). Цей норвезький навчальний заклад подає заявку до Центру Міжнародної Співпраці у галузі вищої освіти Норвегії (SIU) на надання гранту за «Схемою квот» на навчання за програмою «магістр» студентів з України на 2010 – 2012 навчальні роки. Після підтвердження наявності місць норвезький інститут обирає претендентів серед заявників. Шляхом конкурсного відбору: спілкування з претендентами, «інспекторський огляд» навчальних закладів в Україні, де навчаються претенденти, перегляд їх творчих робіт, з'ясування відповідності їх можливостей певним вимогам телемарківського закладу тощо.

Від студентів, які приймаються на навчання, вимагається гарна теоретична підготовка і багаж практичних навичок і вмій. Щодо рівня знання англійської мови – вимоги не дуже категоричні: не вимагається наявності сертифікату про складання екзамену Тойфул, але мінімальні сім років навчання англійської у загальноосвітній школі на достатньому рівні мають бути. В той же час підкреслюється, що достатній рівень англійської мови абсолютно необхідний для того, щоб відвідувати лекційні заняття, готувати письмові роботи, здавати усні та письмові екзамени та врешті просто для повсякденного спілкування в неукраїномовній країні.

За програмою навчання для іноземців в Норвегії базовою є англійська мова, водночас в інституті організовано курси норвезької мови для студентів-іноземців з метою кореляційної адаптації їх до нової соціоситуації.

В чому ж полягає привабливість «Схеми квот» і чому варто боротися за отримання гранту по цій схемі?

- По-перше, кожен студент-іноземець, що приймається за програмою “Схема квот”, отримує фінансову допомогу на

тому ж рівні, що і норвезькі студенти. Вся фінансова допомога зазвичай видається у вигляді позики або 30 % суми видаються у якості гранту, а решта – 70 % – у вигляді позики. Після того, як навчання закінчується і студент повертається додому після завершення курсу навчання і успішного складання іспитів, витрати на себе бере Державний фонд позик на навчання Норвегії, тобто позика скасовується.

- По-друге, витрати на проїзд до Норвегії також можуть бути покриті приймаючою стороною, крім того, через те, що курс навчання перевищує 1 рік, норвезька сторона сплачує за один проїзд додому, а також покриває фінансові витрати на відрядження, пов'язані з дослідженням в рамках навчання.
- По-третє, якщо студент після закінчення навчання вирішив залишитися в Норвегії, то він має сплатити повну суму за навчання.

Таким чином, ця схема дає можливість безкоштовно навчати студентів з України в європейській країні за новітніми навчальними технологіями, а по поверненні цих студентів-магістрів до навчальних закладів разом з ними приїждять і технології, які можуть бути використані в навчальному процесі українських ВНЗ.

До речі, в результаті конкурсного відбору 2010 року серед мистецьких вузів України на єдине магістерське місце в Норвезькому університетському коледжі була обрана студентка V курсу Київського державного інституту декоративно-прикладного мистецтва і дизайну ім. М. Бойчука Наталя Попова. Вона у повній мірі проявила свої практичні і теоретичні вміння і знання, чим вразила членів норвезької комісії.

Ще одна програма дає можливість залучення інноваційних технологій в Україну, це так звана «Європейська освіта», що працює в Україні протягом 5 років. Вона представляє інтереси польських, чеських та словацьких ВНЗ.

За цією програмою передбачається проведення вступних іспитів на території України, забезпечення документального та візо-

вого супроводу студентів-магістрів протягом першого року навчання в обраному ВНЗ.

Для більш детального ознайомлення з цією пропозицією пропонуються дві форми презентаційних демонстрацій: перша – протягом 1,5 – 2 годин студенти отримують розгорнуту інформацію стосовно можливостей навчання за кордоном, особливостей освітнього процесу, процедури вступу, друковані та електронні інформаційні матеріали тощо: друга – 3-денний ознайомчий візит студентів до партнерських вузів (наприклад, в Польщі Вища школа мистецтв та наук у м. Кельце) з метою ознайомлення з магістерськими програмами «Європейська освіта» безпосередньо у ВНЗ. Такий вояж не безкоштовний. Навчання за такою програмою відбувається також за кошти. Тому не слід сподіватися на повернення спеціаліста в новому якісному статусі до свого вишу, якщо він особисто сплачував за своє навчання за кордоном. Хіба що в якості спонсора виступав (хоча б частково) ВНЗ, де він навчався і який посилав на навчання. На сьогоднішній момент посткризового стану, в умовах згортання багатьох спонсорських програм, скорочення державного фінансування важко знайти кошти на таку форму навчання.

До наступної групи суб'єктів навчального процесу відносяться і студенти, і викладачі, тобто передбачається сумісна робота творчого колективу. Як вказано вище, форм такої колективної праці багато, а саме:

- договірне партнерське міжвузівське співробітництво;
- інтернаціональні мистецькі фестивалі, форуми, пленери;
- проектно-практична робота на території приймаючої сторони;
- майстер-класи видатних митців світу на території ВНЗ.

Кожна з цих форм роботи має свої переваги і недоліки, а також характерні особливості, на яких слід зупинитися більш детально, базуючись на конкретних прикладах і пам'ятаючи, що головна мета цього дослідження – це пошуки нових технологій навчання.

В цьому плані одним із способів оновлення навчальних програм, методик викладання тощо є договірне міжнародне партнер-

ське співробітництво зі спорідненими за фахом вищими навчальними закладами.

Мета таких відносин полягає у розвитку навчально-методичної, наукової, виставково-творчої діяльності ВНЗ-підписантів і, водночас, у розвитку теорії, історії і практики декоративно-прикладного мистецтва і дизайну.

Так, за угодою між Московським державним університетом ім. С.Г.Строганова, з одного боку, і Київським державним інститутом декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені М. Бойчука, з іншого, визначені напрями і форми співробітництва, а саме:

- з удосконалення навчальних програм сторони взяли на себе зобов'язання по обміну досвідом щодо реалізованих навчальних програм у сфері художньої освіти, історії, теорії, критики і практики декоративно-прикладного мистецтва і дизайну, а також живопису, графіки, та інших безпосередньо пов'язаних з ними видів діяльності;
- з сумісної творчої та наукової діяльності доцільно співробітничати в процесі створення експериментальних навчальних програм і програм міжнародних художніх практик, а також наукових досліджень (організація пленерів, виставок, наукових конференцій; створення та видання наукових та науково-популярних книг, підручників, навчальних посібників тощо);
- з обміну студентами та стажування викладачів виші зобов'язуються створювати умови для такої форми співробітництва в разі надання можливості підвищення професійної і наукової кваліфікації.

Фінансування договірної діяльності відбувається відповідно до реальних фінансових і організаційних можливостей навчальних закладів. Фінансові витрати кожної окремої запланованої акції обговорюються сторонами у кожному окремому випадку.

Такі партнерські відносини дуже перспективні, бо на тлі їх довгостроковості і багатовекторності можуть бути відшліфовані

різні форми роботи з наданням переваги будь-якій з них в певний період.

Ще один шлях залучення сучасних мистецьких технологій до навчального процесу – це інтернаціональні мистецькі заходи (фестивалі, форуми, пленери), на які запрошуються видатні митці-практики та науковці, що представляють свої країни, їх сучасну культуру і мистецьку науку. На такі акції разом зі зніаними митцями приїзять і групи студентів мистецьких вузів різних країн. Усі вони прибувають на кілька днів, разом працюють, спілкуються, причому мовою спілкування в значній мірі виступає саме мистецтво.

В якості прикладу такого міжнародного науково-творчого спілкування можна навести мистецький інтернаціональний фестиваль, що проводиться Університетом міста Патра (Греція). Цей фестиваль можна назвати постійно діючим, тому що його програма розписана на цілий рік (кожні два місяці відбуваються міжнародні виставки або симпозіуми з живопису). Концептуальні пошуки мають відбуватися за такими спрямуваннями: наукові риси мистецтва, культурні риси науки, мистецтво як засіб соціальних та наукових реформ. При цьому кожен симпозіум має свою тему (наприклад: плюралізм). Корисно взяти безпосередню участь у пленерній роботі під час симпозіуму, коли всі технічні і технологічні можливості різних мистецьких шкіл розкриваються поступово і поетапно. В результаті таких пленерів створюються виставки робіт, що виконані в однакових умовах, в одному і тому ж візуальному оточенні, але відображені по-різному.

Такі мистецькі заходи надзвичайно корисні і цікаві, крім того, вони не дуже дорогі (100 євро – за участь у симпозіумі, 50 євро – для участі у виставці, а також вартість авіаперельоту). Такі кошти за бажанням можуть бути знайдені студентами заради такого творчого професійного спілкування-навчання.

В серпні минулого року з Київського державного інституту декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені М.Бойчука було відправлено групу студентів і викладачів для участі у симпозіумі та виставці. Результат – нові технології в живопису, які тепер впроваджуються у навчальному процесі.

Наступна форма інноваційного підходу у навчанні – це проектно-практична робота з відтворенням в матеріалі в реальних умовах.

Для прикладу можна розглянути співробітництво Київського державного інституту декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені М.Бойчука з громадою міста Хоф ван Твенте (Нідерланди) стосовно розробки мистецького проекту з виконанням у матеріалі на території замовника. Проект носить назву «Маршрут метелика», його метою є створення проектних та матеріальних арт-об'єктів у стилі сучасного мистецтва для розміщення вздовж траси ювілейної велогонки, що відбудеться у 2011 році в рамках святкування 10-річчя з дня заснування територіального об'єднання Хоф ван Твенте.

За умовами проекту для виконання поставленого завдання Вищою школою мистецтв Голландії «Артем» надаються матеріали, інструменти, обладнання і приміщення. Муніципалітетом громади регіону забезпечується проживання, харчування делегації Інституту під час виконання робіт в Голландії, а також організація відвідування музеїв, галерей, мистецьких закладів Голландії тощо.

Наш навчальний заклад випускає фахівців з дизайну середовища і декоративно-прикладного мистецтва, тому така пропозиція, що поєднує роботу студентів різних професійних спрямувань, є привабливою. Варто також зазначити, що, виходячи із бажання голландської громади бачити скульптури, виконані із різних матеріалів (деревини, металу, каменю та глини), серед студентів-митців декоративно-прикладного спрямування до конкурсного відбору залучаються лише ті, які володіють техніками роботи із зазначеними матеріалами на відповідно достатньому рівні.

Крім того, за умовами проекту «Маршрут метелика» і програмою візиту передбачається не лише знайомство з музейними художніми творами сучасного мистецтва, а і з системою арт-навчання в Нідерландах, а також відвідування художніх майстерень митців Голландії і безпосереднє знайомство з ними. Все це має неабияку цінність для розширення художньо-творчого світогляду не лише студентів, а і викладачів вишу, які в подальшій своїй праці зможуть ви-

користовувати набуті таким чином знання і вміння в навчальному процесі.

Така співпраця з громадою регіону Хоф ван Твенте є перспективною для КДІДПМіД ім. М.Бойчука, бо за намірами після завершення розробки і реалізації проекту «Маршрут метелика», що є першим етапом спільної роботи, передбачається другий етап – створення парку «Метелик» на базі використання скульптур, попередньо розроблених для означення траси велогонки.

Ще однією формою оновлення навчального процесу можна вважати майстер-класи, що проводяться майстрами в тому чи іншому напрямі мистецтва і дизайну.

Майстер-клас – це надзвичайно дієва форма навчання, бо під час такого навчання студент бачить результат роботи, навчається нюансам і основам і обов'язково філософії, що вкладається в мистецький твір і, нарешті, сам пробує створювати щось подібне: не копіювати, а творити під керівництвом.

В межах співробітництва КДІДПМіД ім. М.Бойчука і українсько-японського центру проводяться майстер-класи з каліграфії, малюнку та екібано, під час яких розповідають, чому саме і як було народжене таке мистецтво, а також – в чому полягає його зміст і специфіка.

Студенти та викладачі Київського державного інституту декоративно-прикладного мистецтва і дизайну ім. М. Бойчука мають можливість спілкуватися і навчатися у таких відомих майстрів каліграфії, як Хіросе Шьоко (Ігікава), Сашіда Такеда (Токіо) та інших.

Стосовно каліграфії варто зазначити, що в Японії не існувало своєї писемності, і лише у VII столітті вона запозичена у китайців у вигляді ієрогліфічних знаків. Але оскільки китайська та японська мови – абсолютно різні за своєю структурою, то використовувати ієрогліфи в чистому вигляді було неможливо, саме тому і з'явилися японські алфавіти: хірагана, яка зародилася у вигляді спрощених ієрогліфів, і катакана, яка від створення являла собою частини певних ієрогліфів. Спочатку писемні знаки використовувалися лише

для різноманітних історичних та літературних творів, але з часом люди навчилися насолоджуватися та милуватися красою форми писемних символів як таких, і вважається, що саме це стало початком мистецтва каліграфії.

В більшості випадків каліграфічні твори виконуються чорною тушшю на білому папері, тому краса цих робіт на перший погляд може видатися надмірно простою, але ця простота лише уявна, оскільки за допомогою насиченості кольору туші та різної сили натиску пензля народжується безмежний у своєму розмаїтті світ. Цей світ у поєднанні із філософією, культурою, ментальністю, розкривається завдяки майстерності художника не лише в його роботах, а також і в рухах, поглядах, звуках-викликах тощо, без яких не відбувається акту творіння.

Майстер-клас Сашіди Такеди, наприклад, відбувається на тлі робіт майстра, в яких надзвичайно вміло та професійно використано різноманітні відтінки туші, що з'являються завдяки різній насиченості. Особливу увагу в роботах майстра привертає сила духу, яка переноситься на кожен з творів, де серед статичних писемних символів можна побачити м'який рух, динаміку, відчутти, як в кожному з ліній на папері майстер вклав свої глибокі почуття – любов, злість або сльози.

Сашіда Такеда – майстер не лише каліграфічного виконання ієрогліфів, – він досконало володіє техніками написання знаків алфавіту «катакана», вправно малює, а також створює композиції із квітів, гілок і різноманітних штучних матеріалів. Тонкощі стосовно японського мистецтва можуть бути поміченими під час безпосереднього візуального контакту з митцем в процесі творіння і з самим твором.

Японські майстер-класи зазвичай супроводжуються традиційною музикою. Під час «Японської весни» в Києві ансамбль «Ямагіші» виконував свою програму на національних музичних інструментах кото і шямісен і своєю музикою відкривав перед слухачами неповторний світ Японії, створюючи образи звуку у поєднанні з образами майстрів-каліграфів. Такий синтез мистецтв приводить

до створення неформальної ситуації – водночас творчої, натхненної, піднесеної, в якій кожен бажаючий студент чи викладач може спробувати відчувати себе «японським» каліграфом чи фітодизайнером. Під час таких зустрічей майстри української каліграфії демонструють свої творчі можливості, і це також викликає захоплення у японських колег.

Отже, шляхів сумісної праці викладачів і студентів у пошуках новітніх технологій навчання досить багато, і всі вони по-своєму цікаві і перспективні.

Стосовно викладачів тут також є свої можливості, це: стажування, обмін досвідом, отримання цільового гранту.

Цікавим заохоченням до розробки нових лекційних курсів у галузі мистецтвознавства, культурології та еквівалентних наукових дисциплін є міжнародна культурна програма Фондації ERSTE (Австрія), зокрема програма ПАТТЕРНС, метою якої є дослідження і розуміння новітньої історії культури Центральної і Південно-Східної Європи, насамперед візуальних мистецтв і культури, починаючи з 1960-их років і до сьогодення.

Завдання програми ПАТТЕРНС полягає у документальній фіксації, аналізі і дослідженні різних аспектів і практичних процесів, пов'язаних із трансформацією звичайного життя та культури в Центральній та Південно-Східній Європі, враховуючи численні фактори, що характеризують регіон. Відтак ПАТТЕРНС прагне укріпити розуміння і розширити знання різних за стилем життя минулих часів, які можуть впливати на сьогодення та майбутнє. З огляду на це, програма виступає у ролі сучасного свідка. Головна увага в програмі зосереджена на періоді 1960 – 1970-х років, і разом з тим на періоді «трансформації», що призводить до теперішньої ситуації. Період, відомий як «перехідний», безперечно, є важливою точкою відліку в історії значною мірою тому, що зміна форми і наповнення мистецтва і культури може бути результатом пошуку нової багатоврівневої передачі інформації візуальними засобами, що є характерними для посттоталітарних суспільств. Програмою підтримується зацікавленість культурними феноменами нашого часу і у період до

1989 року, включаючи питання популярної, маргінальної та дисидентської культури.

Грант на розробку нового курсу лекцій може бути наданий лише викладачам державних навчальних закладів, які мають бажання проводити пошук за визначеною тематикою. Програмою підтверджується розвиток курсу, дослідницькі зустрічі, придбання необхідної для дослідження літератури, а також запрошення лекторів.

Безперечним плюсом цієї форми роботи для багатьох викладачів є те, що наукові пошуки слід переважно виконувати в межах власної країни, не полишаючи сім'ї, і що не потрібно від'їжджати з дому надовго, а лише в разі творчої необхідності за особисто розробленим графіком.

Такі форми роботи викладачів за кордоном, як стажування та відрядження по обміну досвідом самі по собі не нові, але актуальні і на сьогоднішній момент, бо збагачення досвідом – це процес постійний і необхідний, який не можна зупинити.

Нами зазначені лише основні шляхи впровадження інноваційних технологій навчання у мистецьких вузах України в результаті міжнародного співробітництва в умовах обмеженого фінансування кризового періоду. Зважаючи на те, що останнім часом ситуація в світі змінюється на краще, в Україні слід також сподіватися на стабілізацію економічної ситуації і подальший розвиток міжнародної співпраці, в тому числі і в пошуках новітніх можливостей навчання, бо інтеграційні процеси в сучасному інформаційному світі – це рушій прогресу.

Розділ 6

СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ БОЛОНСЬКОГО
ПРОЦЕСУ У ВНЗ СЛОВАЧЧИНИ,
ПОЛЬЩІ, РУМУНІЇ, УГОРЩИНИ

СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ У ВНЗ СЛОВАЧЧИНИ, ПОЛЬЩІ, РУМУНІЇ, УГОРЩИНИ

6.1. REALIZACJA PROCESU BOŁOŃSKIEGO NA PRZYKŁADZIE WSPÓŁPRACY WYBRANYCH PLACÓWEK OŚWIATOWYCH POLSKI I UKRAINY

Proces Boloński jest ogólnoeuropejskim przedsięwzięciem, zapoczątkowanym podpisaniem w 1999 r. przez ministrów odpowiedzialnych za szkolnictwo wyższe w 29 krajach europejskich dokumentu zwanego Deklaracją Bolońską. Istotą tego procesu są zmiany w systemach szkolnictwa wyższego w Europie, a ostatecznym celem jest utworzenie do 2010 r. – w wyniku uzgodnienia pewnych ogólnych zasad organizacji kształcenia – Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego¹ (European Higher Education Area).

Celem niniejszego artykułu jest omówienie Procesu Bolońskiego. Podstawowa część prezentacji dotyczy idei, zjawisk i trendów obserwowanych z perspektywy europejskiej. Omówiono zasadnicze wątki Procesu Bolońskiego, pominięto natomiast w znacznym stopniu niektóre istotne działania „równoległe”, mające ścisły związek z Procesem, takie jak zainicjowane i finansowane przez Komisję Europejską programy wymiany akademickiej.

Ze względu na to, że zmiany zachodzące w europejskim szkolnictwie wyższym są postrzegane coraz częściej jako element szerszego procesu, obejmującego w szczególności tworzenie Europejskiej Przestrzeni Badawczej (European Research Area) i zmierzającego do realizacji wizji Europy Wiedzy (Europe of Knowledge), przedstawiono także ten szerszy kontekst Procesu Bolońskiego.

¹ W polskojęzycznej literaturze używa się również określenia Europejska Przestrzeń Szkolnictwa Wyższego.

Intencją autorów nie jest prezentacja subiektywnych ocen i poglądów, lecz przedstawienie faktów i ocen zachodzących zjawisk i procesów, dokonanych przez ekspertów międzynarodowych. Ocena niektórych aspektów wdrażania Procesu Bolońskiego w naszym kraju sprowadza się głównie do przedstawienia danych pochodzących z różnych źródeł. Znajdujące się w końcowej części opracowania sugestie konkretnych działań, jakie mogłyby być podjęte przez polskie uczelnie w związku ze zmianami zachodzącymi w Europie, należy zatem traktować wyłącznie jako propozycje, które mogą się stać przedmiotem szerszej dyskusji wśród społeczności akademickiej.²

Znaczenie Procesu Bolońskiego dla Europy dobrze ilustrują słowa zawarte w niedawno opublikowanym dokumencie dotyczącym jego przyszłości: „No other initiative has mobilized so many people, apart from the creation and development of the EU”.³

Jednakże wpływ Procesu Bolońskiego na zmiany w szkolnictwie wyższym wykracza daleko poza obszar Europy. Jeden z amerykańskich analityków stwierdził niedawno: „The core features of the Bologna Process have sufficient momentum to become the dominant global higher education model within the next two decades”.⁴

Deklaracja Bolońska 19.06.1999 rok

Proces europejski, dzięki nadzwyczajnym osiągnięciom z ostatnich kilku lat, staje się dla Unii Europejskiej i jej obywateli coraz bardziej konkretna i widoczna rzeczywistością. Perspektywy rozszerzenia UE, wraz z pogłębiającą się współpracą z innymi krajami Europy, nadają tej rzeczywistości jeszcze szerszy wymiar. Tymczasem w szerokich kręgach akademickich, politycznych oraz w opinii publicznej pogłębia się świadomość tego, że konieczne jest ustanowienie bardziej kompletnej i szerszej Europy, przede wszystkim poprzez wzmocnienie

² BOLOGNA beyond 2010, Bologna Follow-Up Group, lipiec 2008.

³ A. Kwaśniewski, „Proces Boloński to już 10 lat”, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2009

⁴ C. Adelman, The Bologna Club: What US higher education can learn from a decade of European reconstruction; 2008, <http://www.ihep.org/assets/files/TheBolognaClub.pdf>.

jej wymiaru intelektualnego, kulturalnego, społecznego, naukowego i technologicznego.

„Europa Wiedzy” jest teraz powszechnie uznawana za niezastąpiony czynnik rozwoju społecznego i ludzkiego oraz za niezbędny element wzmocnienia i wzbogacania tożsamości europejskiej, dającej obywatelom Europy umiejętności niezbędne do stawienia czoła wyzwaniom nowego tysiąclecia wraz ze świadomością wspólnych wartości oraz przynależności do wspólnej przestrzeni społeczno-kulturalnej.

Znaczenie edukacji oraz współpracy edukacyjnej dla rozwoju i umocnienia stabilnych, pokojowych oraz demokratycznych społeczeństw jest powszechnie uznawane za bardzo ważne, szczególnie w świetle sytuacji w Europie Południowo-Wschodniej.

W Deklaracji Sorbońskiej z 25 maja 1998 r., której podstawę stanowiły te właśnie przesłanki, zwrócono uwagę na centralną rolę uczelni w rozwoju kulturalnym Europy. Podkreślono w niej znaczenie stworzenia Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego jako klucza do zwiększenia mobilności i zatrudnialności obywateli oraz ogólnego rozwoju kontynentu.

Uczelnie europejskie, ze swej strony, podjęły to wyzwanie i zdecydowały się odgrywać główną rolę w budowaniu europejskiego obszaru szkolnictwa wyższego, również w związku z przyjęciem podstawowych zasad określonych w tzw. Karcie Bolonskiej (*Bologna Magna Charta Universitatum*) z 1988 r. Ma to ogromne znaczenie, biorąc pod uwagę, że niezależność i autonomia uniwersytetów gwarantują ciągle dostosowywanie systemów szkolnictwa wyższego i nauki do zmieniających się potrzeb, wymagań społeczeństwa oraz postępu wiedzy naukowej.

W szczególności trzeba zwrócić uwagę na konieczność zwiększenia międzynarodowej konkurencyjności europejskiego systemu szkolnictwa wyższego. Witalność i efektywność każdej cywilizacji można mierzyć atrakcyjnością jej kultury dla innych krajów. Musimy dopilnować, aby europejski system szkolnictwa wyższego stał się równie

atrakcyjny dla całego świata jak nasze wyjątkowe tradycje kulturalne i naukowe.⁵

W ramach EOSW kraje sygnatariusze (47 państw) Deklaracji Bolońskiej deklarują stworzenie warunków umożliwiających mobilność studentów, absolwentów i pracowników uczelni, a także warunków zapewniających wszystkim kształcącym się w szkołach wyższych nowoczesną edukację wysokiej jakości i rozwój własny.

Ministrowie ds. szkolnictwa wyższego spotykają się na konferencjach co dwa lata — Praga (2001), Berlin (2003), Bergen (2005), Londyn (2007), Leuven/Louvain-la-Neuve (2009), Budapeszt/Wiedeń 2010 — by omówić stan realizacji wprowadzanych zmian i wytyczyć priorytety kolejnych działań. Każda konferencja kończy się oficjalnym komunikatem, z którego wynikają cele szczegółowe działań na następne lata. Następne spotkanie ministerialne w sprawie oceny osiągniętego postępu i rozwoju programu działań zostanie zorganizowane przez Rumunię w Bukareszcie, w dniach 26-27 kwietnia 2012 roku.

Charakter i cele Procesu Bolońskiego

Choć zmiany w szkolnictwie wyższym będące wynikiem Procesu Bolońskiego zachodzą przede wszystkim na uczelniach, sama inicjatywa utworzenia Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego (EOSW) ma w znacznej mierze charakter polityczny. Inicjatywa ta, inspirowana przez Komisję Europejską, stanowi próbę wypracowania wspólnej „europejskiej” reakcji na problemy występujące w większości krajów tak, aby:

- stworzyć warunki do mobilności obywateli,
- dostosować system kształcenia do potrzeb rynku pracy, a zwłaszcza doprowadzić do poprawy „zatrudnialności”,
- podnieść atrakcyjność i poprawić pozycję konkurencyjną systemu szkolnictwa wyższego w Europie, tak aby odpowiadała ona wkładowi tego obszaru geograficznego w rozwój cywilizacji.

⁵ Kwaśniewski A. „Proces Boloński to już 10 lat”, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2009

Idea utworzenia Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego i związane z tym przedsięwzięcia reformatorskie znajdują mniej lub bardziej wyraźne poparcie we wszystkich zainteresowanych środowiskach, choć z nieco odmiennych powodów:

- rządy są przede wszystkim zainteresowane pozytywnym wpływem międzynarodowej współpracy akademickiej na sytuację na rynku pracy i wzrost gospodarczy,
- uczelnie postrzegają współpracę europejską jako szansę poprawy jakości kształcenia i – w następstwie uzyskania statusu „uczestnika Procesu Bolońskiego” – poprawy swej pozycji konkurencyjnej na globalnym rynku usług edukacyjnych,
- kandydaci na studia i studenci oczekują większej dostępności studiów oraz zwiększenia szans uzyskania dobrego wykształcenia, stwarzającego możliwości znalezienia korzystnego zatrudnienia na międzynarodowym rynku pracy.⁶

Celem Procesu Bolońskiego – międzyrządowego procesu realizowanego w ścisłej współpracy ze środowiskiem akademickim – nie jest stworzenie standardów, którym podlegałyby systemy szkolnictwa wyższego w poszczególnych krajach. Tworzenie Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego oznacza przede wszystkim wypracowywanie zasad współdziałania i wdrażanie mechanizmów porównywania rozwiązań funkcjonujących w Europie, z uwzględnieniem zróżnicowania i autonomii poszczególnych państw i uczelni. Ujmując to inaczej, Proces Boloński jest próbą zorganizowania systemu szkolnictwa wyższego w Europie tak, aby stał się on powszechnie zrozumiały i godny zaufania, a jednocześnie pozostał zróżnicowany, czy wręcz szczytający się swą różnorodnością.⁷

⁶ A. Kwaśniewski, *„Proces Boloński to już 10 lat”*, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2009, s.8

⁷ R. Floud, *„Convergence and Diversity”*, EUA Bologna Handbook, rozdz. A 1.2-1 (2006), Raabe Academic Publishers.

Pozytywny przykład współpracy pomiędzy Polską, a Ukrainą

Temat niniejszego artykułu przekonująco potwierdza odwieczność symbolicznych dążeń tak polskiego, jak i ukraińskiego narodu. Zostały one powołane do życia w czasie prymitywnego współzawodnictwa, w warunkach nowej epoki, szczególnie dla Ukrainy - jej państwowej niepodległości oraz przystąpienia Polski do Unii Europejskiej. Zasadnicze zmiany, które dokonały się na przełomie XX i XXI wieku, są doskonałym odzwierciedleniem tego, co najpiękniejsze w historii naszych narodów, z jednej strony, oraz nadzieją na lepszą przyszłość w imię życiodajnego urzeczywistnienia ideałów, wymarzonych geniuszem Adama Mickiewicza i Tarasa Szewczenki, Juliusza Słowackiego i Iwana Franka - z drugiej.

Nie będzie przesadą, jeśli się powie, że po raz pierwszy od tysiąca lat/niepodległa Ukraina oraz Polska decydują o swoim współistnieniu, współpracy, strategicznym partnerstwie, przyjaźni na płaszczyźnie zarówno równoprawnych państw, jak również narodów - sąsiadów. Doskonale potwierdzenie tego stanowi nasza konferencja zorganizowana, aby wyeksponować sedno integracji europejskiej oraz jej strukturę z naświetleniem procesu nauczania, jak również współpracę placówek oświatowych różnych krajów, a w szczególności Ukrainy i Polski.⁸

Fenomen integracji europejskiej w dzisiejszych warunkach stanowi istotny czynnik, który odzwierciedla wszechstronny, a w pewnym sensie sprzeczny proces politycznego, społeczno-ekonomicznego oraz kulturowego rozwoju społeczeństwa, który jest specyficzny dla danego kraju. Znajomość jego fenomenu, sił napędowych, następstw oraz perspektyw dla każdego narodu to dość trudne zadanie, które potrzebuje dokładnej analizy w celu zacieśnienia współpracy pomiędzy państwami Unii Europejskiej a jej partnerami. Spośród nich Ukraina wyodrębnia się jako nośnik o najwyższym potencjale partnerstwa. Oczywiście Ukraina

⁸ M. Zymomyra, „Tożsamość i partnerstwa. Studia z najbliższego sąsiedztwa”, Koszalin-Kirowohrad 2000r., s.366 Wensierski P., „Prognostyczna ocena rozwoju Unii Europejskiej po jej poszerzeniu o dziesięć nowych państw”, Kirowohrad-Drohobycz-Koszalin 2004, zeszyt 4, t.2, s.303

jest zainteresowana wejściem do europejskiego domu, przecież zajmuje w nim ważne miejsce.

Mówimy też o duchowym dziedzictwie, jakim jest współdziałanie kultur, które potrzebuje swoistego wprowadzenia do ogólnego europejskiego kontekstu. Powoduje ono swoisty monolog, powiedzmy polski, słowacki czy ukraiński oraz bezpośredni czy pośredni dialog. Właśnie dlatego rozpatrujemy kulturalno-oświatową integrację jak jedną z priorytetowych składowych procesu przystąpienia Ukrainy do światowej i europejskiej współpracy. *De facto* znaczenie tej tendencji celowo wyodrębniono w rozporządzeniu prezydenta Ukrainy, w którym podkreśla się rolę kształtowania pozytywnego nastawienia społeczeństwa w wyniku wyboru przez Ukrainę proeuropejskiej drogi poprzez rozpowszechnienie wiedzy o państwach europejskich, ich kulturze, historii oraz ekonomii. Znaczne możliwości ku temu stwarza wprowadzenie i rozpowszechnianie na Ukrainie Studium Europejskiego.

Europa zajmuje zmienną geopolitycznie przestrzeń, skupia różnorodność poglądów i wartości, wyrazistych kultur narodowych, które tworzą swoistą cywilizację europejską, ale nienaturalnie podzieloną na wschodnią i zachodnią. Spowodowało to wzajemne uprzedzenia, które istnieją pomiędzy zachodnią i wschodnią Europą, dlatego tak duże znaczenie ma każda inicjatywa, która prowadzi do przyspieszenia procesu integracji w sferze zarówno materialnej, jak i duchowej. Oczywiście, wszystko to ma jednoznaczny kierunek, jeśli rozpatrywać integrację europejską oraz jej przedmiot, na przykładzie analogii pomiędzy ukraińsko-polskim współzawodnictwem duchowym na poziomie twórczego współdziałania, które łączyło Zaleskiego (1802-1886) i Szewczenkę (1814-1861). Podobne analogie powodowały w przeszłości i powodują szczególnie w dzisiejszych czasach jedyny w swoim rodzaju sposób wzajemnego i samopoznania każdego narodu. Oczywiście, pomiędzy minionymi epokami a współczesnością rozciąga się racjonalna logika zmian, które czasami uwydatniają jakość ukraińsko-polskiego współdziałania, ze względu na nieprzemijające wartości

Unii Europejskiej oraz ich wpływ na proces nauczania. To połączenie warto rozpatrywać przez pryzmat utrzymania równowagi pomiędzy wielokulturowym, duchowym bogactwem, gdzie poszczególne kultury utrzymują dobre stosunki na podstawie wolnej i równej wymiany w granicach Europy. Jednak ta równowaga nie jest korzystna niestety dla narodów, które w niedalekiej przeszłości nie posiadały własnej państwowości. Dlatego kulturowa obecność narodu ukraińskiego na światowej arenie nadal jeszcze jest niezauważalna. Z jednej strony, sam fakt zaistnienia w 1991 roku niepodległej Ukrainy na mapie Europy istotnie zwrócił uwagę międzynarodowej społeczności na naród ukraiński, a z drugiej ta koherencja nadal nie osiągnęła zapełnionej różnościami kroniki.

Aby wzbogacić daną paletę stworzono kulturalno-oświatowe ośrodki, a przede wszystkim szkoły wyższe. Niemalą rolę odgrywa Państwowy Pedagogiczny, Uniwersytet im. Iwana Franka w Drohobyczu, założony na ziemi ojczystej Franka 15 kwietnia 1940 roku jako Instytut Pedagogiki, który w 1998 roku zreorganizowano na Państwowy Pedagogiczny Uniwersytet. Jednym z zauważalnych kroków Uniwersytetu w Drohobyczu w stronę integracji z europejskim światem naukowym, było wprowadzenie w 2003 roku punktacyjnego systemu organizacji procesu nauczania na założeniach Deklaracji Bolońskiej.⁹ Patronat Franka stwarza uniwersytetowi możliwość międzynarodowych kontaktów. Zawarte są one na podstawie porozumienia o współpracy ze szkołami wyższymi z 20 krajów, wśród których znajdują się placówki edukacyjne między innymi z Polski. W efekcie tej współpracy powstają różne inicjatywy, które z kolei uzasadniają wprowadzanie innowacji, a szerzej - procesu integracji europejskiej w połączeniu z procesem nauczania.¹⁰ Doskonały przykład tej współpracy stanowi fakt, że w Bałtyckiej Wyższej Szkole Humanistycznej 126 obywateli Ukrainy

⁹ Proces Boloński między Pragą i Berlinem. Raport na Konferencję Ministrów ds. szkolnictwa wyższego krajów sygnatariuszy Deklaracji Bolońskiej, Berlin 2003r., Warszawa 2003, s.78

¹⁰ O. Vyshnevskij, „*Teoretychni osnovy suchasnoji ukrajinskoji pedahohiky*”, Drohobycz 2006, s.604

nieodpłatnie otrzymało wyższe wykształcenie.¹¹ To przykład inwestycji szkoły wyższej sąsiedniego państwa skierowanej do współczesnego pokolenia.

Uniwersytet im. Iwana Franka w Drohobyczu oraz Uniwersytet im. Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie podjęły inicjatywę opracowywania oraz wydania naukowego rocznika „Pogranicze: Polska-Ukraina”. Ukazały się już dwa tomy pod red. prof. Kamińskiego oraz prof. Skotnego. Niedawno ukazała się wspaniała praca pod redakcją prof. Czepila oraz prof. Kucha Europejska wspólna przestrzeń edukacyjna a przeobrażenia oświatowe w Polsce i na Ukrainie (1989-2006). Nadzieje i zagrożenia.

Właściwe zrozumienie struktur integracji europejskiej oraz procesu nauczania poprzez pryzmat doświadczeń pracy Państwowego Uniwersytetu im. Iwana Franka w Drohobyczu doskonale pokazuje słuszność współpracy międzynarodowej. Warto zaznaczyć, że wprowadzenie do systemu oświaty w różnych krajach Europy wiedzy o różnicach narodowych po raz pierwszy uregulowano na poziomie prawnym dzięki przyjęciu Postanowień Konwencji Lizbońskiej (1997), Deklaracji Sorbońskiej (1998), a przede wszystkim Deklaracji Bolońskiej (1999).

System kształcenia utrwala normę, którą przekazuje się w procesie nauczania, ale przede wszystkim utrwala w szkole. Tę normę jednoznacznie kształtuje Deklaracja Bolońska. Kulturowo-oświatowe tradycje jako najważniejsze dominanty wzrostu cywilizacji, która określa poziom kulturowego rozwoju każdego narodu. Stąd biorą się edukacyjne analogie szkolnictwa narodowego w kontekście rozwoju duchowego tego czy innego narodu.

Dlatego rozpatrujemy go na poziomie aspektów społeczno-kulturowej przestrzeni:

- aspekt narodowy;
- aspekt wielokulturowego środowiska;

¹¹ P. Wensierski, M. Zymomrya, „*W obliczu zmian. Studenci z Ukrainy, Litwy, Uzbekistanu i Rosji w Bałtyckiej Wyższej Szkole Humanistycznej w Koszalinie (1999-2005)*”, Koszalin 2005r., s.95

- aspekt korelacji czynników z projekcją na światopoglądowe paradygmaty, które tworzą kulturę narodową w danym okresie historycznym.

Ukraińskie szkolnictwo w Polsce czy na Słowacji, chociaż kształtowało się i rozwijało w wielokulturowym środowisku, stanowi efekt istnienia narodu ukraińskiego, który od dawna zamieszkuje jako wspólnota w etnicznym środowisku mentalności kontynentalnej.

Istotne w przyswajaniu ogólnoludzkich wartości jest krzewienie wiedzy, rozwój intelektualny, co powinno spowodować eskalację międzynarodowej konkurencyjności europejskiego systemu szkolnictwa wyższego w całości. Płyną stąd zadania skierowane na szczegółową analizę przyczyn upadku narodowo-etnicznych czynników, które stanowią podwaliny szkolnictwa narodowego, np. polskiego na Ukrainie czy ukraińskiego w Polsce, czyli ich aktywną działalność w wielokulturowym otoczeniu.¹²

Proces Boloński w 2010 roku

Ministrowie odpowiedzialni za szkolnictwo wyższe w krajach uczestniczących w Procesie Bolońskim, zebrani się w Budapeszcie i Wiedniu w dniach 11 i 12 marca 2010 roku, zainaugurowali Europejski Obszar Szkolnictwa Wyższego (EOSW), przewidziany w Deklaracji Bolońskiej 1999 roku.

Od 1999 roku, 47 uczestników Europejskiej Konwencji Kulturalnej podpisało się pod tą wizją i dokonało znaczącego postępu na drodze do jej osiągnięcia. W ramach szczególnego partnerstwa między władzami państwowymi, uczelniami, studentami i pracownikami uczelni, wspólnie z pracodawcami, agencjami ds. zapewniania jakości, organizacjami międzynarodowymi oraz instytucjami europejskimi, podjęliśmy się szeregu reform w celu zbudowania Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego opartego na zaufaniu, współpracy i

¹² P. Wensierski, M. Zymomrya, „*Wzajemne oddziaływanie: dyskurs przyjaźni. Ukraina-Polska: nowe wyzwania epoki*”, Koszalin-Gdańsk-Drohobycz-Kirowohrad 2006r., s.19-21

wzajemnym poszanowaniu różnorodności kultur, języków i systemów szkolnictwa wyższego.

Znane są oceny niezależnych gremiów oraz raporty grup zainteresowania. Płynące z nich potwierdzenie, że instytucje szkolnictwa wyższego, pracownicy wyższych uczelni i studenci coraz silnie utożsamiają się z celami Procesu Bolońskiego. Mimo że w sferze implementacji reform bolońskich wiele już osiągnięto, raporty pokazują także, iż takie plany działań w Europejskim Obszarze Szkolnictwa Wyższego jak reforma struktury studiów i programów nauczania, zapewnianie jakości kształcenia, uznawalność, mobilność oraz wymiar społeczny zostały zrealizowane w stopniu zróżnicowanym. Niedawne protesty w kilku krajach, skierowane częściowo przeciw zjawiskom i działaniom nie związanym z Procesem Bolońskim, przypomniały, że niektóre z celów oraz reform bolońskich nie zostały prawidłowo wdrożone i objaśnione. Należy mieć tego świadomość i uważnie słuchać głosów krytycznych ze strony pracowników uczelni i studentów. Dostrzega się, że konieczne są usprawnienia i dalsze działania z udziałem kadry uczelni i studentów na poziomie europejskim, krajowym, a zwłaszcza uczelnianym, tak aby osiągnąć Europejski Obszar Szkolnictwa Wyższego na miarę naszych oczekiwań.

Proces Boloński po 2010 roku

Nasila się dyskusja na temat przyszłości reform zmieniających obraz szkolnictwa wyższego w Europie. Dokumenty dotyczące tej kwestii przygotowały m.in. Grupa Kontynuacji Procesu Bolońskiego (Bologna Follow-up Group)¹³ oraz European University Association,¹⁴ stanowisko w tej sprawie – jako wkład do dokumentu EUA – zajęła także Konferencja Rektorów Akademickich Szkół Polskich.

Wszystkie gremia zabierające głos w sprawie przyszłości Procesu Bolońskiego wskazują na potrzebę kontynuacji i konsolidacji działań zmierzających do realizacji wcześniej wytyczonych celów, zwłaszcza w

¹³ BOLOGNA beyond 2010, Bologna Follow-Up Group, lipiec 2008.

¹⁴ The future of the Bologna Process post 2010, European University Association, 2008.

tych obszarach, gdzie pozostało jeszcze sporo do zrobienia. Za ważne zadania uważa się m.in.:

- wdrożenie krajowych struktur (ram) kwalifikacji i zapewnienie ich kompatybilności,
- zapewnienie odpowiedniej elastyczności programów studiów, umożliwiającej mobilność, a także usuwanie barier utrudniających wyjazdy studentów i pracowników za granicę (wizy, pozwolenia na pracę, przenoszenie grantów, świadczenia socjalne i emerytalne itp.),
- wdrażanie idei kształcenia zorientowanego „na studenta”, w połączeniu z powszechnym
- myśleniem w kategoriach efektów uczenia się (przy opracowywaniu nowych i modernizowaniu istniejących programów studiów, w procedurach akredytacji itp.),
- stworzenie warunków do poprawy „zatrudnialności”, w szczególności absolwentów studiów I stopnia,
- upowszechnienie studiów prowadzonych wspólnie przez uczelnie z różnych krajów,
- zapewnienie właściwego funkcjonowania systemu ECTS
- zapewnienie uznawalności przez uczelnie różnych form kształcenia (w tym kształcenia nieformalnego i pozaformalnego).

Niezależnie od potrzeby dokończenia już rozpoczętych działań, dostrzegana jest konieczność wytyczenia nowych celów i podjęcia nowych inicjatyw. W niektórych przypadkach wcześniej sformułowane cele i zadania muszą zostać zmodyfikowane w związku z pojawieniem się nowych okoliczności i nowych wyzwań. Wśród tych nowych wyzwań najczęściej wymienia się:

- dostosowanie się do zmian demograficznych (postępującego starzenia się, a jednocześnie wzrastającego kulturowego zróżnicowania społeczeństw krajów europejskich),
- zapewnienie konkurencyjności europejskiego szkolnictwa wyższego w warunkach postępującej globalizacji,

- konieczność nowego spojrzenia na rolę i zadania poszczególnych podmiotów w systemie szkolnictwa wyższego, funkcjonującym w ramach społeczeństwa opartego na wiedzy, w którym kształcenie na poziomie wyższym jest traktowane jako dobro publiczne.

Idea utworzenia Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego jest w ogólności pozytywnie odbierana przez środowisko akademickie. Nadal jednak istnieje duża grupa osób dość sceptycznie nastawionych do jej wdrażania. Warto zatem wyraźnie stwierdzić, że niezależnie od tego, w jakiej formie Proces Boloński będzie kontynuowany po roku 2010, zmian dokonanych i zainicjowanych w ostatnich 11 latach w europejskim szkolnictwie wyższym nie da się odwrócić, czy „przeczekać”. Zaniechanie lub niedostateczna intensywność działań polskich uczelni we wdrażaniu reform bolońskich wiązałyby się z istotnymi zagrożeniami – prowadziłyby do pogorszenia pozycji uczelni oraz pozycji ich przyszłych absolwentów w jednoczącej się Europie. Z drugiej strony, istnieją liczne przykłady pokazujące, że dzięki systematycznemu i intensywnemu wdrażaniu idei Procesu Bolońskiego mniej znana uczelnia może osiągnąć spektakularne sukcesy, stając się obiektem zainteresowania i atrakcyjnym partnerem w projektach międzynarodowych dla najbardziej renomowanych ośrodków akademickich, nie tylko w Europie.

Po upływie niemal 10 lat od podpisania Deklaracji Bolońskiej podstawowe idee przyświecające tej inicjatywie są nadal aktualne. Co więcej, „kultura reform” w szkolnictwie wyższym, związana z Procesem Bolońskim, w coraz większym stopniu warunkuje gospodarczy i społeczny rozwój Europy.¹⁵ Znaczenie zmiany społecznej i kulturowej, którą reprezentuje Proces Boloński, wzrasta z roku na rok. Nie jest wykluczone, że przeprowadzone dotychczas reformy stanowią jedynie zaczątek procesu zasadniczych zmian społecznych, w których szkolnictwo wyższe ma do odegrania podstawową rolę.¹⁶

¹⁵ Stanowisko Prezydium KRASP z dnia 16 maja 2008 r. w sprawie przyszłości Procesu Bolońskiego oraz projektu OECD badania efektów kształcenia w szkolnictwie wyższym, Konferencja Rektorów Akademickich Szkół Polskich, www.krasp.org.pl (zakładka Dokumenty)

¹⁶ M. Klemencic, „The Bologna process and student expectations”, *EUA Bologna Handbook*, rozdz. A 1.1-3 (2006), Raabe Academic Publishers.

Do osiągnięcia sukcesu w realizacji postanowień Deklaracji Bolońskiej i kolejnych dokumentów podpisanych przez ministrów nie wystarczy jednak działalność samych u czelni. Konieczne jest odpowiednie zaangażowanie i harmonijne współdziałanie wszystkich podmiotów wnoszących wkład w realizację Procesu Bolońskiego w Polsce, a także sprawny przepływ informacji między tymi podmiotami. Kluczowe znaczenie ma stanowienie regulacji prawnych sprzyjających wdrażaniu tego procesu. Uchwalenie stawy Prawo o szkolnictwie wyższym było ważnym krokiem w tym kierunku, jednakże potrzebne są już nowe regulacje, dotyczące m.in. Krajowej Struktury Kwalifikacji (Krajowych Ram Kwalifikacji). Równie ważne jest wprowadzenie mechanizmów finansowych – zarówno na szczeblu ogólnokrajowym, jak i poszczególnych uczelni – motywujących uczelnie, ich jednostki i poszczególnych członków społeczności akademickiej o pożądanym działaniu.

6.2. NEW FRONTIERS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN HIGHER EDUCATION

Our work intends to show that under specific circumstances of graduating a faculty, in which the English language is taught, both the teachers and the students should be aware of the dimension and competences involved in the educational process mostly because competences are considered to be the key for education focused on student. An important part of the work highlights the idea that as future graduates of a faculty, as future teachers of English, the students not only acquire solid English knowledge, but also are prepared for a didactic profession and, therefore, must acquire different types of capabilities, such as: professional, psycho-pedagogical, socio-relational and moral ones. Although most educational competences are general, a specialization in English requires special competences as well.

It would be easy to bring out reasons for picking such a subject to deal with, given the present interest and everybody's enthusiasm in learning a language like English. It has become rather in fashion nowadays to know

and speak this language as it gives you a lot of advantages and opens even more possibilities. Thus, a certain interest in the future of this worldwide phenomenon called English is understandable and legitimate. It is a fact that English is the most popular language in the world. Spoken in more than 80 countries around the world, the total number of speakers (not just natives but also second language speakers and learners of English as a foreign language) varies from 470 millions to over a billion. English is the current lingua franca of international business, science, technology and aviation. It is a means for international commerce, helping transactions throughout the globe to be mediated. It is a symbol for interstate communication, and the reference language of many organizations and unions. The language plays an official or working role in the proceedings of most international political gatherings, in all parts of the world. Organizations from the field of science, sports or other examples of the kind are also on the list of institutions that operate in English. Recent statistics say that more than 80% of the international organizations in the world make official use of English more than any other language. English was and still is, thought to a lesser extent, the leading language of the media, the press, the advertising, the first language of broadcasting and thus the dominant language of the cinema industry and music. English is the international language of tourism, found in the safety instructions of the international flights, or alongside local languages in emergency procedures or directions to major locations. The official language of the air and the mother language of most of the technologies (notably the computer and the internet), English is the language associated with education and knowledge ever since the invention of the printing press back in 1476 (when most of the books published were in English) today having become the language in which universities that receive foreign students operates. On the whole, English has reached the status of de facto whenever two countries that speak different languages are involved, whenever two people in the same situation want to communicate or when safety requires co-operation among people speaking a wide diversity of languages, as it is with the international aircraft control, where English was adopted as the official language.

It is a fundamental principle of learning that the students' existing knowledge and experience should be the starting point for acquiring new understanding, and that they should be enabled to move from the known to the unknown, from the simple to the complex, and from the concrete to the abstract. Students' lives will provide the teacher with many opportunities to explore intercultural themes and to develop intercultural competence. Students may well experience examples of unfairness, discrimination, or conflict in their own lives that will enable them to engage in a concrete way with the concerns of intercultural education. Conversely, unless students are encouraged and facilitated in applying interculturalism to their own lives, they may well embrace intercultural ideas in the abstract but not engage in intercultural practices. Nonetheless, exploring such situations is central to developing in them the ability to apply intercultural ideas to their own lives. The team of students is a community in which the intellect and the emotion, the spirit and the will converge.

Language learning strategies

One of the most important objectives of the contemporary education is the construction of the competence of communication. And, in a society, where the cultural complex meets several manifestations like: the media culture, the institutional culture and the cultural heritage we must adopt an intercultural education which supposes an approach which emphasizes the gnoseologic relationships which are established between different types of communication. As language is considered a means of communication among people, conveying the message orally has been primarily focused.

Concerning language learning, various methods, approaches and techniques have been developed, based both on theory and on language acquisition. Beginning with the 90s Romania offered the language learners an efficient support for learning foreign languages. We can mention here the support of the British Council which, in my country, helped us meet the needs of a modern language teaching, providing the teachers with

modern training, new textbooks, courses, and also British teachers, to coordinate the practice in schools, or to show us new methods of teaching English. The Romanian curricula of studying foreign languages is based on the instructional features like objectives, syllabus specifications, types of activities, roles of teacher and learners. Communication in foreign languages has become crucial for our lives. We can mention that the earlier period of ELT methods was deficient in establishing the place and the contribution of learners. In this light the value devoted to the learner is unsatisfying, because the syllabuses based on these methods are mostly teacher oriented; the learner being dependent on the teacher. Richards (12, pp 213-217) said that the traditional methods of teaching viewed learners as passive recipients of the teacher's methodology, learning today is accepted as a more active process. In present-day teaching the student has become a more important component among the others in designing learning situations from a cognitive perspective. It has become more important what the student is doing than what teacher should do in language teaching. The teacher centered applications of the behaviorist theory and the cognitive theory has changed the major focus on teachers to learners. This situation brought into attention, as Yang (17, pp.205-210) said, the possible differences between learners. The learners related variables that affect the learning process are: age, gender, intelligence, language aptitude, motivation, attitude, learning styles, learning strategies, experience, purpose, linguistic and social background, amount of exposure to the target language, and also personality (2, pp.170-190). There are differences such as age and gender that can be hereditary whereas the level of education, motivation are acquired later, and they may result in some preferred learning styles, and strategies of learners.

With communicative learning the student becomes a researcher and a discoverer. S/he is taught not to expect everything from the teacher, but to locate, analyze and process the information him/herself. S/he also learns to find solutions to problems, interact with the group and negotiate meaning, the way people do in real life. This way, student talking time is increased and learners have more opportunities to interact and produce their own language.

To achieve communication and student interaction, the teacher must know the students well and understand their preoccupations and needs. This way, s/he can devise activities that are challenging and motivating. Communicative Language Teaching (CLT) is an approach to the teaching of second and foreign languages that emphasizes interaction as both the means and the ultimate goal of learning a language. It is also referred to as “communicative approach to the teaching of foreign languages” or simply the “Communicative Approach”.

Communicative Language Teaching places great emphasis on helping students use the target language in a variety of contexts and it stresses the importance of learning language functions. Its primary focus is on helping learners create meaning rather than helping them develop perfectly grammatical structures or acquire native-like pronunciation. This means that successfully learning a foreign language is assessed in terms of how well learners have developed their communicative competence, which can loosely be defined as their ability to apply knowledge with adequate proficiency to communicate.

Modern English, sometimes described as the first global lingua franca, is the dominant international language in communications, science, business, aviation, entertainment, radio and diplomacy. The initial reason for its enormous spread beyond the bounds of the British Isles where it was originally a native tongue was the British Empire, and by the late nineteenth century its influence had won a truly global reach. It is the dominant language in the United States and the growing economic and cultural influence of that federal union as a global superpower since World War II has significantly accelerated adoption of English as a language across the planet. A working knowledge of English has become a requirement in a number of fields, occupations and professions such as medicine and as a consequence over a billion people speak English to at least a basic level. Language teaching practice often assumes that most of the difficulties that learners face in the study of English are a consequence of the degree to which their native language differs from English (a contrastive analysis approach). A native speaker of Chinese, for example, may face many more difficulties than a native speaker of

German, because German is closely related to English, whereas Chinese is not. This may be true for anyone of any mother tongue (also called first language, normally abbreviated LI) setting out to learn any other language (called a target language, second language or L2).

Thus, it might seem there is a contradiction in the title of the present paper: the communicative approach used for teaching grammar instances. However, in presenting the stages which lead to genuine communication in the English class, I also pointed out that each grammar structure should be introduced, presented and practiced, bearing in mind at all times the aim of any activity conducted in the class: language is used for communication, the teacher makes use of communication to teach language. The achievement in learning language is given by factors to affect learning a language such as: intelligence (14, pp.162-170), the learner's beliefs about language learning (14 pp.3-4; 6, pp. 120-129; 3, pp. 11-14), attitude and motivation (10, pp.313), motivation, learning styles, and learning strategies (10, pp 55-65). And, an important result is the fact that the term "learning" replaced the term "teaching" in the new curricula.

- *The features of language learning strategy:*
- Learning strategies may either be observable or unobservable (4, pp.86-90);
- Learning strategies are used by the learner to make learning effective (14, pp. 435-440; 9, pp.132);
- Application of well chosen strategies via meta-cognitive strategies contributes to the achievement of a task (1, pp. 175-180);
- Learning strategies are found to contribute to learning either consciously or unconsciously (13, pp.435; 1, pp.60; 4, pp 90-100; 14 pp. 438-440);
- Learning strategies can be used at all levels of proficiency (11, pp. 105-115);
- Learning strategies can be learned (14 pp. 59-60);
- Learning strategies can be affected by different factors (13, pp.441);

- Learning strategies are related with problem solving (13, pp 440; 11, pp. 119;14, pp. 54);

Oxford's Strategy Inventory for Language Learning (SILL) assumes that some strategies are concerned with the language directly (memory and cognitive and compensation strategies) whereas some provide support indirectly (meta-cognitive, affective and social strategies). Students are aware of the necessity of speaking various languages.

English language learning during university

In the light of the principles of Bologna's Declaration (process which Romania had joined in 1999), initial teacher's training had accomplished various changes. Therefore, starting with academic year 2005/2006, this process means two psycho pedagogical and methodic modules training: 1st Module (during licensee studies), that means 3 years of studies and accumulation of 30 ECTS and it is finalized with obtaining of Teacher Training Department's Graduation Diploma and a 2nd Module (during Master studies) that means 2 years of studies and accumulation of 30 ECTS and it is finalized with a Certificate of Didactic Competence.

We train pre-school and primary school teachers. During the first three years they study a foreign language at their choice in the first four semesters. They normally choose English. One can notice that this language is the most likely to be studied taking into account its importance in every field of activity. "Nevertheless, there is a certain grim humor about the language itself.

English is the easiest of all great languages to begin to learn; every student is cheered and charmed by the ease and speed with which he can make himself understood. It is when he ventures into the labyrinth of idioms or finds himself entangled in the endless eccentricities of spelling and pronunciation that it begins to dawn upon him that an entire lifetime devoted to the study of the language would still leave him with an immense amount to learn" (5, pp.1).

All that should be added to the quotation is that the “endless eccentricities” are not only of spelling and pronunciation, but also of vocabulary, morphology, syntax, style and everything that properly belongs to the sphere of linguistics (8, pp.11). During the Master studies our students continue to study English, at the end of the studies they receive a CERTIFICATE OF COMPETENCE IN USING A FOREIGN LANGUAGE

Communicative Language Teaching is usually characterized as a broad approach to teaching, rather than as a teaching method with a clearly defined set of classroom practices. Historically, Communicative Language Teaching has been seen as a response to the Audio-Lingual Method and as an extension or development of the Notional-Functional Syllabus. As an extension of the notional-functional syllabus, Communicative Language Teaching places great emphasis on helping students use the target language in a variety of contexts and on learning language functions. There is no exception with the students from our faculty who consider speaking a foreign language an open door to a good career, to scientific research or better to financial success. Several years ago these students were pleased to speak only a foreign language but today they work hard to speak two or three. The analysis of mobilities shows their orientation: French and Spanish. This is now, but in several years' time economical, cultural and financial changes will bring about another orientation.

6.3. HIGH PERFORMANCE MEASURING EQUIPMENT - INTERNATIONAL RESEARCH COOPERATION

Tremendous growth of the embedded systems was significant during last decades. Heavy research efforts in this area has been, and still is, in the development systems that are more reliable, faster and more power efficient. A high performance measuring equipment is substantial in order to keep quality and performance of electronics embedded systems as high as possible. As an example we can mention devices that are based on the new modulations for radio frequency communication such as Orthogonal Frequency-Division Multiplexing (OFDM) or Code Division

Multiple Access (CDMA)¹⁷ where the proper hardware evaluation and verification is more than necessary. Here is an example of another crucial use of high performance measuring equipment – the analysis of side channels information leakage in cryptographic systems.¹⁸ In the case, when the cryptographic system¹⁹ is designed in a improper way, one can investigate the secret cryptographic keys just by analyzing the glitches in the electric current consumption. This kind of attack is dangerous e.g. in the area of smart cards, which are used e.g. as payment debit cards. Thus an extensive research and development of such systems should be done in order to prevent security treats. High speed computer peripherals are quite common nowadays. We can mention the Peripheral Component Interconnect (PCI)-Express²⁰ bus or the Universal Serial Bus.²¹ All of them uses a physical interconnection where transmitted signals should have a right shape in order to prevent communication errors. Again high performance measuring equipment gives us useful means to process the engineering and research work on an entirely better level.

High Performance Measuring Equipment Laboratory

We established the complex laboratory for the embedded systems development, which is equipped by high performance measuring equipment in last years that is located on Department of Electronics and Multimedia Communications at Technical University of Kosice. The main goal of this project is to provide high-end software Electronic Design Automation (EDA) tools and hardware (high performance measuring equipment, evaluation embedded electronic boards equipped by various Field Programmable Gate Arrays (FPGAs) or Micro-Controller Units (MCUs)) for analysis, research and development of embedded electronics designs.

¹⁷ Hanzo, L., Munster, M., Choi, B. J., and Keller, T.: OFDM and MC-CDMA for Broadband Multi-User Communication, WLANs and Broadcasting. IEEE Press, Wiley 2003.

¹⁸ Kocher, P., Jaffe, J., and Jun, B: Differential Power Analysis, Advances in Cryptology - Crypto 99 Proceedings, Lecture Notes In Computer Science Vol. 1666, M. Wiener, ed., Springer-Verlag, 1999.

¹⁹ Koc, C. K. (editor): Cryptographic Engineering, Springer, 2009.

²⁰ The PCI-Express. <http://www.pcisig.com/specifications/pciexpress/>

²¹ The Universal Serial Bus. <http://www.usb.org/home>

The multi-licenses for the Intellectual Property (IP) blocks necessary for work with the Altera FPGAs²² have been acquired in order to ensure highest standards of the laboratory as well as tools by Mentor Graphic²³, which are aimed to high-level simulation and efficient synthesis of the FPGA circuits. Moreover, a license of Matlab-Simulink²⁴ with various toolboxes has been purchase, which provides means for high-level simulation and synthesis as well. All mentioned EDA tools are available on described DELL server. This server ensure remote access in order to use also full featured EDA tools such as: Altera Quartus II and FPGA Advantage by Mentor Graphics. The remote access is through LabView,²⁵ the product of National Instruments corporation. The basic and advanced documentation is available in the laboratory, which can help to start working with our provided technology. We offer a number of demonstration project, which can provide a helping hand for students. The license server provides access to licensed EDA tools from the entire Faculty of Electrical Engineering and Informatics. Nowadays, the target implementation embedded technology that we support are: ARM-based micro-controllers (ARM7TDMI, Cortex M3, Cortex M1), other micro-controllers (x51, Freescale, etc.) FPGA circuits from vendors Actel , Altera , and Xilinx International cooperation Our students, who gain the basic experience with our provided tools can enhance their knowledge at partner universities all over the world, what work also vice-versa for foreign students from abroad who are welcomed in our laboratory.

The partners' universities are:

- Universite Jean Monnet, Saint Etienne, France,
- George Mason University, Fairfax, Virginia, The USA,
- Ruhr Universitat, Bochum, Germany,
- Technische Universitat, Ilmenau, Germany,
- Ramon Llull University, Barcelona, Spain,
- University of Technology, Hamburg, Germany,

²² The Altera corporation. <http://www.altera.com/>

²³ The Mentor Graphic corporation. <http://www.mentor.com/>

²⁴ The Matlab software. <http://www.mathworks.com/>

²⁵ The National Instruments corporation. <http://www.ni.com/>

- Delft University of Technology, Delft, The Netherlands.

We presented our high performance measuring equipment laboratory in this paper. Thus our students has a great opportunity to gain world-class experiences, which can enhance abroad at partners' universities. Acknowledgement This work is the result of the project implementation: Development of the Center of Information and Communication Technologies for Knowledge Systems (ITMS project code: 26220120030) supported by the Research & Development Operational Program funded by the ERDF.

6.4. PROJECTS SUPPORTING INTERNATIONAL COOPERATION IN HIGHER EDUCATION

Globalization has become the characteristic feature of the present times, and of the future as well. It is only a matter of time until frontiers are a history.

This process has affected higher education as well. The European, as well as global, integration in the field of higher education contributes greatly to quality improvement in education. It results in a simpler mutual recognition of university diplomas, and other education diplomas. The Fifth, Sixth and Seventh Framework Programs (FP5, FP6, FP7), such as Erasmus, Socrates, Tempus, Comenius, Leonardo da Vinci, etc, have been facilitating the European integration in education. Moreover, the new countries of the European Union can use structural funds. It is an enormous amount of money which the European Union has been providing to support university education. It is also thanks to this money that universities can make a significant progress towards better quality, which will subsequently help them improve their ranking position among European universities.

International Projects Carried Out at the Faculty of Economics of the Technical University in Košice in 2009

The Faculty of Economics of the Technical University in Košice has long been one of the most successful faculties in Slovakia at getting funding through international projects. This relates to both scientific and educational projects.

The scientific projects within the FP6 and FP7 programs are the most reputable ones and, at the same time, ones with the highest funding. They are considered top quality. While some universities wish to get an approval for at least one such project, the Faculty of Economics of the Technical University in Košice was involved in 8 projects of the FP6 and FP7 programs in 2009. In light of the importance of these projects, as well as for motivation reasons and necessary information provision, the details of the projects are listed in Table 6.1.

Table 6.1: Projects under the 6th and 7th Framework Programs carried out at the Faculty of Economics of the Technical University in Košice in 2009

Contract Number	Project Title	Program	Date of Project Initiation	Date of Project Completion	Total Grant (EUR)	Website
FP6-2004-27020	Access to e-Government Services Employing Semantic Technologies- ACCESS-eGOV	6 RP	1.1. 2006	28.2. 2009	397 740	http://www.accessegov.org/
IST-2005-034891	Networked Embedded System Middleware for Heterogeneous Physical Devices in a Distributed Architecture - HYDRA	6 RP	1.7. 2006	30.6. 2010	354 240	http://www.hydramidleware.eu
FP6-2004-27128	Semantic-enabled Agile Knowledge-based E-government-SAKE	6 RP	1.3. 2006	28.2. 2009	165 960	http://www.sake-project.org/

042999	Coordination of R&D&I Policies and Their Coherence with Other Policies in Newly Acceded Countries-COGNAC	6 RP	23.10. 2006	22.1. 2009	38 880	http://www.cognacproject.eu
FP7-2007-217098	Secure Process-oriented Integrative Service Infrastructure for Networked Enterprises-SPIKE	7RP	1.1. 2008	31.12. 2010	340 800	http://www.spike-project.eu/
FP7-217843	Promoting positive images of SET in young people under gender perspective-MOTIVATION	7 RP	1.2. 2008	31.1. 2010	69 945	http://www.motivation-project.com/
FP7-224976	Digital Ecosystems Network of Regions for Dissemination and Knowledge Deployment-DEN4DEK	7 RP	1.6. 2008	31.12. 2010	20 000	http://www.den4dek.org
1CE 036P2	Knowledge-Enabled Access of Central Europe SMEs to Efficient Transnational Transport Solutions-KASSETTS	7 RP	1.10. 2008	1.9. 2011	196 000	http://www.kassetts.eu

The table indicates that the total funding value of these projects, carried out throughout approximately three years, was EUR 1,583,565. The value is significant.

Although some projects have already been completed, it is nice to know that other projects within the Seventh Framework Program have been approved, with initiation this year. They are listed in Table 6.2.

Table 6.2: The 7th Framework Program Projects at the Faculty of Economics of the Technical University in Košice with Initiation in 2010

Contract Number	Project Title	Program	Date of Initiation	Date of Completion	Total Grant (EUR)
248128	OCOPOMO	7 RP	2010	2012	399 040
EP7-SME1-2008-2-1-4	eBEST	7 RP	2010	2011	188 000

The total confirmed funding from these three projects for three years equals EUR 1,139,440, i.e. 70% of the amount that the Faculty had gained for the 8 projects before. This also indicates that at present, fewer projects are successful, however, they are granted a higher funding.

The Faculty of Economics of the Technical University in Košice is also successful at having educational projects approved. In 2009, there were a total of 12 EU-funded projects carried out, virtually through all the programs.

This exceptional success rate in acquiring funding through EU-funded projects has contributed significantly to the fact that the Faculty of Economics of the Technical University in Košice has been rated the best faculty of Economics in Slovakia by ARRA, an independent rating agency. (see www.arra.sk)

TEMPUS Project Proposal in Cooperation with Ukrainian Universities

One of the projects that the Faculty of Economics of the Technical University in Košice has applied for is under the TEMPUS IV - 3rd Call for Proposals named European Education in Economics and Management Applied to Tourism and Local Development; a European Bachelor Study Program at the Transcarpathian State University of Uzhgorod. The project acronym is: CARPATH.

The Technical University in Košice, especially its Faculty of Economics, is the applicant in this project. Its partners are four universities from Ukraine and one university from France, one from Hungary and one from Romania. The universities are listed in Table 6.3.

Table 6.3: List of Partner Organizations

Partner no	Role	Organisation Name	City	Country
P1	Applicant	Technical University of Kosice	Kosice	Slovakia
P2	Partner	Transcarpathian State University of Uzhgorod	Uzhgorod	Ukraine
P3	Partner	Khmelnitsky National University	Khmelnitsky	Ukraine
P4	Partner	Terнопil National Economic University	Terнопil	Ukraine
P5	Partner	Kyiv International University	Kyiv	Ukraine
P6	Partner	University of Nice - Sophia Antipolis	Nice	France
P7	Partner	University of Miskolc	Miskolc	Hungary
P8	Partner	The Petru Maior University of Targu Mures	Targu Mures	Romania

The suggested duration of this project is 36 months, from October 15th, 2010 to October 14th, 2013.

The main objectives of the project are:

- To contribute to the implementation and consolidation of the Bologna process at the Transcarpathian State University of Uzhgorod and other universities in Ukraine,
- To trigger the process of degree recognition between the European and Ukrainian universities of the consortium,
- To create a European bachelor study program, in line with European standards, in “Economics and Management Applied to Tourism and Local Development “ at the Transcarpathian State University,
- To develop a network of cooperation among other partner universities in Ukraine in order to create conditions for a similar field of study,
- To elaborate a training system enabling Ukrainian students to

obtain double diplomas, i.e. both European and Ukrainian diplomas,

- To enhance competence and qualification of human resources in regional development, especially in tourism services and activities.

The objectives of the project should be met through the 12 so-called Work Packages listed in Table 6.4.

Table 6.4: Summary of Work Packages

Work package N°	Type of work package	Title of work package	Start	End
WP.1	Development	Preparation and realisation of European Bachelor Study Programme.	1	7
WP.2	Development	Creation of a Euro-Ukrainian centre of competences (COC) in Economics of Tourism and Local Development.	3	10
WP.3	Development	Creation of an e-learning resources centre (Carpathian Numerical Campus).	4	12
WP.4	Development	Creation of a database of scientific literature and documentation supporting European Bachelor Study Programme.	6	12
WP.5	Development	Training of a team of 32 Ukrainian teachers and 8 foreign language assistants to the specificities of the European bachelor study programme.	4	33
WP.6	Development	Selection and formation of two pilot groups of 80 students in bachelor degree at the TSU.	1	36
WP.7	Development	Development of fourteen courses in Economics and Management applied to Tourism and Local Development, prepared by lecturers from the EU universities.	5	36
WP.8	Development	Development of a mechanism of academic recognition of the double diploma process.	2	11
WP.9	Dissemination	Dissemination of the project results.	4	33
WP.10	Exploitation	Sustainability of the project results.	1	36
WP.11	Management	Management.	1	36
WP.12	Quality plan	Control of the project quality.	1	36

The proposed budget for this project, for all the partners, is shown in Table 6.5.

Opportunities for Ukrainian students to study at the Faculty of Economics of the Technical University in Košice by distance learning

Distance learning study at the Faculty of Economics of the Technical University in Košice is carried out in a so-called combined form. Its core principles are as follows:

The student receives distance learning materials and can

communicate with the teacher using MOODLE system from his computer in Ukraine, or from the place where he currently is. His duty is to sit for a course-unit credit and an exam.

Table 6.5: Budget Summary

I. Project Costs		
Direct Costs :		
1. Staff costs	228 359,00 €	Cannot exceed 40% of the total eligible direct costs
2. Travel costs and costs of stay	296 538,00 €	
3. Equipment	57 062,00 €	Cannot exceed 30% of the total eligible direct costs
4. Printing & Publishing	21 982,00 €	
5. Other costs	7 250,00 €	
SUB-TOTAL ELIGIBLE DIRECT COSTS	611 191,00 €	
Indirect costs	42 783,37 €	Flat rate funding of 7% of the total eligible direct costs. If the applicant organisation receives an operating grant from the European Commission, enter here indirect costs of 0.
TOTAL ELIGIBLE COSTS	653 974,37 €	Must equal total project finance below
II. Project Finance		
1. Tempus Grant Requested	559 108,37 €	Cannot exceed 90% of the total eligible costs
2. Total Co-financing	94 866,00 €	Must be at least 10% of the total eligible costs
TOTAL PROJECT FINANCE	653 974,37 €	Must equal total eligible costs above

Except for that, the student has an opportunity (not obligation) to attend consultations, the date and extent of which are agreed in advance. This voluntary attendance part is aimed at facilitating student learning.

This form of study can be applied in the „Finance, Banking and Investment” study program and in the „Public Administration and Regional Development” study program. The study is charged for and for Ukrainian students, when studying in Slovak, the fee is EUR 1,500 per an academic year. It is possible to study for a Bachelor degree, which lasts three years, and then for a Master degree lasting two years. The graduates obtain a degree „Bachelor”, abbreviated „Bc.” or „Engineer” abbreviated „Ing.”.

In case the number of Ukrainian student applicants interested in this form of study is at least 25 in a single program, the faculty could help

perform the „on- site” part of the program directly in Uzhgorod.

The European Union provides enormous financial resources to support research as well as higher education. It is not easy to get the funding, however, if it is approved, these resources can contribute significantly to quality improvement of provided education. It is a way to increase the quality of international cooperation and, at the same time, a way to get a better position in the European University Ranking, or European Faculty Quality Rankings.

6.5. FORMY SPOLUPRÁČE V OBLASTI INOVAČNÝCH AKTIVÍT

V súčasnosti inovačná aktivita podnikov sa neobmedzujú len na prostredie veľkých priemyselných firiem, ale čoraz viac zohráva dôležitú úlohu v malých a stredných podnikoch. (MSP). Prepojenie vedy a výskumu s aplikačnou oblasťou a inovačné podnikanie sa stavajú hlavným zdrojom konkurencieschopnosti v modernej ekonomike založenej na využití vedomostí. Vo všeobecnosti za hlavný zdroj inovácií sú považované výsledky vedy, výskumu a vývoja. K celkovej inovačnej výkonnosti podniku prispievajú aj ďalšie zložky: ľudské finančné, materiálové a informačné zdroje ako aj kvalita riadenia inovačných procesov. Významný potenciál v oblasti inovačných aktivít vidíme v možnosti využitia rôznych foriem spolupráce podnikov.

Cieľom článku je preto poukázať na faktory obmedzujúce inovačnú aktivitu podnikov v SR a predstaviť niektoré formy spolupráce a typy podpor, ktoré je možné pre tieto aktivity získať na zlepšenie súčasnej situácie.

Bariéry inovačných aktivít podnikov v SR

Slovenský štatistický úrad (ŠÚ) uskutočnil v r. 2008 prieskum, ktorého cieľom bolo identifikovať hlavné faktory obmedzujúce inovačnú

aktivitu slovenských podnikov. Ide o špeciálny prieskum, ktorý sa vykonáva v krajinách EU každé 2 roky s trojročným referenčným obdobím. To znamená, že najnovšie šetrenie pokrýva obdobie rokov 2004-2006. Hlavné faktory, ktoré bránia inovačným aktivitám u podnikov inovujúcich a u podnikov bez inovačnej aktivity sú zhrnuté v tab. 1. Najväčším problémom uskutočniť inovačné aktivity bolo nedostatok finančných prostriedkov (29,8% podnikov bez inovačnej aktivity, 32,4% s inovačnou aktivitou) a pri inovujúcich podnikov to boli zároveň vysoké náklady na inovácie (20,3%). Pre podniky bez inovačnej aktivity ako druhý najväčší problém bol trh ovládaný zavedenými podnikmi, nedostatok kvalifikovaných odborníkov a obtiažnosť nájsť partnera pre spoluprácu v oblasti financií.

Tab. 6.6. Podiel podnikov podľa dôležitosti faktora brániaceho inovačným aktivitám v %

Faktory brániace inovačným aktivitám	podniky s inovačnou aktivitou	podniky bez inovačnej aktivity
	2006	
Ekonomické		
nedostatok finančných zdrojov	32,4	29,8
vysoké náklady inovácie	20,3	2,12
Vnútročné		
nedostatok kvalifiko- vaných pracovníkov	8,8	7,5
nedostatok informácií	3,7	4,2
obtiažnosť nájsť partnera pre spoluprácu v oblasti financií	5,4	6,6
Ostatné		
trh ovládaný etablovaným podnikom	11,8	11,5
neistý dopyt po inovačných výsledkoch	8,8	9,7

Zdroj: spracované podľa údajov ŠU SR (2008)

Z údajov uvedených v tab. 6.7 vyplýva nasledovná štruktúra výdavkov na financovanie inovácií: 30,46 % bolo použité vlastných zdrojov; 64,26 % - z iných zdrojov; zo štátneho rozpočtu išlo na inovačné

podnikanie 4,13 % a len 1,15 % zahraničných zdrojov, viac podnikov sa orientovalo na inováciu procesov ako produktov.

Tab. 6.7. Zdroje na inovácie 2008 (v tis. ur)

Inovácia	Štátny rozpočet	Zahraniczne zdroje	Vlastné zdroje	Iné zdroje	Spolu
	2008	2008	2008	2008	2008
Produktová	4177	1806,9	34490,8	110164,9	150639,6
Procesná	2416,3	168,3	13793,9	980	17358,5
Organizačná	37,7	0	1875,1	0	1912,8
Marketingová	509,5	7,3	2528	10	3054,8
Spolu	7140,5	1982,5	52687,8	111145	172 965,7

Zdroj: spracované podľa: <http://www.vedatechnika.sk> (2010)

Z uvedených výsledkov vyplýva, že jedným z možných riešení špecifikovaných problémov môže byť práve spolupráca na inovačných aktivitách s ďalšími podnikmi a univerzitami, ktorá v súčasnosti nie je využitá. Dochádza tak k spolufinancovaniu, k zdieľaniu nákladov a využitiu kvalifikovaných pracovníkov pôsobiacich na univerzitách. Podnik má možnosť ušetriť náklady, ak bude spolupracovať s organizáciami z oblastí, kde sú celkové náklady na výskum a vývoj sú nižšie ako v SR alebo v Európe. Podnik môže získať na technickom vybavení výskumu v prípade, ak ho vlastní univerzita. Môže využiť kvalifikovanú pracovnú silu, ktorá by sama nebola schopná rozvíjať inovačné aktivity.

Formy spolupráce

Treba uviesť, že situácia, kedy celú produktovú inováciu aktivoval podnik sám, sa začala meniť. Postupným otváraním sa priemyslu začali univerzity ponúkať podnikom výskumné kapacity, k čomu prispela zmena financovania verejných výskumných inštitúcií, u ktorých možno pozorovať trend získavať finančné prostriedky aj z výskumu pre súkromný sektor. Zároveň v súčasnosti vznikajú firmy, ktorých hlavným predmetom podnikania sú výskumné a vývojové aktivity pre ďalšie podniky. K rozvoju inovačných aktivít prispeli celkové globalizačné

procesy odbúravajúce prekážky využívania takýchto firiem v ekonomicky výhodnejších oblastiach. V dôsledku uvedených faktorov sa otvárajú nové možnosti pre podniky, ktoré nedisponujú potrebnými výskumnými kapacitami a majú obmedzené finančné zdroje na inovačné aktivity. V súčasnosti rozvinutá infraštruktúra umožňuje realizovať rôzne formy spolupráce v oblasti inovačných aktivít.

Fúzie

Jednou z možností, ktorá sa používa najmä pri väčších firmách, predstavujú fúzie, ktorých cieľom býva zefektívnenie vývojových aktivít. Tento trend je viditeľný u firiem vo farmaceutickom priemysle. Kvôli vysokým finančným nákladom na vývoj nových liekov sa vypláca spojiť s konkurenciou. Aktivita inovačných malých a stredných firiem v tejto oblasti nie je zatiaľ veľmi vysoká. Fúzie môžu byť jednou z ciest, ako môžu tieto firmy inovovať svoje služby a produkty.

Strategické aliancie, podnikateľské siete

Ďalšiu zaujímavú možnosť spolupráce na výskume a vývoji predstavujú strategické aliancie, čo je oblasť v ktorej sa ponúka mnoho príležitostí práve malým a stredným podnikom. Strategické aliancie predstavujú formálne, resp. neformálne dohody medzi dvoma alebo viacerými podnikmi v oblasti aplikovaného výskumu a vývoja. V praxi ide o spoluprácu v rámci klastrov a technologických platforiem pri vývoji nových produktov a technológií. Klastre predstavujú siete spolupracujúcich podnikov, dodávateľov a ďalších inštitúcií, ktorých spolupráca prebieha na geograficky vymedzenom území s cieľom zvýšiť ich konkurencieschopnosť. Technologické platformy sú zoskupenia priemyselných podnikov, odborových združení a zväzov, výskumných a finančných inštitúcií, národných orgánov štátnej správy, asociácie spotrebiteľov podieľajúcich sa na výskume, vývoji a inováciách v strategicky významnej technologickej oblasti. Ich cieľom je podporovať a naplňovať strednodobé a dlhodobé vízie budúceho technologického vývoja vedúce k posilneniu konkurencieschopnosti danej krajiny.

Jednou z foriem, ako zapojiť ďalšie subjekty do vlastných vývojových aktivít, je outsourcing, pričom môže ísť o outsourcing celého procesu vývoja alebo len nejakej časti tohto procesu, čo je zaužívanejšie. Podniky, ktoré realizujú výskum a vývoj pre iné podniky, sa nazývajú Contract Research Organizations (CRO). Najčastejšie odbory, v ktorých CrO pôsobia, sú farmácia, toxikológia, chémia, klinické testovanie a pod. Zadávatelia sú obyčajné veľké nadnárodné podniky, riešiteľmi však často bývajú stredné podniky.

Nákup jednotlivých členov projektového tímu

V prípade, že podniky potrebujú iba jedného alebo pár odborníkov, je pre ne výhodné si ich prenajať len na krátky čas. Tento spôsob je najčastejšie využívané v oblasti informačných technológií. Ide o portály, kde sú sústredení odborníci na rôzne činnosti a takisto ich mzdové nároky, pričom sú zoradení podľa kvality odvedenej práce. Umožňuje to firmám šetriť náklady a takisto čas, keď kombináciou pracovníkov z rôznych časových pásiem sa môže pracovať na projekte nepretržite. K nevýhodám tejto spolupráce patrí nedôvera ku kvalite pracovníkov, čomu je možné predísť sledovaním ich práce a kontrolou priamo v histórii portálu pomocou nástroja, ktorý monitoruje činnosť daného pracovníka. Takisto táto aplikácia môže sledovať čas, ktorý pracovník strávi riešením zadanej úlohy a podľa toho mu určiť výšku odmeny.

Platformy zadávateľov a riešiteľov inovačných projektov

Cieľom platforiem na internete je umožniť spoluprácu medzi podnikmi, ktoré potrebujú ľudí pre svoje inovačné aktivity a osobami, resp. podnikmi, ktoré ich budú naplňovať najmä v prípade, keď objednávateľ často dopredu nevie, o aké aktivity pôjde, aké služby bude potrebovať a nemá na to ani zamestnancov ani potrebné technické vybavenie. Ide napr. o portál Innocentive. Jeho prínos spočíva v tom, že zadávateľ si registruje svoj problém a ak sa nájde riešiteľ, ktorý je

takisto registrovaný na danom portáli, aby sa predišlo úniku informácii, sa zaviaže, že k danej skutočnosti prechová mlčanlivosť. Innocentive zamestnáva odborníkov, ktorý posúdia riešenie. Riešiteľ v prvotnej fáze nevie, kto zadal problém, aby podnik predišiel prezradeniu konkurenčnej firme. Riešenia sa zhromažďujú a Innocentive vyberá najvhodnejšie a úspešnému riešiteľovi je preplatená odmena. Podnik ako zadávateľ získa pri takejto forme spolupráce nové poznatky, ktoré však môže využiť len v danom projekte.

Hlavným cieľom ďalšieho rozvoja spolupráce podnikov a univerzít je, aby EÚ dosiahla ambiciózne ciele v oblasti zvýšenia inovačných aktivít. Tak ako spolupracujú podniky v rámci rôznych foriem spolupráce, ako sú fúzie, klastre, rôzne internetové portály, sa univerzity môžu stať plnohodnotnými členmi s tímom odborníkov v rámci technologických platforiem a ďalších podobných zoskupení. Pri tejto spolupráci dochádza k podpore a šíreniu inovatívnych myšlienok a postupov oboch zúčastnených strán a partnerov - priemyslu a un

6.6. AZ EURÓPAI UNIÓ KÖZÖSSÉGI VÉDJEGYRENDSZERÉNEK JELLEMZŐI

Magyarország 2004. május 1. napján csatlakozik az Európai Unióhoz tehát a közösségi joganyag, így a közösségi védjegyéről szóló 40/94/EK rendelet is része lesz a magyar jogrendszernek. Rendelkezéseit azonban egyrészt jogharmonizációs kötelezettségeink teljesítésénél addig sem lehet figyelmen kívül hagyni, másrészt az EU szervezeti által kialakított joggyakorlat iránt sem maradhatunk közömbösek.

Ami témánkat illeti, a Belső Piac Harmonizációs Hivatala (Office for Harmonization in the Internal Market OHIM) vagyis a központi lajstromozó szerv, a közösségi védjegy és ipari mintahatóság különlegesen fontos szerepet játszik. Az Európai Közösség az iparjogvédelmi integráció legfejlettebb fokozatának megvalósítására törekszik, melyre jó példa a közösség Központi védjegyrendszere. A közösségi Védjegyrendszer 1996 óta funkcionál, székhelye a spanyol Alicante. Működésének alapját képezi a **89/104/EGK védjegyjogi**

irányelv valamint a **közösségi védjegyről szóló 40/94/EK rendelet**.

Az iparjogvédelem szupranacionális rendszere fokozatosan, több évtizedes kodifikációs tevékenység eredményeként fokozatosan jött létre a Közösségben.

A közösségi védjegyoltalom legfőbb előnye, hogy a csatlakozást követően egyetlen eljárásban olcsóbban és gyorsabban juthatnak a magyar bejelentők az európai védjegyoltalomhoz, amely mind a 25 tagországban érvényes. Az európai védjegyoltalom megszerzése segíti a vállalatok piacszerzését, annak megtartását és védelmét. Lehetőség lesz az ún. szenioritás igénylésére, azaz bizonyos feltételek megléte esetén a közösségi bejelentés megtételekor igényelni lehet az azonos megjelölésre vonatkozó, azonos árujegyzékkel rendelkező korábbi nemzeti védjegy elsőbbségi napját a közösségi védjegy elsőbbségi napjául.

A közösségi védjegy - ha igény van rá, - a későbbiekben átalakítható nemzeti védjeggyé a közösségi védjegy eredetei elsőbbségi időpontjának megtartásával. Az unió bármely országában történő használat tényleges védjegyhasználatnak minősül, a használat igazolására elegendő egy tagországban történő használatnak a bizonyítása. További fontos tényező, hogy védjegybitorlás esetén a közösségi védjegy bíróságokhoz lehet fordulni, amelyeknek határozata az Európai Unió egész területére érvényes és végrehajtható. A közösségi védjegy átruházható, licenciaszerződés tárgya lehet az EU egész területére vagy egy részére vonatkozólag is. Bármely tagországban nemzeti úton későbbi elsőbbséggel bejelentett védjeggyel szemben lajstromozást gátló akadályt képez.

Az Európai Unió bővítésekor a közösségi védjegy oltalom automatikusan kiterjed majd a csatlakozó országok területére.

A rendelet 4. cikke az Európai Közösség védjegyjogi irányelvével összhangban állapítja meg azoknak a **megjelölésének a körét**, amelyekre közösségi védjegyoltalom igényelhető. Ezek szerint tehát közösségi védjegyoltalomban részesülhet bármely grafikailag ábrázolható megjelölés, különösen szavak, beleértve a személyneveket is, ábra, betű szám, a termék formája vagy csomagolása, feltéve ha alkalmas arra, hogy a terméket és szolgáltatásokat megkülönböztessen

más vállalkozások termékeitől vagy szolgáltatásaitól. A rendelet tehát a jelenlegi magyar szabályozástól eltérően példalózó felsorolást ad a közösségi védjegyoltalomban részesíthető megjelölésekről.

A rendelet alapján közösségi védjegyre oltalmat szerezhetnek az EU területén honos természetes és a jogi személyek, valamint olyan természetes és jogi személyek, amelyek olyan országok joghatósága alá tartoznak, amelyek tagjai a Párizsi Unió Egyezmények (PUE), illetve a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) létrehozó szerződéseknek.

Közösségi védjegyoltalmat szerezhetnek továbbá olyan természetes és jogi személyek, amelyek olyan országok joghatósága alá tartoznak, amelyek nem tagjai a PUE- nak, illetve a WTO-t létrehozó szerződésnek, azonban állandó lakhelyük vagy székhelyük az Európai Unió területén vagy a valamely PUE - tagország területén található, vagy ezek bármelyikén ténylegesen működő ipari vagy kereskedelmi létesítménnyel rendelkeznek. A védjegyjogosult meghatározása érthető módon eltér a magyar szabályozástól, az Európai Közösség speciális - földrajzi és jogi - helyzete miatt.

A védjegyrendelet - védjegy törvényünkhöz hasonlóan - **lajstromozási tilalmakat** állít fel. Vannak elvileg az árujegyzék egészére vonatkozó tilalmak, amelyek alól felmentés nem adható. Ezek a feltétlen kizáró okok, melyeknél a lajstromozási tilalom minden áru és szolgáltatás tekintetében fennáll. Vannak viszont viszonylagos kizárási okok, amelyek egyrészt nem az árujegyzék egészére vonatkoznak, másrészt amelyek vonatkozásában a korábbi akadályozó jog jogosultjának hozzájáruló nyilatkozata a lajstromozási akadályt elhárítja.

A feltétlen kizáró okokról a rendelet 7. cikke tartalmaz rendelkezéseket. Ezek szerint ki vannak zárva az oltalomból azok a megjelölések, amelyek nem felelnek meg a 4. cikkben előírtaknak (tehát nem tartoznak az oltalomban részesíthető megjelölések körébe), nem rendelkeznek megkülönböztető képességgel, illetve olyan jelekből vagy adatokból állnak, amelyeket a forgalomban az áru vagy szolgáltatás fajtája, minősége, mennyisége, rendeltetése, értéke, földrajzi származása, előállítási vagy teljesítési ideje, illetve egyéb jellemzője feltüntetésre használnak. Nem részesülhetnek közösségi védjegyoltalomban azok

a megjelölések, amelyeket az általános nyelvhasználatban, illetve az üzleti kapcsolatokban általánosan és szokásosan használnak, amelyek kizárólag olyan formából állnak, amely az áru jellegéből következik, vagy a célzott műszaki hatás eléréséhez szükséges, vagy az áru értékének a lényegét hordozza. Nem lajstromozhatóak azok a megjelölések sem, amelyek a közrendbe vagy a közerkölcsbe ütköznek, illetve amelyek az áru fajtája, minősége, földrajzi származása vagy egyéb tulajdonsága tekintetében alkalmasak a fogyasztók megtévesztésére.

Nem oltalomképesek azok a megjelölések sem, amelyek a PUE alapján vannak kizárva az oltalomból. Borok és égetett szeszes italok vonatkozásában nem részesülhet oltalomban az a megjelölés, amely olyan földrajzi származási jelből áll vagy olyat tartalmaz, amely a termék földrajzi származását határozza meg, és a termék nem erről a földrajzi területről származik. Ezeket a kizáró okokat akkor is figyelembe kell venni, ha csak az Unió területének egy része vonatkozásában állnak fenn.

Viszonylagos kizáró okok miatt nem lajstromozható azonos áruk, illetve szolgáltatások tekintetében a korábbi védjeggyel azonos, későbbi elsőbbségű megjelölés, valamint az a megjelölés, amelyet a fogyasztók összetéveszthetnek a korábbi védjeggyel a megjelölés és a védjegy azonossága, vagy hasonlósága, valamint az érintett áruk, illetve szolgáltatások azonossága vagy hasonlósága miatt. A rendelet kifejezetten szól arról, hogy az összetéveszthetőségig való hasonlóságba a korábbi védjegy vonatkozásában fennálló asszociációs kapcsolatot is bele kell érteni. Ki van zárva a védjegyoltalomból a megjelölés, ha azt a képviselő, illetve az ügynök, a jogosult engedélye nélkül, saját nevében is jelentette be lajstromozásra, kivéve, ha az ügynök igazolja, hogy eljárása helyénvaló volt. Eltérő áruk illetve, szolgáltatások tekintetében nem oltalomképes a belföldön jó hírnevet élvező korábbi védjeggyel azonos vagy ahhoz hasonló későbbi megjelölés, ha annak használata a jó hírű védjegy megkülönböztető képességét vagy hírnevét sértené vagy tisztességtelenül kihasználná. Ha ez a korábbi, jó hírű védjegy közösségi védjegy, akkor az Európai Közösség egész területén, ha nemzeti védjegy, akkor az adott tagország területén kell jó hírűnek lennie.

A kizárási okokat tekintve a magyar védjegytvény mind logikailag, mind tartalmilag párhuzamot mutat a közösségi rendelettel, ellentétben a következő két jogi intézménnyel- szenioritással és a nemzeti védjegyre történő átalakítással- melyek csak egy közösségi védjegyrendszerben nyerhetnek értelmet.

A szenioritás a közösségi védjegyjogra jellemző, sajátos jogi- intézmény. Ha a bejelentő bármely tagállamban korábbi, érvényes nemzeti védjeggyel rendelkezik, lehetőség van arra, hogy - ha ezt a védjegyet azonos áru jegyzékkel közösségi védjegyként is bejelenti- megtartsa annak eredeti elsőbbségét. Ha a korábbi védjegy lemondás vagy lejárat miatt megszűnik, úgy kell tekinteni, hogy a közösségi védjeggyel ennek a korábbi védjegynek a hatálya folytatódik.

Ha a korábbi védjegy érvénytelenítés, törlés vagy a keletkezésre visszaható hatályú lemondás folytán szűnik meg, a szenioritás által igényelt elsőbbség elvész.

Nemzeti védjegyre való átalakításra a közösségi védjegy jogosultjának lehetősége van abban az esetben, ha a bejelentést, visszavonták, illetve a lajstromozott közösségi védjegy oltalmát megszüntették, a jogosult az oltalomról lemondott, vagy az oltalom lejárat miatt szűnt meg. Ez a rendelkezés a bejelentő, illetve a védjegyjogosult érdekét szolgálja. Ugyanis, ha csupán egyetlen tagországban is felmerül a lajstromozást gátló akadály, akkor a megjelölés közösségi védjegyként nem lajstromozható, illetve a lajstromozott védjegy oltalom megszüntethető, azt törölni lehet. A nemzeti védjegyre történő átalakítást nem lehet igényelni abban az esetben, ha a közösségi védjegy oltalma a használat elmulasztása miatt szűnt meg, illetve arra a tagállamra, amely vonatkozásában merült fel lajstromozást gátló akadály a bejelentéssel vagy megszűnési ok a közösségi védjeggyel szemben. A nemzeti védjegyre történő átalakítást az elutasító, illetve megszüntető határozat, valamint a lemondás, a visszavonás és a lejárat miatti megszűnés jogerőre emelkedést követő harmadik hónap leteltéig lehet kérni.

A közösségi védjegyeljárásokban az ügyfél személyesen is eljárhat, valamint képviselőt is igénybe vehet. A képviselőt kötelező azok-

nak a személyeknek, akiknek lakóhelye, illetve székhelye nem az Európai Unió területén található, vagy akik elsődleges gazdasági tevékenységüket nem az Európai Unió területén folytatják. A fenti kategóriákba nem tartozó jogi személyek képviselőt meghatalmazottként a jogi végzettségű személy, aki jogosultsággal rendelkezik arra, hogy bármely tagállamban védjegyügyekben eljárjon. A hivatásos képviselők másik csoportjáról a OHIM képviselői listát vezet. Erre a listára azok a személyek kerülhetnek fel, akik valamely uniós tagország állampolgárai, valamely tagország területén végzik a tevékenységüket, és joguk van ahhoz, hogy valamelyik tagállam iparjogvédelmi hivatala előtt védjegyügyekben képviselőt ellássanak. A tagállamok egy része szakmai képesítést ír elő ahhoz, hogy valaki védjegyügyekben képviselőt elláthasson, míg a tagállamok másik része nem támaszt ilyen követelményt.

Azokban a tagállamokban, ahol a képviselői jog védjegyügyekben nem függ szakmai képesítéstől, a listára kerüléshez szükséges, hogy az a személy, aki a listára fel kíván kerülni, igazolja, hogy a tagállam iparjogvédelmi hivatala előtt már legalább öt éve ellát képviselőt védjegyügyekben.

Azokban a tagállamokban, amelyekben a védjegyügyekben való képviselőt ellátáshoz előírnak szakmai képesítést, a listára felkerülni kívánó személynek nem kell ilyen öt éves gyakorlatot igazolni. Az OHIM által vezetett listára, kérelemre lehet felkerülni, amihez mellékelni kell az adott tagállam iparjogvédelmi hatóság által kiadott igazolást, amely a fenti követelmények meglétét igazolja.

Védjegy törvényünk 44. paragrafusa hasonló logikával szabályoz: magyar védjegyügyben külföldi személy köteles belföldi lakóhellyel rendelkező szabadalmi ügyvivőt vagy ügyvédet, képviselőt megbízni.

A közösségi védjegy oltalma kérelemre megszüntethető. A rendelet megszüntetésnek két fajtáját különbözteti meg, a hatálytalanítást és a törlést.

A közösségi védjegy oltalma megszűnik, ha jogosult a védjegy lajstromozásától számított öt éven belül nem kezdi meg a védjegy használatát az árujegyzékbe tartozó termékek és szolgáltatások vonatkozásában, kivéve, ha a használat elmaradását a jogosult

kellőképpen igazolja. A megszűnés lehet teljes vagy részleges attól függően, hogy a használat elmaradása az árujegyzék egészét vagy egy részét érinti. A védjegyoltalomnak a használat hiánya miatti megszűnése nem állapítható meg, ha az öt éves időtartam elteltét követően, de a használat hiánya megszűnés megállapítása iránti kérelem benyújtását megelőzően megkezdik, illetve folytatják a tényleges védjegyhasználatot. E rendelkezés nem alkalmazható, ha a jogosult a tényleges védjegyhasználatot a kérelem benyújtását követően megelőző három hónapban csupán azt követően kezdi meg, illetve folytatja, hogy értesül arról, hogy a használat hiánya miatti megszűnés megállapítását fogják kérni.

A közösségi védjegy oltalma megszűnik, ha a védjegyjogosultság magatartása miatt a megjelölés azoknak az áruknak vagy szolgáltatásoknak a szokásos nevévé vált, amelyekre lajstromozták, vagy ha a jogosult használatára következtében megtévesztővé vált, különösen az áruk vagy a szolgáltatások jellegét, minőségét vagy földrajzi származását illetően.

A közösségi védjegyoltalom akkor is megszűnik, ha a védjegy jogosultja többé nem tesz eleget a rendelet 5. cikkében foglaltaknak, azaz közösségi védjegyre nem szerezhethet jogosultságot.

A megszűnési okokat vizsgálva látható, hogy a közösségi védjegyrendelet és a magyar védjegy törvény logikája párhuzamot mutat, a megszűnés esetei nagyjából azonosak.

Avédjegy törlésének van helye abban az esetben, ha megállapítható, hogy a bejelentő nem tartozott az 5. cikk által meghatározott körbe, azaz közösségi védjegyre nem

szerezhethet jogosultságot, vagy ha a 7. cikkben foglaltak megsértésével lajstromozták.

A védjegy törlésének van helye abban az esetben is, ha a közösségi védjegy jogosultja rosszhiszeműen járt el a védjegybejelentés megtételekor. Nagyon fontos különbség a rendelet és a magyar védjegy törvény között, hogy az OHIM a lajstromozási eljárás során a rosszhiszeműséget nem vizsgálja, a rosszhiszeműség kizáró okként a lajstromozási eljárás során nem merül fel. A bejelentő rosszhiszeműségére csak a törlési eljárásban lehet hivatkozni, illetve a már lajstromozott

védjegy törlésének van helye a bejelentő rosszhiszemősége miatt.

Végül a közösségi védjegyet törölni kell abban az esetben, ha a 8. cikkben foglaltak megsértésével lajstromozzák. Ezekre a kizárási okokra hivatkozással eljárás során felszólalással lehet élni.

A törlési okokat megvizsgálva látható, hogy a rendelet logikája ebben a kérdésben lényegesen eltér a magyar védjegytvénnytől, ahol minden kizáró ok egyben törlési okot is jelent, törlési eljárás során pedig egyéb, feltétlen vagy kizáró okként nem nevesített, ilyen jellegű törlési jogcímet nem lehet megjelölni.

A védjegy lajstromozására irányuló védjegybejelentés megtételével indul el. A védjegybejelentést közvetlenül az OHIM -hoz lehet benyújtani, vagy előterjeszhető bármely tagország iparjogvédelmi hivatalánál, illetve a Benelux Védjegyhivatalnál. Ez utóbbi esetben a tagország iparjogvédelmi hivatala, illetve a Benelux Védjegyhivatal két héten belül továbbítja a bejelentést a OHIM- hoz. A bejelentést az Európai Unió bármely hivatalos nyelvén meg lehet tenni, azonban meg kell jelölni egy másik nyelvet is az OHIM 5 hivatalos nyelvén (az angol, francia, német, olasz, spanyol, nyelvek valamelyikét). Ha a bejelentéssel szemben felszólalást nyújtanak be, vagy ha a védjeggyel szemben megszűnési vagy törlési eljárást indítanak, azok az eljárások ezen a másodikként megjelölt nyelven folynak.

A bejelentési nap elismeréséhez szükséges, hogy a bejelentés tartalmazza a bejelentő azonosítására alkalmas adatait, kérelmet a megjelölés védjegyként történő lajstromozására, a megjelölést és az árujegyzéket a Nizzai megállapodása osztályozásának megfelelően.

Ha a bejelentési nap elismerhető, és a bejelentési díjat megfizették, sor kerül a bejelentés alaki vizsgálatára, a végrehajtási szabályzat szerinti vizsgálati szempontoknak megfelelően.

Alaki hiányosság esetén a bejelentő hiánypótlásra kell felhívni. Ha a bejelentő a hiányokat a felhívás ellenére sem pótolja, a bejelentést el kell utasítani. Az alaki vizsgálatot annak a vizsgálatára követi, hogy a bejelentő eleget tesz -e az 5. cikkben előírtaknak, azaz szerezhet -e közösségi védjegyre jogosultságot. Amennyiben a bejelentő nem lehet közösségi védjegy jogosultja, úgy a bejelentést- nyilatkozattételi

felhívást követően- el kell utasítani.

Míndezeket követően kerülhet sor a bejelentés érdemi vizsgálatára. Ezt a feladatot a Vizsgálati Főosztály látja el. Az OHIM az érdemi vizsgálatot csak a feltétlen kizáró okok vonatkozásában végzi el. Ha nem áll fenn feltétlenül kizáró ok, vagy a bejelentői nyilatkozatot a Vizsgálati Főosztály elfogadja, illetve a Fellebbezési Tanács az elutasítást követően a bejelentő megváltoztatási kérelemének helyt ad, a megjelölést az OHIM hivatalos lapjában meg kell hirdetni.

A bejelentett megjelölés vonatkozásában az OHIM (hasonlóképpen a Magyar Szabadalmi Hivatalhoz) **kutatási jelentést** készít, amelyben feltárásra kerülnek mindazok a korábbi elsőbbségű közösségi védjegyek és közösségi védjegybejelentések, amelyek lajstromozást gátló akadályt képezhetnek a bejelentett megjelöléssel szemben. A bejelentést megküldik a tagállamok iparjogvédelmi hivatalainak is, amelyek ugyancsak kutatási jelentést készítenek az adott tagállamban oltalom alatt korábbi elsőbbségű, a Madridi megállapodás, illetve a Madridi jegyzőkönyv alapján az adott tagállamba bejelentett nemzetközi védjegyek vonatkozásában.

A kutatási jelentést a tagállam iparjogvédelmi hivatala megküldi az OHIM-nak. A nemzeti kutatási jelentések beérkezése után az OHIM ezeket, illetve az általa készített kutatási jelentést megküldi a bejelentő számára. Ezzel együtt tájékoztatja a közösségi védjegybejelentésről a közösségi kutatási jelentés szerinti korábbi közösségi védjegyek, illetve közösségi védjegybejelentések jogosultjait, illetve bejelentőit.

A feltétlen kizáró okokra vonatkozó érdemi vizsgálat befejezést követően meghirdetett védjegybejelentésekkel szemben, a meghirdetéstől számított három hónapon belül a viszonylagos kizáró okok alapján a korábbi jogok jogosultjai **felszólalást nyújthatnak be** a megjelölés lajstromozásával szemben. A felszólalást írásban kell benyújtani, meg kell jelölni az okokat, amelyekre hivatkozással a bejelentés elutasítását kérik, be kell nyújtani a bizonyítékokat, és meg kell fizetni a felszólalási díjat. A felszólalások elbírálását a Felszólalási Főosztály végzi.

A felszólalás elbírálását a Felszólalási Főosztály háromfős tanácsban végzi el, amelynek legalább egy tagja jogász kell, hogy legyen.

Ha a felszólalást olyan korábbi védjegyre hivatkozással teszik, amelynek lajstromozása óta már legalább 5 év eltelet, a bejelentő követelheti, hogy a felszólaló igazolja, hogy védjegyét az elmúlt 5 évben ténylegesen használta. Ha a felszólaló ezt a tényleges használatot nem tudja igazolni a felszólalást el kell utasítani. A felszólalási Főosztály döntésével szemben a Fellebbezési Tanácshoz lehet megváltoztatási kérelmet benyújtani.

A felszólalási eljárás teljesen a közösségi eljárás sajátja, a magyar védjegyjog - egyelőre ezt a jogintézményt nem alkalmazza.

A megszűnés megállapítása iránti eljárások és a törlési eljárások elbírálása. A törlési Főosztály hatáskörébe tartozik a kérelmet írásban kell benyújtani, meg kell jelölni a megszűnési, illetve törlési okokat, és csatolni kell az ezeket alátámasztó bizonyítékokat. A Törlési Főosztály három fős tanácsban jár el, amelynek legalább egy tagja jogász. A Törlési Főosztály döntéseivel szemben a Fellebbezési Tanácshoz lehet megváltoztatási kérelmet benyújtani.

A Fellebbezési Tanács hatáskörbe tartozik a Vizsgálati Főosztály, a Felszólalási Főosztály, a Törlési Főosztály, valamint a Jogi Osztály által hozott döntésekkel szemben benyújtott megváltoztatási kérelmek elbírálása. A Fellebbezési Tanács tagjait 5 évre választják, függetlenek, OHIM szervezetén belül senkinek sincs utasításadási joga velük szemben. A Fellebbezési Tanács az ügyek eldöntésével három fős tanácsban jár el, amelynek legalább két tagja jogi végzettségű.

Összességében láthatjuk tehát, hogy a közösségi védjegyrendelet és a magyar védjegytvény alapjaiban véve- és szükségszerűen is - párhuzamot mutat. Azonban a védjegyrendelet tartalmaz jó néhány olyan jogi intézményt, szabályozást és egyéb megoldásokat, melyek egyelőre még a magyar jogi szabályozásban nem használatosak.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР: З ПРАКТИКИ РОБОТИ ЗАКАРПАТСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Ващук Федір Григорович – доктор технічних наук, професор, ректор Закарпатського державного університету

РОЗДІЛ 1

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕГРУВАННЯ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

Ващук Федір Григорович – доктор технічних наук, професор, ректор Закарпатського державного університету

Бунда Віктор Варфоломійович – кандидат фізико-математичних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри загальної інформатики та математичного моделювання Закарпатського державного університету

Бунда Світлана Олександрівна – кандидат фізико-математичних наук, доцент, завідувач кафедри загальної інформатики та математичного моделювання Закарпатського державного університету

Олексик Хома Михайлович – кандидат історичних наук, професор кафедри цивільно-правових дисциплін, заступник декана юридичного факультету Закарпатського державного університету

Передрій Олександр Самійлович – кандидат економічних наук, професор, декан факультету економіки та туризму Закарпатського державного університету

Полюжин Михайло Михайлович – доктор філологічних наук, професор, проректор з науково-методичної роботи Закарпатського державного університету

Фегер Александер – професор природничого факультету Кошицького університету ім. П.Й. Шафарика (Словацька Республіка)

РОЗДІЛ 2

ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ДО
ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ І ПРИНЦИПІВ БОЛОНСЬКОГО
ПРОЦЕСУ

Артёмов Іван Володимирович – кандидат історичних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету

Білак Діана Йосипівна – провідний спеціаліст Навчально-наукового інституту євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету

Гомонай Наталія Олександрівна – провідний спеціаліст Навчально-наукового інституту євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету

Кобаль Василь Іванович – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки, психології та оздоровчих технологій Закарпатського державного університету

Луговий Володимир Іларіонович – доктор педагогічних наук, професор, віце-президент НАПН України, директор Інституту вищої освіти НАПН України

Олексик Хома Михайлович – кандидат історичних наук, професор кафедри цивільно-правових дисциплін, заступник декана юридичного факультету Закарпатського державного університету

Павко Анатолій Іванович – доктор історичних наук, професор Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, лауреат премії імені М. Грушевського Національної академії наук України

Росул Василь Васильович – кандидат педагогічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи та гуманітарної освіти Закарпатського державного університету

Трачук Петро Антонович – кандидат юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Закарпатського державного університету

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ

Артъомов Іван Володимирович – кандидат історичних наук, доцент, директор Навчально-наукового інституту євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету

Балюк Галина Іванівна – доктор юридичних наук, член-кореспондент НАПрН України, професор кафедри трудового, земельного та екологічного права Київського національного університету ім.Т.Г. Шевченка

Бунда Віктор Варфоломійович – кандидат фізико-математичних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри загальної інформатики та математичного моделювання Закарпатського державного університету

Бунда Світлана Олександрівна – кандидат фізико-математичних наук, доцент, завідувач кафедри загальної інформатики та математичного моделювання Закарпатського державного університету

Бурлаков Олександр Миколайович – професор, голова державної інспекції навчальних закладів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

Ващук Федір Григорович – доктор технічних наук, професор, ректор Закарпатського державного університету

Вовканич Іван Іванович – доктор історичних наук, професор, декан факультету міжнародних відносин Закарпатського державного університету

Дзера Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор кафедри цивільного права Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка

Динис Георгій Георгійович – кандидат юридичних наук, професор кафедри міжнародного права та міжнародних відносин Закарпатського державного університету

Кляп Маріанна Іванівна – кандидат педагогічних наук, проректор з науково-педагогічної та виховної роботи Закарпатського державного університету

Луговий Володимир Іларіонович – доктор педагогічних наук, професор, віце-президент НАПН України, директор Інституту вищої освіти НАПН України

Майданик Роман Андрійович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка

Полюжин Михайло Михайлович – доктор філологічних наук, професор, проректор з науково-методичної роботи Закарпатського державного університету

Попович Володимир Михайлович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінології та кримінально-правових дисциплін Закарпатського державного університету

Свєженцева Оксана Іванівна – кандидат історичних наук, викладач кафедри країнознавства факультету міжнародних відносин Закарпатського державного університету

Таланова Жанна Василівна – кандидат наук з державного управління, докторант Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України

РОЗДІЛ 4

НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Агаманчук Петро Сергійович – доктор педагогічних наук, професор, академік АН ВО України, завідувач кафедри методики викладання фізики та дисциплін технологічної освітньої галузі Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка

Бохан Юлія Володимирівна – кандидат хімічних наук, доцент, завідувач кафедри хімії Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Ващук Оксана Миколаївна – кандидат юридичних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту інформаційних технологій Закарпатського державного університету

Ващук Федір Григорович – доктор технічних наук, професор, ректор Закарпатського державного університету

Галюлько Зоряна Євгенівна – заступник начальника відділу міжнародних зв'язків Закарпатського державного університету

Гончаров Станіслав Михайлович – професор Національного університету водного господарства та природокористування

Данилович Віра Петрівна – кандидат фізико-математичних наук, професор Львівського навчально-наукового інституту Закарпатського державного університету

Данилович-Кропивницька Марта Львівна – кандидат економічних наук, доцент національного університету «Львівська політехніка»

Дубів Олександр Васильович – начальник відділу технічного забезпечення навчального процесу Закарпатського державного університету

Кампов Лілія Василівна – провідний спеціаліст Навчально-наукового інституту євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету

Козир Ірина Анатоліївна – кандидат історичних наук, доцент, проректор Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Куруца Олексій Степанович – начальник відділу дистанційного навчання Закарпатського державного університету

Кушнір Таміла Борисівна – кандидат економічних наук, доцент Харківського державного університету харчування та торгівлі

Медведь Марія Миколаївна – директор бібліотечно-інформаційного центру Закарпатського державного університету

Нелюбов Володимир Олександрович – кандидат технічних наук, доцент кафедри загальної інформатики та математичного моделювання, завідувач лабораторії мультимедійних технологій навчання Закарпатського державного університету

Руденко Ольга Мстиславівна – кандидат наук з державного управління, доцент, начальник Центру європейської інтеграції України та адаптації зарубіжного досвіду Інституту проблем державного управління та місцевого самоврядування Національної академії державного управління при Президентові України

Тростюк Зоя Аполлінаріївна – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права та процесу Київського університету права Національної академії наук України

РОЗДІЛ 5

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЯК СКЛАДОВА ІНТЕГРУВАННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

Ващук Оксана Миколаївна – кандидат юридичних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту інформаційних технологій Закарпатського державного університету

Ващук Федір Григорович – доктор технічних наук, професор, ректор Закарпатського державного університету

Малік Тетяна В'ячеславівна – кандидат архітектури, доцент, проректор з наукової роботи Київського державного інституту декоративно-прикладного мистецтва і дизайну ім. Михайла Бойчука

Таланова Жанна Василівна – кандидат наук з державного управління, докторант Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України

РОЗДІЛ 6

СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ У ВНЗ СЛОВАЧЧИНИ, ПОЛЬЩІ, РУМУНІЇ, УГОРЩИНИ

Банчу Віоріка – старший викладач Університету м. Орадя (Румунія)
Вархола Міхал – інженер, кандидат наук, президент Академічного товариства ім. М. Балудянського (Словацька Республіка)

Вархолова Татіана – доктор економічних наук, професор Кошицького виробничо-господарського факультету Братиславського економічного університету (Словацька Республіка)

Детріх Мечислав – кандидат наук, президент Європейського центру розвитку і впровадження інноваційних технологій (Республіка Польща)

Друтаровскі Мілош – доцент машинобудівельного факультету Кошицького технічного університету (Словацька Республіка)

Дубовіцка Ленка – кандидат наук, віце-президент Академічного товариства ім. М. Балудянського (Словацька Республіка)

Станчіу Сімона – доктор філософських наук, доцент університету м. Орадя (Румунія)

Чечі Дьордь – доктор юридичних наук, професор кафедри правознавства Університету м. Дебрецен (Угорська Республіка)

Чіпеа Флоаре – доктор філософських наук, професор університету м. Орадя (Румунія)

Шолтес Вінцент – доктор наук, професор, декан факультету економіки Кошицького технічного університету (Словацька Республіка)

ЗМІСТ

ВІД АВТОРСЬКОГО КОЛЕКТИВУ (Ващук Ф.Г.)	3
Наукове забезпечення процесу інтеграції в європейський освітній простір: з практики роботи Закарпатського державного університету (Ващук Ф.Г.).....	6

РОЗДІЛ 1

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕГРУВАННЯ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР.....

1.1. Сучасні тенденції у вищій освіті (Ващук Ф.Г., Бунда В.В., Феєр А., Бунда С.О.)	28
1.2. Лісабонська конвенція як першоджерело Болонського процесу (Полюжин М.М.)	43
1.3. Соціально-економічні аспекти входження України в європейський і світовий науково-освітній простір (Передрій О.С.).....	58
1.4. Еволюція Болонського процесу та його організаційно-правове забезпечення в Україні (Олексик Х.М.).....	69

РОЗДІЛ 2

ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВИТИ В УКРАЇНІ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ І ПРИНЦИПІВ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

2.1. Гальмівні чинники інтеграції вітчизняної вищої освіти в європейський освітній простір (Луговий В.І.).....	84
2.2. Напрями вдосконалення освітньої системи України у світлі Болонського процесу (Росул В.В., Кобаль В.І.).....	97
2.3. Формування єдиного освітнього і наукового простору: природа та проблеми його суперечностей (Олексик Х.М.).....	108
2.4. Взаємне визнання дипломів – необхідна умова створення єдиного європейського освітнього простору (Артёмов І.В., Гомонай Н.О.)	128
2.5. Шляхи розв’язання проблеми еквівалентності національних вчених ступенів у європейському освітньо-науковому просторі (Павко А.І.)	142

- 2.6. Проблеми форм і методів удосконалення підготовки і перепідготовки кадрів місцевої влади: європейський досвід (Трачук П.А.) 146
- 2.7. Оволодіння іноземними мовами – важлива вимога підготовки фахівців в умовах Болонського процесу (Білак Д.Й.)..... 152

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ..... 161

- 3.1. Лісабонська стратегія та методичні питання компетенцій при розробленні освітніх стандартів (Ващук Ф.Г., Бурлаков О.М., Бунда В.В., Бунда С.О.)..... 162
- 3.2. Формування загального розуміння змісту кваліфікацій та структур ступенів. Європейський досвід з точки зору компетенцій (Бунда В.В., Бунда С.О.)..... 171
- 3.3. Шляхи модернізації національної вищої школи в контексті Болонського процесу (Луговий В.І., Таланова Ж.В.)..... 182
- 3.4. Суспільні науки в контексті європейської модернізації вищої освіти в Україні (Павко А.І.)..... 193
- 3.5. Наукове розроблення проблематики інтегрування України в європейський освітній простір: з практики роботи НН Інституту євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету (Артёмов І.В.)..... 204
- 3.6. Формування професійної компетентності майбутніх міжнародників в умовах інтеграції в європейський освітній простір (Вовканич І.І., Свєженцева О.І.)..... 217
- 3.7. Проблематика міжнародного права у наукових виданнях Закарпатського державного університету (Динис Г.Г.)..... 225
- 3.8. Впровадження стандартів Болонського процесу в юридичній освіті України та його науково-методичне забезпечення (з досвіду Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка) (Майданик Р.А., Дзера О.В.)..... 234
- 3.9. Роль змісту навчання в системі підготовки сучасного фахівця-юриста (Попович В.М.)..... 243

3.10. Проблеми вдосконалення юридичної освіти та науки в Україні у світлі Болонського процесу (Балюк Г.І.).....	252
3.11. Знання іноземних мов як важливий чинник конкурентоспроможності випускників ВНЗ України (Полюжин М.М.).....	263
3.12. Психолого-педагогічні аспекти фахової майстерності викладача вищого навчального закладу в контексті Болонського процесу (Кляп М.І.).....	280

РОЗДІЛ 4

НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ	289
4.1. Перехід до інноваційних технологій у вищій освіті – вимога часу (Ващук Ф.Г.).....	290
4.2. Методологічні засади інноваційних процесів у системі вищої освіти України (Павко А.І.).....	305
4.3. Методологія формування стратегії інноваційного розвитку в системі вищої освіти (Руденко О.М.).....	316
4.4. Кластерні форми організації освіти як чинник інноваційного прогресу (Данилович В.П., Данилович-Кропивницька М.Л.)...328	
4.5. Інноваційні технології формування фахівця в умовах особистісно-орієнтованого навчання (Атаманчук П.С.).....	335
4.6. Інноваційна освітня стратегія ВНЗ: з практики роботи Харківського державного університету харчування і торгівлі (Кушнір Т.Б.).....	343
4.7. Методи, форми та інтерактивні технології навчання в кредитно - модульній системі організації навчального процесу (Гончаров С.М.).....	353
4.8. Управлінська модель впровадження кредитно-модульної системи в навчальний процес: з практики роботи Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В.Винниченка (Козир І.А., Бохан Ю.В.).....	362
4.9. Упровадження і використання інформаційних технологій у навчальному процесі: з практики роботи Закарпатського державного університету (Ващук О.М., Нелюбов В.О., Дубів О.В., Куруца О.С.).....	373

4.9.1. Система моніторингу якості знань студентів.....	379
4.9.2. Технологія створення інтерактивних електронних підручників.....	392
4.9.3. Сучасні міжнародні стандарти та інструментарій ство- рення дистанційних курсів.....	395
4.10. Використання інтерактивних технологій навчання при викла- данні кримінального права в юридичних вищих навчальних за- кладах (Тростюк З.А.).....	405
4.11. Модернізація процесу вивчення іноземних мов у контексті Болонського процесу: європейський досвід (Кампов Л.В.).....	415
4.12. Новітні інформаційні технології в роботі бібліотеки Закарпат- ського державного університету (Медведь М.М.).....	431
4.13. Електронне навчання як інноваційний елемент навчально-ви- ховного процесу у вищих навчальних закладах (Галюлько З.Є.).....	438

РОЗДІЛ 5

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ВИЩИХ

НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЯК СКЛАДОВА ІНТЕГРУВАННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР.....	447
--	------------

5.1. Міжнародне співробітництво як пріоритет освітньої стратегії Закарпатського державного університету (Ващук Ф.Г., Ващук О.М.).....	448
5.2. Міжнародне співробітництво у сфері дослідницької діяльності університетів (Таланова Ж.В.).....	477
5.3. Міжнародне співробітництво мистецьких ВНЗ України (Малік Т.В.).....	484

РОЗДІЛ 6

СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ У ВНЗ

СЛОВАЧЧИНИ, ПОЛЬЩІ, РУМУНІЇ, УГОРЩИНИ.....	499
---	------------

6.1. Realizacja procesu Bolońskiego na przykładzie współpracy wybranych placówek oświatowych Polski i Ukrainy (Mieczysław Dietrich).....	500
6.2. New frontiers of teaching foreign languages in higher education (Viorica Banciu, Chipea Floare, Simona Stanciu).....	513

6.3. High performance measuring equipment - international research co-operation (Michal Varchola, Milos Drutarovsky).....	520
6.4. Projects supporting international cooperation in higher education (Vincent Šoltés).....	523
6.5. Formy spolupráce v oblasti inovačných aktivít (Tatiana Varcholová, LenkaDubovická).....	530
6.6. Az Európai Unió közösségi védjegyszerének jellemzői (Csécsey György).....	535
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	545

Залучення європейських держав у Болонський процес та хронологія його розвитку

Рік підписання Болонської декларації	Країна
1999	Австрія, Бельгія, Болгарія, Великобританія, Греція, Данія, Естонія, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Франція, Чехія, Швейцарія, Швеція
2001	Кіпр, Ліхтенштейн, Туреччина, Хорватія
2003	Албанія, Андорра, Боснія і Герцеговина, Ватикан, Македонія (Сербія і Чорногорія), Росія
2005	Вірменія, Азербайджан, Грузія, Молдова, Україна

- 1998 р. (Болонья, Італія) – Підписана «Велика хартія університетів»;
- 1998 р. (Париж, Франція) – Прийняття Спільної декларації чотирма міністрами — Великобританії, Німеччини, Італії та Франції;
- 1999 р. (Болонья, Італія) – Перша зустріч європейських міністрів, що відповідають за вищу освіту, та прийняття спільної декларації;
- 2000 р. (Лейрія, Португалія) – Міжнародний семінар «Система накопичення і трансферу кредитів»;
- 2001 р. (Мальме, Швеція) – Міжнародний семінар «Транснаціональна освіта»;

-
- 2001 р. (Брюссель, Бельгія) – Зустріч Ради Асоціації європейських університетів;
 - 2001 р. (Прага, Чехія) – Зустріч європейських міністрів, що відповідають за вищу освіту;
 - 2002 р. (Стокгольм, Швеція) – Міжнародний семінар «Поєднані ступені в рамках Болонського процесу»;
 - 2003 р. (Копенгаген, Данія) – Семінар з Болонського процесу «Система кваліфікацій в європейській вищій освіті»;
 - 2003 р. (Прага, Чехія) – Болонський семінар з академічного визнання дипломів і системи кредитів в контексті освіти впродовж усього життя;
 - 2003 р. (Санкт-Петербург, Росія) – Міжнародна конференція «Міжнародна бізнес-освіта і Болонський процес»;
 - 2004 р. (Варшава, Польща) – Семінар «Нові покоління документів і законів по вищій освіті: їх цілі в контексті Болонського процесу»;
 - 2005 р. (Берген, Норвегія) – Конференція європейських міністрів, що відповідають за освіту, країн – учасниць Болонського процесу. Прийняття Комюніке «Загальноєвропейський простір освіти - досягнення цілей»;
 - 2005 р. (Рим, Італія) – Конференція «Університетське навчання впродовж усього життя в Болонському процесі: проблеми і можливості після Бергену»;
 - 2006 р. (Маастрихт, Нідерланди) – Європейський ринок праці для академічних випускників, що навчалися за Болонською системою;
 - 2006 р. (Москва, Росія) – Конференція «Зробимо європейський простір вищої освіти реальністю: роль студентів»;
 - 2007 р. (Любляна, Словенія) – Конференція «Університетське навчання впродовж життя і Болонський процес: від Болоньї до Лондона і далі»;

- 2007 р. (Лондон, Велика Британія) – Конференція міністрів європейських країн, відповідальних за сферу вищої освіти. Прийняття Комюніке «На шляху до Європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізації»;
- 2009 р. (Льовен, Льовен-Ля-Ньов, Бельгія) – Конференція європейських міністрів із запровадження Болонського процесу. Ухвалення спеціального комюніке, що відображає нинішній стан розвитку Болонського процесу та його перспективи на наступне десятиліття;
- 2010 р. (Будапешт-Відень, Угорщина-Австрія) – Конференція міністрів Європи до 10-ліття Болонського процесу. Проголошено утворення Єдиного європейського освітнього простору.

Україна і Болонський процес

- 1993 р. – Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 року №896 «Про державну національну програму «Освіта»;
- 2002 р. – Указ Президента України «Про національну доктрину розвитку освіти» від 17 квітня 2002 року № 347/2002;
- 2005 р. – Стратегія та сучасні тенденції розвитку університетської освіти України в контексті Європейського простору вищої освіти на період до 2020 р.;
- 2005 р. – Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» від 4 липня 2005 року № 1013/2005;
- 2008 р. – Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні» від 20 березня 2008 року № 244/2008;
- 2008 р. – Указ Президента України «Про забезпечення подальшого розвитку вищої освіти в Україні» від 25 вересня 2008 року № 857/2008;

-
- 2009 р. – Рішення Колегії Міністерства освіти і науки України від 2 квітня 2009 року «Мета реформ у вищій школі – якість і доступність освіти»;
 - 2010 р. – IX Всеукраїнська науково-методична конференція «Болонський процес: стан та перспективи розвитку вищої освіти в Україні»;
 - 2010 р. – Наказ Міністерства освіти і науки України «Про концепцію організації підготовки магістрів в Україні» від 20 лютого 2010 року № 99;
 - 2010 р. – Закон України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» (із змінами, внесеними згідно із Законами № 852-VI (852-17) від 14.01.2009, ВВР, 2009, № 23, ст.280, № 2856-17 від 23.12.2010).

Наукове видання

Серія «Євроінтеграція: український вимір»

Випуск 16

**ІНТЕГРАЦІЯ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ
ПРОСТІР: ЗДОБУТКИ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Монографія

*За загальною редакцією доктора технічних наук,
професора **Ф.Г. Ващука***

Редакційна колегія:

Ващук Ф.Г. – доктор технічних наук, професор (голова)

Артьомов І.В. – кандидат історичних наук, професор

Ващук О.М. – кандидат юридичних наук, професор

Комп'ютерний набір: Д.Й. Білак, Л.В. Кампов
Технічна редакція і верстання: А.А. Безверхній
Коректура: Л.І. Середа, Т.М. Алексєєва
Дизайн обкладинки: О.В. Кліменко

Підписано до друку

Формат _____ Ум. друк. арк. _____.

Тираж ___ пр. Замов. № _____

Адреса редакції:

Україна, Ужгород, вул. Заньковецької, 89А,

тел.: (03122)66-20-51, тел./факс: (0312)61-25-35

Закарпатський державний університет

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до Державного реєстру видавців, виготівників і

розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ДК №3340 від 16.12.2008 р.

Друк: ТОВ Інформаційно-видавниче агентство «ІВА»,

Свідоцтво про реєстрацію ДК № 380 від 26.03.2001.

88006, м. Ужгород, вул. Капушанська, 82а,

тел.: (0312) 63-01-99

